

3 1761 04782235 8

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

FONTES

IURIS ROMANI ANTIQUL.

111

FONTES IURIS ROMANI ANTIQUI

EDIDIT

CAROLUS GEORGIUS BRUNS.

EDITIO QUINTA

CURA

THEODORI MOMMSENI.

FRIBURGI IN BRISGAVIA
IN LIBRARIA ACADEMICA I. C. B. MOHRII
(P. SIEBECK)
MDCCCLXXXVII.

21406
27/1/92
6

PRAEFATIO

EDITIONIS QUINTAE.

Litteris et amicis postquam ereptus est **Carolus Georgius Bruns**, horum est, ut quantum fieri potest in illarum curam eam succedant, quam ipse praestitisset, si fata sivissent. Quam ob rem iusta facere amico, cuius angor desiderio, equidem ita decrevi, ut fontium iuris Romani antiqui, quorum cum auctore vivo tanquam communis mihi cura fuit, futuram recognitionem et continuationem post eius obitum immaturum in me suscipere. Prodit igitur iam syllogae eius editio quinta meis curis aucta et expolita. In ea opera duas res secutus sum, primum ut in summa re sylloge talis maneret, qualem auctor esse voluit, deinde ut quae ipsum, si vixisset, emendaturum vel adiecturum fuisse persuasum habeo, ea postuma hac opera mutarentur et adderentur.

Itaque quae ex monumentis librisve selegit Brunsius, suis locis reliqui omnia neque quicquam sustuli, quamquam erant quae omitti possent. Nam in eiusmodi delectu cum alia aliis probentur et in multis a casu magis quam a iudicio editor pendeat, committere nolui, ut quae per quattuor editiones circumferuntur, in quinta hac desiderarentur.

E contrario meum esse existimavi, ut quae in hoc volumen recepta sunt, ita ibi legantur, ut qui eo utitur certo fundamento insistat neque erroribus coniecturisve tacitis fallatur. Quam ob rem tam monumenta quam auctorum locos ad probas editiones ita recognovi, ut quatenus liber pervenit tradita lectio aut

in ordinem verborum reciperetur aut, ubi expelli debuit, ex annotatione id intellexeretur.

Deinde quod inter syllogae huius praecipua merita fuit, ut quotiens denuo ederetur, prodiret, id quod ipse Brunsius quartae iure praescripsit, auctior emendatior, id in quinta ego curavi ut retineret, ita tamen, ut abstinere ab ea oneranda; ipsa enim brevitate sua vel maxime et nitet et prodest. Praeter duo monumenta, legis fortasse Rubriae fragmentum Atestinum (p. 100) et decretum pontificum (p. 221), pro quartae editionis supplemento a me seorsum emissa a. 1881, quid in hac editione accesserit, ex tabula subiecta cognoscetur.

Edicti perpetui reliquias cum viderem post egregias curas **Ottonis Lenel** (*das Edictum perpetuum, ein Versuch zu dessen Wiederherstellung*. Lipsiae 1883) non posse repeti, ut repetiverat Brunsius, ad recensionem Rudorffianam, ab ipso Lenelio impetravi, ut eum laborem in se reciperet. Praeter eum, qui tam insigni tractatu librum hunc exornavit, multi viri docti tam philologi quam iuris periti et Brunsii causa carae memoriae viri et mea alii aliis locis me adiuverunt, quorum nomina suis locis reperientur.

In ipsa editione curanda egregius iuvenis **Behrendt Pick** strenuam et sollertem operam mihi praestitit.

Scripsi Berolini d. XXII Nov.

a. MDCCCLXXXVI.

TH. MOMMSEN.

PRAEFATIO

EDITIONIS QUARTAE.

Tertiam vix emiseram huius libelli editionem, cum nova in lucem prodire iuris monumenta gravissima haec: tabulae ceratae Pompeianae, novae tabulae Ursonenses, lex metalli Vipascensis. Quae libello deesse quo magis dolebam, eo libentius bibliopolae cedo novam iam nunc poscenti editionem. In qua adornanda hoc primum curavi, ut tria illa monumenta reciperentur; dein et alia quaedam minora et rogante amico collega orationem Claudii de iure honorum Gallis dando adieci. Cetera non mutavi, nisi quod cuncta novis curis pertractavi, praetoris edictum accuratius redegi, Bantinae tabulae epicrisin **Buechelerus** benevole adhibuit. De ratione philologa nunc cum filio **Ivone Bruns** philologo potui deliberare.

Scripsi Berolini mense Octobri a. MDCCCLXXIX.

EX PRAEFATIONE EDITIONIS TERTIAE.

In hac nova editione summam opusculi rationem atque dispositionem mutandam mihi non esse arbitratus sum; singulas autem partes emendavi atque ampliavi: recipere potui legis coloniae Genetivae Iuliae fragmenta a. 1871 reperta et contractuum cautiones e triptychis Transsilvanis a Mommseno in corpore inscr. Latin. editas; praetoris edictum perpetuum, quatenus servatum nobis est addidi, ut taceam de minoribus quibusdam tam legum quam negotiorum speciebus adiectis; lex Osca tabula Bantinae auctore Fr. Buecheler, collega Bonnensi, interpretatione philologica instructa est, lex collegii aquae fullonicae a Mommseno retractata; XII tabularum fontes accuratius adlegavi.

Gratias ago **Th. Mommsen**, qui in hac ut in priore editione consilio et ope ferenda me adiuvere nunquam destitit, et **Herm. Oldenberg**, philologo, cuius ope usus sum in quavis re ex arte philologa diiudicanda.

Mense Octobri a. MDCCCLXXV.

EX PRAEFATIONE EDITIONIS SECUNDAE.

In adornanda huius collectionis nova editione prioris fundamenta, usu comprobata, retinenda censui; ceterum id egi, ut addendo et emendando quasi manuale quoddam fontium iuris antiqui usque ad saeculum tertium p. Chr. n. nunc pararem. Retinui igitur trium partium dispositionem: legum, negotiorum, scriptorum. Earum autem in primam, praeter legum regiarum et XII tabularum reliquias, nunc leges, quae proprie sic appellabantur, omnes omnino recepi, quarum verba genuina aut inscriptionibus aut libris nobis tradita sunt, ut uno quasi in conspectu perspicere atque inter se comparari possint; eandemque secutus rationem etiam senatus consulta omnia, quae ad ius pertinent, adieci. E ceteris senatus consultis itemque ex edictis privilegiis nonnisi gravissima quaeque, artiore vinculo cum iure coniuncta, recepi.

Pars secunda omnia nunc continet negotia, quae inscriptionibus nobis tradita sunt usque ad saeculum tertium. Additae sunt titulorum quorundam sepulcralium partes ad ius negotiaque civilia spectantes.

Tertia pars certa ratione certisque finibus circumscribi vix potest. Scriptores iuris consultos prorsus omisi, cum separatim editi sint in Huschkii iurisprudentia anteiustiniana. Ex reliquis autem auctoribus remotiores tantum exscripsi, qui maiorem quandam in iuris doctrina habent auctoritatem. Quodsi vero quis dicat, etiam alios fuisse recipiendos, aliosve ex iis fuisse

eligendos locos, sibi habeat, infitias non ibo: liberum quoddam in tali re concedendum est arbitrium; utique cavendum mihi erat, ne nimia fieret libelli moles.

Penitus recedendum a priore editione mihi erat in constituendis tam legum quam ceterorum locorum lectionibus. Et enim abstinendum erat ab omni cui indulseram licentia, ne sermonem antiquum in recentiorem converterem neve ullo alio modo legitimas scripturas mutarem; praesertim in inscriptionibus accuratissime archetyporum textum (etiam si orthographiam spectas) servavi. Necessarias vitiorum emendationes ubique aut notis aut litterarum forma indicavi; notas vero, tam criticas quam litterarias et exegeticas, ad artos libri manualis fines redegi. Quicumque igitur accuratius aliquem locum tractare volet, ad uberiores inscriptionum collectiones aliosve libros accedat necesse est. Tantum etenim abest, ut avocare ab iis velim, ut invitare viamque ad eos aperire propositum habeam.

In titulis sepulcralibus et in omnibus, quos e scriptoribus recepi, locis brevitatis studio multa quidem, quae ad rem meam facere mihi non videbantur, omisi, semper autem certis quibusdam signis id indicavi. 'Si plus minusve secuerim, se fraude esto'.

Gratias ago **Th. Mommsen**, qui inscriptionum apographa comiter mecum communicavit, et **Henrico Dressel** philologo, quem de re grammatica consulebam.

Mense Decembri a. MDCCCLXX.

CONSPECTUS OPERIS.

(Asterisco quae notantur inscriptionibus tradita sunt.)

(Cruce quae signantur a prioribus editionibus absunt.)

PARS PRIMA.

LEGES.

	Pag.
Cap. I. Leges regiae	1
Cap. II. Leges XII tabularum	14
Tabula fautorum*	39
Cap. III. Leges publicae populi Romani post XII tabulas latae.	
1. Lex Plaetoria de iurisdictione	43
2. Lex Aquilia de damno	43
3. Lex Silia de ponderibus publicis	44
4. Lex Papiria de sacramentis	45
5. Lex Cincia de donationibus	45
6. Lex Atinia de usucapione	45
7. Lex Sulpicia rivalicia	46
8. Lex Osca tabulae Bantinae*	46
9. Lex Latina tabulae Bantinae*	51
10. Lex Acilia repetundarum*	53
11. Lex agraria*	72
12. Lex Cornelia de XX quaestoribus*	88
13. Lex Cornelia de sicariis et veneficis	91
14. Lex Antonia de Termessibus*	91
15. Lex Mamilia Roscia Peducaea Alliena Fabia [vel potius Iulia agraria]	94
16. Lex Rubria de Gallia Cisalpina*	95
†17. Legis fortasse eiusdem fragmentum Atestinum*	100
✕18. Lex Iulia municipalis*	101
19. Lex Falcidia	110
20. Lex Iulia de vi publica et privata	110
21. Lex Iulia de adulteriis	111
22. Lex Quinctia de aquaeductibus	112
23. Lex Iulia et Papia Poppaea	114
24. Lex Iunia Vellaea	115
25. Minora legum incertarum fragmenta*	116

XII

	Pag.
Cap. IV. Leges coloniarum et municipiorum.	
1. Lex coloniae Genetivae Iuliae s. Ursonensis*	118
2. Lex Salpensana*	136
3. Lex Malacitana*	141
†4. Epistula incertorum imperatorum de Tymandenis*	150
†5. Epistulae Ablabii praef. praet. et Constantini imperatoris de iure civitatis Orcistenorum*	419
Cap. V. Senatus consulta.	
1. SC. de Bacchanalibus*	151
†2. SC. de Thisbaeis*	152
3. SC. de philosophis et rhetoribus	157
4. SC. de Tiburtibus*	157
5. SC. de Asclepiade*	158
†6. SC. de Oropiis*	162
†7. SC. de Aphrodisiensibus*	167
8. Edicta et senatus consulta de campo Esquilino*.	
†a. Edictum praetoris	171
b. SC. de pago Montano	171
9. Senatus auctoritas de provinciis	172
10. SCC. de ludis saecularibus*	173
11. SC. de aquaeductibus	174
12. SC. de mense Augusto	175
13. SC. de collegiis*	175
14. SC. Vellaeianum	176
15. SC. Ostorianum	176
16. SC. Claudianum*	177
17. SCC. de aedificiis non diruendis*	179
18. SC. Trebellianum	181
19. SC. de imperio Vespasiani*	182
20. SC. Macedonianum	183
21. SC. Rubrianum	183
22. SC. Iuncianum	184
23. SC. Iuventianum	184
24. SC. de nundinis saltus Beguensis*	185
25. SC. de Cyzicenis*	186
26. SC. Orfitianum	187
Cap. VI. Edicta et decreta magistratum et sacerdotum.	
1. Edictum perpetuum praetoris	188
2. Edicta aedilium curulium	214
3. Edictum censorum	215
4. Decretum proconsulis Hispaniae ulterioris*	215
5. Decretum proconsulis Sardiniae*	216
†6. Epistula praefectorum praetorio*	217
7. Edictum praefecti Aegypti*	218

	Pag.
†8. Decretum XVvirum sacris faciendis*	220
†9. Decretum pontificum*	221
Cap. VII. Constitutiones imperatorum.	
1. Edictum Augusti de aquaeductu Venafrano*	222
2. Edictum Claudii de civitate Anaunorum*	224
3. Epistula Vespasiani ad Vanacinos*	225
4. Epistula Vespasiani ad Saborenses*	225
5. Epistula Domitiani ad Falerienses*	226
6. Epistula Traiani vel Hadriani*	227
7. Decretum M. Aurelii et Commodi*	227
†8. Decretum Commodi de saltu Burunitano*	228
9. Epistula Severi et Caracallae ad Tyranos*	230
10. Privilegia veteranorum de civitate vel conubio*.	
a. Diploma militis peregrini	231
b. Diploma militis civis Romani	235
Cap. VIII. †Iuris iurandi in principem formulae*	236
Cap. IX. †Ordo salutationis sportularumque provinciae Numidiaee*	238

PARS SECUNDA.

NEGOTIA.

Cap. I. Leges dictae rebus communi sacrove usui destinatis	240
1. Lex luci Lucerini*	241
2. Lex luci Spoletini*	241
3. Lex a vicinis Furfensibus templo dicta*	241
†4. Leges arae Augusti Narbonensis*	242
†5. Lex arae Iovis Salonitanae*	244
†6. Lex dedicationis Brixiana*	245
†7. Lex arae urbanae*	245
8. Lex rivi incerta*	246
9. Ex legibus incertis de aquaeductibus urbis	246
10. Lex metalli Vipascensis*	247
Cap. II. Mancipationes.	
1. Mancipatio fiduciae causa	251
2. Mancipationes donationis causa	252
Cap. III. Emptiones	256. 422
Cap. IV. Mutui dationes	267
Cap. V. Depositum	268
Cap. VI. Societas	268
Cap. VII. Locationes.	
1. Locationes operarum	269
2. Locationes rerum	270. 422
3. Locatio operis	272

XIV

	Pag.
Cap. VIII. Promissiones populares	273
Cap. IX. Apochae Pompeianae.	
a. Apochae privatae	275
b. Apochae rei publicae	279
Cap. X. Iura praediorum	281
Cap. XI. Superficies	284
Cap. XII. Obligationes alimentariae municipales aliaeque similes	285
†Cap. XIII. Nominum transscriptio	291
Cap. XIV. Testamenta.	
1. Testamentum Dasumii	292
2. Testamentum Galli cuiusdam	297
†3. Kaput ex testamento	300
†4. Kaput ex testamento	300
†5. Codicilli	301
6. Gesta de aperiundo testamento	301
7. Laudationes funebres.	
a. Laudatio Turiae	303
b. Laudatio Murdiae	305
Cap. XV. Iura sepulcrorum	306
Cap. XVI. Ius hospitii et clientelae	314
Cap. XVII. Collegia	315
Cap. XVIII. Causae forenses	324

PARS TERTIA.

SCRIPTORES.

I. Festus, de verborum significatu	330
II. Varro	
1. de lingua Latina	377
2. de re rustica	387
III. Nonius Marcellus	389
IV. Asconius, in Ciceronis orationes	392
V. Pseudo-Asconius, in Ciceronis Verrinas	395
VI. Boethius, in Ciceronis topica	398
VII. Servius, in Vergilium	401
VIII. Isidorus Hispalensis	405
IX. Agrimensores	411
Additamenta	419

EXPLICATIO SIGNORUM ET NOTARUM.

Litterae cursivae in textu inscriptionum distinguunt quae a traditis aut differunt aut absunt, item Latina versa e Graecis; in adnotatione ea quae sunt editoris.

[Uncis quadratis] in scriptorum locis distinguuntur a traditis quae differunt aut desiderantur scilicet potiora; in textu inscriptionum, ubi haec expressa sunt litteris cursivis, uncas eos supplementis omnibus, emendationibus paucis apposimus.

(Uncis rotundis) in textu comprehensa sunt compendia ita soluta, in adnotatione Latina versa e Graecis.

Lineolis subductis signavimus quae in traditis delenda videntur.

Puncta . . . significant verba vel litteras in traditis aut deesse aut legi non posse neque satis certo posse suppleri.

Lineola — significat quaedam ex traditis omissa esse.

Signum ∞ in textu inscriptionum indicat in archetypo partem versus vacuum esse.

Lineolae rectae | in textu inscriptionum archetypi versus indicant, binae lineolae || aut initium novae tabulae significant aut ad numerum in margine notatum referendae sunt.

Ak. Abh. = akademische Abhandlungen:

Berl. ak. Abh. = Abh. d. Berliner Akad. d. Wissensch., phil.-hist. Classe.

Münch. ak. Abh. = Abh. d. Münch. Ak. d. W., philos.-philol. Cl.

Annali = annali dell' istituto di corrispondenza archeologica.

Ber. = Berichte.

Berl. Ber. = Monatsber. d. Berl. Akad. d. Wissensch.

Leipz. Ber. = Ber. üb. d. Verhdl. d. Sächs. Ges. d. W., phil.-hist. Cl.

Wien. Ber. = Sitzungsber. d. Wiener Ak. d. W.

C. I. L. = Corpus inscriptionum Latinarum consilio acad. litter. Boruss. ed.

Grut. = Gruteri thesaurus inscr. ed. I. 1602. ed. II. 1707.

Haenel, Corpus legum ab imp. Rom. ante Iustin. latarum. 1857.

Haub. = Haubold, antiquitatis Rom. monumenta legalia, ed. Spangenberg. 1830.

Hermes, Zeitschr. f. klass. Philologie, inde ab a. 1866.

Hu. = Huschke.

- Jahrb. = Jahrbuch d. gem. deut. R. ed. Bekker et Muther. 1857—1863.
Kr. Z. = Tübinger krit. Zeitschr. f. Rechtsw. 1826—1829.
Mo. = Mommsen.
Or. = Orellii inscript. Latin. collectio. 1828. Vol. III. ed. Henzen. 1856.
Phil. = Philologus, Zeitschr. f. d. klass. Alterthum, inde ab a. 1846.
Rh. Iur. = Rheinisches Museum f. Iurisprud. 1827—1835.
Rh. Ph. = Rhein. Mus. f. Philologie, inde ab a. 1827.
Ri. = Ritschl, priscae latinitatis monumenta epigraphica, ad archetypon
repraesentata. 1862. (tab. lithogr. ad C. I. L.)
Rud. R. G. = Rudorff, röm. Rechtsgeschichte. 1857.
Spang. = Spangenberg, iur. Rom. tabulae negotiorum sollemnium. 1822.
Wi. = Wilmanns, exempla inscript. latin., 2 vol. 1873.
ZGR. = Zeitschr. f. geschichtl. Rechtsw., edd. Savigny aliiq. 1815—1848.
ZRG. = Zeitschr. f. Rechtsgeschichte, edd. Bruns aliiq. inde ab a. 1862.
-

PARS PRIMA.
L E G E S.

CAPUT I.

L E G E S R E G I A E.

GENERALIA¹.

1. *Pomponius enchirid.* (D.1,2,2,1.2): Initio civitatis nostrae populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit, omniaque manu a regibus gubernabantur. Postea aucta ad aliquem modum civitate ipsum Romulum traditur populum in triginta partes divisisse, quas partes curias appellavit, — et ita leges quasdam et ipse curiatus ad populum tulit; tulerunt et sequentes reges, quae omnes conscriptae exstant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus Demarati Corinthii filius, ex principalibus viris; is liber — appellatur ius civile Papirianum. 2. *Tacitus* (ann.3,26): Nobis Romulus ut libitum imperitaverat, dein Numa religionibus et divino iure populum devinxit, repertaque quaedam a Tullo et Anco, sed

---

1) *Scriptores Romani omnia fere antiquissimi iuris vestigia, quae invenerunt, regum legibus tribuere consuerunt, non inquirentes, utrum vere legibus an moribus aliove modo essent introducta; unde magna apud nos exorta est dissensio, quatenam his narrationibus fides habenda sit. Quare, cum accuratius in rem inquirere in hoc libro non liceat, omnes composui locos, quibus de regum institutis legibusque agitur, omissa quaestione de vera earum natura. Praemisi generalia veterum testimonia tam de legibus ipsis, quam de iure Papiriano, quod antiquissimam legum regiarum collectionem Romani existimabant. Cf. Dirksen, Ueberbleibsel v. d. Gesetzen d. röm. Könige. 1823 (Versuche z. Kritik d. röm. Rechts. VI. p. 234—58). Voigt, üb. d. leges regiae. 1876 (Leipz. Abh. 7,555—826). Rubino, röm. Verf. 399—430. Schwegler, röm. Gesch. 1, 23—28. Zumpt, röm. Criminalrecht 1, 15—41. Mommsen, röm. Staatsrecht 2,33—44.*

praecipuus Servius Tullius sanctorum legum fuit, quis etiam reges obtemperarent. 3. *Cicero* (*Tusc.* 4,1): cum a primo urbis ortu regiis institutis, partim etiam legibus auspicia, caerimoniae, comitia, provocationes, — tota res militaris divinitus esset constituta *cet.* 4. *Dionysius* (2,24):¹ ἐκεῖνος (ὁ Ῥωμύλος) νόμους καλοῦς — ἀγράφους μὲν τοὺς πλείστους, ἔστι δ' οὗς καὶ ἐν γράμμασι κειμένους, καταστησάμενος κτλ. 5. *Dion.* (2,27):² τοῦτον τὸν νόμον (de filio vendendo) — οἱ βασιλεῖς ἐφύλαττον εἴτε γεγραμμένον εἴτε ἄγραφον, οὐ γὰρ ἔχω τὸ σαφὲς εἰπεῖν κτλ. 6. *Dion.* (2,73—4):³ τὰ μὲν — περὶ τὸ θεῖον νομοθετηθέντα ὑπὸ τοῦ Νομά, — τὰ μὲν ἐγγράφοις περιληφθέντα νόμοις, τὰ δ' ἔξω γραφῆς εἰς ἐπιτηδεύσεις ἀχθέντα καὶ συνασκήσεις χρονίους κτλ. 7. *Dion.* (3,36):⁴ χαλκαῖ — οὕτω στήλαι τότε ἦσαν, ἀλλ' ἐν δρυῖναις ἐχαράττοντο σάνισιν οἱ τε νόμοι καὶ αἱ περὶ τῶν ἱερῶν διαγραφαί. 8. *Dion.* (2,73):⁵ νομοθετοῦσιν (οἱ ποντίφικες) ὅσα τῶν ἱερῶν ἄγραφα ὄντα καὶ ἀνέθιστα, κρίνοντες ἃ ἂν ἐπιτήδεια τυγχάνειν αὐτοῖς φανείη νόμων τε καὶ ἐθισμῶν. 9. *Livius* (6,1): (litterae) etiam si quae in commentariis pontificum aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensa (a Gallis) urbe pleraeque interiere. — (insequenti anno tribuni militum) foedera ac leges, erant autem eae XII tabulae et quaedam regiae leges, conquiri quae non comparerent iusserunt; alia ex eis edita etiam in vulgus, quae autem ad sacra pertinebant a pontificibus maxime, ut religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa.

Ius Papirianum. 10. *Pompon. enchir.* (D. 1,2,2,2): omnes (leges regiae) conscriptae exstant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus Demarati Corinthii filius, ex principalibus viris; is liber — appellatur ius civile Papirianum, non quia Papirius de suo quicquam ibi adiecit, sed

1) (ille leges egregias, maxima ex parte non scriptas, nonnullas vero etiam litteris consignatas proponens.) — 2) (hanc legem (*de filio vendendo*) reges tuebantur sive scriptam sive non scriptam, nil certi enim habeo dicere.) Cf. *Rom.* 10. — 3) (quae Numa de rebus divinis constituerat, — partim legibus scriptis comprehensa, partim sine scriptis in consuetudinem et usum longaevum conversa.) — 4) (aheneae columnae nondum in usu tunc erant, sed in roboreis tabulis incidebantur et leges et de sacris praecepta.) — 5) (leges dant si quid sacrorum nec scriptis nec moribus comprehensum est, diiudicantes, quatenam leges et consuetudines idoneae habendae sint.)

quod leges sine ordine latas in unum composuit. 11. *Pomp. ench.* (D. 1,2,2,36): Fuit — in primis peritus Publius Papirius, qui leges regias in unum contulit. 12. *Dion.* (3,36):¹ (‘Ο Μάρκιος) συγκαλέσας τοὺς ἱεροφάντας καὶ τὰς περὶ τῶν ἱερῶν συγγραφάς, ἃς Πομπήλιος συνεστήσατο, παρ’ αὐτῶν λαβὼν ἀνέγραψεν εἰς δέλτους καὶ προὔθηκεν ἐν ἀγορᾷ, — ἃς ἀφανισθῆναι συνέβη τῷ χρόνῳ. — μετὰ δὲ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων εἰς ἀναγραφὴν δημοσίαν αὐθις ἤχθησαν ὑπ’ ἀνδρὸς ἱεροφάντου Γαίου Παπυρίου τὴν ἀπάντων τῶν ἱερῶν ἡγεμονίαν ἔχοντος. 13. *Paulus ad l. Iul. et Pap.* (D. 50,16,144): Granius Flaccus in libro de iure Papiriano scribit, paelicem nunc volgo vocari *cet.* 14. *Macrobi.* (*sat.* 3,11,5): In Papiriano — iure evidenter relatum est, arae vicem praestare posse mensam dicatam. 15. *Servius* (*in Verg. Aen.* 12,836): quod ait (Vergilius) ‘morem ritusque sacrorum adiciam’, ipso titulo legis Papiriae usus est, quam sciebat de ritu sacrorum publicatam.

I. ROMULUS.

a) *Ius publicum.*

1. *Dion.* (2,9):² ‘Ο δὲ Ῥωμύλος ἐπειδὴ διέκρινε τοὺς κρείττους ἀπὸ τῶν ἡττόνων, ἐνομοθέτει μετὰ τοῦτο καὶ διέταττεν, ἃ χρὴ πράττειν ἑκατέρους· τοὺς μὲν εὐπατρίδας ἐρᾷσθαι τε καὶ ἄρχειν καὶ δικάζειν, τοὺς δὲ δημοτικούς — γεωργεῖν — καὶ κτηνοτροφεῖν καὶ τὰς χρηματοποιούς ἐργάζεσθαι τέχνας. — παρακατα-

1) (Marcius convocatis pontificibus sacrorum commentarios, quos Pompius composuerat, ab ipsis acceptos tabulis inscripsit easque in foro proposuit, quae vetustate tandem absumptae sunt; — post exactos vero reges iterum publice in litteras relatae sunt per Gaium Papirium pontificem maximum.) Cf. *Liv.* 1,32: Ancus — sacra publica ut ab Numa instituta erant, ex commentariis regiis pontificem in album relata proponere in publico iubet. *Dion.* 5,1: πρῶτος ἱερῶν βασιλεὺς (rex sacrorum) Μάνιος Παπίριος. — 2) (Romulus postquam potiores ab inferioribus se crevit, mox leges tulit et, quid utrisque faciendum esset disposuit: patricii sacerdotibus et magistratibus fungerentur et iudicarent, plebei vero agros colerent et pecus alerent et mercennarias artes exercerent. Ut depositum vero patriciorum fidei commisit plebeios, permittens unicuique quem ipse sibi vellet eligere patronum, patronatum appellans hoc patrocinium.) Cf. *Cic. de rep.* 2,9: Romulus — habuit plebem in clientelas principum descriptam.

θήγκας δὲ ἔδωκε τοῖς πατρικίοις τοὺς δημοτικούς, ἐπιτρέψας ἐκάστω, — ὃν αὐτὸς ἐβούλετο νέμειν προστατήν, — πατρωνεῖαν ὀνομάσας τὴν προστασίαν.

2. *Dion.* (2,10):¹ Ἦν δὲ τὰ ὑπ' ἐκείνου τότε ὁρισθέντα — ἔθη περὶ τὰς πατρωνείας τοιαύδε· τοὺς μὲν πατρικίους ἔδει τοῖς ἑαυτῶν πελάταις ἐξηγεῖσθαι τὰ δίκαια, — δίκας τε ὑπὲρ τῶν πελατῶν ἀδικουμένων λαγχάνειν — καὶ τοῖς ἐγκαλοῦσιν ὑπέχειν —. τοὺς δὲ πελάτας ἔδει τοῖς ἑαυτῶν προσταταῖς θυγατέρας τε συνεκδίδοσθαι γαμουμένας, εἰ σπανίζοιεν οἱ πατέρες χρημάτων, καὶ λύτρα καταβάλλειν πολεμίαις, εἴ τις αὐτῶν ἢ παιδῶν αἰχμάλωτος γένοιτο· δίκας τε ἀλόντων ἰδίας ἢ ζημίας ὀφλόντων δημοσίας ἀργυρικὸν ἐχούσας τίμημα ἐκ τῶν ἰδίων λύεσθαι χρημάτων —. κοινῇ δ' ἀμφοτέροις οὔτε ὅσιον οὔτε θέμις ἦν κατηγορεῖν ἀλλήλων ἐπὶ δίκας ἢ καταμαρτυρεῖν ἢ ψῆφον ἐναντίαν ἐπιφέρειν —. εἰ δέ τις ἐξελεγχθεῖν τούτων τι διαπραττόμενος, ἔνοχος ἦν τῷ νόμῳ τῆς προδοσίας, ὃν ἐκύρωσεν ὁ Ῥωμύλος, τὸν δὲ ἀλόντα τῷ βουλομένῳ κτείνειν ὅσιον ἦν ὡς θῦμα τοῦ καταχθονίου Διός.²

3. *Dion.* (2,12.14):³ Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπειδὴ ταῦτα διεκόσμησε, βουλευτὰς εὐθύς ἔγνω καταστήσασθαι, μεθ' ὧν πράττειν τὰ κοινὰ ἔμελλεν, ἐκ τῶν πατρικίων ἀνδρας ἐκαστὸν ἐπιλεξάμενος. —

1) (Constitutum tunc est ab illo ius patronatus tale: patricios oportebat clientibus suis ius interpretari, lites pro eis, si iniuria afficerentur, intendere, agentibus adesse; clientes vero oportebat patronos suos iuvare in collocandis filiabus, si parentes opibus carerent, ab hostibus redimere eos si ipsi aut liberi capti essent, et litium tam privatarum aestimationes quam publicas multas, si condemnati essent, pro eis solvere. Communiter autem utrisque ius fasque non erat invicem se accusare, testimonium adversum alterum dicere vel suffragium contra eum ferre. Quod si quis eiusmodi alicuius facinoris convictus esset, proditionis lege, quam Romulus sanxerat, obnoxius fuit, eumque interficere, ut Diti sacrum, cui libet licebat.) Cf. *Plut. Rom.* 13. — 2) *Vetus est disceptatio, utrum τῷ νόμῳ τῆς προδοσίας generalis de proditione lex sit intellegenda, qua patronus quoque obnoxius fieri potuerit, an specialis de patroni adversus clientem fraude. Illud post alios defendit Dieck (Versuche p. 15), alterum rectius Köstlin (perduellio, p. 21—7). Eandem esse legem, quam XII tabulae 8,21 exhibent, repetitam scilicet e Romuli legibus, veri simile est. Cf. Dirksen, leg. reg. 286. Mommsen, Forschungen 1,384 n. 52.* — 3) (Romulus cum haec constituisset, consultores instituere decrevit, quibuscum res publicas administraret, e patriciis C viros eligens. His constitutis distribuit potestates, quas unumquemque habere volebat. Ac regi quidem

καταστησάμενος δὴ ταῦτα διέκρινε τὰς — ἐξουσίας, ἃς ἐκάστους ἐβούλετο ἔχειν.

Βασιλεῖ μὲν οὖν ἐξήρητο τάδε τὰ γέρα· πρῶτον μὲν ἱερῶν καὶ θυσιῶν ἡγεμονίαν ἔχειν, — ἔπειτα νόμων τε καὶ πατρῶν ἐθισμῶν φυλακὴν ποιεῖσθαι, — τῶν τε ἀδικημάτων τὰ μέγιστα μὲν αὐτὸν δικάζειν, τὰ δ' ἐλάττονα τοῖς βουλευταῖς ἐπιτρέπειν, — βουλὴν τε συνάγειν καὶ δῆμον συγκαλεῖν, καὶ — ἡγεμονίαν ἔχειν αὐτοκράτορα ἐν πολέμῳ.

Τῷ δὲ συνεδρίῳ τῆς βουλῆς — δυναστείαν ἀνέθηκε τοιάνδε· περὶ παντὸς ὅτου ἂν εἰσηγῇται βασιλεὺς διαγινώσκειν τε καὶ ψῆφον ἐπιφέρειν —.

Τῷ δὲ δημοτικῷ πλήθει τρία ταῦτα ἐπέτρεψεν· ἀρχαιρεσιάζειν τε καὶ νόμους ἐπικυροῦν καὶ περὶ πολέμου διαγινώσκειν ὅταν ὁ βασιλεὺς ἐφῇ —. ἔφερε δὲ τὴν ψῆφον οὐχ ἅμα πᾶς ὁ δῆμος, ἀλλὰ κατὰ τὰς φράτρας συγκαλούμενος.

4. *Dion.* (2,21.22):¹ πολλοῖς σώμασιν ἀπέδωκε θεραπεύειν τὸ δαιμόνιον. — ἐξ ἐκάστης φράτρας ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι δύο τοὺς ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγονότας, — τούτους δὲ οὐκ εἰς ὥρισμένον τινὰ χρόνον τὰς τιμὰς ἔταξεν ἔχειν, ἀλλὰ διὰ παντὸς τοῦ βίου, στρατειῶν μὲν ἀπολελυμένους διὰ τὴν ἡλικίαν, τῶν δὲ κατὰ τὴν πόλιν ὀχληρῶν διὰ τὸν νόμον. — ἅπαντας δὲ τοὺς ἱερεῖς — ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι μὲν ὑπὸ τῶν φρατρῶν, ἐπικυροῦσθαι δὲ ὑπὸ τῶν ἐξηγουμένων τὰ θεῖα διὰ μαντικῆς.

5. *Macrobius* (*sat.* 1,12,38):² Haec fuit a Romulo annua ordinata dimensio, qui — annum X mensium, dierum vero

haecce attribuit iura: primum ut sacrorum et sacrificiorum haberet principatum, tum ut legum morumque patriorum esset custos, de gravioribus delictis ipse cognosceret, leviora senatoribus committeret, senatum et populum convocaret et in bello summum haberet imperium. Consilio senatus hanc potestatem dedit, ut deliberaret et suffragium ferret de qualibet re, quam rex ad eum retulisset. Populo vero haec tria concessit, magistratus creare et leges sancire et de bello decernere, quando rex rogationem ad eum tulisset. Suffragia autem ferebat non simul totus populus, sed curiatim convocatus.)

1) (Multis personis sacra administranda adsignavit; legem posuit, ut ex singulis curiis bini crearentur, L annis maiores, quos non ad certum aliquod tempus honores istos habere constituit, sed quamdiu viverent, immunes a militia propter aetatem, ab urbanis vero muneribus per legem. Omnes sacerdotes a curiis constituit creari, ab interpretibus vero rerum divinarum per auspicia confirmari.) — 2) *Similiter Solin.* 1,35.36.

CCCCIII habendum esse constituit mensesque ita disposuit, ut quattuor ex his XXXI, sex vero XXX haberent dies.¹

6. *Macrobius* (*sat.* 1,13,20): Quando — primum intercalatum sit, varie refertur, et Macer quidem Licinius eius rei originem Romulo adsignat.²

b) Familia.

7. *Dion.* (2,25):³ Ὁ δὲ Ῥωμύλος — ἕνα — νόμον — καταστήσάμενος εἰς σωφροσύνην — ἤγαγε τὰς γυναῖκας. ἦν δὲ τοιούτῳ ὁ νόμος· γυναῖκα γαμετὴν τὴν κατὰ γάμους⁴ ἱεροὺς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ κοινωνὸν ἀπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν.

8. *Dion.* (2,25):⁵ Ταῦτα — οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐδίκαζον· ἐν οἷς ἦν φθορὰ σώματος, καὶ — εἴ τις οἶνον εὐρεθείη πιούσα γυνή, ἀμφοτέρα γὰρ ταῦτα θανάτῳ ζημιοῦν συνεχώρησεν ὁ Ῥωμύλος.

9. *Plutarchus* (*Rom.* 22):⁶ Ἐθῆκε δὲ καὶ νόμους τινάς (ὁ Ῥωμύλος), ὧν σφοδρὸς μὲν ἔστιν ὁ γυναικὶ μὴ διδοὺς ἀπολείπειν ἀνδρα, γυναῖκα δὲ διδοὺς ἐκβάλλειν ἐπὶ φαρμακείᾳ τέκνων ἢ κλειδῶν ὑποβολῇ καὶ μοιχευθεῖσαν· εἰ δ' ἄλλως τις ἀποπέμψαιτο,

1) Cf. *Macr.* 1,12,5: primum anni mensem genitori suo Marti dicavit, quem mensem anni primum fuisse vel ex hoc maxime probatur, quod ab ipso Quintilis quintus est et deinceps pro numero nominabantur. — 2) *Macr. addit*: Antias — Numam Pompilium sacrorum causa id invenisse contendit. Iunius Servium Tullium regem primum intercalasse commemorat. — Tuditanus refert — decemviros, qui X tabulis II addiderunt, de intercalando populum rogasse (cf. *XII.* 1,2); Cassius eosdem scribit auctores. Fulvius autem id egisse M. Acilium consulem dicit ab u. c. anno 562, — sed hoc arguit Varro scribendo, antiquissimam legem fuisse incisam in columna aerea a L. Pinario et Furio cos. (282), cui mentio intercalaris adscribitur. Cf. *Voigt, ius civ. u. gent.* 187 n. 175. *Mommsen, Chronol.* 11,31,40. *Huschke, röm. Stud.* 1,55—58. — 3) (Romulus una lege lata ad modestiam adduxit mulieres. Quae lex haec erat: uxorem, quae nuptiis sacratis (confarreatione) in manum mariti convenisset, communionem cum eo habere omnium bonorum et sacrorum.) — 4) *Ita Sintenis pro νόμος*. — 5) (De his cognoscebant cognati cum marito: de adulteriis et si qua vinum bibisse argueretur; hoc utrumque enim morte punire Romulus concessit.) Cf. *Fest.* Osculum. — 6) (Constituit quoque leges quasdam, quarum illa dura est, quae uxori non permittit divertere a marito, at marito permittit uxorem repudiare propter veneficium circa prolem vel subiectionem clavium vel adulterium commissum, si vero aliter quis a se dimitteret uxorem, bonorum eius partem uxoris fieri, partem

τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ μὲν τῆς γυναικὸς εἶναι, τὸ δὲ τῆς Δήμητρος ἱερὸν κελεύων· τὸν δ' ἀποδόμενον γυναῖκα θύεσθαι χθονίοις θεοῖς.

10. *Dion.* (2,26.27):¹ (Ὁ Ῥωμύλος) ἅπασαν — ἔδωκεν ἐξουσίαν πατρὶ καθ' υἱοῦ, καὶ παρὰ πάντα τὸν τοῦ βίου χρόνον ἔάν τε εἶργειν, ἔάν τε μαστιγοῦν, ἔάν τε δέσμιον ἐπὶ τῶν κατ' ἄγρὸν ἔργων κατέχειν, ἔάν τε ἀποκτινύναι² προαιρήται. — ἀλλὰ καὶ πωλεῖν ἐφῆκε τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ, — καὶ τοῦτο συνεχώρησε τῷ πατρὶ, μέχρι τρίτης πράσεως ἀφ' υἱοῦ χρηματίσασθαι. — μετὰ δὲ τὴν τρίτην πρᾶσιν ἀπήλλακτο τοῦ πατρός.³

11. *Dion.* (2,15):⁴ Εἰς ἀνάγκην κατέστησε (ὁ Ῥωμύλος) τοὺς οἰκήτορας — ἅπασαν ἄρρενα γενεὰν ἐκτρέφειν, καὶ θυγατέρων τὰς πρωτογόνους, ἀποκτινύναι δὲ μηδὲν τῶν γεννωμένων νεώτερον τριετοῦς, πλὴν εἴ τι γένοιτο παιδίον ἀνάπηρον ἢ τέρας εὐθύς ἀπὸ γονῆς. ταῦτα δ' οὐκ ἐκώλυσε ἐκτιθέσθαι τοὺς γειναμένους, ἐπιδείξαντας πρότερον πέντε ἀνδράσι τοῖς ἑγγιστα οἰκοῦσιν, ἔαν κακείνοις συνδοκῇ. κατὰ δὲ τῶν μὴ πειθομένων τῷ νόμῳ ζημίας ὤρισεν ἄλλας τε καὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν τὴν ἡμίσειαν εἶναι δημοσίαν.

12. *Plutarchus* (*Rom.* 22):⁵ Ἴδιον — τὸ μηδεμίαν δίκην κατὰ πατροκτόνων ὀρίσαντα (τὸν Ῥωμύλον) πᾶσαν ἀνδροφονίαν πατροκτονίαν προσειπεῖν.

13. SI NURUS, SACRA DIVIS PARENTUM ESTOD.⁶

Cereri sacram esse iussit; qui autem venderet uxorem, diis inferis immolari.) cf. *Schlesinger*, *ZRG.* 8,58.

1) (Romulus omnem potestatem in filium patri concessit, idque toto vitae tempore, sive eum carcere includere, sive verberare, sive vinctum ad opera rustica detinere, sive occidere vellet. etiam vendere filium permisit patri; quin etiam hoc concessit patri, ut usque ad tertiam venditionem per filium adquireret: post tertiam vero venditionem liberabatur filius a patre.) — 2) Cf. *Papin. in Coll.* 4,8: Cum patri lex regia dederit in filium vitae necisque potestatem. — 3) Cf. *XII.4.2.* — 4) (Necessitatem imposuit Romulus civibus, omnem virilem prolem educare et filias primogenitas, necare vero nullum fetum triennio minorem, nisi natum mutilum aut monstrum statim post partum, quos a parentibus exponi non prohibuit, dummodo eos prius ostenderent quinque vicinis proximis, iique id comprobassent; in eos vero, qui legibus istis non obtemperarent, poenas statuit cum alias tum etiam hanc, bona eorum pro parte dimidia publicari.) Cf. *XII.4.1.* — 5) (Singulare est, quod (Romulus), cum nullam in parricidas statuerit poenam, omne homicidium appellavit parricidium.) Cf. *Leg. Num.* 12. — 6) *Fest. p.* 230: Plorare — significat — apud antiquos plane inelamare. in regis Romuli et Tatii

II. NUMA POMPILIUS.

1. *Livius* (1,19): (Numa) — urbem novam, conditam vi et armis, iure — legibusque ac moribus de integro condere parat. 2. *Cic. (de rep. 2,14)*: animos propositis legibus his, quas in monumentis habemus, — religionum caerimoniis mitigavit, omnesque partes religionis statuit sanctissime. 3. *Cic. (de rep. 5,2)*: (Numa) legum etiam scriptor fuit, ¹ quas scitis extare.

a) *Ius sacrum.*

1. VINO ROGUM NE RESPARGITO.²
2. PAELEX ARAM IUNONIS NE TANGITO; SI TANGET, IUNONI CRINIBUS DEMISSIS AGNUM FEMINAM CAEDITO.³
3. SI HOMINEM FULMEN (?) OCCISIT, NE SUPRA GENUA TOLLITO. HOMO SI FULMINE OCCISUS EST, EI IUSTA NULLA FIERI OPORTET.⁴
4. CUIUS AUSPICIO CLASSE PROCINCTA OPIMA SPOLIA CAPIUNTUR, IOVI FERETRIO BOVEM CAEDITO; QUI CEPIT, AERIS CCC DARIER OPORTEAT.⁵ SECUNDA SPOLIA, IN MARTIS ARAM IN CAMPO SOLITAURILIA, UTRA VOLUERIT, CAEDITO; [QUI CEPIT, AERIS CC DATO.] TERTIA SPOLIA, IANUI QUIRINO AGNUM MAREM CAEDITO; C QUI CEPERIT EX AERE DATO. CUIUS AUSPICIO CAPTA, DIS PIACULUM DATO.⁶

legibus si nurus sacra divis parentum estod in Servi Tulli haec est si parentem puer verberit ast olle plorassit paren ... puer divis parentum sacer esto id est clamarit dix ... [*Sic codex teste Huelseno corruptis verbis membrisque traiectis; scribendum fortasse: in regis Romuli et Tatii legibus haec est: 'si parentem puer verberit, ast olle plorassit parens, puer divis parentum sacer estod.' id est clamarit. adicitur: 'si nurus, sacra divis parentum estod' in Servi Tulli. Divi parentum sunt di: manes; cf. C. I. L. 1 n. 1241 = 10 n. 4255: deis inferum parentum sacrum ni violato. Th. M.]*

1) *Ita Halm pro* fuisset. — 2) *Plin. n. h. 14,12,88*: Numae regis post eum [*sic scripsi, cum praecedat Romuli mentio; posthumi vel postume libri Th. M.]* lex est: 'vino cet.' — 3) *Fest.* Paelices: — cui generi mulierum etiam poena constituta est a Numa Pompilio hac lege: 'paelex cet.' *Item Gellius 4,3 ubi est tangit.* — 4) *Fest.* Occisum: — in Numae Pompilii regis legibus scriptum esse: 'si hominem fulminibus (fulmen Iovis *Scaliger*) occisit — tollito' *et alibi*: 'homo cet.' — 5) iovi feretrio darier oporteat et bovem caedito qui cepit aeris CC *traditur.* — 6) *Fest.* opima: M. Varro ait, — esse etiam Pompili regis legem — talem: 'cuius cet.' — *Locum corruptissimum ad emendationem Muellerei potissimum dedi (cf. Hertzberg, Phil. 1,331—9). Verba utra voluerit cum Scaligero interpretanda sunt*

5. *Cassius Hemina apud Plinium (nat. hist. 32,2,20)*: Numa constituit, ut pisces, qui squamosi non essent, ni polluerent.¹

6. *Plinius (nat. hist. 14,12,88)*: ex imputata vite libari vina diis nefas statuit (Numa).²

7. *Lydus (de mens. 1,31)*:³ καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοῦ Νομᾶ διατέθεται, ὥστε τοὺς ἱερεῖς χαλκαῖς ψαλίσιν, ἀλλ' οὐ σιδηραῖς ἀποκαίρεσθαι.

8. *Dion. (2,63—74)*:⁴ Περιλαβὼν — ἄπασαν τὴν περὶ τὰ θεῖα νομοθεσίαν γραφαῖς διεῖλεν εἰς ὀκτὼ μοῖρας, ὅσαι τῶν ἱερῶν ἦσαν αἱ συμμορίαι. (κουρίωνες, φλάμινες, ἡγεμόνες τῶν κελερίων, αὐγόρες, ἐστιάδες, σάλιοι, φητιάλεις, ποντίφικες.)

9. *Plutarchus (Numa, 10)*:⁵ Τιμᾶς δὲ μεγάλας ἀπέδωκεν αὐταῖς (*Vestalibus*), ὧν ἔστι καὶ τὸ διαθέσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς καὶ τᾶλλα πράττειν ἄνευ προστάτου διαγούσας ὥσπερ αἱ τρίπαιδες.

b) Familia.

10. *Dion. (2,27)*:⁶ ἐκ τῶν Νομᾶ — νόμων, ἐν οἷς καὶ οὗτος γέγραπται· ἐν πατὴρ υἱῷ συγχωρήσῃ γυναῖκα ἀγαγέσθαι,

vel maiora vel lactentia. Cf. *Plut. Marc. 8*: φασὶν, ἐν τοῖς ὑπομνήμασι Νομᾶν Πομπήλιον καὶ πρώτων ὀπιμίων καὶ δευτέρων καὶ τρίτων· μνημονεύειν, τὰ μὲν πρῶτα ληψθέντα τῷ Φερετρίῳ Διὶ καλεῖσθαι καθιερῶν, τὰ δευτέρα δὲ τῷ Ἀρεῖ, τὰ δὲ τρίτα τῷ Κυρίνῳ· καὶ λαμβάνειν γέρας, ἀσπάρια τριακῶσια τὸν πρῶτον, τὸν δὲ δεύτερον διακῶσια, τὸν δὲ τρίτον ἑκατέν. *Serv. in Verg. Aen. 6,860*: prima — Iovi suspendi, — secunda Marti, — tertia Quirino.

1) Cf. *Fest. Pollucere*. — 2) Cf. *Plut. Numa 14*: μὴ σπένδειν θεοῖς ἐξ ἀμπέλων ἀτμήτων μηδὲ θύειν ἄτερ ἀλψίτων (sine farre). — 3) (Id quoque a Numa institutum est, ut sacerdotes aheneis forficibus, non ferreis tonderentur.) — 4) (Omnem de rebus divinis legislationem scriptis complexus in octo divisit partes, quot erant sacerdotum collegia.) Cf. *Liv. 1,20*: Pontificem — legit (Numa), eique sacra omnia exscripta exsignataque adtribuit, quibus hostiis, quibus diebus, ad quae templa sacra fierent —. Cetera quoque omnia publica privataque sacra pontificis scitis subiecit, — ne quid divini iuris — turbaretur. — 5) (Magnos Vestalibus dedit honores, inter quos testandi vivo patre ius, et reliqua sine tutore agendi, ut viverent ad exemplum earum, quae habent ius trium liberorum.) Cf. *XII. 5,1*. — 6) (e legibus Numae, in quibus etiam haec est scripta: si pater filio permiserit uxorem ducere, quae ex legibus particeps sit et sacrorum et bonorum, patri non amplius ius esse filium vendendi.) Cf. *Plut. Numa 17*.

κοινωνὸν ἐσομένην ἱερῶν τε καὶ χρημάτων κατὰ τοὺς νόμους, μηκέτι τὴν ἐξουσίαν εἶναι τῇ πατρὶ πωλεῖν τὸν υἱόν.

11. *Plut. (Numa 12)*:¹ (Ὁ Νουμάς) τὰ πένθη καθ' ἡλικίας καὶ χρόνους ἔταξεν, οἷον παῖδα μὴ πενθεῖν νεώτερον τριετοῦς, μηδὲ πρεσβύτερον πλείονας μῆνας ὧν ἐβίωσεν ἐνιαυτῶν μέχρι τῶν δέκα, καὶ περαιτέρω μηδεμίαν ἡλικίαν· ἀλλὰ τοῦ μακροτάτου πένθους χρόνον εἶναι δεκαμηναῖον, ἐφ' ὅσον καὶ χηρεύουσιν αἱ τῶν ἀποθανόντων γυναῖκες· ἡ δὲ πρότερον γαμηθεῖσα βοῦν ἐγκύμονα κατέθευεν ἐκείνου νομοθετήσαντος.

c) *Ius publicum.*

12. *Si qui hominem liberum dolo sciens morti duit, paricidas esto.*²

13. *Servius (in Vergilii egl. 4,43)*: In Numae legibus cautum est, ut si quis imprudens occidisset hominem, pro capite occisi agnatis eius in contione³ offerret arietem.⁴

14. *Marcellus l. 28 digestorum (D. 11,8,2)*: Negat lex regia, mulierem, quae praegnans mortua sit, humari, antequam partus ei excidatur; qui contra fecerit, spem animantis cum gravida peremisse videtur.

15. *Fest.*: Aliuta antiqui dicebant pro aliter —; hinc est illud in legibus Numae Pompili: SI QUISQUAM ALIUTA FAXIT, IPSOS IOVI SACER ESTO.

16. *Dion. (2,74)*:⁵ ἡ περὶ τοὺς ὀρίσμοὺς τῶν κτήσεων νομο-

1) (Numa officium lugendi secundum aetates et tempora constituit, ut puerum trimo minorem ne quis lugeat, maiorem ne plures menses, quam annos vixerit, usque ad decem: nec quemquam cuiusvis aetatis ultra; sed longissimi luctus tempus esse decem mensium. Per quod spatium uxoribus quoque defunctorum a secundis nuptiis abstinendum est; et si qua prius nupserit, bovem fetam immolare debebat ex illius lege.) *Cf. Vat. fr. 321*: Lugendi sunt parentes anno, liberi maiores X annorum aequae anno (X mensium), minores — tot mensibus — quot annorum decesserint usque ad trimatum; minor trimo non lugetur sed sublugetur, minor anniculo neque lugetur neque sublugetur. — 2) *Fest. Parrici.* — Parricida non utique is, qui parentem occidisset, dicebatur, sed qualemcunque hominem indemnatum. Ita fuisse indicat lex Numae Pompilii regis his composita verbis: 'si qui cet.' — *Cf. Leg. Rom. 12.* — 3) *Ita emendavit Huschke pro et natis eius in cautione.* — 4) *Cf. Serv. in Verg. georg. 3,387*: apud maiores homicidii poenam noxius arietis damno luebat, quod in regum legibus legitur. — 5) (de terminis agrorum legis-

θεσία· κελεύσας — ἐκάστω περιγράψαι τὴν ἑαυτοῦ κτῆσιν καὶ στήσαι λίθους ἐπὶ τοῖς ὅροις, ἱεροὺς ἀπέδειξεν ὀρίου Διὸς τοὺς λίθους. — εἰ δέ τις ἀφάνισεν ἢ μεταθείη τοὺς ὅρους, ἱερὸν ἐνομοθέτησεν εἶναι τοῦ θεοῦ τὸν τούτων τι διαπραξάμενον.¹

17. *Plutarchus* (*Numa* 17):² Τῶν δὲ ἄλλων αὐτοῦ πολιτευμάτων ἢ κατὰ τέχνας διανομὴ τοῦ πλήθους μάλιστα θαυμάζεται. — Ἦν δὲ ἡ διανομὴ κατὰ τὰς τέχνας αὐλητῶν, χρυσοχόων, τεκτόνων, βαφέων, σκυτοτόμων, σκυτοδεψῶν, χαλκέων, κεραμέων. τὰς δὲ λοιπὰς τέχνας εἰς ταῦτ' συναγαγὼν ἐν αὐτῶν ἐκ πασῶν ἀπέδειξε σύστημα· κοινωνίας δὲ καὶ συνόδους καὶ θεῶν τιμὰς ἀποδοῦς ἐκάστω γένει προεπούσας κτλ.

18. *Macrobius* (*sat.* 1,13): Numa (anno Romuli)³ L dies addidit, ut in CCCLIII dies, quibus XII lunae cursus confici crederetur, annus extenderetur; atque his L a se additis adiecit alios VI, retractos illis VI mensibus qui XXX habebant dies, — factosque LVI dies in duos novos menses pari ratione divisit: ac — priorem Ianuarium nuncupavit primumque anni esse voluit, — secundum dicavit Februo deo. — Paulo post Numa in honorem imparis numeri⁴ — unum adiecit diem, quem Ianuario dedit —. Ianuarius igitur, Aprilis, Iunius, Sextilis, September, November, December XXVIII censebantur diebus; — Martius vero, Maius, Quinctilis et October dies XXX singulos possidebant, Februarius XXVIII retinuit dies.⁵

latio: iubens unumquemque terminare agrum suum et lapides in finibus ponere, eos Iovi Termino sacravit: si quis vero terminos eiecisset locove movisset, deo sacrum esse qui fecisset, sanxit.)

1) *Cf. Fest.* Termino: Numa Pompilius statuit, eum qui terminum exarasset et ipsum et boves sacros esse. — 2) (De ceteris eius institutis maximam admirationem habet plebis per artificia distributio; haec vero fuit: tibicinum, aurificum, fabrorum tignuariorum, tinctorum, sutorum, coriariorum, fabrorum aerariorum, figulorum; reliquas artes in unum coëgit unumque ex iis omnibus fecit corpus; consortia et concilia et sacra cuique generi tribuens convenientia.) — 3) *Cf. leg. Rom.* 5. — 4) Impar numerus magis faustus habebatur. *Cens. d. d. nat.* 20,4. — 5) *Cens. d. d. nat.* 20,4: Postea sive a Numa, ut ait Fulvius, sive, ut Iunius, a Tarquinio 12 facti sunt menses et dies 355. *Liv.* 1,19: (Numa) ad cursus lunae in XII menses describit annum — intercalariis mensibus interponendis. — *Ovid. fast.* 1,43: At Numa — mensibus antiquis praeposuit duos. *Plut. Numa* 18,19; *qu. Rom.* 19. *Cf. Mommsen, Chron.* 18—47. *Huschke, röm. Stud.* 1,27—55.

19. *Livius* (1,19): (Numa) nefastos dies fastosque fecit, quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat.

III. TULLUS HOSTILIUS.

1. *Cicero* (*de rep.* 2,17): (Tullus) constituit ius, quo bella indicerentur, quod — sanxit fetiali religione, ut omne bellum, quod denuntiatum indictumque non esset, id iniustum esse atque impium iudicaretur.

2. *Livius* (1,26): Rex (Tullus) — ‘Duumviro’, inquit, ‘qui Horatio perduellionem iudicent, secundum legem facio’. Lex horrendi carminis erat: ‘Duumviri perduellionem iudicent: si a duumviris provocarit, provocatione certato: si vincent, caput obnubito, infelici arbori reste suspendito,¹ verberato vel intra pomerium vel extra pomerium’.²

3. *Dion.* (3,22):³ ἔστι δὲ καὶ νόμος — δι’ ἐκεῖνο (τῶν Ὁρατίων) κυρωθεὶς τὸ πάθος, ὃ καὶ εἰς ἐμὲ χρω̑νται, — κελεύων, οἷς ἂν γένωνται τρίδυμοι παῖδες, ἐκ τοῦ δημοσίου τὰς τροφὰς τῶν παίδων χορηγεῖσθαι μέχρι ἡβῆς.

4. *Dion.* (3,30):⁴ τοῖς — ἐταίροις αὐτοῦ (τοῦ Μεττίου) καὶ συνειδόσι τὴν προδοσίαν αὐτοῦ δικαστήρια ὁ βασιλεὺς (Τύλλος) καθίσας τοὺς ἀλόντας ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸν τῶν λειποτακτῶν τε καὶ προδοτῶν νόμον ἀπέκτεινεν.

5. *Tacitus* (*ann.* 12,8): Addidit Claudius, sacra ex legibus Tulli regis piaculaque (*propter incestum fratris et sororis*) — per pontifices danda.⁵

III. ANCUS MARCIUS.

1. *Livius* (1,32): Ut tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, a se bellicae caerimoniae proderentur, nec gererentur solum sed etiam indicerentur bella aliquo ritu, ius

---

1) Verba caput — suspendito *Cicero* (*p. Rab.* 4,13) legi *Tarquiniū Superbi attribuerē videtur*. — 2) *Cf. Fest.* Sororium. *Cic. rep.* 2,31. — 3) (Lex lata est propter illum casum, iubens, si cui trigemini nascerentur filii, ei de publico alimenta ad pubertatem usque suppeditari.) — 4) (sociis et proditiōnis consciis iudicia rex constituit et convictos secundum legem de desertoribus et proditoribus interfecit.) — 5) *Cf. Liv.* 1,26: piacularibus sacrificiis factis, quae deinde genti Horatiae tradita sunt.

ab antiqua gente Aequiculis, quod nunc fetiales habent, descripsit, quo res repetuntur.¹

V. TARQUINIUS PRISCUS.

1. *Cicero (de rep. 2,20)*: Tarquinius, — ut de suo imperio legem tulit, principio duplicavit — pristinum patrum numerum, et antiquos patres 'maiorum gentium' appellavit, quos priores sententiam rogabat, a se adscitos 'minorum'.²

2. *Dion. (3,61.62)*:³ οἱ πρέσβεις (τῶν Τυρρηνῶν) — παρῆσαν — φέροντες — τὰ σύμβολα τῆς ἡγεμονίας, οἷς ἐκόσμου αὐτοὶ τοὺς σφετέρους βασιλεῖς, κομίζοντες στέφανόν τε χρύσειον, καὶ θρόνον ἐλεφάντινον, καὶ σκήπτρον ἀετὸν ἔχον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, χιτῶνά τε πορφυροῦν χρυσόσημον καὶ περιβόλαιον πορφυροῦν ποικίλον. — Ταύταις ταῖς τιμαῖς ὁ Ταρκύνιος οὐκ εὐθύς ἐχρήσατο λαβὼν, ὥς οἱ πλεῖστοι γράφουσι τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων, ἀλλ' ἀποδοὺς τῇ τε βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τὴν διάγνωσιν, εἰ ληπτέον αὐτά, ἐπειδὴ πᾶσι βουλομένοις ἦν, τότε προσεδέξατο.

VI. SERVIUS TULLIUS.

1. *Livius (1,42)*: Censum — instituit, — classes centuriasque et — ordinem ex censu descripsit.

2. *Dion. (4,15)*:⁴ τῷ δὲ μὴ τιμησαμένῳ τιμωρίαν ὥρισε τῆς τε οὐσίας στέρεσθαι, καὶ αὐτὸν μαστιγωθέντα πραθῆναι.

3. *Dion. (4,22)*:⁵ Ὁ δὲ Τύλλιος καὶ τοῖς ἐλευθερουμένοις τῶν θεραπόντων — μετέχειν τῆς ἰσοπολιτείας ἐπέτρεψε. καλεῖσας

---

1) Cf. *leg. Tull. Host. 1.* — 2) Cf. *Liv. 1,55. Dion. 3,67.* — 3) (Legati Etruscorum aderant ferentes insignia imperii, quibus ipsi reges suos ornabant, portantes coronam auream, sellam eburneam, sceptrum aquila in capite ornatum, tunicam purpuream auro distinctam, togam purpuream pictam. Tarquinius tamen his honoribus non statim usus est, ut plerique scriptorum Romanorum tradunt, sed senatus populi arbitrio permittens, an recipiendi honores essent, tum demum cum omnes consensissent eos accepit.) *Etiam XII lictores Dion. hic refert, quos iam a Romulo sumptos esse Liv. 1,8 et Plut. Rom. 26 tradunt. Cf. Rubino, R. Verf. 396.* — 4) (incensis poenam constituit, bonis privari et virgis caesos venum dari.) — 5) (Tullius servis manumissis civitatem habere concessit; iubens enim una cum liberis aliis omnibus etiam libertos censer, in quattuor tribus urbanas eos distribuit, — eosque ad omnia quae publica essent aequè admisit ac ceteros plebeios.)

γὰρ ἅμα τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐλευθέροις καὶ τούτους τιμήσασθαι τὰς οὐσίας, εἰς φυλὰς κατέταξεν αὐτοὺς τὰς κατὰ τὴν πόλιν τέταρτας ὑπαρχούσας, — καὶ πάντων ἀπέδωκε τῶν κοινῶν αὐτοῖς μετέχειν, ὧν τοῖς ἄλλοις δημοτικοῖς.

4. *Dion.* (4,13):¹ τοὺς νόμους τοὺς τε συναλλακτικοὺς καὶ τοὺς περὶ τῶν ἀδικημάτων ἐπεκύρωσε ταῖς φράτταις· ἦσαν δὲ πεντήκοντά που μάλιστα τὸν ἀριθμὸν.

5. *Dion.* (4,25):² ἐκεῖνος διελὼν ἀπὸ τῶν ἰδιωτικῶν (ἐγκλημάτων) τὰ δημόσια, τῶν μὲν εἰς τὸ κοινὸν φερόντων ἀδικημάτων αὐτὸς ἐποιεῖτο τὰς διαγνώσεις, τῶν δὲ ἰδιωτικῶν ἰδιώτας ἔταξεν εἶναι δικαστάς, ὅρους καὶ κανόνας αὐτοῖς τάξας, οὓς αὐτὸς ἔγραψε νόμους.

6. SI PARENTEM PUER VERBERIT, AST OLLE PLORASSIT, PUER DIVIS PARENTUM SACER ESTO.³

VII. TARQUINIUS SUPERBUS.

Dion. (4,43):⁴ (Ὁ Ταρκύνιος) τοὺς — νόμους τοὺς ὑπὸ Τυλλίου γραφέντας, καθ' οὓς — οὐδὲν ὑπὸ τῶν πατρικίων ὥς πρότερον ἐβλάπτοντο περὶ τὰ συμβόλαια, πάντας ἀνείλε· καὶ οὐδὲ τὰς σανίδας, ἐν αἷς ἦσαν γεγραμμένοι, κατέλιπεν, ἀλλὰ καὶ ταύτας καθαιρεθῆναι κελεύσας ἐκ τῆς ἀγορᾶς διέφθειρεν.

CAPUT II.

LEGES XII TABULARUM.

HISTORIA.⁵

Livius (3,9): C. Terentilius Arsa tribunus plebis eo anno (u. c. 292) fuit. Is — maxime in consulare imperium, tanquam

1) (leges cum de contractibus tum de delictis per curias tulit, erant autem numero fere quinquaginta.) — 2) (ille iudiciis publicis separatis a privatis ipse quidem de criminibus ad rem publicam pertinentibus suscepit cognitionem, rerum autem privatarum privatos iudices esse iussit, quibus normas et regulas leges dedit a se conscriptas.) — 3) *Vide supra Leg. Rom.* 13. — 4) (Tarquinius leges a Tullio scriptas, per quas non, ut antea, in contractibus a patriciis vexabantur, omnes sustulit, et ne tabulas quidem, in quibus erant scriptae, reliquit, sed has quoque ex foro summo veri iubens delevit.) *Cf. Dion.* 5,2: (Βροῦτός καὶ Κολλατῖνος) τοὺς νόμους τοὺς περὶ τῶν συμβολαίων, τοὺς ὑπὸ Τυλλίου γραφέντας, — οὓς ἅπαντας κατέλυσε Ταρκύνιος, ἀνενεώσαντο. — 5) *Legum XII tab. historiam accu-*

nimum nec tolerabile liberae civitati, invehebatur: — ‘duos pro uno dominos acceptos — infinita potestate, qui — effrenati ipsi omnes metus legum — verterent in plebem; quae ne aeterna illis licentia sit, legem se promulgaturum, ut Vviri creentur legibus de imperio consulari scribendis.’ — (10:) Anno deinde insequenti (293) lex Terentilia a toto relata collegio novos aggressa consules est. (11:) — patres in lege, quae per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda (se) gerebant. (14:) — per totum annum artibus lex elusa est. (15:) Nihil novi novus annus (294) attulerat; legis ferendae aut accipiendae cura civitatem tenebat. (17:) — nec lex tamen ferri — potuit. (21:) — SCta fiunt, ‘ut neque tribuni legem eo anno ferrent, neque’ *cet.* (24:) — tribuni (295), — comitia quaestores habere de reo (Volscio), nisi prius habita de lege essent, passuros negabant. (25:) — consules facti (296) duas residuas anni prioris causas exceperunt, — legem — impediabant —. Cum Verginius maxime ex tribunis de lege ageret, duum mensum spatium consulibus datum est ad inspiciendam legem, ut, cum edocuisset populum, quid fraudis occultae ferretur, sinerent deinde suffragium inire. Hoc intervalli datum res tranquillas in urbe fecit. (29:) Extremo anno agitatum de lege ab tribunis est; sed — ne quid ferretur ad populum patres tenuere. (30:) — initio anni (297), cum foris otium esset, domi seditiones — eadem lex faciebat, ulteriusque ventum foret, adeo exarserant animi, ni *cet.* (31:) Domi forisque otium fuit (298). — sequente anno (299) — legem omnibus contionibus suis celebrabant (tribuni). — (novi consules) aiebant — ‘plebem. et tribunos legem ferre non posse.’ Tum abiecta lege, quae promulgata consenuerat. tribuni lenius agere cum patribus: ‘finem tandem certaminum facerent, — communiter legum latores et ex plebe et ex patribus, qui utrisque utilia ferrent quaeque aequandae libertatis essent, sinerent creari.’ Rem non adspernabantur patres, laturum leges neminem nisi ex patribus, aiebant. Cum de legibus conveniret, de latore tantum discreparet, missi legati Athenas Sp. Postumius Albus, A. Manlius, P. Sulpicius Came-

---

ratius enarraverunt Liv. 3,9—57, Dion. 10,1—60, Pompon. in D. 1,2,2,3.4.24 E Livio quae huc pertinent exscripsi.

rinus, iussique inclitas leges Solonis describere et aliarum Graeciae civitatum instituta mores iuraque noscere. (32:) — quietus annus (301) — silentio tribunorum, quod — legatorum, qui Athenas ierant, legumque peregrinarum exspectatio praebuit. — Iam (302) redierant legati cum Atticis legibus. Eo intentius instabant tribuni, ut tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari Xviros sine provocatione, et ne quis eo anno alius magistratus esset. Admischerentur plebei, controversia aliquamdiu fuit; postremo concessum patribus. — (33:) Anno trecentesimo altero, quam condita Roma erat, — mutatur forma civitatis ab consulibus ad Xviros. — Decemviri creati Appius Claudius *cet.* — (34:) Tum (303) legibus condendis opera dabatur; ingentique hominum exspectatione propositis X tabulis, populum ad contionem advocaverunt: — ‘se — omnibus, summis infimisque, iura aequasse’. — Cum ad rumores hominum de unoquoque legum capite editos satis correctae viderentur, centuriatis comitiis X tabularum leges perlatae sunt, quae nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias acervatarum legum cumulo fons omnis publici privati est iuris. Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas, quibus adiectis absolvi posse velut corpus omnis Romani iuris. Ea exspectatio — desiderium Xviros iterum creandi fecit. — (37:) Iam et processerat pars maior anni (304) et duae tabulae legum ad prioris anni X tabulas erant adiectae, nec quicquam iam supererat, si eae quoque leges centuriatis comitiis perlatae essent, cur eo magistratu rei publicae opus esset. (57:) Priusquam urbem egrederentur — (*consules a.* 306) leges decemvirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in aes incisas in publico proposuerunt. Sunt qui iussu tribunorum aediles functos eo ministerio scribant. ¹

1) *Quaenam XII tab. apud Romanos fuerint fata, quomodo capta a Gallis urbe interierint, num postea restitutae sint, quomodo temporum decursu textus earum sit mutatus, quinam apud veteres iis exstiterint interpretes, omnia optime exposuit Rud. Schoell, legis XII tab. reliquiae 1866. p. 1—39. Qui vero nostra aetate inde a saeculo XVI colligendis et restituendis XII tab. reliquiis operam dederint scriptores enarravit H. Dirksen, Uebersicht der bisherigen Versuche zur Herstellung des Textes d. XII Taf. 1824. Qui etiam rationem et viam, quae esset ingredienda, novam constituit tantaque eruditione absolvit, ut omnes qui post eum XII tab. ediderunt, in eo substituerint pauca addentes vel emendantes. Quod unum libro deest,*

TABULA I.

1. SI IN IUS VOCAT, ITO. NI IT, ANTESTAMINO: IGITUR EM CAPITO.
2. SI CALVITUR PEDEMVE STRUIT, MANUM ENDO IACITO. 3. SI MORBUS AEVITASVE VITIUM ESCIT, IUMENTUM DATO. SI NOLET, AR CERAM NE STERNITO.
4. ASSIDUO VINDEX ASSIDUUS ESTO; PROLETARIO IAM CIVI QUIS VOLET VINDEX ESTO.

Testimonia: I, 1. *Porphyrio* (ad *Hor. sat. 1,9,76*): Adversarius molesti illius Horatium consulit, an permittat se antestari, iniecta manu extracturus ad praetorem, quod vadimonio non paruerit. De hoc autem lege XII tab. his verbis cautum est: 'Si in ius vocationi tantestaminigitur (*sic, non tunc, codex*) en capito'. Antestari est (an *ins. cod.*) ergo ante testari (antestare *cod.*) scilicet antequam manum iniciat'. *Cic. (de leg. 2,4)*: A parvis —, Quinte, didicimus: 'si in ius vocat' atque (at *ins. codd.*) alias eiusmodi leges nominare. *Gell. (20,1,25)*: Verba sunt haec legis: 'si in ius vocat'. *Rh. ad Her. (2,13)*: Lege ius est id, quod iussu populi sancitum est, quod genus: ut in ius eas, cum voceris. — *Cf. Fest. Em. Igitur. Verba ut supra leguntur constituit iam Gothofredus, nisi quod ito vocem inseruit demum Heindorf, ZGR. 2,432—440. [Mihi ito videtur rectius abesse. Th. M.]*

2. *Fest.*: Struere antiqui dicebant pro adicere, — at in XII quod est: 'si calvitur — iacito', alii putant significare retrorsus ire, alii *cet. Fest.*: 'Pedem struit' in XII significat 'fugit'. — *Cf. Non. Calvitur. D. 50,16,233 pr.*

3. *Gell. (20,1,25)*: Verba sunt haec de lege Si in ius vocat: 'si morbus aevitasve vitium escit qui in ius vocabit iumentum dato'. Verba qui in ius vocabit interpretis esse vidit *Schoellius*. — *Varro (de l. l. 5,140)*: arcera, quae etiam in XII tab. appellatur, quod ex tabulis vehiculum erat factum ut arca. — *Cf. Gell. 20,1,11,24—30. Fest. Escit. Non. Arcera.*

4. *Gell. (16,10,5)*: Ennius verbum hoc (proletarius) ex XII tab. — accepit, in quibus, si recte commemorari, ita scriptum est: 'assiduo — proletario iam cui (iam cui omittunt *codd. Gellii familia altera*) cui quis volet uindex esto.' [*Scr. proletario cui (= alicui) qui volet. Th. M.*] *Cic. top. 2,10*: Cum lex (*ins. aelia sentia libri*) assiduo vindicem assiduus esse iubeat, locupletem iubet locupleti; locuples enim est assiduus, ut ait L. Aelius. — *Cf. Fest. Assiduus. Vindex. Non. Proletarii. D. 2,4,22,1; 50,16,234,1.*

ut legitima XII tab. verba, si quae tradita nobis sunt, ex artis philologicae ratione sub examen revocarentur, id scite perfecit *Schoellius l. l.*, quem paucis locis exceptis ex iuris ratione diiudicandis secutus sum. Quod constituit *Dirksen systema XII tab. licet non ubivis satisfaciat, ut Schoellius ita ego quoque retinui, ne modus citandi turbaretur.*

5. NEX . . . FORTI SANATI . . .

6. REM UBI PACUNT, ORATO. 7. NI PACUNT, IN COMITIO AUT IN FORO ANTE MERIDIEM CAUSSAM COICIUNTO. COM PERORANTO AMBO PRAESENTES. 8. POST MERIDIEM PRAESENTI LITEM ADDICITO. 9. SI AMBO PRAESENTES, SOLIS OCCASUS SUPREMA TEMPESTAS ESTO.

10. *Gellius* (16,10,8): cum proletarii et assidui et sanates et VADES et SUBVADES et XXV asses et taliones — evanuerint, omnisque illa XII tabularum antiquitas — lege Aebutia lata consopita sit —.

5. *Fest.*: Sanates: . . . in XII: nex . . . forti sanati (*vide infra in epitome nostra Festi*) . . . *Idem alibi*: In XII cautum est, ut idem iuris esset Sanatibus quod Foretibus. *Cf. Fest.* Foretes. Horetum. *Gell.* (16,10,8): cum proletarii et assidui et sanates — omnisque illa XII tab. antiquitas — consopita sit. *Cf. fr. 10.*

6—9. *Rh. ad Her.* (2,13,20): Pacta sunt, quae legibus observanda sunt, hoc modo: 'rem — euicito' (*sic libri*). *Gell.* (17,2,10): 'Sole occaso'; non insuavi vetustate est, — in XII autem tabulis verbum hoc ita scriptum est: 'ante meridiem causam coniciunt (*sic libri*). cum perorant sol (solis *cod. Paris.*) occasus — esto'. — *Prisc.* (*de arte gramm.* 10,5,32): antiqui 'pago' quoque dicebant, pro paciscor, *citans ex Cicerone*: pacta sunt quae legibus observanda sunt hoc modo: 'rem ubi pagunt orationi (*sic libri*) pagunt'. — *Quinct.* (1,6): cum in XII tab. legeremus: 'ni ita pacunt'. *Scaurus* (*de orthogr. p.* 2253): testantur XII tab., ubi est 'ni pacunt' per hanc formam, quod male quidam per C enuntiant, est enim praeteritum eius pepigi a pango. *Censor.* (*de die nat.* 23): in XII tab. nusquam nominatas horas invenies, — sed: 'ante meridiem'. — *Cf. Non.* Coicere. *Ps. Asc. in Verrin.* 2,1,27. *Gai.* 4,15. — *Varro* (*de l. l.* 7,51): Supremum a superrumo dictum, itaque in XII dicunt: 'solis — esto.' *Macr.* (*sat.* 1,3,14): sicut expressum est in XII tab.: 'solis — esto.' *Cens.* (*d. d. nat.* 24): plurimi supremam post occasum solis esse existimant, quia est in XII tab. scriptum sic: 'solis — esto'. *Fest.* Sup[remum] — extre[mum, significat, ut] in legibus XII: 'solis — esto'. — *Cf. Plin.* (*n. h.* 7,60): XII tab. ortus tantum et occasus nominantur. *Varro de l. l.* 6,5; 7,51. *Fest.* Tempestatem. — Com esse *σύν*, una, secum, invicem observavit *Bergkiius mus.* *Rhen.* 19,605, probante *Schoellio p.* 102. [Immo scribendum est: causam coiciunto, tum peroranto ambo praesentes duce *Gaio* 4,15: cum ad iudicem venerant, antequam apud eum causam perorarent, solebant breviter et quasi per indicem rem exponere, quae dicebatur causae coniectio. Deinde etsi apud *Gellium* sole occaso vetustum esse dicitur legiturque in lege *Plaetoria* (apud *Censorinum l. c.*) ad solem occasum, in solis occasus consentiunt *Varro Festus Macrobius Censorinus*, item ex libris *Gellianis* unus isque optimus: sol *Gelliani libri* reliqui. TH. M.]

TABULA II.

1. *Gaius* (4,14): de rebus M aeris plurisve D assibus, de minoris vero L assibus sacramento contendebatur; nam ita lege XII tabularum cautum erat. [At] si de libertate hominis controversia erat, etsi pretiosissimus homo esset, tamen ut L assibus sacramento contenderetur, eadem lege cautum est.

2. . . . MORBUS SONTICUS . . . AUT STATUS DIES CUM HOSTE . . . QUID HORUM FUIT UNUM IUDICI ARBITROVE REOVE, EO DIES DIFFISSUS ESTO.

3. CUI TESTIMONIUM DEFUERIT, IS TERTIIS DIEBUS OB PORTUM OBVAGULATUM ITO.

TABULA III.

1. AERIS CONFESSI REBUSQUE IURE IUDICATIS XXX DIES IUSTI SUNTO.

2. POST DEINDE MANUS INIECTIO ESTO. IN IUS DUCITO. 3. NI IUDICATUM FACIT AUT QUIS ENDO EO IN IURE VINDICIT, SECUM DUCITO, VINCITO

II, 2. *Fest.*: Sonticum morbum in XII significare ait Aelius Stilo certum cum iusta causa. *Gell.* (20,1,27): morbum vehementiorem — legum istarum scriptores — morbum sonticum appellant. *Cf. Fest.* Insons. Sontica. *D.* 50, 16,113; 42,1,60. — *Cic.* (*de off.* 1,12): Hostis — apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus; indicant XII tab.: 'aut — hoste'. *Cf. Fest.* Status. *D.* 50,16,234 pr. (*Ad iuramentum militare pertinet status conductusve dies apud Gell. 16,4 et Plaut. Cure 1,1,4.*) — *Capito apud Festum*: Reus: — nam (numa *cod.*) in secunda tabula secunda lege, in qua scriptum est: 'Quid horum fuit unum (*sic cod.*, vitium *em. Cuiacius*) iudici — eo die diffensus (*sic cod.*) esto'. *Ulp.* (*D.* 2,11,2,3): lex XII tab., si iudex vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediabatur, iubet diem iudicii esse diffisum. *Cf. leg. Urson. c.* 95,2,21—36. [*Scripti diffissus, cum constet de infinitivo diffindere Gell. 14,2,11 et de perfecto diffidi Liv. 9,38,15.* TH. M.]

3. *Fest.* Portum in XII pro domo positum, omnes fere consentiunt: 'cui — ito'. *Idem alibi*: Vagulatio in l. XII significat quaestionem cum convicio: 'cui — ito'.

III. 1—4. *Gell.* (20,1,42—45): Confessi igitur aeris ac debiti iudicatis XXX dies sunt dati —. Sic enim sunt, opinor, verba legis: 'aeris — dato'.

1. *Gell.* (15,13,11): Confessi autem aeris, de quo facta confessio est, in XII tab. scriptum his verbis: 'aeris conf. rebusque (iure *om.*) iud. — sunt'. — *De tempore iudicati cf. Gai. 3,78. D.* 42,1,4,5; 7. — *Schoell p. 106 verba rebusque iure delenda et aeris confessi iudicatis coniungenda censet, immemor ut videtur, de confesso iudicium non fieri iure Romano.*

2. *De manus iniectione cf. Gai. 4,21.*

3. *Cf. Ter. Phorm. 2,2,20*: ducent damnatum domum. *Donat.*: secundum ius scilicet, quo obeiati, dum solvendo non essent, ipsi manu capiebantur. *Liv.* 8,28: iussi consules (*a.* 428) ferre ad populum, ne quis in compedibus aut in nervo teneretur. *Fest.* Nervum. — In oo vindicit *sicut* in re vindicare *apud*

AUT NERVO AUT COMPEDIBUS XV PONDO, NE MINORE, AUT SI VOLET MAIORE VINCITO. 4. SI VOLET SUO VIVITO. NI SUO VIVIT, QUI EUM VINCTUM HABEBIT, LIBRAS FARRIS ENDO DIES DATO. SI VOLET PLUS DATO.

5. *Gellius* (20,1,46—7): Erat autem ius interea paciscendi, ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies sexaginta. Inter eos dies trinis nundinis continuus ad praetorem in comitium producebantur, quantaque pecuniae iudicati essent, praedicabatur. Tertiis autem nundinis capite poenas dabant, aut trans Tiberim peregre venum ibant.

6. TERTIIS NUNDINIS PARTIS SECANTO. SI PLUS MINUSVE SECUERUNT, SE FRAUDE ESTO.

7. ADVERSUS HOSTEM AETERNA AUCTORITAS [ESTO].

TABULA IIII.

1. *Cicero* (de leg. 3,8,19): cito necatus tamquam ex XII tabulis insignis ad deformitatem puer.

Gell. 20,10,7.9. *Sch.* 92. [*Gellius* l. c. ut recte distinxit rem, quam vindicamus, puta agrum, a particula, puta gleba, in qua vindicamus, ita ubi haec distinctio locum non habet, praepositio admitti non potest, sed solus accusativus; mihi in iure vocabula videntur ad explicanda ea quae sunt endo eo adscripta esse ab interprete antiquissimo, qui recte omnino eo referret ad id quod praecedit in ius ducito. TH. M.] — *Lectionem traditam* minore — maiore defendit *Puchta*, *inst.* § 179 not. i; verba permutanda censent plerique. *Hu.*, *Nexum* p. 38, n. 100.

4. pro farris libri ferri. — Cf. *Gai.* lib. II ad l. XII tab. (*D.* 50,16, 234,2): Verbum vivere quidam putant ad cibum pertinere, sed *Ofilius* — ait, his verbis et vestimenta et stramenta contineri.

6. *Gell.* (20,1,48—52): eam capitis poenam — metuendam reddiderunt. Nam — secare, si vellent, atque parti corpus addicti — permiserunt. Et quidem verba ipsa legis dicam, ne existimes invidiam me istam forte formidare: 'tertiis — esto'. — Cf. *Gell.* l. c. 52: dissectum esse antiquitus neminem equidem legi neque audiui. — *Quinct.* 3,6,84: in XII tab. debitoris corpus inter creditores dividi licuit, quam legem mos publicus repudiavit. *Tertull.* apol. 4: iudicatos in partes secari a creditoribus leges erant: consensu tamen publico crudelitas postea erasa est. *Dio Cass. fragm.* 12: τοῦτο μὲν εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐνενόμιστο, ἀλλ' οὐ τί γὰρ καὶ ἔργῳ ποτὲ ἐγγράφοντι. — *Multi de bonorum sectione intellegere volunt hanc legem, quos merito perstringit Niebuhr, röm. Gesch.* 2,670—72. Cf. *Puchta*, *Inst.* § 179, n.

7. *Cic.* (de off. 1,12) in loco supra II, 2 exscripto addit: itemque: 'adversus — auctoritas'.

IV. 1. necatus *Puteamus*, legatus libri. — Cf. supra *Leg. Rom.* 11.

2. SI PATER FILIUM TER VENUM DUUIT, FILIUS A PATRE LIBER ESTO.

3. *Cicero (Phil. 2,28)*: Illam suam suas res sibi habere iussit, ex XII tab. claves ademit, exegit.

4. *Gellius (3,16,12)*: comperi, feminam — in undecimo mense post mariti mortem peperisse, factumque esse negotium, quasi marito mortuo postea concepisset, quoniam decemviri in decem mensibus gigni hominem, non in undecimo scripsissent.

TABULA V.

1. (*Gaius 1,144—5*): Veteres — voluerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, — in tutela esse; — exceptis virginibus Vestalibus, quas — liberas esse voluerunt: itaque etiam lege XII tab. cautum est.

2. *Gaius (2,47)*: Mulieris, quae in agnatorum tutela erat,

---

2. *Ulp. fr. (10,1)*: filius ter mancipatus, ter manumissus sui iuris fit, id enim lex XII tab. iubet his verbis: 'si pater — esto'. *Gai. (1,132)*: lex enim XII tab. tantum in persona filii de tribus mancipationibus loquitur his verbis: 'si pater — a patre filius liber esto'. — uennum daut *Ulpiani liber*, uennum d(uit?) *Gai*; de futuro hoc secundo dixit *Schoell. p. 83.* — Cf. *Gai. 4,79. Dion. 2,27, postquam dixit iam a Romulo (l. 10) hoc constitutum esse, addit: τοῦτον τὸν νόμον — οἱ — δέκα ἄνδρες ἕμα τοῖς ἄλλοις ἀνέγραψαν νόμοις, καὶ ἔστιν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν λεγομένων δώδεκα δέλτων.* Quem *Dion. locum, ex quo Dirksenius totam Romuli de patria potestate legem in XII receptam esse collegerat, ad solam venditionem filiorum pertinere recte monet Sch. p. 52.*

3. Cf. *Gai. l. III ad XII tab. (D. 48,5,43)*: Si ex lege repudium missum non sit cet. — Legem a *Dirkseno* omissam recte inseruit *Schoell 57. Divortii formula posteriore tempore fuit: res tuas tibi habeto. D. 24,2,2,1. Plaut. Amph. 928, Trin. 266; priore tempore fuisse: baete foras ostendit Buecheler, Jahrb. Phil. 105,565. Varro ap. Non. (77): annos multos quod parere ea non poterat mulierem foras baetere iussit. Plaut. Cas. 2,2,35: M. Semper tu huic verbo vitato! C. Cui verbo? M. I foras mulier! Mart. 11,104, 1: Uxor, vade foras, aut moribus utere nostris.*

4. *Ulp. ad Sab. (D. 38,16,3,9.11)*: ex lege XII tab. ad legitimam hereditatem is, qui in utero fuit, admittitur, si fuerit editus —; post decem menses mortis natus non admittetur ad legitimam hereditatem.

V. 1. Fortasse etiam de Vestalium hereditatibus lege XII tab. cautum aliquid erat; *Gell. (1,12,18)* dicit: in commentariis Labeonis, quae ad XII tab. composuit, ita scriptum est: 'Virgo Vestalis neque heres est cuiquam intestato neque intestatae quisquam. Sed bona eius in publicum redigi aiunt; id quo iure fiat, quaeritur.' Cf. *l. Num. 9.*

2. Cf. *Gai. 1,157*: olim — quantum ad l. XII tab. attinet, etiam feminae agnatos habebant tutores.

res mancipii usu capi non poterant, praeterquam si ab ipsa tutore [auctore] traditae essent: id[que] ita lege XII tab. [cautum erat].

3. UTI LEGASSIT SUPER PECUNIA TUTELAVE SUAE REI, ITA IUS ESTO.

4. SI INTESTATO MORITUR, CUI SUUS HERES NEC ESCIT, ADGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABETO. 5. SI ADGNATUS NEC ESCIT, GENTILES FAMILIAM HABENTO.

6. *Gaius* (1,155): Quibus testamento — tutor datus non sit, iis ex lege XII [tabularum] agnati sunt tutores.

7. a. SI FURIOSUS ESCIT, ADGNATUM GENTILIUMQUE IN EO PECUNIAQUE EIUS POTESTAS ESTO. — b. . . AST EI CUSTOS NEC ESCIT . .

3. *Saepissime huius legis verba a veteribus afferuntur, diverso autem modo: 'uti legassit suae rei, i. i. e. (Gai. 2,224. Inst. 2,22 pr. Pomp. D. 50, 16,120); 'uti legassit quisque de sua re, i. i. e.' (Nov. 22,2 pr.); 'paterfamilias uti super familia pecuniaque sua legaverit (vel legassit), i. i. e.' (Cic. de inv. 2,50; Rh. ad Her. 1,13); 'uti legassit super pecunia tutelave suae rei, i. i. e.' (Ulp. fr. 11,14). Accedit quod apud Paulum (D. 50,16,53 pr.) verba legis laudantur haec: super pecuniae tutelave suae, mendose ut videtur. Certe non solum de re atque pecunia, sed etiam de tutela legem cavisse confirmant Gaius quoque et Paulus in D. 16,2,1. 20,1.*

4. *Ulp. (fr. 26,1 = Coll. 16,4,1): cautum est lege XII tab. hac: 'si intestato (intestatus Coll.) m. cui suus heres nec escit (Cuiacius, est Coll., om. Ulpiani liber) — habeto.' Paul. ad Sab. (D. 28,2,9,2): haec verba: 'si intestato moritur' ad id tempus referuntur cet. Ulp. ad ed. (D. 50, 16,195,1): Familiae appellatio — et in res et in personas deducitur, in res — in lege XII tab. his verbis: 'adgnatus — habeto'. Minus accurate Cic. (de inv. 2,50) dicit: Lex (est): 'Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaque eius agnatum gentiliumque osto'. Generaliter legem commemorant Gai. 3,1.9.11, Paul. Sent. 4,8, Pomp. D. 50,16,162 pr., alii.*

5. *Ulp. lib. regul. (Coll. 16,4,2): Si agnatus defuncti non sit, eadem lex XII tab. gentiles ad hereditatem vocat his verbis: 'si agnatus nescit (nec escit Cuiac) — habento (heres libri)'. — Cf. Gai. 3,17. Paul. in Coll. 16,3,3. Cic. sub n. 4 cit.*

6. *Ulp. (fr. 11,3): per eminentiam — legitimi (tutores) dicuntur, qui ex lege XII tab. introducuntur, seu palam, quales sunt agnati, seu per consequentiam, quales sunt patroni. Cf. D. 26,4,1; 4,5,7 pr.*

7. a. *Rhet. ad Her. (1,13,23) = Cic. (de inv. 2,50): Lex, si furiosus escit (esset vel erit vel existet libri) — esto. Cic. (Tusc. 3,5,11): insaniam — a furore distinguimus. — Qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum vident XII tab. Itaque non est scriptum: 'Si insanus', sed: 'si furiosus escit (esse incipit libri)'. Paul. ad ed. (D. 50,16,53 pr.): cum dicitur apud veteres: 'adgnatorum gentiliumque' cet. Cf. D. 27,10,13; 26,1,3 pr. Gai. 2,64.*

b. *Fest.: 'Nec' conjunctionem — positam esse ab antiquis pro non, ut et*

— c. *Ulpianus ad Sabinum* (D. 27,10,1): Lege XII tab. prodigo interdicatur bonorum suorum administratio. *Ulpianus* (fr. 12,2): Lex XII tab. — prodigum, cui bonis interdictum est, in curatione iubet esse agnatorum.

8. *Ulpianus* (fr. 29,1): Civis Romani liberti hereditatem lex XII tab. patrono defert, si intestato sine suo herede libertus decesserit. *Ulp. ad ed.* (D,50,16,195,1): Cum de patrono et liberto loquitur lex, EX EA FAMILIA, inquit, IN EAM FAMILIAM.

9. *Gordianus* (C. 3,36,6): Ea, quae in nominibus sunt, — ipso iure in portiones hereditarias ex lege XII tab. divisa sunt. *Dioclet.* (C. 2,3,26): ex lege XII tab. aes alienum hereditarium pro portionibus quaesitis singulis ipso iure divisum.

10. *Gaius ad ed. provinciale* (D. 10,2,1 pr.): Haec actio (familiae erciscundae) proficiscitur e lege XII tabularum.

TABULA VI.

1. CUM NEXUM FACIET MANCIPIUMQUE, UTI LINGUA NUNCUPASSIT, ITA IUS ESTO.

in XII est: 'ast — escit'. Cf. *Fest.* Ast. — Haec verba priori legi post vocem escit inseruit Sch. 109; at custode fieri non potuit ut agnatorum potestas excluderetur, nisi custodem intellegas aut patrem aut tutorem, quod admitti non potest; ad aliam igitur rem spectent haec verba necesse est, fortasse ad delicta furiosi. [Custos furiosi cur non possit accipi enuntiative de patre tutoreque pro re coniunctis, non perspicitur, neque erravit opinor Schoellius. TH. M.]

c. J. 1,23,3: Furiosi quoque et prodigi — in curatione sunt agnatorum ex lege XII tab. Cf. D. 27,10,13. — Schoellius prodigum omittit; expresse autem de eo cautum fuisse, loci citt. aperte indicant.

8. *Gai.* (3,40): ita demum lex XII tab. ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus nullo suo herede relicto. Cf. *Coll.* 16,8,2; 9,2. *Gaius* 1,165 = *Inst.* 1,17: Ex eadem lege XII tab. libertarum et impuberum libertorum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet, quae et ipsa tutela legitima vocatur, non quia nominatim ea lege de hac tutela cavetur, sed quia proinde accepta est per interpretationem, atque si verbis legis introducta esset.

9. *Prior locus ad activam, alter ad passivam obligationem spectat, id quod neglexit Sch. 132.* Cf. D. 10,2,25,9,13. C. 4,16,7; 8,36,1.

10. *Fest.*: Erectum citum (*Scaliger*, citumque libri) fit inter consortes, ut in libris legum Romanorum legitur. *Gell.* 1,9: anticum consortium quod iure atque verbo Romano appellabatur 'erecto non cito.'

VI. 1. *Cincius apud Festum*: Nuncupata pecunia est — nominata (nomina *cod.*), certa, nominibus propriis pronuntiata: 'cum — esto', id est (ita *cod.*) uti nominari locutusve erit, ita ius esto. *Cic.* (*de or.* 1,57): ut totum illud: 'uti

2. *Cicero* (*de off.* 3,16): cum ex XII tab. satis esset ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui infitatus esset, dupli poenam subiret, a iuris consultis etiam reticentiae poena est constituta.

3. *Cicero* (*top.* 4): usus auctoritas fundi biennium est, — ceterarum rerum omnium — annuus est usus.

4. *Gaius* (1,111): lege XII tab. cautum erat, ut si qua nollet eo modo (usu) in manum mariti convenire, ea quotannis trinotio abesset atque eo modo [usum] cuiusque anni interromperet.

5. a. *Si qui in iure manum conserunt.* . . — b. *Ulp. manual.* (*Vat. fr.* 50): et mancipationem et in iure cessionem lex XII tab. confirmat.

6. *Livius* (3,44): Advocati (Verginiae) — postulant, ut

lingua nuncupasset non in XII tab., — sed in magistri carmine scriptum videretur. *Ulp. in Vat. fr.* 50: et mancipationem et in iure cessionem lex XII tab. confirmat. *Cf. Gai.* 1,119; 2,104. *Varro de l. l.* 6,60.

3. *Ciceronis locus integer haec habet*: Quod in re pari valet, valeat in hao, quae par est, ut, quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam aedium; at in lege aedes non appellantur et sunt ceterarum rerum omnium, quarum annuus est usus: valeat aequitas, quae paribus in causis paria iura desiderat. *Cic. (p. Caec. 19)*: Lex usum et auctoritatem fundi iubet esse biennium. *Gai.* 2,42: [Usucapio] mobilium quidem rerum anno completur, fundi vero et aedium biennio et ita lege XII tab. cautum est. 54: lex — XII tab. soli quidem res biennio usucapi iussit, ceteras vero anno. *Boeth. in Cic. top. l. c.*: Hic igitur aedium usus (!) auctoritatem biennio fieri sentit (*Cicero*).

4. *Gell.* (3,2,13): trinotium, quod abesse a viro usurpandi causa ex XII tab. deberet *cet.*

5. a. *Gellius* (20,10,7,8): Manum conserere est rem eam (*Huschke*, conserere nam *libri*), de qua re disceptatur in iure, — cum adversario simul manu prendere, et in ea re sollemnibus (omnibus *libri*) verbis vindicare, id est iudicia. Correptio (consertio?) manus in re atque in loco praesenti apud praetorem ex XII tab. fiebat, in quibus ita scriptum est: 'si cui (*sic libri*) in — conserunt'.

b. *Ulpiani locus integer haec habet*: Pomponius putat, non posse ad certum tempus deduci (usumfructum) nec per in iure cessionem nec per mancipationem, sed tantum transferri ipsum posse; ego didici, et deduci ad tempus posse, quia et mancipationem — confirmat. — *Hunc locum cum priore coniungendum esse, verisimile non est, quia in in iure cessione contravindicatio manibus consertis locum non habuit.* *Cf. Gai.* 2,24.

6. *Pomp. enchir.* (D. 1,2,2,24): Verginius — cum animadvertisset, Ap. Claudium contra ius, quod ipse ex vetere iure in XII tabulas transtulerat, vindicias

(Ap. Claudius) — lege ab ipso lata vindicias det secundum libertatem.

7. TIGNUM IUNCTUM AEDIBUS VINEAE ET CONCAPIT NE SOLVITO.

8. *Ulpianus ad edictum* (D. 47,3,1 pr.): Lex XII tab. neque solvere permittit tignum furtivum aedibus vel vineis iunctum neque vindicare, — sed in eum, qui convictus est iunxisse, in duplum dat actionem.

9. . . QUANDOQUE SARPTA, DONEC DEMPTA ERUNT . .

TABULA VII.

1. *Varro* (de l. l. 5,22): XII tabularum interpretes ambitum parietis circuitum esse describunt. — *Festus*: Ambitus — dicitur circuitus aedificiorum, patens — pedes duos et semissem. — *Maecianus* (assis distr. 46): Sestertius duos asses et semissem (valet), — lex — XII tab. argumento est, in qua duo pedes et semis 'sestertius pes' vocatur.

2. *Gaius l. IV de leg. XII tab.* (D. 10,1,13): Sciendum est in actione finium regundorum illud observandum esse, quod (in XII tab.) ad exemplum quodammodo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse. Nam illic ita est: Ἐάν τις ἀίμασιάν cet.

3. a. *Plinius* (n. h. 19,4,50): In XII tab. — nusquam nominatur villa, semper in significatione ea 'hortus', in horti vero 'heredium'. — b. *Festus*: [Tugu]ria a tecto appellantur

filiae suae a se abdisse, et secundum eum, qui in servitutem — petierat, dixisse cet. Cf. *Dion.* 11,30. *Liv.* 3,56.

7. 8. *Fest.* Tignum non solum in aedificiis — appellatur sed etiam in vineis, ut est in XII: 'tignum — vineae et concapit (e compage *Bosius* et *Momm-senus*, e concape *O. Mueller*, e concapi *Schoell*, sei concapit *Huschke*) ne solvito.' *Paulus ad ed.* (D. 6,1,23,6): Tignum alienum aedibus iunctum nec vindicari potest propter legem XII tab., nec eo nomine ad exhibendum agi, sed est actio antiqua de tigno iuncto quae in duplum ex lege XII tab. descendit. *Videantur J.* 2,1,29. *D.* 46,3,98,8. Cf. *Hu.*, ad l. XII tab. de tigno iuncto. 1837 *Windscheid*, *Pand.* § 188. n. 10—15.

9. *Fest.*: Sarpiuntur vineae, i. e. putantur, ut in XII: 'quandoque — erunt'. Cf. *Fest.* Sarpta. *Julian. ex Min.* (D. 6,1,59): alienis aedificiis conexas, — simul atque inde dempta essent, continuo in pristinam causam reverti. — *Supplementa Huschkii quae sunt haec*: [neque vinea] quandoque sarpta, donec dempta erunt, [tigna vindicito] refutat *Schoellius* p. 104—106.

VII. 3. Cf. *Fest.* Hortus. Heredium. *D.* 50,16,180.

[domicilia rusticorum] sordida, — quo nomine [Messalla in ex-plana]tione XII ait etiam . . .[signifi]cari.

4. *Cicero (de leg. 1,21)*: usus capionem XII tab. intra V pedes esse noluerunt.

5. a. SI IURGANT. . . — b. *Cic. (de leg. 1,21)*: controversia est nata de finibus, in qua — e XII tres arbitri fines regemus.

6. *Gaius ad ed. provinc. (D. 8,3,8)*: Viae latitudo ex lege XII tab. in porrectum octo pedes habet, in anfractum, id est ubi flexum est, sedecim.

7. VIAM MUNIUNTO: NI SAM DELAPIDASSINT, QUA VOLET IUMENTO AGITO.

8. a. SI AQUA PLUVIA NOCET, . . — b. *Paulus ad Sab. (D. 43, 8,5)*: Si per publicum locum rivus aquae ductus privato nocebit, erit actio privato ex lege XII tab., ut noxa domino sarciat.

9. a. *Ulp. ad ed. (D. 43,27,1,8)*: lex XII tab. efficere voluit, ut XV pedes altius rami arboris circumcidantur. — b. *Pomponius ad Sab. (D. 43,27,2)*: Si arbor ex vicini fundo

5. a. *Cic. de rep. (4,8 ap. Non. Iurgium)*: Admiror — verborum — elegantiam: 'Si iurgant' inquit; benevolorum concertatio, non lis inimicorum, iurgium dicitur; — iurgare igitur lex putat inter se vicinos, non litigare.

b. exisres pro e XII tres libri.

6. *Cf. Varro de l. l. 7,15*: Anfractum est flexum, — ab eo leges iubent in directo pedum VIII esse, in anfracto XVI, id est in flexu. *Fest. Viae. D. 8,3,13,2; 8,6,6 i. f.*

7. *Fest. Viae*: Lex iubet XII [in anfracto fle]xunque pedes latas esse vias, ut [adiat:] 'viam muniunto ni sam delapidassint (sic *Mommsenus*; sandilapidas vel omsamdi lapidas . . . sunt vel dionisam lapides sunt libri; cf. sas = eas *Fest. s. v. et alibi*: delapidata lapide strata) qua volet iumento agito'. *Cic. (p. Caec. 19)*: si via sit immunita, iubet qua velit agere iumentum.

8. a. *Pomp. ex Plautio (D. 40,7,21 pr.)*: Et quod ita scriptum est: 'videbitur', pro hoc accipi debet: 'videri poterit'; sic et verba legis XII tab. veteres interpretati sunt 'si aqua pluvia nocet', id est 'si nocere poterit'. (*In Digestis est nocet; sed scribendum nocebit propter antecedens videbitur.*) [*At haec composuit Pomponius, ut positive dicta ostenderet accipi posse de iis quoque quae fieri possunt, itaque nihil mutandum. Th. M.*] *Cic. (top. 9)*: aqua pluvia nocens — iubetur ab arbitro coerceri.

b. Noxa domino sarciat *Mommsenus*; noxae domino caveatur traditur.

9. *Cf. Paul. (sent. 5,6,13)*: Arbor, quae — imminet — in vicini agrum, nisi a domino sublucari non potest, isque conveniendus est, ut eam sublucet. *Fest.*: Sublucare arbores est, ramos earum supputare et veluti suptus lucem mittere.

vento inclinata in tuum fundum sit, ex lege XII tab. de adi-menda ea — agere potes.

10. *Plinius* (n. h. 16,5,15): Cautum est — lege XII tab., ut glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere.

11. *Iustiniani Institutiones* (2,1,41): Venditae — et traditae (res) non aliter emptori adquiruntur, quam si is venditori pretium solverit vel alio modo satisfecerit, veluti expromissore aut pignore dato; quod cavetur — lege XII tab.

12. *Ulpianus* (fr. 2,4): Sub hac condicione liber esse iussus 'si decem milia heredi dederit', etsi ab herede abalienatus sit, emptori dando pecuniam ad libertatem perveniet: idque lex XII tab. iubet.

TABULA VIII.

1. a. QUI MALUM CARMEN INCANTASSIT. . — b. *Cicero* (*de rep.* 4,12): XII tab. cum perpaucas res capite sanxissent, in his hanc quoque sanciendam putaverunt: si quis occentavisset sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri.

10. *Gai.* l. IV ad l. XII tab. (D. 50,16,236,1): Glandis appellatione omnis fructus continetur. Cf. D. 43,28,1.

11. Cf. *Pomp. ad Q. Muc.* (18,1,19): Quod vendidi non aliter fit accipientis, quam si aut pretium nobis solutum sit aut satis eo nomine factum. — Cf. *Beckmann, der Kauf.* § 21.39.44. *Leist, Mancipation.* 510—25.

12. *Pomp. ad Q. Muc.* (D. 40,7,29,1): quoniam lex XII tab. emptionis verbo omnem alienationem complexa videretur *cet.* *Modest. different.* (ib. 25): Statu liberos venum dari posse leges XII tab. putaverunt. Cf. *Fest.* Statuliber.

VIII. 1. a. *Plin.* (n. h. 28,2,10—17): quaestionis — est, valeantne aliquid verba et incantamenta carminum. — Quid? non et legum ipsarum in XII tab. verba sunt: 'qui fruges excantassit' et alibi: 'qui malum carmen incantassit'?

1. b. *Cic.* (*Tusc.* 4,2): XII tab. declarant, condi iam tum solitum esse carmen, quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam lege sanxerunt. *Fest.*: 'Occentassit' (occantassint *liber*) antiqui dicebant, quod nunc 'convicium fecerit' dicimus. *Arnob.* (*adv. gent.* 4,34): Carmen malum conscribere, quo fama alterius coinquinetur et vita, Xviralibus scitis evadere noluistis impune *cet.* *Hor.* (*sat.* 2,1,82): Si mala condiderit in quem quis carmina, ius est iudiciumque: — sed bona si quis —? — solventur risu tabulae. *Porph. ad Hor. l. c.*: lege (XII tab.) cautum erat, ne quis in quemquam maledicum carmen scriberet. *Hor.* (*ep.* 2,1,152): lex — malo quae nollet carmine quemquam describi. *Paul.* (*sent.* 5,4,6): Iniuriarum actio — introducta est lege XII tab. de famosis carminibus *cet.* *Cornutus* (*in Pers. sat.* 1, 137): lege XII tab. cautum est, ut fustibus feriretur, qui publice invehebatur. — *Utramque vocem incantassit et occentassit in XII tab. scrip-*

2. SI MEMBRUM RUP[s]IT, NI CUM EO PACIT, TALIO ESTO. 3. MANU FUSTIVE SI OS FREGIT LIBERO, CCC, [SI] SERVO, CL POENAM SUBITO. 4. SI INIURIAM FAXSIT, VIGINTI QUINQUE POENAE SUNTO.
5. . . . RUP[s]IT . . . SARCITO.

tam fuisse, earumque alteram ad artes magicas alteram ad convicia famosa spectasse, e locis supra allatis patet. Unde efficitur, carmen malum et carmen famosum diversam in XII tab. habuisse vim, quamquam Horatius eiusque interpretes carmini malo vim famosi subiecerunt. Dirks et Sch. malum carmen perperam cum malo veneno (fr. 25) coniungunt.

2. *Fest.*: Talionis mentionem fieri in XII ait Verrius hoc modo: 'si m. rapserit (sic fere *Festi libri*, rupit *Gelliani*, rupsit *Schoell*) — esto'. *Gell.* (20, 1, 14): Nonnulla — in istis legibus (XII tab.) ne consistere quidem — visa sunt, velut illa lex talionis, cuius verba, nisi memoria fallit, haec sunt: 'si m. rupit ni cum e pacto talio esto'. *Gai.* (3, 223): Poena — iniuriarum ex lege XII tab. propter membrum quidem ruptum talio erat. *Cf. Paul.* (sent. 5, 4, 6): Iniuriarum actio — introducta est lege XII tab. de — membris ruptis et ossibus fractis. *Prisc.* (gramm. 6, 13, 69): Quidam veterum — 'ossum' proferebant — Cato tamen 'os' protulit in IV. orig.: 'Si quis membrum rupit aut os fregit, talione proximus cognatus ulciscitur'.

3. 4. *Paul. de iniur.* (Coll. 2, 5, 5): Iniuriarum actio — legitima — ex lege XII tab.: qui iniuriam alteri facit, v et xx sestertiorum poenam subit. Quae lex generalis fuit; fuerunt et speciales velut: 'manu fustive si os (sic *Lachmann*, *ZGR.* 10, 311; manifestos *libri*) — poenam subito (subitos extertiorum *libri*)'. [*Haec non ipsa legis verba sunt, sed aeque atque quae praecedunt Pauli ad legitima accommodata sic restituenda: velut manu fustive si os fregit libero, trecentorum, si servo, CL poenam subit sestertiorum. TH. M.*] — *Gai.* (3, 223): Propter os — fractum aut conlisum CCC assium poena erat, si libero os fractum erat, at si servo CL. *Cf. Paul. et Prisc. supra l. 2 all. Gell.* (20, 1, 32): iniurias atrociore, ut de osse fracto, non liberis modo, verum etiam servis factas impensiore damno vindicaverunt. *Gai.* (3, 220): Iniuria — committitur, cum quis pugno puta aut fuste percussus — erit. — *Gell.* (20, 1, 12): ita de iniuria poenienda (in XII) scriptum est: 'si iniuriam alteri (alteri *delevit Schoell*) faxsit viginti quinque aeris poenae sunt'. *Fest.*: Viginti quinque poenae in XII significat XXV asses. *Gai.* (3, 223): propter ceteras iniurias XXV assium poena erat constituta. *Gell.* (16, 10, 8): cum 'proletarii' — et 'viginti quinque asses' et taliones — evanuerint omnisque illa XII tab. antiquitas cet.

5. *Fest.*: Rupsit in (sic *Scaliger*, rupit in *Mommsen*, *Rh. Mus. Ph.* 15, 464, rupitias *codex*) XII significat damnum dederit. *Idem alibi*: Sarcito in XII Ser. Sulpicius ait significare 'damnum solvito, praestato'. *Ulp. ad ed. (D. 9, 2, 1 pr.)*: Lex Aquilia omnibus legibus, quae ante se de damno iniuria locutae sunt, derogavit, sive XII tab. sive alia quae fuit. — *Coniungendos esse hos Festi locos iamdudum communis fuit vv. dd. opinio. [Sed cf. propter posteriorem huius tabulae fr. 10 et 14. TH. M.]. Priorem Mommsenus l. c. emen-*

6. *Ulpianus l. XVIII ad ed. (D. 9,1,1 pr.)*: Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur, — lex (XII tab.) voluit aut dari id quod nocuit — aut aestimationem noxiae offerri.

7. *Ulpianus l. XLI ad Sabinum (D. 19,5,14,3)*: Si glans ex arbore tua in fundum meum cadat, eamque ego immisso pecore depascam, — neque ex lege XII tab. de pastu pecoris, quia non in tuo pascitur, neque de pauperie — agi posse.

8. a. QUI FRUGES EXCANTASSIT . . — b. . . NEVE ALIENAM SEGETEM PELLEXERIS . . .

9. *Plinius (nat. hist. 18,3,12)*: Frugem — aratro quaesitam noctu pavisse ac secuisse puberi XII tabulis capital erat, suspensumque Cereri necari iubebant, — impubem praetoris arbitrato verberari noxiamve duplionemve decerni.

datum, ut supra adnotavimus, coniecit ad fr. 2 esse referendum. At Festi interpretationem: rupsit = damnum dederit non convenire cum membro rupto et talione, recte monuit A. Pernice, Sachbeschäd. p. 3; scilicet sarciri iusserunt XII tabulae ea quoque, quae praeter membrum quis rupsit. Vocem rupitias retinendam putat Sell, die actio de rupitiis sarcien-dis, 1877.

6. *Inst. (4,9 pr.)*: Animalium nomine — si — pauperiem fecerint, noxalis actio lege XII tab. prodita est: quae animalia si noxae dedantur, proficiunt reo ad liberationem, quia ita lex XII tab. scripta est. *Cf. Fest. Pauperies. Noxia.*

8. a. *Plinius l. c. supra ad 8,1. Sen. (nat. qu. 4,7)*: in XII tab. cavetur, ne quis alienos fructus excantassit.

b. *Serv. (Verg. egl. 8,99)*: 'traducere messes'. Magicis quibusdam artibus hoc fiebat, unde est in XII tab.: 'neve — pellexeris'. *Aug. (civ. dei 8,19)*: quod hac pestifera scelerataque doctrina fructus alieni in alias terras transferri perhibentur: nonne in XII tab. — Cicero commemorat esse conscriptum et ei, qui hoc fecerit, supplicium constitutum? *Apul. (apol. 47)*: Magia — XII tab. propter incredulas frugum illecebras interdicta. — *Formam pellexeris merito suspectam habet Sch. 49,76, attamen lex neque reiicienda neque cum priore confundenda est: nam excantare est damnum dare, pellicere lucrum facere; illud respicit Ovidius (am. 3,7,31): carmine laesa Ceres sterilem vanescit in herbam; hoc Plinius (n. h. 18,6,41–42): C. Furius Chresimus —, cum in parvo — agello largiores — fructus perciperet, quam ex amplissimis vicinitas, in invidia erat magna, ceu fruges alienas pelliceret veneficiis; quam ob rem ab Sp. Albino curuli [aedile] die dicta — instrumentum rusticum — in forum attulit et — dixit: veneficia mea, Quirites, haec sunt.*

9. [Noxiamve duplionemve decerni libri, recte opinor, scilicet ut verberum poena afficiatur impubes pupillus, noxia duplione spectet ad impuberem filiumfamilias (Gai. 4,75); cavendum a lectione interpolata noxiamque duplione decerni. TH. M.]

10. *Gaius l. IV ad XII tab. (D. 47,9,9)*: Qui aedes acervumve frumenti iuxta domum positum combusserit, vinctus verberatus igni necari (XII tab.) iubetur, si modo sciens prudensque id commiserit; si vero casu, id est negligentia, aut noxiam sarcire iubetur, aut, si minus idoneus sit, levius castigatur.

11. *Plinius (nat. hist. 17,1,7)*: cautum est XII tabulis, ut qui iniuria cecidisset (succidendi *vocabulo lex usa est*) alienas (arbores), lueret in singulas aeris XXV.

12. SI NOX FURTUM FAXSIT, SI IM OCCISIT, IURE CAESUS ESTO.

13. LUCI . . . SI SE TELO DEFENDIT, . . . ENDOQUE FLORATO.

10. *Cf. glossa cod. Leidensis Voss. fol. 82 (Loewe prodrom. corporis glossar. p. 100; M. Cohn, Ztschr. der Savignystiftung Rom. 2 p. 112)*: noxam sarcito damnum solvito.

11. *Paul. ad Sab. (D. 47,7,1)*: Si furtim arbores caesae sint, et ex lege Aquilia et ex XII tabularum dandam actionem Labeo ait. *Gai. (4, 11)*: quod lex XII tab. ex qua de vitibus succisis actio competeret, generaliter de arboribus succisis loqueretur. *Paul. ad ed. (D. 12,2,28,6)*: Colonius, cum quo propter succisas — arbores agebatur —, si iuraverit se non succidisse, sive e lege XII tab. de arboribus succisis sive e lege Aquilia — convenietur, — defendi poterit. — *Cf. D. 47,7,5 pr.*: Caedere non solum est succidere, sed etiam ferire caedendi causa.

12. *Macr. (sat. 1,4,19)*: Xviri in XII tab. inusitatissime 'nox' pro 'noctu' dixerunt; verba haec sunt: 'si nox furtum factum sit (faxsit *em. Cuiacius*) si — esto', in quibus verbis etiam id notandum, quod — non 'eum' — sed 'im' dixerunt. (*Fest. Im.*) *Gell. (8,1 ind.)*: Xviri in XII tab. 'nox' pro 'noctu' dixerunt. (20, 1,7): nisi duram esse legem putas, quae — nocturnum — furem ius occidendi tribuit.

13. *Cic. (p. Tull. 20,47)*: Atque ille mihi legem de XII tab. recitavit, quae permittit, ut furem noctu liceat occidere, et luci, si se telo defendat. (21, 50): Furem — luce occidi vetant XII tab. —, nisi se telo defendit, inquit; etiamsi cum telo venerit, nisi utetur telo eo ac repugnabit, non occides; quod si repugnat, endoplorato, hoc est conclamato, ut aliqui audiant et conveniant. *Fest.*: 'Sub vos placo' in precibus — id quod supplico, ut in legibus 'transque dato' et 'endoque plorato'. *Prisc. (gr. 6,18,93)*: Ennius in XVI annalium: 'si luci, si nox'. — *Dubitari potest inde, utrum lex furem occidere permiserit si —, an vetuerit nisi —.* *Cic. (l. c.) habet utrumque*, *Gai. ad ed. (D. 47,2,54,2) dicit*: Furem interdiu deprehensum non aliter occidere lex XII tab. permisit, quam si telo se defendat. *De sola permissione loquuntur Gai. ad ed. (D. 9,2,4,1)*: Lex XII tab. furem noctu deprehensum occidere permittit, ut tamen id ipsum cum clamore testificetur: interdiu autem deprehensum ita permittit occidere, si is telo se defendat. *Gell. (11,18,6)*: Xviri — furem tum demum occidi permiserunt, si aut, cum faceret furtum, nox esset, aut interdiu telo se defenderet. *Cic. (p. Mil. 3,9)*: XII tab. nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem si se telo defenderet, interfici impune voluerunt. *Ulp. ad ed. (Coll. 2,7,3,2)*; furem noc-

14. *Gellius* (11,18,8): Ex ceteris — manifestis furibus liberos verberari addicique iusserunt (Xviri) ei, cui furtum factum esset —; servos — verberibus affici et e saxo praecipitari; sed pueros impuberes praetoris arbitratu verberari voluerunt noxiamque — sarciri.

15. a. *Gaius* (3,191): Concepti et oblati (furti) poena ex lege XII tab. tripli est. — b. . . . LANCE ET LICIO . . .

16. SI ADORAT FURTO, QUOD NEC MANIFESTUM ERIT —, [DUPLIONE DAMNUM DECIDITO].

17. (*Gai.* 2,45): furtivam (rem) lex XII tab. usu capi prohibet.

18. a. *Tacit.* (ann. 6,16): XII tabulis sanctum, ne quis unciario fenore amplius exerceret. — b. *Cato* (*de r. r. praef.*): Maiores — in legibus posiverunt furem dupli condemnari, feneratorem quadrupli.

19. *Paulus* (*sentent.* 2,12,11): Ex causa depositi lege XII tab. in duplum actio datur.

turnum — lex XII tab. omni modo permittit occidere, aut diurnum — aequae lex permittit, sed ita demum, si se telo defendat.

14. *Gai.* (3,189): Poena manifesti furti ex lege XII tab. capitalis erat, nam liber verberatus addicebatur ei, cui furtum fecerat, utrum autem servus efficeretur ex addictione, an adiudicati loco constituiretur, veteres quaerebant; in [servum] aequae verberat[um animadvertebatur]. *Gell.* (20,1,7): nisi duram esse legem putas, quae — furem manifestum ei, cui furtum factum est, in servitutem tradit.

15. a. *Cf. Gai.* (3,186—7): Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus praesentibus furtiva res quaesita et inventa sit; — oblatum furtum dicitur, cum res furtiva tibi ab aliquo oblata sit, eaque apud te concepta sit.

b. *Fest.*: Lance et licio dicebatur apud antiquos, quia qui furtum ibat quaerere in domo aliena licio cinctus intrabat lancemque ante oculos tenebat. *Gai.* (3,192): lex (XII tab.) — praecipit, ut qui quaerere velit nudus quaerat licio (linteo liber) cinctus, lancem habens; qui si quid invenerit, iubet id lex furtum manifestum esse (*cf. § 193*). *Gell.* (11,18,9): furta quae per lancem liciumque concepta essent, proinde ac si manifesta forent, vindicaverunt (XII tab.). *Idem* (16,10,8): cum proletarii — furtorumque quaestio cum lance et licio evanuerint omnisque illa XII tab. antiquitas *cet. Inst. gl. Taur.* (ZGR. 7,44 n. 466): nudus ingrediebatur discum fictilem in capite portans utrisque manibus detentus (*fort. detentum*).

16. *Fest.*: 'Nec' coniunctionem — positam esse ab antiquis pro non, ut et in XII est: — item: 'si — erit'. *Gai.* (3,190): Nec manifesti furti poena per legem XII tab. dupli inrogatur. *Gell.* (11,18,15): furtis omnibus, quae nec manifesta appellantur, poenam imposuerunt dupli. — *Cf. Fest.* Adorare.

17. *Cf. Gai.* 2,49. I. 2,6,2. D. 41,3,33 pr.

20. a. *Ulpianus l. XXXV ad ed. (D. 26,10,1,2)*: sciendum est — suspecti crimen e lege XII tab. descendere. — b. *Tryphoninus disputat (D. 26,7,55,1)*: Si — tutores rem pupilli furati sunt, videamus an ea actione, quae proponitur ex lege XII tab. adversus tutorem in duplum, singuli in solidum teneantur.

21. PATRONUS SI CLIENTI FRAUDEM FECERIT, SACER ESTO.

22. QUI SE SIERIT TESTARIER LIBRIPENSVE FUERIT, NI TESTIMONIUM FA[T]IATUR, INPROBUS INTESTABILISQUE ESTO.

23. *Gellius (20,1,53)*: ex XII tab. — si nunc quoque — qui falsum testimonium dixisse convictus esset, e saxo Tarpeio deiceretur.

24. a. SI TELUM MANU FUGIT MAGIS QUAM IECIT, aries subicitur. — b. *Plin. (n. h. 18,3,12)*: Frugem — furtim — pavisse — XII tabulis capital erat (8,9) — gravius quam in homicidio.

25. *Gaius l. IV ad XII tab. (D. 50,16,236)*: Qui venenum dicit, adicere debet, utrum malum an bonum; nam et medicamenta venena sunt.

26. *Latro (decl. in Cat. 19)*: XII tab. cautum esse cognoscimus, ne qui in urbe coetus nocturnos agitare.

20. a. *Cic. (de off. 3,15)*: dolus malus et legibus erat vindicatus, ut [in] tutela XII tabulis.

b. *Cic. (de or. 1,36,166—7)*: turpi tutelae iudicio et paullo post: alter plus lege agendo petebat, quam quantum lex in XII tab. permiserat.

21. *Serv. (ad Aen. 6,609)*: 'fraus innexa clienti'; ex lege XII tab. venit, in quibus sic scriptum est: 'patronus — esto'. — *Mommsen (Forsch. 1,384) ins.*: Diti patri, propter leg. Rom. 2 ubi est *ἔσιος τοῦ καταχθονίου Διός*.

22. *Gell. (15,13)*: Item ex iisdem tabulis id quoque est: 'qui — testimonium fatiatur (coniecit Schoell 92 seq., fariatur libri) inpr. — esto'. *Gell. (7,7)*: 'testabilis' — verbum est legis ipsius Horatiae; contrarium est in XII tab. scriptum: 'inprobus — esto'. Cf. I. 2,10,6.

24. a. *Cicero (top. 17)*: iacere telum voluntatis est, ferire quem nolueris fortunae: ex quo aries subicitur ille in vestris actionibus, 'si — iecit'. *Cic. (p. Tull. 21,51)*: Quis est, cui magis ignosci conveniat, quoniam me ad XII tab. revocas, quam si quis quem imprudens occiderit? — Tamen huiusce rei veniam maiores non dederunt; nam lex est in XII tab.: 'si — fugit ma[gis quam iecit]'. *Cic. (de or. 3,39,158)*: Nonnunquam — brevis translatione conficitur, ut illud: 'si — fugit'. *August. (de lib. arb. 1,4)*: homicidium — potest accidere aliquando sine peccato, — cui forte invito atque imprudenti telum manu fugit. Cf. *Fest. Subioi. Subigere. Leg. Num. 13*.

b. *Quaenam fuerit homicidii poena, veteres nobis non tradiderunt.*

27. *Gaius l. IV ad XII tab. (D. 47,22,4)*: His (sodalibus) potestatem facit lex (XII tab.), pactionem quam velint sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant; sed haec lex videtur ex lege Solonis translata esse.

TABULA VIII.

1. 2. *Cic. (de leg. 3,4,11; 19,44)*: 'Privilegia ne inroganto. De capite civis nisi per maximum comitiatum — ne ferunto'. — Leges praeclarissimae de XII tabulis tralatae duae, quarum altera privilegia tollit, altera de capite civis rogari nisi maximo comitiatu vetat.

3. *Gellius (20,1,7)*: duram esse legem putas, quae iudicem arbitrumve iure datum, qui ob rem [iu]dic[a]ndam pecuniam accepisse convictus est, capite poenitur?

4. *Pomponius enchirid. (D. 1,2,223)*: quaestores — qui capitalibus rebus praeessent, — appellabantur quaestores parri-
cidii, quorum etiam meminit lex XII tab.

5. *Marcianus (D. 48,4,3)*: Lex XII tab. iubet eum, qui hostem concitaverit quive civem hosti tradiderit, capite puniri.

6. *Salvianus (de gubern. dei 8,5)*: Interfici — indemnatum quemcunque hominem etiam XII tabularum decreta vetuerunt.

VIII. 1. 2. *Cic. (l. c.)*: In privatos homines leges ferri noluerunt, id est enim privilegium, quo quid est iniustius, cum legis haec vis sit, scitum et iussum in omnes. Ferri de singulis [*debuisset esse* de capite civis Th. M.] nisi centuriatis comitiis noluerunt; discriptus [*sic scr.*, descriptus libri Th. M.] enim populus censu, ordinibus, aetatibus, plus adhibet ad suffragium consilii, quam fusa in tribus convocatus. *Cic. (p. Sest. 30)*: cum et sacratis legibus et XII tab. sancitum esset, ut neque privilegium irrogari liceret, neque de capite nisi comitiis centuriatis rogari cet. *Cic. (de domo 17)*: vetant XII tab. leges privatis hominibus irrogari, id est enim privilegium. *Cic. (de rep. 2,36)*: laus est — C. Iulii (*Xviri a. II*) — quod se legem illam — neglecturum negaret, quae de capite civis Rom. nisi comitiis centuriatis statui vetaret.

3. ob rem dicendam *Gellii libri*.

4. *Cf. Fest.* Quaestores. Parrici.

6. *Salviani locum Schoellius (p. 58) ad homicidium (8,24 c) pertinere putat*, indemnatum intellegens integrum et liberum; locis autem supra alatis evidenter probatur, potius de supplicio sumendo hic agi. *Cf. Valer. Max. (7,2, ext. 15)*: leges Lycurgi — de indemnatis supplicium sumi vetabant. *Vellei. (2,45)*: Clodius — legem — tulit, qui civem Rom. indemnatum interemisset, ei aqua et igni interdiceretur, cuius verbis etsi non nominabatur Cicero,

TABULA X.¹

1. HOMINEM MORTUUM IN URBE NE SEPELITO NEVE URITO.

2. . . . HOC PLUS NE FACITO: ROGUM ASCEA NE POLITO.

3. *Cicero (de leg. 2,23)*: Extenuato igitur sumptu tribus riciniis et tunicula purpurae et decem tibicinibus tollit etiam lamentationem.

4. MULIERES GENAS NE RADUNTO, NEVE LESSUM FUNERIS ERGO HABENTO.

5. a. HOMINE MORTUO NE OSSA LEGITO, QUO POST FUNUS FACIAT.

— b. *Cicero (l. c.)*: Excipit bellicam peregrinamque mortem.

tamen solus petebatur. *Cic. (de domo 4,9)*: Eos — damnare debui, quorum lege perfectum est, ut ego indemnatus — damnatorum poenam sustinerem? *Cic. (in Pis. 13)*: indemnati civis — proscriptio. *Cic. (de l. agr. 2,21)*: Sulla cum bona indemnatorum civium funesta illa sua auctione venderet *cet. D. 28,1,9*: Si quis post accusationem in custodia fuerit defunctus indemnatus, testamentum eius valebit. *Aug. (de civ. dei 1,19)*: vos appello, leges iudicesque Romani: nempe post perpetrata facinora nec quemquam scelestum indemnatum impune voluistis occidi.

X. 1. *Cic. (de leg. 2,23,58)*: Video quae sint in pontificio iure, sed quaero, aequidnam sit in legibus? — ea non tam ad religionem spectant, quam ad ius sepulcrorum: 'hominem mortuum', inquit lex in XII: 'in urbe — urito'. Credo vel propter ignis periculum.

2. *Cic. (l. c. 59)*: Iam cetera in XII minuendi sumptus sunt lamentationis-que funebris, translata de Solonis fere legibus: 'hoc plus', inquit, 'ne — polito'.

3. *Cic. (l. c.)*: Nostis quae sequuntur; discēbamus enim pueri XII, ut carmen necessarium, quas iam nemo discit. Extenuato igitur *et reliqua ut supra*; uimela *vel* uincla *pro* tunicula *libri*. *Id. 25,64*: sumptuosa — funera et lamentabilia — Solonis lege sublata sunt, quam legem eisdem prope verbis nostri Xviri in decimam tabulam coniecerunt; nam de tribus riciniis et pleraque illa Solonis sunt. *Cf. Fest. Ricinium. Non. Ricinum.*

4. *Cic. (l. c. 24,65)*: De lamentis — expressa verbis sunt: 'mulieres — habento'. *Ibid. (23,59)*: tollit etiam lamentationem: 'mulieres — habento'. — L. Aelius lessum quasi lugubrem eiulationem, ut vox ipsa significat, quod eo magis iudico verum esse, quia lex Solonis id ipsum vetat. *Cic. (Tusc. 2,23)*: fletus (*ser. lessus*) quem XII tab. in funeribus adhiberi vetant. *Plin. (n. h. 11,58, 157)*: Infra oculos malae —, quas prisci 'genas' vocabant XII tab. interdicto radi a feminis vetantes. *Serv. (ad Aen. 12,606)*: cautum lege XII tab., ne mulieres carperent faciem, his verbis: 'mulier faciem ne carpito'. *Cf. Fest. Radere.*

5. a. *Cic. (de leg. 2,24,60)*: funebria, quibus luctus augetur, XII sustulerunt: 'homini', inquit, 'mortuo — faciat'; credo quod erat factitatum, ut uni plura fie-

1) Totum huius tabulae argumentum uno contextu relatum et tractatum exhibet *Cic. de leg. 2,23,24. (Cf. Hu., ZRG. 11,138—42.)*

6. a. *Cicero* (l. c.): Haec praeterea sunt in legibus —: 'servilis unctura tollitur omnisque circumpotatio.' — 'Ne sumptuosa respersio, ne longae coronae, ne acerrae praetereantur.' —
 b. *Fest.*: Murrata potione usos antiquos indicio est, quod — XII tab. cavetur, ne mortuo indatur.

7. QUI CORONAM PARIT IPSE PECUNIAVE EIUS [HONORIS] VIRTUTISVE ERGO ARDUUITUR EI . . .

8. . . . NEVE AURUM ADDITO. AT CUI AURO DENTES IUNCTI ESCUNT, AST IM CUM ILLO SEPELIET URETVE, SE FRAUDE ESTO.

9. *Cicero* (de leg. 2,24,61): rogum bustumve novum vetat propius LX pedes adici aedes alienas invito domino.

10. *Cicero* (leg. 2,24,61): forum bustumve usu capi vetat.

rent (funera) lectique plures sternerentur, id quod ne fieret, lege sanctum est; excipit — mortem. Verba credoque quod — est in *codd. leguntur post* inpositam iubet (*vide adn. ad 8,7*); transposuit ea ita ut nos dedimus Schoemann (*opusc. 3,386*), quem secutus est Sch. 55. Dirksenius aliique propriam ex iis legem constituerunt, Hu. 143 ea inseri iussit post praetereantur (v. 6a), perperam. Cf. Cuiac. ad Papin. quaest. l. II, ad D. 3,2,25,1.

6. a. Circumpotatio libri boni; circumportatio alii, quod praefert Hu. p. 139. — Reliqua quoque dedimus ut tradita accepimus, nisi quod libri nec acerrae; Manutius et Huschkius post respersio ins. sit et pro praetereantur scribunt praeferantur. — Cf. Leg. Num. 1. Fest. Resparsum. Acerra.

7. Plin. (n. h. 21,3,7): ad certamina in circum per ludos et ipsi descende-
 debant, et servos suos equosque mittebant. Inde illa XII tab. lex: 'qui coronam parit ipse pecuniave eius (honoris inseruit Schoell collato loco Festi v. ergo: statua donatus est honoris virtutisve ergo) virtutisve ergo (si inseruit Schoell) arguitur (sic vel duitur libri Pliniani, arduuitur Schoell) ei.' Quam servi equive meruissent, 'pecunia partam' lege dici, nemo dubitavit. Cic. (de leg. 2, 24,60): Illa iam significatio est, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quod coronam virtute partam et ei, qui peperisset, et eius parenti sine fraude esse lex inpositam iubet. Post ei supplet Sch. parentique eius, se fraude esto. Mo. Staatsrecht 1²,411 n. 2 verba sic constituit: qui coronam parit ipse pecuniave eius, virtutisve ergo duitur ei, [ast ei parentive eius mortuo domi forisve imponentur, se fraude esto].

8. Cic. (de leg. 2,24,60): Qua in lege cum esset: 'neve — addito', quam humane excipiat altera lex [intellegite quod similiave exciderunt. Th. M.] praecepit altera lege: 'at (ut libri) cui a. d. iuncti escunt (essent libri) — esto.'

9. 10. Cic. (de leg. 2,24,61): Duae sunt praeterea leges de sepulcris, quarum altera privatorum aedificiis, altera ipsis sepulcris cavet; nam quod 'rogum — domino', incendium veretur acerbum; quod autem forum, id est vestibulum sepulcri, bustumve usucapi vetat, tuetur ius sepulcrorum. Cf. Fest. Forum. Bustum.

TABULA XI.

1. *Cicero* (*de rep.* 2,36,37): (Decemviri) cum X tabulas summa legum aequitate prudentiaque conscripissent, in annum posterum Xviros alios subrogaverunt, — qui duabus tabulis iniquarum legum additis conubia — ut ne plebi cum patribus essent, inhumanissima lege sanxerunt.

2. *Macrobius* (*sat.* 1,13,21): Tuditanus refert, — Xviros, qui tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogasse. Cassius eosdem scribit auctores.

3. *Cic.* (*ad Att.* 6,1,8): E quibus (libris de rep.) unum ἱστορικὸν requiris de Cn. Flavio Anni f. Ille vero ante Xviros non fuit. — Quid ergo profecit, quod protulit fastos? Occultatam putant quodam tempore istam tabulam, ut dies agendi peterentur a paucis.

XI. 1. Cf. *Dion.* (10,60): οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀππίον τοὺς λοιποὺς συγγράφαντες νόμους ἐν δέλοις δυοὶ καὶ ταύτας ταῖς πρότερον ἐξενηχθεῖσαι προσέθηκαν· ἐν αἷς καὶ ἔδε ὁ νόμος ἦν, μὴ ἐξεῖναι τοῖς πατρικίοις πρὸς τοὺς δημοτικούς ἐπιγαμίας συνάψαι. *Liv.* (4,4): Hoc ipsum, ne conubium patribus cum plebe esset, non Xviri tulerunt paucis his annis pessimo exemplo publico cum summa iniuria plebis? *Gai.* l. VI *ad XII* (D. 50,16,238): Plebs est ceteri cives sine senatoribus.

2. *Macrobi* locum a *Goth.* et *Dirk.* reiectum vindicavit huic tabulae *Mo. Chron.* 31,210; *C. I. L.* 1,361. Cf. *Leg. Rom.* 6. *Macr.* (*sat.* 1,13,12,15): alternis annis binos et vicanos, alternis ternos vicanosque intercalabant — post vicesimum et tertium diem eius (Februarii) intercalabant, Terminalibus scilicet iam peractis; deinde reliquos Februarii mensis dies, qui erant V, post intercalationem subiungebant. *Cens.* (*d. d. nat.* 20,6): cum intercalarium mensem 22 et 23 dierum alternis annis addi placuisset, — in mense potissimum Februario inter Terminalia et Regifugium intercalatum est. *Celsus dig.* (D. 50,16,98,1): Cato putat, mensem intercalarem additiciu esse; omnesque eius dies pro momento temporis observat extremoque diei mensis Februarii attribuit Q. Mucius. Cf. *Mommsen, Chronol.* 18—40. *Huschke, röm. Stud.* 1,54—60.

3. Ex hoc Ciceronis loco effecit *Mo.* (*Chron.* 31,210; *C. I.* 361) regis *Numae* tabulam fastorum, ex penetralibus pontificum prolatam XII tabulis insertam esse. Quam sententiam secutus *Sch.* (63,156) non dubitavit universam tab. XI fastis explere, prout ex *Iulianis* restitui possunt. Id quod iusto audacius fecisse mihi videtur, cum fastos qua ratione Xviri perscripserint certa ratione constitui non possit. Cf. *Hu. Stud.* 279. Nihilominus fastos *Iulianos* XII tabulis subicere placuit. — Cf. *Cic.* (*p. Mur.* 11): Posset agi lege neene, pauci quondam sciebant; fastos enim vulgo non habebant. Erant in magna potentia qui consulebantur, a quibus etiam dies tamquam a Chaldaeis petebantur. Inven-

TABULA XII.

1. *Gaius* (4,28): Lege — introducta est pignoris capio, veluti lege XII tab. adversus eum, qui hostiam emisset nec pretium redderet; item adversus eum, qui mercedem non redderet pro eo iumento, quod quis ideo locasset, ut inde pecuniam acceptam in dapem, id est in sacrificium, impenderet.

2. a. SI SERVUS FURTUM FAXIT NOXIAMVE NO[x]IT. — b. *Gai.* (4,75,76): Ex maleficiis filiorum familias servorumque — noxales actiones proditae sunt, uti liceret patri dominove aut litis aestimationem suffere, aut noxae dedere —. Constitutae sunt — aut legibus aut edicto praetoris: legibus velut furti lege XII tabularum *cet.*

3. SI VINDICIAM FALSAM TULIT, SI VELIT IS . . . TOR ARBITROS TRIS DATO, EORUM ARBITRIO . . . FRUCTUS DUPLIONE DAMNUM DECIDITO.

4. *Gaius l. VI ad XII* (D. 44,6,3): Rem, de qua controversia est, prohibemur (lege XII tab.) in sacrum dedicare: alioquin dupli poenam patimur, — sed duplum utrum fisco an adversario praestandum sit, nihil exprimitur.

5. *Livius* (7,17): in XII tabulis legem esse, ut quodcumque postremum populus iussisset, id ius ratumque esset.

tus est scriba quidam, Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit et singulis diebus ediscendis fastos populo proposuerit. *Plin.* (n. h. 33,1,17): Hic (Cn. Flavius) publicatis diebus fastis quos populus a paucis principum quotidie petebat *cet.* *Liv.* (9,46): Cn. Flavius — civile ius, repositum in penetralibus pontificum, evulgavit fastosque circa forum in albo proposuit, ut, quando lege agi posset, sciretur. *Macr.* (sat. 1,15): Priscis ergo temporibus, antequam fasti a Cn. Flavio scriba invitatis patribus in omnium notitiam proderentur *cet.* *Val. Max.* 2,5,2. *Diod.* 20,36.

XII 1. Cf. *Fest.* Daps. D. 50,16,238,2.

2. *Ulp. ad ed.* (D. 9,4,2,1): Celsus differentiam facit inter l. Aquiliam et legem XII tab. Nam in lege antiqua, si servus sciente domino furtum fecit, — servi nomine actio est noxalis, nec dominus suo nomine tenetur; at in lege Aquilia, inquit, dominus suo nomine tenetur, non servi. — Sed si placeat, quod Iulianus — scribit: 'si — nocuit (noxit *em. Pithoeus*)', etiam ad posteriores leges pertinere, poterit dici, etiam servi nomine cum domino agi posse noxali iudicio. Cf. *Fest.* Noxia. D. 47,6,5; 50,16,238,3. *Paul. sent.* 2,31,7.

3. *Fest.* Vindiciae. Totum locum v. infra in *Festi epitome.*

5. *Liv.* (7,17): In secundo interregno (a. 399) orta contentio est, quod duo patricii consules creabantur; intercedentibusque tribunis interrex Fabius aiebat: 'in XII — esset'; iussum populi et suffragia esse. Cf. *Liv.* 9,34 ex oratione

FRAGMENTA INCERTAE SEDIS.¹

1. *Festus*: Nancitor (nanxitor *Mueller*) in XII nactus erit, prenderit. — *Fortasse ad XII. 12,1 respicitur; nam etiam in foedere Latino est: si quid pignoris nancitur.*

2. *Festus*: Quando — in XII — cum c littera ultima scribitur [*Intellegi quandoc hodie constat. Th. M.*].

3. *Festus*: 'Sub vos placo' — significat — 'supplico', ut in legibus 'transque dato' et 'endoque plorato'. — *Cf. 1,9. Sch. 29.*

4. *Donat. (ad Ter. Eun. 3,3,9)*: 'dolo malo' quod — addidit 'malo' — ἀρχαῖσμός est, quia sic in XII a veteribus scriptum est.

5. *Cicero (de rep. 2,31)*: ab omni iudicio poenaeque provocari licere indicant XII tabulae compluribus legibus.

6. *Cicero (de off. 3,31)*: Nullum — vinculum ad adstringendam fidem iureiurando maiores artius esse voluerunt; id indicant leges in XII tabulis.

7. *Plinius (nat. hist. 7,60,212)*: XII tabulis ortus — et occasus nominantur. — *Cf. 1,9.*

8. *Gaius (1,122)*: olim aereis tantum nummis utebantur, et erant asses, dupondii, semisses, quadrantes, nec ullus aureus vel argenteus nummus in usu erat, sicuti ex lege XII tab. intellegere possumus. — *Cf. Mo. röm. Münzwesen. p. 175.*

9. *Gaius l. V ad XII (D. 50,16,230)*: Duobus negativis verbis quasi permittit lex (XII tab.) magis quam prohibuit: idque etiam Servius (Sulpicius) animadvertit.

10. *Gaius l. VI ad XII (D. 50,16,238,1)*: 'Detestatum' est testatione denuntiatum.

11. *Sidonius Apollinaris (ep. 8,6,7)*: Per ipsum fere tempus,

---

P. Sempronii tr. pl.: nemo eorum (censorum) XII tab. legit? nemo id ius esse, quod postremo populus iussisset, sciit? Immo vero omnes sciverunt.

---

1) *Omissi ex Schoelliana appendice fr. 7: Aug. (de civ. dei 21,11)*: Octo genera poenarum 'in legibus' esse, scribit Tullius. — *Fortasse addendum duicensus propter glossam lexicī Philoxeniani: duicensus διταβ.* (XII tabulis emendat *Vulcanius*), δεύτερον ἀπογεγραμμένος collato loco *Festi ep. p. 66*: duicensus dicebatur cum altero, id est filio census. *Cf. M. Cohn, Ztschr. d. Sav.St. Rom. 2,113.*

ut decemviraliter loquar, lex de praescriptione tricennii fuerat 'proquiritata'.

TABULA FASTORUM IULIANORUM.

Fastorum qui fuerunt ante Caesarem tabula ad nos non pervenit, anni Iuliani una paene integra, aliarum fragmenta maiora minora, quae omnia edita et illustrata sunt a Mommseno *C. I. L.* 1,239—412, cui supplementa addiderunt idem in *Eph. epigr. vol. 3 p. 5—10. 85. 86. vol. 4 p. 1. 2* et Henzenus *C. I. L.* 6,625—636. Cum autem a Caesare in fastis nil sit mutatum, nisi quod X novos dies mensibus XXIX dierum inseruit et ferias quasdam adiecit, fasti antiqui in universum etiam ex Iulianis intellegi possunt. Illa tabula, quae dicitur Maffeiana, confecta videtur inter a. 746 et 757 u. c. In parte superiore effracta quaedam ex aliis fastis supplevi. Tabulam exhibui e *Mo.* recensione (*p. 303—309. 412.*) omissis tantum iis quae in hac, ut in reliquis fastorum tabulis, literis minoribus adnotata erant ad ludos sacrae pertinentia. Dierum numeros adieci. Ceterum qui accuratius rem perspicere vult, legat necesse est, quae *Mo.* disputavit de differentiis inter hos ceterosque fastos deque usu fastorum in iudiciis ordinandis *p. 366. 367.*

Litterae A—H continuo repetitae dies nundinales (quasi hebdomadis, sed octo dierum) indicant. Dierum nominatorum compendia haec inveniuntur: K(alendae), Non(ae), Eid(us), Pr(idie), Agon(ia), Arm(ilustrium), August(alia), Car(mentalia), Cer(ialia), Cons(ualia), Div(alia), Equ(irria), Fer(alia), Font(inalia), Ford(icidia), Furr(inalia), Lar(entalia), Lem(uria), Lib(eralia), Lucar(ia), Luper(calia), Matr(alia), Meditr(inalia), Nept(unalia), Opal(ia), Opic(onsiva), Par(ilia), Poplif(ugium), Port(unalia), Q(uandoc) R(ex) C(omitavi) F(as), Q(uandoc) St(ercus) D(elatum) F(as), Quin(qua-trus), Quir(inalia), Regif(ugium), Rob(igalia), Sat(urnalia), Ter(minalia), Tub(ilustrium), Vest(alia), Vin(alia), Volc(analia), Volt(urnalia).

Diei condicionem indicant litterae singulares F — N — N° — FP — EN — C. Ex his prima significat diem fastum, quinta endotercisum sive inter-cisum, sexta comitalem. De notis N et N° (pro qua etiam N° invenitur) ambigitur; quamquam ad nefastos dies utramque spectare extra contro-versiam est. Alteram significare non posse, ut multi putarunt, N(ef.) P(osterior) vel (Prior), P(arte), P(rincipio), *Mo.* 367 ostendit. Dies N signati a diebus N° sive N° notatis ita differre arbitratur *Mo.*, ut 'illi tristes sint et cum religione coniuncti, hi ferias habeant hilares' (*Fest. Nep.*), unde *Hu. (Stud. 238)* notas ita explicat: N(ef.) P(urus) vel N(ef.) F(eriatus) vel F(estus). *Momms.* notam ortam esse putat ex vetere litte-rae N forma. Notam denique FP, quae in uno tantum die (19. Aug.) in-venitur, *Hu. 193* explicat F(astus) P(urus), *Mo.* incertam relinquit.

1	A	K. IAN.	F	H	K. FEB.	N	D	K. MAR.	N	C	K. A[PR.	F]
2	B	4	F	A	4	N	E	6	F	D	4	[F]
3	C	3	C	B	3	N	F	5	C	E	3	C
4	D	PR.	C	C	Pr.	N	G	4	C	F	PR.	C
5	E	NON.	F	D	NON.	†(N)	H	3	C	G	NON.	(N)
6	F	8	F	E	8	N	A	PR.	†N	H	8	†N
7	G	7	C	F	7	N	B	NON.	F	A	7	N
8	H	6	C	G	6	N	C	8	F	B	6	N
9	A	AGON.	(N)	H	5	N	D	7	C	C	5	N
10	B	4	EN	A	4	N	E	6	C	D	4	N
11	C	CAR.	N	B	3	N	F	5	C	E	3	N
12	D	PR.	C	C	PR.	N	G	4	C	F	PR.	N
13	E	EID.	N	D	EID.	N	H	3	EN	G	EID.	N
14	F	19	EN	E	16	N	A	EQ.	N	H	18	N
15	G	CAR.	(N)	F	LUPER.	N	B	EID.	N	A	FORD.	N
16	H	17	C	G	14	EN	C	17	F	B	16	N
17	A	16	C	H	QUIR.	N	D	LIB.	N	C	15	N
18	B	15	C	A	12	C	E	15	C	D	14	N
19	C	14	C	B	11	C	F	QUIN.	N	E	CER.	N
20	D	13	C	C	10	C	G	13	C	F	12	N
21	E	12	C	D	FERAL.	F	H	12	C	G	PAR.	N
22	F	11	C	E	8	C	A	11	N	H	10	N
23	G	10	C	F	TER.	N	B	TUBIL.	N	A	VIN.	N
24	H	9	C	G	REGIF.	N	C	Q. REX. C.	F	B	8	C
25	A	8	C	H	5	C	D	8	C	C	ROB.	N
26	B	7	C	A	4	EN	E	7	C	*D	6	F
27	C	6	C	B	EQ.	N	F	6	†N	E	5	C
28	D	5	C	C	PR.	C	G	5	C	F	4	†N
29	*E	4	†F				H	4	C	G	3	C
30	*F	3	†(N)'				A	3	C	H	PR.	C
31	G	PR.	C				B	PR.	C			

* Asteriscus distinguit dies a Caesare adiectos. Cur eos Caesar non in extremis mensibus collocarit, disputat Hu. röm. Stud. 1,119.

1) Sic reposui ex fastis Praenestinis; N Maffeiiana tabula errore ut videtur. Mo. 313.368.

1	[A	K. Mai.	F]	[H	K. IU]	N. N	F	K. IUL.	N	E	K. [AUG. †N]
2	[B	6	F]	[A	4	F]	G	6	N	F	4 [†N]
3	[C	5	C]	[B]	3	C	H	5	N	G	3 C
4	D	4	[C]	C	PR.	C	A	4	†N	H	PR. C
5	E	3	C	D	NON. (N)		B	POPLIF.	N	A	NON. F
6	F	PR.	C	E	8	N	C	PR.	N	B	8 F
7	G	NON.	N	F	7	N	D	NON.	N	C	7 C
8	H	8	F	G	6	N	E	8	N	D	6 C
9	A	LEM.	N	H	VEST.	N	F	7	N	E	5 †N
10	B	6	C	A	4	N	G	6	C	F	4 C
11	C	LEM.	N	B	MATR.	N	H	5	C	G	3 C
12	D	4	†N	C	PR.	N	A	4	†N	H	PR. C
13	E	LEM.	N	D	EID.	N	B	3	C	A	EID. N
14	F	PR.	C	E	18	N	C	PR.	C	B	19 F
15	G	EID.	N	F	Q. ST. D.	F	D	EID.	N	C	18 C
16	H	17	F	G	16	C	E	17	F	D	17 C
17	A	16	C	H	15	C	F	16	C	E	PORT. N
18	B	15	C	A	14	C	G	15	C	F	15 C
19	C	14	C	B	13	C	H	LUCAR.	N	G	VIN. FP
20	D	13	C	C	12	C	A	13	C	H	13 C
21	E	AGON.	N	D	11	C	B	LUCAR. (N)		A	CONS. N
22	F	11	N	E	10	C	C	11	C	B	11 EN
23	G	TUB.	N	F	9	C	D	NEPT. (N)		C	VOLC. N
24	H	Q. REX. C.	F	G	8	C	E	9	N	D	9 C
25	A	8	C	H	7	C	F	FURR.	N	E	OPIC. N
26	B	7	C	A	6	C	G	7	C	F	7 C
27	C	6	C	B	5	C	H	6	C	G	VOLT. N
28	D	5	C	C	4	C	A	5	C	H	5 †N
29	E	4	C	*D	3	F	B	4	C	*A	4 F
30	F	3	C	E	PR.	C	C	3	C	*B	3 F
31	G	PR.	C				D	PR.	C	C	PR. C

† *Cruz distinguit ferias a Caesare Augustore adiectas, quorum dierum quae ante ferias additas nota fuerit, plerumque ignoratur.*

() *Uncis rotundis comprehensae notae dierum omissae sunt in tabula Maffeiana et hic adsumptae ex aliis.*

1	[D K. SEPT. F]	B K. OCT. N	A K. [NOV. F]	[G K. DEC. N]
2	[E 4 †N]	C 6 F	B 4 F	[H 4 N]
3	F 3 †N	D 5 C	C 3 [C]	[A 3 N]
4	G PR. C	E 4 C	D PR. [C]	[B PR. C]
5	H NON. F	F 3 C	E NO[N. F]	[C NON. F]
6	A 8 F	G PR. C	F 8 F	[D 8 F]
7	B 7 C	H NON. F	G 7 C	E 7 C
8	C 6 C	A 8 F	H 6 C	F 6 C
9	D 5 C	B 7 C	A 5 C	G 5 C
10	E 4 C	C 6 C	B 4 C	H 4 C
11	F 3 C	DMEDITR.(N)	C 3 C	A AGON. N
12	G PR. N	EAUGUST.†N	D PR. C	B PR. EN
13	H EID. N	F FONT. N	E EID. N	C EID. N
14	A 18 F	G PR. EN	F 18 F	D 19 F
15	B 17 N	H EID. N	G 17 C	E CONS. N
16	C 16 C	A 17 F	H 16 C	F 17 C
17	D 15 C	B 16 C	A 15 C	G SAT. (N)
18	E 14 C	C 15 C	B 14 C	H 15 C
19	F 13 C	D ARM. N	C 13 C	A OPAL. N
20	G 12 C	E 13 C	D 12 C	B 13 C
21	H 11 C	F 12 C	E 11 C	C DIV. N
22	A 10 C	G 11 C	F 10 C	D 11 C
23	B 9 †N	H 10 C	G 9 C	E LAR. N
24	C 8 C	A 9 C	H 8 C	F 9 C
25	D 7 C	B 8 C	A 7 C	G 8 C
26	E 6 C	C 7 C	B 6 C	H 7 C
27	F 5 C	D 6 C	C 5 C	A 6 C
28	G 4 C	E 5 C	D 4 C	B 5 C
29	*H 3 F	F 4 C	*E 3 F	*C 4 F
30	A PR. C	G 3 C	F PR. C	*D 3 F
31		H PR. C		E PR. C

CAPUT III.

LEGES PUBLICAE POPULI ROMANI
POST XII TABULAS LATAE.1. Lex Plaetoria de iurisdictione¹.

(*Censorinus de die nat.* 24: M. Plaetorius tribunus plebi scitum tulit, in quo scriptum est:)

Praetor urbanus, qui nunc est quique posthac fiat,² duo lictores apud se habeto usque supremam ad solem occasum iusque inter cives dicito³.

2. Lex Aquilia de damno⁴.

(*Gaius l. VII ad ed. prov.*:⁵ Lege Aquilia capite primo cavetur:)

Si quis⁶ servum servamve alienum alienamve quadrupedemve pecudem⁷ iniuria occiderit, quanti id⁸ in eo anno plurimi fuit,⁹ tantum aes ero¹⁰ dare damnas esto¹¹.

1) *Aetas legis incerta est. Cum praetor in ipso legis exordio urbanus appelletur, Mo. (Staatsr. 1,368 n. 1 et 2, 186—7) putat, legem latam esse non posse nisi praetore peregrino introducto, id quod evenit c. a. u. c. 512.* — 2) *Iahn cum Modio emend.: fuat, Mo.: fiet.* — 3) *isque supremam ad solem occasum iusque inter cives dicito traditur; dedi ut em. Lachmannus probante Iahnio, item Mommseno, nisi quod hic comma ad solem occasum interpreti tribuit; iusque ad supremam inter cives dicito Schoell leg. XII tab. p. 3; isque supremam ac solem occasum usque ius i. e. d. Bergk, Phil. 32,566.* — 4) *Latam esse hanc legem tempore secessionis plebis, tertiae scilicet c. a. 467, cum XII tabulis posterior sit, dicunt Byzantii, Anon. ad Bas. 60,3,1: ετε — ἐστασίασε τὸ πλῆθος πρὸς τοὺς συγκλητικούς καὶ διέστη ἀπ' αὐτῶν. Theoph. 4,3,15: κατὰ τὸν καιρὸν τῆς διαστάσεως τοῦ χυδαίου δήμου καὶ τῆς συγκλήτου. Cf. Pernice, Lehre v. d. Sachbeschädigungen p. 11—20.* — 5) *D. 9,2,2 cf. Gai. 3,210—14. I. 4,3 pr. 9.* — 6) *Ita Gai.; D. ut qui; Bas. sch. ἐάν τις.* — 7) *quadrupedemve pecudem Hottoman, obs. 7,7. cum Byzantiis; D. quadrupedem vel pecudem; Gai. quadrupedem quae pecudum numero sit.* — 8) *Gai. et Inst. ea res. D. l. 21 pr. ait lex: quanti is homo.* — 9) *fuit Dig. l. c. Gai. 210 (?) = Inst. pr., fuerit Gai. 214 = Inst. § 9, fuisset Dig. l. 21 pr.* — 10) *Ita Cuiac. propter l. 11,6 h. t.: actio ero competit, hoc est domino. D. l. 2 et Gai.: domino.* — 11) *In Dig. additur: et infra deinde cavetur, ut adversus infitiantem in duplum actio esset. In Bas. Sch. ipsa lex ita continuatur: εἰ δὲ ἀπρὴ-*

(*Gaius inst. 3,215*: Capite secundo [adversus] adstipulatorem, qui pecuniam in fraudem stipulatoris acceptam fecerit, quanti ea res est, tanti actio constituitur.)

(*Ulpianus l. XVIII ad edictum*:¹ Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia:)

Ceterarum rerum (praeter hominem et pecudem occisos)² si quis alteri damnum faxit, quod usserit fregerit ruperit iniuria, quanti ea res erit³ in diebus XXX proximis, tantum aes ero⁴ dare damnas esto.

3. Lex Silia de ponderibus publicis⁵.

(*Festus 246 M.*: Publica pondera [ad legitimam normam exacta esse] ex ea causa Iunius in . . . [colligi]t quod duo Silii⁶, P. et M., trib. pl., rogarunt his verbis:)

Ex ponderibus publicis, quibus hac tempestate populus oetier⁷ solet, uti coaequatur⁸ se dolo malo, uti⁹ quadrantal vini LXXX pondo siet; congius vini X p(ondo) siet¹⁰; VI sextari congius siet vini; duodequingenta¹¹ sextari quadrantal¹² siet vini; sextarius aequus aequo cum librario siet; sex decemque librari in modio¹³ sient. Si quis magistratus adversus hac d(olo) m(al)o pondera modiosque vasaque publica modica minora maiora faxit iussitve¹⁴ fieri, dolunve adduit, quo¹⁵ ea fiant, eum quis¹⁶ volet magistratus multare¹⁷, dum minore parti¹⁸ familias taxat liceto; sive quis in sacrum iudicare voluerit, liceto.

σεται ἐναγόμενος, διπλάσιον μετὰ τοὺς ἐλέγχους (probationes) καταβάλλετω. Praeterea etiam multam lege Aqu. esse constitutam indicat Cic. Brut. 34: (accusator — cum multam lege Aquilia — petivisset.) Cf. Pern. 102.

1) *D. 9,2,27,5; Gai. 3,217.218.* — 2) *Haec verba insiticia videri, recte monet Pern. 14.* — 3) *Ita Dig., Gai. fuerit. D. l. 29,8 h. t.: haec verba: 'quanti in triginta diebus proximis fuit'.* — 4) *Cf. p. 43 n. 10.* — 5) *Quando vixerint et tulerint hanc legem hi duo Silii, non constat. Haub., quem secutus est Rud. RG. 1,92., statuit a. 510, nullo argumento. De ponderibus ipsis cf. Boeckh, metrol. Unters. 17.* — 6) *silli cod.* — 7) *oetier qui cod.* — 8) *uti coeret praetor Hu. (Multa 251 n. 2) [coaequator (deleto uti) Mo. apud Hultschium metrol. script. 2 p. 78 cf. praef. p. VIII].* — 9) *se dolo malo uti Scaliger, sedulum ut hi codex.* — 10) *siet] is cod.* — 11) *duodequingenta (id est III) cod.* — 12) *quadrantat cod.* — 13) *de quinque librae in modio cod.* — 14) *iussit uere cod.* — 15) *quod cod.* — 16) *[scr. qui. Th. M.]* — 17) *multaretur cod., multare q(uantam v(olet) pecuniam) em. Hu.* — 18) *patris cod.*

4. Lex Papiria de sacramentis¹.

(*Fest. 344 M.*: Sacramentum aes significat. — Qua de re lege L. Papiri, tr. pl., sanctum est his verbis:)

Quicumque praetor posthac² factus erit, qui inter cives ius dicet, tres viros capitales populum rogato, hique tresviri [capitales],³ quicumque [posthac fa]cti erunt, sacramenta ex[igunto] indicantoque, eodemque iure sunt, uti ex legibus plebeique scitis exigere indicareque esse⁴que oportet.

5. Lex Cincia de donationibus a. 550.

(*Paulus l. LXXI. ad edictum, ad Cinciam*:⁵ Personae igitur cognatorum excipiuntur in his verbis:)

. . sive quis cognatus cognata inter se, dum sobrinus sobrinave propiusve eos, et⁶ sive quis in alterius potestate manu mancipiove⁷ erit, qui eos hac cognatione attinget, quorumve is⁸ in potestate manu mancipiove⁷ erit, eis omnibus inter se donare capere liceto.

(Item excipit tutorem, qui tutelam gerit, — item excipit:)⁹

. . si quis mulieri virginive cognatus dotem conferre volet.

(Item excipit:)¹⁰

. . si quis a servis quique pro servis servitutem servierunt accipit, quod duit is. ¹¹

6. Lex Atinia de usucapione¹².

(*Gellius 17,7*: Legis veteris Atinae verba sunt:)

Quod subruptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto.¹³

---

1) *Inter a. 511 et 630 hanc legem esse latam probat Mo. Staatsr. 2,580.* — 2) *posthoc cod.* — 3) *spat. vac. in cod. hoc loco et proximis duobus coniectura expletis.* — 4) *esse bis scr. cod.* — 5) *Vat. fr. 298.* — 6) *propiusve eo sit em. Mo.* — 7) *m̄m̄ve, id est matrimoniove, cod.; em. Wenck.* — 8) *is ins. Mo.* — 9) *Vat. fr. 304—5.* — 10) *Vat. fr. 307.* — 11) *Ita Mo.; accipit duit is cod.; accipit duitve iis Hu., at contra § 309: ne excepti videantur, ut — capere lex iis permittat.* — 12) *Aetatis incertae. Atinii tribuni plebis annorum 555 et 622 nominantur apud Liv. 33,22 et epit. 59.* — 13) *Cf. D. 41,3,4,6: Quod autem dicit lex Atinia, ut res furtiva non usucapiatur, nisi in potestatem eius, cui subrepta est, revertatur, sic (cod. si) acceptum est, ut in domini potestatem debeat reverti.*

7. Lex Sulpicia rivalicia.

(Fest.: Sifus . . . [pro tu]bis — . . . [in le]ge rivalicia sic est, [quae lata est rogant]e populum Ser. Sulpi[cio]¹.)

. . . [mon]tani paganive si[fi]s aquam dividundo]: donec eam inter se [diviserint: . . . . .]s² indicatio esto.

8. Lex Osca tabulae Bantinae³.

1. | . . (28) . . . . . o/nom/ust izic ro . . (18) . . . . . |
 2. | . . (19) . . . sva/l/vs q. moltam angii, v . . (4) . . mn . . (10) . . |

1) *ICTum Ser. Sulpicium consulem a. 703 intellegit Rud. RG. 1,215* (Cf. ZGR. 15,209), *nulla certa ratione nisus*. — 2) [praetori]s Urs., *at cura aquarum ante Augustum censorum fuit atque aedilium curulium; Front. c. 94—97. Cf. Mo. Staatsr. 2,455,3.* — 3) *Fragmentum tabulae aheneae, in Lucania prope Bantiam a. 1790 (cum V frustulis minoribus) repertum, hodie Neapoli in museo nationali adservatum, latum m. 0,38, altum 0,26, totius tabulae sexta fere pars. Utrunque leges inscriptae sunt, ex altera parte lex Osca, ex altera Latina. Legis Latinae quae servata sunt capita extremam tantum legis partem i. e. generales sanctiones continent, unde ipsius legis sententia cognosci non potest. Oscam legem ad rem municipalem Bantinam spectasse capita servata satis docent, Latinam populi Romani fortasse iudiciariam fuisse legem comprobasse videtur Kirchhoff, Stadtr. v. Bantia p. 90—97, non adsentiente tamen Mo. C. I. L. 1,46—47. Aetatem legis Latinae intra a. 621 et 636 certa ratione constituit Mo., Oscam, si prior fuit, a. 570 antecedere non potuisse docuit Kir. l. c. — Lex Osca tabulae incisa erat binis paginis, quarum altera, intuenti dextera, fracta tabula deperit, alterius pars media servata est, superior et inferior effractae. Singula capita nonnisi spatiis admodum parvis distincta sunt numerorum notis non adiectis. Singula verba plerumque punctis interpositis disiuncta sunt, neglegenter vero tam positis quam omissis. Legis editio accuratissima est: Mo., die unteritalischen Dialecte (1850) p. 145—68. Archetypi ectypon ed. Zvetiaeff, sylloge inscript. Oscarum (1877) 1,75—8; 2, XIX. Interpretandae legis quasi fundamenta posuit Kirchhoff, quem in quibusdam cum supplevit tum emendavit Lange (Osk. Inschr. d. tab. Bant. 1853); consentiebant de summa re philologi omnes, singula tantum accuratius perscrutantes et corrigentes. Cf. Enderis, Formenlehre d. osk. Spr. 1871. Plane diversam interpretationem proposuit Hu.: Osk. u. Sabell. Sprachdenkm. (1856) p. 59—140, eamque iterum defendit 1874 in libro: die Multa, p. 61.504. Cui cum Rud. (RG. 2,420 Anm.) adstipulatus esset, rem iam in edit. III cum philologo summae hac in re auctoritatis, Fr. Buecheler Bonnensi, iterum pertractavi, per quem persuasissimum mihi est nimium ingenio indulsisse Hu., eaque legis verba, e quibus tota fere res pendet, veluti divinaum, zicolum, nesimom, contra rationes grammaticas ab eo esse explicatas, indeque uni-*

| . . (18) . . deivast¹ maimas carneis senateis tanginud ampert² 3.
iurabit¹ maximae partis senatus sententia, dummodo²
 . . (5) . .³ XL⁴ osii . . pon⁵ ico egmo comparascuster⁶. Svae 4.
 [non minus]⁷ | XL⁴ [adfuerint] cum ea res consulta erit⁶. Si
 pis pertemust, pruterpan . . | deivatud sipus comenei perum 5.
quis peremerit,⁸ priusquam . . , | iurato sciens⁹ in comitio sine
dolom mallom siom ioc comono mais egm[as tovti] cas amnud pan 6.
dolo malo, se ea comitia magis rei publicae causa, quam
pieisum brateis avti cadeis¹⁰ amnud, inim idiciom dat senateis |
cuiuspian gratiae aut inimicitiae¹⁰ causa, idque se de senatus
tanginud maimas carneis pertumum. Piei ex comono pertemest, 7.
sententia maximae partis perimere. Cui sic comitia perimet,
izic eizeic zicelei | comono ni hipid. ∞
is eo die comitia ne habuerit. 8.

versam eius interpretationem in errores abiisse. Qua de causa etiam in hac edit. vetcrem versionem paucis mutatis repetivi; interpretationes et etymologiae in notis additae Buecheleri sunt.

1) Hanc vocem, quae redit v. 5.9.11, Hu. derivat a dubius et vertit morari. At stirpes deiv et du coniungi non possunt; verbum deiv-aum autem flexum esse a deiv-a = diva ostendit Kir. (48), quocum consentiunt omnes. — 2) De hac voce v. p. 48 n. 10. — 3) Hu. (Multa, 505 n. l.) negligentiae me arguit, quod v. 1—4 verba, quae in lapide (?) legi possent, omiserim. Certe supplementa omisi, quae ipse confinxerat olim, nunc vero pro genuinis habere videtur. Equidem Neapoli in tabula ipsa v. 1—4 accuratissime perscrutatus iam in ed. III p. 311 litteras, quae legi possunt, notavi, quas nunc repeto. Nimirum passim litterae temporum iniuria ita mutilatae atque adtritae sunt, ut multarum vix vestigia remaneant. — 4) Littera L certa; litterae X licet bis fractae tamen vestigia haud dubia restant. — 5) Littera N certa videtur; litterae ON minus clarae quidem sunt, sed ita ut vestigia bene convenient Buecheleri coniecturae PON. — 6) A parasc s. parsc = Lat. posc-ere, ortum e porc-sc, cognatum cum proc-are; significat rogare; rem in consilio conrogare idem est ac consulere. L. Urs. 125: cum ea res consulta erit. — 7) Coniectura Buech. Cf. L. Urs. 126: cum non minus L, cum ea res consuletur, adfuerint. — 8) sc. intercessione. — 9) i. e. sincere. — 10) Adsumpsimus verba usitata in iure Romano (Dig. 5,1,15,1; 22,5,21,3; al.). Bratom, paratum, est munus vel lucrum, ut in tit. Anxiano (E. 14,35) βρατωμ et Peltuinati Vestino (C. I. L. 9,3414) brat. Contra cadeis comparandum cum καδος, κακαδῆσαι (apte Hesychius: βλάψαι κακαῶσαι στερεῆσαι), Lat. cadamitas quod olim fuit pro calamitate, Got. hatis. Similis formula in iure iurando iudicum Atheniensium οὕτε χάριτος ἔνεκεν οὕτ' ἔχθρας (Demosthenes 57,63 p. 1318).

- (2.) Pis pocapit post exac comono hafiest¹ meddis dat
Qui quandoque post hac comitia habebit magistratus de
 9. castrid lovfrud² | en eituas,³ factud povs tovtto deivatuns⁴
fundo libero² et pecuniae,³ facito ut populus iurati⁴
 10. tanginom deicans, siom⁵ dat eizasc idic tangineis | deicum, pod
sententiam dicant, se de eis id sententiae dicere, quod
valaemom⁶ tovticom tadaït ezum, nep fefacid⁷ pod pis dat eizac
optimum⁶ publicum censeat esse, neve fecerit quo quis de ea
 11. egmad mins | deivaid dolud malud. Svaepis contrud exëic fefacust⁸
re minus iuret dolo malo. Siquis contra hoc fecerit
 12. avti comono hipust, molto etan|to⁹ estud n. cIo cIo. In svaepis
aut comitia habuerit, multa tanta⁹ esto: n. MM. Et siquis
ionc fortis meddis moltaum herest, ampert¹⁰ minstreis aeteis¹¹
cum fortius magistratus multare volet, dumtaxat¹⁰ minoris partis¹¹
 13. eituas multas moltaum licitud. ~
pecuniae multas multare liceto.

---

1) hafiert. — 2) *i. e. fundo, qui in libera potestate, i. e. dominio, singulorum est, non extra commercium, ut res publicae et sacrae.* — 3) *ei-tu-a, fortasse ab i(ei)-re, ut reditus, εἰσόδος, Einkommen, est pecunia; scribitur etiam eitiuva, ut: suvad eitui. = sua pecunia (E. 11,21); eitiuvam paam tristaamentud deded = pec. quam testamento dedit (E. 11,16); eitiuvad moltasikad = pec. multaticia, aire moltaticod Or. 3147.* — 4) *Coniunctio pluralis deivatuns deicans cum singulari siom deicum et tadaït eadem est atque in l. Salp. 26: iuranto se quod — censeat — dicturum, et l. Bant. Lat. v. 24,25, l. Acil. v. 36,37.* — 5) *stom.* — 6) *valae- = vale-re, -mom est superlativi (ut pri-mum, nesi-mom), ergo validissimum; val. tovticom tadaït idem est atque in l. Salp. 26: ut ex re communi municipum censeat fore et in l. de imp. Vespas. 15: cum ex re publica censebit esse. Tadaït = censeat, cf. ἐπι-ταδεξ = consulto, ἐπι-τηδεύω.* — 7) *fepacid.* — 8) *elc fefacust.* — 9) *Scriptum esse antea ferebatur, sed non est scriptum v. 26 etanio, unde Hu. verbum confingit etaneo = evitaneus; quam nunc exhibemus scripturam confirmat tab. Igw. 5b,6: etantu mutu = tanta multa. Non significat per-magnam multam, sed introducit solum ac definit multam, quae sequitur.* — 10) *am-pert: am est particula privativa, sicut v. 22: an-censto = in-census; pert = trans, ut in cippo Abell. 33 (E. 3) pert viam = trans viam. Itaque ampert = non trans, i. e. catenus, dumtaxat, tantummodo.* — 11) *Minstreis aeteis Hu. vertit menstruae actatis, i. e. menstrui spatii. At litera e duravit in verbo μην, μεις, mensis, mesine, menzne; verba mins, minstro et mais, mestru (Umbr.) aequalia sunt verbis Latinis minus, minister et magis, maior, magister. Verbum aetis autem non idem est atque ae(vi)-tas, sed ortum ex antiquiore ai-tis, cognatum cum Graeco αἰσα signi-*

(3) Svaepis pru meddixud altrei castrovs avti eituas | zicolom 14.

Siquis pro magistratu alteri fundi aut pecuniae diem
dicust, izic comono ni hipid ne pon op tovtad petirupert
dixerit, is comitia ne habuerit nisi cum apud populum quater
urust¹ sipus perum dolom | mallom, in trutum zico(lom) tovtō 15.
oraverit¹ sciens sine dolo malo et definitum diem populus
peremust petiropert. Neip mais pomtis² com preivatud³ actud|
perceperit quater. Neve magis quinquies² cum privato³ agito
pruter pam medicatinom⁴ didest, in pon posmom con preivatud 16.
prius quam iudicationem⁴ dabit, et cum postremum cum privato
urust, eisucen ziculud | zicolom⁵ XXX nesimum⁶ comonom ni 17.
oraverit, ab eo die diem⁵ XXX proximum⁶ comitia ne
hipid. Svaepis contrud exeic fefacust, ionc svaepis|herest meddis 18.
habuerit. Siquis contra hoc fecerit, eum siquis volet magistratus
moltaum licitud, ampert mistreis aeteis eituas licitud. ∞
multare liceto, duntaxat minoris partis pecuniae liceto.

(4) Pon censtur | bansae tovtam⁷ censazet, pis cevs bantins 19.

Cum censores Bantiae populum censebunt, qui civis Bantinus

ficare videtur partem, ut in cippo Abell. 53 [a]jittiom alttram alerrttos h-
rins, ubi communis Nolanis et Abellanis pecuniae partium alteram alteri i. e.
tantundem utrique accipere iubentur. De re ipsa cf. Gell. 6,3,37: minus
dimidium familiae multa esto, l. Sil.: dum minore partis familias taxat
l. Bant. Lat. v. 12.

1) ur-um = or-are. *Fest.*: orare antiquos dixisse pro agere; unde
orare litem vel causam etiam dicit Cic. de off. 3,10. Brut. 12. — 2) Nec
ante quartam nec post quintam actionem iudicare debet, ergo certe in quinta.
Cf. Cic. de domo 17: ter ante magistratus accuset; quarta sit accusatio
trinum nundinum, prodicta die, qua die iudicium sit futurum. Lange,
65—85. Zumpt, röm. Crim. R. 2, c. 4.7.8. — 3) privatum pro reo dictum
esse v. Lange, p. 46—58. — 4) meddix apud Oscos nomen magistratus
est (*Fest.*), unde meddixud potestate meddicis, medicatom decretum eius,
medicatinom iudicationem. — 5) zicolom derivat Hu. a δίκη, dica, et in-
tellegit poenam s. multam. At syllaba di Osce mutata esse nequit in zi; neque
enim simplex d transit in z, sed coniunctae dj vocali subsequenti contra-
huntur in z, ut Diouis = Ζεύς, διά = za, dies = zes, diaeta = zaeta;
quare z-i-colo nil aliud est nisi di-i-kolos (E. 18,49) s. di-e-cula = dies. —
6) nesimum recte quidem Hu. coniungit cum Lat. nexus; cum autem zic.
nes. interpretatur dicas coniunctas, neglegit, quod nesi-mum superlativus est
ideoque nexissimum s. proximum significat, ut Igu. tab. 6a,9: nesimeī =
proxime. — 7) sansae tavitam.

20. fust, censamur esuf¹ in eituani, poizad ligud² | iosc³ censtur
erit, censetor ipse¹ et pecuniam, qua lege ii censores
censaum angetuzet.⁴ Avt svaepis censtomen nei cebnust dolud
censere proposuerint.⁴ At siquis in censum non venerit dolo
21. mallud, | ineizeic vincter, esuf comenei lamatir⁵ pr. meddixud
malo, et eius vincitur, ipse in comitio veneat⁵ pr(actoris)magisterio
22. tovtad praesentid perum dolum | mallom, in amiricatud allo
populo praesente sine dolo malo, et immercato⁶ cetera
23. famelo in ei(tuo) sivom,⁷ paei eizeis fust, pae ancensto fust, |
familia et pecunia tota⁷ quae eius erit, quae incensa erit,
tovtico estud. ~
publica esto.

- (5.) Pr. svae praefucus pod postexac bansae fust, svaepis
Praetor sive praefectus posthac Bantiae erit, siquis
24. op eizois⁸ com | a[l]trud ligud acum herest avti pru medicatud⁹
apud eos⁸ cum altero lege agere volet aut pro iudicato⁹
25. manim aserum eizazunc egmazum, | pas exaiscen ligis scriptas
manum asserere earum rerum quae hisce in legibus scriptae
set, ne pim¹⁰ pruhpid mais zicolois X nesimois. Svae pis
sunt, ne quem prohibuerit magis diebus X proximis. Si quis

1) esuf Oscis et Umbris esse, quod Latine ipse, putavit Buecheler (tab. Igu. 2b, 40; 4, 15. E. 13, 28. Rh. Phil. 30, 436); demonstrativi pronominiis eso forma est ampliata. Cf. Dion. 9, 36: τμησάμενοι πολῖται σφᾶς τ' αὐτοῦς καὶ χρήματα. Minus probanda videtur nova Langii interpretatio (Rh. Phil. 30, 296): esuf = esus = erus = heredium. Nam ut taceam de philologica ratione, antiqua Romuli heredia in censu Bantino saeculi VII a ceteris praediis, quae sunt 'censui censendo', separata esse minime credibile est. Veterem interpretationem istic, ibi docte defendit Danielsson (Pauli, alt-ital. Stud. 3 p. 142). — 2) licud. — 3) asc. — 4) Etymon incertum, an praepositio videtur; 'proposuerint' sumpsimus ex l. Iulia munic. v. 148. — — 5) lamatir = venum detur tanquam praeda, a lav, unde λαις, λεία, latro? Sic in devotione Osca (Rh. Phil. 33, 76) v. 4 et 5 Keri-lamatir ut in Graecis devotionibus ἀνεγχείαι πεπρημένος ἐπὶ Δάματρα. caedatur Danielsson. — 6) i. e. sine venditione. — 7) ei per compendium scriptum pro eituo. (Cf. p. 48 n. 3.) Sivom, Umbr. sevom, cognatum cum Lat. sollo, salvo, idem valet quod totum. Fest.: Sollo osce dicitur, quod nos totum vocamus. Structura dubia, aut: eituas sivom = τῆς οὐσίας τὸ ἔλον, aut potius sivom tanquam ἔλος vel τὸ ἔλον libere interiectum. — 8) i. e. apud praetorem praefectumve. svae-pod Osci ponebant pro sive cf. svai poh in devotione (Rh. Phil. 33, 77) v. 10 et 11. — 9) i. e. pro iudicatos manus iniectio, ut in l. Lucerina infra edita. — 10) phim.

contrud | exeic pruhipust, molto etanto estud n. cIo. In svaepis 26.
contra hoc prohibuerit, multa tanta esto: n. M. Et siquis
 ione meddis moltaum herest, licitud, | [ampert] minstreis aeteis 27.
eum magistratus multare volet, liceto, dumtaxat minoris partis
 eituas moltas moltaum licitud. ~
pecuniae multas multare liceto.

(6.) Pr. censtur bansae | [ni pis fu]id, nei svae [q.] fust, 28.

Practor censor Bantiae [ne quis fuer]it, nisi quaestor erit,
 nep censtur fuid, nei svae pr. fust. In svaepis pr. in svae |
neve censor fuerit, nisi praetor erit. Et siquis praetor et si
 [pis censtur auti] q. pis tacusim¹ nerum² fust, izic post 29.
 [quis censor aut] quaestor, quisquis — nobilium² erit, is post
 eizuc tr. pl. ni fuid. Svaepis | [contrud exeic tr. pl. p]ocapid 30.
ea trib. pleb. ne fuerit. Siquis [contra hoc trib. pleb.] quandoque
 bansa[e f]ust, izic amprufid facus estud. Idic medicim eizuc | .. (15) .. 31.
Bantiae erit, is improbe factus esto. Id magistr— eo | .....
 m z .. m nerum .. (17) .. medicim .. num³ VI nesimum | ..
 ..... nobilium ..... magistr— ..... VI proximum | ..

9. Lex Latina tabulae Bantinae⁴.

.... (64) .... n]eque prov[inciam] ..... (45) ..... | 1.
 .. (42) .. in sena[tu seiv]e in poplico ioudicio ne sen[tentiam] 2.
rogato tabellamve nei dato .. (32) .. | .. (42) .. neve is testimon]ium 3.
 deicito neve quis mag(istratus) testimonium poplice ei de[ferri]
neve den]ontiar i | [sinito. Neve ioudicem eum neve arbitrum 4.
neve recupe]ratorem dato. Neve is in poplico luuci praetextam
 neve soleas h[abet]o, neve quis | [mag(istratus) ibei praetextam] 5.
soleasve habere eum sini]to. Mag(istratus) queiquomque comitia
 conciliumve habebit, eum sufragium ferre nei sinito, | [neve eum] 6.
censor in senatum legito neve in senatu] relinquito. ~ |

1) tac componendum videtur cum tanginud, Lat. tongere (dominari Festus), ut tac-usim (gen. plur. ut Safnim) fere id sit quod senatorum aut potestatem gerentium. — 2) nerum geneticus sui iuris est, significat eum qui patricius est optimatumve. — 3) Mar. ziculum. — 4) C. I. I. 1,45. n. 197. Ri. tab. 19. — De tabula et lege cf. quae supra p. 46 n. 1 notata sunt. Supplementa sunt Mommseni. Huius legis uno ordine versuum per-scriptae tabula per medium fracta omnium versuum initia perierunt. Ne-scimus igitur, num singulis capitibus indices fuerint praescripti. Finito ca-pite reliqua pars versus vacat.

7. (2.) [*Sei tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir cap(italis), IIIvir a(greis) d(andeis) a(dsignandeis), ioudex*], qui ex hace lege plebeive scito factus erit, senatorve fecerit gesseritve, quo ex
8. hace lege | [*quae fieri oporteat minus fiant, quaeve e]x h(ace) l(ege) facere oportuerit oportebitve non fecerit sciens d(olo) m(alo)*];
9. seive advorsus hanc legem fecerit | [*sciens d(olo) m(alo), HS¹. . n(ummum) populo dare damnas esto et*] eam pecuniam qui volet magistratus exsigit. Sei postulabit qui petet, pr(aetor) recupe-
10. ratores | [*. . (31) . . quos quotque dari opo]rteat dato, iubetoque eum, sei ita pariat, condumnari popul(o), facitoque iudicetur.*
11. Sei condemnatus | [*erit, quanti condemnatus erit, praedes*] ad q(uaestorem) urb(anum) det, aut bona eius poplice possideantur
12. facito. Sei quis mag(istratus) multam inrogare volet | [*quei volet, dum minoris*] partus familias taxsat, liceto, ei(ue) omnium
13. rerum siremps lexs esto, quasei sei is haace lege | [*pecuniam, quae s(upra) s(cripta) e(st), exegisset*]. ~ |
14. (3.) [*Co(n)s(ul), pr(aetor), aid(ilis), tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir cap(italis), IIIvir a(greis) d(andeis) a(dsignandeis), qu]ei nunc est, is in diebus V proxsumeis, quibus*
15. *queique eorum sciet h(ance) l(egem) populum plebemve* | [*iouisisse, iouranto, utei i(nfra) s(criptum) est. Item*] dic(tator), co(n)s(ul), pr(aetor), mag(ister) eq(uitum), cens(or), aid(ilis), tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir cap(italis), IIIvir a(greis) d(andeis)
16. *a(dsignandeis), ioudex ex h(ace) l(ege) plebive scito* | [*factus... queiquomque eorum p]ost hac factus erit, eis in diebus V proxsumeis, quibus quisque eorum mag(istratum) inperiumve inierit,*
17. *iouranto,* | [*utei i(nfra) s(criptum) est. Eis consistunto pro ae]de Castorus palam luci in forum vorsus, et eidem in diebus V*
18. *apud q(uaestorem) iouranto per Iovem deosque* | [*Penateis: sese quae ex h(ace) l(ege) oport]ebit facturum, neque sese advorsum h(ance) l(egem) facturum scientem d(olo) m(alo), neque sese*
19. *facturum neque intercessurum,* | [*quo, quae ex h(ace) l(ege) oportebit, minus fiant. Qu]ei ex h(ace) l(ege) non iouraverit, is*

1) Pro formula, quam Mo. ad verba legis Oscae (v. 11—12.26) molto etanto estud n. ∞ supplevit, cum haec in legibus Romanis nusquam inveniat, praeferenda videtur altera: damnas esto dare, quam Rud. ZGR. 15, 271 primus proposuit, postea ipse defendi (ZRG. 3, 365), nuper etiam Hu. (Multa 251. n. 6) comprobavit.

magistratum inperiumve nei petito neve gerito neve habeto,
 neve in senatu | [*sententiam deicito deicereve eum*] ni quis sinito, 20.
 neve eum censor in senatum legito. Quei ex h(ace) l(ege) iou-
 dicaverit, is facito apud q(uaestorem) urb(anum) | [*eius quei ita 21.*
utei s(upra) s(criptum) e(st) iourarit nomen perse]riptum siet;
 quaestorque ea nomina accipito, et eos, quei ex h(ace) l(ege)
 apud sed iurarint, facito in tabuleis | [*popliceis perscribat*]. ~ | 22.

(4.) [*Quei senator est eritve inve senatu sententi*]am deixerit 23.
 post hance legem rogatam, eis in diebus X proxumeis, quibus
 quisqu[e corum sciēt | hance legem popolum plebemve iousisse, 24.
 i]ouranto apud quaestorem ad aerarium palam luci per Iovem
 deosque Penate[is: sese quae ex h(ace) l(ege) | oportebit facturum 25.
 esse, neque se]se advorsum hance legem facturum esse, neque
 seese, quominus sei . . . . . (20) . . . |
 | .. (32) . . se hoice leegei . . (30) . . anodni . . uraver[*int* . (24) . . | 26.
 | ..... ~ | 27.
 | .. (70) . . . . . e quis magistratus p . . (24) . . | 28.
 | ..... ~ | 29.
 | .. (70) . . . . . u]ti in taboleis popl[*iceis* . . (24) . . | 30.
 | .. (72) . . . . . tr]inum nondin[*um* . . (28) . . | 31.
 | .. (74) . . . . . is erit uu . . . (30) . . | 32.

10. Lex Acilia repetundarum a. 631 vel 632¹.

[*M. Acilius?* . . . | . . . . . tr(ibun) pl(ebei) plebem ioure 1.

1) Saeculo XVI Romae XI fragmenta tabulae aheneae extabant, cui ex antica parte levigata lex repetundarum fuerat inscripta, e postica scabra lex agraria, illa satis eleganter accurateque exarata, haec neglegenter litterisque minoribus pressiusque scripta. Quo tempore loco modo reperta sint fragmenta, ignoratur. Duo (Aa, Ab) iam a Iac. Mazochio transcripta a. 1521 in libro eius 'Epigrammata ant. urb. Romae' (f. 180) edita sunt; quorum alterum (Ab) postea interiit, ut eius hodie unum Mazochianum exemplum supersit; alterum ceteraque IX fragmenta postea a cardin. Petro Bembo comparata in eius museo servabantur. Quo viro mortuo (a. 1547) ab heredibus venditione dispersa sunt. Post varia fata unum (E) in Galliam translatum ibi periit c. finem saec. XVI, cuius extant exempla tria, duo descripta in Gallia a Brissonio et (neglegenter) a Boissardo, tertium originis incertae editum ab Ursino. Duo fragmenta (C, Dd) Vindobonam migrarunt, ubi in museo antiqu. adservantur; cetera omnia Neapolim pervenerunt, ubi in museo extant. Omnia haec fragmenta unius esse tabulae iam Ursinus viderat, quomodo vero inter se iungenda sint nostra demum aetate docuerunt Klenzius

rogaverunt, plebesque ioure scivit in . . . ante diem . . . Tribus . . . principium fuit, pro tribu . . . preimus scivit¹ . . . (140) . .

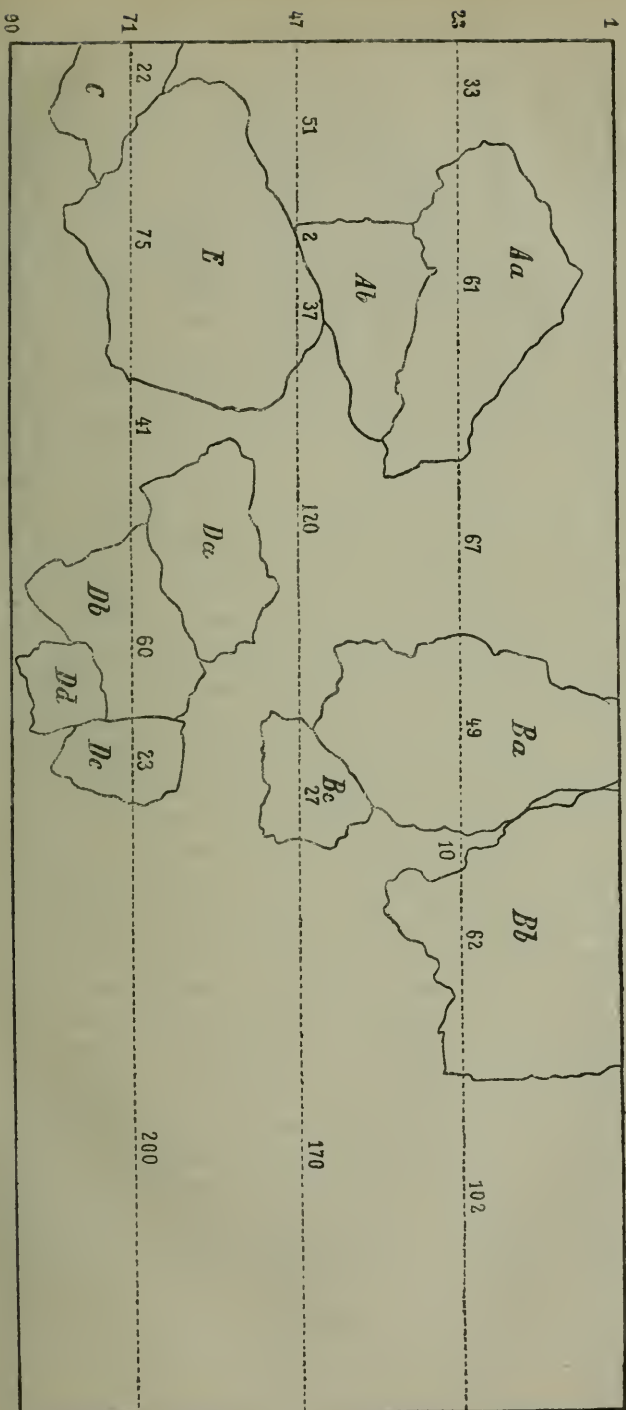
Quoi² sociūm no]minisve Latini exterarumve nationum, quoive in arbitrato ditione potestate amicitia[e] populi Romani, . . 2. (65 190) . . ab eo quei dic(tator), co(n)s(ul), pr(a)ctor, mag(ister)

Rudorffius Mommsenus, qui totius tabulae effigiem composuit (cuius schema adieci), unde et quae sit fragmentorum inter se ratio, et quot fere in hiatibus perierint litterae, cognosci possit. Tabula integra latior fuit quam altior; in latitudinem patuerit plus 2 metra necesse est, in altitudinem id quod hodie superest 0,82 m. aequat, neque vero in fine multum deesse videtur. Quae omnia accuratius explanavit Mo. in C. I. L. 1, 49—54. — Legem Aciliam ediderunt Mommsenus C. I. L. 1, 49 n. 198. Ri., tab. 23—25. Rudorff, ad leg. Acil. de pec. repet. 1862. De repetundis hanc legem esse latam ex ipsius versu 3 patet; Zumptius (Röm. Crim.R. II. 1, 105—110) tamen generalem de magistratuum delictis legem iudiciariam fuisse contendit. Legem esse Serviliam repetundarum (c. a. 643), cuius apud Ciceronem fit mentio, iam inde ab Sigonio (1574) communis fuit opinio tenuitque eam licet impugnata ab Augustino et Ursino etiam Klenzius, qui a. 1825 primus totam legem singulis fragmentis certa ratione coniunctis isto nomine inscriptam edidit. Deinde Mommsenus legem esse Aciliam (a. 631 vel 632) ab eodem Cicerone laudatam demonstravit (C. I. L. 1, 54—57), cui additis novis argumentis adsensit etiam Rud. l. c. p. 431—8. Novissime de legis argumento disputaverunt: Zumpt, Röm. Crim.Recht II. 1, 99. Huschke, ZRG. 5, 46. — In hac mea editione textum a Mommseno constitutum eiusque fere supplementa recepi, interdum Rudorffium secutus. [Novae editionis causa supplementa vel ut verius dicentur interpretamenta denuo recognovi; in annotatione autem monui in gravioribus scilicet cum de iis quae ex Rudorffianis retinere placuit tum de aliis quae nunc demum accesserunt. Th. M.] — Lex in capita divisa est titulis praescriptis; ea vero cum neque numerorum notis signata neque per capita versuum distincta sint, quot olim fuerint certo constitui non potest: Klen. putabat esse 24, Mo. 57, Rud. 70. Quo in discrimine cum neque Mo. neque Rud. numerorum notas adposuerint, ego quoque modum citandi receptum turbare nolui. Nostro tamen more singula capita separavi indicesque litteris latius dispositis distinxi. Numeris litterarum deperditarum simul comprehensae sunt restitutae. Quibus numeris ne quis nimium confidat, Mo. ipse monuit.

1) Plenam legis praescriptionem v. infra in lege Quinctia. Litteris maioribus eam legibus superscribere solebant Romani; in hac vero lege cum pro praegrandi tabulae latitudine primum versum exordium non expleret, ex ipsa lege quae in primum versum recepta sunt item litteris maioribus scripta sunt, ita ut pauciores in primo quam in secundo versu perierint litterae. — 2) [civei Romano ins. Rudorffius; sed ad pecunias civi Romano male creptas hanc legem pertinuisse demonstrari non potest. Th. M.]

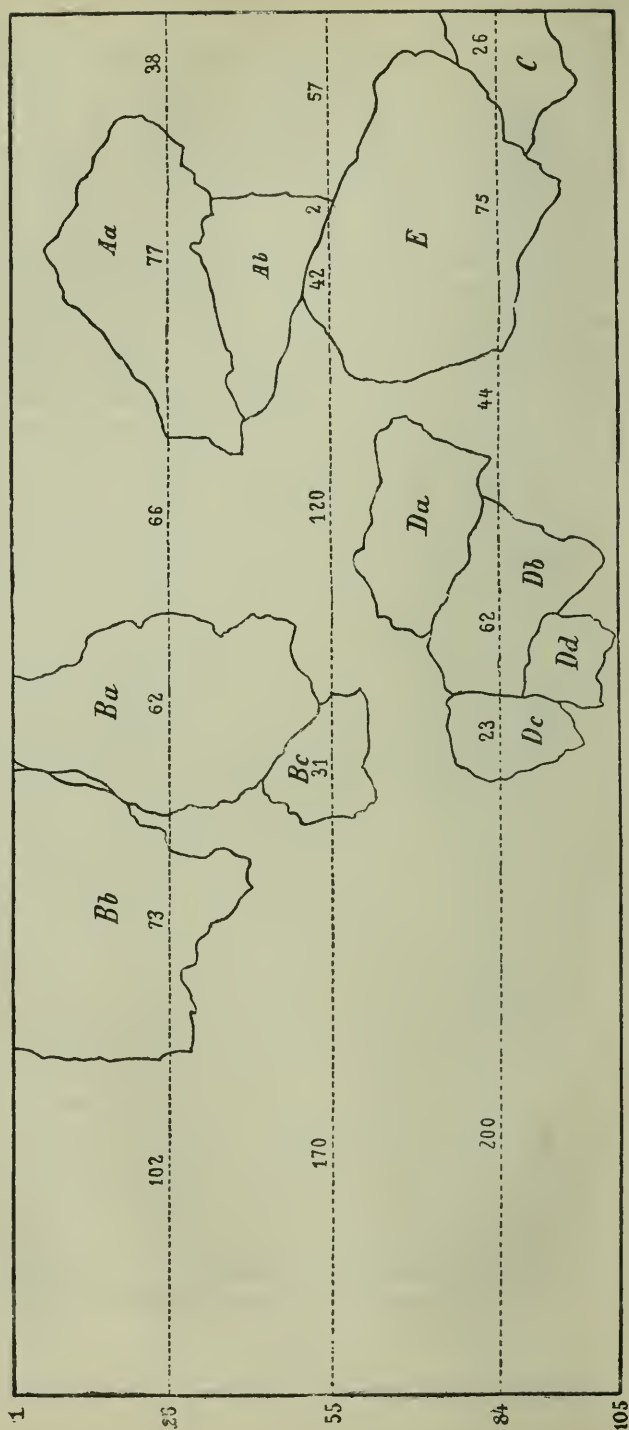

Lex Acilia repetundarum.

Lex agraria.

eq(uitum), cens(or), aid(ilis), tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir cap(italis), IIIvir a(gris) d(andis) a(dsignandis), tribunus mi]l(itum) l(egionibus) III primis aliqua earum fuerit, queive filius eorum quoius erit, [queive] quoius[ve] pater¹ senator siet, in annos singulos pecuniae quod siet amp[lius HS ... n(ummum)] . . (65||205) . . . pro imperio prove potestate ipsei regive populove suo,³ parentive suo, queive in potestate manu mancipio suo parentisve sui siet fuerit quo]ive ipse parensve² suos filiusve suos heres siet, ablatum captum coactum conciliatum aversumve siet: de ea re eius petitio nominisque delatio esto, [pr(aetoris) quaestio esto, iudicium iudicatio leitisque aestumatio, queiquomque iudicium ex h. l. erunt, eorum hanc lege esto (100||201) . . Sei quis deicet⁴ praetorem nomen ex h. l. ita non recepisse utei delatum esset, neque iudicium ex h. l. ita datu]m esse utei peteret: de ea re eius petitio nominisque delatio esto, pr(aetoris) quaestio esto, iudicium iudicatio leitisque aestumatio, quei quomque iudic[ium ex h. l. erunt, eorum hanc lege esto . . (102||62) . .]s iu[... (140)⁵ . . . De quo ex h. l. iudicatum erit et contra h. l. fecisse deicetur, postquam ea res ioud]icata erit, aut quoius nomen praevaricationis caussa delatum erit, aut quoius nomen ex h. l. ex reis exemptum erit: seiquis eius nomen a[d praetorem denuo detolerit, . . . quaestio eius pr(aetoris) esto; iudicium iudicatio leitisque aestumatio, quei quomque iudicium ex h. l. erunt, eorum h. l. esto. Sei quis ali]eno nomin[e . . . (134) . . . ex h. l. petere nomenve deferre volet, de ea re eius petitio nominisque delatio esto,] quaestio eius pr(aetoris) esto, iudicium³ iudicatio leitisque aestumatio, quei quomque iudicium ex h. l. erunt, eorum h. l. esto. Is eum unde petet in ious ed[ucito ad pr(aetorem), quoius ex h. l. in eum annum quaestio erit, ante k. Sept. quae eo anno erunt et nomen deferro] . . . (102||59) deque eo homine de [h. 7. l. . . . (127) . . . ita uti i. s. est res agitor. Post k. Sept. sei quod nomen deferetur, sei is quei petet volet, is praetor de ea re recuperatores dato. Qu]oius eorum ita nomen ex h. l. post k. Sept., quae eo anno fuerint, delatum erit, quei eorum eo iudicio condemnatus erit, quanti eius rei slis ae[stumata erit, tantam pecuniam quei eum condemnaverit dato . . (102||54) . . eaque pecunia⁸.

1) erit quoius pater. — 2) ipsei parenteve. — 3) iudiciumve.

qui cum condemnaveri]t¹ eius esto. Pr(aetor), qui ex h. l. q[uaeret, facito, quidquid ita . . (124) . . iudicatu]m erit, id uti privato solvatur, qui [eoru]m petet. ~

De hisce, dum mag(istratum) aut inperium habebunt, iudicium non fiet. ~ Dic(tator), cos., pr., mag. eq., [cens., aid., tr. pl., q., IIIvir cap., IIIvir a. d. a., tr. mil. leg. IIII primis aliqua earum, dum mag(istratum) aut
9. inperium habebit, nei in ious educitor . . (102 52) . . Qui eorum e]x eo mag(istrata) inperiove abierit, quo min[us in ious educatur, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogato) . . (121) . . ~

De patroneis dandei[s]. ~ Qui ex h.] l. pecuniam petet nomenque detulerit, quous eorum ex h. l. ante k. Sept. petitio erit, sei eis volet sibi patronos in eam rem darei, pr(aetor), ad quem
10. nomen detulerit . . (102 47) . . patronos civeis Romanos ingenuos ei dato, dum] nequem eorum det sciens d(olo) m(alo, quoei is, q[uoius nomen delatum erit, . . (120) . . gener socer vitricus privignusve siet, queive eiei sobrinus siet pro]piusve eum ea cognatione attigat², queive eiei sodalis siet, queive in eodem conlegio siet, quoiave in fide is erit maioresve in maiorum fide fuerint,³ [queive in fide eius erit, maioresve in maiorum fide fuerint . .
11. (102 39) . . queive] quaestione iudicioque⁴ publico condemnatu[s siet, quod circa eum in senatum legi non liceat, . . (118) . . neve eum qu]ei ex h. l. iudex in eam rem erit, neve eum qui ex h. l. patronus datus erit. ~

De patrono repudiando. ~ Qui ex h. l. patronus datus erit, sei is mori[bus suspectus erit, is quoei ex h. l. datus
12. erit eum repudiato . . (102 38) . . Tum quos ex h. l. patronos dare licet, cor]um pr(aetor), qui ex h. l. quaeret, alium patronum eiei quem [volet dato . . (106) . . ~

De CDLvireis in hunc an]num legundis.⁵ ~ Pr(aetor), qui inter peregrinos ious deicet, is in diebus X proxum(eis), quibus h. l. populus plebesve iouserit, facito uti CDLvros legat, qui in hac ceivit[ate HS CCCC n(ummum) plurisve census siet . .

1) Mo.: [condemnaveri]t, [pecun]a Rudorff. In Ritschelii tabula potius litterae A quam T vestigia cognosci Rud. monet. [Ego aes secutus sum, ut legi ego, non delineationem Minervinianam. Th. M.] — 2) attigat. — 3) fuerit. — 4) quaestionem iudicioque. — 5) Hoc caput et sequens ad verbum fere consonant cum duobus capitibus v. 16—18; invicem se explent.

(102 35) . . *dum nei quem eorum legat, qui tr. pl., q., IIIvir cap.,* 13. *tr. mil. l. IIII primis aliqua earum, IIIvi]rum a. d. a. siet fueritve, queive in senatu siet fueritve*¹, *queiv[e mercede conductus depugnavit depugnaverit . . (104) . . queive quaestione ioudicioque puplico conde]mnatus siet quod circa eum in senatum legei non liceat, queive minor anneis XXX maiorve annos LX gnatus siet, queive in urbem Romam propiusve u[rbem Romam p(assus) M domicilium non habeat, queive eius mag(istratus), qui s(upra) s(criptus) e(st), pater frater filiusve siet, queive eius, qui in senatu siet fueritve, pater (102 33) frater filiusve siet, queive trans 14. mar]e erit. ~*

Quos legerit, eos patrem tribum² cognomenque indicet.³ ~ Q[uei ex h. l. in hunc annum quaeret, . . (100) . . is die . . ex quo legerit, eorum, qui ex] h. l. CDLvireis in eum annum lectei erunt, ea nomina omnia in tabula, in albo, atramento scriptos⁴, patrem tribum cognomenque tributimque descriptos⁵ hab[eto, eosque propositos suo magistratu servato. Sei quis describere volet, is pr(aetor) permittito potestatemque scribendi, qui (102 31) volet, facito. Pr(aetor), qui legerit, quos e]x h. l. 15. CDLvires legerit, facito recitentur in contione, iuratoque sese [eos ex h. l. legise, de quibus sibi consultum sit . . (100) . . optimos eos ioudices futuros esse quosque octiles io]udices exaestumaverit esse; eosque CDLvires, quos ex h. l. legerit, is pr(aetor) omnis in taboleis puplicis scriptos in perpetuo habeto. ~

De CDLvireis quotannis [legundis. ~ Praetor, qui post h. l. rogatam ex h. l. ioudex factus erit . . (102 27) . . 16. is in diebus X proxumeis, quibus quis]que eorum eum mag(istratum) coiperit, facito utei CDLvires ita legat, qui ha[ec civitate HS CCCC n. plurisve census siet . . (99) . . d]um ne quem eorum legat, qui tr. pl., q., IIIvir cap., tr. mil. l. IIII primis aliqua earum, triumvir a. d. a. siet fueritve, queive in senatu siet fueritve, queive merc[ede conductus depugnavit depugnaverit . . . . . queive quaestione ioudicioque puplico condemnatus siet quod circa eum in senatum legei non liceat, (102 26) queive minor annis 17. XXX maiorve a]nnos LX gnatus siet, queive in urbe Romae propiusve urbem Roma[m p(assus) M domicilium non habeat

1) fuerint eie. — 2) tribunum. — 3) ioudicet. — 4) scriptes. — 5) descriptos.

(99) *queive eius mag(istratus), quei s(upra) s(criptus) e(st), pater frater filiusve siet,*] *queive eius quei in senatu siet fueritve pater frater filiusve siet, queive trans mare erit.* ~

- Quos legerit, eos patrem tribum cognomenque indicet¹. ~ *Quei ex h. l. in eu[m annum quaeret, is die .. ex quo legerit, eorum, quei ex h. l. CDLvirei in eum annum*
 18. *lectei erunt (102||27) ea nomina omnia in tabula, in albo atramento scriptos, patr]em tribum² cognomenque tributimque discriptos habeto, eosque propositos suo ma[gistratu servato .. (85) .. Sei quis describere volet, is pr(aetor) permittito, potestatem]que scribundi, quei volet, facito. Pr(aetor) quei legerit, is eos³ quos ex h. l. C[DLv]iros legerit⁴, facito in conctione recitentur⁵, iuratoque sese eos ex h. l. legise, de quibus sibi consu[ltum siet optimos eos iudices futuros esse, quosque oetiles iudices exaestumaverit esse; eosque CDLviros, quos ex h. l. legerit, is pr(aetor)*
 19. *omnes (102||28) in taboleis publicis scriptos in perpetuo habeto.]* ~

- De nomine deferundo iudicibusque legundeis. ~ *Quei ex h. l. pecuniam ab a[rvorsario petet, .. (82) .. is eum, unde petet, postquam CDLvirei ex h. l. in e]um annum lectei erunt, ad iudicem, in eum annum quei ex h. l. [factus] erit, in ious educito nomenque eius deferto; sei deiuraverit calumniae causa*
 20. *non po[stulare, is praetor nomen recipito facitoque, .. (102||28) .. utei die .. ex eo die, quo quousque quisque nomen detolerit, is quous nomen delatum e]rit de CDLvireis, quei in eum annum ex h. l. lectei erunt, arvorsario edat eos om[nes, .. (82) .. quoi is queive ei, quous nomen delatum erit, gener socer vitricus pri]vignusve siet, queive ei sobrinus siet propiusve eum ea cognat[ione]⁶ attingat, queive ei sodalis siet, queive in eodem conlegio siet; facitoque coram arv[orsario is quei ita ediderit iouret: in CDLvireis, quei in eum annum ex h. l. lectei sient,*
 21. *non reliquisse se (102||30) nisei quei se earum aliqua necessitudine quae supra scripta sient] non attigeret, scientem d(olo) m(alo); itaque is edito, iuratoque⁷. Ubei is ita ediderit, tum in ea[m quaestionem quei quousque ita nomen detolerit, is praetor, quous ex hac lege quaestio e]rit, facito utei is die vicensumo ex eo die, quo quousque quisque n[omen] detolerit, Cviros ex*

1) iudices. — 2) tribu. — 3) is eos delet Mo. — 4) legerint. — 5) recitetur. — 6) cognat . . . m. — 7) couratoque.

eis, qui ex h. l. CDLvirei in eum annum lectei erunt, qui vivat, legat e[datque . . (102 || 32) . . dum nei quis ioud]ex siet, 22. quoi is queive ei, qui petet, gener socer vitricus privignusve siet, queive ei sobrinus [siet propiusve eum ea cognatione attingat, . . (73) . . queive in eodem conlegio siet, queive] ei sodalis siet, queive tr. pl., q., IIIvir cap., IIIvir a. d. a., tribunus¹ mil. l. III prim[is aliqu]a² earum siet fueritve, queive³ in senatu siet fueritve, queive l. Rubr[ia IIIvir col(oniae) ded(ucendae) creatus siet fueritve . . (102 || 33) . . queive ab urbe Roma plus . . 23. passuum] aberit, queive trans mare erit; neve amplius de una familia unum, neve eum [legat edatve, qui pecuniae captae condemnatus est erit (67) aut quod cum eo lege Calpu]rnia aut lege Iunia sacramento actum siet, aut quod h. l. nomen [delatum sie]t. Quos is Cviros ex h. l. ediderit, de eis ita facito iouret palam apud se coram a[rvorsario nullum se edidisse scientem d(olo) m(alo), quem ob earum causarum aliquam, quae supra scripta sient . . (102 || 34) inter Cviros edere non liceat, queive 24. se earum aliqua] necessitudine attingat, quae supra scripta sient. Q.⁴ unde petatum erit, quomi[nus . . (66) . . Sei is qui petet, ita C]viros ediderit iuraritque, tum eis pr(aetor) facito, utei is unde petetur die L[X postquam] eius nomen delatum erit, quos C is qui petet ex h. l. ediderit, de eis iudices qu[os volet L legat . . (103 || 35). Qui ex h. l. nomen detolerit, sei is quoius 25. nom]en ex h. l. delatum erit, L iudices ex h. l. non legerit edideritve seive [ex CDLvireis, qui in eum annum ex h. l. lectei erunt, (66) qui se affinitate cognation]e sodalitate attingat, queive in eodem conlegio siet, ex h. l. non e[diderit, tum ei pe]r eum pr(aetorem) advorsariumve mora⁵ non er[it quo]minus legat edatve [quos volet L de eis C, quos ex h. l. ediderit . . (104 || 38) . . dum nei quem eorum, quem ex h. l. legere non 26. liceat, sciens d(olo) m(alo) ioudic]em legat. Qui ita lectei erunt, eis in eam rem ioudices sunt eorumque eiu[s rei ex h. l. ioudicatio leitisque aestumatio esto. ~ (66).

Iudicum patronorumque nomina] utei scripta in taboleis habeantur. ~ Pr(aetor), qui ex h. l. quae-

1) tribuni. — 2) [aliqu]ae. — 3) queive queive. — 4) *Mo. emendat.* is; sane quaestor quomodo hic nominari potuerit parum intellegitur. — 5) moram.

ret, fac[ito cos L viros, qu]os is qui petet et unde petetur ex h. l. legerint ed[iderin]t, eosque pat[ronos, quos qui petet ex
27. h. l. dederit . . (106 || 42) . . in taboleis puplicis scriptos habeat. Ea nomina q]uei petiverit et unde petatum erit, qui eorum volet, ex taboleis popli[ceis describendi is pr(aetor) potestatem facito . . (66) . .] ~

Eisdem ioudices unius rei in perpetuom sient. ~
Quei indices e[*x h. l. lectei erunt,*] quam in rem eis iudices lectei
28. erunt, e[*ius rei ioudices in perpetuom sunt* . . (135 || 43) . . q]uei pecuniam ex [h. l.] capiet, eum ob eam rem, quod pecuniam ex h. l. ceper[it, nei . . (66) . . neve tribu mo]veto, neve equom adimito, neve quid ei ob¹ eam rem frandei esto. ~
29. (3) . . . . . [sc]ripta sient. Pr(aetor) qui ex h. l. . . (136 || 48) . . ~

[De iudicio in eum, qui mortuos e]rit aut in exilium abierit. Quom nomen ex h. l. delatum eri[t, sei is prius mortuos erit . . (66) . . aut in exili]um abierit, quam ea res iudicata² erit, pr(aetor), ad quem eius nomen de[latum erit, eam] rem ab eis item quaerito, [qui iudicium ex h(ace) l(ege) erunt, quasei sei is quom nomen ex h. l. delatum erit,
30. viveret inve ceivitate esset . . (137 || 51) . . ~

De inquisitione faciend. ~ Praetor postquam] nomen ex h. l. ad se delatum erit, facito, uti iudicium p[rimo quoque die fiat, eique, (66) qui ex h. l. nomen detolerit, dies quot satis erunt det, uti q]uod recte factum esse volet, dum nei quid advorsus h. l. fiat, [ad inquisitionem fac]iundam; neve
31. post h. [l. rogatam . . (138 || 51) . . iubet]oque] conq[uaeri in terra Italia in oppedeis foreis conciliab[oleis, ubi iure deicundo praesse solent, (68) aut extra Italiam in oppedeis foreis con]ciliaboleis, ubi iure deicundo praesse solent. In quibus di[ebus cum qui petet prae]tor qui ex h. l. quaere[t, conq[uaerere i]uscrit . .
32. (139 || 51) . . ~

Testibus ut denuntietur. ~ Pr(aetor) iudiciumque postquam] audierit, quod eius rei quaerundai censeant refere, et e[ausam probaverit, quibus is qui petet denuntiaverit, cos homines d(um) t(axat) III testimonium (68) deice]re iubeto et quom ea³

1) eius (supraser. ei, debuit superscribi ei ob). — 2) ndicata. — 3) ei.

res agetur quam in rem quisque testis er[it, in eam rem facito eis] omnes adsient testimonio[niumque deicant, dum nei quem testimonium deicere iubeat, quei . . (140 || 51) . . quonia in fide is 33. unde petetur siet, maioresve in maior]um eius fide fuerint,¹ queive in fide eius siet, maioresv[e in maiorum eius fide fuerint, (65) queive eius, quonius ex h. l. nomen delatum erit, e]ausam deicet dum taxat unum, queive eius parentisve eius [leibertus leiber-ta]ve siet. ~

De intro[ganda multa. ~ . . (144 || 51) . . ~ 34.

De testibus tabulisque custodiendis. ~ Is quei petet, sei quos ad testimonium deicendum evocari]t secumve duxerit dum taxat homines III earum re[rum causa, de quibus id iudicium fiet . . (61) . . e]a, quai ita conquaesiverit et sei qua tabulas libros leiterasve pop[licas preivatasve produ]cere proferrequ[e volet . . (146 || 51) . .]ive de ea re volet apud pr(ae)-torem), is praetor ei moram ne fa[cito, quominus . . (66) . .]rat. ~

Praetor ut ei interroget. ~ Pr(aetor) quei ex h. l. q[uaeret . . (178 || 51) . . ~ 36.

Ioudices ut ei iourent antequam considant. ~ P(ractor) quei ex h. l. quaeret, quei in ea]m rem ioudices erunt, ante quam primum caussa d[icetur . . (71) . . apud se iourent fa-cit]o. Iudices, quei in eam rem erunt, omnes pro rostreis in forum [vorsus iouranto . . (178 || 51) . . facturumque se, ut ei 37. quod recte factum esse vo]let, ut ei testium, quei [in]² eam rem erunt, verba audiat, [. . (74) . . neque se facturum quo] eam rem minus ioudicet, nisei sei quae causa erit, quae eiei [ex h. l. quo eam rem minus ioudicet permittet . . (180 || 51) . . Quei 38. ita apud se iourarint eorum nomina is praetor facito in contione r]ecitentur, proscripta propositaque palam apud for[um habeto, . . (76) . . neve nisei ita iourarit de ea re considerare] sinito quem-quam eorum quei ex e]is C ioudices L lectei erunt. ~

Ioudex nei quis disputet.³ ~ . . (178 || 51) . . ~ 39.

.... ~ Sei . . causam sibi esse deicet, quominus ad id] iudicium⁴ adesse possit, de ea re praetori, quei ex hac[e l]ege] quaeret cognoscere . . (85) . . ius esto. ~

1) quaerat, cf. r. 10. — 2) in om. — 3) Cf. Arist. pol. 2,8: τῶν νομο-θετῶν οἱ πολλοὶ παρασκευάζουσιν, ἕπως οἱ δικασταὶ μὴ κοινολογῶνται πρὸς ἀλλήλους. — 4) e iudicium.

- De iudicio proferendo vel refere*]n d o. ~ Quam rem pr(aetor) ex h. l. egerit, sei eam rem proferet, quoi . .
 40. (177 || 51) . . *sei refer*]re poterit, facito quoius deicet nomen re-
 ferre . . (91) . . rit utei is¹ ad sese veniat aut adferatur coram
 41. eo, quei postulaver[it . . (176 || 51) . . vo]let, quoius ex h. l.
 nominis² delatio erit, ei eius rei pe[titio esto . . (102) *de*]que
 ea re hace lege iudicium litisque aestumatio essto, quasei sei
 42. eius . . (175 || 51) . . [*Sei ioudex, q*]uei eam rem quaeret, ex
 h. l. causam non nover[it . . (113) . . is praetor c]oram [iudi-
 ci]bus in contione pro rostris sententia ita pronuntiatio: 'fec[isse
 43. *videri*' . . (173 || 51) . . *Sei de ea re*] iudicium fieri oportebit,
 ter[tio die facito iudicium fiat . . (112) . . *Sei ioudex, quei eam*
r]em quaeret, ex h. causam non noverit, pr(aetor) quei ex h. l.
 44. q[uaeret . . (170 || 51) . . ~

Ioudices utei iourent, in consilium antequam eant. ~ Pr(aetor), quei ex h. l. quaeret, ioudices, quei ex h. l. in eam rem erunt, in consilium an]te quam ibunt, facito³ iurent: sese [. . (128) . . *neque facturum q*]uo quis suae alterius sen-
 45. tentiae certior siet, quod p[er dolum malum fiat . . (170 || 51) . .]aturum esse. ~

Iudice[s] multam supremam debea[nt⁴. ~ . . (128) . . *sei ioudex, quei eam rem qu*]aeret causam non noverit, quei eorum ioudex [. . (170 || 51) . . *excu*]satione primo quoque die
 46. deferatur, isque quaestor [. . (126) . . ~

Iudices in co]nsilium quomodo eant. ~ Pr(aetor), quei ex h. l. iu[dicium exercebit .... *Iudex quei ad id delectus erit,*
 47. *sei rem, de qua . . (170 || 51) . . agitur, plus tertiae parti iudicum, quei*
aderunt, quom ea res age]tur, [non lique]re deixerit, praetor [quei]⁵
 ex h. l. quaeret ita pronon[tiato et ad rem denuo agendam alium
 diem dato . . (120) . . eoque die eorum iudicu]m quei quomque
 48. aderunt iudicare [iubeto. . . (170 || 52) . . *Ad quem praetorem ita*
relatum erit iudicium plus tertiam partem negare iu]dicare, is HS
 n(ummum) ccIxx, quotiens quomque amplius bis in uno iu[dicio
 iudicare negarint, . . (119) . . *singulis quei iudicare negarint mul-*
tam dicito. Tu]m quam ob rem et quantum pequ[niae dixerit,
 49. publice proscribito]⁶ . . (170 || 45) . . ~

1) utei. — 2) hominis. — 3) facit. — 4) suprema delea vel dei. —

5) quei om. — 6) [Rudorffianum inventum in prima actione ampliatiorem

De] reis quomodo iudicetur. ~ Ubi duae partes iudicum, qui ader[unt, causam sibi liquere deixerint .. (111) .. pr(aetor), qui de ea re quaeret, ut ei eis iudice]s, qui iudicare negarint, semovant[ur, facito .. 170 || 42) ..] rem agito. Tum 50. praetor quom soneis viatoribus apparitoribusque nei de i[udicio iudex discedat curato .. (108) .. sitellamque latam digitos .. altam digitos] XX, quo iudices sorticolas coneciant [apponi facito .. (170 || 37) .. quous]que iudicis is praetor sorticolam unam buxeam 51. longam digitos IIII, la[tam digitos .. ab utraque parte ceratam .. (107) .. in qua sorticola ex altera parti littera A scripta siet, ex alte]ra parti C, in manu palam dato a[lteramque utram velit litteram eum iudicem inducere iubeto .. (170 || 32) .. Iudex ita in- 52. ducito] eamque sortem ex hac lege apertam bracioque aperto litteram digiteis opertam pala[m ad eam sitellam deferto eamque sortem in populum .. (106) .. i]temque in eos ceteros singulatim iu[dices versus ostendito, itaque in eam sitellam coniecito .. (170 || 26) .. ~

53.

Sententiae quomodo pronontientur. ~ Qui iudex pronontiationis faci]undai causa ad sitellam sorti veniet, is in eam sitellam manum demittito, et eam devexam popul[o ostendito .. (50) .. i]udicium [. . (50) .. quamque in eum r]eum sententiam [ea sors hab]uerit, is ei [. . (172 || 23) .. palam pronon- 54. tiato, ubi A littera scripta erit 'absolvo', ubi C littera scripta erit 'con]demno', ubi nihil scriptum erit 'seine suffragio'. Ex qua sorti pronontiarit, eam sortem proxsumo iud[ici .. (29) .. in man]um transdito.

De n[umerandis sententiis. ~ .. (255 || 21) .. ~ 55.

De reo absolvendo. ~ Nisei eae sententiae ibei plurumae erunt 'condemno', praetor, qui ex h. l. quaeret, eum reum pronontiato non fecisse videri. De quo reo pr(aetor) ita pronontiauerit, quod postea non fecerit, quod praevaricationis causa factum non erit, is ex hac lege eius rei apsolutus esto. ~

De reo condemnando. ~ Sei eae sententiae ibei plurumae erunt 'condemno', pr(aetor), qu[ei ex h. l. quaeret, eum reum pronontiato fecisse videri .. (252 || 13) .. ~

56.

a maiore parte iudicum decerni posse, in secunda non nisi a partibus duabus, nec ratione defenditur nec paucis quae supersunt. Mihi re denuo considerata locus v. 47—49 sic fere videtur posse restitui ut supra dedi. TH. M.]

De eadem re ne bis agatur. ~ *Qui ex h. l. condemnatus*] aut apsolutus erit, quom eo *h. l.*, nisei quod post ea fecerit, aut nisei quod praevaricationis caussa factum erit, auf[t] *nisei de litibus*] aestumandis, aut nisei de sanctioni huiusce
 57. legis, actio nei es[to . . (250 || 11) . . ~

De praedibus dandis bonisve possidendis. ~ *Iudex, qui eam rem quaesierit, earum rer]um*, qui ex *h. l.* condemnatus erit, q(uaestori) praedes facito det de consili maioris partis sententia, quantei eis censuer[int; sei ita p]raedes datei non erunt, bona eius facito puplice possideantur conq[uae- rantur] veneant. *Quantae pecuniae ea bona venierint, tantam pecuniam ab emptore iudex, qui eam rem quaesierit, exigito*
 58. . . (248 || 9) . . *quaestorique eam pecuniam et quanta fuerit*] scriptum transdito; quaestor accipito et in taboleis popliceis scriptum habeto. ~

De leitibus aestumandeis. ~ [*Qui ex*] *hace*¹ lege condemnatus erit, ab eo quod quisque petet, quouis ex *hace* lege peti[tio erit, id praetor, qui eam rem quaesierit, eos iu-]

59. *dices, qui eam rem iudicaverint, aestumare iubeto . . (244 || 8)*
 . . *quod ante h. l. rogatam consilio probabitur captum coactum ab]*latum avorsum conciliatumve esse, eas² res omnis simpli, ceteras res omnis, quod³ post hanc legem rogatam co[nsilio probabit]ur captum coactum ablatum avorsum conciliatumve esse, dupli; idque ad qua[estorem, quantum siet] quouisque nomine ea lis aestumata siet, facito deferatur. ~

De pecunia ex aerario solvenda. ~ *Qui iudici, qui eam rem quaesierit, consilioque eius maiorei parti . .*
 60. (242 || 8) . . *satisfecerit, nomine su]o* parentisve sui, quoive ipse parensve suos heres siet, leitem aestumatam esse; queive eiei iudicei consilioque eius maiorei pa[r]ti eorum sa]tis fecerit, regis populeive ceivisve sui nomine litem aestumatam esse sibi:
 61. *q[ua]nta ea pecunia erit, is iudex facito . . (240 || 8) . . sei de ea re praedes dati erunt seive quantae pecuniae eae lites aestumatae erunt, tanta pecunia ex]* *hace* lege in aerario posita erit ob eam rem quod eo nomine lis aestumata erit, in triduo proxsumo, quo ita satis [*factum erit,*] ex *hace* lege solvatur; neve quis

1) iaci. — 2) ea. — 3) quos.

iudex neve quaestor facito sciens dolo m[alo, quo minus ita satis fiat, itaque solvatur . . (238 || 8) . . ~ 62.

De tributo indicendo. ~ Quanti iudex, quei eam rem quaesierit, leites aestumaverit, sei is iud]ex ex hac lege pecuniam omnem ad quaestorem redigere non potuerit, tum in diebus X proxumeis, quibus [quae potue]rit redacta erit, iudex quei eam rem quaesierit, queive iudex hac lege fac[tus erit, tributum indicito . . (236 || 8) . . diemque edito, qua is quovius 63. parentisve quovius eiusve quoi ipse parensve suos heres siet, ita lites] aestumatae erunt, [aut¹] quovius regis populeive nomine lis aestumata erit, legati adessint, dum² nei longius C dies edat. ~

[*De trib*]uto servando. ~ Ubei ea dies venerit, quo die iusei erunt adesse, iudex, quei e[am rem quaesierit, quanta pecunia de eius, quei ex h. l. condemnatus est, bonis redacta erit, tantam pecuniam in eas lites, quae aestumatae erunt, pro portioni tributo . . (235 || 8) . . Queique ei iudici consilioque 64. eius maiori parti eam litem aestumatam esse sibi satis] fecerit, ei primo quoque die quaestoremolvere iubeto, quaestorque eam pecuniam eis sed fraude³ sua solvito. ~

Reliquom] in aerario siet. ~ Quod eorum nomine, quei non aderit, tributus factus [erit, quaestor in aerario servato . . (227 || 8) . . ~ 65.

De tributo proscribendo. ~ Quei] praetor ex hac lege tribuendi causa prodeixerit, is, utei quod recte factum esse volet facito, quomodo prode[ixerit, ea omnia m]aiore parte diei ad eam diem, donec solutum erit, apud forum palam, ubei de plano r[ecte legi possitur, proscripta propositaque habeat . . (200) . . praetor, quei eum tributum] || fecerit die[s . . prox]u- 66. mos, ex ea die, qua tributus factus erit, apud forum palam, ubei de plano recte legi possitur, proscri[bito. ~

Pecunia] post quinquenium populei fiet. ~ Quae pecunia ex hac lege in aerarium posita erit, quod in aneis qu[inque proxumeis ex ea die, qua tributus factus erit, eius pecuniae quaestor ex h. l. non solverit, populei esto. ~

De pecunia a praedibus exigenda. ~ Quaestor quoi aerarium provincia obvenerit, quoi quaestori ex h. l. prae-

1) aut om. — 2) deum. — 3) frude.

67. *des datei erunt, queive quaestor deinceps*] (201) || eandem provin[ci]am habebit, eis faciunto, utei quod recte factum esse volet, quod eius is reus non solverit, ab eis pr[aedibus primo quo]que die pecunia exigatur. ~

Pecunia in fisciis opsignetur. ~ Quae quomque pecunia ex hac lege ad q[uaestorem redacta erit, is quaestor ea pecunia facito in fisciis siet, fisciue signo suo opsignentur, 68. . . (201) . . singulisque fisciis inscribatur] || quis praetor litis aestumaverit et unde ea pecunia redacta siet quantumque in eo fisco siet. Quaestor, quei quom[que erit, utei quod] recte factum esse volet, facito in diebus V proxumeis, quibus quomque eiei aerarium provincia obvenierit, [fisci resignentur, et sei ea pecunia, quam in eo fisco esse inscriptum erit, ibei inventa erit, denuo opsignentur . . (201) . . ~

69. *Quaestor utei solvat.* ~ Quoi] || pecuniam ex hac lege, quod sine malo peqlatu¹ fiat, pr(aetor), quei ex hac lege quaeret, darei solvi iuserit, id quaestor [quei aerarium pro]vinciam optinebit, sed fraude sua extra ordinem dato solvitoque. ~

Quaestor moram nei facito. ~ Q[uaestor . . (200) . . ~ 70. *Iudicium nei quis impediatur.* ~ Quod] || ex hac lege iudicium² fieri oportebit, quom ex hac lege fieri oportebit, nei quis magistratus prove magistratu prove [quo imperio potestateve erit facito, quo]minus setiusve fiat iudiceturve; neve quis eum, quei ex hac lege iudicium exercebit, neve eum, que[i ex h. l. iudicabit, neve eum, quei ex h. l. petet neve eum,

71. *unde petetur, . . (200) . . ab eo iudicio avvocato neve]* || avocari iubeto, neve abducito neve abducier iubeto, neve facito quo quis eorum minus ad id iudicium adesse poss[it, quove quoi eorum minus in eo iudicio]o verba audeire in consilium eire iudicare liceat; neve iudicium dimittere iubeto, nisei quom senatu[s 72. ioure vocabitur . . (200) . . aut nisei quom centuriae aut] || tribus intro vocabuntur, extra quam sei quid in saturam feretur. ~

[*Iudex³ deinceps faciat principe cessante, item*
(79) *Iudex³ deinceps faciat p[ri]ncipe cessante, item*

1) peqlatum. — 2) iudicium. — 3) Qui sequuntur versus 72—78 ad verbum redire videntur v. 79—85, unde Mommsenus acute coniecit, ditto-graphiam a scalptore ad emendanda quaedam, quae admiserat, vitia hic esse factam, quocum consentit Rudorffius (p. 419—20. 514—26) dissentiente Zumptio

*quaestor.*¹⁾ ~ *Sei is praetor quei ex hac lege quaeret, sei[ve is quaestor.*¹⁾ ~ *Sei is praetor quei ex hac lege quaeret sive is quaestor quoi aerarium vel urbana provinc]ia obvenierit [eo magi-quaestor, quoi aerarium] vel urbana provincia obvenierit, eo magi-stratu]*²⁾ *ioudiciove inperiove abierit abdicaverit mortuosve erit stratu iudiciove inperiove abierit abdicaverit[ve mortuosve erit ante quam ea omnia ioudica[ta soluta factave erunt, quae eum ante quam ea omnia ioudicata soluta factave erunt, quae eum praetorem eumve quaestorem ex h. l. iudicari iubere solvere facere praetorem eumve quaestorem ex h. l. iudicari iubere solvere facere oportet: quiequomque deinceps praetor ex h. l. quaeret, quive quae-stor aerarium vel urbanam .. (200) .. || provinciam habebit, is, utei 73. stor aerarium vel urbanam .. (201) ..] || provinciam habebit, is utei (80) quod recte factum] esse volet, facito, utei ea omnia quod ex hac qu[od recte factum esse vo]let, facito, utei ea omnia, [quod ex hac lege factum non erit faciant, fiantque quae ex hac lege fieri lege factum non erit faciant, fiantque quae ex hac lege fieri oporteret,*³⁾ *sei [apud eum ea res acta esset; deque ea re eiei] oporteret .. (92) .. sei] apud eum ea res acta esset; deque ea re eiei praetori quaestorique omnium rerum, quod ex hac lege factum praetori quaestorique⁴⁾ omnium rerum, quod ex [hac lege factum non erit, siremps lex esto, qua[sei sei apud eum ea res acta non erit, siremps lex esto, quasei sei apud eum ea res acta esset .. (200) .. ~ esset .. (200) .. ~*

De rebus ex lege Calpurnia Iuniave iudicatis. ~

De rebus ex lege Calpurnio Iuniave iudicatis. ~

Quibusquom iudicium] || fuit fueritve ex lege, quam L. Calpurnius 74.

Quibusquom || ioud]icium fuit fueritve ex leg[e quam L. Calpurnius (81)

L. f. tr(ibunus) pl(ebei) rogavit, exve lege, quam M. Iunius D.

L. f. tribunus plebei rogav[it, exve lege, quam M. Iunius D.

(p. 418 n. 98). *Ut similitudo fragmentorum commodius perspicui examinari-que posset, singulis versibus versus dittographos typis minoribus subieci.*

1) *Haec rubrica v. 72 omissa est, sed ex spatio intermisso liquet, novum hic incipere caput. [Egregie Rudorffius deincipis vocabulum agnovit; cf. Fest.: Deincipem antiqui dicebant proxime quemque captum, ut principem primum captum. Sed quod posuit principe defuncto, defunctum sive mortuum interpretatur sive cum Brunsio eum qui fungi desiit, vix apte inseritur. Th. M.] — 2) eo magistratu om. — 3) oportere. — 4) praetor quaestor.*

- f. tr. pl. rogavit, quei eorum eo [iudicio   *apsolutus vel conf.*
f. tr. pl. rogavit, quei eorum eo iudicio .. (97) .. apsolutus vel con-
demnatus est eritve, quo] magis de ea re eius nomen hace lege
*dem]*natus est eritve, quo magis de ea re eius nomen hace lege
 deferatur quove magis¹ de ea re quom [*eo ex h. l. agatur, eius*
 deferatur quove magis de e[a re quom eo ex h. l. agatur, eius
h. l. nihilum rogato. Queique contra h. l. fecise dicentur, .. (200)
h. l. nihilum rogato. Queique contra h. l. fecise dicentur, .. (200)
75. . . nisei lex rogata erit ante quam ea res facta] || erit, quom
 (82) . nisei lex || rogata eri]t, ante quam ea res [facta erit, quom
 eis hace lege actio nei esto. ~
 eis hace lege a]ctio nei [esto. ~

De praevagatione. ~ Praetor, quei ex hace lege

De praevagatione. ~ Praetor, quei ex hace lege
 quaeret, qua de re ei prae[tori eisque iudicibus, quei ex h. l.
 quaeret, qua quis de re ei praetori eisque iudicibus, quei ex h. l.
 ad (50) eam rem io]dicandam adfuerint, quei vivent, eorum
 ad (102) ea]m rem iudicandam adfuerit, quei vivent, eorum
 maiorei parti² satis factum erit, nomen quod ex [h. l. quis
 maiori parti satis fecerit e]um quei ex h. l. nomen
 detulerit praevagationis causa eum detulisse .. (201) .. ~ |
 detulerit, praevagationis causa id detulisse .. (200) .. ~ |

76. | De ceivitate danda. ~ Sei quis eorum, quei ceivis
 (83) | De ceivitate danda.] ~ Sei q[uis eorum, quei ceivis
 Romanus non erit, ex hace lege alterei nomen .. (78) .. [ad prae-
 Romanus non erit, ex hace lege alterei nomen .. (136) .. ad prae-
 tor]em quouis ex hace lege quaestio erit, detulerit, et is eo³
 torem, quouis e]x hace lege quaestio erit, detuler[it, et i]s eo
 iudicio hace lege condemnatus erit, tu[m eis quei eius nomen
 iudicio hace lege condemnatus erit, tum eis qu[ei eius nomen
 detulerit, quouis eorum opera maxime unius eum condemnatum
 detulerit, quouis eorum opera maxime unius eum condemnatum
77. esse constiterit .. (201) .. || sei volet ipse filieique, quei eiei gnatei
 (84) esse constiterit .. (202 || 56) .. sei volet ipse filieique, quei eiei gnatei
 erunt, quom] ceivis Romanus ex hace lege fiet, nepotesque
 erunt, quom .. ceivis Romanus ex hace lege fiet, nepotesque
 tum eiei filio gnateis ceiveis Romanei iustei sunt [et in quam
 t]um [eiei filio gnatei ceiveis Romanei iustei sunt et in quam
 tribum, quouis is nomen ex h. l. detulerit, sufragium tulerit,
 tribum, quouis is nomen ex h. l. detulerit, sufragium tulerit,

1) deiuraturum quove magistratus. — 2) partis. — 3) eo eo.

in eam tribum (82) sufragiu]m ferunto inque eam¹ tribum
 in eam tribum sufragium ferunto inque eam tribum
 censento, militiaeque eis vocatio² esto, aera stipendiaque
 censento militiaeque (140) ei]s vocatio² esto aera stipendia[que
 o[mnia eis merita sunt. Nei qui magistratus prove magistratu
 ei]s omnia merita sunt.³ Nei qui magistratus pr[ove magistratu
 .. (201) .. eius h. l.] || nihilum rogato. ~ 78.
 .. (204 || 156) .. eius h. l. nihilum rogato. ~ (85)

De provocation[e vocation]eque⁴ danda. ~ Sei
 De provocatione vocationeque danda. ~ Sei
 quis eorum, qui [nominis Latini sunt .. (83) ..] qui eorum
 quis eorum, qui nominis Latini sunt .. . . qui eorum
 in sua quisque civitate dicta]tor praetor aedilisve non fuerint,
 in sua quisque civitate dictator praetor aedilisve non fuerint,
 ad praetorem, quouis ex hac lege quaestio erit, [ex h. l. alterei
 ad praetorem, quouis ex h. l. quaestio erit, ex h. l. alterei
 nomen detolerit, et is eo iudicio h. l. condemnatus erit, tum qui
 nomen detolerit et is eo iudicio h. l. condem]natus erit, tum qui
 eius nomen detolerit, quouis eorum opera maxime unius eum con-
 ei]s nomen] detolerit, quouis eorum opera ma[xime unius eum con-
 demnatum esse constiterit, sei ceivis Romanus ex h. l. fieri nolet,
 demnatum esse constiterit, sei ceivis Romanus ex h. l. fieri nolet,
 (201) ei postea ad p. R. provocare liceto tamquam sei ceivis
 (215) ei postea ad p. R. provocare liceto tamquam sei ceivis
 Romanus esset. Item ipsei filieisque nepotibusque ex filio] || eius 79.
 Romanus esset. Item ipsei filieisque nepotibusque ex filio || eius
 militiae munerisque poplici in su[a quouisque ceiv]itate⁵ ~
 militiae munerisque poplici in sua quouisque civitate
 vocatio immunitasque esto.] |

|(156) .. i petetur, de ea re eius [optio est]o, utrum velit vel 86.
 in sua ceivitat[e .. (215 || 156) .. ha]bere liceto. ~
 [Sei quis cei]vis Romanus ex hac lege alte[re]i nomen detolerit .. (216)] || 87.
 |(156) .. ~ Quoi ex h[ac lege provo]catio erit esseve oportebit .. (227) || 88.
 |(190) .. [praetor qui inter pe]regrinos ious [deicet .. (233)] || 89.
 |(191) .. . . atei q . . . . . (235) || 90.

1) ea. — 2) i. e. vacatio, ut in l. Iul. mun. 93. — 3) sunt. — 4) im-
 munitateque proposuit Rudorffius. — 5) Post hanc vocem faber medium
 sermonem abrupt, parvoque spatio relicto ante scripta repetivit, rubricam
 quam supra omiserat supplens. cf. p. 68 n. 3.

11. Lex agraria a. 643.¹

1. . . (92) . . [tr(ibun) pl(ebe) plebem ioure rogarunt plebesque ioure scivit . . . . Tribus . . princ]ipium fuit, pro tribu Q. Fabius Q. f. primus scivit.²

Quei ager poplicus populi Romanei in terram Italiam P. Muucio L. Calpur[nio cos.³ fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebeive sc(ito), quod C. Sempronius Ti. f. tr(ibunus) pl(ebe)

2. rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur . . (150 || 82) . . quem quisque de eo agro loco ex lege plebeive sc(ito) vetus possessor sibi] agrum locum sumpsit reliquitve, quod non modus maior siet, quam quantum unum hominem ex lege plebeive sc(ito) sibi sumer[e relinquereve licuit;

quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebeive sc(ito), quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rogavit, exceptum

3. cavitumve est nei divideretur . . (150 || 100) . . quem agrum locum] quoieique de eo agro loco ex lege plebeive sc(ito) IIIvir sortito ceivi Romano dedit adsignavit, quod non in eo agro loco est,
4. quod ultr[a . . (215 || 102) . .

quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio

---

1) C. I. L. 1,175 n. 200, unde fere supplementa sumps. Ri. tab. 26 — 28. Ad subvertendas C. Gracchi leges agrarias post necem eius tres de agro publico latas esse leges Appianus (bell. civ. 1,27) tradit: prima (a. 633) possessoribus Gracchanis agros adsignatos vendere permissum esse; secunda, Sp. Thorii, (a. 635) privatorum possessiones esse confirmatas vectigali imposito; tertia (a. 643) vectigal abrogatum esse. Legis Thoriae fragmenta nostra esse iam Sigonius (1576) putabat et sub eodem nomine etiam a Rudorffio a. 1839 (ZGR. 10,1, quocum cf. Hu., Krit. Jahrb. 10,579) edita sunt. Iam vero ad tertiam potius legem referenda ea esse Mo. ostendit, cum v. 19.20 vectigal tolli potius quam imponi videatur. Nomen auctoris nec ab Appiano refertur, nec aliunde erui potest; a. 643 latam esse legem e v. 95 Rud. efficit. Idem tres legis partes, de Italia (1—44), Africa (45—95), Corintho (96—105), distinguere posse ostendit. Legis capita nec inscriptionibus nec notis designata sunt, sed parvis tantum spatiis intermissis distincta, quare cum certus eorum numerus constitui non possit, in hac ut in repetundarum lege numeros nolui adponere, sed nostro more ea seiungenda curavi, ubi spatia intermissa aut conspici aut conici possunt. — 2) De hac praescriptione v. p. 54 n. 1. Initium legis ipsius exordium adiunctum est nullo spatio interiecto. — 3) a. u. c. 621.

L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebeive scito, quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur, de eo agro loco quei ager locus ei, quei agrum privatum in publicum commutavit, pro eo agro loco a IIIviro datus commutatus re]dditus est; ~

quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio¹ L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege [plebeive sc(ito), quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur . . (214 || 102) . . quod eius 5. quisq]ue agri locei publici in terra Italia, quod eius extra urbem Romam² est, quod eius in urbe³ oppido vico est, quod eius IIIvir dedit adsignavit, quod . . (211 || 102) . . [tum cum haec 6. lex rogabitur habebit possidebitve; . . . . .

quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex] lege plebeive scito, quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rog(avit), exceptum cavitumve est nei divideretur, quod quoieique de eo agro loco agri locei aedific[iei . . (140) . . q]uibu[s . . (68 || 102) 7. i]n terra Italia IIIvir dedit adsignavit reliquit inve formas tabulasve retulit referive iusit: ~

ager locus aedificium omnis quei supra scriptu[s est . . (134) . . extra eum agrum locum de quo supra except]um cavitu[mve est, privatus esto . . (66 || 102) . . eiusque locei agri aedi- 8. ficii emptio venditi]o ita, utei ceterorum locorum agrorum aedificiorum privatorum est, esto; censorque queicomque erit fac[c]ito, utei is ager locus aedificium, quei e[x hac lege privatus factus est, ita, utei ceteri agri loca aedificia privati, in censum referatur . . (127) . . deque eo agro loco aed]ificio eum, quonium [is ager locum aedificium erit, eadem profiteri iubeto, quae de ceteris agreis (65 || 102) loceis aedificiis quonium eorum quis- 9. que est profiteri iusserit . . . .] est; neve quis facito, quo, quonius eum agrum locum aedificium possessionem ex lege plebeive scit[o ess]e oportet oportebitve, eum agrum l[ocum aedifi- cium possessionem minus octatur fruatur habeat possideatque . . (124) . . n]eive quis de ea re ad sen[atatum referto . . (63 || 102) . . 10. neve pro magistratu inpe]riove sententiam⁴ deicito neve ferto, quo quis eorum, quonium eum agrum locum aedificium posse[sio]-

1) Muucio. — 2) Roma. — 3) urbem. — 4) sententia.

nem ex lege plebeive scito esse oport[et oportebitve] . . (121) . . eum agrum locum aedificium possessionem minus octatur fruatur habeat possid[eat]que quove possessio invito, mor[tuove co hercibus eius inviteis auferatur.

Quei ager publicus populi Romanei in terram Italianam P.

11. Muucio L. Calpurnio cos. fuit . . (60 || 102) . . quod eius IIIvirei a(gris) d(andis) a(dsignandis) viasiei]s vicaneis, quei in terra Italia sunt, dederunt adsignaverunt reliquerunt: nequis facito quo minus ei octantur fruantur habeant po[ssideantque, quod eius possessor . . (120) . . agrum locum aedifici]um non abalienaverit, extra eum ¹ a[grum . . (58 || 102) . . extra]que eum agrum, quem ex h. l. venire dari reddive oportebit. ~

Quei ager locus aedificium ei, quem in [vi]asieis vicanisve ex s(enatus) c(onsulto) esse oportet oportebitve, [ita datus adsignatus relictusve est eritve] . . (118) . . quo magis is ag[er] locus aedificium privatus siet, quove mag[is censor, quaiquomque erit, eum agrum

13. locum in censum referat . . (53 || 102) . . quove magis is ager locus aliter, atque n[on] t[er]rei est, siet, ex h. l. n(ihilum) r(ogato). ~

Quei ager locus publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebeive [scito, quod C. Sempronius Ti. f. trib. pl. rogavit, exceptum cavatumve est nei divideretur] . . (110) . . e]xtraque eum agrum, quem vetus possessor ex lege plebeive [scito sibi sumpsit reliquitve, quod non modus maior siet, quam quantum unum hominem sibi sumere relinquereve licuit, sei quis tum cum haec

14. lex rogabitur (45 || 102) agri colendi cau]sa in eum agrum agri iugra non amplius XXX possidebit habebitve: [i]s ager privatus esto. ~

Quei in agrum compascuom pequdes maiores non plus X pascet, quae[que ex eis minus annum gnatae erunt postea quam gnatae erunt] . . (106) . . quaique ibei pequdes minores non plus . .] pascet, quaeque ex eis minus annum gnatae erunt post ea qua[m]

15. gnatae erunt: is pro iis pequdibus . . (44 || 102) . . populo aut publicano vectigal scripturamve nei debeto, neve de ea re sati]s dato neve solvito. ~

Ager publicus populi Romanei, quei in Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, eius agri IIIvir a(gris) d(andis) a(dsig-

1) eum eum.

nandis) ex lege plebeive scito sortito quoi ceivi Roma[no agrum dedit adsignavit . . (104) . . quod eius agri neque is abalie]navit abalienaveritve, neque heres eius abalienavit abalienav[eritve quoive ab eo hereditate testamento deditioneve obvenit queive ab eorum quo emit, (41 || 102) quei eorum de ea re ante eidus Martias 16. primas in ious adierit ad eum, quem ex h. l. de eo agro ius deicere oportebit, is de ea re ita ius deicito d]ecernitoque¹, uti possessionem secundum² eum heredemve eius det, quoi sorti is ager datus adsignatusve fuerit, quod eius agri non abalienatum erit ita uti s(upra) s(criptum) est. ~

[Ager publicus populi Romanei quei in Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, (100) quod eius agri IIIvir a. d. a. veteri possessori prove ve]tere possessionem dedit adsignavit reddidit, quodque eius agri III[vir a. d. a. in urbe oppido vico dedit adsignavit reddidit, (39 || 102) quod eius agri neque is abalienavit ab- 17. alienaveritve neque heres eius, queive ab eo hereditate testamento deditioneve obveni]t, queive ab eorum quo³ emit: quei eorum de ea re ante eidus Martias primas in ious adierit ad eum, quem ex h. l. de eo agro ius deicere oportebit, is de ea re ita ius deicito d]ecernitoque, uti possessionem secundum eum heredemve eius det . . (100) . .] quoi is ager vetere prove vetere possessore datus adsignatusve [redditusve fuerit⁴], queive a[grum in urbe oppido vico acceperit . . (36 || 103) . . 18.

Sei quis eorum, quorum age]r s(upra) s(criptus) est, ex possessione vi eiectus est, quod eius is quei eiectus est possederit, quod neque vi neque clam neque precario possederit ab eo, quei eum ea possessione⁵ vi eiec[erit: quem ex h. l. de ea re ious deicere oportebit, sei is quei ita eiectus est, ad eum de ea re in ious adierit ante eidus (100) Mar]tias, quae post h. l. rog. primae erunt, facito, uti is, quei ita vi eiectus e[st, in eam possessionem unde vi eiectus est, restituatur. (34 || 102) 19.

Quei ager locus aedificium publicus populi Romani in terra Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, quod eius ex lege plebeive sci]to exve h. l. privatum factum est eritve, pro eo agro loco aedificio proque scriptura pecoris, quod in eo agro pascitur, post quam vectigalia constiterint, quae post h. l. [rogatam primum

1) eecrnitoque. — 2) secundo. — 3) quei. — 4) redditusve fuerit om. — 5) possessionem.

constiterint: nei quis mag(istratus) prove mag(istratu) . . (99) . . facito, quo quis populo aut p]ublicano pecuniam¹ scripturam
 20. *vectigalve² det dareve debeat, neve quis [facito . . (33 || 102) . .]*
quove quid ob eam rem populo aut publicano detur exsigaturve,
neve quis quid postea quam [vec]tigalia consistent, quae post
h. l. rog. primum constiterint, ob eos ag[ros locos aedificia po-
populo aut publicano dare debeat, (85) neve scripturam pecoris,
quod in eis ag]reis pascetur, populo aut publicano dare debeat. ~

Ager locus publicus popul[i Romanei, qui in terra Italia
 21. *P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, . . (32 || 102) . . extra eum*
agrum, quem agrum L. Caecilius Cn. Domitius cens(ores)]
a(n)te d(iem) X[I]³ k(alendas) Octobris oina quom⁴ agro, qui
trans Curione est, locaverunt, qui in eo agro loc[o civis] Ro-
manus sociumve nominisve Latini, quibus ex formula togato-
rum [milites in terra Italia imperare solent, . . (82) . . agrum
lo]cum publicum populi Romanei de sua possessione vetus pos-
sesor prove vetere possessor[e dedit, quo in agro loco oppidum
coloniave ex lege plebeive scito constitueretur deduceretur con-
 22. *locaretur, . . (33 || 102) . . quo in agro loco IIIvir i]d oppidum*
coloniamve ex lege plebeive sc(ito) constituit deduxitve conlocat-
vitve: quem agrum [locum]ve pro eo agro locove⁵ de eo agro
loco, qui publicus populi Roman[ei in terram Italiam P. Mucio
L. Calpurnio cos. fuit . . (82) . . extra eum a]grum locum,
qui ager locus ex lege plebeive sc(ito), quod C. Semproni(us)
Ti. f. tr. pl. rog(avit) exsep[tum cavitumve est nei divideretur,
 23. *. . (34 || 102) . . IIIvir dedit reddidit adsignavit, eius quoi is*
ager datus redditus adsignatus erit,] quove ab eo heredive eius
is ager locus testamento hereditati deditionive obvenit obvene-
ritv[e, queive ab eo emit e]meritve⁶, queive ab emptore eius emit
emeritve, is ager privatus esto. ~

Que[i ager publicus populi Romani fuit, quem IIIvir de
eo agro loco pro eo agro loco, (76) qu]o coloniam deduxit ita
utei s(upra) s(criptum) est, agrum locum aedificium dedit red-
didit adsignavit, qui [pr(a)tor) consolve de eo agro ex h. l. ious
 24. *deicet, (33 || 102) quo de eo agro ante eidus Martias primas in*
ious aditum erit, is de ea re ita ious deicito decernitoque, utei

1) pecunia. — 2) vecpignalve. — 3) XE. — 4) i. e. una cum. — 5) locumve. — 6) spatium inter obveneritu et meritue non capit plus VII litteras.

possessionem secundum eum h]eredemve eius det, quoi IIIvir eum agrum locum pro eo agro loco, quo coloniam deduxit, dedit [reddidi]t adsignavitve; facitoque is pr(aetor) consolve, quo de ea re in ious aditum¹ erit, [utei . . (73) . .

Ager locus quei sup]ra scriptus est, quod eius agrei locei post [h.] l. rog. publicum populei Romanei erit, extra eum ag[rum locum, quei publico usui destinatus est vel publice locatus est, in eo agro quei volet pascito . . (34 || 102) . .] neve 25. is ager compascuos esto, neve quis in eo agro agrum oqupatum habeto neve defendito, quo mi[nus quei v]elit compascere liceat. Sei quis faxsit, quotiens faxit, in agri iugra singula L [HS n(unmos) . . (67) . . dar]e debeto ei, queiquomque id publicum fruendum redemptum conductumve habebit. ~

Boves, equ[os, mulos, asinos . . (36 || 102) . . in eo agro 26. loco, quei post h. l. rog. publicus populei Romanei erit, pascere ad eum numerum pecudum, que]i numerus pecudum in h. l. scriptus est, liceto, neve quid quoi ob eam rem vectigal neve se[ripturam dare de]beto. ~

Quod quisque pecudes in calleis viasve publicas itineris causa indu[xerit ibei]que paverit . . (66) . . pro eo pecore, quod eius in calli]bus vieisve² publiceis pastum impulsu[m] itineris causa erit, neiquid populo [n]eive publicano d[are debeto. . . (38 || 103) . . 27.

Quei ager publicus populi Rom. in terra Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, de eo agro loco quem agrum locum populus ex publico in privatum c]ommutavit, quo pro agro loco ex privato in publicum tantum modum agri loci commutav[it: is ager locus do]mneis privatus ita, utei quoi optuma lege privatus est, esto. ~

Quei ager ex priva[to in publicum commutatus est, (66) quo pro agro tantus modus agri publici ex p]ublico imprivatam commutatus est: de eo agro siremps lex esto, quansei is ager P. Mucio L. C[alpurnio cos. publicus fuisset.

Quei ager pro agro patrito ex publico in privatum commutatus est, . . (39 || 104) . . pr(aetor) consolve quanti agri pa- 28. *triti publicani publicum L. Caecilio Cn. Dom]itio cens(oribus) redemptum habe[n]t, censoribus, queiquomque post hac facteis erunt, ei faciu[n]to id publicum, sei] volent, tantidem pro patrito redemptum habeant p(ro) p(atrito)³ supsignent. ~*

1) aditun. — 2) VIELDE. — 3) Hu.: p(ro) p(raede), cf. Mo. ad h. l.

Ilvirum, qu[ei . . (66) . . quae viae publicae p]er terram Italiam P. Mucio L. Calpurnio cos. fuerint, eas faciunto pateant
29. vacuaeque sien[t . . (40 || 106) . .

Quod quoieique ex h. l. ita,] utei s(upra) s(criptum) est, in agreis, qu[ei in Ita]lia sunt, quei P. Mucio L. Calpurnio cos. publiceis populi R[omanei fuerunt, ceivi] Romano facere licebit, item Latino peregrinoque, quibus M. Livio L. Calpurnio [cos. in eis agris id facere . . (66) . . ex lege pleb]eive sc(ito) exve foedere licuit, sed fraude sua facere liceto. ~

Quod ex h. l. ita, utei s(upra) s(criptum) est, in agreis, que[i s(upra) s(cripti) sunt, Latinum peregrinumque facere vel
30. non facere oportebit . . (41 || 106) . . sei eorum] quis quo[d eum ex h. l. f]acere oportuerit, non fecerit, quodve quis eorum [h. l. prohibitus erit, fecerit: mag(istratus)] prove mag(istratu), quo de ea¹ re in ious aditum erit, quod ex h. l. petetur, item iudicium iudi[cem recuperatoresve facito ei, quei ex h. l. petet, et in eum ita det, utei ei (66)] et in eum iudicium iudicem recuperatoresve ex h. l. dare oporteret, sei quis de ea re iudiciu[m petisset,
31. quod civem Romanum contra h. l. fecisse diceret. . . (42 || 130) . .

Sei quei ager colonieis seive moi]nicipieis seive quae pro moinicipieis colo[nieisve sunt, civium Rom(anorum)] nominisve Latini poplice deve senati sententia ager fruendus datus [est, seive quei in trientabuleis est, quei . . (66) . . fruentur, queiv]e pro colonia moinicipiove prove moinicipieis fruentur quei[ve]² in
32. trientabule[is³ fruentur . . (44 || 135) . . quod eius agri . . . a colonia moinicipiove prove moinicipieis habebunt quodve eius agri eis in trientabuleis testamento hereditate deditione ob]venit obveneritve, quibus ante h. [l. rog. eum agrum locum con]ductum habere frui possidere defendere licuit, extra eum agrum locu[m, quem ex h. l. . . (66) . . venire dari reddi]ve oportebit, id, utei quicquid quoieique ante h. l. r. licuit, ita ei habere
33. o[eti frui possidere defendere post h. l. rog. liceto . . (46 || 136). ~

Quei ager locus publicus p[opulei Romanei in te]rra Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, quod eius agri loci ex l[eg]e [plebeive scito exve h. l. privatum factum est, ante eidus Martias primas (66) sei qu]id de eo agro loco ambigetur, co(n)s(ulis)

1) quodea. — 2) ve om. — 3) De his v. Liv. 31,13.

pr(aetoris) quei quomque erit, de ea re iuris [*dictio, iudici iudicis recuperatorumve datio esto* . . (48 || 137) . . *neive mag(istra-* 34.
tus) prove magistratu de eo agro loco ious deicito neive dec]er-
 nito neive iudicium n[eive iudicem neive r]ecuperatores dato,
 nisei co(n)s(ul) pr(aetor)ve. Quod vadimonium eius rei c[ausa
 co(n)s(ul) pr(aetor)ve promitti iusserit, quei ab eo de ea re ma-
 g(istratus) adpellati erunt, (66) quo minus eius r]ei causa de-
 cernant, eius h. l. n(ihilum) r(ogato). Quod iudicium iudex
 recuperator[esve eius rei causa dati erunt . . (49 || 138) . . 35.

*Quei ager locus post h. l. rog. publicus pop. Rom. in terra
 Italia erit, sei quid de eo agro loco ambigetur,*] co(n)s(ulis) pr(ae-
 toris) cens(or)is] quei quom[que tum erit, de ea re iu]ris dictio,
 iudici iudicis recuperatorum datio esto i(ta), u(tei) e(is) e r(e)
 p(ublica) f(ideque) s(ua) [*v(idebitur) e(sse)* . . (68) . . *neive mag(istra-*
tratus) prove magistratu de e]o agro loco ious deicito neive
de [eo agro de]cernito neive iudicium [neive iudicem neive recu-
peratores dato, nisei co(n)s(ul) pr(aetor) cens(or) . . (54 || 139). 36.
Quod iudicium iudex recuperatoresve eius rei causa a consule
praetore censoreve dati erunt, sei quis ab eo de ea re mag(i-
stratus) adpellaverit, quoi eorum id iudicium e re publica] non
 esse videbitur, quo [*minus id impediatur ve]*l intercedat, e(ius)
 h(ace) l(ege) n(ihilum) r(ogato).

Quoi publicano e(x) h. l. pecunia debebit[r, *nei quis ma-*
g(istratus) . . (68) . . *quid ob eam r]em facito, quo quis pro*
agro minus aliterve scripturam v[ectigalve det, atque ut ei ex h.
l. dare debet debebitve . . (57 || 140) . . *Sei quid publicanus eius* 37.
rei causa sibi deberi] darive oportere de[ic]at, de ea re co(n)-
 s(ul) prove co(n)s(ule) pr(aetor) prove pr(aetore), quo in ious
 adierint, in diebus X proxumeis qu[ibus de ea re in ious adi-
 tum erit, . . (65) . . *recuperatores ex ci]vibus L, quei classis pri-*
mae sient, XI dato; inde alternos du[m taxat quaternos is quei
petet et is unde pctetur, quos volent reiciant facito . . (57 || 144) 38.
 . . *quei supererunt tres pluresve, eos primo quoque die de ea*
re iudicare iubeto,] quae res soluta n[on siet inve iudici]o non
 siet iudicatave non siet, quod eius praevaricationis [*causa* . .
 (63) . . *vel per dolum malum petitorum patronoru]mve factum*
 non siet. Sei maior pars eorum recuperatoru[m . . (57 || 146)] 39.
 id sententia [*pronuntiato, quod eius]* rei iudicandae maxsume

verum esse comperrit¹, facitoqu[e . . (61) . . quod ita iudicatum e]rit, se dolo malo² uti is, qui indicatus erit dare oport[ere, 40. solvat . . (57 || 155) . .

Quas in leges pl(ebei)ve sc(ita) de ea re, quod, qui agrum publicum p(op.) R(om.) ita habebit possidebit fruetur, uti ex h. l. licebit, eum earum q[uae ag[rum, quem ita habebit, h]abere possidere frui³ vetet; quasve in leges pl(ebei)ve sc(ita) de ea r[e, quod earum quae ei, qui agrum publicum populi Romani (61) aliter habebit] possidebit fruetur⁴, quam ex h. l. licebit, eum agrum, quem [ita habebit, habere possidere frui permittat, is, qui earum legum pl(ebei)ve sc(itorum) quo iurare iubetur 41. iubebitur, non iuraverit: ei poena multa remissa esto . . (57 || 178) . . neve ei ob eam rem mag(istratum) q[ui]em minus petere capere gerere habereque liceto, neve q[uid ei ea res fraudi esto. (61)] ~

Si quae lex plebeve sc(itum) est, quae mag(istratum)⁵, quem ex h. l. [de aliqua re decernere oportet, de ea re decernere ve- 42. tet, is magistratus de ea re nihilo minus decernito . . (57 || 180) . . quaeque eis legibus plebeve scitis facere quis prohibetur, quod quem eorum haec lex facere iubebit, ea omnia ei sed f]raude sua facere liceto, inque eas leges pl(ebei)ve sc(ita) de ea re, quod ex [h. l. . . (71) . . non decernere aliterve] decernere oportebit, sed fraude sua nei iurato, neve [ei ea res fraudi 43. multae poenaeve esto . . (57 || 180) . .

.] tus est, dedit adsignavitve, quemve agrum locum de eo agro lo[co . . (74) . . ex lege] pl(ebeive) scito, quod M. Baebius 44. tr(ib.) pl(eb.) IIIvir coloniae⁶ deducend[ae rogavit . . (57 || 178) . . datu]m adsignatum esse fuisseve iudicaverit, uti in h. l. sc(riptum) est, qui l[. . (76) . .] extra eum agrum locum, qui 45. ager locus in ea cen[turia supsicivove . . (57 || 177) . . extra-que] eum agrum locum, quem ex h. l. colonei eive qui in colonei numero [scriptei sunt obtinebunt . . (80) . . oportet] oportebitve, quod eius agri loci quoieique emptum est, [. . (57 || 176) . . neve magis m]anceps praevides praediaque soluti sunt; eaque nomina mancup[um . . (85) . . quacstor,] qui aerarium provinciam optinebit, in tableis [publiceis scripta habeto . . 47. (57 || 175) . . d]e mag(istratu) Romano emit, is pro eo agro

1) comperrit. — 2) sedulomn; Huschke: sedulo m(ora) n(ulla). — 3) frui. — 4) fauetur traditur. — 5) mas. traditur. — 6) colonie traditur.

loco pecuniam¹ neve praevides nei[ve praedia populo nei dato
 .. (91) .. neve de ea re quis ob eam] rem, quod praes factus est,
 populo obligatus est[o .. (57 || 174) .. quei ob eu]m agrum locum 48.
 manceps praesve factus est, quodque [pr]aedium ob [eam rem in
 publico obligatum est .. (102) .. q]uei ager locus in Africa est, quei
 Romae publice .. (57 || 173) .. eius esto, isque ager locus privatus 49.
 vectigalisque u. . . (113) .. tus erit; quod eius agri loci extra
 terra Italia est .. (57 || 110) .. [socium nominisve Latini, quibus 50.
 ex formula t]ogatorum milites in terra Italia inperare solent, eis
 po[puleis, .. (112) ..] ve agrum locum queiquomque habebit pos-
 sidebit [fructur, .. (57 || 170) .. eiusv]e rei procurandae causa erit, 51.
 in eum agrum locum, in[mittito .. (125) .. se dolo m]alo. ~

Quei ager locus in Africa est, quod eius agri [. . (57 || 170) 52.
 .. habeat pos]sideat fruaturque item, uti sei is ager locus pu-
 bli[ce .. (128) ..]

IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit,] in biduo proxsumo,
 quo factus 'creatusve erit, edici[to² .. (57 || 170) .. in diebus] 53.
 XXV proxsumeis, quibus id edictum erit [. . (128) .. datu]m
 adsignatum siet, idque quom profitebitur cognito[res .. (57
 || 170) ..] mum emptor siet ab eo quouis homin[is privatei eius 54.
 agri venditio fuerit, .. (126) .. L.] Calpurni(o) cos. facta siet,
 quod eius postea neque³ ipse n[eqve .. (57 || 170) ..] praefectus 55.
 milesve in provinciam er[it .. (120) .. colono eive, quei in co-
 onei nu]mero scriptus est, datus adsignatus est, quodve eius
 .. (9) .. ag .. (57 || 170) .. [u]tei curator eius profiteatur, item 56.
 ute[i .. (119) .. ex e]o edicto, uti is, quei ab bonorum emptore
 magistro curato[reve emerit, .. (58 || 170) .. Sei quem quid edicto 57.
 IIvirei ex h. l. profiteri oportuer]it, quod edicto IIvir(ei) pro-
 fessus ex h. l. n[on erit, .. (117) .. ei eum agrum lo]cum neve
 emptum neve adsignatum esse neve fuisse indicato. Q.. (56 || 170) 58.
 .. do, ei ceivi Romano tantundem modu[m agri loci .. (111) ..]
 quei ager publice non venieit, dare reddere commutareve liceto.

IIvir, q[uei ex h. l. factus creatusve erit .. (51 || 170) .. 59.
 de] eis agreis ita rationem inito⁴, itaque h. . . (108) .. et, neve
 unius hominis nomine, quoi ex lege Rubria quae fuit colono
 eive, quei [in colonei numero scriptus est, agrum, quei in Africa

1) pecunia. — 2) eiici .. traditur. — 3) ique traditur. — 4) initio.

60. *est, dare oportuit licuitve* . . (48 || 170) . . *data adsign*]ata fuisse iudicato; neive unius hominus [*nomine, quoi* . . (107) . . *colono eive, quei in colonei nu*]mero scriptus est, agrum quei in Africa est, dare oportuit¹ licuitve, amplius iug(era) CC in [*singulos*
61. *homines data adsignata esse fuisseve iudicato* . . (43 || 170) . . *neive maiorem numerum in Africa hominum in coloniam coloniasve deductum esse fu*]iseve iudicato quam quantum numer[um ex lege *Rubria quae fuit* . . (106) . . a *II*viris coloniae dedu]cendae in Africa hominum in coloniam coloniasve deduci oportuit licuitve. ~
62. *II*vir, quei [*ex h. l. factus creatusve erit* . . (38 || 172) . .] re Rom . . (10) . . agri [. . (40) . . d]atus ad[signatus . . (50) . . quod *ei*]s agri ex h. l. adiudicari licebit, quod ita comperietur,
63. id ei heredeive eius adsignatum² esse iudicato [. . (33 || 255) . . quod *quand*]oque eius agri loci ante kal. I[. . (29) . . quoei *emptum*] est ab eo, quouis eius agri loci hominus privati venditio fuit tum, quom is eum agrum locum emit, quei [. . (29 || 252) . . et eum agrum locum, quem ita emit emer]it, planum faciet feceritve emptum esse, q[ue]m agrum locum neque ipse] neque heres eius, neque quoi is heres erit abalienaverit, quod eius agri
65. loci ita planum factum erit, *II*vir ita [. . (27 || 250) . . dato reddito, quod is emptum habuerit quod eius publice non venieit[*t. Item II*vir, *sei is*] ager locus, quei ei emptus fuerit, publice venieit, tantundem modum agri loci de eo agro loco, quei ager lo[cus in Africa est, quei publice non venieit, ei quei
66. ita emptum habuerit, dato reddito . . (24 || 248) . . Queique ager locus ita ex h. l. datus redditus erit, ei, quouis ex h. l. f]actus erit, HS n(ummo) I emptus esto, isque ager locus privatus vectigalisque ita, [*utei in h. l. supra*] scriptum est, esto. ~

Quoi colono eive, quei in colonei numero scriptus est, ager locus in ea centuria supsicivov[e de eo agro, quei ager in Africa est, datus adsignatus est, quae centuria quodve supsicivom Romae publice venieit venieritve . . (19 || 246) . . si quid eius agri *II*vir, quei ex h. l. factus creatusve erit, ei colono heredeive eius minus adiudicaverit, tum tantundem modum agri loci pro eo agro loco de eo a]gro loco, quei ager locus in Africa est, quod eius publice non venieit, ei he[redeive ei]us *II*vir, quei ex h. l. factus creatusve erit, reddito. ~

1) oportebit traditur. — 2) adsignato traditur.

Quoi colono eive, quei in colonei numero scriptus est fuitve, [ager in ea centuria (17 || 244) supsicivove de eo agro, quei in 68. Africa est, datus adsignatus est, quae centuria quodve supsicivom Romae publice venieit venieritve, si quid eius agri IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit, ei quei ab eo colono heredeve eius emit habuitve, minus adiudicaverit, tum tantundem modum agri ei, quem ita emise habui]seve comperietur, heredeive eius de agro, quei ager in Africa est, pro eo agro [IIvir reddi]to quoieique ita reddiderit, ei adsignatum fuisse iudicato. ~

Quoi agrum de eo agro, quei ager in Africa est, quei colono e[ive, quei in colonei numero scriptus est fuitve, datus adsignatus est, magistratus Romae publice vendiderit . . (15 || 242) . . 69. seiquid eius agri IIvir quei ex h. l. factus creatusve erit ei, quoi ita emptum esse comperietur, emptorive eius pro curatoreve eius heredive quouis eorum minu]s adiudicaverit: tum tantundem modum agri ei, quoi ita emptum esse comperiet[ur, emptorive ei]us pro curatoreve eius heredive quouis eorum de eo agro, quei ager in Africa est, pro eo agro IIvir reddito; quoi ita reddiderit, [ei adsignatum (13 || 240) fuisse iudicato. Quantae quis pecuniae 70. ab populo mercassitur quam pecuniam qui agrum locum publicum in Africa emerunt emerintve pro eo agro loco populo dare debent debebuntve, . . . quod eius p]equinae adsignatum discriptum adsignatumve in tabuleis publiceis est eritv[e: tantam pecu]niam populo ex eid(ibus) Mart(is), quae, post ea quam vectigalia consistent, quae post h. l. r. primum consistent, primae erunt, in[ferto. (13 || 238) 71.

Quam pecuniam quei agrum locum publicum in Africa emit emeritve pro eo agro loco populo dare debet debebitve, ab eo quei eam pecuniam ab populo mercassitur ex eidibus Martis eisdem exigito . . . neive quis eam pecuniam propiore die exigito, atque] uteique in h. l. s(criptum) est; neive, quod pecuniae ob eam rem propiore¹ die exactum er[it, atque uteiqu]e in h. l. (scriptum) e(st), is quei pecuniam populo dare debebit ei, quei eo nomine ab populo mercassitur, ob eam rem pecuniam ei nei [minus solvito. . . (14 || 236) . . pla]num fiat; neive quis mag(i- 72. stratus) neive pro mag(istratu) facito neive quis senator decernito, q[uo ea pecunia,] quae pro agreis locis aedificiis, quei

1) propiorem.

s(upra) s(cripti) sunt, populo debetur debebiturve, aliter exsurgatur atque uteique in h. l. s(criptum) est.

[*Quei agrum locum publicum in Africa emit emeritve . .*

73. (14 || 235) . . *sei ea pecunia, quam eo nomine populo debet debebitve, in diebus . . proxsumeis, quibus is ager locus Romae publice venicit*] venierit, populo soluta non erit: is pro eo agro loco in diebus CXX proxsumeis ea [*praedia . . (21) . .*] quae s(upra) s(cripta) s(unt), arb(itratu) p(raetoris), quei inter ceives tum Romae ious deicet, satis supsignato. ~

74. Pr(aetor), quei inter ceives Romae ious dei[*cet . . (14 || 235) . . nisei*] praedium ante ea ob eum agrum locum in publico obligatum erit in publicu[mve praes datus eri]t, agrum locum, quo pro agro loco satis ex h. l. arb(itratu) pr(aetoris) supsignatum non erit, pecunia praesenti vendito. Que[i . . (14 || 227) . .

- Que*]i ager locus in Africa est, quei Romae publice veniei[t] venieritve, quod eius agri [*locei, quei populi*]eis libereis in Africa sunt, quei eorum [*in*¹] ameicitiam populi Romanei bello Poenicio proxsumo manserunt, queive a[*d imperatorem populi Romanei bello Poenicio proxsumo ex hostibus perfugerunt, quibus propterea ager datus adsignatus est d(e) s(enati) sententia*],
76. *eorum quisque habuerunt, . . (14 || 200) . . pro eo agro loco IIvir in diebus . . proxsumeis, quibus IIvir ex h. l. factus creatusve erit, facito, quantum agri loci quoiusque in populi leiberi inve eo agr[o loco, quei ager]*ocus perfugis datus adsignatusve est, ceivis Romanei ex h. l. factum erit, quo pro agro
77. *loco ager loc[us ceivi Ro]mano ex h. l. || [datus redditus commutatusve non erit, tantundem modum agri loci quoieique populo leibero perfugeisve det adsignetve . . (201) . .*

- II]vir, quei ex h. l. factus creatusve erit, is in diebus CL proxsumeis quibus factus creatusve erit, facito, quan[do Xvirei, quei ex] lege Livia factei createive sunt fueruntve, eis hominibus agrum in Africa dederunt adsignaveruntve, quos stipendium || [*pro eo agro populo Romano pendere oportet, sei quid eius agri ex h. l. ceivis Romanei esse oportet oportebitve, . . (201) . . de agro, quei publicus populi Romanei in Africa est, tantundem, quantum de agro stipendiario ex h. l. ceivis*] Romanei esse oportet oportebitve, is stipendiarieis² det adsignetve idque in for-

1) in om. — 2) stipendiariei.

mas publicas facito ute[i referatur i(ta) u(tei) e r(e p(ublica) f(ide)]q(ue) e(i) e(sse) v(idebitur). ∞

IIvir, qui ex h. l. factus creatusve erit, is facito in diebus CCL proxumeis, quibus h. [L.] populus plebesve iuserit, || [utei 79. extra eum agrum locum, qui ex lege Rubria quae fuit colono eive, qui in colonei numero scriptus est, datus adsignatus est .. (201) .. quo pro agro loco ager locus com]mutatus redditusve non erit; extraque eum agrum, qui ager intra finis populorum leiberorum¹ Uticensium H[adrumetinorum T]ampsitanorum Lep- titanorum Aquillitanorum Usalitanorum Teudalensium, quom in ameicitiam populei Romani proximum || [venerunt, fuit; extra- 80. que eum agrum locum, qui ager locus eis hominibus, qui ad imperatorem populi Romani bello Poenicio proxumo ex hostibus perfugerunt, .. (201) .. datus adsignatusve est de s(enati)] s(en- tentia); extra[que]² eum agrum, qui ager ex h. l. privatus factus erit, quo pro agro loco ager locus redditus commutatusve [non erit; extra]que eum agrum locum, quem IIvir ex h. l. sti- pendiarieis dederit adsignaverit, quod eius ex h. l. in [f]ormam publicam relatum || [erit; extraque eum agrum, quem agrum . . 81. (200) .. P. Cornelius imperator leib]ereis regis Massinissae dedit, habereve frui iusit; extraque eum agrum locum ubei oppodum Char[tago] fuit qu[ondam; extraqu]e eum agrum locum, quem Xvirei, qui ex [lege] Livia³ factei createive fuerunt, Uticensibus reliquerunt adsignaverunt: ceterum || [agrum omnem, qui in 82. Africa est, habeant possideant fruanturve, qui de eo agro vecti- gal decumas scripturamve pro pecore populo aut publicano dare debent debebuntve .. (200) ..

Queiquomque de eo agro vectigal decumas scripturamve pr[o pecore ex lege Sempronia dare non solitei sunt, qui ager eis ex h. l. datus redditus commutatus eri[t, qui eor]u[m eum agrum habebit] possidebit frueturve: pro eo agro loco nei⁴ vec- tugal neve decumas neve⁵ scripturam, quod post h. l. r. fruetur, dare debeto. ∞ ||

[Quem agrum locum populus Romanas ex h. l. locabit, quem 83. agrum locum Latinus peregrinusve ex h. l. possidebit, is de eo agro loco . . . (200) .. vectigal decumas] scripturam populo aut

1) leiberl. rum. — 2) expra. — 3) ex h. l. Livia traditur. — 4) neve traditur. — 5) nei traditur.

publicano item dare debeto, utei pro eo agro loco, quem agrum locum populu[s *Romanus ex h. l. locabit, que*]m agrum locum ceivis Romanus ex h. l. possidebit, dare oportebit.

Pr(aetor), quoius arb(itratu) pro agro loco, quei Romae
84. publice venierit, e(x) h. l. || [*satis supsignari oportet . . (200) . . praedia empto*]ris ter tanti invito eo quei dabit accipito, facitoque, quei ex h. l. praedia dederit, utei ei satis supsig[*netur neve quis quid fax*]sit, quo minus ex h. l. praedium queiquomque velit supsignet pequniamve solvat praesque, quei quomque ex h. l. fieri volet, fiat. ~ ||

85. [*Quantum vectigal decumas scripturamve pecoris cum, quei agrum locum aedificium in Africa possidebit, . . (200) . . quei ager*] locus populorum leiberorum, perfugarum non fuerit, pro eo agro aedificio locoque ex l(ege) dicta, q[*uam L. Caecilius Cn. Domitius cen*]s(ores) agri aedificii loci vectigalibusve publiceis fruendeis locandeis vendundeis legem deixerunt, publicano dare oportuit: || [*tantundem post h. l. rog. quei agrum locum aedificium in Africa possidet possidebit, . . (200) . . publicano vectigal decumas scriptura*]mque pecoris dare debeto, neve amplius ea aliubeive aliterve dare debeto¹, pequsque ne[i *aliter alicisve legibus*] in eo agro pascito. ~

Quae vectigalia in Africa publica populi Romani sunt, quae
87. L. Caecilius Cn. Domiti(us) cens(ores) fruenda || [*locaverunt vendideruntve, queiquomque mag(istratus) post h. l. rog. ea vectigalia locabit vendetve, quominus publicano eam legem dicat . . (200) . . quo p[er]us populo dare debeat solvatque, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogato).*

Mag(istratus) prove mag(istratu), queive pro eo inperio iudicio [*potestateve erit . . (48) . . queiquomque, quae*] publica populi Romani in Africa sunt eruntve, vectigalia fruenda locabit
88. vendetve, quom ea vectigalia fruenda locabit vendetve, || [*nei eis vectigalibus legem deicito, quo inviteis ieis, quei eum agrum possidebunt, publicano quid facere liceat, . . (201) . . quod ei non licuit facer*]e ex lege dicta, quam L. Caeci(lius) Cn. Dom(itius) cens., quom eorum agrorum vectigalia fruenda locaverunt [*vendideruntve . . (50) . . eis agris lege*]m deixerunt; neve quod in eis agreis pequs [*pas*]cetur, scripturae pecoris legem² de[i]cito,

1) debeo. — 2) lege traditur.

quo inviteis eis, quei eum agrum posidebunt, || [*aliter pascatur* 89. *quam pastum est ex lege dicta, quam L. Caccilius Cn. Domitius censores, quom eorum agrorum vectigalia fruenda locaverunt vendideruntve, legem deixerunt.* (201)

Quae vectigalia fruenda in Africa Cn. Paperius cos. vendidit locavitve, qu]ominus ea lege sient pareantque, quam legem Cn. Paperius cos. eis vendundeis [*locandeis deixit*¹⁾], e(ius) h. [l.¹⁾] n(ihilum) r(ogato). ∞

Quei [*ager in Africa est, . . (78) . . quae viae in eo*] agro ante quam Cartago capta est fuerunt: eae omnes publicae sunt limitesque inter centurias²⁾ || . . (201) . . 90.

[*IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit, sei apud eum, quoi ager in Africa adsignatus est, eum agrum professus erit, ei eum agrum, quem a]grum in eo numero agri professus erit, quo in numero eum agrum, quem is, quoi adsigna[tus est, professus erit, profiteri non oportuit, . . (82) . . nei dato]* neve reddito neve adiudicato. Quei eam rem [*ita*] indicio fuerit, ei eius agri, quod is indicio eius, || [*quei eam rem ita indicaverit, in eo numero 91. agri, quo non oportuit, professus esse iudicatus erit, . . (201) . . partem . . magistratus, qui de ea re iudicaverit, dato adsignato.*

Quibuscum tran]sactum est, utei bona, quae habuisent, agrumque, quei eis publice adsignatus esset, haberent [*possiderent fruerentur, eis . . (83) . . quantus]* modus agri de eo agro, quei eis publice [*datus adsign]*atus fuit, publice venieit, tantundem modum || [*agri de eo agro, quei publicus populi Romani in Africa est, 92. quei ager publice non venieit, . . (201) . . magistratus commutato.*

Quei in Africa agrum possessionemve agrive possessionisve superficium habet possidetv]e fruiturve, quem agrum possessionemve quouisve agri possessionisve superficium q(uaestor) pr(ae)tor]ve pu[blice vendiderit . . (86) . . o]b eum agrum locum possessione[m agrive superfic]ium scripturam pecoris nei dato neve || [*vectigal solvito . . (200) . .*] is ager ex s(enatus) c(onsulto) datus 93. adsignatus est, ei agrei, quei s(upra) s(criptei) s(un)t, possessionesque, ea omnia eorum h[ominum . . (92) . . dum magistratus quo de] ea re in ious aditum erit, [*ita de ea re iudicium de]*t, utei de ea re in h. l. s(criptum) est, neve || . . (200) . . os 94. comportent, quibus ex h. l. ager locus datus redditus commu-

1) om. -- 2) centuria.

- tatus adsignatus [est . . (97) . . agrum locum ex h. l.] dari reddi adsignar[i . . (19) . . e]um agrum locum ceivis R[omanus] . .
95. (200) . . qui fructus in eo agro loco natei erunt] quodque in eo agro loco vinei oleive fiet, quae messis vindemiaque P. Cornelio L. C[alpurnio cos. posteave fiet . . (102) . . eo]s fructus . .
96. (20) . . [q]uei eum agrum tum . . (5 || 200) . .
- [Quei ex h. l. IIvir factus creatusve erit, is in diebus . . proxsume]jis, quibus ex h. l. IIvir factus creatusve erit ¹, ag[ru]m locum, quei Corinthiorum [fuit . . (133) . . e]xtra eum ag[rum] locum . . (7 || 202) . . agrum locum,] quem ex h. l. venire oportebit, omnem me[tiun]dum terminosque statui [curato . . (136) . . eu]m a [grum . . (22 || 204) . . opu]sque loc[at]o eique opereti diem
99. deicito, u[bi] perfectum siet; facitoque . . (156 || 215) . . [quod eius] agri loci aedifici quoieiqu[e emptum] erit, is eius pecuniae,
100. [quam . . (156 || 215) . . manceps praedia prae]videsque nei magis solutei sun[to; eaque] nomina mancupu[m] is quaestor, quei aerarium provinciam optinebit, in tabuleis publiceis scripta habeto
101. . . (156 || 215) . . ab ipsis here]dibusque eorum persecutio e[sto].
102. Quei] ager locus aedif[icium . . (156 || 216) . . populo] dare damnas esto. Pr(aetor) [prove pr(aetore), quo de ea] re in ious
103. adi[tum erit . . (156 || 227) . . i venerit n . . (15) . . iei (156) |
104. | (233) . . . . . possesi[ones] . . . . . (190) |
105. | (235) . . . . . pli . . . . . (191) |

12. Lex Cornelia de XX quaestoribus c. a. 673².

| VIII de XX q(uaestoribus). ~ |

| principium fuit, pro tribu |

- I, 1. . . . . [ad] || q(uaestorem) urb(anum), quei aerarium provinciam optinebit, eam | mercedem deferto, quaestorque quei aera-

1) drit. — 2) C. I. L. 1,108 n. 202. Ritschl tab. 29. — E tabula aenea (a. 0,8 m., l. 1,07), Romae saec. XVI reperta, hodie Neapoli adservata. Tabulam octavam esse de XX quaestoribus in summa margine adnotatum est. Tot quaestores a Sulla a. fere 673 institutos esse cum e Tac. ann. 11,22 constet, tempus et nomen legis definita sunt. Praescriptio legis maximis litteris per omnes tabulas continuata fuit, ita ut in hac tabula verba principium fuit pro tribu versum primum totum expleant. Tabulam quae sequebatur nonam tam praescriptionis quam legis ipsius finem continuisse veri simillimum est. Lex ipsa binis columnis exarata est; capita ita distincta sunt, ut primus quisque singulorum capitum versus in tabulae marginem binis vel ternis

rium provinciam | optinebit, eam pecuniam ei scribae scribeis-
que heredive | eius solvito, idque ei sine fraude sua facere li-
ceto, quod || sine malo pequlatu fiat, olleisque hominibus eam | 5
pecuniam capere liceto. ∞ |

Co(n)s(ules) qui nunc sunt, iei ante k. Decembreis pri-
mas de eis, qui | cives Romanei sunt, viatorem unum legunto,
qui in | ea decuria viator appareat, quam decuriam viatorum ||
ex noneis Decembribus primeis quaestoribus ad aerarium | ap- 10.
parere oportet oportebit. Eidemque cos. ante k. Decembr. |
primas de eis, qui cives Romanei sunt, praeconem unum | le-
gunto, qui in ea decuria praeco appareat, quam | decuriam
praeconum ex noneis Decembribus primeis || quaestoribus ad ae- 15.
rarium apparere oportebit. / Deinde eidem consul(es) ante k.
Decembreis primas viatorem | unum legunto, qui in ea decuria
viator appareat, quam | decuriam viatorum ex noneis Decem-
bribus secundeis | quaestoribus ad aerarium apparere oportet
oportebit. || Eidemque cos. ante k. Decembreis primas praeco- 20.
nem | unum legunto, qui in ea decuria praeco appareat, quam |
decuriam praeconum ex noneis Decembribus secundeis | quaesto-
ribus ad aerarium apparere oportet oportebit. | Deinde eidem
cos. ante k. Decembreis primas viatorem || unum legunto, qui 25.
in ea decuria viator appareat, | quam decuriam viatorum ex
noneis Decembribus tertieis | quaestoribus ad aerarium apparere
oportet oportebit. | Eidemque cos. ante k. Decembreis primas
praeconem | unum legunto, qui in ea decuria praeco appareat,
quam || decuriam praeconum ex noneis Decembribus tertieis | 30.
quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit. | Eosque
viatores eosque praecones omneis, quos eo | ordine dignos arbi-
trabuntur, legunto. Quam in quisque || decuriam ita viator lec- 35.
tus erit, is in ea decuria viator | esto item utei ceteri eius de-
curiae viatores erunt. | Quamque in quisque decuriam ita praeco
lectus erit, | is in ea decuria praeco esto ita utei ceteri eius
decuriae praecones erunt. Sirempsque eis viatoribus deque || eis 40.
viatoribus q(uaestori) omnium rerum ius lexque esto, quae ei |
sei ei viatores in eam decuriam in tribus viatoribus | antea

---

*litteris promineat, qui scribendi modus inde ab illa aetate in omnibus fere
Romanorum legibus observatus est. Capita in hac lege non numerantur.*

- II, 1. lectei sublectei essent, quam in quisque decuriam || eorum ex hac lege viator lectus erit. Sirempsque eis | praeconibus deque eis praeconibus quaestori omnium | rerum ius lexque esto, quaei sei ei praecones in eam | decuriam in tribus praeconibus antea
5. lectei sublectei || essent, quam in quisque decuriam eorum ex hac lege | praeco lectus erit. ~ |

- X Quos quomque quaestores ex lege plebeive scito viatores | legere sublegere oportebit, ei quaestores eo iure ea lege | viatores IIII legunto sublegunto, quo iure qua lege q(uaestores), ||
10. quei nunc sunt, viatores III legerunt sublegerunt; quosque | quomque quaestores ex lege plebeive scito praecones legere | sublegere oportebit, ei quaestores eo iure ea lege praecones | IIII legunto sublegunto, quo iure qua lege quaestores, quei | nunc
15. sunt, praecones III legerunt sublegerunt, dum ni quem || in eis viatoribus praeconibus legundeis sublegundeis in eius | viatoris praeconis locum viatorem praeconem legant | sublegant, quous * in locum per leges plebeive scita viatorem | praeconem legei sublegi non licebit; itaque de eis quattuor | viatoribus quaestor quei-
20. quomque erit viatores sumito || habeto, utei ante hanc legem rogatam de tribus viatoribus | viatores habere sumere solitei sunt; itaque de eis quattuor | praeconibus quaestor quaiquomque erit praecones sumito | habeto, utei ante hanc legem rogatam de tribus praeconibus | praecones habere sumere solitei sunt. Itemque
25. eis viatoribus | praeconibus, quei ex hac lege lectei erunt, vicarium dare | subdere ius esto licetoque, utei ceteris viatoribus praeconibus, | qua in quisque decuria est, vicarium dare subdere ius erit | licebitque; itemque quaestor(es) ab eis vicarios accipiunto, | utei aa ceteris viatoribus praeconibus vicarios ac-
30. cipei | oportebit. ~ |

- Viatores praecones, quei ex hac lege lectei sublectei erunt, | eis viatoribus praeconibus magistratus prove mag. | mercedis item tantundem dato, quantum ei viator(ei) | praeconei darei
35. oporteret, sei is viator de tribus | viatoribus isque praeco de tribus praeconibus esset, | quei ante hanc legem rogatam uti legerentur | institutei sunt. ~ |

- Quas in decurias viatorum praeconum consul ex hac | lege
40. viatores praecones legerit, quorum viatorum | praeconum nomina

in eis decuriis ad aedem Saturni | in pariete intra caulas¹
proxsume ante hanc legem || . . .

13. Lex Cornelia de sicariis et veneficiis c. a. 673².

(*Ulpianus l. VII de officio proconsulis*:³ Capite primo legis Corneliae de sicariis cavetur, ut:⁴)

Is praetor iudexve quaestionis, cui sorte obvenit quaestio de sicariis, eius, quod in urbe Roma propiusve M passus factum sit, uti⁵ quaerat cum iudicibus, qui ei ex lege sorte obvenierint, de capite eius, qui cum telo ambulaverit hominis necandi furtive faciendi causa, hominemve occiderit, cuiusve id dolo malo factum erit.

(*Cicero p. Cluent. 54*: Iubet lex ea — iudicem quaestionis — quaerere de veneno.⁶ In quem quaerere? Infinitum est:)

quicumque venenum malum [hominis necandi causa⁶] fecit fecerit vendiderit emerit habuerit dederit . . .

(Quid eadem lex statim adiungit? Recita:)

deque eius capite quaerito, qui tribunus militum legionibus
III primis, quive quaestor, tribunus plebis,

(deinceps omnes magistratus nominantur)

quive in senatu sententiam dixit dixerit, qui eorum coierit coierit convenit convenerit [consensit] consenserit falsumve testimonium dixerit⁷, quo quis iudicio publico condemnaretur⁸ . . .

14. Lex Antonia de Termessibus a. 683.⁹

I de Termesi(bus) Pisid(is) mai(oribus). ~ |

C. Antonius M. f., Cn. Corne[lius] . . . . .

1) Ita pro caviis emendavit Lachm. Caulae sunt saepta. — 2) Cf. Dig. 48,8 et Coll. 1,2,3; Sanio, obs. ad l. Corn. de sic. 1817; Zumpt, Röm. Crim.R. II, 2,9—38. — 3) Coll. 1,3,1. — 4) Verba ut is et uti quaerat non consonant; prius ut Ulpiani, alterum legis esse videtur, quamvis in sequenti capite scriptum sit quaerito. [Imperativum lex requirit; coniunctivum Ulpianus posuit. Th. M.]. — 5) Capite legis quinto hoc iussum esse dicit Marc. D. 48,8,3 pr. — 6) Hoc addunt et Marc. in D. l. c. 1,1 et 3,1 et Paul. in sent. 5,23,1. — 7) Verba consenserit — dixerit Cic. refert c. 57,157. — 8) Minus accurate totam legem Marc. D. 48,8,1 refert; addit autem duo alia capita: quive cum magistratus esset publicove iudicio praeesset, operam dedisset, quo quis falsum indicium profiteretur, ut quis innocens conveniretur; et: quive magistratus iudexve quaestionis ob capitalem causam pecuniam acceperit, ut publica lege reus fieret. — 9) C.

C. Fundanius C. f. tr(ibunei) pl(ebei), de s(enatus) s(ententia) plebem | ..... preimus scivit.¹ ∼ |

- 1,1. Quei Thermeses maiores Peisidae fuerunt, queique | eorum legibus Thermesium maiorum² Pisidarum | ante k. April, quae fuerunt L. Gellio Cn. Lentulo cos.³, | Thermeses maiores Peisidae
5. factei sunt, queique ab eis || prognati sunt erunt, iei omnes | postereique eorum Thermeses maiores Peisidae | leiberi amicei socieique populi Romani sunt, | eique legibus suis ita utunt, itaque iei | omnibus suis legibus Thermensis maioribus || Pi-
10. sideis uti liceto, quod adversus hanc legem | non fiat. ∼ |

- Quei agrei quae loca aedificia publica preivatave | Thermensium maiorum Pisidarum intra fineis | eorum sunt fueruntve L. Marcio Sex. Iulio cos.⁴ || quaeque insulae eorum sunt fueruntve iei | consilibus, qui supra scripti sunt, quodque | earum rerum iei consulibus iei habuerunt | possederunt us[ei fructeique] sunt, quae de iei rebus | locata non s[unt, uti antea habeant possideant; q]uaeque || de iei rebus[agreis locis
20. aedificiis locata su]nt, ac ne locentur [sancitum est sanctione, q]uae facta | est e[x] l[ege rogata L. Gellio Cn. Lentulo cos., e]a omnia | Ther[meses maiores Peisidae habean]t possideant; | ieiisque [rebus locis agreis aedificiis utantur fr]uantur || ita,
25. uti ant[e Mitridatis bellum, quod p]reimum | fuit⁵, habueru[n]t possederunt uti fruct[ei]que sunt. ∼ |

Quae Thermensium m[aioru]m Pisidarum publica | preivatave praeter locata⁶ agros aedificia sunt | fueruntve ante

---

I. L. 1,114. n. 204. Ri. tab. 31. — E tabula aenea (a. 0,81 m., l. 1,05 m.) Romae saec. XVI reperta, hodie Neapoli adservata. — Termessus maior Pisidiae oppidum fuit, cui autonomia hac lege datur. Primam legis tabulam hanc esse cum ex indice in summa margine notato patet, tum ex praescriptione legis quae maximis litteris tribus versibus per omnes tabulas perscripta erat, (cf. p. 88 n. 2) unde quattuor vel quinque tabulas deesse concluditur. Duabus columnis tabula inscripta est, quarum altera hodie valde corrupta saec. XVI adhuc integra extabat et a Mariangelo Accursio descripta est. Verba, quae hodie non leguntur, uncis quadratis inclusi. Caput distinctio eadem est atque in l. Corn. de quaest. Legis interpretationem scripsit Dirksen, Versuche 136—202.

1) De supplenda hac legis praescriptione dixi ad legem Quinctiam. —

2) maiorem. — 3) a. 682. — 4) a. 663. — 5) Coepit a. 666. — 6) [loca aes et hoc loco et infra II, 26; emendavi ego. Th. M.]

bellum Mitridatis, quod preimum || factum est, quodque earum 30.
rerum iei antea | habuerunt possederunt usei fructeive sunt, | quod
eius ipsei sua voluntate ab se non abalienarunt, | ea omnia Ter-
mensium maiorum Pisidarum, utei sunt | fuerunt, ita sunt item-
que iei ea omnia || habere possidere uutei frueique liceto. ~ | 35.

Quos Thermenses maiores Pisidae leiberos servosve || bello II, 1.
Mitridatis ameiserunt, magistratus pr[ove] | magistratu, quia
de ea re iuris dictio erit qu[oque]¹ de ea re in ious aditum
erit, ita de ea re ious | deicunto iudicia recuperationes danto,
utei ie[i] eos recuperare possint. ~ | 5.

Nei quis magistratus prove magistratu legatus ne[ive] |
quis alius meilites in oppidum Thermesum maiorum | Pisidarum
agrumve Thermensium maiorum | Pisidarum hiemandi caussa
introducito, neve || facito, quo quis eo meilites introducat quove 10.
ibei | meilites hiement, nisei senatus nominatim, utei Therme-
sum | maiorum Pisidarum in hibernacula meilites | deducantur,
decreverit; neve quis magistratus | prove magistratu legatus
neve quis alius facito || neve inperato, quo quid magis iei dent 15.
praebeant | ab ieiisve auferatur, nisei quod eos ex lege Porcia |
dare praebere oportet oportebit. ~ |

Quae leges quodque ious quaeque consuetudo L. Marcio |
Sex. Iulio cos. inter civeis Romanos et Termenses || maiores Pi- 20.
sidas fuit, eadem leges eidemque ious | eademque consuetudo
inter ceives Romanos et Termenses maiores Pisidas esto; quod-
que quibusque | in rebus loceis agreis aedificieis oppideis iouris |
Termensium maiorum Pisidarum ieiis consulibus, || quei supra 25.
scriptei sunt, fuit, quod eius praeter | locata² agros aedificia ipsei
sua voluntate ab se non | abalienarunt, idem in eisdem rebus
loceis agreis | aedificieis oppideis Termensium maiorum Pisida-
rum | ious esto; et³ quo minus ea quae in hoc capite scripta ||
sunt ita sint fiant, eius hac lege nihilum rogatur. ~ | 30.

Quam legem portorieis terrestribus maritumeisque | Ter-
menses maiores Phisidae capiundeis intra suos | fineis deixserint,
ea lex ieiis portorieis capiundeis | esto, dum nei quid portori ab
ieiis capiatur, quei publica || populi Romani vectigalia redempta 35.
habebunt; quos | per eorum fineis publicanei ex eo vectigali
transportabunt || [*fructus, eorum portorium Termenses ne capiunt*].

1) quoive *Accursius*. — 2) loca; v. ad I, 28. — 3) et fortasse *delendum*.

15. Lex Mamilia Roscia Peducaea Alliena Fabia
[vel potius Iulia agraria] a. 695.¹

K. L. III². Quae colonia hac lege deducta quodve municipium praefectura forum conciliabulum constitutum erit, qui ager intra fines eorum erit, qui termini in eo agro statuti erunt, quo in loco terminus non stabit, in eo loco is, cuius is ager erit, terminum restituendum curato, uti quod³ recte factum esse volet⁴; idque magistratus, qui in ea colonia municipio praefectura foro conciliabulo iure dicundo praeerit, facito ut fiat.

K. L. IIII. Qui limites decumanique hac lege⁵ deducti⁶ erunt, quaecumque fossae limitales⁷ in eo agro erunt, qui ager hac lege⁸ datus adsignatus erit, ne quis eos⁹ limites decumanosque¹⁰ obsaeptos neve quid in eis molitum¹¹ neve quid ibi opsaepitum¹² habeto, neve eos arato, neve eis¹³ fossas opturato neve opsaepito¹⁴, quominus suo itinere aqua ire fluere possit. Si quis adversus ea quid fecerit, is¹⁵ in res singulas, quotienscumque fecerit, HS IIII¹⁶ colonis municipibusve eis, in quorum agro id factum erit¹⁷, dare damnas esto, eiusque pecuniae¹⁸ qui volet petitio hac lege¹⁹ esto.

---

1) *Tria huius legis capita in collectione scriptorum gromaticorum nobis servata sunt: Röm. Feldmesser, ed. Lachmann 1,263. Eorum secundum ad verbum fere redit in c. 104 legis col. Genetivae Iuliae, tertium vero in D. 47,21,3 laudatur praemissis verbis: lege agraria quam C. Caesar tulit. Iam vero, cum etiam in lege col. Gen. c. 97 legis Iuliae (sc. agrariae) mentio fiat, recte Mo. statuit, capita haec proficisci ex lege Iulia agraria a. 695 lata, quamquam quo spectent quinque nomina in corpore gromaticorum praescripta parum apparet. Röm. Feldm. 2,221. Ephem. epigr. 2,210; cf. ZRG. 12,100. — 2) [Significatur aut k(aput) LIII aut k(apitu)l(um) III; certe in ipsa lege numeri soli fuerunt, kapit̃is kapit̃ulive vocabulum addiderunt compilatores corporis gromaticorum. TH. M.] — 3) ut quae vel que (om. ut) libri. — 4) velit libri. — 5) hac lege] intra fines coloniae Genetivae Gen. — 6) factique ins. Gen. — 7) limites libri. — 8) qui — lege] qui iussu C. Caesaris dict. imp. et lege Antonia senat. que c. pl. que sc. ager Gen. — 9) eos om. Gen. — 10) decumanosque Gen., decumanosne similiterve libri scripti. — 11) in eis mol.] immolatum Gen. — 12) oppositum libri. — 13) eis libri meliores et Gen.; requiritur eas vel quis. — 14) opsaepito] qui saepito libri. — 15) is om. libri. — 16) HS ∞ Gen. — 17) colonis — factum erit] c(olonis) c(ol.) G(en.) I(ul.) Gen. — 18) eiusque pecuniae] pecuniaeque libri. — 19) hac lege] persecutioque Gen.*

K. L.V. Qui hac lege coloniam deduxerit, municipium prae-
fecturam forum conciliabulum¹ constituerit, in eo agro, qui ager
intra fines eius² coloniae municipii fori conciliabuli praefecturae
erit, limites decumanique ut fiant terminique statuuntur curato:
quosque³ fines ita statuerit, ii⁴ fines eorum sunt, dum ne extra
agrum colonicum territoriumve⁵ fines ducat. Quique termini
hac lege statuti erunt, ne quis eorum quem eicito neve loco mo-
veto sciens dolo malo. Si quis adversus ea fecerit, is in ter-
minos singulos, quos eiecerit locove moverit sciens dolo malo,
HS V m(ilia) n(ummum) in publicum eorum, quorum intra
fines is ager erit, dare damnas esto⁶; deque ea re curatoris,
qui hac lege erit, iuris dictio recipiatorumque datio addictio
esto. Cum curator hac lege non erit, tum quicumque magi-
stratus in ea colonia municipio praefectura foro conciliabulo
iure dicundo praeerit, eius magistratus de ea re iurisdictio iu-
diciisque datio addictio esto; inque eam rem is, qui hac lege
iudicium dederit, testibus publice dumtaxat in res singulas X⁷
denuntiandi potestatem facito ita, ut ei e re publica fideque sua
videbitur. Et si is, unde ea pecunia petita erit, condemnatus
erit, eam pecuniam ab eo deve bonis eius primo quoque die
exigito; eiusque pecuniae quod receptum erit partem dimidiam
ei, cuius unius opera maxime is condemnatus erit, dato⁸, par-
tem dimidiam in publicum redigito. Quo ex loco terminus abe-
rit, si quis in eum locum terminum restituere volet, sine fraude
sua liceto facere, neve quid cui is ob eam rem hac lege dare
damnas esto.

15. Lex Rubria de Gallia Cisalpina.⁹

.. || iussum iudicatumve erit, id ratum ne esto; quodque quis|-1,1.
que quomq(ue) d(e) e(a) r(e) decernet interd(e)icetve seive sponsio-

1) conciliabula *libri*. — 2) eiusqui *vel* eiusquae *libri*. — 3) quoque
vel quique *libri*. — 4) ii] si *libri alii*, *alii om.* — 5) ve] ut *libri alii*, *alii*
om. — 6) dare damnas esto] adesto *libri*. — 7) X] *Turnebus*; ss *X vel ss*
x milia vel seditertius decem milia libri. — 8) dato *om. libri*. — 9) *C.*
I. L. 1,115 n. 205. Ri. tab. 32. — E tabula ahenae (a. 0,54 m., l. 0,72 m)
a. 1760 inter parietinas Veleiae antiquae in vico Macinesso prope Placen-
tiam reperta, hodie Parmae adservata. Duabus columnis inscripta est; ca-
pita non solum eodem quo in l. Corn. distincta sunt modo, sed etiam numeris

nem | fieri iudicareive¹ iubebit iudiciumve quod d(e) e(a) r(e) dabit, is | in id decretum interdictum sponsionem iudicium ex-
 5. ceptio|nem addito addive iubeto: 'Q(ua) d(e) r(e) operis novi
 'nuntiationem | IIvir IIIvir praefectusve eius municipi non re-
 'meisserit'. ~ |

- XX. Qua de re quisque, et a quo, in Gallia Cisalpeina damnei infectei | ex formula restipulari satisve accipere volet, et ab eo
 quei | ibei i(ure) d(eicundo)[p(rærit)]² postulaverit, idque non k(alum-
 10. niae k(aussa) se facere iuraverit: tum is, quo || d(e) e(a) r(e) in ius
 aditum erit, eum, quei in ius eductus erit, d(e) e(a) r(e) ex formu|la
 repromittere et, sei satis darei debebit, satis dare iubeto de|cer-
 nito. Quei eorum ita non repromeisserit aut non satis dede|rit,
 sei quid interim damni datum factumve ex ea re aut ob e(am)
 r(em) eo|ve nomine erit, quam ob rem, utei damnei infectei repro-
 15. missio || satisve datio fieri [iubeatur]³, postulatum erit: tum mag(i-
 stratus) prove mag(istratu) IIvir | IIIIvir praefec(tus)ve, quoquom-
 que d(e) e(a) r(e) in ius aditum erit, d(e) e(a) r(e) ita ius | deicito
 iudicia dato iudicareque iubeto cogito, proinde atque sei d(e) e(a)
 r(e), quom ita postulatum esset, damn[ei] infectei ex formula | recte
 repromissum satisve datum esset. D(e) [e(a) r(e)] quod ita iudicium
 20. || datum iudicareve iussum iudicatumve erit, ius ratumque esto, |
 dum in ea verba, sei damnei infectei repromissum non erit, iudi|cium
 det itaque iudicare iubeat:⁴ 'I(udex) e(sto). S(ei), antequam id iudi-
 'cium | q(ua) d(e) r(e) a(gitur) factum est, Q. Licinius damni infectei
 'eo nomine q(ua) d(e) | r(e) a(gitur) eam stipulationem, quam is
 25. 'quei Romae inter peregrei|nos ius deicet in albo propositam habet,
 'L. Seio repromeississet: | tum quicquid eum Q. Licinium ex ea
 'stipulatione L. Seio d(are) f(acere) opor|teret ex f(ide) b(ona) d(um)

*in margine adscriptis. Quartam eam esse legis tabulam nota IIII inter utram-
 que columnam posita indicat; quot tabulae secutae sint, cognosci non potest.*
 — *Iurisdictionem magistratuum municipalium in Gallia Cisalpina hac lege
 ordinatam esse ipsa docet, unde latam eam esse efficitur, postquam Caesar
 a. 705 eam provinciam civitate donavit, ante vero quam Augustus (a. 712)
 eam Italiae adscripsit (ἐς τὸν τῆς Ἰταλίας νόμον ἐσεγγέγραπτο). App. b. c.
 3,30; 5,3.22. Dio 41,36; 48,12. Mo. C. 1,118. Bethm. Hollw. Proc. 2,29—31.
 De interpretatione legis cf. Mo., Jahrb. 2,319. Hu., Gaius, 203—242.*

1) iudicaveritve, quod Mommseno insititium magis quam corruptum
 videtur. — 2) p. om. — 3) iubeatur ins. Mo. — 4) De formulis, quae se-
 quuntur, cf. Hu., Gaius, p. 203—42.

't(axat) HS ¹ e(ius) i(udex) Q. Licinium L. Seio, sei ex decreto Ii-
 'r(ei) | IIIIvir(ei) praefec(tei)ve Mutinensis, quod eius [is²] Ii-
 'IIIvir praefec(tus)ve ex lege Rubria, seive id pl(ebei)ve sc(itum)
 'est, decreverit, Q. Licinius eo || nomine qua d(e) r(e) a(gitur) L. 30.
 'Seio damnei infectei repromittere no|luit, c(ondemnato); s(ei) n(on)
 'p(aret), a(bsolvito)'; aut sei damnei infectei satis datum non
 erit, | in ea verba iudicium det: 'I(udex) e(sto). S(ei), antequam
 'id iudicium q(ua) d(e) r(e) a(gitur) | factum est, Q. Licinius damnei
 'infectei eo nomine q(ua) d(e) r(e) a(gitur) ea | stipulatione, quam
 'is quei Romae inter peregrinos ius deicet || in albo propositam 35.
 'habet, L. Seio satis dedisset: tum q(uic)q(uid) eum | Q. Licinium ex
 'ea stipulatione L. Seio d(are) f(acere) oporteret ex f(ide) b(ona)
 'd(um) t(axat) ³, | e(ius) i(udex) Q. Licinium⁴ L. Seio, sei ex
 'decreto Ii-
 'r(ei) IIIIvir(ei) praef(ectei)ve Mutinensis, quod eius
 'is Ii-
 'r(ei) IIIIvir praefec(us)[ve⁵] ex lege Rubria, sei ve id pl(ebei)ve
 'sc(itum) est, decreverit, Q. Licinius eo nomine q(ua) d(e) r(e)
 'a(gitur) || L. Seio damnei infectei satis dare noluit, c(ondemnato); 40.
 's(ei) n(on) p(aret), a(bsolvito)'; dum Ii-
 'r(ei) | IIIIvir i(ure) d(ei-
 'cundo) praefec(tus)ve d(e) e(a) r(e) ius ita deicat curetve, uti
 ea no|mina et municipium colonia locus in eo iudicio, quod ex
 iis | quae proxsume s(cripta) s(unt) accipietur, includantur⁶ con-
 cipiantur, | quae includei concipei s(ine) d(olo) m(alo) oporteret
 debebitve ⁷, ne quid || ei quei d(e) e(a) r(e) aget petetve cationei 45.
 ob e(am) r(em) aut eo nomine esse | possit; neve ea nomina,
 quae⁸ in earum qua formula, quae s(upra) | s(criptae) s(unt),
 [scripta sunt⁹] aut Mutinam¹⁰ in eo iudicio includei concipei curet,
 nisei¹¹ iei, quos inter id iudicium accipietur leisve contestabitur,
 | iis nominibus fuerint, quae in earum qua formula s(upra)
 s(cripta) s(unt)¹², || et nisei sei Mutinae ea res agetur; neve 50.
 quis mag(istratus) prove mag(istratu), | neve quis pro quo impe-
 rio potestateve erit, intercedito neve quid aliud facito, quo
 minus de ea re ita iudicium detur || iudiceturque. ~ | 11, 1.

XXI. A quoquomq(ue) pecunia certa credita, signata forma

1) *Summae taxationis in tabula spatium vacuum relictum est.* — 2) *is addit Hu. p. 238 ex v. 38.* — 3) *desunt HS et summa in v. extremo.* — 4) *Licinius.* — 5) *ve om.* — 6) *accipientur includentur.* — 7) *Mo. conicit: oportere ei videbuntur.* — 8) *qua.* — 9) *s. s. om.; supplevit Ritschellius.* 10) *mutina.* — 11) *nise.* — 12) *s. s. est.*

- p(ublica) p(opulei) R(omanei), in eorum quo o(ppido) m(unicipio) c(olonia) p(raefectura) | f(oro) v(eico) c(onciliabulo) c(astello) t(erritorio)ve, quae sunt eruntve in Gallia cisalpeina, petetur, quae res non | pluris HS $\overline{\text{XV}}$ erit, sei is eam pecuniam in iure apud
5. eum, qui ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), ei qui || eam petet, aut ei quouis nomine ab eo petetur, d(are) o(portere) debereve se confessus | erit, neque id quod confessus erit solvet satisve faciet, aut se sponsione | iudicioque utei¹ oportebit non defenderit, seive is ibei d(e) e(a) r(e) in iure non | responderit, neque d(e) e(a) r(e) sponsionem faciet neque iudicio utei oportebit | se defendet: tum de eo,
10. a quo ea pecunia peteita erit, deque eo, quoi eam || pecuniam d(arei) o(portebit), s(iemps) res lex ius caussaque o(mnibus) o(mnium) r(erum) esto atque utei esset esseve | oporteret, sei is, qui ita confessus erit, aut d(e) e(a) r(e) non responderit aut se | sponsione iudicioque utei oportebit non defenderit, eius pecuniae iei, | qui eam suo nomine petierit quove eam d(arei) o(portebit), ex iudiciis dateis iudicareve recte iussis iure lege damnatus esset
15. fuisset. Queique² quomque || Ilvir IIIvir praefec(tus)ve ibei³ i(ure) d(eicundo) p(raerit), is eum, qui ita quid confessus erit | neque id solvet satisve faciet, eum[ve⁴], qui se sponsione iudiciove utei⁵ | oportebit non defenderit aut in iure non responderit neque id solvet | satisve faciet, t(antae) p(ecuniae), quanta ea pecunia erit de qua tum inter eos ambigetur, dum t(axat) [HS⁶] $\overline{\text{XV}}$ s(ine) f(raude) s(ua) duci iubeto; queique eorum quem, ad
20. quem || ea res pertinebit, duxerit, id ei fraudi poenaeve ne esto; quodque ita factum actum iussum erit, id ius ratumque esto. Quo minus in eum, qui ita vadimonium Romam ex decreto eius, qui ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), non promissit | aut vindicem locupletem ita non dederit, ob e(am) r(em) iudicium recup(erationem) is, qui | ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), ex h. l. det iudicareique d(e) e(a) r(e) ibei curet, ex h. l. n(ihil) r(ogatur). ~ ||
22. XXII. A quo quid praeter pecuniam certam creditam, signatam forma p(ublica) p(opulei) R(omanei), | in eorum quo o. m. c. p. f.⁷ v. c. c. t. ve⁸ quae sunt eruntve in Gallia cis Alpeis, | petetur, quodve quom eo agetur, quae res non pluris

1) uteive. — 2) quoique. — 3) ubei. — 4) ve om. — 5) uteive. — 6) HS om. spatio vacuo relicto. — 7) e. — 8) Cf. cap. XXI (II v. 2. 3).

HS $\overline{\text{XV}}$ erit, et sei | ea res erit, de qua re omnei pecunia ibei
 ius deicei iudiciave darei ex h. l.¹ o(portebit), | sei is eam rem,
 quae ita ab eo petetur deve ea re² cum eo agetur, ei quei eam
 [rem³] || petet deve ea re aget⁴, aut iei quoius nomine ab eo 30.
 petetur quomve eo age|tur in iure apud eum, quei ibei i(ure)
 d(eicundo) p(raerit), d(are) f(acere)⁵ p(raestare) restituereve opor-
 tere aut | se debere, eiusve eam rem esse aut se eam habere,
 eamve rem de | qua arguetur se fecisse obligatumve se eius
 rei noxsiaeve esse confes|sus erit deixseritve neque d(e) e(a) r(e)
 satis utei oportebit faciet aut, sei || sponsionem fieri oportebit, 35.
 sponsionem non faciet, [aut⁶] non restituet, neque se iudicio utei
 oportebit defendet, aut sei d(e) e(a) r(e) in iure | nihil respon-
 derit, neque d(e) e(a) r(e) se iudicio utei oportebit defendet: |
 tum de eo a quo ea res ita petetur quomve eo⁷ d(e) e(a) r(e)
 ita agetur, deque | eo, quoi eam rem d(arei) f(ierei) p(raestarei)
 restitui satisve d(e) e(a)⁸ r(e) fieri oportebit, || s(iemps) l(ex) 40.
 r(es) i(us) c(aussa)q(ue) o(mnibus) o(mnium) r(erum) e(sto),
 atque utei esset esseve oporteret, sei is, quei ita | quid earum
 rerum confessus erit aut d(e) e(a) r(e) non responderit neq(ue) |
 se iudicio utei oportebit defenderit, de ieis rebus Romae apud
 pr(aetorem) | eumve quei de ieis rebus Romae i(ure) d(eicundo)
 p(rae)esset in iure confessus esset, | aut ibei d(e) e(a) r(e) nihil
 respondisset aut iudicio se non defendisset; || p(raetor)q(ue) isve 45.
 quei d(e) e(is) r(ebus) Romae i(ure) d(eicundo) p(raerit) in eum
 et in heredem eius d(e) e(is) r(ebus) om|nibus ita ius deicito
 decernito eosque duci bona eorum possideri | proscribereve ve-
 neireque iubeto, ac sei is heresve eius d(e) e(a) r(e) | iure apud
 eum pr(aetorem) eumve quei Romae i(ure) d(eicundo) praesset⁹,
 confessus es|set aut d(e) e(a) r(e) nihil respondisset¹⁰ neque se
 iudicio utei oportuis|set defendisset; dum ne quis d(e) e(a) r(e) 50.
 nisei pr(aetor) isve quei Romae i(ure) d(eicundo) p(raerit) | eo-
 rum quoius bona possideri proscribei venire duceique | eum
 iubeat. ~ |

XXIII. Queiquomque in eorum quo o. m. c. p. f. v. c.
 c. t. ve¹¹ quae in Gal|lia Cisalpeina sunt erunt, i(ure) d(ei-

1) l.] l. d. — 2) *Scribendum erat* deve qua. — 3) rem om. — 4) agei.
 — 5) e. — 6) aut om. — 7) *Scribendum erat* quo — 8) f. — 9) i. d. p.
 praessee. — 10) respondisse. — 11) *Cf. cap. XXI (II v. 2. 3).*

55. cundo) p(raerit), is inter eos, quei de fami||lia¹ erceiscunda deiv-
 dunda iudicium sibi dari reddeive | in eorum quo o. m. c. p.
 f. v. c. c. t. ve,² quae s(upra) s(cripta) s(unt), postu||laverint, ita
 ius deicito decernito iudicia dato iudicare | iubeto, ut ei in eo
 o. m. c. p. f. v. c. c. t. ve,² in quo is, quocius || [de boneis agetur,
domicilium habuerit . . .

17) Legis fortasse eiusdem fragmentum
 Atestinum.³

[Qui post hanc legem rogatam in eorum quo oppido mu-
 nicipio colonia praefectura foro veico conciliabulo castello terri-
 toriove, quae in Gallia Cisalpeina sunt eruntve, ad Iivirum
 IIIIvirum praefectumve in iudicium fiduciae aut pro socio aut]

1. mandati aut tutelae suo nomine quodve ipse earum rerum | quid
 gessisse dicetur, adducetur,⁴ aut quod furti, quod ad ho|minem
 liberum liberamve pertinere deicatur,⁵ aut iniuri|arum agatur:
5. sei is, a quo petetur quomve quo agetur, d(e) || e(a) r(e) in
 eo municipio colonia praefectura iudicio certa|re [volet⁶] et si
 ea res HS ccIoo⁷ minorisve erit, quo minus ibei d(e) e(a) r(e) |
 iudex arbiterve addicatur detur, quove minus ibei d(e) e(a) r(e) |
 iudicium ita feiat, ut ei de ieiis rebus,⁸ quibus ex h(ac) l(ege)
 iudicia | data erunt, iudicium fieri exerceri oportebit, ex h(ac)
 l(ege) n(ihilum) r(ogatur). ||
10. Quocius rei in quoque⁹ municipio colonia praefectura | quocius-
 que Iivir(i) eiusve, qui ibei lege foedere pl(ebi)ve sc(ito) s(e-
 natus)|ve c(onsulto) institutove iure dicundo praefuit, ante legem,

1) familiae. — 2) Cf. cap. XXI (II v. 2.3). — 3) *Tabula aenea reperta a. 1880 Ateste in Gallia Transpadana. Ediderunt Fiorellius Notizie degli scavi di antichità Romae 1880 p. 213; Hilarius Alibrandi iureconsultus Romanus in eph. Romana studi e documenti di storia e dritto vol. 2 (1881) addito commentario; Th. Mommsen in Hermiae vol. 16 (1881) p. 24 seq. item addito commentario. Legis Rubriae fragmentum esse negat Alibrandius, probabile nec tamen certum esse ait Mommsen. Hoc extra dubium est legem, cuius particulam tenemus, secutoriam fuisse alterius latae a. 705, quam Rosciam esse ex hoc aere didicimus, de civitate Romana danda Galliae non tam Transpadanae quam Cisalpiniae universae. — 4) addicetur. — 5) Cf. D. 39,4,1 pr.: si hi ad quos ea res pertinebit non exhibebuntur, in dominos sine noxae deditione iudicium dabo. — 6) volet om. — 7) i. e. sestertium decem milium. — 8) excidit fortasse de. — 9) quemque.*

seive illud pl(ebi) sc(itum) est, quod L. Roscius a. d. V. eid. Mart. populum | plebemve rogavit, quod privatim ambigetur, iuris dict[i]o iudicis arbitri recuperatorum datio addictio¹⁵ fuit] | quantaeque rei pecuniaeve fuit: eius rei pecun[iaeve] | quo magis privato Romae revocatio sit qu[ove mi]nus quei ibei i(ure) d(icundo) p(raerit) d(e) e(a) r(e) ius dicat iudice[m arbitrumve det] | utei ante legem, sive illud pl(ebi) sc(itum) est, [quod L. Roscius a. d.] || V eidus Mart. populum plebe[mve] 20. rogavit, | ab eo quei ibei i(ure) d(icundo) p(raerit) ius di[ci]ci iu[dicem arbitrumve dari oportuit, ex h(ac) l(eg)e n(ihilum) r(ogatur).]

18) Lex Iulia municipalis, a. 709¹.

...|| Quem h(ac) l(eg)e ad co(n)s(ulem) profiteri oportebit sei is, quom eum profiteri oportebit, Romae non erit, tum quei eius | negotia curabit, is eadem omnia, quae eum, quouis negotia curabit, sei Romae esset, h. l. profiteri | oporteret,² item isdemque diebus ad cos. profiteino. ~ |

Quem h. l. ad cos. profiteri oportebit, sei is pup(illus) seive ea pu(pilla) erit, tum quei eius pup(illi) pu(pillae)ve tutor erit, item eademque omnia in iisdem diebus ad cos. profiteino 5. ita utei et³ quae quibusque diebus eum eamve, sei pup(illus) pu(pilla)ve non esset⁴, h. l. profiteri oporteret. ~ |

Sei cos., ad quem⁵ h. l. professiones fieri oportebit, Romae non erit, tum is, quem profiteri oportebit, quod eum

1) C. I. L. 1,119 n. 206. Ri. tab. 33.34. — *Et permagna tabula aenea (a. 1,33 m. l. 0,38 m.) ex antica parte Graece inscripta, cuius dimidia fere pars inferior in alveo Salandrellae fluvii prope Heracleam antiquam a. 1732 reperta postea in museum regium Neapolitanum inlata est; pars superior a. 1735 demum reperta Britannoque cuidam vendita in Angliam migravit, ubi a. 1760 Ph. Carteret Webb, cuius tunc fuit, libellum de ea edidit; postea vero precibus Caroli III regis Neap. motus Webbius suam tabulae partem Neapolim remisit, ubi cum altera coniuncta in museo hodie extat. Tabulam esse partem legis municipalis a C. Iulio Caesare a. 709 latae Savigny (verm. Schr. 3,279) docuit. Quanta vero legis pars supersit, constitui non potest. Capita eadem qua in l. Cornelia ratione distincta sunt, numeri adscripti nulli. Commentarios scripserunt: Mazochi, (comm. in tab. Her. 1754. II. vol. fol.; Marezoll, fragm. tab. Heracl. 1816; Dirksen, obs. ad tab. Heracl. 1817; idem, civ. Abhdl. 2,145. 1820; Savigny l. c. 1838, 1843. 1849. — 2) oportebit. — 3) ei. — 4) est. — 5) atque.*

profiteri | oportebit, ad pr(aetorem) urb(anum) aut, si is Romae non erit, ad eum pr(aetorem), qui inter peregrinos ius deicit, profiteamini, ita ut ei | eum ad cos., si tum Romae esset, h. l. profiteri oporteret. ~||

10. Si ex eis cos. et pr(aetoribus), ad quos h. l. professiones fieri oportebit, nemo eorum Romae erit, tum is, quem profiteri oportebit, | *quod eum*¹ profiteri oportebit ad tr(ibunum) pl(ebei) profiteamini, ita ut ei eum ad cos. pr(aetorem)[*que*²] ur(banum) eumque qui inter peregrinos ius deicit, si tum Romae esset, h. l. profiteri oporteret. ~|

Quod quemque h. l. profiteri oportebit, is, apud quem ea professio fiet, eius qui³ profitebitur, nomen, et ea quae professus erit, et quo die professus sit, in tabulas publicas refer-

15. runda curato, eademque omnia quae utique in tabulas || rettulerit ita⁴ in tabulam in album referunda [*curato*⁵], idque apud forum, et quom frumentum populo dabitur, ibei ubi frumentum populo dabitur cotidie maiorem partem diei propositum habeto, u(nde) d(e) p(lano) r(ecte) l(egi) p(ossit). ~|

Quemque frumentum populo dabit⁶ damnumve curabit, ne qui⁷ eorum, quorum nomina h. l. ad cos. pr(aetorem) tribunum pl(ebei) in tabula in albo proposita erunt, frumentum dato neve dare iubeto neve sinito. Qui adversus ea eorum qui⁸ frumentum | dederit, is in tr(itici) m(odios) I HS lxxx⁹ populo dare damnas esto, eiusque pecuniae qui volet petitio esto. ~||

20. Quae viae in urbem Rom(am) propiusve ur(bem) R(omam) p(assus) M ubi continente habitabitur, sunt erunt, quous ante aedificium earum quae | via erit¹⁰, is eam viam arbitratu eius aed(ilis), qui ea pars urbis h. l. obvenerit, tueatur¹¹; isque aed(ilis) curato, uti quorum | ante aedificium erit quamque viam h. l. quemque tueri oportebit, ei omnes eam viam arbitratu eius tueantur, neve eo | loco aqua¹² consistat, quominus comode populus ea via utatur. ~

Aed(iles) cur(ules) aed(iles) pl(ebei), qui nunc sunt¹³,

1) oportebit et quod eum eum. — 2) que om. — 3) que. — 4) et. — 5) curato om. — 6) dabunt. — 7) que. — 8) qui. — 9) i. e. singulos sestertium quinquaginta milia. — 10) viae erunt. — 11) Mo.: tueto. — 12) ao. — 13) Verba qui nunc sunt parum recte inserta sunt.

queiquomque post h. l. r(ogatam) factei createi erunt eumve mag(istratum) inierint, iei in diebus V proxumeis, || quibus eo 25. mag(istratu) designatei erunt eumve mag(istratum) inierint, inter se paranto aut sortiunto, qua in partei urbis quisque | eorum vias publicas | in urbem Romam¹, propiusve u(rbem) Ro(mam) p(assus) M², reficiundas sternendas curet, eiusque rei procuratorem | habeat. Quae pars quoique aed(ilei) ita h. l. obvenerit, eius aed(ilis) in eis locis quae in ea partei erunt viarum reficiendarum tuendarum procuratio esto, uti h. l. oportebit. ~ |

Quae via inter³ aedem sacram et aedificium locumve publicum et inter aedificium privatum est erit, eius || viae partem 30. dimidiam is aed(ilis), quod ea pars urbis obvenerit, in qua parte ea aedis sacra erit seive aedificium | publicum seive locus publicus, tuendam locato. ~ |

Quemquomque ante suum aedificium viam publicam h. l. tueri oportebit, qui eorum eam viam arbitrato eius aed(ilis), | quodius oportuerit, non tuebitur, eam viam aed(ilis), quodius arbitrato eam tueri oportuerit, tuendam locato; | isque aed(ilis) diebus ne minus X antequam locet apud forum ante tribunale suum propositum habeto, quam || viam tuendam et quo die locaturus sit, et⁴ quorum ante aedificium ea via sit; eisque, quorum ante aedificium | ea via erit, procuratoribusque eorum domum denuntietur facito, se eam viam locaturum, et quo die locaturus | sit; eamque locationem palam in foro per q(uaestorem) urb(anum) eumve qui aerario praeit facito. Quanta pecunia eam | viam locaverit, tantae pecuniae eum eosque, quorum ante aedificium ea via erit pro portione, quantum | quodiusque ante aedificium viae in longitudine et in latitudine erit, q(uaestor) urb(anus) quive aerario praeit in tabulas⁵ || publicas 40. pecuniae factae referendum curato. Ei qui eam viam tuendam redemerit, tantae pecuniae eum eosve adtribuito sine d(olo) m(alo). Si is qui adtributus erit eam pecuniam diebus XXX proxumeis, quibus ipse aut procurator eius sciet adtributionem factam esse ei, quod adtributus erit, non solverit neque satis fecerit, is | quantae pecuniae adtributus erit, tantam pecuniam et eius dimidium ei, quod adtributus erit, dare debeto, | inque eam

1) Roma. — 2) $\angle$; cf. 16.17. — 3) viam per. — 4) ei. — 5) tabula.

rem is, quo quomque de ea re aditum erit, iudicem iudiciumve
 45. ita dato, ut ei de pecunia credita || [*iudicem*] iudiciumve¹ dari
 oporteret.² ∼ |

Quam viam h. l. tuendam locari oportebit, aed(ilis), quem
 eam viam tuendam locare oportebit, is eam viam per | q(uae-
 storem) urb(anum) queive aerario praeit tuendam locato, ut ei
 eam viam arbitrato eius, qui eam viam locandam | curave-
 rit, tueatur. Quantam pecuniam ita quaeque via locata erit,
 t(antum) p(ecuniam) q(uae)stor ur(banus) queive aerario prae-
 rit | redemptorei, quoi e lege locationis dari oportebit, heredeive
 eius damdam adtribuendam curato. ∼ ||

50. Quo minus aed(iles) et IIIvir(ei) vieis in urbem purgan-
 deis, IIvir(ei) vieis extra propiusve urbem Rom(am) passus
 [*M*³] | purgandis, quiquomque erunt, vias publicas purgandas
 curent eiusque rei potestatem habeant, | ita ut ei legibus pl(e-
 bei)ve sc(itis) s(enatus)[*ve*⁴] c(onsultis) oportet oportebit, eum⁵
 h. l. n(ihil) r(ogatur). ∼

Quoius ante aedificium semita in loco erit, is eam semi-
 tam, eo aedificio perpetuo lapidibus perpetueis | integreis conti-
 nentem, constratam recte habeto arbitrato eius aed(ilis), quoius

55. in ea parte h. l. viarum || procuratio⁶ erit. ∼ |

Quae viae in u(rbem) R(omanam) sunt erunt intra ea loca,
 ubi continenti habitabitur, ne quis in iis vieis post k. Ia-
 nuar. | primas plostrum interdiu post solem ortum, neve ante
 horam X diei ducito agito, nisi quod aedium | sacrarum deo-
 rum immortalium caussa aedificandarum operisve publice facium-
 dei causa adv(he)i⁷ | portari oportebit, aut quod ex urbe ex ve
 iis locis earum rerum, quae publice demoliendae locatae⁸ erunt,

60. publice exportari oportebit, et quarum rerum caussa plostra
 h. l. certis hominibus certis de causis agere | ducere lice-
 bit. ∼ |

Quibus diebus virgines Vestales regem⁹ sacrorum flami-
 nes plostreis in urbe sacrorum publicorum p(opuli) R(omani)
 caussa | vehi oportebit, quaeque plostra triumphii caussa, quo

1) credita iudiciumque. — 2) oportebit. *De c. 7—10 cf. quae scripsi
 in libro: Symbolae Bethmanno-Hollwegio oblatae. Ber. 1868. p. 45—53.* —

3) *M om.* — 4) *ve om.* — 5) *eum aut est id quod eorum aut emendandum
 eius.* — 6) procurator. — 7) adv(he)i. — 8) demolienda loca. — 9) rex.

die quisque triumphabit¹, ducei oportebit, quaeque | plostra ludorum², quei Romae aut urbei Romae [*p(ropius) p(assus) M*³] publice feient, inve pompam ludeis circiensibus ducei agei opus erit: quo⁴ minus earum rerum caussa eisque diebus plostra⁶⁵. interdiu in urbe ducantur agantur, e(ius) h(ac) l(ege) n(ihil) r(ogatur). ∞ |

Quae plostra noctu in urbem inducta erunt, quo minus ea plostra inania aut stercoris exportandei caussa | post solem ortum h(oris) X diei bubus iumenteisve iuncta in u(rbe) R(omae) et ab u(rbe) R(omae) p(assus) M esse liceat, e(ius) h. l. n(ihil) r(ogatur). ∞ |

Quae loca publica porticusve publicae in u(rbe) R(omae) p(ropius)ve u(rbei) (Romae) p(assus) M sunt erunt, quorum locorum quouisque porticus | aedilium eorumve mag(istratuom), quei vieis loceisque publiceis u(rbis) R(omae) p(ropius)ve u(rbei) R(omae) p(assus) M purgandei praerunt, legibus || procuratio⁷⁰. est erit, nei quis in ieiis loceis inve ieiis porticibus quid inaedicatum inmolitumve⁵ habeto, | neve ea loca porticumve quam possideto, neve eorum quod saeptum clausumve habeto quo minus eis loceis porticibusque populus utatur pateantve, nisi quibus uteique leg(ibus) pl(ebei)ve s(citis) s(enatus)ve c(onsultis) concessum permissumve est⁶. ∞ |

Quibus loceis ex lege locationis, quam censor aliusve quis mag(istratus) publiceis vectigalibus ultrove tributeis | fruendeis tuendeisve dixit dixerit, eis, quei ea fruenda tuendave conducta habebunt, ut utei frui liceat || aut utei ea ab eis custodiantur,⁷⁵. cautum est, ei quo minus ieiis loceis utantur fruantur ita, utei quoique⁷ eorum⁸ | [*ex l[ex] loca*]tionis ieiis [*sine d(olo) m(alo)*] utei frui licebit, ex h. l. n(ihil) r(ogatur). ∞ |

Quos lud[os] quisque Romae p(ropius)ve u(rbei) R(omae) p(assus) M faciet, quo minus ei eorum ludorum caussa scaenam pulp[itum] ceteraque, quae ad eos ludos opus erunt, in loco publico ponere statuere eisque diebus, quibus eos faciet, loco publico utei | liceat, e(ius) h. l. n(ihil) r(ogatur). ∞ ||

Quei scribae librarei magistratibus apparebunt, ei quo minus 80.

1) triumphavit. — 2) *Excidit fortasse caussa.* — 3) *Mom. supplevit ex v. 77.* — 4) quove. — 5) inmolitumve. — 6) e. — 7) quoque. — 8) *Hic explicit aes quod vocant Britannicum, incipit Neapolitanum.*

loceis publiceis, ubei is, [quoi¹] quisque eorum apparebunt, | iuserit, apparendi caussa utantur, e(ius) h. l. n(ihil) r(ogatur). ~ |

Quae loca serveis publiceis ab cens(oribus) habitandei utendei caussa adtributa sunt, ei quo minus eis loceis utantur, e(ius) h. l. n(ihil) r(ogatur). ~ |

Queiquomque in municipieis coloneis praefectureis foreis conciliabuleis c(ivium) R(omanorum) IIvir(ei) IIIvir(ei) erunt aliove | quo nomine mag(istratum) potestatemve sufragio eorum,
85. quei quouisque municipi² coloniae praefecturae || fori³ conciliabuli erunt, habebunt: nei quis eorum quem⁴ in eo municipio colonia praefectura foro⁵ conciliabu|lo [in⁶] senatum decuriones conscriptosve legito neve sublegito neve cooptato⁷ neve recitandos curato, | nisi in demortuei damnateive locum eiusve quei confessus erit se senatorem decurionem conscreiptumve | ibei h. l. esse non licere. ~ |

Quei minor annos XXX natus est erit, nei quis eorum
90. post k. Ianuar. secundas in municipio colonia praefectura IIvir(atum) IIIvir(atum) neve quem alium mag(istratum) petito neve capito neve gerito, nisei quei eorum stipendia | equo in legione III aut pedestria in legione VI fecerit, quae stipendia in castreis inve provincia maiorem⁸ | partem sui quouisque anni fecerit, aut bina semestria, quae ei pro singuleis annueis⁹ procedere oporteat¹⁰, | aut ei vocatio¹¹ rei militaris legibus pl(ebei)ve sc(itis) exve foidere erit, quocirca eum inveitum merere non | oporteat. Neve quis, quei¹² praeconium dissignationem libitinamve faciet, dum eorum quid faciet, in municipio colonia praefectura IIvir(atum) IIIvir(atum) aliumve quem mag(istratum) petito neve capito neve gerito neve habeto, | neve ibei senator neve decurio neve conscriptus esto neve sententiam dicito. Quei eorum ex eis, quei s(upra) s(criptei) (sunt), | adversus ea fecerit, is HS Iccc p(opulo) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae quei volet petitio esto. ~

Queiquomque in municipio colonia¹³ praefectura post k.

1) quoi *om.* — 2) municipia. — 3) foro. — 4) que. — 5) coloniae praefecturat eoro. — 6) in *om.* — 7) coaptato. — 8) maiorei *vel* maiora *aes.* — 9) anneis. — 10) *Mo. recte censet excidisse hic verba quae redeunt v. 102—103: cum eo quod ei legibus pl(ebei)ve sc(iteis) procedere oportebit.* — 11) vocato. — 12) que. — 13) coloniae.

Quinct(iles)¹ prim(as) comitia IIvir(eis) IIIIvir(eis)² aleive quoi mag(istratui) | rogando subrogandove habebit, is ne quem, qui minor anneis [XXX³] natus est erit, IIvir(um) IIIIvir(um), quei[ve] ibei⁴ || alium mag(istratum) habeat, renuntiato neve renuntiarei iubeto, nisi quei stipendia equo in legione III, aut stipendia pedestria in legione VI fecerit, quae stipendia in castris inve provincia maiorem partem sui | quousque anni fecerit, aut bina semestria, quae⁵ ei pro singuleis annueis procedere oporteat, cum eo | quod ei legibus pl(ebeive) sc(iteis) procedere oportebit, aut ei vocatio rei militaris legibus pl(ebei)ve sc(iteis) exve foedere | erit, quo circa eum invitum merere non oporteat. Neve eum, qui praeconium dissignationem libitinamve⁶ faciet, dum eorum quid || faciet, IIvir(um) IIIIvir(um), queive¹⁰⁵ ibei mag(istratus) sit, renuntiato, neve in senatum neve in decurionum conscriptorum[ve⁷] numero legito sublegito cooptato neve sententiam rogato neve dicere neve | ferre iubeto sc(iens) d(olo) m(alo). Qui adversus ea fecerit, is HS Iooo p(opulo) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae quei volet petitio esto. ~

Quae municipia coloniae praefecturae⁸ fora conciliabula c(ivium) R(omanorum) sunt erunt, nei quis in eorum quo municipio | colonia praefectura [foro⁹] conciliabulo [in¹⁰] senatu decurionibus conscripteisque esto, neve quoi ibi in eo ordine || sententiam¹¹ 110. deicere ferre liceto, quei furtei quod ipse fecit fecerit condemnatus pactusve est erit; | queive iudicio fiduciae¹² pro socio, tutelae, mandatei, iniuriarum deve d(olo) m(alo) condemnatus est erit; queive lege | Plaetoria ob eamve rem, quod adversus eam legem fecit fecerit, condemnatus est erit; queive depugnandei | caussa auctoratus est erit fuit fuerit; queive in iure [bonam copiam abiuravit¹³] abiuraverit, bonamve copiam iuravit iuraverit; quei[ve¹⁴] sponsoribus creditoribusve suis renuntiavit renuntiaverit se solum solvere non posse, aut cum eis || pactus est erit 115. se solum solvere non posse; prove quo datum depensum est erit; quousve bona ex edicto | eius, qu(ei) i(ure) d(eicundo)¹⁵ praefuit praefuerit, — praeterquam sei quous, quom pupillus

1) Quinct. — 2) IIr vir. — 3) XXX om. — 4) IIIIvir quei ibei. — 5) qua. — 6) libitinamve. — 7) ve om. — 8) colonia praefectura. — 9) foro om. — 10) in om. — 11) sententiam. — 12) fiducio. — 13) Supplevit Mo. — 14) ve om. — 15) quid.

- esset reive publicae caussa abesset | neque d(olo) m(alo) fecit fecerit quo magis r(ei) p(ublicae) c(aussa) a(besset), *possessa proscriptave sunt erunt*¹], — possessa proscriptave sunt erunt; queive iudicio publico Romae | condemnatus est erit, quo circa eum in Italia esse non liceat, neque in integrum restitutus² est erit; queive in eo | municipio colonia praefectura foro conciliabulo, quouis erit, iudicio publico condemnatus est erit;
120. quemve || k(alumniae) praevaricationis caussa accussasse fecisseve quod iudicatum est erit; quoive aput exercitum ingnominae | caussa ordo adeptus est erit; quemve imperator ingnominae caussa ab exercitu decedere iusit iuserit; | queive ob caput c(i-vis) R(omanei) referundum pecuniam praemium aliudve quid cepit ceperit; queive corpore³ quaestum | fecit fecerit; queive lanistaturam artemve ludicram⁴ fecit fecerit; queive lenocinium faciet. Qui | adversus ea in municipio colonia praefectura⁵ foro
125. conciliabulo [*in senatu*]¹ decurionibus conscripteisve fuerit || sententiamve dixerit, is HS lxxx p(opulo) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae quei volet petitio esto. |

- Quoi h. l. in municipio colonia praefectura foro conciliabulo senatorem decurionem conscriptum esse, | inque eo ordine sententiam dicere ferre non licebit, nei quis, quei in eo municipio colonia praefectura | foro conciliabulo senatum decuriones conscriptos habebit, eum in senatum decuriones conscriptos | ire iubeto sc(iens) d(olo) m(alo); neve eum ibei sententiam rogato neve dicere neve ferre iubeto sc(iens) d(olo) m(alo);
130. neve quis, quei⁶ || in eo municipio colonia praefectura foro conciliabulo sufragio eorum maxumam potestatem habebit, | eorum quem ibei in senatum decuriones conscriptos ire, neve in eo numero esse neve⁷ sententiam ibei dicere | ferreve sinito sc(iens) d(olo) malo); neve quis eius rationem comitiis conciliove [*habeto, neve quis quem, sei adversus ea comitiis conciliove*¹] creatum est, renuntiato; neve quis, quei ibei mag(istratum) potestatemve habebit, eum cum senatu decurionibus conscripteis ludos⁸ spectare neve in convivio | publico esse sinito sc(iens) d(olo) m(alo). ~||
135. (27.) Quibus h. l. in municipio colonia praefectura foro

1) *Supplevit Mo.* — 2) restitus. — 3) corpori. — 4) ludicam. — 5) praefecturave. — 6) que. — 7) nive. — 8) conscriptos.

conciliabulo in *senatu*¹ decurionibus conscripteis esse | non licebit, ni quis eorum in municipio colonia praefectura foro conciliabulo IIvir(atum) IIIIvir(atum) aliamve | quam potestatem, ex quo honore in eum ordinem perveniat, petito neve capito; neve quis eorum ludeis, | cumve gladiatores ibei pugnabunt, in loco senatorio decurionum conscriptorum sedeto² neve spectato; | neve convivium publicum is inito; neve quis, sei³ adversus ea creatum renuntiatum erit, ibei IIvir IIIIvir || esto, neve ibei 140. m(agistratum) potestatemve habeto. *Quei*⁴ adversus ea fecerit, is Hs Iooo p(opulo) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae quei | volet petitio esto. ∞ |

Quae municipia coloniae praefecturae c(ivium) R(omanorum) in Italia sunt erunt, quei in eis municipieis colonieis | praefectureis maximum mag(istratum) maximamve⁵ potestatem ibei habebit tum, cum censor aliusve | quis mag(istratus) Romae populi censum aget, is diebus LX proxumeis, quibus sciet Romae censum populi || agi, omnium municipium colo- 145. norum suorum queique eius praefecturae erunt, q(uei) c(ives) R(omanei) erunt, censum | agito⁶, eorumque nomina praenomina patres aut patronos tribus cognomina et quot annos | quisque eorum habet, et rationem pecuniae ex formula census, quae Romae ab eo, qui tum censum | populi acturus erit, proposita erit, ab ieis⁷ iurateis accipito; eaque omnia in tabulas publicas sui | municipi referunda curato; eosque libros per legatos, quos maior pars decurionum conscriptorum || ad eam rem legarej 150. mittei censuerint tum, cum ea⁸ res consuleretur, ad eos, quei Romae censum agent, | mittito; curatoque, ūtei, quom amplius dies LX reliquei erunt ante quam diem ei, quei quomque Romae | censum age⁹, finem populi censendi¹⁰ faciant, eos adeant¹¹ librosque eius | municipi coloniae praefecturae | edant; isque censor, seive quis alius mag(istratus) censum populi aget, diebus V proxumeis, quibus legatei eius | municipi coloniae praefecturae adierint, eos libros census, quei ab ieis legateis dabuntur, accipito || s(ine) d(olo) m(alo), exque ieis libreis, quae ibei 155. scripta erunt in tabulas publicas referunda curato, easque ta-

1) sinatum. — 2) sedito. — 3) quei. — 4) quif. — 5) maximumve. — 6) agunto — 7) arieis. — 8) eas. — 9) agei. — 10) cesendi. — 11) adeam.

bulas | eodem loco, ubi ceterae tabulae publicae erunt, in quibus census populi perscriptus erit, condendas¹ curato. ∞ |

Qui pluribus in municipiis coloneis praefectureis domicilium habebit et is² Romae census erit, quo magis | in municipio colonia praefectura h. l. censeatur, e(ius) h. l. n(ihil) r(ogatur). ∞ |

160. Qui lege pl(ebei)ve sc(ito) permissus est fuit, uti leges in municipio fundano municipibusve eius municipi daret, || sei quid³ is post h. l. r(ogatam) in eo anno proximo, quo h. l. populus iuserit, ad eas leges [*addiderit commutaverit conreixerit*⁴], municipis⁵ fundanos | item teneto, uti oporteret, sei eae res ab eo tum, quom primum leges eis municipibus lege pl(ebei)ve sc(ito) dedit, | ad eas leges additae commutatae conrectae essent; neve quis intercedito neve quid facito, quo minus | ea rata sint, quove minus municipis fundanos teneant⁶ eisque optemperetur. ||

19. Lex Falcidia a. 714.

(*Paulus l. sing. ad l. Falc.*⁷: Lex Falcidia lata est, quae primo capite liberam legandi facultatem dedit his verbis:)

Qui cives Romani sunt, qui eorum post hanc legem rogatam testamentum facere volet, ut eam pecuniam easque res quibusque dare legare volet, ius potestasque esto, ut hac lege sequenti⁸ licebit.

(Secundo capite modum legatorum constituit his verbis:)

Quicumque civis Romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet, is quantam cuique civi Romano pecuniam iure publico dare legare volet, ius potestasque esto, dum ita detur legatum⁹, ne minus quam partem quartam hereditatis eo testamento heredes capiant, eis[que]¹⁰, quibus quid ita datum legatumve erit, eam pecuniam sine fraude sua capere liceto isque heres, qui eam pecuniam dare iussus⁸ damnatus erit, eam pecuniam debeto dare, quam [dare]¹⁰ damnatus est.

20. Lex Iulia de vi publica et privata.

(*Ulpianus l. VIII de officio procons. sub titulo ad l. Iuliam*

---

1) condenda. — 2) *Mo. mavult* sei is. — 3) quis. — 4) *Supplevit Mazochi.* — 5) municipiis. — 6) teneat. — 7) *D. 35,2,1.* — 8) *Delendam esse hanc vocem Mo. censet.* — 9) *Cuiac.*: detur legetur. — 10) *Ins. Mo.*

*de vi publica et privata*¹: Eadem lege quibusdam testimonium omnino, quibusdam interdicitur invitis, c. LXXXVII et c. LXXXVIII; in haec verba:)

His hominibus² hac lege in reum testimonium dicere ne liceto: qui se ab eo parente eius, libertove cuius eorum liberaverit, quive impubes erit, quive [iudicio publico damnatus erit qui³] eorum in integrum restitutus non est, quive in vinculis custodiave publica erit, quive depugnandi causa auctoratus erit, quive ad bestias depugnare se locavit locaverit, praeterquam qui iaculandi causa ad urbem missus est erit, [quaeve] palam⁴ corpore quaestum faciet feceritve, quive ob testimonium dicendum [vel non dicendum⁵] pecuniam accepisse iudicatus erit, ne quis eorum hac lege in reum testimonium dicat.

(Capite octogesimo septimo his:)

Hi⁵ homines inviti in reum testimonium ne dicunto: qui sobrini sunt ei reo propioreve cognatione coniunctus, quive socer gener vitricus privignusque eius erit.

21. Lex Iulia de adulteriis a. 736.

*E cap. I. (Ulpianus l. I de adulteriis*⁶: Haec verba legis:)

... ne quis posthac stuprum adulterium facito sciens dolo malo.

*E cap. II. (Ulpianus l. I de adulteriis*⁷: Quod ait lex:) [Pater si] in filia [sua quam in potestate habet, aut in ea, quae eo⁸ auctore cum in potestate esset, viro in manum convenerit,] adulterum [domi suae generive sui] deprehenderit, [isque in eam rem socerum adhibuerit, ut is pater eum adulterum sine fraude occidat, ita ut] in continenti filiam occidat.

*E cap. V (Ulpianus l. II ad l. Iuliam de adulteriis*⁹: Capite quinto legis Iuliae ita cavetur ut:)

1) Coll. 9,2. Sententia legis etiam D. 22,5,3,5 relata est e Callistrati l. de cogn.; utrum Caesaris sit an Augusti, non constat. Cf. Rud. RG. 1,85. — 2) in haec verba his verbis hominibus codd.; in hoc vero his verbis his hominibus Rudorff über den lib. de off. proc. p. 314. — 3) E Dig. ins. — 4) quaeve palam D., palamve Coll. — 5) his hi Mommsen, his vel hi libri — 6) D. 48,5,13(12). Cf. Paul. in Coll. 4,2: primum caput legis Iuliae de adulteriis prioribus legibus pluribus obrogat (abrogat libri); secundo vero capite permittit patri cet. — 7) D. 48,5,24(23), pr. 4. Verba inclusa Paulus l. l. refert. Cf. Coll. 4,12,1. Paul. sent. 2,26,1. — 8) Ins. Pithoeus. — 9) D. 48,5,26(25), pr. 5. Verba unciis inclusa postquam Ulpianus ad sententiam rettulit, pergit sic: Quod adicitur: 'testandae' cet.

.. [viro adulterum in uxore sua deprehensum, quem aut nolit aut non liceat, occidere, retinere horas diurnas nocturnasque continuas non plus quam XX] testandae eius rei gratia [sine fraude sua iure liceto ..]

E cap. VII. (Ulpianus l. II de adulteriis¹: Legis Iuliae de adulteriis capite septimo ita cavetur:)

.. ne quis inter reos referat eum, qui tum sine detrectatione rei publicae causa aberit ..

E cap. inc. (Ulpianus l. IV de adulteriis²: — lex ita locuta est:)

... [qui uxorem in adulterio deprehensam retinuerit], adulterum in domo deprehensum dimiserit, ..

22. Lex Quinctia de aquaeductibus a. 745³.

T. Quinctius Crispinus consul⁴ populum iure rogavit populusque iure scivit in foro pro rostris aedis divi Iulii pr(idie) [k.⁵] Iulias. Tribus⁶ Sergia principium fuit, pro tribu Sex. .... L. f. Virro [primus scivit⁷].

5. Quicumque post hanc legem rogatam rivos specus fornices fistulas tubulos castella lacus aquarum publicarum, quae ad urbem [Romam⁸] ducuntur [ducentur], sciens dolo malo foraverit ruperit foranda rumpendave curaverit peiorave⁹ fecerit, quo minus eae aquae¹⁰ earumve quae quaqua¹¹ in urbem Romam ire cadere fluere¹² pervenire duci¹³ [possit,] quove minus¹⁴ in urbe Roma et in iis aedificiis¹⁵, quae aedificia urbi continentia sunt erunt, in is hortis praediis locis, quorum hortorum

1) D. 48,5,16(15),1.2. — 2) D. 48,5,30(29), pr. Cf. Paul. sent. 2,26,8. Coll. 4,12,7. — 3) Haec lex a Frontino in librum de aquis urbis Romae c. 129 recepta omnium populi Romani legum una integra cum plena praescriptione tradita est. Textum corruptum emendavit et supplevit Buecheler in ed. Frontini a. 1858, sed usus recognitione libri Casinensis non optima, quam emendavit; explevitque Petschenig, Wiener Studien 6 (1884) p. 249 sq. — 4) in hiatu codicis trium (non octo) litterarum nihil videtur intercidisse. — 5) k. deficit. — 6) tribui codex. — 7) pro tribu sex. l. f. uirro hiatibus nullis significatis¹ codex. — 8) Hoc loco et deinceps si qua reperiuntur inter uncos quadratos neque contrarium adnotatum est, addita sunt non hiantes eo loco codice. — 9) peioremve cod. — 10) eae aquae] ea ea qua cod. — 11) quaqua] Mommsen, qua cod. — 12) fluvis cod. — 13) duei cod. — 14) manus cod. — 15) aedificiis Mommsen, locis cod.; in iis locis aedificiis quae loca aedificia Buecheler; sed quod sequitur urbi continentia solis aedificiis recte convenit.

praediorum locorum dominis possessoribusve¹ aqua data vel adtributa est vel erit, saliat distribuatur dividatur in castella lacusque mittatur², is populo Romano [HS.] centum milia dare¹⁵. damnas esto; et qui d(olo) m(alo)³ quid eorum ita fecerit, id omne sarcire reficere restituere aedificare ponere excidere⁴ demolire damnas esto sine dolo malo; eaque⁵ omnia ita, ut [recte factum esse volet⁶], quicumque curator aquarum est erit, [aut⁶] si curator aquarum nemo erit, tum is praetor, qui inter cives²⁰ et peregrinos ius dicet, multa⁷ pignoribus cogito coercito⁸; ei-que curator aut, si curator non erit, tum ei praetori eo⁹ nomine cogendi coercendi multae dicendae sive¹⁰ pignoris capiendi ius potestasque esto¹¹. Si quid¹² eorum servus fecerit, dominus eius HS. centum milia populo [R(omano)]¹³ d(are) d(amnas) e(sto)¹⁴.²⁵ Si qui [locus¹⁵] circa rivos specus fornices fistulas tubulos castella lacus aquarum publicarum, quae ad urbem Romam du-
cuntur et ducentur, terminatus est et erit¹⁶, ne¹⁷ quis in eo loco post hanc legem rogatam quid obponito molito obseapito figito statuito ponito conlocato arato serito¹⁸; neve in eum quid³⁰ immittito¹⁹, praeterquam rerum faciendarum reponendarum causa quod²⁰ hac lege licebit oportebit. Qui adversus ea quid fecerit, adversus eum²¹ siremps lex ius²² causaque omnium rerum omnibusque esto, atque uti esset esseve oporteret²³, si is adversus hanc legem rivum specum rupisset forassetve. Quo³⁵.

1) ne] u. f. *cod.* — 2) lacusque mittantur videtur esse in codice; lacus immittatur *edd.* — 3) sic Buecheler, quidam *cod.* — 4) excidere Mommsen, et celere *cod.* — 5) eaque Mommsen *St.R.* 2,457 n. 2, aquae *cod.* — 6) addidit Mommsen l. c. — 7) dicit multam *cod.* — 8) exercito *cod.* — 9) praetorio. — 10) cogende coercenda multa dicenda sunt *cod.* — 11) est *cod.* — 12) quide *cod.* — 13) *Ins. Bue.*, quem inconsulto reprehendit Hu. (*Multa* 260 n. 35), quod nunquam in legibus haec vox addita sit, quae in l. agr., l. Rubria, l. de Term., l. de imp. Vesp. saepissime occurrit; solam l. Iuliam munic. consuluisse videtur vir doctissimus. — 14) d. d. e.] Ursinus, det *cod.* — 15) sic Buecheler, si quis *cod.* — 16) est et erit] Buecheler, steterit *cod.* — 17) neque *cod.* — 18) obponit molit obsepit figit statuit ponit conlocat arat serit *cod.* — 19) immittit *cod.* — 20) sic Mommsen, praeterquam earum faciendarum reponendarum causa praeterquam quod *cod.* — 21) et adversus eum *cod.*; delenda esse censet B.; ego cum Heinrichio et solum sustuli, cum de eo siremps in l. Rubr. 2,10,40 scriptum sit. — 22) si re publicam ex iussu *cod.* — 23) essequere oportere *cod.*

- minus in eo loco pascere herbam fenum secare sentes [tollere liceat, e(ius) h(ac) l(ege) n(ihil) rogatur¹]. Curatores aquarum qui nunc sunt quique erunt [faciunt, ut in eo loco, qui locus] circa fontes et fornices et muros² et rivos et specus terminatus
40. est, arbores vites vepres sentes ripae maceriae³ salicta harundineta tollantur excidantur effodiantur excodicentur, uti quod recte⁴ factum esse volet; eoque nomine iis pignoris capio multae dictio coercitioque esto⁵, idque iis sine fraude sua facere liceto⁶, ius potestasque esto⁷. Quo minus vites arbores, quae villis aedificiis maceriisve inclusae sunt, maceriae[ve⁸], quas curatores⁹ aquarum causa cognita ne demolirentur dominis permiserunt, quibus inscripta insculptave¹⁰ essent ipsorum qui permisissent curatorum nomina, maneat, hac lege nihilum rogator¹¹. Quo minus ex iis fontibus rivis specibus fornicibus aquam sumere haurire
50. iis, quibuscumque curatores aquarum permiserunt permiserint, praeterquam rota calice machina liceat¹², dum ne qui puteus neque foramen novum fiat, eius hac lege nihilum rogator¹³.

23. Lex Iulia a. 736 et Papia Poppaea a. 762¹⁴.

(I) (*Paulus l. I ad l. Iuliam et Papiam*¹⁵: Lege Iulia ita cavetur:)

Qui senator est, quive filius, neposve ex filio, proneposve ex [nepote] filio nato cuius eorum est erit, ne quis eorum sponsam uxoremve sciens dolo malo habeto libertinam, aut eam, quae ipsa cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit; neve senatoris filia, neptisve ex filio, proneptisve ex nepote filio nato nata¹⁶ libertino eive, qui ipse cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit, sponsa nuptave sciens dolo malo esto,

---

1) hiatus 15 litt. in cod. — 2) et fortunī III et murorum cod. — 3) maceria cod. — 4) rectum cod. — 5) multae dici po Orcitiqueto cod. — 6) licet cod. — 7) isto sequente hiatus 12 litt. cod. — 8) ve add. Mommsen. — 9) curatorum cod. — 10) ve Mommsen, que cod. — 11) rogatio cod. — 12) licea cod. — 13) rogato cod. — 14) *Harum legum auctore Augusto populo reluctantē perlatarum* (v. Rud. RG. 1,54) *verba legitima pauca tantum nobis servata sunt. Ipsas componere et restituere temptaverunt: Iac. Gothofredus, fontes IV iur. civ. (1653) p. 264—350. Heineccius, ad leg. Iul. et P. P. (1726). den Tex, fontes III iur. civ. (1840) p. 31—40. Demelius, legum quae ad ius civ. spect. fragmenta (1857) p. 45—58. Numeri quos singulis capitibus praeposui sunt editionis Heineccianae. — 15) D. 23, 2,44, pr. — 16) Del. Mo.*

neve quis eorum dolo malo sciens sponsam uxoremve eam habeto.

(VI) (*Paulus l. II ad l. Iuliam et Papiam*¹.)

Qui libertinos duos pluresve a se genitos² natasve in sua potestate habebit, praeter eum, qui artem ludicram fecerit quive operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locaverit: ne quis eorum operas doni muneris aliudve³ quicquam libertatis causa patrono patronae liberisve eorum, de quibus iuraverit vel promiserit obligatusve erit, dare facere praestare debeto.

(XIII) (*Ulpianus l. III ad l. Iuliam et Papiam*⁴: Quod ait lex:)

Divortii faciendi potestas libertae, quae nupta est patrono, ne esto, quamdiu patronus eam uxorem esse volet . . [neve] invito patrono⁵ [alii nubere potestas esto.]

(XXXIV) (*Ulp. l. VII ad l. Iuliam et Papiam*⁶: Si vero — maritus dotalem servum voluntate eius (mulieris) manumiserit, — ait lex:)

. . . quod ad eum pervenit, et si dolo malo aliquid factum est, quominus ad eum perveniat, . . quanta pecunia erit, tantam pecuniam dato.

24. Lex Iunia Vellaea, a. 27 p. C.⁷.

I. (*Scaevola l. VI quaest.*: Nunc de lege Vellea videamus, — et videtur primum caput eos spectare, qui *cet.* Ita verba sunt:)

Qui [civis Romanus post hanc legem rogatam⁸] testamentum faciet, is omnes virilis sexus, qui ei suus heres futurus erit⁹, [heredes instituendi (nominatimve exheredandi) potestatem habeto¹⁰; quique heredes instituti (exheredative ita)¹¹ erunt, si

1) *D. 38,1,37, pr.* — 2) *Mo. con.*: ex se (g)natos. — 3) aliudve doni muneris *con.* *Mommsen.* — 4) *D. 24,2,11 pr. 1.* — 5) *Haec verba ex eodem Ulp. libro referuntur in D. 23,2,45,5, praemissis verbis*: Deinde ait lex, quae explicantur principio eius loci. — 6) *D. 24,3,64, pr. 6.7.10.* Perperam editores p. 114 n. 14 *citt.* omnes hunc locum non de servo manumisso sed de universa dote intellexerunt. — 7) *Videtur haec lex novissima esse earum, quae ad populum latae sunt, scilicet imperante Tiberio a. 780 (27 p. C.). Cf. Mo. ad D. 26,2,10,2. Restant frustula tantum quaedam in D. 28,2, 29,12,14, quibus supplendis operam dederunt: Muehlenbruch (Glueck, 36, 202—36), Vangerow (Pand. 2,220), Leist (bon. poss. 2,241), Schmidt (Nothbr. 30—34). Aliter ego e Dig. legem restituere conatus sum.* — 8) *Haec aut similia verba addenda suppeditat lex Falcidia, supra p. 110.* — 9) *In Dig. hic additur et cetera, tunc sequuntur capituli verba extrema etiamsi cet.* — 10) *L. 29 cit. § 15*: superiore capite ut liceat institui nondum natos, qui cum nascentur sui erunt, permittit (lex). — 11) *D. 28,3,3,1*:

nascentur testamentum ne rumpunto¹⁾ etiamsi parente vivo nascentur.²⁾

II. Si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit, liberi eius³⁾ [vel nepotes pronepotes⁴⁾, qui heredes instituti nominatimve exheredati erunt, testamentum ne rumpunto, neve id ob eam rem minus ratum esto, quod] in locum suorum sui heredes succedunt⁵⁾.

25. Minora legum incertarum fragmenta.

a. Fragmenti Florentini⁶⁾ pars antica.

1. . . p]ronontiat[o . . .
 . . scripta sunt an . . .
 . . eorum, quosve is p . . .
 . . p]equiniam ceperit ca . . .
 . . ceperit, quoive eius, qu . . .
 5. . . a erit literaive testium . . .
 . . e]xemptus erit quei ab eo . . .
 . . damn]as esto eiusque pecunia[e . . .
 . . quam ex h. l. sibi deica[t . . .
 . . facito utei is eam pequ[niam . . .
 10. . . ut]ei ex h. l. oportebit quod e . . .
 . . pr. h. l. agetur⁷⁾ non sit a . . .

qui post testamentum factum in vita nascuntur, ita demum per legem Velleam rumpere testamentum prohibentur, si nominatim sint exheredati.

1) *D. 28,5,6,1*: nepotes et deinceps ceteri, qui ex lege Vellea instituti non rumpunt testamenta. — 2) *Flor. corrupte*: vovente patre vivo. *Mo.* haec verba ad legem pertinere negat, at cf. § 11: voluit (lex) vivis nobis natos — non rumpere. § 15: isque nascatur vivo patre suo. — 3) *In Dig. hic ut p. 115 n. 9 additur* et cetera, tum sequuntur capitis verba extrema: in locum cet. — 4) *L. 29 cit. § 13*: sequenti parte — ita interpretandum est, ut si et filium et nepotem et pronepotem habeas cet. — 5) *L. 29 § 15*: posteriore capite non permittit institui, sed vetat rumpi neve ob eam rem minus ratum esset, quod succedit; *D. 28,3,13*: nominatim — nepotem — necesse est — instituere vel exheredare, ne — succedendo — rumpat, — idque lege Iulia Vellea provisum est. — 6) *C. I. L. 1,126. n. 207. 208. Ri. tab. 3. A et B.* Quo loco et tempore repertum sit hoc fragmentum laminae athenaeae ignoratur, hodie Florentiae adservatur. Leges inscriptas aetatis fere Gracchanae esse e scriptura collegit *Mo.*, ad quaestiones perpetuas eas pertinere argumentum ostendit. — 7) acetur.

- .. e]t eum unde petetur e . .
 .. p]etiverit condemnetu[r . .
 .. i]n iudiciu[m . . 15.

b. Fragmenti Florentini pars postica.¹

- .. iudic]is omnis iur[are iubeto . . 1.
 .. esi easque pilas² om[nes . .
 .. ntur aequenturqu[e . .
 .. pr(aetor) facito ubei pilae o[mnes aequatae . .
 .. sorticolis singolis sing[illatim . . 5.
 .. quoius nomen ibe]i scriptum erit, eius nom[en pronontiato . .
 .. quoius nomen ex h.] l. pronontiatum erit, eu[m . .
 tabol]amque, quae in eo tribun[ali . .
 pr(aetor)] aliter ea nei deletio neiv[e
 .. pr. iud]ices omnes ita sortiri iu[beto . . 10.
 .. sentent]iam tolerint, quom omni[s iudices adfuerint . .
 .. mat in eam tabolam qu[ae in eo tribunali . .
 .. in quibus pileis li]terae duae aut nulla au[t . .
 .. e[r]unt, in quibus pileis li²terae . .
 .. in]dicis siet h. l. eas pilas om[nes . . 15.
 .. oportebit tum . .

c. Fragmentum Clusinum.³

- .. quis m. ulaium eius⁴ . . 1.
 .. oque utei ea fima f⁴ primo [quoque die . .
 .. bo]neis praedibusve eius ex [h. l. venditis . .
 .. t quoque uxorei mati . .
 .. quoius o]pera maxume eum reum [condemnatum esse . . 5.
 .. t eique eam pecuniam p[ersolvito . .

1) *Scriptis de hac parte Rudorff, lex Acil. p. 485—7.* — 2) *De pilis iudicum Ascon. in Milon. p. 34 (Or. 40) haec habet: (Lex Pompeia) iubebat, ut — coram accusatore ac reo pilae, in quibus nomina iudicum inscripta essent, aequarentur; dein — sortitio iudicum fieret, — ita ut numerus iudicum LI relinqueretur. Ad quos LI iudices Klenze (Lex Servil. p. IV) litteras extremas versus 14 huius fragmenti LI referre voluit, quem refellit Mo. In Ritscheli tabula EI potius quam LI scriptum videtur. — 3) C. I. L. 1, 127 n. 209. Lamella aerea Clusii (hodie Chiusi) in Etruria reperta, postea deperdita, a Gorio (inscr. Etrusc.) 1726 edita indeque a Mo. desumpta. — 4) Corruptos hos versus ne Mo. quidem temptare voluit.*

. . q]uoius h. l. quaestio erit, co[n]demnato . .
 . . q[ui]ve ipse parens sit, quove . .
 . . p]equia quae de ea re ex n . .

10.

ifdd¹d. Fragmentum Mediolanense².

. . . . .
 squei . .
 adversus h(anc) l[egem] . . . . . quod quis-]
 que adversus [h. l. fecerit . . ei multa esto HS. . . eiusque pecuniae]
 qui volet acti[o esto] . . . . . camque pecuniam vel]
 5. populi iudicio [petere vel in sacrum iudicare liceto]. ∞
 Quod quisque [huius rogationis ergo adversus alias rogationes . . .]
 fecerit, du[m ne] . .
 is ro[gato].
 . . . . .

CAPUT IV.

LEGES COLONIARUM ET MUNICIPIORUM.

[Leges coloniarum et municipiorum quae supersunt hoc capite proponuntur coniunctae cum propter argumenti similitudinem tum propter formae diversitatem. Scilicet lex Caesaris de colonia Genetiva una aetatem tulit ex publicis populi Romani latis de coloniis condendis; nam Iulia agraria, quam supra dedimus p. 94, non tam ad Capuam pertinuit quam in universum coloniis futuro tempore condendis municipiisque constituendis formam et normam dedit. Nulla ad nos pervenit ex eo genere legum, quod prope accedit ad edictum praetoris (cf. *Staatsrecht* 2² p. 594); quales fuerunt Campanis civibus Romanis factis leges datae a L. Furio praetore a. 436 (*Liv.* 9,20). Ad aetatem imperatoriam quae pertinent leges Flaviae de iure municipiorum Latinorum Salpensae et Malacae, vere leges sunt, sed datae, non latae et quodammodo constitutionibus aequiparandae. De Tymandenis denique quae sequitur labentis aetatis imperatorum constitutio est. ТН. М.]

1) Cf. p. 117 n. 4. — 2) C. I. L. 1,556 n. 1502. Lamella aerea Mediolani in bibliotheca Trivultiana adservata; quae et ubi quandoque reperta sit et cui legi adtribuenda, incertum est.

1. Lex coloniae Genetivae Iuliae s. Ursonensis
a. 710.¹

(desunt tabulae c. quattuor et primae quae hodie est columnae duae.)

[LXI. . . . Cui quis ita ma] num inicere iussus erit, iudi- Tab. I.
cati iure manus iniectio esto itque ei s(ine) f(rande) s(ua) fa- col. 3.
cere liceto. Vin|dex arbitrato I|viri quive² i(ure) d(icundo)
p(raerit) locuples | esto. Ni vindicem dabit iudicatumve² faci et, 5.
secum ducito. Iure civili vinctum habeto. | Si quis in eo vim

1) Colonia civium Romanorum Genetiva Iulia iussu Caesaris a. 710 a M. Antonio Ursonem (hodie Osuna) deducta est, quam civitatem Hispaniae ulterioris verisimile est sublatam esse, quod in bello civili Pompeii partes secuta pertinaciter adversus Caesarem dimicaverat (bell. Hisp. c. 22.26.28. 41.42). — Lex ab Antonio coloniae data tabulis non minus octo inscripta fuit, capita plus 134 continens, in tabularum margine numeris notata. Supersunt legis tabulae quattuor, quarum tertia integra est, licet media diffracta, alta m. 0,62, lata 1,62, quinque paginis scripta, ceterae ternas tantum continent binis ut videtur effractis. Servata sunt in tab. I c. 61—69, in tab. II c. 69—82, in tab. III c. 91—106, in tab. IV c. 123—134. Tab. III et IV repertae a. 1870 adservantur Malacae in domo marchionis de Casa Loring, tab. I et II repertae a. 1874 Matriti in museo regio archaeologico. Editae et illustratae sunt in Hispania a M. R. de Berlanga, advocato Malacitano, Malacae 1873. 1876; in Germania a Mo. et Huebner in Eph. ep. 2,105.221; 3,87 (quas editiones equidem repetivi in ZRG. 12, 82; 13,383); in Gallia a C. Giraud, Par. 1874. 1877. Disposui et signavi tabulas et paginas ad ordinem capitum; editioni Mo. et Hu. haec mea sic respondet.

ego	Mo. et H.
tab. I col. 3	tab. IV pag. 9
col. 4	pag. 10
col. 5	pag. 11
tab. II col. 1	tab. V pag. 12
col. 2	pag. 13
col. 3	pag. 14
tab. III col. 1	tab. I pag. 1
col. 2	pag. 2
col. 3	pag. 3
col. 4	tab. II pag. 4
col. 5	pag. 5
tab. IV col. 1	tab. III pag. 6
col. 2	pag. 7
col. 3	pag. 8

2) In tabula pro ve est que.

Tab. 1. faciet, ast eius vincitur, dupli damnas esto colonisq(ue) eius
 col. 3. colon(iae) HS ccIoo ccIoo ¹ d(are) d(ammnas) esto, eiusque pecuniae
 cui vo|let petitio, Iivir(o) quive ² i(ure) d(icundo) p(raerit) exactio
 10. indicati oque esto ³. |

LXII. Iiviri quicumque erunt, iis Iiviris⁴ in eos singulos
 lictores binos, accensos sing(ulos), scribas binos, viatores binos,
 librarium, praeconem, | haruspice[m], tibicinem habere ius potes-
 15. tas que esto. Quique in ea colonia aedil(es) erunt, | iis aedi-
 l(ibus) in eos aedil(es) sing(ulos) scribas sing(ulos), publicos cum
 cincto limo IIII, praeconem, haruspice[m], tibicinem habere ius
 potestas q(ue) esto. Ex eo | numero, qui eius coloniae coloni
 20. erunt, habe to. Iisque Iivir(is) aedilibusque, dum eum ma-
 g(istratum) habebunt, togas praetextas, funalia, cereos habere
 ius potestasq(ue) esto. Quos quisque eorum ita scribas lictores
 accensos viatorem | tibicinem haruspice[m] praeconem habebit,
 25. iis || omnibus eo anno, quo anno quisque eorum | apparebit,
 militiae vacatio esto, neve quis eum eo anno, quo mag(istra-
 tibus) apparebit, invitum | militem facito neve fieri iubeto neve
 30. eum | cogito neve ius iurandum adigito neve a digi iubeto neve
 sacramento rogato neve | rogari iubeto, nisi tumultus Italici
 Gallicive causa. Eisque merces in eos singul(os), qui Iiviris
 apparebunt, tanta esto:

in scribas sing(ulos) | HS cIo cc, in accensos sing(ulos) HS dcc,
 35. in lictores || sing(ulos) HS dc, in viatores sing(ulos) HS cccc,
 in librariorum sing(ulos) HS ccc, in haruspices sing(ulos) HS d,
 praeconi HS ccc,

qui aedili(bus) appareb(unt):

in scribas | sing(ulos) HS dccc, in haruspices sing(ulos) HS c,⁵
 in tibicines sing(ulos) HS ccc, in praecones sing(ulos) HS ccc.
 col.4,1. || Iis⁶ s(ine) f(raude) s(ua) kapere liceto. |

LXIII. Iiviri, qui primi ad pr. k. Ianuar. mag(istratum)
 habebunt, apparitores totidem habento, [quot⁷] sing(ulis) ap-
 paritores ex h(ac) l(ege) habere licet.⁸ Iisque apparitorib(us)
 5. merces tanta esto, || quantam esse oporteret, si partem IIII anni

1) i. e. XX millia sestertium. — 2) In tabula pro ve est que. — 3)
 De interpretatione huius capitis cf. Exner, ZRG. 13,392. — 4) ii duoviri.
 — 5) Mo. corr. D ut v. 36. — 6) Mo. Itque iis ut v. 9. — 7) ins. Mo. —
 8) liceto.

appar|uissent,¹ ut pro portione, quam diu apparuissent,² mer|- Tab. 1.
cedem pro eo kaperent, itque iis s(ine) f(raude) s(ua) c(apere) col. 4.
l(iceto). |

LXIII. I|vir(i) quicumque post colon(iam) deductam erunt,
ii in die bus X proxumis, quibus eum mag(istratum) gerere coe- 10.
perint, at | decuriones referunto, cum non minus duae partes |
aderint, quos et quot dies festos esse et quae sacra | fieri publice
placeat et quos ea sacra facere place|at. Quot ex eis rebus de-
curionum maior pars, qui || tum aderunt, decreverint statuerint, 15.
it ius ratum|que esto, eaque sacra eique dies festi in ea colo-
n(ia) | sunt. |

LXV. Quae pecunia poenae nomine ob vectigalia, quae |
colon(iae) G(enetivae) Iul(iae) erunt, in publicum redacta erit,
eam || pecuniam ne quis erogare neve cui dare neve³ attri|buere 20.
potestatem habeto nisi at ea sacra, quae in | colon(ia) aliove quo
loco colonorum nomine fiant⁴, | neve quis aliter eam pecuniam
s(ine) f(raude) s(ua) kapito, neve³ quis | de ea pecunia ad decu-
riones referundi neve quis || de ea pecunia sententiam dicendi ius 25.
potestat(em)que habeto. Eamque pecuniam ad ea sacra, quae |
in ea colon(ia) aliove quo loco colonorum⁵ nomine | fient, I|viri
s(ine) f(raude) s(ua) dato attribuito itque ei facere | ius potes-
tasq(ue) esto. Eique cui ea pecunia dabi|tur s(ine) f(raude) s(ua) 30.
kapere liceto. |

LXVI. Quos pontifices quosque augures G. Caesar, quive |
iussu eius colon(iam) deduxerit, fecerit ex colon(ia) Ge|net(iva),
ei pontifices eique⁶ augures c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) sunt,
eiq(ue) | ponti|fices auguresque in pontificum augu|rum conlegio 35.
in ea colon(ia) sunt, ita uti qui | optima lege optumo iure in
quaque colon(ia) | pontif(ices) augures sunt erunt. Iisque ponti-
ficibus | auguribusque⁷, qui in quoque eorum collegio | erunt,
liberisque eorum militiae munerisque publici vacatio sacro col. 5, 1.
sanctius⁸ esto, uti pon|tifici Romano est erit, aeraque⁹ militaria
ei omnia merita sunt. De auspiciis quaeque ad eas res per-
tinebunt augurum iuris dictio iudicatio esto. Eis que pontifici- 5.
b(us) auguribusque ludis, quot publice ma|gistratus facient, et

1) arripuissent. — 2) apparuissint. — 3) nive. — 4) fiat. — 5) colo-
nori. — 6) eiove. — 7) auguribusque. — 8) fortasse sancta. — 9) eaque.

Tab. I. cum ei pontific(es) augures sa cra publica c(oloniae) G(enetivae)
col. 5. I(uliae) facient, togas praetextas haben|di ius potestasq(ue)
esto, eisque pontificib(us) auguri(bus)|q(ue) ludos gladiatores-
10. q(ue) inter decuriones specta||re ius potestasque esto. |

LXVII. Quicumque pontif(ices) quique augures c(oloniae)
G(enetivae) I(uliae) post h(anc) l(egem) da|tam in conlegium
pontific(um) augurumq(ue) in demor|tui damnative loco h(ac)
l(ege) lectus cooptatusve erit, | is pontif(ex) augurq(ue) in c(olo-
15. nia) Iul(ia) in conlegium pontifex || augurq(ue) esto, ita uti qui
optuma lege in quaque | colon(ia) pontif(ices) auguresq(ue) sunt
erunt. Neve quis | quem in conlegium pontificum kapito suble-
gito cooptato nisi tunc cum minus tribus pon|tificib(us) ex iis,
20. qui c(oloniae) G(enetivae) sunt, erunt. Neve quis quem || in
conlegium augurum sublegito cooptato nisi tum cum minus
tribus auguribus ex eis, qui | colon(iae) G(enetivae) I(uliae)
sunt, erunt. |

LXVIII¹. II(viri) praef(ectus)ve comitia pontific(um) augu-
rumq(ue), quos h(ac) l(ege) | *facere*² oportebit, ita habeto prodi-
25. cito, ita uti || II(vir)um) creare facere sufficere h(ac) l(ege) o(por-
tebit). |

LXIX. II(viri) qui post colon(iam) deductam primi erunt, ei
in su|o mag(istratu) et quicumq(ue) II(vir)(i) in colon(ia) Iul(ia)
erunt, ii in | diebus LX proxumis, quibus eum mag(istratum) ge-
30. rere coe|perint, ad decuriones referunto, cum non minus || XX
aderunt, uti redemptori redemptoribusque, | qui ea redempta
habebunt quae ad sacra resq(ue) | divinas opus erunt, pecunia
ex lege locationis | adtribuatur solvaturq(ue). Neve quisquam
35. rem ali|am at decuriones referunto neve quot decuri|onum de-
cret(um) faciunto antequam eis redemp|toribus pecunia ex lege
locationis attribuat | solvaturve d(ecurionum) d(ecreto), dum
ne minus XX atsint, cum | e(a) r(es) consulatur. Quot ita de-

Tab. II. creverint, ei II(vir)(i) || [r]edemptori redemptoribus attribuendum |
col. 1, 1. [s]olvendumque curato, dum ne ex ea pecunia | [s]olvant adtri-
buant, quam pecuniam ex h(ac) l(ege) | [*ad e*]a sacra, quae in
5. colon(ia) aliove quo loco pu|blice fiant, dari adtribui oportebit. |

[L]XX. [II]viri quicu[m]que erunt ei praeter eos, qui primi |

1) lxviii. — 2) habere

post h(anc) l(egem) [fa]cti erunt, ei in suo mag(istratu) munus Tab. II.
 ludosve scaenicos Iovi Iunoni Minervae deis | deabusq(ue) qua- col. 1
 driduom m(aiore) p(arte) diei, quot eius fie|ri poterit,¹ arbitrato 10.
 decurionum faciun|to inque eis ludis eoque munere unusquisque
 eorum de sua pecunia ne minus HS ∞ ∞ | consumito et ex pec-
 unia publica in sing(ulos) | Ilvir(os) d(um) t(axat) HS ∞ ∞ su-
 mere consumere liceto, it|que eis s(ine) f(raude s(ua) facere li- 15.
 ceto, dum ne quis ex ea | pecun(ia) sumat neve adtributionem
 faciat, | quam pecuniam h(ac) l(ege) ad ea sacra, quae in co-
 lon(ia) aliove quo loco publice² fient, dari | adtribui oport-
 tebit. ||

LXXI. Aediles quicumq(ue) erunt in suo mag(istratu) mu- 20.
 nus ludos scaenicos Iovi Iunoni Minervae tri|duom maiore parte
 diei, quot eius fieri pote|rit, et unum diem in circo aut in foro
 Veneri | faciunto, inque eis ludis eoque munere unus|quisque eo- 25.
 rum de sua pecunia ne minus HS ∞ ∞ | consumito deve publico
 in sing(ulos) aedil(es) HS ∞ | sumere liceto, eamq(ue) pecuniam
 Ilvir praef(ectusve) | dandam adtribuendam curanto itque iis |
 s(ine) f(raude) s(ua) c(apere) liceto. ||

LXXII. Quotcumque pecuniae stipis nomine in aedis | sa- 30.
 cras datum inlatum erit, quot eius pecuni|ae eis sacrīs³ super-
 fuerit, quae sacra, uti h(ac) l(ege) d(ata) | oportebit, ei deo deaeve,
 cuius ea aedes erit, fac|ta fuerint,⁴ ne quis facito neve curato
 neve interce|dito, quo minus in ea aede consumatur, ad | quam 35.
 aedem ea pecunia stipis nomine da|ta conlata erit, neve quis eam
 pecuniam alio | consumito neve quis facito, quo magis in || alia col. 2, 1.
 re consumatur. |

LXXIII. Ne quis intra fines oppidi colon(iae)ve, qua ara-
 tro | circumductum erit, hominem mortuom | inferto neve ibi hu-
 mato neve urito neve homi|nis mortui monimentum aedificato. 5.
 Si quis | adversus ea fecerit, is c(olonis) c(oloniae) G(enetivae)
 Iul(iae) HS Ioo d(are) d(amas) esto, | eiusque pecuniae cui volet
 petitio persecu|tio exactioq(ue) esto. Itque quot inaedificatum | erit
 Ilvir aedil(is)ve dimoliendum curanto. Si || adversus ea mortuus 10.
 inlatus positusve erit, | expianto uti oportebit. |

LXXIV. Ne quis ustrinam novam, ubi homo mortuus | com-

1) oportebit. — 2) publicae. — 3) sacriis. — 4) it.

Tab. II. bustus non erit, propius¹ oppidum pas|sus D facito. Qui adversus
col. 2, 15. ea fecerit, HS Ioo c(olonis) || c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) d(are)
d(amnas) esto, eiusque pecuniae cui volet peti|tio persecutioq(ue)
ex h(ac) l(ege) esto. |

LXXV. Ne quis in oppido colon(ia) Iul(ia) aedificium de-
tegito | neve demolito neve disturbato, nisi si praedes | IIvir(um)
20. arbitrato dederit se reaedicaturum², aut || nisi decuriones decre-
verint, dum ne minus L ad|sint, cum e(a) r(es) consulatur. Si
quis adversus ea fecerit³, | q(uant) e(a) r(es) e(rit), tantam
p(ecuniam) c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) d(are) d(am-
nas) e(sto), eiusq(ue) pecuniae qui volet pe|titio persecutioq(ue)
ex h(ac) l(ege) esto. |

LXXVI. Figlinas teglarias maiores⁴ tegularum CCC tegu-
25. lariumq(ue) in oppido colon(ia) Iul(ia) ne quis habeto. Qui | ha-
buerit it⁵ aedificium isque locus publicus | coloni(ae) Iuli(ae)
esto, eiusq(ue) aedificii⁶ quicumque in c(olonia) | G(enetiva)
Iul(ia) i(ure) d(icundo) p(raerit), s(ine) d(olo) m(al)o eam pecu-
niam in publicum redigito. |

LXXVII. Si quis vias fossas cloacas IIvir aedil(is)ve pub-
30. lice || facere inmittere commutare aedificare munire intra eos
fines, qui colon(iae) Iul(iae) erunt, volet, | quot eius sine in-
iuria privatorum fiet, it is face|re liceto. |

LXXIIX. Quae viae publicae itinerave publica sunt fue-
35. runt⁷ || intra eos fines, qui colon(iae) dati erunt, quicumq(ue) |
limites quaeque viae quaeque itinera per eos a|gros sunt erunt
fueruntve⁸, eae viae eique limites | eaque itinera publica sunt. |

LXXIX. Qui fluvi rivi fontes lacus aquae stagna paludes ||
40. sunt in agro, qui colon(is) huiusce⁹ colon(iae) divisus || erit,
col. 3, 1. ad eos rivos fontes lacus aquasque sta|gna paludes itus actus
aquae haustus iis item | esto, qui eum agrum habebunt possi-
debunt, uti | iis fuit, qui eum agrum habuerunt possederunt. |
5. Itemque iis, qui eum agrum habent possident ha|bebunt possi-
debunt, itineris aquarum lex ius|que esto. |

1) proprius. — 2) reraedicaturum. — 3) fece. — 4) maioris. — 5)
ita. — 6) *Excidiisse talia*: qui volet petitio esto, quantique ea res erit,
proponit Mo. l. l. p. 112. — 7) *immo* erunt. — 8) *Pro verbis* quicumq(ue)
— fueruntve *Mo. proponit*: quique limites per eos agros sunt erunt (*cf.*
p. 94.) — 9) *h/ius.c.*

LXXX. Quot cuique negotii publice in colon(ia) de decu- Tab. II.
 ri(onum) sen|tentia datum erit, is cui negotium datum erit col. 3.
 ejus rei rationem decurionib(us) reddito referto|que in dieb(us) 10.
 CL proxumis [quibus¹] it negotium confecerit | quibusve it ne-
 gotium gerere desierit, quot eius | fieri poterit s(ine) d(olo)
 m(alo). |

LXXXI. Quicumque Ilvir(i) aed(iles)ve colon(iae) Iul(iae)
 erunt, ii scribis || suis, qui pecuniam publicam colonorumque | 15.
 rationes scripturus erit, antequam tabulas | publicas sribet trac-
 tetve, in contione palam | luci nundinis in forum ius iurandum
 adigito per Iovem deosque Penates sese pecuniam publicam 20.
 eius colon(iae) concustoditurum rationes|que veras habiturum
 esse, n(t)i q(uod) r(ecte) f(actus) e(sse) v(olet) s(ine) d(olo)
 m(alo), neque se fraudem per litteras facturum esse sc(ientem)²
 d(olo) m(alo). Uti quisque scriba ita iuraverit, in tabulas |
 publicas referatur facito. Qui ita non iurave|rit, is tabulas 25.
 publicas ne scribito neve aes | apparitorium mercedemque ob
 e(am) r(em) kapito. | Qui ius iurandum non adegerit, ei HS
 Ioo multa³ esto, eiusq(ue) pecuniae cui volet petitio per|secutio-
 q(ue) ex h(ac) l(ege) esto. ||

LXXXII. Qui agri quaeque silvae quaeq(ue) aedificia c(o- 30.
 lonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae), | quibus publice utantur,
 data adtributa e|runt, ne quis eos agros neve eas silvas ven|dito
 neve locato longius quam in quinquen|nium, neve ad decuriones
 referto neve decu|rionum consultum facito, quo ei agri eaeve | 35.
 silvae veneant aliterve locentur. Neve si velnierint, itcirco mi-
 nus c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) sunt. Quique iis | rebus
 fructus⁴ erit, quot se emisse dicat, is in | iuga sing(ula) inque
 annos sing(ulos) HS. C c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae)
 d(are) d(amnas) || [esto, eiusque pecuniae cui volet petitio perse-
 cutioque ex hac lege esto.]

(Desunt tabulae hodie secundae columnae duae.)

[XCI. Si quis ex hac lege decurio augur pontifex coloniae Tab. III.
 Genetivae Iuliae factus creatusve] || erit, tum quicumque decurio col. 1, 1.
 augur pontifex huiusque | col(oniae) domicilium in ea col(onia)
 oppido propiusve it oppidum p(assus) ∞ | non habebit annis V

1) om. — 2) s c. — 3) multae. — 4) fructus.

Tab. III. proxumis, unde pignus eius quot satis | sit capi possit, is in ea col. 1, 5. col(onia) augur pontif(ex) decurio ne es to. quique¹ IIviri in ea col(onia) erunt, eius nomen de decurio|nibus sacerdotibusque de tabulis publicis eximendum | curanto, u(ti) q(uod) recte f(actum) e(ss)e v(olet), idq(ue) eos IIvir(os) s(ine) f(raude) s(ua) f(acere) l(iceto). |

XCII. IIviri quicumque in ea colon(ia) mag(istratum) habebunt, ei de legatio nibus publice mittendis ad decuriones referunt, cum || m(aior) p(ars) decurion(um) eius colon(iae) aderit, quotque de his rebus | maior pars eorum qui tum aderunt constituerit, | it ius ratumque esto. Quamque legationem ex h(ac) l(ege) exve | d(ecurionum) d(ecreto), quot ex h(ac) l(ege) factum erit, obire oportuerit | neque obierit qui lectus erit, is pro se vicarium ex eo || ordine, uti hac lege de(curionum)ve [*decreto*²] d(ari) o(portet), dato. Ni ita dederit, in | res sing(ulas), quotiens ita non fecerit, HS ccIxx colon(is) huiusque col(oniae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae cui volet petitio | persecutioque esto. |

XCIII. Quicumque IIvir post colon(iam) deductam factus creatusve || erit quive praef(ectus) qui ab IIvir(o) e lege huius coloniae relic tus erit, is de loco publico neve pro loco publico neve | ab redemptore³ mancipe praed(e)ve donum munus mercedem | aliutve qui kapito neve accipito neve facito, quo | quid ex ea re at se suorumve quem perveniat. Qui at | versus ea fecerit, is HS ccIxx ccIxx c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae cui volet⁴ petitio persecutioque esto. |

XCIII. Ne quis in hac colon(ia) ius dicito neve cuius in ea colon(ia) | iuris dictio esto nisi IIvir(i) aut quem IIvir⁵ praef(ectum) | reliquerit aut aedil(is), uti h(ac) l(ege) o(portebit). 30. Neve quis pro eo || imper(io) potestat(e)ve facito, quo quis in ea colonia | ius dicat, nisi quem ex h(ac) l(ege) dicere oportebit. |

XCIV. Qui recipiatores dati erunt, si eo die quo iussi erunt | non iudicabunt, IIvir praef(ectus)ve⁶ ubi e(a) r(es) a(gitur) eos rec(iperatores) | eumque cuius res a(gitur) adesse iubeto col. 2, 1. diemque certum dicito, quo die atsint, usque ateo, dum e(a)

1) quive. — 2) om. — 3) redemptori. — 4) voiet. — 5) iiviri. — 6) praeive.

r(es) | iudicata erit, facitoque, uti e(a) r(es) in diebus XX | pro- Tab. III.
 xumis, quibus d(e) e(a) r(e) rec(iperatores) dati iussive e|runt col. 2.
 indicare, iudic(etur), u(ti) q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) v(olet).
 Testibusque || in eam rem publice dum taxat h(ominibus) XX, 5.
 qui colon(i) | incolaeve erunt, quibus is¹ qui rem quaere|t² volet,
 denuntietur facito. Quibusq(ue) ita tes|timonium denuntiatur³
 erit quique in tes|timonio dicendo nominati erunt, curato, || uti 10.
 at it iudicium atsint. Testimoniumq(ue), | si quis quit earum
 rer(um), quae res tum age|tur, sciet aut audierit, iuratus dicat
 faci to, uti q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) v(olet), dum ne omnino
 amplius | h(omines) XX in iudicia singula testimonium dicere 15.
 cogantur. Neve quem invitum testimo|nium dicere cogito, qui
 ei, cuia⁴ r(es) tum age|tur, gener socer, vitricus privignus, pa-
 tron(us) | lib(ertus), consobrinus [sit⁵] propiusve eum ea cogna-
 tione atfinitateve⁶ contingat. Si Ilvir || praef(ectus)ve, qui ea 20.
 re colon(is)⁷ petet, non ade|rit⁸ ob eam rem, quot ei morbus
 sonticus, | vadimonium, iudicium, sacrificium, funus | familiare
 feriaeve dedicales⁹ erunt, quo | minus adesse possit sive is prop-
 ter i|magistra|tus potestatemve p(opuli) R(omani) minus atesse 25.
 poterit: | quo magis eo absente de eo cui is¹⁰ negotium | facesset
 recip(eratores) sortiantur reiciantur res iu|dicetur, ex h(ac) l(ege)
 n(ihil) r(ogatur). Si privatus petet et is, cum | de ea re iudi-
 cium fieri oportebit, non aderit || neque arbitrato Ilvir(i) prae- 30.
 f(ecti)ve ubi e(a) r(es) a|getur excu|sabitur ei¹¹ harum quam
 causam esse, quo minus | atesse possit, morbum sonticum, vadi-
 monium, | iudicium, sacrificium, funus familiare, ferias¹² | de-
 nicales⁹ eumve propter mag(istratus) potestatemve || p(opuli) 35.
 R(omani) atesse non posse:¹³ post ei earum rerum, quarum¹⁴ |
 h(ac) l(ege) quaestio erit, actio ne esto. Deq(ue) e(a) r(e) si-
 remps || lex resque esto, quasi¹⁵ si neque iudices relecti¹⁶ neq(ue) col. 3, 1.
 recip(eratores) | in eam rem dati essent. |

1) his. — 2) quaerere. — 3) renuntiatur. — 4) cui.ei.quae; cf. Cic.
 Verr. 1,54,142: cuia res est. — 5) sit om. — 6) atfinitatemve. — 7) Mo.
 ex coni Dernburgii: ex re colon(iae) — 8) Mo. ins.: cum de ea re iu-
 dicium fieri oportebit, eo absente de eo cui is negotium facesset recipera-
 tores sortiuntur reiciuntur res indicator: si non aderit. — 9) dedicales.
 — 10) iis. — 11) et. — 12) feriae. — 13) possit. — 14) rerum quarum]
 quarum r. r. — 15) quos. — 16) Mo.: delecti, Hu.: reiecti.

- Tab. III.   XCVI. Si quis decurio eius colon(iae) ab $\bar{\text{I}}$ vir(o) prae-
col. 3. f(ecto)ve postulabit, | uti¹ ad decuriones referatur, de pecunia
5. publica de que multis poenisque deque locis agris aedificis | pu-
blicis quo facto quaeri² iudicarive oporteat: tum | $\bar{\text{I}}$ vir³ quive⁴
iuri dicundo praerit d(e) e(a) r(e) primo | quoque die decuriones
consulto decurionum|que consultum facito fiat, cum non minus
10. m(aior) p(ars) || decurionum atsit, cum ea res⁵ consulatur. Uti
m(aior) p(ars) | decurionum, qui tum aderint, censuer(int), ita
ius | ratumque esto. |

- XCVII. Ne quis $\bar{\text{I}}$ vir neve quis pro potestate in ea colo-
n(ia) | facito neve ad decur(iones) referto neve d(ecurionum d(e-
15. cretum) facito || fiat, quo quis colon(is) colon(iae) patron(us) sit
atopteturve praeter eum, cui⁶ c(olonis) a(grorum d(andorum)
a(tsignandorum) i(us) ex lege lulia est, eum|que, qui eam co-
lon(iam) deduxerit, liberos posterosque⁷ | eorum, nisi de m(aio-
ris) p(artis) decurion(um) [*qui tum ad*⁸]erunt per tabellam | sen-
20. tentia⁹, cum non minus L aderunt, cum e(a) r(es) || consulatur.
Qui atversus ea fecerit¹⁰, HS Ioo colon(is) | eius colon(iae) d(are)
d(amnas) esto, eiusque pecuniae colon(orum) eius | colon(iae) cui
volet petitio esto. |

- XCVIII. Quaecumque munitionem decuriones huius|ce colo-
25. niae decreverint, si m(aior) p(ars)¹¹ decurionum || atfuerit, cum
e(a) r(es) consulatur, eam munitionem | fieri liceto, dum ne am-
plius in annos sing(ulos) in|que homines singulos puberes operas
quinas et | in iumenta plaustraria iuga sing(ula) operas ter(nas)
30. decernant. Eique munitioni aed(iles) qui tum || erunt ex d(ecu-
rionum) d(ecreto) praesunto. Uti decurion(es) censuerint, ita
muniendum curanto, dum ne in|vito eius opera exigatur, qui
minor annor(um) XIII | aut maior annor(um) LX natus erit.
Qui in ea colon(ia) | intrave eius colon(iae) fines¹² domicilium
35. praedi|umve habebit neque eius colon(iae) colon(us) erit, is ei-
dem munitioni uti colon(us) pareto¹³. |

---

1) vii. — 2) queri. — 3) viri. — 4) quique. — 5) re; *formula reddit praeter hanc legem etiam in SC. de Bacchan. v. 7.9 et in l. Iul. mun. v. 150.*
6) que. — 7) posterosve. — 8) qui tum ad om. — 9) sententiam. — 10) iecerit. — 11) *post m. p. in aere erasae sunt litterae duae, fortasse d. d.*
— 12) finis. — 13) parento.

XCVIII. Quae aquae publicae in oppido colon(ia) Gen(e-Tab. III. tiva) || adducentur, Iivir, qui tum erunt, ad decuriones, | cum col. 4, 1. duae partes aderunt, referto, per quos agros | aquam ducere liceat. Qua pars¹ maior decurion(um), | qui tum aderunt, duci decreverint, dum ne || per it aedificium, quot non eius rei causa 5. factum | sit, aqua ducatur, per eos agros aquam ducere | i(us) p(otestas)que esto, neve quis facito, quo minus ita | aqua ducatur. |

C. Si quis colon(us) aquam in privatum caducam ducere 10. volet isque at Iivir(um) adierit postulabit²que, uti ad decurion(es) referat, tum is Iivir, a quo | ita postulatum erit, ad decuriones, cum non minus XXXX aderunt, referto. Si decuriones m(aior) p(ars), qui | tum attuerint, aquam caducam in privatum duci || censuerint, ita ea aqua utatur³, quot sine priva^{ti} 15. iniuria fiat, i(us) potest(as)que e(sto). |

CI. Quicumque comitia magistratibus⁵ creandis subrogan^{dis} habebit, is ne quem⁶ eis comitis pro tribu accipito neve renuntiato neve renuntiar iubeto, || qui in earum qua⁷ causa erit, 20. e qua⁸ eum h(ac) l(ege) in colon(ia) | decurionem nominari creari inve decurionibus | esse non oporteat non liceat. |

CII. Iivir qui h(ac) l(ege) quaeret iud(icium)[ve⁹] exercebit, quod iudicium | uti uno die fiat h(ac) l(ege) praestitutum¹⁰ non est, ne quis || eorum ante h(oram) I neve post horam XI 25. diei quaerito | neve iudicium exerceto. Isque Iivir in singul(os) | accusatores, qui eorum delator erit, ei h(oras) III, qui | subscriptor erit, h(oras) II accusandi potest(atem) facito. Si | quis accusator de suo tempore alteri concesserit, || quot eius cuique 30. concessum erit, eo amplius cui | concessum erit dicendi potest(atem) facito. Qui de suo | tempore alteri concesserit, quot eius cuique concesserit, eo minus ei dicendi potest(atem) facito. Quot horas | omnino omnib(us) accusatorib(us) in sing(ulas) actiones dicendi potest(atem) fieri oporteb(it), totidem horas 35. et alterum tantum reo quive pro eo dicet in sing(ulas) actiones || dicendi potest(atem) facito. |

col. 5, 1.

CIII. Quicumque in col(onia) Genet(iva) Iivir praef(ec-

1) pras. — 2) ve. — 3) sic aes. — 4) priva tim. — 5) macistratus. — 6) qua. — 7) qui eorum quae; cf. l. Mal. 54. — 8) erit quae. — 9) om. aes. — 10) praestitum.

Tab. III. tus)ve i(ure) d(icu)ndo) praeit, *cum*¹ colon(os) | incolasque contri-
col. 5. butos *que*² quocumque tempore colon(iae) fin(ium | *defendendorum*³

5. causa armatos educere decurion(es) cen(suerint), || quot m(aior)
p(ars) qui tum aderunt decreverint, id e(i) s(ine) f(raude) s(ua)
f(acere) l(iceto). *Ei*que⁴ IIvir(o) aut *quem*⁵ IIvir armatis prae-
fecerit idem | ius eademque animadversio⁶ esto, uti tr(ibun)o
mi(l(itum))⁷ p(opuli) R(omani) in | exercitu p(opuli) R(omani)
est, itque e(i) s(ine) f(raude) s(ua) f(acere) l(iceto) i(us) p(ote-
stas)que e(sto), dum it, quot | m(aior) p(ars) decurionum decre-
verit, qui tum aderunt, fiat. ||

10. CIII.⁸ Qui limites decumanique⁹ intra fines c(olon)iae) G(e-
netivae) deducti faci|que¹⁰ erunt, quaecum(que) fossae limitales
in eo agro erunt, | qui iussu C. Caesaris dict(atoris) imp(erato-
ris) et lege Antonia senat(us)que | c(onsultis) pl(ebi)que s(citis)
ager datus atsignatus erit, ne quis limites | decumanosque op-
15. saeptos neve quit immolitum neve || quit ibi opsaeptum habeto,
neve eos arato, neve eis fossas | opturato neve opsaepto, quo
minus suo itinere aqua | ire fluere possit. Si quis atversus ea
quit fecerit, is in | res sing(ulas), quotienscumq(ue) fecerit, HS ∞
c(olonis) c(olon)iae) G(enetivae) I(ul)iae) d(are) d(amnas) esto, |
eiusq(ue) pecun(iae) cui volet petitio p(ersecutio)q(ue) esto. ||

20. CV. Si quis quem decurion(um) indignum loci aut ordinis
de|curionatus esse dicet, praeterquam quot libertinus | erit, et
ab IIvir(o) postulabitur, uti de ea re iudici|um reddatur, IIvir
quo de ea re in ius aditum erit, | ius dicito iudiciaque reddito.

25. Isque decurio, || qui iudicio condemnatus erit, postea decurio |
*ne*¹¹ esto neve in decurionibus sententiam dici|to neve IIvir(a-
tum) neve aedilitatem petito neve | quis IIvir comitis suffragio

30. eius rationem | habeto neve IIvir(um) neve aedilem renunti|ato
neve renuntiari sinito. |

CVI. Quicumque c(olon)us) c(olon)iae) G(enetivae) erit, quae
iussu C. Caesaris dict(atoris)¹² ded(ucta) | est, ne *quem*¹³ in ea
col(onia) coetum conventum coniu[r(ationem)] . . .

1) is. — 2) que *add. Hu.* — 3) *sic aut tuendorum Mommsen*, divi-
dendorum *aes.* — 4) is|que. — 5) ovem. — 6) anima.adversio. — 7) mii.
— 8) *Hoc caput desumptum est ex c. 54 legis Iuliae agrariae supra p. 94,*
ubi vide. ZRG. 12,99. — 9) decumani.qui. — 10) faci|que. — 11) ni. —
12) dici. — 13) neque.

(Deest tabula continens CVI fin. CVII—CXXXII. CXXXIII princ.)

[CXXXIII.¹ *I*vir ad quem de ea re in ius aditum erit, ubi iudicibus, apud quos ea res agetur, maiori parti eorum plannum factum non erit, cum de quo iudicium datum est decurionis Tab. IV. loco indignum esse, eum] || qui accusabitur ab his iudicibus eo col. 1, 1. iudicio absolvi | iubeto. Qui ita absolutus erit, quod iudicium praevari|cation(is)² causa factum³ non sit, is eo iudicio h(ac) l(ege) absolutus esto. |

CXXXIII. Si quis decurio c(oloniae) G(enetivae) decurionem c(oloniae) G(enetivae) h(ac) l(ege) de indignitate ac|cusabit, 5. eum[que⁴] quem accusabit eo iudicio h(ac) l(ege) condemna|rit, is qui quem eo iudicio ex h(ac) l(ege) condemnarit, si volet, | in eius locum qui condemnatus erit sententiam dice|re, ex h(ac) l(ege) liceto itque eum s(ine) f(raude) s(ua) iure lege recteq(ue) fa|cere liceto, eiusque is locus in decurionibus sen|tentiae di- 10. cendae rogandae h(ac) l(ege) esto. |

CXXV. Quicumque locus ludis decurionibus datus atsignatus⁵ | relictusve erit, ex quo loco decuriones ludos spectare | o(portebit), ne quis in eo⁶ loco, nisi qui tum decurio c(oloniae) G(enetivae) erit, qui|ve tum magist[r]atus imperium potestatemve colonor(um)⁷ || suffragio geret iussuque C. Caesaris dict(atoris) 15. co(n)s(ulis) prove | co(n)s(ule) habebit, quive pro quo imperio potestateve tum | in c(olonia) Gen(etiva) erit, quibusque locos⁸ in decurionum loco | ex d(ecreto) d(ecurionum) col(oniae) Gen(etivae) d(ari) o(portebit), quod decuriones⁹ decr(everint)¹⁰, cum non minus | dimidia pars decurionum adfuerit cum e(a) r(es) consulta erit, || ne quis praeter eos, qui s(upra) s(cripti) s(unt), 20. qui locus decurionibus da|tus atsignatus relictusve erit, in eo loco sedeto neve | quis alium in ea loca sessum ducito neve sessum [d]uci | iubeto s[ciens]¹¹ d(olo) m(al)o. Si quis adversus¹² ea

1) Haec tabula quarta mire a ceteris differt: litteris exarata est minoribus et magis pressis; capp. 129—31 litteris perexiguis scripta post tempus adiecta esse videntur; praeterea formulae fusius conceptae sunt, totaque tabula interpolationibus aut inanibus aut ineptis abundat. Posteriore igitur tempore eam scriptam esse necesse est, in locum fortasse tabulae deperditae substituta, licet ratio interpolandi ne sic quidem satis intelligatur. — 2) aevatication. — 3) fgitum. — 4) om. — 5) designatus. — 6) io. — 7) colonos. — 8) locus. — 9) decurionis. — 10) der. — 11) s. pro sc. — 12) adversusve.

Tab. IV. sederit sc(iens) d(olo) m(alo) [siv]e | quis atversus ea sessum du-
col. 1, 25. xerit ducive iusserit sc(iens) d(olo) m(alo), || is in res sing(ulas),
quotienscumque quit d(e) e(a) r(e) atversus¹ ea | fecerit, HS
Ioo c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) esto,
eiusque pecunia[e q]ui eorum | volet rec(iperatorio) iudicio aput
Ivir(um) praef(ectum)ve actio petitio perse[cutio] ex [h(ac) l(ege)]
i(us) potest(as)que e(sto). |

- CXXVI. IVir, aed(ilis), praef(ectus) quicumque c(oloniae)
30. G(enetivae) I(uliae) ludos scaenicos faciet, si ve quis alius c(olo-
niae) G(enetivae) I(uliae) ludos scaenicos faciet, colonos Gene-
ti vos incolasque hospites[que²] atventoresque ita sessum du[cito],
ita locum dato distribuito atsignato, uti d(e) e(a) r(e) de | eo
loco dando atsignando decuriones, cum non min(us) | L decu-
riones, cum e(a) r(es) c(onsuletur), in decurionibus adfuerint, ||
35. decreverint statuerint s(ine) d(olo) m(alo). Quot ita ab decu-
rionib(us) | de loco dando atsignando statutum³ decretum erit, |
it h(ac) l(ege) i(us) r(atum)q(ue) esto. Neve is qui ludos fa-
ciet aliter aliove | modo sessum ducito neve duci iubeto neve
locum dato | ne[ve²] dari iubeto neve locum attribuito neve at-
40. tribui || iubeto neve locum atsignato neve atsignari iubeto neve
quit facito, quo⁴ aliter aliove modo, adque uti | locus datus at-
signatus attributusve erit, sedeant, neve facito, quo quis alieno
loco sedeat, sc(iens) d(olo) m(alo). Qui atversus ea fecerit, is
45. in res singulas, quotien[sc]umque quit || atversus ea fecerit, HS
Ioo c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) e(sto),
eiu[squ]e pecuniae cui volet rec(iperatorio) iudicio aput⁵ Ivi-
r(um) praef(ectum)ve actio pe[titio] persecutioque h(ac) l(ege)
ius potestasque esto. |

- CXXVII. Quicumque ludi scaenici c(oloniae) G(enetivae)
col. 2, 1. I(uliae) fient, ne quis in or'chestram ludorum spectandor(um)
causa praeter mag(istratum) | prove mag(istratu) p(opuli) R(o-
mani), quive i(ure) d(icundo) p(raerit) [e]t si quis senator p(o-
puli) R(omani) est erit | fuerit, et si quis senatoris f(ilius) p(o-
puli) R(omani) est erit fuerit, et si | quis praef(ectus) fabrum
5. eius mag(istratus) prove magistratu⁶, || qui provinc(iarum) Hi-

1) atuius. — 2) om. — 3) statuendo *aes*; attribuendo statutum
Huebner. — 4) quod. — 5) aiut. — 6) magistrato.

spaniar(um) ulteriorem Baeticae praerit optinebit, erit¹, et quos Tab. IV. ex h(ac) l(ege) decurion(um) loco | decurionem sedere oportet col. 2. oportebit, praeter eos | qui s(upra) s(cripti) s(unt) ne quis in orchestram ludorum spectan|dorum causa sedeto, neve quis- que mag(istratus) prove mag(istratu) || p/opuli R(omani) q(ui) 10. i(ure) d(icundo) p(raerit) ducito, neve quem quis sessum ducito, | neve in eo loco sedere sinito, uti q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) [v(olet)] s(ine) d(olo) m(alo).

CXXVIII. II(vir) aed(ilis) praef(ectus)² c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) quicumque erit, is suo quoque anno³ mag(istratu) | im- perio(ue) facito curato, quod eius fieri poterit, | u(ti) q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) v(olet)⁴, s(ine) d(olo) m(alo), mag(istri) ad fana templa delubra, quem⁵ || ad modum decuriones censue- rin[t], suo quoque⁶ anno fiant eiq[ue]⁷ d(ecurionum) d(ecreto) suo quoque anno | ludos circenses, sacrificia pulvinariaque | facienda curent, quem⁵ [a]d modum quitquit de iis | rebus, mag(istris) creandis, [lu]dis circensibus facien dis, sacrificiis procu[r]andis, 20. pulvinaribus fa'ciendis decuriones statuerint decreverint, | ea om- nia ita fiant. Deque iis omnibus rebus | quae s(upra) s(criptae) s(unt) quotcumque decuriones statuerint | decreverint, it ius ra- tumque esto, eiq(ue) omnes, || at quos ea res pertinebit, quot 25. quemque eorum | ex h(ac) l(ege) facere oportebit, faciunto s(ine) d(olo) m(alo). Si quis | atversus ea fecerit⁸ quotiens[cum]que⁹ quit atver'sus ea fecerit, HS ccLxx c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecun(iae) | cui eorum volet rec(iperatorio) indic(io) apud IIvir(um) || praef(ectum)[ve]¹⁰ 30. actio petitio persecutio(ue) e(x) h(ac) l(ege) | ius pot(estas) esto. |

CXXIX. IIvir(i) aediles praef(ectus) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) quicumque erunt¹¹ decurionesq(ue) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) quicumque¹² erunt, ei omnes d(ecurionum) d(ecretis) diligenter parento optemperanto s(ine) d(olo) m(alo) faciuntoque uti quot quemq(ue)¹³ eor(um) decurionum d(ecreto) agere facere oportebit ea omnia agant faciant¹⁴, u(ti) q(uod) r(ecte) f(ac- 35.

1) erunt. — 2) praf. — 3) cf. v. 15 et 16; sui quousque anni est in L. Iul. mun. v. 92.101. — 4) u.o.r.f.i.u. — 5) que — 6) quem'que. — 7) eaq. — 8) iecerit. — 9) quotiensque. — 10) om. — 11) quicum- querunt. — 12) quicumqe. — 13) cmmq. — 14) iaciant.

Tab. IV. tum) (esse) v(olet) s(ine) d(olo) m(alo). Si quis ita non fecerit
col. 2. sive quit atver'sus¹ ea fecerit sc(iens) d(olo) m(alo), is in res
sing(ulas) HS ccIōō [c(olonis)²] c(oloniae) G(enetivae) I(uliae)
d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae cui | eor(um) volet
rec(iperatorio) iudic(io) aput IIvir(um) praef(ectum)ve actio pe-
titio persecutioque ex h(ac) l(ege) | ius potestasque e(sto). |

- CXXX. Ne quis IIvir aed(ilis) praef(ectus) c(oloniae) G(e-
netivae) I(uliae) quicumque erit ad decurion(es) c(oloniae) G(ene-
40. tivae) referto³ neve decurion(es) || consulito neve d(ecretum) d(ecu-
rionum) facito neve d(e) e(a) r(e) in tabulas p(ublicas) referto
neve referri iubeto | neve quis decur(io) d(e) e(a) r(e), q(ua)
d(e) r(e) a(getur), in decurionib(us) sententiam dicito neve d(ecre-
tum) d(ecurionum) scri|bito, neve in tabulas pu|b]licas referto,
neve referendum curato, quo quis | senator senatorisve f(ilius)
p(opuli) R(omani) c(oloniae) G(enetivae) patronus atoptetur su-
matur fiat nisi de tri um partium d(ecurionum) d(ecreto) senten[t(ia)]
45. per tabellam facito et nisi de eo homine, de quo || tum refere-
tur consuletu[r, d(ecretum)] d(ecurionum) fiat, qui, cum e(a)
r(es) a(getur), in Italiam sine imperio⁴ privatus | erit. Si quis
adversus ea ad [d(ec)urion(es) rettulerit d(ecurionum)ve d(ecre-
tum) fecerit faciendumv[e] | curaverit inve tabulas p[ublicas]
rettulerit referri iusserit sive quis in decurionib(us) | senten-
tiam di[x]erit d(ecurionum)ve [d(ecretum) scrips]erit in[ve²] ta-
bulas publicas rettulerit referendumve | curaverit, in res sin-
g(ulas), quo[tienscu]mque quit atversus ea fecerit, is⁵ HS cccIōō
50. c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) || d(are) d(amnas) e(sto),
eiusque pecuniae cui [eor(um) vole]t rec(iperatorio) indi(cio)
aput⁶ IIvir(um) interregem praef(ectum) actio | petitio persecu-
tioqu[e ex h(ac) l(ege) i(us pot]est(as)que e(sto). |

- CXXXI. Neve quis IIvir aed(ilis) praef(ectus) [c(oloniae)
G(enetivae) I(uliae) quicu]mque erit ad decuriones c(oloniae)
col. 3, 1. G(enetivae) referto neve d(ecuriones) con'sulito neve d(ecretum)
d(ecurionum) facito neve d(e) e(a) r(e) in tabulas publicas re-
ferto neve referri iubeto | neve quis decurio d(e) e(a) r(e) in
decurionib(us) sententiam dicito neve d(ecretum) d(ecurionum)

1) atuersuc. — 2) om. — 3) peferto. — 4) impecio. — 5) /x. —
6) aiut.

scribito ne|ve in tabulas publicas referto neve referundum cu- Tab. IV.
 rato, quo quis senator¹ | senatori[s]ve f(ilius) p(opuli) R(omani) col. 3.
 c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) hospes atoptetur, hospitium tesse-
 rave² hospitalis cum || quo fi[at, n]isi de maioris³ p(artis) de- 5.
 curionum sententia per tabellam facito⁴ et nisi | de eo [h]omine,
 de quo tum referetur consuletur, d(ecretum) d(ecurionum) fict,⁵
 qui, cum e(a) r(es) a(getur), in Italiam | sine imperio privatus
 erit. Si quis adversus ea ad decuriones rettulerit d(ecretum)ve |
 d(ecurionum) fe(c)erit faciendumve curaverit inve tabulas publi-
 cas rettulerit re f[e]rrive iusserit sive quis in decurionibus sen-
 tentiam dixerit d(ecretum)ve d(ecurionum) || scripserit in[ve⁶] ta- 10.
 bul(as) public(as) rettulerit referendumve curaverit, | is in res
 sing(ulas), quotienscumque quit atversus ea fecerit, HS cc lxx
 c(olonis) c(oloniae) | G(enetivae) Iuliae d(are) d(annas) e(sto),
 eiusque pecuniae cui eorum volet recu(peratorio) indic(io) | aput
 IIvir(um) praef(ectum)ve⁷ actio petitio persecutioque h(ac) l(ege)
 ius potest(as)que esto. |

CXXXII. Ne quis in c(olonia) G(enetiva) post h(anc) l(e-
 gem) datam petitor kandidatus, || quicumque in c(olonia) G(ene- 15.
 tiva) I(ulia) mag(istratum) petet, [m]agistratus⁸ petendi causa
 in eo anno, quo quisque anno petitor | kandidatus mag(istra-
 tum) petet petiturusve erit, mag(istratus) pe'tendi convivia fa-
 cito neve at cenam quem⁹ | vocato neve convivium habeto neve
 facito sc(iens) d(olo) m(alo), || quo quis¹⁰ suae petitionis causa 20.
 convivium¹¹ habeat | ad cenamve quem⁹ vocet, praeter dum quod
 ip|se kandidatus petitor in eo anno, [quo⁶] mag(istratum) petat, |
 vocar[it] dum taxat in dies sing(ulos) h(ominum) VIII convi-
vium¹¹ | habeto, si volet, s(ine) d(olo) m(alo). Neve quis petitor
 kandidatus || donum munus aliudve quit det largiatur peti'tionis 25.
 causa sc(iens) d(olo) m(alo). Neve quis alterius petitionis | causa
 convivia facito neve quem ad cenam vocato neve convivium
 habeto, neve quis alterius peti'tionis causa cui quit [don]um mu-
 nus aliutve quid || dato donato largito sc(iens) d(olo) m(alo). Si 30.
 quis atversus ea | fecerit, HS lxx c(olonis) c(oloniae) G(enetivae)
 I(uliae) d(are) d(annas) e(sto), eiusque pecuniae cui eor(um) |

1) sinator. — 2) tesserasve. — 3) maiosis. — 4) iacito. — 5) iit. —
 6) om. — 7) pefve. — 8) /agistratusve. — 9) quemve. — 10) quit. —
 11) convium.

Tab. IV. volet rec(uperatorio) iudic(io) apud Ilvir(um) praef(ectum)[*ve*¹]
col. 3. actio petitio per|sec(utio)que ex h(ac) l(ege) i(us) potest(as)que
esto. |

CXXXIII. Qui col(oni) Gen(etivi) Iul(ienses) h(ac) l(ege)
35. sunt erunt, eorum omnium uxores, quae in c(olonia) G(ene-
tiva) I(ulia) h(ac) l(ege) sunt, eae mulier²es legibus c(oloniae)
G(enetivae) I(uliae) virique parento iuraque ex h(ac) l(ege),
quaecumque in | hac lege scripta sunt, omnium rerum ex h(ac)
l(ege) habento s(ine) d(olo) m(alo). |

CXXXIV. Ne quis Ilvir aedil(is) praefectus c(oloniae) G(e-
40. netivae), quicumque erit, post || h(anc) l(egem) ad decuriones
c(oloniae) G(enetivae) referto neve³ decuriones consu lito neve³
d(ecretum) d(ecurionum) facito neve d(e) e(a) r(e) in tabulas
publicas referto neve referri iubeto neve quis decurio, cum e(a) |
r(es) a(getur), in decurionibus sententiam dicito neve d(ecre-
tum) d(ecurionum) | scribito neve in tabulas publicas referto
45. nev[*e re*]ferendum curato, quo cui pecunia publica a[*liudve*] |
quid honoris habendi causa munerisve d[*andi pol*]licendi [*prove*¹]
statua danda ponenda detur do[*netur*] . . . . .

2. Lex Salpensana a. 81/4.⁴

[*R(ubrica.) Ut magistratus civitatem Romanam con-
sequantur.*

[XXI. . . *Quei Ilvir aedilis quaestor ex hac lege factus erit,*
col. 1, 1. *cives Romani sunt, cum post annum magistratu] || abierint, cum*

1) om. — 2) mulieris. — 3) nive. — 4) C. I. L. 2,253 n. 1963. —
A. 1851 in Hispania prope urbem Malagam duae tabulae aeneae effossae
sunt, altera l. m. 0,93, a. m. 0,76, duabus columnis inscripta, altera l. m.
1,29, a. m. 0,94, quinque columnis inscripta. Consilio, non casu, in terra
conditae esse videntur, cum eruderatae sint tegulis substructis impositae
telaeque linteae reliquiis involutae; unde contigit, ut prorsus integrae op-
timeque servatae in lucem prodierint. Nec tamen leges integras tabulae ex-
hibent, sed capita tantum aliquot, minor c. 21—29, maior c. 51—69, quae
capita numerorum notis adiectis rubricisque superscriptis distincta sunt.
Singulis rubricis littera R praescripta est. Esse partes legum municipalium
Salpensae et Malacae municipiorum ipsae ostendunt, quas leges a Domitiano
imperatore inter a. 81 et 84 datas esse cum ex cognomine municipiorum Flavii
Salp. et Flavii Mal. (S. 26.28.29. M. 58.61.62.64) intellegitur tum ex for-
mula iuris iurandi aliisque indiciis. (S. 25.26 et 22—24. M. 59) Cum autem

parentibus coniugibusque ac liberis¹, qui legitimis nuptis quae-
siti in potestatem parentum fuerint², item nepotibus ac neptibus
filio | natis natus³, qui quaeque in potestate parentum fuerint;
dum ne plures c(ives) R(omani) | sint, quam⁴ quod ex h(ac)
l(ege) magistratus creare oportet. ~ ||

R. Ut qui civitat(em) Roman(am) consequantur, 5.
maneant in eorundem m(ancipio) m(anu) | po-
testate. ~ |

XXII. Qui quaeve⁵ ex h. l. exve⁶ edicto imp(eratoris) Cae-
sar(is) Aug(usti) Vespasian(i), imp(eratoris)ve Titi | Caesaris Aug-
g(usti), aut imp(eratoris) Caesaris Aug(usti) Domitiani p(atris)
p(atriciae) civitatem Roman(am) | consecutus consecuta erit: is
ea in eius, qui c(ivis) Roman(us) h(ac) l(ege) factus erit, pote-
state || manu mancipio, cuius esse deberet, si civitate Romana⁷ 10.
mutatus | mutata non esset, esto idque ius tutoris optandi ha-
beto, quod haberet, si a cive Romano ortus orta neq(ue) civi-
tate mutatus mutata esset.

R. Ut qui c(ivitatem) R(omanam) consequentur,
iura libertorum retineant. |

XXIII. Qui quaeve [ex⁸] h(ac) l(ege) exve edicto imp(era-
toris) Caes(aris) Vesp(asiani) Aug(usti), imp(eratoris)ve Titi
Caes(aris) Vespasian(i) Au(gusti) || aut imp(eratoris) Cae(saris) 15.
Domitiani Aug(usti) c(ivitatem) R(omanam) consecutus conse-
cuta erit: is in | libertos libertasve suos suas paternos paternas,
qui quae in c(ivitatem) R(omanam) non | venerit, deque bonis
eorum earum et is, quae libertatis causa inposita | sunt, idem

---

Domitiano cognomen "Germanici", quod 84 p. C. accepit, nondum additum sit, intra a. 81 et 84 scriptae sint necesse est. Editae et illustratae sunt primum in Hispania a. 1853 a R. de Berlanga, avvocato Malacitano, in Germania 1855 a Mommseno (Die Stadtrechte der lat. Gem. Sal. u. Mal.), novissime ab Huebnero in C. l. L. cit. Eduardum Laboulaye de fide tabularum dubitantem (Les tables de M. et S. 1856) refutarunt C. Giraud (Les tables de S. et M. 1856. La Lex Malac. 1868) et L. Arndts, ZRG. 6,393. Commentarii novissimi sunt: van Lier, de aere S. et M. 1865, van Swinderen, de aere S. et M. 1866. — Salpensa oppidum est prope Hispalim.

1) hac liberi. — 2) fuerunt. — 3) natalis. — 4) qua. — 5) quaeque.
— 6) exve ex. — 7) Romana del.; cf. v. 12 18. — 8) om. aes.

ius eademque condicio esto, quae esset, si civitate mutatus | mutata¹ non esset.

R. De praefecto imp(eratoris) Caesaris Domitiani Aug(usti.) ||

20. XXIII. Si eius municipi decuriones conscriptive municipesve imp(eratori) Caesaris² Domitian(o) | Aug(usto) p(atri) p(atriciae) IIviratum communi nomine municipum eius municipi detulerint³, imp(erator)que Domitianus Caesar⁴ Aug(ustus) p(ater) p(atriciae) eum IIviratum receperit | et loco suo praefectum quem esse iusserit: is praefectus eo iure⁵ esto, quo | esset si eum IIvir(um) i(ure) d(icundo) ex h(ac) l(ege) solum creari oportuisset
25. isque ex h(ac) l(ege) solus || IIvir i(ure) d(icundo) creatus esset.

R. De iure praef(ecti), qui a IIvir(o) relictus sit. |

- XXV. Ex IIviris qui in eo municipio i(ure) d(icundo) p(raeerunt), uter postea ex eo municipio profisciscetur | neque eo die in id municipium⁶ esse se rediturum arbitrabitur, quem | praefectum municipi non minorem quam annorum XXXV ex | decurionibus conscriptisque relinquere volet, facito ut is iuret
30. per || Iovem et divom Aug(ustum) et divom⁷ Claudium et divom Vesp(asianum) Aug(ustum) et divom | Titum Aug(ustum) et genium imp(eratoris) Caesaris Domitiani Aug(usti) deosque Penates: | quae IIvir(um)⁸, qui i(ure) d(icundo) p(raeest), h(ac) l(ege) facere oporteat, se, dum praefectus erit, d(um) t(axat)⁹ quae eo | tempore fieri possint facturum, neque adversus ea facturum¹⁰ scientem | d(olo) m(alo); et cum ita iuraverit, praefectum
35. eum eius municipi relinquito. Ei¹¹ || qui ita praefectus relictus erit, donec in id municipium alteruter ex IIviris | adierit, in omnibus rebus id ius eaque¹² potestas esto, praeterquam de praefecto relinquendo et de c(ivitate) R(omana) consequenda, quod ius quaeque potestas h(ac) l(ege) IIviris qui¹³ iure dicundo praeerunt datur. Isque dum praefectus erit quo¹³tiensque municipium egressus erit, ne plus quam singulis diebus abesto. ||

---

1) mutatis mutatae. — 2) Caesaris. — 3) detulerant. — 4) impve Domitiani Caesaris. — 5) eove. — 6) municipum. — 7) dium. — 8) II viri. — 9) d. p. — 10) acturum. — 11) ii. — 12) erque. — 13) II viri in.

R. De iure iurando Ilvir(um) et aedil(ium) et q(uaestorum). ∞ |

XXVI. Duovir(i) qui in eo municipio *i(urc)* d(icundo) p(rae-sunt)¹, item aediles [*qui*²] in eo municipio sunt, item | quaestores qui in eo municipio sunt, eorum quisque in diebus quin-q(ue) | proxumis post h(anc) l(egem) datam, quique Ilvir(i) aediles quaestoresve postea ex h(ac) l(ege) | creati erunt, eorum quisque in diebus quinque proxumis, ex quo Ilvir || aedilis³ quaes- 45. tor esse coeperit, priusquam decuriones conscriptive || habeantur, col. 2, 1. iuranto pro contione per Iovem et divom⁴ Aug(ustum) et divom Claudi-um et divom Vespasianum Aug(ustum) et divom Titum Aug(ustum) et genium Domitiani | Aug(usti) deosque Penates: se, quodquomque ex h(ac) l(ege) exque re⁵ communi m(unici-pum) m(unicipi) Flavi Salpensani censeat, recte esse facturum, neque⁶ adversus h(anc) l(egem) remve commu-nem municipium 5. eius municipi facturum scientem d(olo) m(al)o, quosque prohi-bere possit prohibiturum; neque se aliter consilium habiturum neq(ue) aliter | daturum neque sententiam dicturum, quam ut ex h(ac) l(ege) exque re⁷ communi municipum eius municipi censeat fore. Qui ita non iuraverit, is HS X (milia) municipi-bus eius municipi d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae deque ea pecunia municipum eius municipi cui volet, cuique per hanc legem licebit, actio peti-tio persecutio esto. ∞ 10.

R. De intercessionem Ilvir(um) et aedil(ium) [*et*²] q(uaestorum). |

XXVII. Qui Ilvir(i) aut aediles aut quaestores eius muni-cipi erunt, his Ilvir(is) inter | se et cum aliquis alterutrum eorum aut utrumque ab aedile aedilibus | aut quaestore⁸ quae-storibus appellabit, item aedilibus inter se, [*item quaestoribus inter se*²] intercedendi, in triduo proximo quam appellatio 15. facta erit poteritque | intercedi, quod eius adversus h(anc) l(egem) non fiat, et dum ne amplius quam semel | quisque eorum in eadem re appelletur, ius potestasque esto, neve quis | adver-sus ea quid, quom⁹ intercessum erit, facito. ∞ |

1) f. d. p. — 2) om. — 3) aediles. — 4) dium. — 5) quod quemque ex h. l. ex quod re. — 6) necve. — 7) quam ut (*vel vi vel ve*) h. l. ex qua, re. — 8) quaestores. — 9) quicquam.

R. De servis apud Ilvir(um) manumittendis. ∞||

20. XXVIII. Si quis municeps municipi Flavi Salpensani, qui Latinus erit, apud Ilvir(os), | qui iure dicundo praeerunt eius municipi, servom suom servamve suam | ex servitute in libertatem¹ manumiserit, liberum liberamve esse iusserit, | dum ne quis pupillus neve quae virgo mulierve sine tutore auctore | quem quamve manumittat, liberum liberamve esse iubeat: qui ita ||
25. manumissus liberve esse iussus erit, liber esto, quaeque ita manumissa | liberave [esse²] iussa erit, libera esto, uti qui optumo³ iure Latini libertini liberi sunt erunt; dum⁴ is qui minor XX annorum erit ita manumittat, | si causam manumittendi iustam⁵ esse is numerus decurionum, per quem | decreta h(ac) l(ege) facta rata sunt, censuerit.

R. De tutorum datione. ||

30. XXIX. Cui tutor non erit incertusve erit, si is eave⁶ municeps municipi Flavi Salpensani | erit, et pupilli pupillaeve non erunt, et ab Ilviris, qui i(ure) d(icundo) p(raeerunt) eius municipi, postulaverit, uti sibi tutorem det, [et²] eum, quem dare volet, nominaverit: tum⁷ is, | a quo postulatum erit, sive unum sive plures collegas habebit, de omnium collegarum sententia,
35. qui tum in eo municipio intrave fines municipi eius erit, || causa cognita, si ei videbitur, eum qui nominatus erit tutorem dato. Sive | is eave, cuius nomine ita postulatum erit, pupil(lus) pupillave erit, sive is, a quo | postulatum erit, non habebit collegam, collegave⁸ eius in eo municipio intrave | fines eius municipi nemo erit: tum⁹ is, a quo ita postulatum erit, causa cognita in diebus X proxumis ex decreto decurionum, quod, cum duae
40. partes || decurionum non minus adfuerint, factum erit, eum, qui nominatus | erit, quo ne ab iusto tutore tutela abeat¹⁰, ei tutorem dato. Qui tutor h(ac) l(ege) datus erit, is ei, cui datus erit, quo ne ab iusto tutore tutela abeat¹⁰, tam iustus | tutor esto, quam si is c(ivis) R(omanus) et [ei¹¹] adgnatus proximus c(ivis) Romanus tutor esset. ∞||

1) libertate. — 2) om. — 3) optume. — 4) tum. — 5) iusta. — 6) ereve. — 7) dum. — 8) collegam collegave] collegamque. — 9) cum. — 10) habeat. — 11) ins. Hu.

3. Lex Malacitana a. 81/84.¹

[R. De nominatione candidatorum.

LI. Si ad quem diem professio] || fieri oportebit, nullius col.1,1.
 nomine aut | pauciorum, quam tot quod creari oportebit, pro-
 fessio facta erit, sive ex his, | quorum nomine professio facta
 erit, || pauciores erunt quorum h(ac) l(ege) comitiis ra|tionem 5.
 habere oporteat, quam tot [quot²] creari oportebit: tum is qui
 comitia ha|bere debet proscibito, ita u(t) d(e) p(lano) r(ecte)
 l(egi) p(ossint), | tot nomina eorum, quibus per h(anc) l(egem) ||
 eum honorem petere licebit, quod de runt ad eum numerum, ad 10.
 quem creari ex h(ac) l(ege) oportebit. Qui ita proscripti | erunt,
 ii, si volent, aput eum, qui ea co|mitia habiturus erit, singuli
 singu|los eiisdem condicionis³ nominato, | ique item, qui tum 15.
 ab is nominati erunt, si volent, singuli singulos aput eun|dem
 eademque⁴ condicione nomina|to; isque, aput quem ea nominatio
 facta erit, eorum omnium nomina pro|ponito, ita ut⁵ d(e) p(lano) 20.
 r(ecte) l(egi) p(ossint), deque is om|nibus item comitia habeto,
 perinde | ac si eorum quoque nomine ex h(ac) l(ege) de | pe-
 tendo honore professio facta esset || intra praestitutum diem pe- 25.
 tereque | eum honorem sua sponte coepissent⁶ ne|que eo propo-
 sito destitissent. |

R. De comitiis habendis. |

LII. Ex Ilviris qui nunc sunt, item ex is, qui || deinceps 30.
 in eo municipio Ilviri erunt, | uter maior natu erit, aut, si ei
 causa qu|ae inciderit q(uo) m(inus) comitia habere pos|sit, tum
 alter ex his comitia Ilvir(is), item | aedilibus, item quaestori-
 bus rogandis || subrogandis h(ac) l(ege) habeto; utique ea dis-| 35.
 tributione curiarum, de qua supra con|prehensum est, suffragia
 ferri debebunt, ita per tabellam ferantur facito. | Quique ita
 creati erunt, ii annum unum || aut, si in alterius locum creati 40.
 erunt, | reliqua parte eiuis anni in eo honore | sunt, quem suf-
 fragis erunt consecuti. |

R. In qua curia incolae suffragia | ferant. ~ ||

LIII. Quicumque in eo municipio comitia Ilviris, | item 45.

1) C. I. L. 2,256 n. 1964. Cf. supra p. 136 n. 4. — 2) om. — 3)
 condiciones. — 4) eandemque. — 5) ut] ut u. — 6) cepissent.

aedilibus, item quaestoribus rogan|dis habebit, ex curiis ducito
 unam, | in qua incolae, qui cives R(omani) Latine cives | erunt,
 50. suffragium¹ ferant, eisque in ea cu||ria suffragi latio esto. ∞ |

R. Quorum comitis rationem haberi oporteat. ∞ |

LIIII. Qui comitia habere debet, is primum Ilvir(os) | qui
 55. iure dicundo praesit ex eo genere in|genuorum hominum, de quo
 h(ac) l(ege) cau|tum comprehensumque est, deinde proximi|mo quo-
 que tempore aediles item quaestor|es ex eo genere ingenuorum
 hominum, | de quo h(ac) l(ege) cautum comprehensumque est, ||
 60. creandos² curato; dum ne cuius comi|tis rationem habeat, qui
 Ilviratum pe|tet³, qui minor annorum XXV erit, qui|ve intra quin-
 quennium in eo honore | fuerint; item qui aedilitatem quaestu-
 65. ram|ve petet, qui minor quam annor(um) XXV erit, | quive in
 col. 2, 1. earum qua causa erit, propter || quam, si c(ivis) R(omanus) esset,
 in numero decurio|num conscriptorumve eum esse non lice|ret.

R. De suffragio ferendo. |

LV. Qui comitia ex h(ac) l(ege) habebit, is municipes cu||-
 5. riatim ad suffragium ferendum voca|to ita, ut uno vocatu omnes
 curias in | suffragium vocet, eaeque singulae in | singulis con-
 saeptis suffragium per ta|bellam ferant. Itemque curato, ut ad
 10. cis|tam cuiusque curiae ex municipibus | eius municipi terni
 sint, qui eius cu|riae non sint, qui suffragia custodiant, diri-
 beant, et uti ante quam id faciant quisque eorum iurent: se
 15. rationem suffra||giorum fide bona habiturum relaturum|que. Neve
 prohibito, q(uo) m(inus) et qui hono|rem petent singulos custo-
 des ad singu|las cistas ponant. Iique custodes ab eo | qui co-
 20. mitia habebit, item ab his positi || qui honorem petent, in ea
 curia quis|que eorum suffragium¹ ferro, ad cuius cu|riae cistam
 custos positus erit, eorum|que suffragia perinde iusta rataque
 25. sun|to ac si in sua quisque curia suffragium || tulisset.

R. Quid de his fieri oporteat, qui | suffragiorum
 numero pares erunt. |

LVI. Is qui ea comitia habebit, uti quisque curiae | cuius

1) suffragio. — 2) creando. — 3) petet et.

plura quam alii suffragia habue|rit, ita priorem ceteris eum pro
 ea curia || factum creatumque esse renuntiato¹, | donec is numerus, 30.
 ad quem creari opor|tebit, expletus sit. Qua² in curia totidem |
 suffragia duo pluresve habuerint, ma|ritum, quive maritorum
 numero erit, || caelib| liberis non habenti, qui mari|torum nu- 35.
 mero non erit; habentem libe|ros non habenti; plures liberos
 haben|tem pauciores habenti praeferto priorem|que nuntiato ita,
 ut bini liberi post no|men inpositum aut singuli puberes amis|si 40.
 vi|vive³ potentes amissae pro singulis | sospitibus numerentur.
 Si duo pluresve to|tidem suffragia habebunt et ei|usdem | con-
 ditionis erunt, nomina eorum in || sortem coicito, et uti cuius- 45.
 que⁴ no|men sorti ductum erit, ita eum priorem alis renunti|ato⁵.

R. De sortitione curiarum et is, qui cu|riarum
 numero pares⁶ erunt. |

LVII. Qui comitia h(ac) l(ege) habebit, is relatis omnium || 50.
 curiarum tabulis nomina curiarum in sor|tem coicito, singula-
 rumque curiarum no|mina sorte ducito, et ut cuiusque curiae |
 nomen sorte exierit, quos ea curia fecerit, | pronuntiari iubeto;
 et uti quisque prior || maiorem partem numeri curiarum con|fe- 55.
 cerit, eum, cum h(ac) l(ege) iuraverit caverit|que de pecunia
 communi, factum creatumque renuntiato, donec tot magistra|tus
 sint quod h(ac) l(ege) creari oportebit. Si to|tidem curias duo 60.
 pluresve habebunt, | uti supra comprehensum est de is qui | suf-
 fragiorum numero pares essent, ita | de is qui totidem curias
 habebunt fa|cito, eademque ratione priorem quem||que creatum 65
 esse renuntiato. |

R. Ne quid fiat, quo minus comitia ha|beantur. ~ |

LVIII. Ne quis intercedito neve quit aliut fa|cito, quo
 minus in eo municipio⁷ h(ac) l(ege) || comitia habeantur perfi- 70.
 ciantur. Qui aliter adversus ea fecerit sciens || d(olo) m(alo), col. 3, 1.
 is in res singulas HS X(milia) mu|nicipibus municipii⁸ Flavi
 Malacitani | d(are) d(amnas) e(sto), ei|usque pecuniae deque ea
 pecun(ia) municipi eius municipii qui volet, cuique || per h(anc) 5.
 l(egem) licebit, actio petitio persecutio esto. |

1) renuntiatq. — 2) quam. — 3) utrive. — 4) quiusque. — 5) re-
 nuntiat. — 6) partes. — 7) muncepio. — 8) municepii.

R. De iure iurando eorum, qui maiorem | partem numeri curiarum expleverit. |

LIX. Qui ea comitia habebit, uti quisque eorum, | qui Iiviratum aedilitatem quaesturamve petet, maiorem partem numeri curiarum expleverit, priusquam eum factum | creatumque renuntiet, iniurandum adigito in contionem palam per Iovem et
10. divom Augustum et divom Claudium et divom || Vespasianum Augustum) et divom Titum Aug(ustum) | et genium imp(eratoris) Caesaris D[omitia]ni¹ Aug(usti) | deosque Penates se
15. quae² ex h(ac) l(ege) facere | oportebit facturum, neque adversus | h(anc) l(egem) fecisse aut facturum esse scientem || d(olo) m(alo).

R. Ut de pecunia communi municipum caveatur ab is, qui Iiviratum | quaesturamve petet. |

LX. Qui in eo municipio Iiviratum quaesturamve petent
25. quique propterea, quod pauciorum || nomine quam oportet professio facta | esset, nominatim in eam condicionem | rediguntur, ut de his quoque suffragium ex h(ac) l(ege) ferri oporteat:
30. quisque eorum, | quo die comitia habebuntur, ante quam || suffragium feratur arbitrato eius qui ea | comitia habebit praedes in commune municipum dato pecuniam communem eorum, quam in honore suo tractaverit, | salvam is fore. Si d(e) e(a)
35. r(e) is praedibus minus || cautum esse videbitur, praedia subsignato | arbitrato eiusdem. Isque ab iis praedes praediaque sine d(olo) m(alo) accipito, quoad recte cautum sit, uti quod recte factum esse volet. | Per quem eorum, de quibus Iivirorum quae-
40. torumve comitiis suffragium ferri oportebit, steterit, quo m(inus) recte caveatur, eius qui³ comitia habebit rationem ne habeto. |

R. De patrono cooptando. |

45. LXI. Ne quis patronum publice municipibus municipii Flavi Malacitani cooptato patrocini|umve cui deferto, nisi ex maioris partis de|curionum decreto, quod decretum factum | erit,

1) Litterae intra uncus quadratos in aere erasae sunt. — 2) penates se eumque. — 3) eiusque.

cum duae partes non minus adfue|rint et iurati per tabellam
sententiam tu||erint. Qui aliter adversus ea patronum | publice 50.
municipibus municipii Flavi Mal|lacitani cooptaverit patrocini-
umve cui | detulerit, is HS X (milia) n(ummum) in publicum¹
municipib|us municipii Flavi Malacitani d(are) d(amnas) e(sto);
et is, || qui² adversus h(anc) l(egem) patronus cooptatus cui|ve³ 55.
patrocinium delatum erit, ne magis | ob eam rem patronus
municipum⁴ municipii Flavi Malacitani⁵ esto. |

R. Ne quis aedificia, quae restitutu||rus non 60.
erit, destruat. |

LXII. Ne quis in oppido municipii Flavi Malacita|ni quae-
que ei oppido continentia aedificia | erunt, aedificium detegito
destruito demoliundumve curato, nisi⁶ decurionum con||scripto- 65.
rumve sententia, cum maior pars | eorum adfuerit, quod resti-
tuturus⁷ intra proxi|num annum non erit. Qui adversus ea fe-
ce|rit, is quanti e(a) r(es) e(rit), t(antam) p(ecuniam) municipi-
bus municipi | Flavi Malacitani d(are) d(amnas) e(sto), eiusque
pecuniae || deque ea pecunia municipi eius municipii, | qui vo- 70.
let cuique per h(anc) l(egem) licebit⁸, actio petitio || persecutio col. 4, 1.
esto. ~ |

R. De locationibus legibusque locatio|num pro-
ponendis et in tabulas mun|icipi referendis. ~||

LXIII. Qui IIvir i(ure) d(icundo) p(raeerit), vectigalia ultro- 5.
que tributa, | sive quid aliud communi nomine munici|pum eius
municipi locari oportebit, lo|cato. Quasque locationes fecerit
quasque | leges dixerit, quanti quit locatum sit et [qui⁹] prae||des 10.
accepti sint quaeque praedia subdita | subsignata obligatave sint
quique prae||diorum cognitores accepti sint, in tabu|las communes
municipum eius municipi | referantur facito et proposita habeto
per || omne reliquom tempus honoris sui, ita ut | d(e) pl(ano) 15.
r(ecte) l(egi) p(ossint), quo loco decuriones conscripti||ve propo-
nenda esse censuerint. |

1) duplicum. — 2) eisque. *Excidisse videtur formula sollemnis eiusque pecuniae — esto, ut in c. 58.62.67. Salp. 26. ZRG. 3,364 n. 80.* — 3) cui-
ius. — 4) municipium. — 5) tani *bis scriptum*. — 6) *inserendum fortasse*
de. — 7) restitutus. — 8) licerit. — 9) *om.*

R. De obligatione praedum praediorum | cognitorumque. ∞||

20. LXIV. Quicumque in municipio Flavio Malacitano | in commune municipum eius municipi | praedes facti sunt erunt, quaeque praedia | accepta sunt erunt, quique eorum prae|diorum
 25. cognitores facti sunt erunt: ii om|nes et quae cuiusque eorum tum [*fuerunt*¹] erunt, cum | praees cognitorve factus est erit, quaeque pos|tea esse, cum ii obligati esse coeperunt coepe|rint², qui eorum soluti liberatique non sunt | non erunt aut non sine
 30. d(olo) m(alo) sunt erunt, ea|que omnia, quae³ eorum soluta liberata|que non sunt non erunt aut non sine | d(olo) m(alo) sunt erunt, in commune municipum | eius municipii item obligati obligataque⁴ sunt, uti ii eave⁵ p(opulo) R(omano) obligati obli-
 35. gatave essent, si aput eos, qui Romae aera|rio praessent, ii praedes iique⁶ cognito|res facti eaque praedia subdita subsigna|ta obligatave essent. Eosque praedes eaque | praedia eosque cog-
 40. nitores, si quit eorum, in || quae cognitores facti erunt, ita non erit, | qui quaeve soluti liberati soluta liberata|que non sunt non erunt aut non sine | d(olo) m(alo) sunt erunt, Iiviris, qui ibi i(ure) d(icundo) prae|runt, ambobus alterive⁷ eorum ex de-||
 45. curionum conscriptorumque decreto, qu|od decretum cum eorum partes tertiae | non minus quam duae adessent factum | erit, vendere legemque his vendundis dicere | ius potestasque esto;
 50. dum eam⁸ legem is re|bus vendundis dicant, quam legem eos, | qui Romae aerario praeerunt, e lege prae|diatoria praedibus praedisque vendun|dis dicere oporteret, aut, si lege praedia|toria
 55. emptorem non inveniet, quam le|gem in vacuom vendendis dicere opor|teret; et dum ita legem dicant, uti pecu|niam in fore⁹ municipi Flavi Malacitani | referatur luatur solvatur. Quaeque lex | ita dicta erit¹⁰, iusta rataque esto. ||
60. R. Ut ius dicatur e lege dicta praedibus | et praedis vendundis. |

LXV. Quos praedes quaeque praedia quosque cog|nitores

1) om. — 2) coeperiint cepe|runt. [*Addē praeterea ii omnes. Tr. M.*] — 3) quaeque. — 4) obligatae|que. — 5) eave. — 6) inque. — 7) alteriusve. — 8) ea. — 9) *Sic aes. Mo.*: pecunia inde redacta in commune. *Lab.*: in foro. *Derb.*: in publ. *Secundum col. V v. 12 et 20 emendandum est*: pecunia in publicum municipum. — 10) dictarit.

IIviri municipii Flavi Malaci|tani h(ac) l(ege) vendiderint, de
iis quicumque || i(ure) d(icundo) p(raeerit), ad quem de ea re in ^{65.}
ius aditum erit, | ita ius dicito iudiciaque dato, ut ei, qui | eos
praedes cognitores ea praedia mer|cati erunt, praedes socii¹
heredesque eorum | iique², ad quos ea res pertinebit, de is res-
bus || agere easque res petere persequi rec|te possit. 70.

R. De multa, quae dicta erit. |

LXVI. Multas in eo municipio ab IIviris prae|fectove col. 5, 1.
dictas, item ab aedilibus quas ae|diles dixisse se aput IIviros
ambo alter|ve ex is professi erunt, IIvir, qui i(ure) d(icundo)
p(raeerit), in | tabulas communes municipum ei|us municipi 5.
referri iubeto. Si cui ea multa dicta | erit aut nomine ei|us
alius postulabit, ut | de ea ad decuriones conscriptosve refe|ra-
tur, de ea decurionum conscriptorum|ve iudicium esto. Quaeque
multae non || erunt iniustae a decurionibus con|scriptisve iudi- 10.
catae, eas multas IIviri | in publicum municipum ei|us municipi-
pii redigunto. ~ |

R. De pecunia communi municipum || deque ra- 15.
tionibus eorundem. |

LXVII. Ad quem pecunia communis municipum | ei|us mu-
nicipi pervenerit, heresve ei|us isve ad quem ea res pertinebit, 20.
in die|bus XXX proximis, quibus ea pecunia || ad eum pervene-
rit, in publicum muni|cipum ei|us municipi eam referto. Qui-
que rationes communes negotiumve qu|od commune³ municipum
ei|us municipi gesserit tractaverit, is heresve ei|us || [isve⁴] ad 25.
quem ea res pertinebit in diebus XXX | proximis, quibus ea
negotia easve ratio|nes gerere tractare desierit quibusque | de-
curiones conscriptique habebuntur, | ratio|nes⁵ edito redditoque
decurioni|bus⁶ conscriptisve cuive de his accipi|endis cognoscendis 30.
ex decreto decurio|num conscriptorumve, quod decretum | factum
erit cum eorum partes non mi|nus quam duae tertiae adessent,
nego|tium datum erit. Per quem steterit, q(uo) | m(inus) ita 35.
pecunia redigeretur referre|tur quove minus ita rationes redde-
rentur, is, per quem steterit q(uo) m(inus) rationes | redde-

1) Cf. Cic. de domo 18,48: praedem socium. — 2) isque. — 3) com-
muni. — 4) om.; cf. v. 40. — 5) rationes. — 6) decurionibus.

40. rentur quove minus pecunia redige retur referret[ur], heresque eius isque ad quem ea res qua de agitur pertinebit, q(ua)nti e(a) r(es) | erit, tantum et alterum tantum municipibus eius municipi d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuni|ae deque ea pe-
 45. cunia municipum municipii Flavi Malacitani¹, qui volet | cuique per h(anc) l(egem) licebit, actio pe|titio persecutio esto. |
50. R. De constituendis patronis causae, cum || rationes reddentur. ∞ |

- LXVIII. Cum ita rationes reddentur, Ilvir, qui decurio|nes conscriptosve habebit, ad decuriones | conscriptosve referto, quos
 55. placeat publi|cam causam agere, iique decuriones conscriptive per tabellam iurati d(e) e(a) r(e) decer|nunto, tum cum eorum partes non minus | quam duae tertiae aderunt, ita ut tres, qu|os plurimi per tabellam legerint, causam | publicam agant, iique
 60. qui ita lecti erunt tem|pus a decurionibus conscriptisve², quo cau|sam cognoscant actionemque suam or|dinent, postulanto, eoque tempore quod is | datum erit transacto eam causam uti quod | recte factum esse volet agunto. ||

65. R. De iudicio pecuniae communis. |

LXIX. Quod m(unicipum) m(unicipii) Flavi Malacitani nomine pe|tetur ab eo, qui eius municipi munice|ps³ incolave erit, quodve cum eo agetur | quod pluris HS c|lo sit neque tanti sit, ut || [*de ea re proconsulem ius dicere iudiciaque dare ex hac lege oporteat: de ea re Ilvir praefectusve, qui iure dicundo praeerit eius municipii, ad quem de ea re in ius aditum erit, ius dicito iudiciaque dato*] . . . .

4. Fragmentum Tudertinum⁴.

1. . . [*De quibus poenis ob iura sepulcrorum violata cautum iure Qui*]ritium comprehensumve est uti dentur p(opulo)

1) eius ea pecunia municipum m. F. M. inseruntur. — 2) conscriptive. — 3) municipes. — 4) C. I. L. 1,263 n. 1409. Ri. tab. 35. Fragmentum tabulae aeneae, (alt. m. 0,25, lat. m. 0,27) a. 1729 in Tiberis alveo prope antiquum Tuder (hodie Todi) erutum, nunc Neapoli adservatum. Legem inscriptam colonicam esse, non populi Romani, Mo. probavit adversante Hu. Multa p. 277. Lamina, utpote inferior tabulae pars, tam a superiore

R(omano), u[ti eadem dentur colonis eius coloniae, ius esto . . |
 . . utique magistratus eius coloniae, si quis] eorum qui quoque 2.
 anno inferiarum sacri[s fungentur, propter eam rem apud se
 damnatus | erit, tantam pecuniam, quantam is damnatus erit, ei 3.
 coloniae d]andam adtribuendam curent. ~ |

[Quae quem ex hac rogatione facere oportet, agito facito, 4.
 neve quid adversus hanc rog[ationem agito facito sciens d(olo)
 m(alo). Si quis | quid adversus hanc rogationem egerit fecerit]t 5.
 sciens d(olo) m(alo), ei multa esto HS [X]¹, eiusque pecuni[ae
 qui volet magistratus petitio esto, . . | . . eamque pecuniam vel] 6.
 populi iudicio petere vel in sacrum iudicare licet[o. ~ |

Si quis quid adversus alias rogationes] huius rogationis 7.
 ergo fécerit, quodve ex earum [aliqua facere eum oporteret,
 huius rogationis ergo . . | . . n]on fecerit, id ei fraudi multae 8.
 poenae ne esto. ~ |

Ne quis hanc rogationem abrogato neve huic rog]ationi 9.
 obrogato neve de hac rogatione derogato, [quod eius contra
 leges publicas populi Romani . . | . . senatusve populi Romani 10.
 iu]ssionem factum non erit. Quod aliter rogatum e[rit in hac
 rogatione . . | . . eius] h(ac) l(ege) n(ihil) r(ogatur). 11.

5. Fragmentum Florentinum².

. . . || in res singulas HS X c(olonis) e(ius) c(oloniae) d(are) I, 1.
 d(amnas) e(sto), [i]sque locus, ubi | quis adversus ea humátus
 sepultusve erit, púrus et religióne solútus estó, eumque s(ine)
 f(raude) s(ua) | qui volet exarátó. Item né quis alvos apium | . . 3.

[cum IIviro || prae]f(ect)o]ve de [e]a re cog[noscere non licebit le- II, 1.
 gibus] | eius c(oloniae) ita uti lege Aeli[a . . (24) . . cautum] | est,
 d(ecreto) d(ecurionum) ad p(raetorem) de ea re refe[rto isque
 praetor proponere] || édicereque debetó eam [rem] . .

quam a dextra et laeva parte fracta, finem tantum legis continet. Aetatis Augustae videtur esse. Supplevit Mo.

1) id est decies. — 2) C. I. L. 1,263 ad n. 1409. Lamina est Florentinae in museo Riccardiano adservata, duabus paginis scripta, fracta a parte et superiore et inferiore et dextra. Quo loco et tempore reperta sit non constat.

6. Epistula incertorum imperatorum de Tymandenis¹.

..... ovi penitus ... | ..... Tymandenis item | .... ad sci-
 5. tiam nostram | .... tua pertulit, contemplati sumus || [*Tyman-*]
 denos voto praecipuo, summo etiam | studio optare, ut ius et
 dignitatem civita|tis praecepto nostro consequantur, Lepide | ca-
 rissime. Cum itaque ingentium nobis | sit, ut per universum
 10. orbem nostrum civi|tatum honor ac numerus augeatur eos|que
 eximie cupere² videamus, ut civitatis | nomen honestatemque
 percipiant, isdem | maxime pollicentibus, quod apud se decu-|
 15. rionum sufficiens futura sit copia, cre|didimus adnuendum. Quare
 volumus | ut eosdem Tymandenos hortari cu|res ut voti sui
 compotes redditi³ | cum ceteris civitatibus nostris ea, que | ip-
 20. sos consecutos ius civitatis conp|etit recognoscere, obsequio suo
 nitan|tur implere. Ut autem sic uti ceteris | civitatibus ius
 est coeundi in⁴ curiam, | faciendi etiam decreti et gerendi⁵ ce-|
 25. tera, que iure permissa sunt, ipsa quo|que permissu nostro
 agere possit, et | magistratus ei itemque aediles, quaes|tores
 quoque et si qua alia necessaria | facienda sunt, creare debe-
 30. bunt. Quem | ordinem agendarum rerum perpetuo || pro civi-
 tatis merito custodiri conve|niet. Numerum autem decurionum |
 interim quinquaginta hominum in|stituere debebis. Deorum
 35. autem in|mortalium favor tribuet, ut aucti[s] || eorum viribus
 adque numero mai|or | e]orum haberi copia possit.

---

[1] *Tymandenorum oppidum (hodie Yaztî Veran) in Pisidia situm est tri-
 bus horis orientem versus ab Apollonia. Ibi qui titulum repperit praefectus
 instituto Atheniensi Americanorum Sterrett dedit nobis et ut hoc loco pro-
 direct liberaliter permisit. Quorum imperatorum sit, non liquet, nec magis
 novimus Lepidum praesidem ut videtur Pisidiae; litteratura similis est Dio-
 cletianae. TH. M.] — 2) supere. — 3) redditis; emendavit Pick. — 4)
 coeundun. — 5) gerend.*

CAPUT V.

SENATUS CONSULTA.

1. SC. de Bacchanalibus a. 568¹.

[Q.] Marcius L. f., S(p.) Postumius L. f. cos. senatum consoluerunt n(onis) Octob. apud aedem | Duclonai.

Sc(ribendo) arf(uerunt) M. Claudi(us) M. f., L. Valeri(us) P. f., Q. Minuci(us), C. f. ∞

De Bacanalibus quei foideratei | esent ita exdeicendum censuere:

Nequis eorum Bacanal² habuisse velet; sei ques | esent, quei sibi deicerent necesus ese Bacanal habere, eeis³ utei ad pr(aitorem) urbanum | Romam venirent, deque eeis rebus, ubi 5. eorum verba⁴ audita esent, utei senatus | noster decerneret, dum ne minus senatoribus⁵ C adesent [quom e]a⁶ res cosoleretur. |

Bacas⁷ vir nequis adiese⁸ velet ceivis Romanus neve minus Latini neve socium | quisquam, nisei pr. urbanum adiesent⁸, isque [d]e senatuos sententiad, dum ne | minus senatoribus C adesent quom ea res cosoleretur, iousiset⁹. Ce[n]suere. |

Sacerdos nequis vir eset; magister neque vir neque mulier 10. quisquam eset. ∞ Neve pecuniam quisquam eorum comoine[m h]abuisse ve[ll]et; neve magistratum, | neve pro magistratud¹⁰, neque virum [neque mul]ierem quiquam fecisse velet. ∞ | Neve post hac inter sed conioura[se nev]e comvovise neve conspondise | neve

1) C. I. L. 1,43 n. 196. (Cf. C. I. L. 10,13 n. 104.) Ri. tab. 18. — E tabula aenea (a. 0,27 m., l. 0,28 m.) a. 1640 in vico Tiriolo Calabriae effossa, nunc Vindobonae adservata. Litteris exiguis, sed elegantibus est scripta; capita non sunt distincta, spatia quaedam passim sine causa, ut videtur, vacua relicta. — Bacchanalium coniurationem et de ea re decreta senatus ad a. 568 enarrat Livius 39,8—19. Haec autem tabula proprie epistulam exhibet a consulibus datam ad magistratus nescio quos agro Teurano (in Bruttiiis) praefectos cum adiecto vel potius praemisso senatus-consulto. — 2) sacanal. — 3) i. e. ei, nam eis antiqua forma nomin. plur. est pro i, ut facteis in l. agr. v. 28. — 4) utr a. — 5) De suppressa littera l v. Ri. p. 122 col. 3. — 6) quom e deficit spatio vacuo relicto. — 7) i. e. bacchas. Liv. 39,9.10.13: bacchis initiari. — 8) i. e. adiesse cet. — 9) iousisent, quod defendit Weissbrodt, spec. gramm. p. 16 et denuo miscellanea epigr. num. gramm. (Bruns. 1883). — 10) magistratuo.

conpromesise velet, neve quisquam fidem inter sed dedise velet. |
 15. Sacra in oquoltod¹ ne quisquam fecise velet; ~ neve in popli-
 cod neve in | preivatod neve exstrad urbem sacra quisquam fe-
 cise velet, ~ nisei | pr. urbanum adieset, isque de senatuos
 sententiad, dum ne minus | senatoribus C adesent quom ea res
 cosoleretur, iqsisset². Censuere. |

Homines plqus V oinvorsei virei atque mulieres sacra ne
 20. quisquam | fecise velet, neve interibei virei plous duobus, mu-
 lieribus³ plous tribus | arfuisse velent, nisei de pr. urbani sena-
 tuosque sententiad, uti suprad | scriptum est. ~

Haice uti in coventionid exdeicatis ne minus trinum |
 noundinum, senatuosque sententiam uti scientes esetis ~ —
 eorum | sententia ita fuit: 'sei ques esent, quei avorsum ead fe-
 25. cisent, quam suprad || scriptum est, eis rem capitalem facien-
 dam censuere' — ~ atque uti | hoc in tabolam ahenam in-
 ceideretis, ita senatus aiquom censuit, | uteique eam figier iou-
 beatis, ubi facilumed gnoscier potisit; ~ atque | uti ea ba-
 canalia, sei qua sunt, exstrad quam sei quid ibei sacri est, | ita
 uti suprad scriptum est, in diebus X, quibus vobeis tabelai
 30. datai || erunt, faciatis uti dismota sient. — In agro Teurano⁴.

2. SCC. de Thisbaeis a. 584⁵.

(I.) Κόιντος Μαίνιος Τίτου υἱὸς στρατηγὸς τῇ συνκλή|τῳ συν-
 εβουλεύσατο ἐν κομετίῳ πρὸ ἡμερ|[ῶ]ν ἑπτὰ εἰδυὼν Ὀκτωμβρίων.

(I.) Q. Maenius T. f. praetor senatum consuluit in comitio
 a. d. VII idus Octobres.

1) dquoltod. — 2) iousisent; cf. p. 151 n. 9. — 3) expectamus mulieres.
 — 4) Hacc tria verba maioribus litteris scripta sunt. — [5) Tabula marmo-
 rea reperta a. 1871 in Boeotia ibi ubi fuerunt antiquae Thisbae ad vicum
 Kakosi, extat Athenis in museo publico quod centrale dicunt. Descripsit et
 edidit primus Foucartus in ephemeride 'archives des missions scientifiques et lit-
 téraires' a. 1872 p. 322 sq. (unde repetivit Mommsen eph. epigr. I p. 278 sq.),
 sed mendis plurimis et gravissimis inquinatam, quarum recognito archetypo
 quasdam sustulit Otto Lueders (apud Mommsenum eph. epigr. 2, 102), plures
 Johannes Schmidt (Mitth. des athen. Instituts 4, 235; Ztschr. d. Sav.-Stiftung
 für RG., Romanist. Abth. vol. 2 a. 1881 p. 116 sq.). Instructa est commenta-
 riis ab editoribus omnibus, a nostratibus etiam versione Latina. — Inscriptio
 continet versionem Graecam duorum SCorum, quorum prius (v. 1—13) a. d.

Γραφομένῳ | παρήσαν Μάνιος Ἀκίλιος Μανίου υἱὸς Ὀλτε[ι-|
νί]α, Τίτος Νομίσιος Τίτου υἱός. 5.

Περὶ ὧν Θισ[β]εῖς λόγους ἐποιήσαντο περὶ τῶν καθ' αὐ[τ]οὺς
πραγμάτων, οἵτινες ἐν τῇ φιλίας τῇ | ἡμετέραι ἐνέμειναν, ὅπως
αὐτοῖς δοθῶσιν, | [ο]ῖς τὰ καθ' αὐτοὺς πράγματα ἐξηγήσονται·

περὶ τοῦτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· ὅπως Κόιντος | 10.
Μαίνιος στρατηγὸς τῶν ἐκ τῆς συνκλήτου | [π]έντε ἀποτάξει, οἱ
ἂν αὐτῷ ἐκ τῶν δημοσίων παρα[γμ]άτων καὶ τῆς ἰδίας πίστεως
φαίνωνται. Ἔδοξε¹. |

(II.) Προτέραι εἰδυὼν Ὀκτωμβρίων.

Γραφομένῳ παρή|σαν Πόπλιος Μούκιος Κόιντου υἱός, Μάαρκος 15.
Κλαύ|διος Μάαρκου υἱός, Μάνιος Σέργιος Μανίου υἱός. |

1) Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ² λόγους ἐποιήσαντο

Scribendo adfuerunt M. Acilius M. f. Vol(tinia), T. Nu-
misius T. f.

Quod Thisbaei verba fecerunt de rebus ad se pertinentibus
ii qui in amicitia nostra permanserunt, ut sibi darentur, quibus
res ad se pertinentes exponerent,

de ea re ita censuerunt: ut Q. Maenius praetor ex senatu
quinque delegaret, qui sibi e re publica fideque sua viderentur.
*Censuere.*¹

(II.) *Pridie idus Octobres.*

Scribendo adfuerunt P. Mucius Q. f., M. Claudius M. f.,
M. Sergius M. f.

1) *Item quod iidem² verba fecerunt*

VII id. Octobres, posterius pridie idus factum est; annum docuerunt nomina
duo consulis (v. 42) A. Hostilii Mancini, qui a. 584 cum A. Attilio Ser-
rano fasces gessit, et Q. Maenii praetoris noti e Livii libro XLIII. Th. M.]

1) *Explicit SC. prius, incipit alterum. Magistratus consulentis et*
loci indicatio omissa est, quod sine dubio iidem erant atque in priore SC.
Hoc alterum septem habet capita sive sententias, quarum prima secunda
quarta quinta in complures partes divisae sunt, ut duodecim discessionibus
opus fuerit ad id SC. conficiendum. — 2) Verba ὡσαύτως — αὐτοὶ si ita
fuerunt in exemplari Romae confecto, Maenius de rebus Thisbaeorum se-
cundo die senatum ita consuluit, ut pergere se diceret in actione proximo
senatu coepta. Sententia huius capituli una relatione videtur proposita
esse, a senatu autem in tres partes divisa et diversis condicionibus de-
creta.

- a) περὶ χώρας | [κ]αὶ περὶ λιμένων καὶ προσόδων καὶ περὶ ὁρέων·
 ἃ αὐτῶν ἐγε|γόνεισαν, ταῦτα ἡμῶν μὲν ἔνεκεν ἔχειν
 20. ἐξεῖναι ἔδο|ξεν.
- b) περὶ ἀρχῶν καὶ περὶ ἱερῶν καὶ προσόδων, ὅπως αὐτοὶ |
 [κ]υριεύωσι·
 περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· | οἵτινες εἰς
 τὴν φιλίαν τὴν ἡμετέραν¹ πρὸ τοῦ ἧ Γαίος Λοκρέ|τιος
 τὸ στρατόπεδον πρὸς τὴν πόλιν Θίσβας προσήγα|γεν,
 25. ὅπως οὗτοι ἔτη δέκα τ[ὰ] ἔγγιστα κυριεύωσιν. Ἔδοξε. ||
- c) περὶ χώρας, οἰκῶν καὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς·
 οὐ ποτέ | τι αὐτῶν γέγονεν, ὅπως [τὰ] ἑαυτῶν αὐτοῖς ἔχειν
 ἐξῆι. | Ἔδοξεν.
- 2) Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο, ὅπω[ς] | οἱ
 αὐτόμολοι οἱ ἴδιοι ἐκεῖ φυγάδες ὄντες², τὴν ἄκραν αὐτοῖς ὅπως | τει-
 χίσαι ἐξῆι καὶ ἐκεῖ κατοικῶσιν οὗτοι, καθότι ἐνεφάνισαν³.
30. οὕ|τως ἔδοξεν· ὅπως ἐκεῖ κατοικῶσιν καὶ τοῦτο τειχίσωσιν.
 Ἔδοξεν.

- a) *de agro et de portubus redditibusque et de saltibus,*
qui eorum fuerant, eos per nos habere licere censuerunt.
- b) *de magistratibus et de delubris redditibusque eorum ut*
ipsi obtinerent,
de ea re ita censuerunt: qui in amicitiam nostram [venc-
runt], antequam C. Lucretius exercitum ad oppidum
Thisbas admovit, ut ii decem annis proximis obtinerent.
Censuere.
- c) *de agro et aedibus et bonis suis,*
cuiuscumque quid eorum fuit, ut sua sibi habere li-
ceret. Censuere.

2) *Item quod iidem verba fecerunt, ut qui transfugae ipsorum*
ibi exules essent,² arcem iis ut communire liceret, et ibi ii habi-
tarent, uti significaverunt,³

ita censuerunt: ut ibi habitarent et id communirent. Censuere.

1) Suppl. παρεγένοντο. — 2) Significari videntur transfugae Thisbaeorum qui Romae exulaverant (non exulabant) iam reversi domum. — 3) Verba καθότι ἐνεφάνισαν hic et infra v. 34 significant eos homines qui supra v. 23 et 24 in amicitiam p. R. venisse dicuntur ante C. Lucretii expeditionem.

2a) Τὴν πόλιν τειχίσαι οὐκ ἔδοξεν.

3) Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ | λόγους ἐποιήσαντο, χρυσίον, ὃ συνήνεγκαν εἰς στέφανον ὅπως εἰς τὸ Καπετώλιον στέφανον κατασκευάσωσιν τούτοις καθ' [ὅτι] ἐνεφάνισαν, ὅπως αὐτοῖς ἀποδοθῇ, ὅπως τοῦτον τὸν στέφανον εἰς || [τὸ] Καπετώλιον κατασκευάσωσιν · 35. οὕτως ἀποδοῦναι ἔδοξεν.

4) Ὡσαύ[τ]ως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο

a) ἀνθρώπους, οἵτινες ὑπενα[ν]τί]α τοῖς δημοσίοις πράγμασι τοῖς ἡμετέροις καὶ τοῖς ἑαυτῶν εἰσιν, | [ὅπ]ως οὗτοι κατέχονται ·

περὶ τούτου τοῦ πράγματος, καθὼς ἂν Κοίν[τ]ωι Μαινίωι στρατηγῶι ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ τῆς ἰδίας πί[σ]τεως δοκῇ, οὕτως ποιεῖν ἔδοξεν. 40.

b) οἵτινες εἰς ἄλλας πόλεις ἀπήλθοσαν καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν παρ' ἡμῶν στρατηγὸν παρεγένοντο, ὅπως | μὴ εἰς τάξιν καταπορεύονται ·

περὶ τούτου τοῦ πράγματος πρὸς Αὐλὸν | [Ὀ]στίλιον ὑπατον γράμματα ἀποστεῖλαι ἔδοξεν, ὅπως περὶ τούτου τῇ δι[αν]οίᾳ προσέχηι, καθὼς ἂν αὐτῶι ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ || [τ]ῆς ἰδίας πίστεως φαίνεται. Ἔδοξεν. | 45.

5) Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο περ[ὶ] | τῶν

2a) *Oppidum communiri non censuerunt.*

3) *Item quod iidem verba fecerunt, aurum, quod contulerant in coronam, ut in Capitolio coronam ponerent, iis(?), sicuti significaverunt, ut ipsis redderetur, ut eam coronam in Capitolio ponerent, ita reddi censuerunt.*

4) *Item quod iidem verba fecerunt*

a) *homines, qui adversus rem publicam nostram ipsorumque essent, ut ii detinerentur, de ea re, ut Q. Maenio praetori e re publica fideque sua videbitur, ita fieri censuerunt.*

b) *qui in alia oppida abierunt neque ad praetorem a nobis missum adfuerunt, ut ne in ordinem regrederentur, de ea re. ad A. Hostilium consulem litteras dari censuerunt, ut de ea re animadverteret, uti ipsi e re publica fideque sua videretur. Censuere.*

5) *Item quod iidem verba fecerunt de causis Xenopithidis et*

δικῶν Ξενοπίθιδος καὶ Μνάσιδος, ὅπως ἐκ Χαλκίδος ἀφεθῶσι, | καὶ Δαμοκρίτα Διονυσίου ἐχ' Θηβῶν αὐτά·

περὶ τούτων τῶν πόλεων ἀφείναι ἔδοξεν, καὶ ὅπως εἰς Θί-
σβας μὴ κατέλθωσιν. Ἔδοξεν. ||

50. 5a) [ᾠ]σαύτως περὶ οὗ ταύτας τὰς γυναῖκας ὑδρίας σὺν ἀρ-
γυρίῳ[ι | πρὸ]ς¹ τὸν στρατηγὸν ἐνεγκεῖν εἵπασαν·

περὶ τούτου τοῦ πράγ[μα|το]ς ὕστερον ἔναντι Γαῖου Λοκρε-
τίου βουλευσασθαι ἔδοξεν. |

6) ᾠσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ Θισβεῖς ἐνεφάνισαν περὶ σίτου
καὶ ἐλ[αί]ου ἑαυτοῖς κοινωνίαν πρὸς Γναῖον Πανδοσίον γεγονέναι·

55. περὶ τούτου τοῦ πράγματος, [ἐ]άν² κριτὰς λαβεῖν βούλωνται,
τούτοις κριτὰς δο[ῦ]ναι ἔδοξεν.

7) ᾠσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο περὶ τοῦ |
γράμματα δοῦναι Θισβεῦσιν εἰς Αἰτωλίαν καὶ Φωκίδα·

περὶ τούτου | τοῦ πράγματος Θισβεῦσι καὶ Κορωνεῦσιν εἰς
Αἰτωλίαν καὶ Φωκίδα καὶ ἐάν που εἰς ἄλλας πόλεις βούλωνται,

60. γράμματα φιλάν[θρωπα] δοῦναι ἔδοξεν.

*Mnasidis ut Chalcide dimitterentur, et Damocritae Dionysii filii
Thebis itidem (?)*

*de iis civitatibus dimittendos esse censuerunt, et ut Thisbas
ne redirent. Censuere.*

*5a) Item quod eas mulieres urnas cum pecunia ad praeto-
rem tulisse dixerunt,*

*de ea re posthac coram C. Lucretio deliberandum esse cen-
suerunt.*

*6) Item quod iidem Thisbaei significaverunt de frumento et
oleo sibi societatem cum Gnaeo Pandosino fuisse,*

*de ea re, si iudices accipere volent, iis iudices dandos esse
censuerunt.*

*7) Item quod iidem verba fecerunt de litteris dandis Thisbaeis
in Actoliam et Phocidem,*

*de ea re Thisbaeis et Coronaeis in Actoliam et Phocidem
et si quo ad alias civitates volent, litteras benignas dandas esse
censuerunt.*

1) Spatio magis convenit supplementum εἰς. — 2) KAN tabula.

3. SC. de philosophis et rhetoribus a. 593.

(*Suetonius de claris rhetoribus c. 1*: vetus SC., item censorium edictum¹ subiciam:)

C. Fannio Strabone, M. Valerio Messala cos.

M. Pomponius praetor senatum consuluit.

Quod verba facta sunt de philosophis et de rhetoribus, de ea re ita censuerunt: ut M. Pomponius praetor animadverteret curaretque, uti² ei e republica fideque sua videretur, uti Romae ne essent.

4. SC. de Tiburtibus c. a. 595.³

L. Cornelius Cn. f. pr(aetor) sen(atum) cons(uluit) a. d.

III. nonas Maias sub aede Kastorus.

Scr. adf. A. Manlius A. f., Sex Iulius ..., L. Postumius S(p.) f.

Quod Teiburtes v(erba) f(ecistis) quibusque de rebus vos purgavistis, ea senatus | animum advortit ita utei aequom fuit: nosque ea ita audiveramus, || ut vos deixsistis vobeis nontiata 5. esse. Ea nos animum nostrum | non indoucebamus ita facta esse propter ea quod scibamus | ea vos merito nostro facere non potuisse, neque vos dignos esse, | quei ea faceretis, neque id vobeis neque rei poplicae vestrae | oitile esse facere. Et postquam vostra verba senatus audivit, || tanto magis animum nos- 10. trum indoucimus, ita utei ante | arbitrabamur, de eieis rebus af vobeis peccatum non esse. | Quonque de eieis rebus senatuei purgati estis, credimus vosque | animum vestrum indoucere oportet, item vos populo | Romano purgatos fore.

---

1) *Utrumque exhibet etiam Gell. 15,11; edictum censorium dabitur infra.* — 2) *uti Gelliani libri, ut si Suetoniani.* — 3) *C. I. L. 1,107 n. 201. E tabula aenea, quae saec. XVI Tibure reperta aut periit aut latet. Primum edita est ab Ursino (ad August. de leg. 22), postremo e tabula ipsa ab Ennio Quirino Visconti (icon. rom. 1,89). Eam scriptum esse per bellum sociale a. 664 Visc. coniecit, per coniurationem Sertorianam (a. 676) Mo. l. l.; Ritscheliuss (Rh. Mus. 9 p. 160) L. Cornelium praetorem eundem esse iudicavit atque L. Cornelium Cn. f. Lentulum Lupum consulem a. 598, adsentiente postea Mo. (Eph. epigr. 1 p. 289) propterea quod tribus in nominibus testium omissa ad eam aetatem ducit. Habemus autem non ipsum SC., sed epistolam praetoris datam ad SCtum, conversa oratione ex tertia persona in secundam, id quod post Urs. demonstravit Mo.*

5. SC. de Asclepiade Clazomenio sociisque a. 676¹.

[*Consulibus Q. Lutatius Q. f. Catulo et M. Aemilio Q. f. M. n. Lepido, praetore urbano et inter peregrinos L. Cornelio . . f. Sisenna, mense Maio.*

Q. Lutatius Q. f. Catulus cos. senatum consuluit a. d. XI k. Iunias in comitio.

Scribundo adfuerunt L. Faberius L. f. Ser(gia), C. . . . L. f. Pop(lilia), Q. Petillius T. f. Ser(gia).

Quod Q. Lutatius Q. f. Catulus consul verba fecit, Asclepiadem Philini filium Clazomenium, Polystratum Polyarci filium Carystium, Meniscum Irenaei, qui fuit Meniscus Thar-

Ἐπὶ ὑπάτων Κοίντου Λυτατίου Κοίντου υἱοῦ Κάτλου καὶ Μάρκου Αἰμ[λίου Κοίντου υἱοῦ] | Μάρκου υἱοῦ Λεπίδου²,
3. στρατηγῶ δὲ κατὰ πόλιν καὶ ἐπὶ τῶν ξένων Λευκίου Κορνηλίου[υ
. . . υἱοῦ] | Σισέννα, μηνὸς Μαΐου.

Κόιντος Λυτάτιος Κοίντου υἱὸς Κάτλος ὕπατος συγκλήτῳ
συνεβουλ[εύσατο] | πρὸ ἡμερῶν³ ἑνδεκα καλανδῶν Ἰουνίων ἐν
κομετίῳ.

5. Γραφομένῳ παρήσαν Λεύκιος Φαβέριος Λευκίου υἱὸς Σεργία,
Γάιος[ς . . . Λευ]κίου υἱὸς Ποπλιλία⁴, Κόιντος Πετίλλιος Τίτου
υἱὸς Σεργία.

Περὶ ὧν Κόιντος Λυτάτιος Κοίντου υἱὸς Κάτλος⁵ ὕπατος
λόγους ἐποιήσατο, Ἀ[σκληπιάδην] | Φιλίνου υἱόν Κλαζομένιον, Πο-
λύστρατον Πολυάρχου υἱόν Καρύστιον, Μενίσκον⁶ Εἰρηναίου, τὸν

1) C. I. L. 1,110 n. 203. Ri. tab. 30. E tabula aeneae, cui SC. utraque lingua inscriptum est, Latina in superiore, Graeca in inferiore parte. Pars Graeca paene integra servata est, Latinae tantummodo extrema pars. Versionis Graecae vv. 1.2.3.32.33 litteris maioribus scripti sunt. Tabula Romae saec. XVI reperta hodie Neapoli adservatur. — Pertinet SC. ad tres nauarchos Graecos propter merita erga rempublicam Romanam in amicorum populi Romani formulam referendos. Haud raro singuli homines in populi amicitiam ita recepti sunt; ita ad a. 583 Liv. 44,16 ait: senatus in formulam sociorum eum (Onesimum Macedonem) referri iussit, locum lautia praeberi, iisdem fere verbis usus, quibus hoc SC. v. 7 et 8 superstitibus. Anno 676 (78 a. C.) id factum esse, praescriptio ostendit. — 2) λιπεδου. — 3) πμερων — 4) ποπλιαια — 5) καταος — 6) με σκον.

*gelii*², *filium Milesium, nauarchos* | *in navibus advenisse bello Italico incipiente*³, *eos operam fortem et fidelem rei publicae nostrae navasse, | eos se ex senatus consulto in patrias dimittere velle, si sibi videretur, ut pro rebus bene gestis ab eis fortiterque factis | in rem publicam nostram honor eis haberetur*:

de ea re ita censuerunt: Asclepiadem Philini filium Clazomenium, | Polystratum Polyarci filium Carystium, Meniscum Irenaei filium, qui fuit ante Meniscus Thargelii, Milesium, viros bonos ei amicos appellari. | Senatum populumque Romanum existimare eorum operam bonam et fortem et fidelem rei publicae nostrae fuisse; | quam ob causam senatum censere, uti ii liberi posterique eorum in suis patriis vacui omnium rerum et tributorum immunes sint:

γεγονότα¹ Μενίσκον Θαργηλίου², υἱὸν Μιλή[σιον, ναυάρχους] | ἐν 7. τοῖς πλοίοις παραγεγονέναι τοῦ πολέμου τοῦ Ἰταλικοῦ ἐ[ξ]αρχομένου³, τούτους ἐργασίαν ἔπανδρον καὶ πιστὴν τοῖς δημοσίοις πράγμασιν τοῖς ἡμετέρ[οις] παρεσχηκέ[σθαι], τούτους ἑαυτὸν κατὰ τὸ τῆς⁴ συγκλήτου δόγμα εἰς τὰς πατρίδας ἀπολῦσαι βούλεσθαι, ἐὰν αὐτῶ⁵ φαίνεται, ὅπως ὑπὲρ τῶν καλῶς πεπραγμένων ὑπ' αὐ[τῶν] καὶ ἀνδρα[γαθημάτων]⁶ εἰς τὰ δημόσια πράγματα τὰ ἡμέτερα⁹. καταλογὴ αὐτῶν γένηται.

περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· Ἀσκληπιάδην Φιλίνου υἱὸν Κλαζ[ομένιον], | Πολύστρατον Πολυάρχου υἱὸν Καρύστιον, Μενίσκον Εἰρηναίου υἱὸν Μιλήσιον τὸν γεγονότα Μενίσκον ἄνωθεν δὲ Θαργηλίου, ἄνδρας καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ φί[λους] προσ[αγορεῦ]- 11. σαι. Τὴν σύγκλητον⁷ καὶ τὸν δῆμον τὸν Ῥωμαίων διαλαμβάνειν τὴν τούτων ἐργασίαν καλὴν⁸ καὶ ἔπανδρον καὶ πιστὴν τοῖς δημοσίοις πράγμασιν τοῖς ἡμετέρο[ις]⁹ γεγ[ονέναι], | δι' ἣν¹⁰ αἰτίαν τὴν σύγκλητον¹¹ κρίνειν, ὅπως οὗτοι τέχνα ἔκγονοί τε αὐτῶν ἐν ταῖς ἑαυτῶν πατρίσιν ἀλειτούργητοι πάντων τῶν πραγμάτων καὶ¹²

1) γετωνότα. — 2) Thargelii filius adoptione filius Irenaei factus est. — 3) [Intellegitur puto bellum vere Italicum, scilicet Marsicum a. 664—666 finitum civitate Italicis concessa, non Sullanum a. 671. 672, quamquam hoc et ipsum, cum propterea quod illius pars et sequela fuit tum propter Samnites a Sulla debellatos, recte ita appellari potuit et propius abest aī anno eo, quo nauarchis praemia senatus attribuit. Th. M.] — 4) τις. — 5) αὐτῇ Goetling; sed intellegitur consul. — 6) ἀνδραγαορμάτων. — 7) τημουγκλητον. — 8) καλυη. — 9) ημητρο // . — 10) ηη. — 11) συνκλπτον. — 12) σαι.

si qua tributa ex | bonis eorum exacta sunt, postquam rei publicae nostrae causa profecti sunt, ut ea iis reddantur restituantur; et si qui | agri aedificia bona eorum venierunt, postquam e patria rei publicae nostrae causa profecti sunt, ut ea omnia eis in integrum restituantur; | et si qui dies constitutus exierit, ex quo e patria rei publicae nostrae causa profecti sunt, ne quid ea res eis noceat | neve quid eis ob eam causam minus debeatut neve quid minus eis persequi exigere liceat, quaeque hereditates] eis leiberisve eor[um] obvenerunt, ut eas habeant possideant fruanturque; quaeque | ei liberi posteri uxoresve eorum ab altero persequentur, sive quid] ab eis leibereis postereis ux[oribusve eorum alii persequenter, ut eis liberis posteris uxoribusve | eorum ius et potestas sit, seive in patria suis legibus velint iudi]cio certare seive apud magistratus [nostros Italicis iudicibus, seive in civitate libera | aliqua earum, quae semper in amicitia p(opuli)

13. ἀνείσφοροι ὧσιν· εἴ τινες εἰσφ[οραὶ] ἐκ τῶν | ὑπαρχόντων αὐτῶν εἰσπεπραγμέναι εἰσὶν μετὰ τὸ τούτους τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἡμετέρων χάριν¹ ὀρμῆσαι, ὅπως αὐταὶ αὐτοῖς ἀποδοθῶσιν² ἀποκατασταθῶσιν· εἰ τέ τινες³ | ἄγροὶ οἰκίαι ὑπάρχοντα αὐτῶν πέπρακται μετὰ τὸ ἐκ τῆς πατρίδος τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἡμετέρων⁴ χάριν ὀρμῆσαι, ὅπως ταῦτα πάντα αὐτοῖς εἰς ἀκέραιον
15. ἀποκατασταθῶσιν⁵· εἰ τέ τις προθεσμία παρελήλυθεν⁶, ἀφ' οὗ ἐκ τῆς πατρίδος τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἡμετέρων χάριν ὥρμησαν⁷, μὴ τι τοῦτο τὸ πρᾶγμα αὐτοῖς βλαβερὸν γένηται | μηδὲ τι αὐτοῖς διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἔλασσον ὀφείληται⁸ μηδὲ τι ἔλασσον αὐτοῖς μεταπορεύεσθαι πράσσειν ἐξῆ, ὅσαι τε κληρονομίαι
17. αὐτοῖς ἢ τοῖς τέκνοις αὐτῶν | παρεγένοντο, ὅπως ταύτας ἔχωσιν διακατέχωσιν⁹ καρπεύονται τε· ὅσα τε ἂν αὐτοὶ τέκνα ἐκγονοὶ¹⁰ γυναικῆς¹¹ τε αὐτῶν παρ' ἐτέρου μεταπορεύονται, ἐάν τέ τι παρ' αὐτῶν τέκνων ἐκγόνων γυναικῶν τε αὐτῶν ἕτεροι μεταπορεύονται, ὅπως τούτων τέκνων [ἐκγόνων¹²] γυναικῶν [τε¹²] αὐτῶν ἐξουσία καὶ
19. αἵρεσις [ῆ], ἐάν τε ἐν ταῖς πατρίσιν κατὰ τοὺς ἰδίους νόμους βούλωνται κρίνεσθαι, ἢ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων ἐπὶ Ἰταλικῶν κριτῶν, ἐάν τε ἐπὶ πόλεως ἐλευθέρως τῶν διὰ τέλους | ἐν τῇ φιλίᾳ τοῦ δήμου

1) χαρη. — 2) αποδοθωσιν. — 3) τινεστ// vel τινεκτ//. — 4) ημετορων. — 5) αποκαταστηθιο. — 6) παρεαηλυθεν. — 7) ωρμησαη. — 8) οσειληται. — 9) διακατεχωσιν. — 10) εκγονσι. — 11) γυναικει. — 12) εκγόνων et τε inseruit Mo.

R(omani) manseru]nt, ubei velint ut ei ibei iudicium de eis rebus fiat. Sei qua [*iudicia de eis absentibus postquam e patria profecti sunt, | facta sunt, ea uti in integrum restitu*]antur et de 5. integro iudicium ex s(enatus) c(onsulto) fiat. Sei quas pecunias ci[vitates eorum publice debeant, ne quid in eas | pecunias dare debeant; magistrat]us nostri queiquomque Asiam Euboeam locabunt vectigalve Asiae [*Euboeae imponent, curent ne quid ei dare debeant. | — Uteique Q. Lutatius, M.*] Aemilius cos. a(lter) a(m-bove), s(ei) e(is) v(ideretur), eos in ameicorum formulam referundos curarent, eis[*que tabulam ahenecam amicitiae in Capitolio ponere | sacrificiumque*] facere liceret, munusque eis ex formula locum lautiaque q(uaestorem) urb(anum) eis locare mittereq[ue i]ube[rent. *Seique de suis rebus legatos ad senatum | mitt*]ere 9. lega[teive] venire vellent, uti eis leibereis postereisque eorum legatos venire mittereque liceret. Uteiq[ue Q. Lutatius, M.

τοῦ Ῥωμαίων μεμενηκυῶν, οὗ ἂν προαιρῶνται, ὅπως ἐκεῖ τὸ κριτήριον¹ περὶ τούτων τῶν πραγμάτων γίνηται· εἴ τινα κριτήρια | περὶ αὐτῶν ἀπόντων μετὰ τὸ ἐκ τῆς πατρίδος ὀρμῆσαι γεγονότα 21. ἐστίν, ταῦτα ὅπως εἰς ἀκέραιον² ἀποκατασταθῇ καὶ ἐξ ἀκεραίου κριτήριον κατὰ | τὸ τῆς συνκλήτου δόγμα γίνηται· εἴ τινα³ χρήματα αἱ πόλεις αὐτῶν δημοσίᾳ ὀφείλωσιν, μή τι εἰς ταῦτα τὰ χρήματα δοῦναι ὀφείλωσιν· ἄρχοντες ἡμέτεροι, οἵτινες ἂν ποτε Ἀσίαν 23. Εὐβοίαν μισθῶσιν ἢ προσίδουσ Ἀσίᾳ Εὐβοίᾳ ἐπιτιθῶσιν⁴, φυλάξωνται μή τι οὗτοι δοῦναι ὀφείλωσιν. | — Ὅπως τε Κρίντος Λυτάτιος⁵, Μάρκος Αἰμίλιος ὕπατοι, ὁ ἕτερος ἢ ἀμφοτέρω, ἐὰν αὐτοῖς φαίνηται⁶, τούτους εἰς τὸ τῶν φίλων⁷ διάταγμα ἀνενεχθῆναι⁸ φροντίσωσιν· τούτοις τε πίνακα⁹ χαλκοῦν φιλίας ἐν τῷ 25. Καπετωλίῳ ἀναθεῖναι θυσίαν τε ποιῆσαι ἐξῆμι¹⁰, ξενία τε αὐτοῖς κατὰ τὸ διάταγμα τίπον παροχὴν τε τὸν ταμίαν τὸν κατὰ πόλιν τούτοις μισθῶσαι ἀποστεῖλαι¹¹ τε κελεύσωσιν· ἐὰν τε περὶ τῶν ἰδίων πραγμάτων | πρεσβευτὰς πρὸς τὴν σύγκλητον ἀποστέλλειν 27. αὐτοὶ τε παραγίνεσθαι προαιρῶνται, ὅπως αὐτοῖς τέκνοις ἐκγόνοις τε αὐτῶν | πρεσβευταῖς παραγίνεσθαι καὶ ἀποστέλλειν¹² τε ἐξῆι·

1) κρητηριον. — 2) ακσοαιον. — 3) ΤΙΝΑ vel ΤΝΑ. — 4) εντιθωσιν. — 5) αυτατιος. — 6) αοτσυναινηται. — 7) φιθων. — 8) ανενεχθαι (?). — 9) πινα. — 10) εξπι. — 11) αποστοτλαι. — 12) αποστεαλαιν.

Aemilius cos. alter ambove,] | sei v(ideatur) e(is), litteras ad magistratus nostros, quei Asiam Macedoniam provincias optinent, et ad magistratus eorum mitta[nt, *senatum velle et*] | aequom censere ea ita fieri i(ita) u(tei) e(is) e r(e) p(ublica) f(ideque) s(ua) v(ideatur). C(ensuere).

ὅπως τε Κόιντος Λυτάτιος, Μάρκος Αἰμίλιος ὕπατοι, ὁ ἕτερος ἢ 29. ἀμφότεροι, | ἐὰν αὐτοῖς φαίνηται, γράμματα πρὸς τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἡμετέρους, οἵτινες Ἀσίαν Μακεδονίαν ἐπαρχείας διακατέχουσιν¹, | καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν ἀποστείλωσιν τὴν σύν- 31. κλητον θέλειν² καὶ δίκαιον ἡγεῖσθαι ταῦτα οὕτω γίνεσθαι, | οὕτως ὥς ἂν αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων πίστεώς τε τῆς ιδίας φαίνηται³. ~ Ἐδοξεν. — |

Ἀσκληπιάδου τοῦ Φιλίνου Κλαζομενί[ου]. Πολυστράτου τοῦ 33. Πολυάρχου | Καρυστίου. Μενίσκου τοῦ Εἰρηναί[ου Μ]ιλησίου.

6. SC. de Oropiis a. 681⁴.

(A. Epistula consulum a. 681 decretum ex consilii sententia continens.)

[Μάα]ρκος Τερέντιος Μάαρκου υἱὸς Οὐάρρων Λεύκολλος, Γάιος Κάσιος Λευκίου υἱὸς | Λόν]γινος ὕπατοι ~ Ὀροπίων ἄρχουσιν βουλῇ δῆμῳ χαίρειν.

(A.) *M. Terentius M. f. Varro Lucullus, C. Cassius L. f. Longinus cos. Oropiorum magistratibus ordini populoque salutem.*

1) αἰκατεχουσιν. — 2) συνκατητον θεαειν. — 3) φανηται. — [4] *Magna tabula marmorea reperta m. Iulio a. 1884 in oppido Boeotiae Oropo ubi oraculum Amphiarai fuisse notum est. Edidit eam primus S. Bases Graecus Ἐφημερίς ἀρχαιολογική 1884 p. 98, cf. 1886 p. 46, deinde Mommsenus Hermae vol. 20 p. 268 sq.; uterque editor versionem Latinam adiecit et commentarium. — Continet tabula epistulam consulum a. 681 ad Oropios datam (v. 1—16), per quam iis transmittunt cum decretum ex iussu senatus anno praecedente facto de consilii sententia redditum inter Oropios et publicanos (v. 16—59) tum senatus consultum quo decretum confirmatur (v. 59 — fin.). Nomina eorum qui in consilio fuerunt cur epistulae subiuncta sint, infra (p. 166 n. 6) explicatum est. Decreto adiuncta sunt instrumenta a partibus in actione illa prolata, scilicet a publicanis caput ex lege censoria (cf. p. 165 not. 1) locationis (v. 35—42), ab Oropiis pars decreti Sullani et quo id confirmabatur senatus consulti (v. 42—57). Sumptum autem est decretum ex commentariis consulum, quorum mentio fit v. 31.58, senatus consultum ex volumine actorum senatus. TH. M.]*

Εἰ ἔρρωσθε, εὖ ἂν ἔχ[οι]. | Ὑμᾶς εἰδέναι βουλόμεθα, ἡμᾶς
κατὰ τὸ τῆς συνκλήτου δόγμα τὸ γενόμενον ἐ[πὶ Λευκ]ίου Λικι-
νίου Μάρκου Αὐρηλίου ὑπάτων¹ περὶ ἀντιλογιῶν τῶν ἀναμ . . . |
θεῶι Ἀμφιαράωι καὶ τῶν δημοσιωνῶν γεγονότων ἐπεγνωχέναι ∞⁵.
πρὸ μιᾶς ἐ[δουῶν] | Ὀκτωμβρίων ἐμ βασιλικῇ Πορκίᾳ.

Ἐν συνβουλίῳ παρήσαν Μάρκος Κλαύδιος Μάρχ[ου] | υἱὸς⁷.
Ἀρνήσεως Μάρκελλος ∞ *et quattuordecim alii*, in his octavo loco
Μάρκος Τύλλιος Μάρκου υἱὸς Κορνηλία Κικέρων).²

Περὶ ὧν Ἑρμόδωρος Ὀλυνπίχου υἱὸς ἱερεὺς | Ἀμφιαράου,
ὅστις πρότερον ὑπὸ τῆς συνκλήτου σύμμαχος προσηγορευμένος
ἔστιν, καὶ Ἀλεξίδημος Θεοδώρου υἱὸς [καὶ³] Δημαίνετος Θεοτέλου
υἱὸς πρεσβευταὶ Ὠρωπίων λόγους ἐποιήσαντο, ∞

ἐπεὶ⁴ ἐν τῇ τῆς μισθώσεως νόμωι αὐταὶ αἱ || χῶραι⁵, ἄς²⁰.

Λεύκιος Σύλλας θεῶν ἀθανάτων ἱερῶν τεμενῶν | φυλακῆς
ἔνεκεν συνεχώρησεν, ὑπεξειρημέναι εἰσὶν ∞, ταύτας τε τὰς
προσόδους, περὶ ὧν ἄγεται τὸ πρᾶγμα, Λεύκιος Σύλλας τῷ

*Si valetis, bene est. Scire vos volumus, nos ex senatus
consulto facto L. Licinio M. Aurelio cos.¹ de controversiis eorum
qui [res curant?] dei Amphiarai et publicanorum (?) cognovisse
pridie idus Octobres in basilica Porcia.*

*In consilio adfuerunt M. Claudius M. f. Arn(ensi) Mar-
cellus (et quattuordecim alii, in his octavo loco M. Tullius M. f. Cor.
Cicero)².*

*Quod Hermodorus Olympichi f. sacerdos Amphiarai, qui an-
tea a senatu socius appellatus est, et Alexidemus Theodori f. [et]
Demaenetus Theotelis f., legati Oropiorum verba fecerunt,*

*cum in lege locationis ii agri, quos L. Sulla deorum im-
mortalium aedium sacrarum tuendarum causa concessit, ex-
cepti sint, eosque redditus, qua de re agitur, L. Sulla deo*

1) In tabula sequitur ἐπεγνωχέναι, quod verbum cum v. 5 repetitum
sit, hoc loco delendum censet Mo. — Consules sunt a. 680. — 2) Nomina
eorum qui in consilio adfuissent perscribi solita esse in fine decreti osten-
dit aes Sardum (infra cap. VI) et confirmat hoc quoque, nam inveniuntur
ibidem v. 58.59, sed per remissionem tantum; quapropter consules cura-
runt, ut epistulae ipsa nomina subicerentur. — 3) om. — 4) ἐπι. — 5)
Sequitur ὑπεξειρημέναι (sic!) εἰσὶν, quae verba v. 21 repetita hoc loco de-
let Mo.

θεῶι Ἀμφιαράωι προσώρισεν¹, ὅπως ὑπὲρ τούτων τῶν χω-
ρῶν πρόσοδον τῶι δημοσιῶνῃ μὴ τελῶσιν· ~ |
καὶ περὶ ὧν Λεύκιος Δομέτιος Ἀϊνόβαλβος² ~ ὑπὲρ δημοσιω-
νῶν εἶπεν ~ ||

25. ἐπεὶ ἐν τῶι τῆς μισθώσεως νόμῳ αὐται αἱ χῶραι ὑπεξε|ρημέναι
εἰσίν, | ἃς Λεύκιος Σύλλας θεῶν ἀθανάτων ἱερῶν τεμενῶν
φυλακῆς ἔνεκεν | συνεχώρησεν, ~ οὔτε δ' Ἀμφιάραος, ὡς αὐ-
ται αἱ χῶραι συνεχωρημέναι | λέγονται, θεός ἐστιν³, ὅπως
ταύτας τὰς χώρας καρπίζεσθαι⁴ ἐξῆ | τοὺς δημοσιῶνας. ~

30. ἀπὸ συνβουλίου γνώμης γνώμην ἀπεφηνά|μεθα· ὃ ἐπέγνωμεν,
τῇ συνκλήτῳ προσανοίσομεν ~, τοῦτο ὃ καὶ | εἰς τὴν τῶν ὑπο-
μνημάτων δέλτον⁵ κατεχωρίσαμεν· ~

περὶ χώρας | Ὠρωπίας, περὶ ἧς ἀντιλογία ἦν πρὸς τοὺς δη-
μοσιῶνας, κατὰ τὸν τῆς | μισθώσεως νόμον αὕτη ὑπεξειρη-
μένη ἐστίν, ἵνα μὴ ὁ δημοσιῶ|νης αὐτὴν καρπίζεται.

Κατὰ τὸ τῆς συνκλήτου δόγμα ἐπέγνωμεν. ||

*Amphiaraus attribuerit, ut pro iis agris redditum publicano
ne pendant;*

*et quod L. Domitius Ahenobarbus² pro publicanis dixit,
cum in lege locationis ei agri excepti sint, quos L. Sulla
deorum immortalium aedium sacrarum tuendarum causa
concessit, neque Amphiaras, cui ei agri concessi esse di-
cuntur, deus sit³, ut eis agris frui liceat publicanis;*

*de consilii sententia sententiam tulimus; quod cognovimus ad
senatum referemus, id quod etiam in commentariorum tabulam
rettulimus:*

*de agro Oropio, de quo controversia erat cum publica-
nis, ex lege locationis is exceptus est, ut ne publicanus eo
fruatur.*

Ex senatus consulto cognovimus.

1) προσωριςεν. — 2) Consul postea a. u. c. 700. — 3) Cf. Cicero *de
deorum nat.* 3,18,49: an Amphiaras erit deus et Trophonius? nostri
quidem publicani cum essent agri in Boeotia excepti lege censoria, nega-
bant immortales esse ullos, qui aliquando homines fuissent. — 4) καρ-
πίζεσθαι. — 5) Vocabulum ἐέλτος hoc loco commentarios consulum signifi-
cat, qualis est codex ansatus proconsulis Sardiniae (cf. decretum eius *infra*
cap. VI).

(B. Instrumenta in actione prolata.)

(I.) Ἐν τῷ τῆς μισθώσεως νόμῳ ὑπεξαιρεημένον² δοκεῖ³ εἶναι 35.
οὕτως· ∼ |

ἐκτός τε τούτων ἢ εἴ τι δόγμα συνκλήτου αὐτοκράτωρ αὐτοκράτορές τ[ε] ἡμέτεροι καταλογῆς θεῶν ἀθανάτων ἱερῶν τεμενῶν τε φυλακῆς [ἔνεκεν⁴] | καρπίζεσθαι ἔδωκαν κατέλιπον, ∼ ἐκτός τε τούτων, ἃ Λεύκιος | Κορνήλιος Σύλλας αὐτοκράτωρ ἀπὸ συνβουλίου γνώμης θεῶν || ἀθανάτων ἱερῶν τεμενῶν τε⁵ 40. φυλακῆς ἔνεκεν καρπίζεσθαι ἔδωκεν, | ὃ τὸ αὐτὸ ἢ σύνκλητος ἐπεκύρωσεν οὕτε μετὰ ταῦτα δόγματι | συνκλήτου ἄκυρον ἐγενήθη. ∼

(II.) Λεύκιος Κορνήλιος Σύλλας ἀπὸ συνβουλίου γνώμης γνώμην εἰρηκέναι δοκεῖ⁶· ∼

τῆς εὐχῆς ἀποδόσεως | ἔνεκεν τῷ ἱερῷ Ἀμφιαράου χώραν προστίθῃμι πάντη πάντοθεν πέδας || χιλίους, ἵνα καὶ αὕτη ἡ 45. χώρα ὑπάρχη ἄσυλος·

ὡσαύτως τῷ θεῷ Ἀμφιαράῳ | καθιερωκέναι

(B.I.) *In lege locationis sic videtur³ exceptum esse:*

et extra quam(?) si quid senatus consultum imperator imperatoresque nostri honoris deorum immortalium aediumque sacrarum tuendarum [causa] fruendum dederunt reliquerunt, extraque ea quae L. Cornelius Sulla imperator de consilii sententia deorum immortalium aedium sacrarumque tuendorum causa fruenda dedit, quod idem senatus confirmavit neque postea senatus consulto irritum factum est.

(II.) *L. Cornelius Sulla de consilii sententia sententiam videtur⁶ dixisse:*

voti reddendi causa aedi Amphiarai agrum tribuo undeque pedium mille, ut hic quoque ager sacer sit.

item deo Amphiarao consecrasse

1) *Ex lege locationis citata supra v. 20.25.33. duo capita afferuntur, prius (v. 36—38) tralaticium ut videtur, alterum (v. 38—42) Sullanis temporibus additum.* — 2) *υπεξαιρεημενην.* — 3) *Scilicet consulibus consilioque eorum constabat haec sic scripta esse in lege censoria.* — 4) *ἔνεκεν* addidit Pick. — 5) *τε v. 21 et 26 omissum videtur irrepsisse ex v. 37; cf. lex Iulia munic. v. 8: aedium sacrarum deorum immortalium caussa aedificandarum.* — 6) *Cf. n. 3.*

- τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας λιμένων τε τῶν Ὀρωπίων | τὰς
 προσόδους ἀπάσας εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας, ἃς Ὀρώ-
 πιοι | συντελοῦσιν θεῷ Ἀμφιαράω, ὁμοίως δὲ καὶ ἃς ἂν μετὰ
 ταῦτα ὑπὲρ τῆς | νίκης καὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ δήμου τοῦ
 50. Ῥωμαίων συντελέσουσιν, ~ || ἐκτὸς ἀγρῶν τῶν Ἑρμοδώρου
 Ὀλυνπίχου υἱοῦ ἱερέως Ἀμφιαράου τοῦ | διὰ τέλους ἐν τῇ
 φιλίᾳ τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων μεμενηκότος.

Περὶ τούτου τοῦ πράγματος δόγμα συνκλήτου ~ ἐπὶ Λευκίου
 Σύλλα Ἐπαφροδίτου¹, | Κοῖντου Μετέλλου Εὐσεβοῦς ὑπάτων² ~
 ἐπικεκυρωμένον δοκεῖ³ εἶναι, ~ | ὅπερ ἡ σύνκλητος ἔδογματίσεν
 καὶ⁴ εἰς τούτους τοὺς λόγους·

55. ὅσα τε θεῶι || Ἀμφιαράω καὶ τῷ ἱερῷ αὐτοῦ ~ Λεύκιος
 Κορνήλιος Σύλλας ἀπὸ συνβουλίου⁵ | γνώμης προσώρισεν συν-
 εχώρησεν, τὰ αὐτὰ ἡ σύνκλητος τούτῳ τῷ θεῷ | δοθῆναι
 συνχωρηθῆναι ἡγήσατο.

Ἐν τῇ συμβουλίῳ παρήσαν οἱ αὐτοὶ οἱ ἐμ' πραγμάτων συμβε-
 βουλευμένων δέλῳτι πρώτῃ | κηρώματι τεσσαρεσκαίδεκάτῳ.

*urbis et agri portuumque Oropiorum reditus omnes in ludos
 et sacrificia, quae Oropii deo Amphiarao faciunt, item quae
 posthac ob victoriam imperiumque populi Romani facient,
 extra agros Hermodori Olympichi f. sacerdotis Amphiarai,
 qui perpetuo in amicitia populi Romani mansit.*

*De ea re senatus consultum L. Sulla Epaphrodito, Q. Metello
 Pio cos. factum videtur esse, quod senatus decrevit et in haec verba:
 quaeque deo Amphiarao et aedi eius L. Cornelius Sulla de
 consilii sententia attribuit concessit, eadem senatus ei data
 concessa esse existimavit.*

*In consilio fuerunt iidem qui in rerum consultarum tabula
 prima, cera quarta decima.*

1) Sulla eodem tempore a senatu appellatus est et Felix et Epaphro-
 ditus, ut in actis publicis populi Romani Graece conceptis hoc vocabulo
 uteretur pariter ut illo in Latinis. — 2) a. 674. — 3) Cf. p. 165 n. 3. —
 — 4) καὶ Bases delendum censet, recte ut videtur. — 5) συμβουλίου. — 6)
*Verba ἐν τῇ συμβ. — τεσσαρεσκαίδεκάτῳ cum extrema sint decreti consulum
 (nam instrumenta quae proxime praecedunt partem eius decreti efficiunt),
 ad id ipsum referenda sunt, collocanturque similiter in decreto Sardo supra
 citato. Sed cum per se intellegi non possent exempta ex volumine actorum,
 nomina consultorum, ad quos acta remittunt, ipsa, sic ut supra p. 163 n. 2
 observavi, consules epistulae subiecerunt.*

(C. SC. confirmans decretum consulum a. 681.)

Δέγμα συνκλήτου τοῦτο γενόμενόν || ἐστίν·

60.

Πρὸ ἡμερῶν δεκαεπτὰ καλανδῶν Νοενβρίων ἐν κομετίῳ.

Γραφομένου παρήσαν ~ Τίτος Μαίνιος Τίτου υἱὸς Λεμωνία |
(et duo alii).Περὶ ὧν Μάρκος Λεύκολλος, Γάιος Κάσιος ὕπατοι | ἐπιγόνοντες 65.
ἀπήγγειλαν·περὶ Ὠρωπίας χώρας καὶ τῶν || δημοσιωνῶν ἐάντους ἐπεγνώ-
χέναι· ὡσάυτως τὴν Ὠρωπίων | χώραν ὑπεξειρημένην δοκεῖν
εἶναι κατὰ τὸν τῆς μισθώσεως νόμον, | μὴ δοκεῖν τοὺς δη-
μοσιώνας ταῦτα καρπίζεσθαι,οὕτως, ~ | καθὼς αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων πίστεώς
τε τῆς ἰδίας ἐφαίνετο, ἔδοξεν¹.(C.) *Senatus consultum hoc factum est:*

A. d. XVII kal. Nov. in comitio.

Scribendo adfuerunt T. Maenius T. f. Lem(onia) (et duo
alii).*Quod M. Lucullus C. Cassius cos. causa cognita rettulerunt
de agro Oropio et publicanis cognovisse se: Oropiorum quo-
que agrum exceptum videri esse ex lege locationis, non vi-
deri publicanos eis frui,**ita, ut eis e re publica fideque sua visum esset, censuere¹.*7. SC. de Aphrodisiensibus c. a. 712².

[M. Ἀντώνιος αὐτοκράτωρ, ὕπατος ἀποδεδει]γμένος τὸ β'

*M. Antonius imperator, cos.] designatus iterum et [tertium],*1) *Extrema pars decreti perturbata omissis formulis tralaticijs qualis
esse debuerit, intellegitur ex senatusconsulto de Asclepiade; scilicet post re-
lationem magistratum, quae finit v. καρπίζεσθαι, ponendum fuit περὶ τούτου
τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· τὴν σύνκλητον θέλαιν ταῦτα οὕτως γίνεσθαι ὥς ἂν
αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων πίστεώς τε τῆς ἰδίας φαίνηται. Ἔδοξεν. —*[2] C. I. Gr. 2,493 n. 2737. — *Aphrodisias, Cariae oppidum, vel ut plene di-
cuntur in nummis Ἀφροδισιεῖς Πλαρασεῖς sive, ut in hoc marmore, Πλαρασεῖς
καὶ Ἀφροδισιεῖς, libertatem accepit non tam a Caesare dictatore quam ex
actis eius quae dicebantur a M. Antonio a. 710 una cum confirmatione
iuris asyli, quam memorat Tacitus ann. 3,62: Aphrodisienses posthac et
Stratonicensis dictatoris Caesaris ob vetusta in partes merita et recens*

καὶ [τὸ γ'], | τριῶν ἀνδρῶν τῆς¹ | τῶν δημοσίων πραγμάτων δια-
5. τάξεως || Πλαρασέων καὶ Ἀφροδισιέων ἀρχουσιν | βουλῇ δῆμῳ
χαίρειν. |

10. Εἰ ἔρῳσθε, εὖ ἂν ἔ|χοι· ὑγιαίνω δὲ καὶ || αὐτὸς μετὰ τοῦ
στρατεύματος. — Σόλων | Δημητρίου ὑμέτερος² | πρεσβευτῆς ἐπι-
15. μελέστατα πεφρον|τικῶς³ τῶν τῆς πό|λεως ὑμῶν πραγμάτων οὐ
20. μόνον | ἡρκέσθη ἐπὶ τοῖς | γεγονόσιν οἰκονο|[μή]μασιν, ἀλλὰ καὶ |
ἡμᾶς παρεκάλει|εν εἰς τὸ τοῦ γεγονότος ὑμῖν ἐπι|κρίματος καὶ
25. δόγμα|τος καὶ ὀρκίου καὶ νό|μου ἀντιπεφωνημένα ἐκ τῶν δημο-
30. σίων | δέλτων ἐξαποστεί|λαι ὑμῖν τὰ ἀντίγραφα· ἐφ' οἷς ἐπαινέ-
σας τὸν Σόλωνα μάλ|λον ἀπεδεξάμην ἔσ|χον τε ἐν τοῖς ὑπ' ἐμοῦ |
35. γεινωσκομένοις· || ᾧ καὶ τὰ καθήκοντα | ἀπεμέρισα φιλό|θρονα,
40. ἄξιον ἡγή|σάμενος τὸν ἄν|δρα τῆς ἐξ ἡμῶν τε|μῆς. Ὑμῖν τε συνή-

trium virum rei publicae constituendae Plarasensium et Aphrodisiensium magistratibus ordini populo salutem.

Si valetis bene est; valeo equidem cum exercitu. Solo Demetrii f. legatus vester, qui diligentissime res publicas vestras curavit, non solum factas constitutiones comprobavit, sed etiam nos hortatus est, ut decreti vobis redditi et senatus consulti et iurisiurandi et legis expressa e tabulis publicis vobis mitteremus exempla; ideo laudatus Solo acceptior mihi factus est eumque in notis mihi habui, eidemque beneficia quae par erat tribui, dignum iudicans virum qui a nobis honoraretur. Vobis autem gratulor

divi Augusti decretum attulere .... Aphrodisiensium civitas Veneris, Stratonicensium Iovis et Triviae religionem tuebantur. *Eius decreti in lapide non superest nisi inscriptio* γράμματα Καίσαρος *et argumentum relat-um in senatus consulto; ex decreto IIIVirum r. p. c., quo id confirmabatur, quod videtur esse ἐπίκριμα adlegatum in epistula Antonii, non superest nisi argumentum solum in idem senatusconsultum receptum. Quod secundo loco in epistula nominatur δόγμα, eius bona pars superest; tertium iusiurandum, quarta lex, quibus foedus sanciebatur, perierunt. Tempore extrema, in ordine solito more prima est epistula M. Antonii triumviri r. p. c. et cos. des. II et III, id est scripta inter a. 715 et 719, per quam haec instrumenta omnia Aphrodisiensibus misit; ea integra superest. — Lapidem semel tantum descriptum a Sherardo edidit primus Chishull in antiquitatibus Asiaticis (1738); nos repetivimus ex recensione Boeckhiana C. I. Gr. l. l. Supple-menta eo minus certa sunt, quod de hiatuum ambitu parum constat; sunt autem alia priorum, alia mea. Th. M.]*

- 1) τηδ .. — 2) ἡμετερος. — 3) πεφροντηκως.

δομαι ἐπὶ τῷ ἔχειν | τοιοῦτον πολείτην. | Ἔστιν δὲ ἀντίγραφα |
 τῶν γεγονότων ὑμῖν φιλανθρωπῶν | τὰ ὑπογεγραμμένα· | ἃ ὑμᾶς 45.
 βούλομαι | ἐν ταῖς δημοσίαις | τοῖς παρ' ὑμῖν | γράμμασιν ἐντάξαι. 50.
 Γράμματα Καίσαρος¹.

[Περὶ ὧν . . . . . λόγους ἐποιήσαντο . . . . .
 περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· ἀρέσκειν τῇ συγ-
 κλήτῳ Πλαρασεῖς καὶ Ἀφροδισιεῖς, ὥς ἔκρινε Γάιος Καῖσαρ αὐτο-
 κράτωρ, κατὰ τὰ || δί[κ]αια ἔσθλα τε [μετὰ ταῦτ]α (?) ἐλευθέ- 1.
 ρους εἶναι, τῷ [τε] δικαίῳ καὶ ταῖς [κρίσεσιν ἰδίαις τὴν πόλιν] τὴν
 Πλαρασέων καὶ Ἀφροδισιέων χρῆσθαι, μῆτε ἐγγύην εἰς Ῥώ-
 μην αὐτοὺς κατὰ δόγμα τι | κ]αὶ κέλευσιν ὁμολογεῖν.² ἃ τέ τινα
 ἔπαθλα τειμὰς φιλάνθρω[πα] . . . . . τρεῖς ἄνδρες | ο]ἱ τῆς τῶν
 δημοσίωνπραγμάτων διατάξεως τῷ ἰδίῳ ἐπικρίματι Πλ[αρασεῦσι
 καὶ Ἀφροδισιεῦσι] προσεμέρισαν προσμεριοῦσιν συνεχώρησαν συν-
 χωρήσουσιν, τα[ῦτα πάντα κύρια εἶναι | γ]ενέσθαι·

*quod talem habetis civem. Sunt autem exempla beneficiorum
 vobis tributorum infra scripta: quae vos in tabulas vestras pu-
 blicas referre volo.*

Epistula Caesaris.

[Quod . . . . . verba fecerunt . . . . .
 de ea re ita censuerunt: placere senatui Plarasenses et
 Aphrodisienses, sicut decrevit C. Caesar imp., ex] || aequo et
 bono posthac liberos esse, et iure [iudiciisque (?) suis civitatem] |
 Plarasensium et Aphrodisiensium uti, neque vadimonium [Romam
 eos ad decretum quodvis] | et iussum promittere²; quaeque prae-
 mia honores beneficia [. . . . tresviri] | rei publicae constituendae
 suo decreto Plarasensibus [et Aphrodisiensibus] || attribuerunt at- 5.
 tribuerint concesserunt concesserint, ea [omnia rata esse] | fieri;

1) *Epistula Caesaris ipsa et quae sequebantur perierunt.* — 2) *Supple-
 menta Chishulliana a Boeckhio fere retenta μῆτε ἐγγύην εἰς Ῥώμην αὐτοὺς
 κατὰ τὸ δόγμα κ]αὶ κέλευσιν ὁμολογεῖν cum defendi nequeant, magis
 crediderim hoc loco caveri, Aphrodisiensis civis ne iussu magistratus Romani
 Romam evocetur et eius rei vadimonium facere cogatur. Similiter (quem
 locum debemus Kaibelio) Dionysius 11,32: τὴν ἐγγύην ὁμολογεῖτε εἰς τὴν
 αὔριον ἡμέραν.*

ὁμοίως τε ἀρέσκειν τῇ συγκλήτῃ τὸν δῆμον τὸν Πλα[ρασέων
καὶ Ἀφροδισιέ]ων τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀτέλειαν αὐτοὺς πάν-
των τῶν πραγ[μάτων ἔχειν . . . | καθ']άπερ καὶ τις πολιτεία τῷ
καλλίστῃ δικαίῳ καλλίστῃ τε νόμῳ ἐστίν [χρωμένη, ἢ παρὰ τοῦ |
δῆμο]υ τοῦ Ῥωμαίων τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀτέλειαν ἔχει, φίλη
τε καὶ σύ[μμᾶχος οὖσα]. ||

10. [τὸ δὲ] τέμενος θεᾶς Ἀφροδίτης ἐν πόλει Πλαρασέων καὶ
Ἀφροδισιέω[ν ἄσυλον | ἔ]στω ταύτῃ τῷ¹ δικαίῳ ταύτῃ τε δεισι-
δαιμονίᾳ, ᾧ δικαίῳ καὶ ἧ δεισι[ιδαιμονίᾳ τὸ ἱερὸν θεᾶς Ἐφε]σίας
ἐστίν ἐν Ἐφέσῳ· κύκλῳ τε ἐκείνου τοῦ ἱεροῦ εἴτε τέμενος εἴτ[ε
ἱερὸν ἐστίν, οὗ]τος δ[ὲ] τόπος ἄσυλος ἔστω².

- ὅπως τε ἡ πόλις καὶ οἱ πολεῖται οἱ Πλαρασέων [καὶ Ἀφρο-
δισιέων | μεθ' ὧ]ν κωμῶν χωρίων ὀχυρωμάτων ὄρων προσόδων
15. πρὸς τὴν φιλίαν τοῦ Ῥωμαίων δῆμου προσῆλθον³, ταῦτα || ἔχουσιν
κρατῶσιν χρῶνται καρπίζονται τε πάντων πραγμάτων ἀτε[λεῖς
ὄντες· μηδὲ τινα | φόρον δ]ιὰ τινα αἰτίαν ἐκείνων⁴ διδόναι μηδὲ

item placere senatui populum Plarasensium [et Aphrodisiensium] | libertatem et immunitatem ipsos omnium rerum [habere] . . . . | uti quae civitas optimo iure optimaque lege est, [quae civitas a] populo Romano libertatem et immunitatem habet amica et socia [eius facta]; ||

templum autem deae Veneris in civitate Plarasensium et Aphrodisiensium [ἄσυλον] | esto eodem iure eademque religione, quo iure quaque religione [templum deae] | Ephesiae est Ephesi, et in ambitu eius sacrarii si quod templum sive [sacellum est, is] | locus ἄσυλος esto;

utique civitas et cives Plarasenses [et Aphrodisienses | cum quibus] vicis agris castellis finibus redivis in amicitiam [populi Romani venerunt, ea | habeant] possideant utantur fruuntur omnium rerum immunes, [neve quod tributum] | ex quacumque causa illarum rerum dare inferre debeant, [sed ipsi omnibus |

1) τῷ delet Boeckhius. — 2) Cf. Tacitus ann. 3,62: non modo templum, sed duobus milibus passuum eandem sanctitatem tribuerunt; decretum de Oropiis (p. 162) v. 44. Spatium omitti potuit, quoniam agitur non de loco consecrando, sed de loci sacrati iure asyli confirmando. — 3) Supplementa hacc, sane iusto longiora, suggessit Pickius sumpta ex SC. Narthaciensi (Bull. de corr. hell. 6,356) v. 21. — 4) iunge φόρον ἐκείνων.

[Ξ]υνεισφέρειν ὀφείλωσιν, [ἀλλ' αὐτοὶ πᾶσι | τοῦτ']οις, κατ' οὖσαν μετὰ ταῦτα ἐν ἑαυτοῖς κύρωσιν, χρῶν[τα: καρπιζονται: κρατῶσιν. Ἔδοξεν.]

in rebus secundum] futuram posthac de suis rebus potestatem utantur [fruantur habeant. Censuere.]

8. Edicta et senatus consulta de campo Esquilino.

A. Edictum praetoris¹.

L. Sentius C. f. pr(aetor) | de sen(atus) sent(entia) loca | terminanda coer(avit). |

B(onum) f(actum). — Nei quis intra || terminos propius | 5. urbem ustrinam | fecisse velit, neive | stercus cadaver | iniicisse velit.

In altero cippo subscriptum est litteris non incisis, sed pictis tantum: Stercus longe | aufer, | ne malum habeas.

B. SC. de pago Montano².

. . . eisque curarent tu[erenturque | ar]bitratu aedilium I,1. pleibeium, [quei]comque essent, neive ustrinae in | eis loceis

1) [Cippi duo lapidis Tiburtini idem edictum continentes reperti Romae locis antiquis, scilicet extra muros Servianos, alter metr. 176 = ped. Rom. c. 600 ab aggere, quo is proximus est, ante portam Viminalem prope castra praetoria; alter metr. 185 = ped. Rom. c. 625 ab aggere ante portam Esquilinam prope S. Eusebii; inscriptiones ita collocatae sunt, ut ad urbem respiciant. Terminant cippi hi (itemque decretum edictumve quod sequitur eodem fere quo alter ex his cippis loco eruderatum) eam partem campi Esquilini, quo aetate liberae rei publicae licebat conicere et alia omnia et ipsa cadavera (cf. Becker, Topogr. der Stadt Rom p. 554). Edidit eos Lanciani, bull. della comm. arch. comun. 1882 p. 159 et 1884 p. 58. — Praetor potest esse aut is cuius extant denarii inscripti L. Senti C. f. cusi aetate Sullana (röm. Münzvesen p. 579) aut potius filius eius praeterea ignotus. — Edictum praetoris urbani hoc esse verisimile est cum propter praescriptionem tum propter verba Tertulliani de pudic. 1: o edictum cui adscribi non poterit bonum factum, imitanturque edicta magistratum ludicra popularia relata apud Suetonium Caes. 80 et Vitell. 14. Retinui tamen hoc loco, ne separarem a titulo eo qui sequitur, cum praesertim edictum magistratus et senatus consultum saepe ita sibi respondeant, ut vidimus (p. 151 n. 1) fieri in tabula de Bacchanalibus. Th. M.] — 2) C. I. L. 6,848 n. 3823. E cippo opisthographo (a. 1,54, l. 0,74) Romae a. 1875 reperto,

5. regionibusve, nive foci ustrinae¹ caussa fierent, nive stercus terra[m]ve intra ea loca fecisse coniecisseve veli[t] | quei haec II, 1. loca ab paago Montano || [redempta habebit; et uti, si is stercus in eis locis fecerit terramve | in ea] loca iecerit, in [cum HS ... ma]nus iniectio pignorisq(ue) ca[pio siet].

9. Senatus auctoritas a. 703².

(Caelius apud Cic. ad fam. 8,8,6: saepe re dilata et graviter acta — SC., quod tibi misi, factum est, auctoritatesque perscriptae:³)

Prid. kal. Octobr. in aede Apollinis.

Scrib. adfuerunt L. Domitius Cn. f. Fab. Ahenobarbus (et sex alii).

Quod M. Marcellus cos. v(erba) f(ecit) de provinciis,

d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt): senatum existimare, neminem eorum, qui potestatem habent intercedendi impediendi, moram adferre oportere, quominus de r(e) p(ublica) p(opuli) R(omani) q(uam) p(rimum)⁴ ad senatum referri senatique consultum fieri possit⁵; qui impedierit prohibuerit, eum senatum existimare⁶ contra rem publicam fecisse.

Si quis huic SC. intercesserit, senatui placere auctoritatem perscribi et de ea re ad senatum populumque⁷ referri⁸.

Huic SC. intercessit C. Caelius, L. Vinicius, P. Cornelius, C. Vibius Pansa [tribuni plebis⁹].

qui est in aedibus conservatorum. SCti, non legis esse reliquias inde efficitur, quod decreta enuntiantur non imperativo, sed coniunctivo modo. De decretis ipsis v. Mommseni commentarium in C. I. L. Cf. infra legem Lucerinam.

1) ustrinaeue. — 2) Ad illustrandam formam senatus consulti vel potius senatus auctoritatis cum intercessione subscripta unam elegi ex notis illis, quae pr. kal. Oct. a. 703 factae initium quodammodo erant belli inter Pompeium et Caesarem. Cf. Cic. l. c. Mo. röm. Gesch. 3,333. — 3) Cf. Cic. ad fam. 1,2: De his rebus — senatus auctoritas gravissima intercessit, cui cum Cato et Caninius intercessissent, tamen est perscripta. Dio 55,2: ἡ γνώμη συνεγράφετο, οὐ μέντοι καὶ τέλος τι ὡς κεκυρωμένη ἐλάμβανεν, ἀλλὰ ἀσυκτώριτας ἐγίγνετο. — ἐλληνίσαι αὐτὸ καθάπαξ ἀδύνατόν ἐστι. — 4) [de republ. q. p. quod traditur ita solvendum est. Th. M.] — 5) posse traditur. — 6) tum s. existimari traditur. — 7) Del. Mo. Forsch. 1,177 n. 2. — 8) referre traditur. — 9) tr. pl. hic deest, adest in auctoritatibus simul relatis.

10. SCC. de ludis saecularibus a. 737 et 800.¹(I.) (*Praescriptio deest.*)[Quod] . . . cos. v(erba) f(ece)run(t) de lucari² ludorum sa[e- I, 1. cularium]³, qui senatus | decrevit . . . uti] fierent, q. d. e. r. f. p.,d. e. r. i. c.⁴: uti, quoniam ant[e . . . annos, | cum item decreti essent ludi] saeculares, XVvir(i) sacr(is) faciund(is)⁵ in summa constitu[enda secuti | sunt sacerdotibus pro ludis], quos pro salute Caesaris fecerunt⁶, lucaris nomine cons[titutam, || co(n)s(ules) iis 5. qui aerario praesun]t inperent, uti eam pecuniam dandam adtribuendam [ludorum redemptoribus curent, qua pecunia eo] anno C. Silano C. Furnio cos.⁷ a. d. XIII k. Mart. senat[us decrevit | uti ludi edendi propter sac]rificium saeculare locarentur in ea verba, q[uae infra scripta sunt:] |

(II.) [A. d. XIII k. Mart. in curia I]ulia. Scribundo adfuer(unt) M. Iunius M. f. Si[lanus], | . . . rinus, C. Asinius Cn. f. [Pollio], || . . . s, L. Cestius, L. Petronius Ruf[us . . . | II, 1.

1) C. I. L. 6,154 n. 877. E duobus tabulae marmoreae fragmentis, saec. XVI Romae repertis, ab Ursino editis, quorum alterum periit, alterum exstat in museo Vaticano. Tabula continebat duo SCC. et commentarium XVvirum duabus columnis uno tenore incisa, quae qua ratione coniungenda essent Mo. demum vidit. Posterius enim SC. repetit ea, quae senatus a. 737 de lucari ludorum saecularium ab Augusto factorum decreverat, additque ipsum illud pristinum decretum cum commentario XVvirum. Novum autem SC. adtribuit Mo. ludis, quos imp. Claudius a. 800 edidit teste Tac. ann. 11,11 et Suet. Claud. 21. Supplementa Mommseni ingenio debemus. [Quod in C. I. L. reliqui imperfectum senatusconsulti a. 737 exordium, re denuo temptata hic aliquatenus explevi. Sententiarum nexum parum expeditum ut recte percipias, tenendum est a verbo finito verba fecerunt pendere infinitivum pertinere, interpositas esse rationes decernendi quoniam — collegium — existimat — et senatusconsultum factum est. Th. M.] — 2) Fest.: Lucar appellatur aes, quod ex lucis captatur. Plut. qu. Rom. 88: Λοῦκρον καλοῦσιν, — ἔτι πολλά ἐστὶν ἄλγη (luci) περὶ τὴν πόλιν ἀνεμμένα θεοῖς, — καὶ τὴν ἀπὸ τούτων πρόσθορον εἰς τὰς θέας ἀνήλυσαν. — 3) De notione saeculi v. Mo. Chronol. 172—194, de ludis saecularibus Marquardt, röm. Staatsverw. 3,385 seq. — 4) i. e.: quid de ea re fieri placeret, de ea re ita consueverunt. — 5) De his v. Marquardt, n. 3. cit. 3,379—397. Decretum eorum habemus infra cap. VI. — 6) Cf. Momm. Ancyranum 2,15. — 7) Censorinus de d. nat. 17,11: Quintos ludos (saeculares) C. Furnio C. Iunio Silano cos. a. 737 Caesar Augustus et Agrippa fecerunt. Cf. Monum. Ancyr. 4,36.

- Quod C. Silanus C. Furnius cos.] v(erba) f(ecerunt) ludos saecularis post complur[es alios . . . . . editos | ab imp. Caesare et Agrip]pa¹ tribunic. potestate futuros quos [in posterum nosse intersit quoniam | collegium XVvirum exist]imat, qui etiam,
5. quod tali spectaculo² [convenire visum est, || . . . de iuvenib]us, qui nondum sunt maritati³, si[c decreverunt, ut, cum saeculares | ludi ante alios omnes con]stituti neque ultra quam semel ulli mor[talium spectandi . . | . . posthac f]ient, s(ine) f(raude) s(ua) spectare liceat iis qui lege de marita[ndis ordinibus⁴ tenentur, si | propinqui natu maiores iisd]em adfuer(int), et senatus consultum factum es[t in eandem sententiam, | . . perti]nere ad con-
10. servandam memoriam tantae b[onorum morum curae . . || id decretum in tabul]am aheneam et marmoream inscribi: st[atuum]ndum item esse | de lucari ludorum qui futuri s]unt, q. d. e. r. f. p., d. e. r. i. c.: uti cos. a(Iter) a(mbo)ve ad fu[turam rei me]moriā | tabulam aheneam et m]armoream, in quibus commen-
tariu[m] XVirum perscriptum sit, palam proponant, | item ut iis qui praesunt aerario rei] p(ublicae) inperent, uti redemptori-
bus ea[m pecuniam dandam adtribuendam curent, | quae conti-
netur commentario eo, quod iussu eor]um propositum est:⁵ ~
11. XVvir[i sacris faciundis] . . || . . s existumavimus, ut omnes libe[r]i⁶ . . . . f]ilii coniugesque . . .

11. SC. de aquaeductibus a. 743.

(Frontinus, de aquis urbis Romae⁷ c. 127: Quae omnia SCto, quod subiecti, provisa sunt:)

Quod Q. Aelius Tubero, Paulus Fabius Maximus cos. v(erba) f(ecerunt), aquarum quae in urbem venient itinera occupari monumentis et aedificiis et arboribus conseri, q(uid) f(ieri) p(laceret),

1) Cf. p. 173 n. 7. — 2) Horat. carm. saec. 23: ludos ter die claro totiesque grata nocte frequentes. Cf. Marqu. l. l. — 3) Suet. Oct. 31: saecularibus ludis iuvenes utriusque sexus prohibuit ullum nocturnum spectaculum frequentare nisi cum aliquo maiore natu propinquorum. — 4) Lex Iulia de maritandis ordinibus rogata est a. 736. — 5) Hic incipere commentarium XVirum perspexit Mo. — 6) Zosim. hist. 2,5: δοῦλοι τοῦ τῶν οὐ μετέχουσιν, ἀλλὰ ἐλεύθεροι μόνοι. — 7) Frontinus (ed. Buecheler 1858) c. 100.104.106.108.125.127 sex SCC. a. 743 (11 a. C.) de aquaeductibus refert, quorum unum recepi.

d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt): cum ad reficiendos rivos specusque per[tineat, ut spatium circa eos pateat neve quicquam ad eos ponatur, quo impediuntur a]quae¹ et opera publica corrumpantur, placere, circa fontes et fornices et muros² utraque ex parte quinos denos pedes patere, et circa rivos qui sub terra essent et specus intra urbem et urbi² continentia aedificia utraque ex parte quinos pedes vacuos relinqui ita, ut neque monumentum in is locis neque aedificium post hoc tempus ponere neque conserere arbores liceret: si quae nunc essent arbores intra id spatium, exciderentur, praeterquam si quae villae continentes et inclusae aedificiis essent. Si quis adversus ea commiserit, in singulas res poena HS dena milia essent, ex quibus pars dimidia praemium accusatori daretur, cuius opera maxime convictus esset qui adversus hoc S.C. commisisset, pars autem dimidia in aerarium redigeretur; deque ea re iudicarent cognoscerentque curatores aquarum.

12. SC. de mense Augusto a. 746.

(*Macrobius, Sat. 1,12,35*: Augustus deinde (mensis) est, qui Sextilis antea vocabatur, donec honori Augusti daretur ex SC.⁴, cuius verba subieci:)

Cum imperator Caesar Augustus mense Sextili et primum consulatum inierit et triumphos tres in urbem intulerit et ex Ianiculo legiones deductae secutaeque sint eius auspicia ac fidem, sed et Aegyptus hoc mense in potestatem populi Romani redacta sit finisque hoc mense bellis civilibus inpositus sit, atque ob has causas hic mensis huic imperio felicissimus sit ac fuerit, placere senatui, ut hic mensis Augustus appelletur⁵.

13. SC. de collegiis⁶.

(*Caput ex SC. de collegiis titulo collegii Lanuvini insertum est, quem integrum v. inter Negotia.*)

1) [*In codice omissa ad sententiam explevi.* TH. M.] — 2) extra urbem excidisse credit Buech. — 3) Ita Buech. pro: et extra urbem. — 4) *Anni 746 esse SC. Cens. de d. nat. 22 dicit. Cf. Suet. Oct. 31, Dio 55,6.* — 5) *Macr. addit*: Item plebiscitum factum ob eandem rem Sex Pacuvio tr. pl. rogante. — 6) *Augusto hoc SC. adtribuit Mo. de collegiis p. 81.*

14. SC. Vellaeianum a. 46.

(*Ulpianus XXIX ad edictum*:¹ Postea factum est SC., — cuius SCti verba haec sunt:)

Quod M. Silanus et Velleus Tutor cos.² verba fecerunt de obligationibus feminarum, quae pro aliis reae fierent, quid de ea re fieri oportet,

de ea re ita censuere: quod ad fideiussiones et mutui dationes pro aliis, quibus intercesserint feminae, pertinet: tametsi ante videtur ita ius dictum esse, ne eo nomine ab his petitio [sit] neve in eas actio detur, cum eas virilibus officiis fungi et eius generis obligationibus obstringi non sit aequum, arbitrari senatum, recte atque ordine facturos, ad quos de ea re in iure aditum erit, si dederint operam, ut in ea re senatus voluntas servetur.

15. SC. Ostorianum (ante a. 47)³.

(*Ulpianus l. XIV ad Sabinum*: SCto, quod factum est Claudianis temporibus Velleo Rufo et Ostorio Scapula cos. de adsignandis libertis in haec verba cavetur:)

Si, qui duos pluresve liberos iustis nuptiis quaesitos in potestate haberet, de liberto libertave sua significasset, cuius ex liberis suis eum libertum eamve libertam esse vellet, is eave, quandoque is, qui eum eamve manumisit inter vivos vel testamento, in civitate esse desisset, solus ei patronus solave patrona

---

1) *D. 16,1,2,1.* — 2) *Valerium Asiaticum*, qui cum *M. Silano* a. 46 consul fuit, mox se abdicasse *Dio* 60,27 narrat. Cui suffectum esse *Q. Sulpicium Camerinum* apparet ex edicto *Claudii* infra cap. VII relato. Huius in locum *kal. Iulii* successisse videtur *Vellaeus* (ita enim hoc nomen scribendum est) is, a quo derivatum est vocabulum senatusconsulti ab auctoribus receptum. — 3) *D. 38,4,1 pr.* [Cum in *I. 3,8,3* scriptum sit: SCto, quod Claudianis temporibus factum est *Suillo* Rufo et *Ostorio* Scapula cos., dubium est, utro loco erratum sit. Solet praeferrī quo institutiones ducunt *Suillii* nomen crediturque esse is qui saepius commemoratur apud *Tacitum* sub nomine *P. Suillii*, *Suillius Rufus* appellatus apud *Plinium* h. n. 7,5,39, *P. Suillius Rufus* consul loco secundo (prior deficit lapide rupto) in titulo urbano *Mur.* 304,4. Sed res prorsus incerta. *Th. M.*] Contra *Ostorius Scapula* sine dubio is est qui *Britanniam* rexit a. 47 saepe commemoratus apud *Tacitum*; itaque SC. ad certum alterius consulis nomen appellare malui, cum etiam alia SCta a secundo consule nomen traxerint, ut *Vell. Trebell. Iuvent.* Quo anno consules ii fasces gesserint, ignoratur, nisi quod ex supra dictis intellegitur factos esse ante a. 47.

esset, perinde atque si ab eo eave libertatem consecutus consecutave esset¹. Utique, si ex liberis quis in civitate esse desisset, neque ei liberi ulli essent, ceteris eius liberis, qui manumisit, perinde omnia iura servarentur², ac si nihil de eo liberto eave liberta is parens significasset.

16. SC. Claudianum (oratio Claudii) de iure honorum Gallis dando a. 48.³

. . . | mae rerum no[*straru*]m sit u . . (26) | I.I.

Equidem primam omnium illam cogitationem hominum, quam | maxime primam occurruram mihi provideo, deprecor, ne | quasi novam istam rem introduci exhorrescatis, sed illa || potius cogitetis, quam multa in hac civitate novata sint, et | 5. quidem statim ab origine urbis nostrae in quot⁴ formas | statusque res p(ublica) nostra diducta sit. |

Quondam reges hanc tenuere urbem, nec tamen domesticis succesoribus eam tradere contigit. Supervenere alieni et quidam externi, ut Numa Romulo successerit ex Sabinis veniens, 10. vicinus quidem sed tunc externus; ut Anco Marcio Priscus Tarquinius. [*Is*] | propter temeratum sanguinem, quod patre Demaratho C[o]rinthio natus erat et Tarquiniensi matre generosa sed inopi, | ut quae tali marito necesse habuerit succumbere, cum domi repelleretur a gerendis honoribus, postquam Romam 15. migravit, | regnum adeptus est. Huic quoque et filio nepotivae eius, nam et | hoc inter auctores discrepat, insertus Servius Tullius, si nostros | sequimur, captiva natus Oeresia, si Tuscos, Caeli quondam Vi[*vennae*] sodalis fidelissimus omnisque eius casus comes postquam varia fortuna exactus cum omnibus reli- 20. quis Caeliani | exercitus Etruria excessit, montem Caelium oc-

1) est ms. — 2) serventur ms. — 3) *E tabula aenea, a. 1528 Lugduni reperta, ubi in museo urbano adservatur. Tabula tam alta quam lata est 1,95 m.; pars superior periit, inferior servata est fracta media ita, ut paucae tantum perierint litterae. Inscripta est duabus columnis, capita distincta sunt ut supra (p. 118 d.). Continet orationem Claudii in senatu de iure honorum Gallis dando habitam, qua de re v. Tac. ann. 11,23—25. Edit a multis, in his secundum ipsam tabulam ab A. Boissieu, inscriptions de Lyon, 1846—54, pag. 136; nos damus recognitam ad aes ab Ottone Hirschfeld. — 4) quod.*

cupavit et a duce suo | Caelio ita appellitavit¹, mutatoque nomine, nam Tusce Mastarna | ei nomen erat, ita appellatus est, ut dixi, et regnum summa cum rei | p(ublicae) utilitate optinuit.

25. Deinde postquam Tarquini Superbi mores in visi civitati nostrae esse coeperunt, qua ipsius qua filiorum ei[us], | nempe per-
taesum est mentes regni et ad consules, annuos magis|tratus,
administratio rei p(ublicae) translata est. |

- Quid nunc commemorem dictaturae hoc ipso consulari im-
30. pe|rium valentius repertum apud maiores nostros, quo in a[s]- ||
perioribus bellis aut in civili motu difficiliore uterentur? | aut
in auxilium plebis creatos tribunos plebei? quid a consulibus
ad decemviros translatum imperium, solutoque postea | decem-
virali regno ad consules rusus reditum? quid in [pl]u|ris distri-
35. butum consulare imperium tribunosque mil[itu]m || consulari im-
perio appellatos, qui seni et saepe octoni crearentur? quid com-
municatos postremo cum plebe honores, non imperi | solum sed
sacerdotiorum quoque? Iam si narrem bella, a quibus | coepe-
rint maiores nostri, et quo processerimus, vereor ne nimio | in-
40. solentior esse videar et quaesisse iactationem gloriae prolati
imperi ultra oceanum. Sed illoc potius revertar. Civitatem | ...
11, 1. . . (40) . . [po]test. Sane | novo m[ore] et divus Aug[ustus]
av|onc[ulus m]eius² et patruus Ti. | Caesar omnem florem ubi-
que coloniarum ac municipiorum, bo|norum scilicet virorum et
5. locupletium, in hac curia esse voluit. || Quid ergo? non Itali-
cus senator provinciali potior est? Iam | vobis, cum hanc
partem censurae meae adprobare coepero, quid de ea re sen-
tiam, rebus ostendam. Sed ne provinciales quidem, | si modo
ornare curiam poterint, reiciendos puto. |

- Ornatissima ecce colonia valentissimaque Viennensium,
10. quam || longo iam tempore senatores huic curiae confert! Ex
qua colonia inter paucos equestris ordinis ornamentum L. Ves-
tinum fa miliarissime diligo et hodieque in rebus meis detineo,
cuius libe|ri fruuntur quaeso primo sacerdotiorum gradu, post-
modo cum | annis promoturi dignitatis suae incrementa; ut di-
15. rum nomen la|tronis taceam, et odi illud palaesticum prodigium,
quod ante in do|mum consulatum intulit, quam colonia sua so-

1) appellitatus. — 2) *Explevit Otto Hirschfeld, Wiener Studien 1881 p. 268.*

lidum civitatis Romae beneficium consecuta est.¹ Idem de fratre eius possum dicere, | miserabili quidem indignissimoque hoc casu, ut vobis utilis | senator esse non possit. ||

Tempus est iam, Ti. Caesar Germanice, detegere te pa-
tribus conscriptis, | quo tendat oratio tua; iam enim ad extre-
mos fines Galliae Narbonensis venisti. |

Tot ecce insignes iuvenes, quot intueor, non magis sunt paenitendi | senatores, quam paenitet Persicum, nobilissimum virum, amicum meum, inter imagines maiorum suorum Allobro-
gici nomen legere. Quod si haec ita esse consentitis, quid ultra desideratis, quam ut vobis digito demonstrem, solum ipsum ultra fines | provinciae Narbonensis iam vobis senatores mittere, quando | ex Luguduno habere nos nostri ordinis viros non paenitet. || Timide quidem, p(atres) c(onscripti), egressus
adsuetos familiaresque vobis provinciarum terminos sum, sed destrictae iam Comatae Galliae | causa agenda est, in qua si quis hoc intuetur, quod bello per decem annos exercuerunt divom Iulium, idem opponat centum | annorum immobilem fidem obsequiumque multis trepidis rebus nostris plus quam expertum.
Illi patri meo Druso Germaniam | subigenti tutam quiete sua securamque a tergo pacem praestiterunt, et quidem cum a² census novo tum opere³ et inadsue-
to Gallis ad bellum avocatus esset; quod opus quam arduum sit nobis, nunc cum maxime, quamvis nihil ultra, quam || ut publice notae sint facultates nostrae, exquiratur, nimis | magno experimento cognoscimus.

17. SCC. de aedificiis non diruendis, a. 44—56⁴.

I. Cn. Hosidio Geta, L. Vagellio cos. | X k. Octobr. S.C. |

1) De Valerio Asiatico dicit, de quo v. Tac. ann. 11,2,3. — 2) ad. —
3) Cf. Livius ep. 139 ad a. 742: civitates Germaniae . . . oppugnantur a Druso et tumultus qui ob censum exortus in Gallis erat componitur. —
4) C. I. L. 10,158 n. 1401. — Haec SCC., quorum alterum intra a. 44—46, alterum a. 56 factum est, uni tabulae inscripta Herculei circa a. 1600 reperta sunt. Tabula ipsa periit, edita autem est a. 1607 a Capaccio (hist. Neap. 2,9); alterum exemplar idque diligentius descriptum a Mommseno Parisiis investigatum a. 1850 editum est Leipz. Berichte 4,272; tertium est in epistulario Reinesii (Lips. 1660) p. 202. sed pendent exemplaria ab eodem archetypo habentque mendas communes non paucas. Utriusque SC. interpretationem dedit: Bachofen, *ausgew. Lehren des röm. Civ.R.* p. 187, textu Capaccii usus.

- Cum providentia optumi principis tectis quoque | urbis
 5. nostrae et totius Italiae aeternitati prospexerit, quibus | ipse
 non solum praecepto augustissimo sed etiam exemplo | suo pro-
 ddeset, conveniretq(ue) felicitati saeculi instantis | pro portione
 publicorum operum etiam privatorum custodire¹, | deberentque
 10. apstinere se omnes cruentissimo genere | negotiationis, ne[que]²
 inimicissimam pace faciem inducere | ruinis domum villarumque,
 placere: si quis negotiandi causa | emisset quod³ aedificium, ut
 diruendo plus acquireret quam | quanti emisset, tum duplam
 pecuniam, qua mercatus eam rem | esset, in aerarium inferri,
 15. utique de eo nihilo minus ad senatum | referretur. Cumque ae-
 que non oporteret⁴ malo exemplo vendere quam | emere, ut⁵
 venditores quoque coacerentur, qui scientes dolo malo | contra⁶
 hanc senatus voluntatem vendidissent, placere: tales | venditiones
 inritas fieri. Ceterum testari senatum, domini[s nihil]⁷ | constitui,
 20. qui rerum suarum possessores futuri aliquas [partes] | earum
 mutaverint, dum non negotiationis causa id factum [sit⁸]. |

Censuere. In senatu fuerunt CCCLXXIII. |

II. [Q.] Volusio, P. Cornelio cos. VI non Mart. S.C. |

Quod Q. Volusius, P. Cornelius verba fecerunt de postu-
 latione necessari[orum] | Alliatoriae Celsil[us]ae, q. d. e. r. f. p.,
 d. e. r. i. c. : |

25. Cum S.C., quod factum est Hosidio Geta et L. Vagellio
 cos. clarissimis viris, ante d[icem X.⁹] k. | Oct. auctore divo Clau-
 dio, cautum esset, ne¹⁰ quis domum villamve dirueret, quo plus¹¹ |
 sibi acquireret, neve quis negotiandi causa eorum quid emeret
 venderetve, | poenaq(ue) in emptorem, qui adversus id S.C. fe-
 cisset, constituta esset, [ut] | qui quid emisset duplum eius
 30. quanti emisset in aerarium inferre cogere|tur et eius qui vendi-
 disset inrita fieret venditio, de iis autem, qui rerum | suarum
 possessores futuri aliquas partes earum mutassent, dum modo |
 non negotiationis causa mutassent, nihil esset novatum; et ne-
 cessari | Alliatoriae Celsil[us]ae, uxoris Atilii Luperci ornatissimi

1) custodiare vel custodia. — 2) ne. — 3) quodquod *proposuit* Mo. —
 — 4) oportere. — 5) emerint. — 6) intra. — 7) dominio. — 8) om. —
 9) ante decim. — 10) *Ab hoc verbo usque ad vocem* venditio (v. 29) SC.
ad verbum fere relatum est a Paulo in D. 18,1,52. — 11) quam vel quod
exempla, quo plus Dig.

virī, exposuissent huic ordini, patrem eius Alliatorium Celsum
 emissee fundos cum aedificiis in regione Mutinensi¹, qui vo- 35.
 carentur campi Macri, in quibus locis mercatus agi superio-
 ribus solitus esset temporibus, iam per aliquod annos desisset
 haberi, eaque aedificia longa vetustate dilaberentur neque re-
 fecta usui essent futura, quia neque habitaret in iis quisquam
 nec vellet in deserta ac² ruentia commigrare: ne quid fraudi
 multae poenae(ue) esset Celsi³l]ae, si ea aedificia, de quibus
 in hoc ordine actum esset, aut demolita fuissent, aut ea con- 40.
 ditione³ sive per se sive cum agris vendidisset, ut emptori
 sine fraude sua ea destruere tollereque liceret; in futurum
 autem admonendos ceteros esse, ut apstinerent se a tam foedo
 genere negotiation[is], hoc praecipue saeculo, quo excitari nova
 et ornari⁴ universa, quibus felicitas orbis terrarum splenderet,
 magis conveniret, quam ruinis aedificiorum ullam partem de-
 form[are]⁵ Italiae et adhuc retinere priorum temporum [incu- 45.
 riam quae universa affecisset] ita ut diceretur senectute ac tu-
 m[ulo iam rem Romanam perire]⁶].

Censuere. In senatu [fuerunt] . . . .

18. SC. Trebellianum a. 56⁷.

(Ulpianus l. III fideicommissorum: Factum est SC. temporibus
 Neronis, VIII. kal. Sept., Annaeo Seneca et Trebellio Maximo cos.,
 cuius verba haec sunt:)

Cum esset aequissimum in omnibus fideicommissariis here-
 ditatibus si qua de his bonis iudicia penderent, ex his⁸ eos
 subire, in quos ius fructusque transferretur, potius quam cui-
 que periculosam⁹ esse fidem suam: placet, ut actiones, quae in
 heredem heredibusque dari solent, eas neque in eos neque his
 dari, qui fidei suae commissum sic, uti rogati essent, restitu-
 sent, sed his et in eos, quibus ex testamento fideicommissum
 restitutum fuisset: quo magis in reliquum confirmentur supre-
 mae defunctorum voluntates.

1) Mutinensi. — 2) desertac. — 3) conditione. — 4) ornari in. —
 5) deformem. — 6) Suppl. Mo. — 7) D. 36,1,1,1.2. Consules qui nomi-
 nantur suffecti sunt anni ut videtur 56. — 8) Mo. con. eas lites. — 9)
 periculosum cod.

19. SC. de imperio Vespasiani a. 69¹.

.... || foedusve cum quibus volet facere liceat ita, uti licuit divo Aug(usto), | Ti. Iulio Caesari Aug(usto), Tiberioque Claudio Caesari Aug(usto) Germanico; ~ |

utique ei senatum habere, relationem facere, remittere, senatus | consulta per relationem discessionemque facere liceat |
5. ita, uti licuit divo Aug(usto), Ti. Iulio Caesari A(ugusto), Ti. Claudio Caesari | Augusto Germanico; ~ |

utique cum ex voluntate auctoritateve iussu mandatuve eius | praesenteve eo senatus habebitur, omnium rerum ius perinde | habeatur servetur, ac si e lege senatus edictus esset habereturque; ~ |

10. utique quos magistratum potestatem imperium curationemve | cuius rei petentes senatui populoque Romano commendaverit, | quibusque suffragationem suam dederit promiserit, eorum comitis quibusque extra ordinem ratio habeatur; ~ |

15. utique ei fines pomerii proferre promovere cum ex republica censebit esse, liceat ita, uti licuit Ti. Claudio Caesari Aug(usto) | Germanico; ~ |

utique quaecunque ex usu rei publicae maiestateque² divinarum | humanarum³ publicarum privatarumque rerum esse | censebit⁴, ei agere facere ius potestasque sit, ita uti divo Aug(usto), |

20. Tiberioque Iulio Caesari Aug(usto), Tiberioque Claudio Caesari | Aug(usto) Germanico fuit; ~ |

utique quibus legibus plebeive scitis scriptum fuit, ne divus Aug(ustus), | Tiberiusve Iulius Caesar Aug(ustus), Tiberiusque Claudius Caesar Aug(ustus) | Germanicus tenerentur, iis legibus

25. plebisque scitis imp(erator) Caesar | Vespasianus solutus sit; quaeque ex quaque lege rogatione | divum Aug(ustum), Tiberiumve Iulium Caesarem Aug(ustum), Tiberiumve | Claudium Caes(arem) Aug(ustum) Germanicum facere oportuit, | ea omnia imp(eratori) Caesari Vespasiano Aug(usto) facere liceat; ~ |

utique quae ante hanc legem rogatam acta gesta | decreta

1) C. I. L. 6,167 n. 930. *E tabula aenea Romae saec. XIII reperta, hodie in museo Capitolino adservata. Capita more solito distincta sunt. De quaestione, utrum lex haec fuerit an SC., v. Mo. Staatsr. 2,840—2.* — 2) que om. — 3) humarum. — 4) esse e censebit.

imperata ab imperatore Caesare Vespasiano Aug(usto) | iussu 30.
mandative eius a quoque sunt, ea perinde iusta rataq(ue) |
sint, ac si populi plebisve iussu acta essent. ~ |

~ Sanctio. ~ |

Si quis huiusce legis ergo adversus leges rogationes ple-
bisve scita | senatusve consulta fecit fecerit, sive quod eum ex 35.
lege rogatione | plebisve scito s(enatus)ve c(onsulto) facere oportebit,
non fecerit huius legis | ergo, id ei ne fraudi esto, neve
quit ob eam rem populo dare debeto, | neve cui de ea re actio
neve indicatio esto, neve quis de ea re apud | [s]e agi sinito. ~ ||

20. SC. Macedonianum a. 69—79.¹

(*Ulp. l. XXIX ad ed.*: Verba SCti Macedoniani haec sunt:)

Cum inter ceteras sceleris causas Macedo, quas illi natura
administrabat, etiam aes alienum adhibuisset et saepe materiam
peccandi malis moribus praestaret, qui pecuniam ne quid am-
plius diceretur incertis nominibus crederet: placere, ne cui, qui
filio familias mutuam pecuniam dedisset, etiam post mortem
parentis eius, cuius in potestate fuisset, actio petitioque dare-
tur: ut scirent qui pessimo exemplo faenerarent, nullius posse
filii familias bonum nomen exspectata patris morte fieri.

21. SC. Rubrianum a. 103(?²)

(*Ulpianus l. V fideicommissorum*: Subventum libertatibus est
SCto, quod factum est temporibus divi Traiani Rubrio Gallo et Caelio
Hispon³ cos. in haec verba:)

Si hi, a quibus libertatem praestari oportet, evocati a prae-
tore adesse nolissent, si causa cognita praetor pronuntiasset
libertatem his deberi, eodem iure statum servari, ac si directo
manumissi essent.

---

1) *D. 14,6,1. De aetate SCti hoc loco nil dictum est; sed quod ait Suetonius Vesp. 11*: Auctor senatui fuit (Vesp.) decernendi, ne filiorum familiarum feneratoribus exigendi crediti ius unquam esset, *videtur de hoc SC. intellegendum esse.* — 2) *D. 40,5,26,7. Annus incertus est, cum consules nominati suffecti sint; a. 103 proposuit Mo. Forsch. 1,51.* — 3) *Plin. ep. 4,9*: Caepio Hispo. *Or. 3670*: Caepioni Hisponi cos. *Cf. Mo. l. l.*

22. SC. Iuncianum a. 127.¹

(*Ulpianus l. V fideicommissorum*: Factum est SC., Aemilio Iunco et Iulio Severo cos., in haec verba:)

Placere, [ut] si quis ex his, qui fideicommissam libertatem ex quacumque causa deberent servo, qui mortis tempore eius, qui rogavit, non fuerit,² adesse negabitur: praetor cognoscat; et si in ea causa esse videbitur, ut, si praesens esset, manumittere cogi deberet: id ita esse pronuntiet. Cumque ita pronuntiasset, idem iuris erit, quod esset, si ita, ut ex fideicommisso manumitti debuisset, manumissus esset.

23. SC. Iuventianum a. 129³.

(*Ulpianus l. XV ad edictum*: — de petitione hereditatis — cum forma SCto sit data, optimum et ipsius SCti interpretationem facere, verbis eius relatis:)

Pridie idus Martias Q. Iulius Balbus et P. Iuventius Celsus Titius Aufidius Oenus Severianus consules verba fecerunt de his, quae imperator Caesar Traiani Parthici filius divi Nervae nepos Hadrianus Augustus imperator maximusque princeps proposuit⁴ quinto nonas Martias quae proximae fuerunt libello⁵ complexus esset, quid fieri placeat;

de qua⁶ re ita censuerunt: cum, antequam partes caducae ex bonis Rustici fisco peterentur, hi qui se heredes esse existimant⁷, hereditatem distraxerint, placere: redactae ex pretio rerum venditarum pecuniae usuras non esse exigendas; idemque in similibus causis servandum. Idem⁸ placere: a quibus hereditas petita fuisset, si adversus eos iudicatum esset, pretia, quae ad eos rerum ex hereditate venditarum pervenissent, etsi eae

1) *D.* 40,5,28,4. — 2) isque *ins. Dig.*, *delevit Mo.* — 3) *D.* 5,3,20,6. — 4) *Exordium restituendum est ita*: Pridie idus Martias. Quod Q. Iulius Balbus, P. Iuventius Celsus Titus Aufidius Hoenius Severianus cos. v. f. de his quae imp. Caesar, divi Traiani Parthici f. divi Nervae n., Traianus Hadrianus Augustus optimus maximusque princeps p(ater) p(atriciae) (pro proposuit *Pithoeus*). Consules duo sunt, non quattuor, id quod putavit *Rud. RG.* 1,117; alter πολυώνυμος est sicut infra in *SC. Beg. M.* Nonius Mucianus (cf. *Mo.*, *Hermes* 3,75). — 5) oratio, *l.* 22 et 40 *h. t.* — 6) *corr. ea.* — 7) *L.* 20, § 12: ita senatus locutus est: 'eos qui — existimasent'. — 8) *corr. item.*

ante petitam hereditatem deperissent deminutaevae fuissent, restituere debere. Item: eos, qui bona invasissent, cum¹ scirent ad se non pertinere, etiamsi ante litem contestatam fecerint, quo minus possiderent, perinde condemnandos, quasi possiderent; eos autem, qui iustas causas habuissent, quare bona ad se pertinere existimassent, usque eo dumtaxat, quo locupletiores ex ea re facti essent. Petitam autem fisco hereditatem ex eo tempore existimandum esse, quo primum scierit quisque eam a se peti, id est, cum primum aut denuntiaturum esset ei, aut litteris vel edicto evocatus esset.

Censuerunt.

24. SC. de nundinis saltus Beguensis a. 138.²

SC. de nundinis saltus³ Beguensis in t(erritorio) | Casensi, descriptum et recognitum ex libro sen|tentiarum in senatu dic-
[ta]rum k(apite) V. . . (?), T. Iuni Nigri, C. Pompo|ni Camerini
co(n)s(ulum), in quo scripta erant A[frica]ni⁴ iura⁵ et id | quod
i(nfra) s(criptum) est. ||

In comitio in curia⁶ . . . . .

5.

[Scr]ibundo | adfuerunt Q. Salonius Q. f. Quir. Longus,
. . . Quar[t]inus, | C. Oppius C. f. Vel. Severus, C. Fi . . . , [Sex.
Eru]cius | M. f. Quir. Clarus, P. Cassius L. f. Aem. Dexter
q(uaestor)⁷, P. Nonius M. f. Ouf. Mac|rinus q(uaestor)⁷. In
senatu fuerunt C . . . ||

10.

SC. per discessionem factum.

1) L. 25, § 2: ait senatus: — bona — quae scirent. — 2) C. I. L. 8,46 n. 270. Duo lapides eundem hunc titulum continentes reperti sunt in loco dicto Henschir Begar in regno Tunetano, alter a. 1860 a V. Guérin (voy. arch. 1,391). alter a G. Wilmanns a. 1873, qui coniunctos eos edidit Eph. epigr. 2,271 commentario cum Mommseni notis adiecto. Illustrantur hoc titulo loci iam dudum noti de nundinarum iure privatis concessio. D. 50,11. C. 4,60. Plin. ep. 5,4. Suet. Claud. 12. Cf. C. I. L. 3,523 n. 4121: Imp. — Constantinus — nundinas die solis perpeti anno constituit. — 3) Front. grom. 53: in Africa saltus non minores habent privati, quam res publica territoria, — immo — longe maiores. — 4) i. e. Lucilii Africani infra nominati. — 5) i. e. possessiones et latifundia, in quibus ut nundinas habere sibi permetteretur petierat. — 6) i. e. in curia Iulia aedificata eodem loco quo fuerat Hostilia, scilicet in comitio; cf. supra SCC. 2.5.6: ἐν κομῆτι. Deinde in hiatu intercidit dies. — 7) De quaestoris quaestorumve adscriptione v. Mo., Eph. 2,283 ad v. 8.

Quod P. Cassius Se|cundus, P. Delphius Peregrinus Aleius Alennius Maxi|mus Curtius Valerianus Proculus M. Nonius Mucianus¹ | coss. verba fecerunt de desiderio amicorum Lucili Afri|cani c(larissimi) v(iri), qui petunt: ut ei permittatur in pro-
 15. vincia Afric(a), regione || Beguensi, territorio Musulamiorum², ad Casas, nundinas | IIII nonas Novemb. et XII k. Dec., ex eo omnibus mensibus IIII non. | et XII k. sui cuiusq(ue) mensis instituere habere, quid fieri | placeret,

de ea re ita censuerunt: permittendum Lu|cilio Africano,
 20. c. v., in provincia Afric(a), regione Beguensi, || territorio Musulamiorum, ad Casas, nundinas IIII non. | Novemb. et XII k. Decembr. et ex eo omnibus mensibus IIII non et XII k. | sui cuiusq(ue) mensis instituere et habere, eoque vicinis | advenis-
 q(ue) nundinandi dumtaxat causa coire conve|nire sine iniuria et incommodo cuiusquam liceat. ||

25. Act(um) idibus Octobr. P. Cassio Secundo, M. Nonio Muciano. | Eodem exemplo de eadem re duae tabellae signatae sunt. | Signatores: T. Fl. Comini scrib(ae), C. Iuli Fortunati scrib(ae), M. Caesi Helvi Euhelpisti (*sequuntur nomina quattuor*).

25. SC. de Cyzicenis a. 138—160³.

[SC. de p]ostulatione Kyzicenor(um) ex Asia, | qui dicunt, ut corpus, quod appellatur Ne|on⁴ et habent in civitate sua, auctoritate | [*amplissimi o*]rdinis confirmetur⁵.

5. Scri||bendo adfuerunt M. Aelius imp(eratoris) Titi Aeli | [*Hadriani An*]tonini f. Pap. Aurelius Ve[rus], ... s M. f. Gal. Verus, M. Hosidius | M. f. A . . . [*Get*]a, M. Annius M. f. Gal.

---

1) Consul πολώνυμος, sicut *Iuventius Celsus supra p. 184 n. 4.* — 2) *Tac. ann. 2,52*: Musulamiorum — valida — gens, et solitudinibus Africae propinqua nullo etiam tum urbium cultu. *Ptolem. 4,3,24*: Μισουλᾶμοι cf. *Wilm. 278—9.* — 3) *Eph. epigr. 3,156.* *E lapide in Cyzici ruinis a. 1876 reperto, deinde Londinium in museum Britannicum translato. Ed., suppl., illustr. Mo.* — 4) *Mo. intellegit νέων, i. e. iuvenum.* Cf. *quae saec. tertio Callistratus D. 48,19,28,3 scripsit*: Solent quidam, qui volgo se iuvenes appellant, in quibusdam civitatibus turbulentis se adclamationibus popularium accommodare, qui — fustibus caesi dimittuntur. — 5) *De hac confirmatione v. Mo. St.R. 2,850 n. 4.*

Libo, Q. | Pompe[*ius*] Q. f. Hor. Bassianus, L. Fl(avius) L. f. |
Quir. Iulianus, L. Gellius L. f. Ter. Severus, || q(uaestor)¹. 10.

Sententia² dicta ab Appio Gallo | co(n)s(ule) des(ignato)
relatione IIII³ concedente | imp(eratore) Caes[*are Tito A*]elio
Hadriano An[*to[n]ino Aug. Pio*] . . . . . relatione sua | . . . . .
[*Kyzicen*]os ex Asia, || . . . . . [quos neos a]ppellant . . . . . 15.

26. SC. Orfitianum, a. 178.

(*Ulpianus l. XII ad Sabinum*:⁴ Sive ingenua sive libertina mater est, admitti possunt liberi ad hereditatem eius ex SCto Orphitiano. —)

. . . Si nemo filiorum eorumve, quibus simul legitima hereditas defertur, volet ad se eam hereditatem pertinere, ius antiquum esto.

(Ait senatus:)

. . . quae iudicata transacta finitave sunt, rata maneant . . .

---

1) *Vel q(uaestores), cum non constet quot testes quaestores fuerint; cf. Mo. l. l. p. 157.* — 2) *Refertur sententia eius senatoris, qui primus censuit cuique probabile est reliquos adsensisse. Recedit hoc a forma consueta: Quod cos. verba fecerunt cet.* — 3) *De iure IIII relationum v. Mo. St.R. 2,861 n. 2.* — 4) *D. 38,17,1 pr. 9.12. Cf. I. 3,4 pr.: ut liberi ad bona matrum intestatarum admittantur, SCto Orfitiano effectum est, quod latum est Orfito et Rufo cos. divi Marci temporibus. Codicem Flor. constanter scribere Orphitianum monet Mo.*

CAPUT VI.

E D I C T A.

I. Edictum perpetuum praetoris¹.

Recognovit O. LENEL.

*(Pars I. de litis exordio.)*²De iurisdictione³.

1) *Edicta praetorum, quae supersunt, fere omnia Iustiniani libris digestorum tradita sunt; perpauca tantum Cicerone Festo aliis. Inscriptionibus nihil ad nos pervenit. In Digestis autem quae sunt edicta plurima ex Ulpiani ad edictum libris recepta sunt, quem constat non genuina vetera sed perpetuum illud edictum esse secutum iussu Hadriani a Salvio Iuliano Icto compositum . . . . . Deperditorum argumenta magna quidem ex parte e digestis aliisque libris concludi possunt; atque summopere hac de re meruit Rudorffius (ed. perp. quae reliqua sunt. 1869). Cuius tamen docta conamina nolui hic repetere ipsas tantum edictorum reliquias propositurus. Tantummodo certa perditorum argumenta breviter indicavi simulque actionum formulas, si quas habemus, in notis adieci. Uncis inclusi quae ad intellegenda verba edictalia e commentariis addenda erant.* BRUNS. In hac nova edicti recensione fines terminosque a Cl. Viro operi constitutos nolui egredi. Edictorum verba e libro meo (das Edictum Perpetuum [E. P.], 1883) repetii, perpauca immutavi. Titulorum seriem ad Ulpiani Paulique libros in margine adnotatos restituui, qua de re cf. E. P. p. 3 sqq. Controversias, quas in primis intulit Karlowa (lit. Centralbl. 1884 p. 526 sq., röm. R.G. I. p. 593, 762), hoc loco esse omittendas censui. — 2) *Neque in partes neque in libros divisum fuisse edictum perpetuum inter omnes constat; titulis autem singula edicta, quae ad eandem rem pertinent, comprehensa fuisse tam Ulpianus quam alii dicunt; titulis rubricae inscriptae erant, quae magna ex parte in digestis repetitae sunt, veluti 'de in ius vocando', 'de i. i. restituit.', 'de reb. creditis' etc. Gai. 4,46. D. 3,1,1; 4,1,1; 12,1,1; 43,1,2,3; 50,16,195,3. Titulorum series ex Ulpiani aliorumque libris ad ed. facile cognoscitur; quatenus fuerit disponendi ratio, vehementer adhuc disceptatur. Erat autem edictum (ut dicam quid sentiam) neque co-dex iuris neque ordo iudiciarius neque liber actionum. Nimirum natura eius non potest recte iudicari nisi ex officio praetoris ius dicentis. Haec enim praecipue illi erant observanda: 1. ut litis exordium ordinaret; 2. ut actiones quibus litigare possent constitueret; 3. ut in fine litis opem ferret adversus reum vel condemnatum vel confessum vel non defensum, actoribus*

1. *De iurisdictione municipali*¹. a. Si quis ius dicenti non ^{U. 1.} obtemperaverit², (*quanti ea res erit, iudicium dabo*).

b. Si quis in ius vocatus non ierit sive quis eum vocaverit, quem ex edicto non debuerit³, ... (*iudicium dabo*).

c. (*De damno infecto*.) . . . eius rei . . . dum ei, qui aberit, prius domum denuntiari iubeam . . . . In eum qui quid eorum, quae supra scripta sunt, non curaverit, quanti ea res est, cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudicium (*dabo*)⁴.

d. De fugitivis⁵.

(e. *De vadimonio Romam faciendo*⁶.)

(2. *De albo corrupto*⁷.)

U. 2,
P. 2.
U. 3,
P. 3.

3. Qui magistratum potestatemve habebit, si quid in aliquem novi iuris statuerit sive quis apud eum, qui magistratum potestatemve habebit, aliquid novi iuris obtinuerit, quandoque postea adversario eius postulante ipsum eodem iure uti oportebit⁸, praeterquam si quis eorum *quid* contra eum fecerit, qui ipse eorum quid fecisset⁹.

De edendo. . . . .¹⁰. Argentariae mensae exercitores <sup>U. 4,
P. 3.</sup> ei, qui iuraverit non calumniae causa postulare edi sibi rationem quae ad se pertineat, edent adiecto die et consule¹¹ . . . . . Argentario eive, qui iterum edi postulabit, causa cognita edi iubebo¹².

'tam singulis quam pluribus, qui in bona eius concurrerent. Quo ordine in disponendis edictis servato effectum est, ut tres principales possint distinguere partes, quibus quarta accedit nova iurisdictionis praetoriae instituta continens: interdicta, exceptiones, stipulationes praetorias. Difficilior est explicatu ratio ordinis titulorum secundae partis, qua de re videas Rudorffii commentationem in ZRG. 3,53, licet summam quam ille proposuit divisionem in edicta de iure et de possessione equidem non comprobaverim.' BRUNS. In his omnibus doctissimi viri sententiae lubenter subscribo. Secundae autem edicti partis titulorum ordinem eum esse arbitror, ut primum locum teneant quae e mera iurisdictione pendent actiones, deinde sequantur ea iuris auxilia quae continentur imperio, cf. E. P. p. VIII, 16. Qua ratione totum edictum in quinque partes divisi. — 3) Rubr. D. 2,1.

1) Cf. Lenel, ZRG. 15, p. 16 sqq. — 2) Sunt verba rub. D. 2,3; persaepe enim edictorum verba initialia digestorum titulis ut rubricae inscripta esse videntur. — 3) Rubr. D. 2,5. — 4) D. 39,2,4,1.5.7. — 5) D. 11,4,1, 4—8. — 6) D. 2,11,1; 50,16,3 pr. — 7) D. 2,1,7 pr. — 8) D. 50,16,8 pr. — 9) D. 2,2,1,1; 4. E. P. p. 47. — 10) E. P. p. 48. — 11) D. 2,13,4 pr. ict. 6,2; 9,3. — 12) D. 2,13,6,8.

U. 4.
P. 3.

De pactis et conventionibus. Pacta conventa, quae neque dolo malo neque adversus leges plebis scita senatus consulta edicta *decreta* principum neque quo fraus cui eorum fiat facta erunt, servabo¹.

U. 5.
P. 4.

De in ius vocando². 1. In ius vocati, ut eant aut *vindicem* dent³.

2. Parentem, patronum patronam, liberos parentes patroni patronae in ius sine permissu meo ne quis vocet⁴.

3. . . . . Si quis parentem, patronum patronam, liberos aut parentes patroni patronae, liberosve suos eumve, quem in potestate habebit, vel uxorem, vel nurum in *ius*⁵ vocabit: qualscumque *vindex*⁶ accipiat⁷.

4. . . . . In bona eius, qui *vindicem*⁸ dedit, si neque potestatem sui faciet neque defendetur, iri iubebo⁹.

5. Ne quis eum, qui in ius vocabitur, vi eximat neve faciat dolo malo quo magis eximeretur¹⁰.

U. 6.
P. 5.

De postulando¹¹. 1. *Qui omnino ne postulent. (Minor annis decem et septem, surdus qui prorsus non audit) . . . . si non habebunt advocatum, ego dabo*¹².

2. *Qui pro aliis ne postulent. (Mulieres, caecus utrisque luminibus orbatus, qui corpore suo muliebria passus erit, qui capitali crimine damnatus erit, qui operas suas, ut cum bestiis depugnaret, locaverit)*¹³ . . .

3. *Qui nisi pro certis personis ne postulent.* Qui lege plebis scito senatus consulto edicto decreto principum nisi pro certis personis postulare prohibentur, hi pro alio, quam pro quo licebit, in iure apud me ne postulent¹⁴. Qui ab exercitu ignominiae causa ab imperatore coeve, cui de ea re statuendi potestas fuerit, dimissus erit: qui artis ludicrae pronuntiandive causa in scaenam prodierit: qui lenocinium fecerit: qui in iudicio publico calumniae praevaricationisve causa quid fecisse iudica-

1) D. 2,14,7,7. — 2) Rubr. D. 2,4. — 3) Rubr. D. 2,6: 'in ius vocati ut eant aut satis vel cautum dent.' Cf. Gai. IV,46. — 4) D. 2,4,4,1. Formulam huic edicto adiectam refert Gai. IV,46. — 5) Dig.: iudicium. — 6) Dig.: fideiussor iudicio sistendi causa. — 7) D. 2,8,2,2. — 8) Dig.: iudicio sistendi causa fideiussorem. — 9) D. 42,4,2 pr. cf. D. 2,8,2,5. E. P. p. 57 sq. — 10) Rubr. D. 2,7 ict. eod. 3,2; 4,2. — 11) Rubr. D. (3.1). — 12) D. 3,1,1,3,4. — 13) D. 3,1,1,5,6. — 14) D. 3,1,1,8.

catus erit: qui furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo et fraude suo nomine damnatus pactusve erit: qui pro socio, *fiduciae*¹, tutelae, mandati, depositi suo nomine non contrario iudicio damnatus erit: qui eam, quae in potestate eius esset, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere virum moris est, antequam virum elugeret, in matrimonium collocaverit eamve sciens [quis] uxorem duxerit non iussu eius, in cuius potestate est: et qui eum, quem in potestate haberet, eam, de qua supra comprehensum est, uxorem ducere passus fuerit: quive suo nomine non iussu eius, in cuius potestate esset, eiusve nomine quem quamve in potestate haberet bina sponsalia binasve nuptias in eodem tempore constitutas habuerit: qui ex his omnibus qui supra scripti sunt, in integrum restitutus non erit: pro alio ne postulent, praeterquam pro parente, patrono patrona, liberis parentibusque patroni patronae, liberisve suis, fratre sorore, uxore, socero socru, genero nuru, vitrico noverca, privigno privigna, pupillo pupilla, furioso furiosa, cui eorum a parente aut de maioris partis *tribunorum* sententia aut ab eo, cuius de ea re iurisdictio fuit, ea tutela curatiove data erit².

*De vadimoniis*³. 1. Qui satisfacere cogantur vel iurato U. 7,
P. 6, 7. promittant vel suae promissioni committantur⁴.

2. Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caveatur⁵: . . . . in eadem causa eum exhibere, in qua tunc est, donec iudicium accipiat⁶.

3. De eo per quem factum erit, quo minus quis *vadimonium* sistat⁷.

De cognitoribus et procuratoribus et defensoribus⁸. 1. *Qui ne dent cognitorem*: . . . . et qui eam, quam in potestate habet, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, in matrimonium collocaverit eamve sciens uxorem duxerit, et qui eum, quem in potestate haberet, earum quam uxorem ducere passus fuerit: quaeve virum parentem liberosve

1) *Gai.* 4,182. — 2) *D.* 3,2,1 *ict.* 3,1,1,9,11; 3 *pr.* *De huius edicti restitutione* cf. *ZRG.* 15, p. 56 sq. *ict.* *Gai.* 4,182. — 3) *De variis edictis sub hoc titulo propositis* v. *E. P.* p. 65. — 4) *Rubr. D.* 2,8; cf. *Gai.* 4,185. — 5) *Rubr. D.* 2,9. — 6) *D.* 2,9,1 *pr.* — 7) *Rubr. D.* 2,10: quo minus quis in iudicio sistat. — 8) *Rubr. D.* (3,3).

suos, uti moris est, non eluxerit: quaeve cum in parentis sui potestate non esset, viro mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere virum moris est, nupserit¹ . . .

2. *Qui ne dentur cognitores.*²

3. *Cognitorem*³ ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente dominus iudicatum solvi exposuit, iudicium accipere cogam⁴.

4. *Ei qui cognitorem (dederit, causa cognita permittam eum abdicare vel muta)*re⁵.

5. Alieno nomine, item per alios agendi potestatem non faciam in his causis, in quibus ne dent cognitorem neve dentur edictum comprehendit.⁶

6. *Quibus municipum nomine agere liceat.*⁷

7. Cuius nomine quis actionem dari sibi postulabit, is eum viri boni arbitrato defendat: et ei *quocum aget* quo nomine aget id ratum habere eum, ad quem ea res pertinet, boni viri arbitrato satisdet⁸.

8. *Quod adversus municipales agatur.*⁹

9. Quod cuiuscumque universitatis nomine vel contra eam agatur¹⁰.

10. Si quis negotia alterius sive quis negotia, quae cuiusque cum is moritur fuerint, gesserit, iudicium eo nomine dabo¹¹.

U. 10,
P. 10.

De calumniatoribus. In eum qui, ut calumniae causa negotium faceret vel non faceret, pecuniam accepisse dicetur, intra annum in quadruplum eius pecuniae quam accepisse dicetur, post annum simpli (*iudicium dabo*)¹².

U. 11-13,
P. 11. 12.

De in integrum restitutionibus¹³. 1. Quod metus causa gestum erit, ratum non habebo¹⁴ . . .

2. Quae dolo malo facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit et iusta causa esse videbitur, *intra annum iudicium dabo*¹⁵.

1) *Fr. Vat. 320. Quod fragmentum ad titulum de cognitoribus pertinere docuit Karlowa, ZRG. 9, p. 220 sq. Cf. D. 3,2,15.17.19. — 2) Cf. Fr. Vat. 322. — 3) Dig. (n. 4) procuratorem. Cf. Gai. 4,101. — 4) D. 3,3,8,3. — 5) *Fr. Vat. 341. — 6) Fr. Vat. 322. — 7) D. 3,4,3; cf. 7 pr. — 8) D. 3,3,33,3. — 9) D. 3,4,7 pr. — 10) Rubr. D. 3,4. — 11) D. 3,5,3 pr. — 12) D. 3,6,1 pr. De ceteris huius tituli edictis cf. E. P. p. 87 sqq. — 13) Rubr. D. 4,1. — 14) D. 4,2,1. — 15) D. 4,3,1,1.**

3. Quod cum minore quam viginti quinque annis natu gestum esse dicetur, uti quaeque res erit, animadvertam¹.

4. Qui quaeve, posteaquam quid cum his actum contratumve sit, capite deminuti deminutae esse dicentur, in eos easve, perinde quasi id factum non sit, iudicium dabo².

5. Si cuius quid de bonis, cum is metus aut sine dolo malo rei publicae causa abesset inve vinculis servitute hostiumque potestate esset, posteave (*non utendo deminutum esse*)³ sive cuius actionis eorum cui dies exisse dicetur: item si quis quid usu suum fecisset aut, quod non utendo amissum sit⁴, consecutus actioneve qua solutus ob id, quod dies eius exierit, cum absens non defenderetur inve vinculis esset secumve agendi potestatem non faceret aut cum eum invitum in ius vocari non liceret neque defenderetur, cumve magistratus de ea re appellatus esset, sive cui per magistratus⁵ sine dolo ipsius actio exempta esse dicetur: earum rerum actionem intra annum, quo primum de ea re experiundi potestas erit, item, si qua alia mihi iusta causa esse videbitur, in integrum restituam, quod eius per leges plebis scita senatus consulta edicta decreta principum licebit⁶.

6. Quod eo auctore, qui tutor non fuerit, ...⁷, si id actor ignoravit, dabo in integrum restitutionem. In eum, qui, cum tutor non esset, dolo malo auctor factus esse dicetur, iudicium dabo, ut, quanti ea res erit, tantam pecuniam condemnetur⁸.

Quae alienatio iudicii mutandi causa facta erit (*dolo malo, in integrum restituam*)⁹.

De receptis. 1. Qui arbitrium pecunia compromissa ^{U. 13.14, P. 13.} receperit, (eum sententiam dicere cogam)¹⁰.

2. Nautae caupones stabularii quod cuiusque salvum fore receperint nisi restituent, in eos iudicium dabo¹¹.

(3. *Argentarii quod pro alio solvi receperint ut solvant*¹².)

1) *D. 4,4,1,1.* — 2) *D. 4,5,2,1.* — 3) *Haec e Bas. 10,35,1 ins. Mo.* — 4) *Cf. D. 4,6,21 pr.* — 5) *Dig. pro magistratu. Cf. D. 4,6,26,4.* — 6) *D. 4,6,1,1.* — 7) *Rubr. D. 27,6: quod falso tutore auctore gestum esse dicetur. Nec tamen de quovis negotio, sed de lite contestata hic egisse praetorem arbitror. Cf. D. 27,6,3,6.* — 8) *D. 27,6,1,2,6; 7 pr.* — 9) *D. 4,7,8,1; 4,3; 3,4.* — 10) *D. 4,8,3,2; 15.* — 11) *D. 4,9,1 pr.* — 12) *Cf. ZRG. 15, p. 62 sq.*

U. 14,

P. 14.

*De satis dando*¹.

U. 14,

P. 15.16.

*Quibus causis praeiudicium fieri non oportet*².*(Pars II. De iuris auxiliis, quae iurisdictione continentur.)*U. 22,23,
P. 17.18.

De iudiciis omnibus³. 1. De interrogationibus in iure faciendis⁴. Qui in iure interrogatus (*an heres vel quota ex parte sit*) responderit, (*in eum ex sua responsione iudicium dabo*)⁵ ..... omnino non respondisse⁶ .....

2. De iureiurando⁷. Si is cum quo agetur condicione delata iuraverit (*sive, cum iurare paratus esset, iusiurandum ei remissum fuerit*)⁸, eius rei, de qua iusiurandum delatum fuerit, neque in ipsum neque in eum ad quem ea res pertinet actionem dabo⁹ .....

3. *Quando cum praescriptione agere oporteat*¹⁰.

4. De noxalibus actionibus¹¹. .... Si is, in cuius potestate esse dicetur, negabit se in sua potestate servum habere: utrum actor volet, vel deierare iubebo in sua potestate non esse neque se dolo malo fecisse, quo minus esset, vel iudicium dabo sine noxae deditione¹².

U. 16,
P. 19.

De Publiciana in rem actione. Si quis id, quod ....., ... ex iusta causa a domino et nondum usucaptum petet, iudicium dabo¹³. (*Ei*), qui bona fide emit, ... (iudicium dabo)¹⁴.

U. 23,
P. 19.

De his qui deiecerint vel effuderint. 1. Unde in eum locum, quo volgo iter fiet vel in quo consistetur, deiectum vel effusum quid erit, quantum ex ea re damnum datum factumve erit, in eum, qui ibi habitaverit, in duplum iudicium dabo. Si eo ictu homo liber perisse dicetur, *sestertium* quin-

1) *E. P. p. 105 sqq.* — 2) *E. P. p. 110 sqq.* — 3) *Rubr. D. 5,1. Paul. sent. 1,12. Cf. E. P. p. 8,25,112 sqq.* — 4) *Rubr. D. 11,1.* — 5) *D. 11,1,4,1; 11,1,2.* — 6) *D. 11,1,11,5 ict. 11,4.* — 7) *Rubr. D. 12,2.* — 8) *D. 12,2,6; 9,1.* — 9) *D. 12,2,3 pr., 7 pr. Sequebatur edictum de actione, quae ex causa iurisiurandi accommodatur. D. 12,2,9,1.* — 10) *Cf. E. P. § 55 sqq.* — 11) *Rubr. D. 9,4.* — 12) *D. 9,4,21,2.* — 13) *D. 6,2,1 pr.: 'si quis id quod traditur ex iusta causa non a domino'. Sed haec non esse genuina praetoris verba manifestum est. Lenel, Beitr. z. K. d. prät. Ed. 1878, p. 31, con.: 'si quis id, quod mancipatur, traditum ex iusta causa a domino'. De aliorum coniect. cf. *ibid. p. 10 sq., Hu., Public. Kl. 1874, p. 3-8.* — 14) *D. 6,2,7,11. Formulam actionis v. Gai. 4,36.**

quaginta *milium nummorum*¹ iudicium dabo. si vivet nocitum-que ei esse dicetur, quantum ob eam rem aequum iudici videbitur eum cum quo agetur condemnari, tanti iudicium dabo. si servus insciente domino fecisse dicetur, in iudicio adiciam: aut noxae² dedere³.

2. Ne quis in suggrunda protectove supra eum locum quo volgo iter fiet inve quo consistetur id positum habeat, cuius casus nocere cui possit. qui adversus ea fecerit, in eum *sestertium* decem *milium nummorum*⁴ in factum iudicium dabo. si servus insciente domino fecisse dicetur⁵, ...

De servo corrupto. Qui servum servam alienum alienam recepissee persuasisseve quid ei dicetur dolo malo, quo eum eam deteriore faceret, in eum quanti ea res erit in duplum iudicium dabo⁶. si servus servave fecisse dicetur⁷, ...

De aleatoribus. Si quis eum, apud quem alea lusum esse dicetur, verberaverit damnumve ei dederit sive quid eo tempore *e domo*⁸ eius subtractum erit, iudicium non dabo. in eum, qui aleae ludendae causa vim intulerit, uti quaeque res erit, animadvertam⁹ . . . . .

*Si iudex litem suam fecerit*¹⁰. U. 23.
P. 19.

*Si hereditas petatur*¹¹. Si pars hereditatis petatur¹². U. 15,
P. 20.
. . . . . (De possessoria her. pet. De fideicommissaria her. pet.)¹³.

*Si singulae res petantur*¹⁴. U. 16,17,
P. 21.

*Si ager vectigalis*¹⁵ petatur¹⁶. U. 17,
P. 21.

*Si usus fructus petatur vel ad alium pertinere negetur*¹⁷. U. 17,
P. 21.

---

1) *Dig. (n. 3):* quinquaginta aureorum. — 2) *D. (n. 3):* noxam. — 3) *D. 9,3,1 pr.* — 4) *D. (n. 5): solidorum decem.* — 5) *D. 9,3,5,6. In D. sequuntur verba aperte mendosa: 'aut noxae dedi iubebo'. D. 9,3,1 pr. extr.* — 6) *D. 11,3,1 pr.* — 7) *D. 11,3,5,3.* — 8) *Fl. 'dolo'.* — 9) *D. 11, 5,1 pr. 3.* — 10) *E. F. § 64. D. 50,16,36.* — 11) *Paul. sent. 1,13b. D. 5,3.* — 12) *Rubr. D. 5,4.* — 13) *Rubr. D. 5,5; 5,6. Erant hoc loco formulae propositae et actionum, quibus de universitate certatur, et utilium, quae bonorum possessori fideicommissarioque de singulis rebus accommodantur.* — 14) *D. 6,1: de rei vindicatione. Formulam vindicationis v. Gai. 4,41.51 Cic. in Verr. 2,2,12.* — 15) *Tribon. adi.: 'id est emphyteuticarius'.* — 16) *Rubr. D. 6,3.* — 17) *Rubr. D. 7,6.*

U. 17,
P. 21. Si servitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur¹.

U. 18,
P. 21. *De modo agri*².

U. 18,
P. 22. Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur³.

U. 18,
P. 22. Ad legem Aquiliam⁴. 1. Si fatebitur iniuria occisum esse: in simplum⁵ . . . . .

2. *In factum adversus nautas caupones stabularios*⁶.

U. 19,20,
P. 23,24. Finium regundorum. Familiae erciscundae. Communi dividundo⁷.

U. 20—22,
P. 24,25. *De fideiussore et sponsore*⁸.

U. 24,
P. 25. Si mensor falsum modum dixerit⁹.

U. 24,
P. 26. Ad exhibendum¹⁰.

U. 25,
P. 27. De religiosis et sumptibus funerum¹¹. 1. Sive homo mortuus ossave hominis mortui in locum parum alterius aut in id sepulchrum, in quo ius non fuerit, illata esse dicentur¹², ...

2. De sepulchro violato¹³. Cuius dolo malo sepulchrum violatum esse dicetur, in eum in factum iudicium dabo, ut ei, ad quem pertineat, quanti ob eam rem aequum videbitur, condemnnetur. si nemo erit, ad quem pertineat, sive agere nolet: quicumque agere volet, ei *sestertium* centum *milium nummorum*¹⁴ actionem dabo. si plures agere volent, cuius iustissima causa esse videbitur, ei agendi potestatem faciam. si quis in sepulchro dolo malo habitaverit aedificiumve aliud quam quod sepulchri causa factum sit, habuerit, in eum, si quis eo nomine agere volet, *sestertium* ducentorum *milium nummorum*¹⁵ iudicium dabo.

---

1) *Rubr. D. 8,5*. — 2) *Pauli sent. 2,17,4*. *ZRG.* 17, p. 190 sq. — 3) *Rubr. D. 9,1*. Cf. *Coll. 7,3*. — 4) *Rubr. D. 9,2*. — 5) *Coll. 2,4; 12,7*. *Utroque loco scriptum est*: 'in simplum et cum (al. eum) diceret (al. dicere, doceret, docere)'. *Hu. (ZGR. 13,32) con.*: 'ut condiceret'. *Equidem in archetypo scriptum fuisse suspicor*: *INSIMPLUMEKIIUD. R., i. e.* 'in simplum e capite primo iudicium. rubrica'. — 6) *D. 4,9,6,7*. — 7) *Rubr. D. 10,1—3*. — 8) *Paul. sent. 1,20*. *E. P. p. 167 sqq.* — 9) *Rubr. D. 11,6*. — 10) *Rubr. D. 10,4*. — 11) *Rubr. D. 11,7*. — 12) *D. 11,7,2,2*. *Sequuntur verba*: qui hoc fecit, in factum actione tenetur et pcena pecuniaria subicietur. — 13) *Rubr. D. 47,12*. — 14) *D. centum aureorum*. — 15) *D. ducentorum aureorum*.

3. Quod funeris causa sumptus factus erit, eius recipiendi nomine in eum, ad quem ea res pertinet, iudicium dabo¹.

De rebus creditis². 1. Si certum petetur³. — U. 26-28,
P. 28.29.
..... eum a quo iusiurandum petetur, solvere aut iurare cogam⁴ .... Sacerdotem Vestalem et flaminem Dialem in omni mea iurisdictione iurare non cogam⁵.

2. De eo quod certo loco dari oportet⁶.

3. De pecunia constituta. Qui pecuniam debitam constituit⁷ (*se soluturum eove nomine se satisfacturum esse, in eum iudicium dabo*⁸ ....)

4. Commodati vel contra⁹. Quod quis commodasse dicetur, de eo iudicium dabo¹⁰.

5. De pigneraticia actione vel contra¹¹.

6. De compensationibus¹².

(*Quod cum magistro navis, institore eove qui* U. 28.29,
P. 29.30.
in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur.) 1. De exercitoria actione¹³. *Quod cum magistro navis gestum erit eius rei nomine, cui ibi praepositus fuerit, in eum, qui eam navem exercuerit, iudicium dabo*¹⁴. Si is, qui navem exercuerit, in aliena potestate erit eiusque voluntate navem exercuerit, quod cum magistro eius gestum erit, in eum, in cuius potestate is erit qui navem exercuerit, iudicium (*dabo*)¹⁵.

2. De institoria actione¹⁶.

3. De tributoria actione¹⁷.

4. Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur¹⁸. a. (*De peculio, de in rem verso, quod*

1) *D. 11,7,12,2.* — 2) *D. 12,1,1,1:* 'quoniam multa ad contractus varios pertinentia iura sub hoc titulo praetor inseruit, ideo rerum creditarum titulum praemisit: — sub hoc titulo praetor et de commodato et de pignore edixit.' — 3) *Rubr. D. 12,1:* de R.C., si certum petetur... *Formulam condictionis v. Gai. 4,41.50.* — 4) *D. 12,2,34,6.* — 5) *Gell. 10, 15,31.* — 6) *Rubr. D. 13,4.* — 7) *D. 13,5,1,1.* — 8) *Cf. E. P. § 97. Quae in D. 13,5,16,2,4; 18 pr. 1 referuntur, ea non edicti sed formulae verba esse l. l. docui.* — 9) *Rubr. D. (13,6).* — 10) *D. 13,6,1 pr.* — 11) *Rubr. D. 13,7.* — 12) *Rubr. D. 16,2. Formulam, qua argentarius experitur, exhibet Gai. 4,64.* — 13) *Rubr. D. 14,1.* — 14) *D. 14,1,1,1-18.* — 15) *D. 14,1,1,19.* — 16) *Rubr. D. 14,3.* — 17) *Rubr. D. 14,4.* — 18) *Rubr. D. 14,5.*

iussu)¹. Quod cum eo, qui in alterius potestate esset, negotium gestum erit², ...

b. Post mortem eius qui in alterius potestate fuerit, posteaquam quam is emancipatus manumissus alienatusve fuerit, dumtaxat de peculio et si quid dolo malo eius, in cuius potestate fuerit³, factum erit, quo minus peculii esset, in anno, quo primum de ea re experiundi potestas erit, iudicium dabo⁴.

c. In eum qui emancipatus aut exheredatus erit quive abstinuit se hereditate eius, cuius in potestate cum moritur fuerit, eius rei nomine, quae cum eo contracta erit, cum is in potestate esset, sive sua voluntate sive iussu eius, in cuius potestate erit, contraxerit, sive in peculium ipsius sive in patrimonium eius, cuius in potestate fuerit, ea res redacta fuerit, actionem causa cognita dabo in quod facere potest⁵.

4. Ad senatus consultum Vellaeianum⁶.

U. 30-32,
P. 31-34.

(*De bonae fidei contractibus*.) 1. Depositum vel contractum⁷. Quod neque tumultus neque incendii neque ruinae neque naufragii causa depositum sit, in simplum, earum autem rerum, quae supra comprehensae sunt, in ipsum in duplum, in heredem eius, quod dolo malo eius factum esse dicetur qui mortuus sit, in simplum, quod ipsius, in duplum iudicium dabo.

2-7. *Fiduciae vel contra*⁸, mandati vel contra⁹, pro socio¹⁰, *de aestimato*¹¹, empti venditi¹², locati conducti¹³.

U. 33,34,
P. 35-37.

*De re uxoria*¹⁴. 1. Solutum matrimonium dos quemadmodum petatur¹⁵; 2. *de alterutro*¹⁶; 3. *de rebus amotis*¹⁷ . . . . .

U. 34. *De agnoscendis liberis*¹⁸.

1) *Triplex edictum*: D. 15,1,1,1. — 2) D. 15,1,1,2. — 3) Dig. 'est'. — 4) D. 15,2,1 pr. — 5) D. 14,5,2 pr. — 6) Rubr. D. 16,1. Cf. *ibid.* 8, 7-15. — 7) Rubr. D. 16,3. *Duplicem actionis formulam, tam in ius quam in factum conceptam, exhibet Gai. 4,47.* — 8) Cf. ZRG. 16,104 sqq., 177 sqq. — 9) Rubr. D. 17,1. — 10) Rubr. D. 17,2. — 11) Cf. rubr. D. 19,3 'de aestimatoria'. *Ibid.* 1 pr.: 'actio de aestimato proponitur tollendae dubitationis gratia'. Praescriptis verbis actionis formulam generalem praetor non proposuerat. — 12) Cf. rubr. D. 19,1. *Formulam v. Gai. 4,40.59.131^a, Cic. de off. 3,16,66.* — 13) Rubr. D. 19,2. — 14) Cf. rubr. fr. Vat. 94-122. — 15) Rubr. D. 24,3. — 16) C. 5,13,1,3^a: 'edictum praetoris, quod de alterutro introductum est.' — 17) Cf. rubr. D. 25,2. — 18) Rubr. D. 25,3.

De inspiciendo ventre custodiendoque partu¹. U. 34.
 Si mulier mortuo marito praegnatem se esse dicet, his ad quos ea res pertinebit procuratoribusve eorum bis in mense denuntiandum curet, ut mittant, si velint, quae ventrem inspicient. mittantur autem mulieres liberae dumtaxat quinque haeque simul omnes inspiciant, dum ne qua earum dum inspicit invita muliere ventrem tangat. mulier in domu honestissimae feminae pariat, quam ego constituam. mulier ante dies triginta quam parituram se putat, denunciaret his ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, ut mittant, si velint, qui ventrem custodiant. in quo conclavi mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint quam unus: si erunt, ex utraque parte tabulis praefigantur. ante ostium eius conclavis liberi tres et tres liberae cum binis comitibus custodiant. quotienscumque ea mulier in id conclave aliudve quod sive in balineum ibit, custodes, si volent, id ante prospiciant et eos qui introierint excutiant. custodes, qui ante conclave positi erunt, si volent, omnes, qui conclave aut domum introierint, excutiant. mulier, cum parturire incipiat, his ad quos ea res pertinet procuratoribusve eorum denuntiet, ut mittant, quibus praesentibus pariat. mittantur mulieres liberae dumtaxat quinque, ita ut praeter obstetrices duas in eo conclavi ne plures mulieres liberae sint quam decem, ancillae quam sex. hae, quae intus futurae erunt, excutiantur omnes in eo conclavi, ne qua praegnas sit. tria lumina, ne minus, ibi sint. quod natum erit, his ad quos ea res pertinet procuratoribusve eorum, si inspicere volent, ostendatur. apud eum educetur, apud quem parens iusserit. si autem nihil parens iusserit aut is, apud quem voluerit educari, curam non recipiet, apud quem educetur, causa cognita constituam. is apud quem educabitur quod natum erit, quoad trium mensum sit bis in mense, ex eo tempore quoad sex mensum sit, semel in mense, a sex mensibus quoad anniculus fiat, alternis mensibus, ab anniculo quoad fari possit, semel in sex mensibus, ubi volet, ostendat. si cui ventrem inspicere custodiri adesse partui licitum non erit factumve quid erit, quominus ea ita fiant, uti supra comprehensum est: ei, quod natum erit, possessionem causa cognita non dabo.

---

1) *Rubr. D. 25,4.*

sive quod natum erit, ut supra cautum est, inspicere non licuerit, quas utique actiones me daturum polliceor his, quibus ex edicto meo bonorum possessio data sit, eas, si mihi iusta causa videbitur esse, ei non dabo¹.

U. 34,
P. 37. Si ventris nomine muliere in possessionem missa eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicitur².

U. 34. Si mulier ventris nomine in possessione calumniae causa fuisse dicitur³.

U. 35,36,
P. 38. De tutelis⁴. (1—6. *De administratione tutorum; de falso tutore*⁵; *tutela vel contra; rationibus distrahendis; de eo, qui pro tutore negotia gessit; de magistratibus conveniendis*)⁶.

U. 37,38,
P. 39. De furtis⁷. 1. . . . . de tigno iuncto⁸.

2. . . . .⁹. a. Si is, qui testamento liber esse iussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem subripuisse aut corrupisse quid dicitur¹⁰.

b. Furti adversus nautas caupones stabularios¹¹.

e. Si familia furtum fecisse dicitur¹².

d. Quod familia publicanorum furtum fecisse dicitur¹³, si *hi* ad quos ea res pertinebit non exhibebuntur, in dominum sine noxae deditione iudicium dabo¹⁴.

e. Arborum furtim caesarum¹⁵.

U. 38,
P. 40. De iure patronatus¹⁶. 1. De operis libertorum¹⁷.

2. Si ingenuus esse dicitur¹⁸.

(*Pars III. De iuris auxiliis, quae imperio continentur.*)

De bonorum possessionibus¹⁹.

A. Si tabulae testamenti extabunt²⁰ (*non minus*

U. 39—45,
P. 41—43.

1) *D. 25,4,1,10*. — 2) *Rubr. D. 25,5* — 3) *Rubr. D. 25,6*: 'esse dicitur'. *Index Flor.*: 'fuisse dicatur'. — 4) *Rubr. D. 26,1*. — 5) *E. P. § 122*. — 6) *Cf. rubr. D. 26,7; 27,3—5.8*. — 7) *Rubr. D. 47,2, cf. D. 50,16,195,3*. *Initio huius tituli earum actionum, quae iure civili ex furto oriuntur, formulae propositae erant. Formulae, qua cum peregrino de furto nec manifesto agitur, partem exhibet Gai. 4,37*. — 8) *Rubr. D. 47,3*. — 9) *Sequuntur actiones, quas ipse praetor ex causa furti introduxit*. — 10) *Rubr. D. 47,4*. — 11) *Rubr. D. 47,5*. — 12) *Rubr. D. 47,6*. — 13) *Quod in Dig. hoc loco legitur: 'item si damnum iniuria fecerit', aut ab Ulpiano aut a Triboniano videtur esse insertum*. — 14) *D. 39,4,12,1*. — 15) *Rubr. D. 47,7*. — 16) *Rubr. D. 37,14*. — 17) *Rubr. D. 38,1*. — 18) *Rubr. D. 40,14*. — 19) *Rubr. D. 37,1*. — 20) *Rubr. D. 37,2*.

quam septem testium signis signatae)¹. 1. De bonorum possessione contra tabulas². 2. De legatis praestandis c. t. bonorum possessione petita³. 3. De collatione bonorum⁴. 4. De dotis collatione⁵. 5. De coniungendis cum emancipato liberis eius⁶.

6. De ventre in possessionem mittendo et curatore eius⁷. Ventrem cum liberis in possessionem esse iubebo⁸ . . . . .

7. Edictum Carbonianum⁹.

8. De bonorum possessione secundum tabulas¹⁰.

9. De bonis libertorum¹¹ . . . . . a. Si quis manumissus manumissa moritur¹² . . . . b. Si donum munus operas rede-merit¹³ (*libertus, patrono bonorum possessionem non dabo*).

10. Si quid in fraudem patroni factum sit¹⁴.

11. (*De liberis patroni*.)¹⁵.

12. (*Quibus bonorum possessio liberti non datur*)¹⁶.

13. In eo qui a patre avove paterno proavove paterni avi patre (*manumissus moritur, idem ius servabo atque si ex servitute manumissus esset*)¹⁷.

14. De bonorum possessione ex testamento militis¹⁸.

B. Si tabulae testamenti nullae extabunt¹⁹. U. 46,47,
P. 43.
(1. *Unde liberi*)²⁰.

2. Tum quem ei heredem esse oporteret, si intestatus mortuus esset²¹.

---

1) Cf. Gai. 2,119,147. Ulp. 28,6. — 2) Rubr. D. 37,4. — 3) Rubr. D. 37,5. — 4) Rubr. D. 37,6. — 5) Rubr. D. 37,7. — 6) Rubr. D. 37,8. — 7) Rubr. D. 37,9. — 8) D. 40,4,13,3. — 9) Cf. Rubr. D. 37,10. — 10) Rubr. D. 37,11. *Quod veteres praetores de b. p. s. t. edicebant, exhibet Cic. in Verr. 1,45,117*: Si de hereditate ambigitur et tabulae testamenti obsignatae non minus multis signis quam e lege oportet ad me proferentur, secundum tabulas testamenti potissimum possessionem dabo. *Quae verba a posterioribus praetoribus paulo commutata sunt. E. P. § 149.* — 11) Rubr. D. 38,2. — 12) Prob. Einsidl. 51. — 13) D. 50,16,53 pr. 194. — 14) Rubr. D. 38,5. — 15) E. P. § 152. — 16) E. P. § 153. — 17) D. 37,12, 1,1,2. — 18) Rubr. D. 37,13. — 19) D. 38,6 rubr. et 1,1. *Diversa erat conceptio 'veteris edicti tralaticii', quam exhibet Cic. (in Verr. 2,1,44): si tabulae testamenti non proferentur, tum uti quemque potissimum heredem esse oporteret, si is intestatus mortuus esset, ita secundum eum possessio daretur.* Cf. Leist, Forts. v. Glück Pand. 1,76—82. — 20) Rubr. D. (38,6): 'Si tab. test. nullae extabunt: unde liberi'. — 21) D. 38,7,1.

(3. *Unde cognati*¹. 4. *Unde familia patroni*². 5. *Unde patronus patroni*³. 6. *Unde vir et uxor*⁴. 7. *Unde cognati manumissoris*⁵.

U. 48,49,
P. 41.

C. *Clausulae generales*. 1. Quibus non competit bonorum possessio⁶.

2. Ut ex legibus senatusve consultis bonorum possessio detur. Uti me quaque lege senatusve consulto bonorum possessionem dare oportebit, ita dabo⁷.

(3. *Successorium edictum*⁸).

U. 50,
P. 45,46.

De testamentis⁹. 1. De condicionibus institutionum¹⁰.

2. Testamenta quemadmodum aperiuntur inspiciantur et describantur¹¹.

3. Si quis omissa causa testamenti ab intestato vel alio modo possideat hereditatem¹².

4. Quorum testamenta ne aperiuntur¹³.

U. 51,52,
P. 47,48.

De legatis¹⁴. . . . . 1. Ut legatorum servandorum causa caveatur¹⁵. 2. Ut in possessionem legatorum servandorum causa esse liceat¹⁶.

U. 52,
P. 48.

De operis novi nuntiatione¹⁷.

U. 53,
P. 48.

De damno infecto¹⁸. Damni infecti suo nomine promitti, alieno satisdari iubebo ei, qui iuraverit non calumniae causa id se postulare eumve cuius nomine aget postulaturum fuisse, in eam diem, quam causa cognita statuero. 'si' controversia erit, dominus sit necne qui cavebit, sub exceptione satisdari iubebo. de eo opere, quod in flumine publico ripave eius fiet, in annos decem satisdari iubebo. eum, cui ita non cavebitur, in possessionem eius rei, cuius nomine, ut caveatur, postulabitur, ire et, cum iusta causa esse videbitur, etiam possidere iubebo. in eum, qui neque caverit neque in possessione esse

---

1) *Rubr. D.* (38,8). — 2) *E. P.* § 159. *D.* 50,16,195.196. — 3) *E. P.* § 160. — 4) *Rubr. D.* 38,11. — 5) *E. P.* § 162. *Ulp.* 28,7. — 6) *Rubr. D.* 38,13. — 7) *D.* 38,14,1 pr. — 8) *Cf. rubr. D.* 38,9. — 9) *D.* 28,5,32. 33: 'Gai. lib. I. II de testam. ad ed. pr. urb.' — 10) *Rubr. D.* 28,7. — 11) *Rubr. D.* 29,3. — 12) *Rubr. D.* 29,4. — 13) *Rubr. D.* 29,5. — 14) *D.* 30,65.69.73: 'Gai. lib. I. II. III de legatis ad ed. praet.' *E. P.* p. 293 sqq. — 15) *Rubr. D.* 36,3. — 16) *Rubr. D.* 36,4. — 17) *D.* 39,1,9: 'Gai. ad ed. urb. tit. de operis novi nuntiatione.' — 18) *D.* 39,2,8.19: 'Gai. ad ed. pr. urb. tit. de damno inf.'

neque possidere passus erit, iudicium dabo, ut tantum praestet, quantum praestare eum oporteret, si de ea re ex decreto meo eiusve, cuius de ea re iurisdictio fuit quae mea est, cautum fuisset. eius rei nomine, in cuius possessionem misero, si ab eo, qui in possessione erit, damni infecti nomine non satisfabitur, eum, cui non satisfabitur, simul in possessione esse iubebo¹.

De aqua et aquae pluviae arcendae².

l. 53,
p. 49.

De liberali causa³. (1. *Si ex servitute in libertatem petatur*. 2. *Si ex libertate in servitutem petatur*)⁴. 3. Si controversia erit, utrum ex servitute in libertatem petatur an ex libertate in servitutem⁵ . . . . .

U. 54,55,
p. 50,51.

De publicanis⁶. Quod publicanus eius publici⁷ nomine vi ademerit quodve familia publicanorum, si id restitutum non erit, in duplum aut, si post annum agetur, in simplum iudicium dabo. item si damnum iniuria furtumve factum esse dicetur, iudicium dabo. si hi ad quos ea res pertinebit non exhibebuntur⁸, in dominos sine noxae deditione iudicium dabo⁹.

U. 55,
p. 52.

De praediatoribus¹⁰.

U. 56,
p. 53.

Vi bonorum raptorum et de turba¹¹. Si cui dolo malo hominibus coactis damni quid factum esse dicetur sive cuius bona rapta esse dicentur, in eum, qui id fecisse dicetur, iudicium dabo. item si servus fecisse dicetur, in dominum iudicium noxale dabo¹². Cuius dolo malo in turba damni¹³ quid factum esse dicetur, in eum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, in duplum, post annum in simplum iudicium dabo¹⁴.

U. 56,
p. 54.

De incendio ruina naufragio rate nave expu-

U. 56,
p. 54.

1) *D. 39,2,7 pr.* — 2) *Rubr. D. 39,3. Ibid. 13: 'Gai. ad ed. pr. urb. tit. de aquae pluviae arcendae.'* — 3) *Rubriam exhibet Gai. D. 40,12, 2,4,6,9,11.* — 4) *E. P. § 178,179.* — 5) *C. 7,16,21. Cf. D. 40,12,7,5. Thael. in schol. Bas. 48,20,21.* — 6) *D. 39,4,5: 'Gai. ad ed. pr. urb. tit. de publicanis.'* — 7) *Flor.: 'publicani'. Basil. 56,1,1: ἐνέματι τοῦ τέλους* — 8) *D. 39,4,1,6.* — 9) *D. 39,4,1 pr.* — 10) *Rubr. exhibet Gai. D. 23,3,54. Cf. D. 50,16,39,40.* — 11) *Rubr. D. 47,8.* — 12) *D. 47,8,2 pr. Si iuris consultorum commentarios accuratius inspexeris, Tribonianum complura genuini edicti verba omisisse facile intelleges. Cf. E. P. § 187. Formulam familiae nomine propositam exhibet Cic. pro Tull. 3,7; 13,31.* — 13) *Flor.: 'damnum'. Cf. D. 47,8,4,4.6 ict. 2 pr.* — 14) *D. 47,8,4 pr.*

gnata¹. In eum, qui ex incendio ruina naufragio rate nave expugnata quid rapuisse recepisso dolo malo damnive quid in his rebus dedisse dicetur: in quadruplum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, post annum in simplum iudicium dabo. item in servum et in familiam iudicium dabo².

U. 56,57,
P. 56.

De iniuriis³. 1. ....⁴ Qui autem iniuriarum agit, certum dicat, quid iniuriae factum sit⁵, et taxationem ponat non maiorem quam quanti vadimonium fuerit⁶.

2. Qui adversus bonos mores convicium cui fecisse cuiusve opera factum esse dicetur, quo adversus bonos mores convicium fieret: in eum iudicium dabo⁷.

3. Ne quid infamandi causa fiat. si quis adversus ea fecerit, prout quaeque res erit, animadvertam⁸.

4. Qui servum alienum adversus bonos mores verberavisse deve eo iniussu domini quaestionem habuisse dicetur, in eum iudicium dabo. item si quid aliud factum esse dicetur, causa cognita iudicium dabo⁹.

5. Si ei, qui in alterius potestate erit, iniuria facta esse dicetur et neque is, cuius in potestate est, praesens erit neque procurator quisquam existat, qui eo nomine agat: causa cognita ipsi, qui iniuriam accepisse dicetur, iudicium dabo¹⁰.

(Pars IV. De finibus litium)¹¹.

U. 58,59,
P. 56.

Qui, nisi sequantur, ducantur. 1. Condemnatus, ut pecuniam solvat¹² .....

2. .. cuius de ea re iurisdictio est¹³ ....

---

1) Rubr. D. 47,9. — 2) D. 47,9,1 pr. — 3) Rubr. D. 47,10. — 4) Gell. 20,1,13: 'praetores ... iniuriis ... aestumandis recuperatores se daturus edixerunt'. — 5) D. 47,10,7 pr. Verba, quae sequuntur, in dig. omissa, leguntur in Coll. 2,6,1. — 6) Coll. 2,6,4: 'formula proposita est: quod Auli Agerii pugno mala percussa est.' — 7) D. 47,10,15,2. — 8) D. 47,10,15,25. Formulae partem exhibet Coll. 2,6,5: 'quod N^sN^s fimum (illum Cdd., sillum Blume, sibilum Hu.) immisit A° A° infamandi causa.' — 9) D. 47,10,15,34. — 10) D. 47,10,17,10. — 11) In hac parte praetor edixit: 1. de iure ductionis; 2. de bonis possidendis et vendendis; 3. de re iudicata, i. e. de actione iudicati et sententiis in duplum revocandis. E. P. p. 34 sqq. — 12) D. 42,1,4,3. — 13) D. 42,1,5 pr. Edictum, cuius verba hoc loco referuntur, ad eos pertinet, qui, licet iure ordinario iudicati non sint, tamen pro iudicatis habentur.

Qui neque sequantur neque ducantur¹.

U. 59.

Quibus ex causis in possessionem eatur². . . . .

U. 59-61,
P. 57, 58.

1. (*Quod cum pupillo contractum erit, si eo nomine non defendatur, eius rei servandae causa bona eius possideri iubebo*). si is pupillus in suam tutelam venerit eave pupilla viripotens fuerit et recte defendetur: eos, qui bona possident, de possessione decedere iubebo³.

2. Qui fraudationis causa latitabit, si boni viri arbitrato non defendetur, eius bona possideri vendique iubebo⁴.

3. Qui absens iudicio defensus non fuerit⁵, (*eius bona possideri iubebo*), et eius, cuius bona possessa sunt a creditoribus, veneant, praeterquam pupilli et eius, qui rei publicae causa sine dolo malo afuit⁶.

4. a. Cui heres non extabit⁷. . . . .

b. De iure deliberandi. Si tempus ad deliberandum petet, dabo⁸. . . . .

c. Si pupilli pupillae nomine postulabitur tempus ad deliberandum, an expediat eum hereditatem retinere, et hoc datum sit: si iusta causa esse videbitur, bona interea deminui nisi [si] causa cognita boni viri arbitrato vetabo⁹.

d. . . . . Si per eum eamve factum erit, quo quid ex ea hereditate amoveretur¹⁰, (*abstinendi potestatem non faciam*).

5. (*Qui capitali crimine damnatus erit*)¹¹.

*De bonis possidendis proscribendis vendundis*¹².

U. 61, 62
P. 58, 59

1. Qui ex edicto meo in possessionem venerint, eos ita videtur in possessione esse oportere. quod ibidem recte custodire poterunt, id ibidem custodiant. quod non poterunt, id auferre et abducere licebit. dominum invitum detrudere non placet¹³.

2. . . . . Si quis, cum in possessione bonorum esset,

1) Rubr. exhibet Gai. D. 50,14,48. Cf. E. P. § 201. — 2) Rubr. D. 42,4. — 3) D. 42,4,5,2. — 4) D. 42,4,7,1. Cic. pro Quintio 19,60: edictum 'qui fraudationis causa latitarit.' — 5) Cic. pro Quintio 19,60. — 6) D. 42,4,6,1. — 7) Cic. pro Quintio 19,60. — 8) D. 28,8,1,1. — 9) D. 28,8,7 pr. — 10) D. 29,2,71,3. — 11) Vetustam illam clausulam 'qui exilii causa solum verterit' (Cic. p. Quintio 19,60) in edictum perpetuum transisse veri dissimile est. — 12) Cf. Prob. 5,24: 'b. e. e. p. p. v. q. i. = bona ex edicto possideri proscribi veniriue iubebo.' Gai. 3,79. — 13) Cic. p. Quintio 27,84.

quod eo nomine fructus ceperit, ei, ad quem ea res pertinet, non restituat: sive, quod impensae sine dolo malo fecerit, ei non praestabitur: sive dolo malo eius deterior causa possessionis facta esse dicetur, de ea re iudicium in factum dabo¹.

3. Si quis dolo malo fecerit, quo minus quis permissu meo eiusve cuius ea iurisdictio fuit, *quae mea est*², in possessionem bonorum sit, in eum in factum iudicium, quanti ea res erit³, ob quam in possessionem missus erit, dabo⁴.

U. 63.64,
P. 60.61.

(*Quemadmodum a bonorum emptore vel contra eum agatur*). 1. *De Rutiliana actione*⁵.

2. *De privilegiariis creditoribus*⁶ . . . . .

3. Quod postea contractum erit, quam is, cuius bona venierint, consilium *fraudandorum creditorum*⁷ ceperit, fraudare sciente eo qui contraxerit, ne actio eo nomine detur⁸.

(4. *De Serviana actione*⁹.)

5. *De separationibus*¹⁰.

U. 65.66,
P. 62.

*De curatore bonis dando*¹¹. 1. *De administratione curatoris*¹².

2. Quae fraudationis causa gesta erunt cum eo, qui fraudem non ignoraverit, de his curatori bonorum vel ei, cui de ea re actionem dare oportebit, intra annum, quo experiundi potestas fuerit, actionem dabo. idque etiam adversus ipsum, qui fraudem fecit, servabo¹³.

U. 66,
P. 62.

*De re iudicata*¹⁴.

(*Pars V. Additamenta iuris dictionis praetoriae.*)

(*I. Interdicta.*)

U. 67.68,
P. 63.64.

1. a. Quorum bonorum ex edicto meo illi possessio data est, quod de his bonis pro herede aut pro possessore possides possideresve, si nihil usucaptum esset, quodque¹⁵ dolo malo fecisti, uti desineres possidere, id illi restituas¹⁶.

1) D. 42,5,9 pr. — 2) Cf. D. 39,2,7 pr. — 3) D. 43,4,1 pr.: fuit. Cf. eod. 1,5. — 4) D. 43,4,1 pr. De inscriptione eius fragmenti v. E. P. p. 216 n. 8. — 5) E. P. § 218. Gai. 4,35. — 6) E. P. § 219. — 7) Ita conl. Mo., Dig.: receperit. — 8) D. 42,5,25. — 9) E. P. § 222. Gai. 4,35. — 10) Rubr. D. 42,6. — 11) Rubr. D. 42,7. — 12) E. P. § 224. — 13) D. 42,8,1 pr. — 14) Rubr. D. 42,1. Cf. eod. 7; 25,2,2: 'Gai ad ed. pr. url. tit. de re iudicata.' — 15) Flor.: 'quod quidem'. — 16) D. 43,2,1 pr.

b. Quod de his bonis (*quorum possessio ex edicto meo illi data est*), legatorum nomine non voluntate (*illius*) possides quodque dolo malo fecisti quo minus possideres, (*id*), si (*eo nomine*) satisdatum est si(*ve*) per (*illum*) non stat ut satisdetur, (*illi restituas*)¹.

c. Quam hereditatem²....

d. Ne vis fiat ei, qui (*legatorum servandorum causa*) in possessionem missus erit. Ne vis fiat ei, quae (*ventris nomine*) in possessionem missa erit³.

e. Quas tabulas Lucius Titius ad causam testamenti sui pertinentes reliquisse dicetur, si hae penes te sunt aut dolo malo tuo factum est, ut desinerent esse, ita eas illi exhibeas. item si libellus aliudve quid relictum esse dicetur, decreto comprehendam⁴.

(f. *Interdictum possessorium*. g. *Interd. sectorium*)⁵.

2. Ne quid in loco sacro (*religioso sancto*) fiat⁶. a. In <sup>U. 68,
P. 64.</sup> loco sacro facere inve eum immittere quid veto⁷....

b. Quo quave illi mortuum inferre invito te ius est, quo minus illi eo eave mortuum inferre et ibi sepelire liceat, vim fieri veto⁸.

c. Quo illi ius est invito te mortuum inferre, quo minus illi in eo loco sepulchrum sine dolo malo aedificare liceat, vim fieri veto⁹.

3. a. Ne quid in loco publico facias inve eum locum <sup>U. 68,
P. 64.</sup> immittas, qua ex re quid illi damni detur, praeterquam quod lege senatus consulto edicto decretove principum tibi concessum est. de eo, quod factum erit, interdictum non dabo¹⁰.

b. In via publica itinereve publico facere immittere quid, quo ea via idve iter deterius sit fiat, veto¹¹.

c. Quod in via publica itinereve publico factum immissum habes, quo ea via idve iter deterius sit fiat, restitnas¹².

---

1) *D. 43,3 ict. fr. Vat. 90, ubi utile Qu. leg. hac formula: 'Quod de his bonis legati nomine possides quodque uteris fruieris dolo malo fecisti, quominus possideres uteris fruieris.'* *E. P. § 228.* — 2) *Ulp. instit. fr. Vindob. 4.* — 3) *Rubr. D. 43,4 ict. eod. 3; 36,4,5,27.* — 4) *D. 43,5,1 pr.* — 5) *Gai. 4,145.146.* — 6) *Rubr. D. 43,6.* — 7) *D. 43,6,1 pr.* — 8) *D. 11,8,1 pr.* — 9) *D. 11,8,1,5.* — 10) *D. 43,8,2 pr.* — 11) *Ibid. 2, 20.* — 12) *Ibid. 2,35.*

d. Quo minus illi via publica itinereve publico ire agere liceat, vim fieri veto¹.

e. Quo minus loco publico, quem is, cui locandi ius fuerit, fruendum alicui locavit, ei qui conduxit sociove eius e lege locationis frui liceat, vim fieri veto².

f. Quo minus illi viam publicam iterve publicum aperire reficere liceat, dum ne ea via idve iter deterius fiat, vim fieri veto³.

U. 68. 4. a. Ne quid in flumine publico ripave eius facias neve quid in flumine publico neve in ripa eius immittas, quo statio iterve navigio deterior sit fiat⁴.

b. Quod in flumine publico ripave eius factum⁵ sive quid in id flumen ripamve eius immissum habes, quo statio iterve navigio deterior sit fiat, restituas⁶.

c. In flumine publico inve ripa eius facere aut in id flumen ripamve eius immittere, quo aliter aqua fluat, quam priore aestate fluxit, veto⁷.

d. Quod in flumine publico ripave eius factum sive quid in id flumen ripamve eius immissum habes, si ob id aliter aqua fluit, atque uti priore aestate fluxit, restituas⁸.

e. Quo minus illi in flumine publico navem ratem agere quove minus per ripam eius onerare exonerare liceat, vim fieri veto. item, ut per lacum fossam stagnum publicum navigare liceat, interdican⁹.

f. Quo minus illi in flumine publico ripave eius opus facere ripae agrive qui circa ripam est tuendi causa liceat, dum ne ob id navigatio deterior fiat, si tibi damni infecti in annos decem viri boni arbitrato vel cautum vel satisdatum est aut per illum non stat, quo minus viri boni arbitrato caveatur vel satisdetur, vim fieri veto¹⁰.

U. 69, P. 65. 6. a. Unde in hoc anno tu illum vi deiecisti aut familia tua deiecit¹¹, cum ille possideret, quod nec vi nec clam nec precario a te possideret¹², eo illum quaeque ille tunc ibi habuit

1) D. 43,8,2,45. — 2) D. 43,9,1 pr. — 3) D. 43,11,1 pr. — 4) D. 43,12,1 pr. — 5) Flor. fiat; cf. D. 43,12,1,22. — 6) Ibid. 1,19. — 7) D. 43,13,1 pr. — 8) Ibid. 1,11. — 9) D. 43,14,1 pr. — 10) D. 43,15,1 pr. — 11) D. 43,16,1 pr. Veterem eius clausulae conceptionem exhibet Cic. p. Tullio 19,44. — 12) Cic. l. c., v. E. P. p. 371 sqq.

restituas¹. post annum de eo, quod ad eum qui vi deiecit pervenerit, iudicium dabo².

b. Unde tu illum vi hominibus coactis armatisve deiecisti aut familia tua deiecit, eo illum quaeque ille tunc ibi habuit restituas³.

c. Si uti frui prohibitus esse dicetur⁴.

(d. *Ne vis fiat ei, qui damni infecti in possessionem missus erit*)⁵.

7. a. Uti nunc possidetis eum fundum, quo de agitur, quod nec vi nec clam nec precario alter ab altero, possidetis, ita possidetis. adversus ea vim fieri veto⁶. U. 69,70,
P. 65.

b. Uti eas aedes, q. d. a., n. v. n. cl. n. pr. alter ab altero possidetis, quo minus ita possideatis, vim fieri veto⁷.

c. . . . . neque pluris, quam quanti res erit, intra annum, quo primum experiundi potestas fuerit, *sponsionem restipulationemque facere*⁸ permittam.

(d. *Uti eo fundo . . . . utimini fruimini . . .*)⁹.

8. a. *Quem fundum*¹⁰ . . . .

b. Quem usumfructum . . . vindicare vult . . . . ., (*si rem nolis defendere eoque nomine tibi satisdatum est aut per te stat quo minus satisdetur, restituas*)¹¹.

9. Uti ex lege locationis sive conductionis superficie U. 70.
q. d. a. nec vi n. cl. n. pr. alter ab altero fruimini, quo minus ita fruamini, v. f. v. Si qua alia actio de superficie postulabitur, causa cognita dabo¹².

10. a. Quo itinere actuque [privato]¹³, q. d. a., [vel U. 70,
P. 66.
via]¹³ hoc anno nec v. n. c. n. p. ab illo usus es, quo minus ita utaris, v. f. v.¹⁴.

1) Cic. p. Caec. 30,88 ict. D. 43,16,1 pr. Cf. E. P. p. 372 sqq. — 2) Haec clausula ad in factum actionem pertinet, de qua v. fr. Vat. 312. In Dig. interdicti verba et edicti, quo praetor hanc in factum actionem promissit, immutata et in unum conglutinata sunt. — 3) E. P. p. 375. Vetus interdictum: 'Unde tu aut familia aut procurator tuus illum vi hominibus coactis armatisve deiecisti, eo restituas.' Cic. p. Caec. passim, ad famil. 15,16,3. — 4) Cf. fr. Vat. 91. — 5) D. 43,4,4 pr. 4. — 6) Fest. v. possessio. — 7) D. 43,17,1 pr. — 8) Dig. 'agere'. Ad sponsionem pertinere hanc clausulam coni. E. P. p. 379. — 9) Cf. fr. Vat. 90 ict. D. 43,18,1 pr. — 10) Ulp. institut. fr. Vindob. 4. — 11) Fr. Vat. 92, ict. arg. Paul. sent. 1,11,1. — 12) D. 43,18,1 pr. — 13) Delenda. — 14) D. 43,19,1 pr.

b. Quo itinere actuque q. d. a. is, a quo emisti, hoc anno n. v. n. c. n. p. ab illo usus est, quo minus ita utaris, v. f. v.¹

c. Quo itinere actuque hoc anno non v. n. c. n. p. ab illo usus es, quo minus id iter actumque, ut tibi ius est, reficias, v. f. v. Qui hoc interdicto uti volet, is adversario damni infecti, quod per eius operis² vitium datum sit, caveat³.

U. 70,
I. 66.

11. a. Uti hoc anno aquam, q. d. a., non v. n. cl. n. p. ab illo duxisti, quo minus ita ducas, v. f. v.⁴

b. Uti priore aestate aquam, q. d. a., nec v. n. cl. n. p. ab illo duxisti, quo minus ita ducas, v. f. v.⁵

c. Item inter heredes et emptores et bonorum possessores interdicam⁶.

d. Quo ex castello illi aquam ducere ab eo, cui eius rei ius fuit, permissum est, quo minus ita uti permissum est ducat, v. f. v. Quandoque de opere faciendo interdictum erit, damni infecti caveri iubebo⁶.

e. Rivos specus septa reficere purgare aquae ducendae causa quo minus liceat illi, dum ne aliter aquam ducat, quam uti hoc anno aut priore aestate non v. n. c. n. p. a te duxit, v. f. v.⁷

f. Uti de eo fonte, q. d. a., hoc anno nec v. n. c. n. p. ab illo usus es, quo minus ita utaris, v. f. v. De lacu puteo piscina item interdicam⁸.

g. Quo minus fontem, q. d. a., purges reficias, ut aquam coercere utique ea possis, dum ne aliter utaris atque uti hoc anno non v. n. c. n. p. ab illo usus es, v. f. v.⁹

U. 71.

12. a. Quo minus illi cloacam, quae ex aedibus eius in tuas pertinet, q. d. a., purgare reficere liceat, v. f. v. Damni infecti, quod operis vitio factum sit, caveri iubebo¹⁰.

b. Quod in cloaca publica factum sive [ea] immissum habes, quo usus eius deterior sit fiat, restituas. item ne quid fiat immittaturve, interdicam¹¹.

U. 71,
I. 67.

13. Quod vi aut clam factum est, qua de re agitur,

1) Cf. D. 43,1,2,3; 43,20,1,37. — 2) Cf. D. 43,19,5 i. f. — 3) D. 43,19,3,11. — 4) D. 43,20,1 pr. — 5) D. 43,20,1,29. — 6) D. 43,20,1,37.38. — 7) D. 43,21,1 pr. — 8) D. 43,22,1 pr. — 9) D. 43,22,1,6. — 10) D. 43,23,1 pr. — 11) D. 43,23,1,15.

id, *si non plus quam annus est*¹ cum experiendi potestas est, restituas².

14. a. Quod ius sit illi prohibere, ne se invito fiat, in eo ^{U. 71.} nuntiatio teneat. ceterum nuntiationem missam facio³.

b. Quem in locum nuntiatum est, ne quid operis novi fieret, q. d. r. a., quod in eo loco, antequam nuntiatio missa fieret aut in ea causa esset, ut remitti deberet, factum est, id restituas⁴.

c. Quem in locum nuntiatum est, ne quid operis novi fieret, q. d. r. a., si de ea re satisfactum est, quod eius cautum sit, aut per te stat quo minus satisfactum: quo minus illi in eo loco opus facere liceat, v. f. v.⁵

15. Quod precario ab illo habes aut dolo malo fecisti, ^{U. 71.} ut desineres habere, q. d. r. a., id illi restituas⁶.

16. a. Quae arbor ex aedibus tuis in aedes illius impendit, si per te stat, quo minus eam adimas, tunc, quo minus illi eam arborem adimere sibi habere liceat, v. f. v.⁷ ^{U. 71.}

b. Quae arbor ex agro tuo in agrum illius impendit, si per te stat, quo minus pedes quindecim a terra eam altius coercereas, tunc, quo minus illi ita coercere lignaque sibi habere liceat, v. f. v.⁸

17. Glandem, quae ex illius agro in tuum cadat, quo ^{U. 71.} minus illi tertio quoque die legere auferre liceat, v. f. v.⁹

18. a. Quem liberum dolo malo retines, exhibeas¹⁰.

b. Qui quaeve in potestate Lucii Titii est, si is eave apud te est dolo malo tuo factum est, quo minus apud te esset, ita eum eamve exhibeas¹¹.

c. Si Lucius Titius in potestate Lucii Titii est, quo minus eum Lucio Titio ducere liceat, v. f. v.¹².

(d. *De liberto exhibendo*)¹³.

19. Utrubi hic homo q. d. a. maiore parte huiusce anni ^{U. 72, P. 68.} nec v. n. c. n. p. ab altero fuit, quo minus is eum ducat, v. f. v.¹⁴

1) Cf. D. 43,24,15,4—6. — 2) D. 43,24,1 pr. — 3) D. 43,25,1 pr. — 4) D. 39,1,20 pr. — 5) D. 39,1,20,9. — 6) D. 43,26,2 pr. — 7) D. 43,27,1 pr. — 8) D. 43,27,1,7. — 9) D. 43,28,1 pr. — 10) D. 43,29,1 pr. — 11) D. 43,30,1 pr. — 12) D. 43,30,3 pr. — 13) Cf. Gai. 4,162. — 14) Cf. D. 43,31,1 pr. Gai. 4,160.150.

U. 73,
P. 68.

20. a. Si is homo, q. d. a., non est ex his rebus, de quibus inter te et actorem convenit, ut, quae in eam habitationem, q. d. a., introducta importata ibi nata factave essent, ea pignori tibi pro mercede eius habitationis essent, sive ex his rebus est et ea merces tibi soluta eove nomine satisfactum est aut per te stat, quo minus solvatur: ita, quo minus ei, qui eum pignoris nomine induxit, inde abducere liceat, v. f. v.¹

(b. *Salvianum interdictum*². *Formulae actionis Servianae et quasi Servianae*)³.

U. 73,
P. 68.

21. Quae Lucius Titius fraudandi causa sciente te in bonis, quibus de [ea re]⁴ agitur, fecit: ea illi, si eo nomine, q. d. a., actio ei ex edicto meo competere esseve oportet *et*⁵ si non plus quam annus est cum de ea re, q. d. a., experiundi potestas est, restituas. Interdum causa cognita, et si scientia non sit, in factum actionem permittam.

(II. *Exceptiones.*)

U. 74,
P. 69.

1. Si quis *vadimonii*⁶ non obtemperaverit⁷.

a. *E. pacti conventi*: si inter A^m A^m et N^m N^m non convenit, ne ea pecunia peteretur⁸.

(b.—f. *E^{es} quod N^s N^s rei publicae causa afuerit, quod valetudine vel tempestate vel vi fluminis prohibitus, quod sine dolo malo ipsius a magistratu retentus, quod rei capitalis antea condemnatus fuerit, quod dolo malo Aⁱ Aⁱ factum sit, quo minus vadimonium sisteret*)⁹.

(2. *E. litis dividuae et rei residuae*)¹⁰.

U. 74.

(3. *Si alieno nomine agatur: e^{es} cognitoriae, procuratoriae, tutoriae, curatoriae*)¹¹.

U. 74,
P. 69.

4. a. *E. mercis non traditae*: Si ea pecunia, q. d. a., non pro ea re petitur, quae venit neque tradita est¹².

(b. *E. redhibitionis*)¹³.)

(5. *E. temporis*)¹⁴.

---

1) D. 43,32,1 pr. — 2) D. 43,33. — 3) E. P. § 267. — 4) *Delenda*. — 5) *Flor.*: 'ei'. — 6) *Dig.*: 'cautionibus in iudicio sistendi causa factis'. — 7) *Rubr. D.* 2,11. — 8) *Gai.* 4,119, cf. D. 2,11,2 pr. — 9) D. 2,11,2,1. 4—9; 4 pr. 1; 5 pr.; cf. D. 22,3,19,1. — 10) *Gai.* 4,122. — 11) E. P. § 271. — 12) D. 50,16,66; 19,1,25. *Gai.* 4,126^a. — 13) D. 21,1,59; 44,1,14. — 14) D. 44,3,1.

6. Quod praeiudicium hereditati (fundo partive eius) U. 75.
non fiat¹.

7. *E. rei iudicatae vel in iudicium deductae*: U. 75,
P. 70.
si ea res, q. d. a., iudicata *vel in iudicium deducta* non est
inter $N^m N^m$ et $A^m A^{m2}$.

8. *E. rei venditae et traditae*³. U. 76.

9. a. *E. doli mali*: si in ea re nihil dolo malo $A^i A^i$ U. 76,
P. 71.
factum est neque fit⁴.

b. *E. metus*: si in ea re nihil metus causa factum est⁵.

10. Quarum rerum actio non datur⁶. (a. *E. iuris-* U. 76,
P. 71.
iurandi; b. *negotii in alea gesti*; c. *onerandae libertatis causa*)⁷.

11. Si quid contra legem senatusve consul- U. 76,
P. 71.
tum factum esse dicetur⁸.

(III. Stipulationes praetoriae.)

1. *Vadimonium sisti*⁹. U. 77.

2. Pro praede litis et vindictiarum¹⁰. U. 77,
P. 74.

3. Iudicatum solvi¹¹. U. 78.

4. *De conferendis bonis et dotibus*¹². U. 79.

5. Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit le- U. 79,
P. 75.
gatum esse dicetur¹³.

6. Evicta hereditate legata reddi¹⁴. U. 79,
P. 75.

7. Usufructuarius quemadmodum caveat¹⁵. U. 79,
P. 75.

8. Legatorum servandorum causa¹⁶. U. 79,
P. 75.

9. Rem pupilli vel adulescentis salvam fore¹⁷. U. 79,
P. 76.

10. Ratam rem haberi¹⁸. U. 80,
P. 76.

11. *De auctoritate*¹⁹. U. 80,81,
P. 76,77.

1) *D. 44,1,13.16.18; 10,2,1,1.* — 2) *Cf. D. 44,2,9,2. Unam fuisse exceptionem 'rei iud. vel in iud. ded.' docui E. P. § 275.* — 3) *Rubr. D. 21,3.* — 4) *Gai. 4,119. D. 44,4,2,1.3—5.* — 5) *D. 44,4,4,33.* — 6) *Rubr. D. 44,5. Sub hoc titulo propositae erant exceptiones ex his causis descendentes, ex quibus actionem se denegaturum esse praetor superioribus edicti partibus edixerat.* — 7) *D. 44,5,1,2.* — 8) *Gai. 4,121. E. P. § 279.* — 9) *E. P. § 280.* — 10) *E. P. § 281.* — 11) *Rubr. D. 46,7.* — 12) *E. P. § 283.* — 13) *Rubr. D. 35,3.* — 14) *D. 5,3,17; 29,4,1,9.* — 15) *Rubr. D. 7,9.* — 16) *Cf. rubr. D. 36,3.* — 17) *Rubr. D. 46,6.* — 18) *Rubr. D. 46,8.* — 19) *Formulam actionis, quae dicitur auctoritatis, hoc loco propositam fuisse ostendi E. P. p. 424 sq. Cui actioni satisfactionis secundum mancipium formulam fuisse adiunctam suspicari licet.*

- U. 81. 12. Ex operis novi nuntiatione¹.
 U. 81, P. 78. 13. Damni infecti².

2. Edicta aedilium curulium³.

U. 1, P. 1,2. 1. De Mancipiis vendundis⁴. Qui Mancipia vendunt, certiores faciant emptores, quid morbi vitiiue cuique sit, quis fugitivus errove sit noxave solutus non sit: eademque omnia cum ea Mancipia venibunt, palam recte pronuntianto. quod si Mancipium adversus ea venisset sive adversus quod dictum promissumve fuerit, cum veniret, fuisset, quod eius praestari oportere dicetur: emptori omnibusque, ad quos ea res pertinet, iudicium dabimus, ut id Mancipium redhibeatur, si quid autem post venditionem traditionemque deterius emptoris opera familiae procuratorisve eius factum erit, sive quid ex eo post venditionem natum acquisitum fuerit, et si quid aliud in venditione ei accesserit, sive quid ex ea re fructus pervenerit ad emptorem, ut ea omnia restituat, item, si quas accessiones ipse praestiterit, ut recipiat. Item si quod Mancipium capitalem fraudem admiserit, mortis consciscendae sibi causa quid fecerit, inve harenam depugnandi causa ad bestias intromissus fuerit, ea omnia in venditione pronuntianto: ex his enim causis iudicium dabimus. Hoc amplius, si quis adversus ea sciens dolo malo vendidisse dicetur, iudicium dabimus⁵.

U. 2, P. 2. 2. (*De iumentis*.) Qui iumenta vendunt, palam recte dicunt, quid in quoque eorum morbi vitiiue sit, utique optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradantur. si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis iumentisve ornamentorum nomine redhibendis in diebus sexaginta, morbi autem vitiiue causa inemptis faciendis in sex mensibus, vel quo minoris cum venirent fuerint, in anno iudicium dabimus. si iumenta paria simul venierint et alterum in ea causa fuerit,

---

1) *D. 39,1,13,1; 45,1,4,2.* — 2) *D. 45,1,4,2.* — 3) *E. P. 21,1, ubi ex Ulpiani libris II ad ed. aed. eur. recepta sunt.* — 4) *Gell. 4,2,1: 'in edicto aedilium curulium, qua parte de Mancipiis vendundis cautum est.'* — 5) *D. 21,1,1 pr. Exordium veteris edicti apud Gell. 4,2 ita refertur: 'titulus servorum singulorum scriptus sit curato ita, ut intellegi recte possit, quid' rel. Formulae redhibitoriae partem exhib. D. 21,1,25,9. Cf. E. P. p. 437.*

ut redhiberi debeat, iudicium dabimus, quo utrumque redhibeatur¹. Quae de iumentorum sanitate diximus, de cetero quoque pecore omni venditores faciunto².

3. (*De feris*.) Ne quis canem, verrem vel *maialem*³, aprum, <sup>U. 2,
P. 2.</sup> lupum, ursum, pantheram, leonem, qua volgo iter fiet, ita habuisse velit, ut cuiquam nocere damnumve dare possit⁴. si adversus ea factum erit et homo liber ex ea re perierit, *sestertium* ducentorum *miliū nummorum*⁵, si nocitum homini libero esse dicetur, quanti bonum aequum iudici videbitur, (*iudicium dabimus*). ceterarum rerum, quanti damnum datum factumve sit, dupli (*iudicium dabimus*)⁶.

4. *Duplae stipulatio*⁷.

<sup>U. 2,
P. 2.</sup>

3. Edictum censorum a. 662.

(*Suet. de rhet. c. 1*⁸: Cn. Domitius Ahenobarbus L. Licinius Crassus censores ita edixerunt:)

Renuntiatum est nobis esse homines, qui novum genus disciplinae instituerunt, ad quos iuventus in ludum conveniat; eos sibi nomen imposuisse Latinos rhetoras; ibi homines adulescentulos dies totos desiderare. Maiores nostri, quae liberos suos discere et quos in ludos itare vellent, instituerunt. Haec nova, quae praeter consuetudinem ac morem maiorum fiunt, neque placent neque recta videntur. Quapropter et iis, qui eos ludos habent, et iis, qui eo venire consuerunt, videtur faciundum, ut ostenderemus nostram sententiam, nobis non placere.

4. Decretum proconsulis Hispaniae ulterioris a. 565⁹.

L. Aimilius L. f. ineiprator decrevit, | utei quei Hastensium servei | in turri Lascutana habitarent, | leiberei essent;

1) *D. 21,1,38 pr.* — 2) *D. 21,1,38,5.* — 3) *D. 'minorem'; 'maialem' coni. Hu., z. Pandektenkrit. p. 52.* — 4) *D. 21,1,40,1; 42.* Quae *ibid. 41* leguntur, verba edicti non esse primus perspexit Bruns (in prioribus huius collectionis edd.) — 5) *D.:* 'solidi ducenti.' — 6) *Cf. D. 21,1,42.* — 7) *E. P. § 296.* — 8) *Idem refert Gell. 15,11; cf. supra p. 157 SC. a. 593.* — 9) *C. I. L. 2,699 n. 5041. E lamina aeneae (a. 0,15 m., l. 0,22 m.), hodie Parisiis servata, reperta a. 1866 in Hispania a Gadibus orientem versus in vico Alcalá de los Gazules, ubi probabile est fuisse Lascutam antiquam nominatam a Plinio 3,1,15 inter oppida stipendiaria Baeticae. Hasta Regia sita est*

agrum oppidumqu(e), | quod ea tempestate posedisent, | item
possidere habereque | iousit, dum poplus senatusque | Romanus
vellet. Act(um) in castreis | a. d. XII k. Febr. |

5. Decretum proconsulis Sardiniae a. 69 p. C¹.

Imp. Othone Caesare Aug. cos. XV k. Apriles | descriptum
et recognitum ex codice ansato² L. Helvi Agrippae procons(u-
lis), quem protulit Cn. Egnatius | Fuscus scribe quaestorius,
in quo scriptum fuit it quod infra scriptum est tabula V
c . . . . .³ VIII | et VIII et X:

III idus Mart. L. Helvius Agrippa proco(n)s(ul) caussa
cognita pronuntiavit: |

5. Cum pro utilitate publica rebus iudicatis stare conveniat et
de caussa Patulcensium M. Iuventius Rixa vir ornatissimus
procurator Aug(usti) saepius pronuntiaverit

fin'es Patulcensium ita servandos esse, ut in tabula ahenea
a M. Metello ordinati essent,

ultimoque pronuntiaverit:

- Galillenses frequenter retractantes controver|siam⁴ nec pa-
rentes decreto suo se castigare voluisse, sed respectu cle-
mentiae optumi | maximique principis contentum esse edicto
admonere, ut quiescerent et rebus | iudicatis starent et
10. intra k. Octobr. primas de praedis Patulcensium recede-
rent vacuam|que possessionem traderent; quod si in contu-

a Gadibus ad septentrionem. L. Aemilius L. f. is ipse, qui postea Persen-
dericit, practorio iure Hispaniam administravit a vere a. 563 ad aestatem
a. 565, imperator acclamatus, ut videtur, aestate a. 564. Lascutanos eo fere
iure servos fuisse, ut Helotae servi fuerunt Spartanorum, agrum colentes
suum, sed Hastensibus vectigalem Mo. ostendit Herm. 3,265—267.

1) C. I. L. 10,812 n. 7852. — E tabula ahenea (a. 0,40, l. 0,055) a.
1866 in Sardinia reperta ibique edita, tum a Mommseno repetita et expli-
cata: Hermes 2,102; 3,157. ZRG. 8,159. — 2) i. e. codice tabularum colli-
gatarum ansa adiuncta. — [3] Nota Γ quod vocabulum significet a c littera
incipiens, parum constat. Caput quominus interpretemur, obstat quod in de-
creto Oropio supra p. 162 legitur (v. 59) ἐν δέλτῳ πρώτῃ, κηρώματι τεσσαρεσ-
καίδεκάτῃ; cera quominus legatur, impedit quod quomodo plures cerae una
tabula contineantur non perspicitur. Apud Iosephum ant. 14,10,10 legitur
similiter δέλτῳ δευτέρῃ καὶ ἐκ τῶν πρώτων. In senatusconsulto Lebas-Wad-
dington n. 1627 . . . [π]έμπτῃ ἑκτῇ ἑβδόμῃ ὀγδόῃ ἑνάτῃ . . . δέλτῳ πρώτῃ,
ipsum vocabulum desideratur. Th. M.] — 4) controversiae.

macia perseverassent, se in auctores | seditionis severe ani-
madversurum¹;

et postea Caecilius Simplex vir clarissi|mus ex eadem causa
aditus a Galillensibus dicentibus:

tabulam se ad eam rem | pertinentem ex tabulario princi- 15.
pis adlaturos,

pronuntiaverit:

humanum esse | dilationem probationi dari,

et in k. Decembres trium mensum spatium dederit,

in tra quam diem nisi forma allata esset, se eam, quae in
provincia esset, secuturum; |

ego quoque aditus a Galillensibus excusantibus, quod nondum
forma allata esset, in | k. Februarias quae p(roximae) fuerunt
spatium dederim, et moram² illis possessoribus intellegam esse
iucundam: 20.

Galilenses ex finibus Patulcensium Campanorum, quos per
vim occupaverant, intra k. | Apriles primas decedant.
Quodsi huic pronuntiationi non optemperaverint, sciant
| se longae contumaciae iam saepe denuntiatae animad-
versioni obnoxios | futuros.

In consilio fuerunt: M. Iulius Romulus, leg. pro pr(aetore).
T. Atilius Sabinus, q(uaestor) | pro pr(aetore). M. Stertinius
Rufus f(ilius) (et quinque alii). Signatores: Cn. Pompei Ferocis,
Aureli | Galli (et novem aliorum). 25.

6. Epistula praefectorum praetorio c. a. 168³.

(1) Bassaeus Rufus et Macrinus⁴ Vindex mag(istratibus)⁵ |
Saepinat(ibus) salutem. | — Exemplum epistulae scriptae nobis
a Cosmo Aug(usti) lib(erto) | a rationibus cum his quae iuncta
erant subiecimus, et admonem|us abstineatis iniuris faciendis 5.
conductoribus gregum oviarico|rum cum magna fisci iniuria, ne

1) anima adversurum. — 2) moras. — 3) [C. I. L. 9,228 n. 2438; Wi. 2841. — *Lapis exesus et squalens extat Saepini antiquo loco ad portam Bovianum ducentem, per quam ad hunc diem callis ovium (cf. v. 15) ducit; post alios titulum edidi l. l. descriptum diligenter a Dresselio. Th. M.*] — 4) Macrinus lapis semper; sed requiritur Macrinus. — 5) magg. lapis et hic et vv. 11.16.23.

necesse sit recognosci de hoc | et in factum, si ita res fuerit, vindicari. ~ |

(2) Cosmi Aug(usti) lib(erti) a rationibus scriptae ad Bas-seum Rufum et ad | Macrinium¹ Vindic(em) pr(aefectos) pr(aetorio) e(minentissimos) v(iros)². — Exemplum epistul(ae) scriptae
10. mih(i) || a Septimiano colliberto et adiutore meo subieci, et peto tanti | faciatis scribere³ mag(istratibus) Saepin(atibus) et Bovian(ensibus), uti desinant iniuriam | conductoribus gregum oviaricorum qui sunt⁴ sub cura mea facere, | ut beneficio⁵ vestro ratio fisci indemnitas sit. ~

(3) Script(ae) a Septimiano ad Co|smum. — [Cum⁶] conductores gregum oviaricorum, qui sunt sub cura tua, in re pre-
15. senti || subinde mihi quererentur per itinera callium frequenter iniuria(m) | se accipere a stationaris et mag(istratibus) Saepino et Boviano eo, quod in tra(n)situ | iumenta et pastores, quos conductos habent [retineant⁷] dicentes fugitivos esse et | iumenta abactia habere et sub hac specie oves quoque dominicae | [sibi pe]reant in illo tumultu: necesse habebamus⁸ etiam [et
20. etiam⁹] scribere, quietius ag|erent, ne res dominica detrimentum pateretur; et cum in eadem contumacia | perseverent, dicentes non curaturos se neque meas litteras neque si tu eis | scrips[eris ha]ut fieri re[m], rogo, domine¹⁰, si tibi videbitur, indices Basseo Rufo | et Macrinio¹ Vindici pr(aefectis) pr(aetorio) e(minentissimis) v(iris), ut epistulas emittant ad eosdem mag(istratus) et stationarios . . . . . tandiu t[eme]re (?) [in]ritum (?) factum est. ~

7. Edictum praefecti Aegypti a. 68 p. C.¹¹

(1.) Ἰούλιος Δημήτριος, στρατηγὸς¹² Ὀάσεως Θ[ηβ]αῖδος, τοῦ

(1.) *Iulius Demetrius, strategus¹² Oasis Thebaidis edicti a domino prae-*

1) Cf. p. 217 n. 4. — 2) Caput hoc loco significatur non spatio vacuo relicto, ut alibi, sed interposito signo >. — 3) scibere. — 4) sunt scribitur bis. — 5) befcio. — 6) cum om. — 7) retineant om. — 8) habeamus. — 9) et etiam om. — 10) domini. — 11) C. I. Gr. 3,445 n. 4957. Hoc edictum a. 1818 in Aegypti superioris oasi maiore in primo propyllo templi muro incisum a F. Cailliaud Francogallo inventum primum editum est in itineris descriptione: Voyage à l'oasis de Thèbes p. 115 tab. 24. Cum com-

πεμφθέντος μοι διατάγματος ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡγεμόνος | Τιβερίου
 Ἰουλίου Ἀλέξανδρου τὸ ἀντίγραφον ὑμῖν ὑπέταξα, ἵν' εἰδότες
 ἀπολαύητε τῶν εὐεργεσιῶν. [¹β' Λουκίου Λιβίου Σεβαστοῦ Σουλ-
 πικίου | Γάλβα αὐτοκράτορος, Φαωφί α' ² Ἰουλία Σεβαστῆς ³. 3.

(2.) Τιβέριος Ἰούλιος Ἀλέξανδρος λέγει. — —

(4.) Ἐπειδὴ ἔνιοι προφάσει τῶν δημοσίων καὶ ἀλλότρια δά-15.
 νεια παραχωροῦμενοι εἰς τε τὸ πρακτόρειον ⁴ τινὰς παρέδωσαν καὶ
 εἰς ἄλλας φυλακάς, ὥς καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο | ἔγνω ἀναιρεθεῖσας,
 ἵνα αἱ πράξεις τῶν δανείων ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ὦσι καὶ μὴ ἐκ
 τῶν σωμάτων, ἐπόμενος τῇ τοῦ θεοῦ Σεβαστοῦ βουλῇ, κελεύω
 μηδένα τῇ τῶν δημοσίων προφάσει παραχωρεῖσθαι παρ' ἄλλων 17.
 δάνεια, ἃ μὴ αὐτὸς ἐξ ἀρχῆς ἐδάνεισεν, μηδ' ὅλως κατακλείεσθαι
 τινὰς ἐλευθέρους εἰς φυλακὴν ἡγνισοῦν, εἰ μὴ κακοῦργον, μηδ'
 εἰς τὸ πρακτόρειον, ἔξω τῶν ὀφειλόντων εἰς τὸν κυριακὸν λόγον.

(5.) Ἵνα δὲ μηδαμῶθεν βαρύνῃ τὰς πρὸς ἀλλήλους συναλλα-
 γὰς τὸ τῶν δημοσίων ὄνομα, μηδὲ συνέχωσι τὴν κοινὴν πίστιν | οἱ 19.
 τῇ πρωτοπραξίᾳ πρὸς ἃ μὴ δεῖ καταχρῶμενοι, καὶ περὶ ταύτης
 ἀναγκασίως προέγραψα. Ἐδηλώθη γάρ μοι πολλάκις, ὅτι ἤδη τινὲς

*fecto Ti. Iulio Alexandro mihi transmissi exemplar vobis subieci ut cognito
 eo beneficiis fruamini. Anno II L. Livii Augusti Sulpicii Galbae impera-
 toris, Phaophi I^a Iulia Augusta³.*

(2.) *Tiberius Iulius Alexander dicit: — —*

(4.) *Cum quidam praetextu publicorum propter debita aliis sibi cessa in
 pignarium⁴ quosdam coniecerint et in alias custodias, quas vel ob id ipsum
 sublatas novi, ut debitorum exactiones e bonis, non e corporibus fierent, divi
 Augusti voluntati obtemperans iubeo, ne quis sub praetextu publicorum aliis
 debita sibi cedere faciat, quae non ipse ab initio crediderit, neve omnino
 homines liberos in custodiam qualemcumque includat, nisi maleficum, neve
 in pignarium nisi qui dominicae rationi obnoxii sunt.*

(5.) *Ne autem unquam publicorum nomen privatorum contractibus mo-
 lestiam afferat, neve communem fidem infringant privilegium exigendi ubi*

*mentario repetivit Rudorff, Rh. Phil. 2,64.138. — Edicti emissi ad tollendas
 pravas consuetudines, quibus in vectigalibus aliisque rebus fiscalibus Aegyptii
 a magistratibus vexabantur, admodum longi eam tantum partem, quae ad
 ius privatum pertinet, fere sextam totius recepi, de qua praeter Rud. cit. cf.
 Z. 1,127. Bachofen, röm. Pfandr. 241. Beckmann, röm. Dotatr. 1,112.
 Schrader, kr. Z. Czyhlarz, röm. Dotatr. 411. — 12) στρατηγοὶ Aegyptiaci
 nomorum praefecti sunt.*

1) [— nota in monumentis Aegyptiacis anni numeris praescribitur. —

2) Dies 28 mensis Sept. De mensibus Aegypt. v. Ideler, Chronol. 1,97.143.

— 3) Diei designatio eponymica. — 4) i. e. Schuldgefängniss (πράσσειν ==
 exigere.)

- καὶ ὑποθήκας ἐπείρασαν ἀφελέσθαι νομίμως | γεγонуίαις, καὶ ἀποδοσθέντα δάνεια παρὰ τῶν ἀπολαβόντων ἀναπράσσειν πρὸς βίαν, καὶ ἀγορασμοὺς ἀναδάστους ποιεῖν, ἀποσπῶντες τὰ κτήματα τῶν
21. ὠνησαμένων, ὥς | συμβεβληκότων τισὶν ἀναβολικὰ¹ εἰληφόσι[ι] ἐκ τοῦ φίσκου, ἢ στρατηγοῖς, ἢ πραγματικοῖς², ἢ ἄλλοις τῶν προσωφειληκότων τῷ δημοσίῳ λόγῳ. Κελεύω οὖν, ὅστις ἂν ἐνθάδε | ἐπίτροπος τοῦ κυρίου ἢ οἰκονόμος ὑποπτόν τινα ἔχῃ τῶν ἐν τοῖς δημοσίοις πράγμασι ὄντων, κατέχεσθαι αὐτοῦ τὸ ὄνομα ἢ προγράψαι, ἢ [α μηδ]εῖς τῷ τοιούτῳ συνβάλλῃ, | ἢ μέρη τῶν ὑπαρχόντων
23. τῶν αὐτοῦ κατέχειν ἐν τοῖς δημοσίοις γραμματοφυλακείοις πρὸς ὀφείλημα. Ἐὰν δὲ τις, μήτε ὀνόματος κατεσχημένου, μήτε τῶν ὑπαρχόντων κρατουμένων, δανίσῃ νομίμως λαβὼν ὑποθήκην, ἢ φθίσῃ ἢ ἐδάνισεν κομίσασθαι, ἢ καὶ ὠνήσῃται τι, μὴ κατεχομένου
25. τοῦ ὀνόματος, μηδὲ τοῦ ὑπάρχοντος, οὐδὲν πρᾶγμα ἔξει. | τὰς μὲν γὰρ προίκας, ἀλλοτρίας οὐσας καὶ οὐ τῶν εἰληφότων ἀνδρῶν, καὶ ὁ θεὸς Σεβαστὸς ἐκέλευσεν καὶ οἱ ἑπαρχοὶ ἐκ τοῦ φίσκου ταῖς γυναιξὶ ἀποδίδοσθαι, ὧν βεβαίαν δεῖ | τὴν πρωτοπραξίαν φυλάσσειν. — —

non licet usurpantes, etiam de hoc proscribere necessarium fuit. Saepe enim mihi denuntiatum est, quod quidam hypothecas legitime constitutas tollere conati sint, nec non debita soluta ab iis qui acceperint per vim reposcere, et emptiones irritas facere emptoribusque res emptas eripere, quippe qui contraxissent cum iis qui species devehendas a fisco acceperissent¹ vel cum strategis vel cum tabellionibus² vel cum aliis publicae rationi obnoxiiis. Iubeo igitur, si quis posthac procurator Caesaris aut dispensator suspectum aliquem eorum habeat, qui in publicis negotiis versantur, aut nomen eius detineri aut proscribi, ne quis cum eo contrahat, aut partes bonorum eius pro debitis retineri in publicis tabulariis. Si quis autem alicui, cuius neque nomen detentum est neque bona possessa, crediderit hypotheca legitime accepta, aut quae crediderit antea ab eo receperit, aut ab eo emerit aliquid, neque nomine neque bonis detentis, nihil negotii ei fiet. Dotes enim, cum alienae sint neque virorum qui eas acceperant, etiam divus Augustus iussit et praefecti a fisco mulieribus reddi, quarum privilegium exigendi firmum servari oportet.

8. Decretum XVviri sacris faciendis a. 289³.

(I) M. Magrio Basso, L. Ragonio | Quintiano cos.⁴ x k. Iunis. ∞ |

[1] *Intellegi videntur qui ex Aegypto Romam devehunt anabolicas species (vita Aurel. 45), anabolicarii (Vat. fr. 137). Th. M.]* — [2] *Cf. Dig. 48,19,9,4. Th. M.]* — 3) [C. I. L. 10,353 n. 3698; Or. 2263. *E tabula marmorea Cumis prope castellum Baianum reperta a. 1785, edita post alios a me l. l. Continet decretum decurionum Cumanorum factum die 23. m. Maii a. 289, quo sacerdos Matris Deum creatur (v. 1—15), et epistulam, XVvirum*

Cumis in templo divi Vespa[siani], in ordine decurionum, ||
quem M. Mallonius Undanus | et Q. Claudius Acilianus prae- 5.
t(ores) coegerant. Scribundo sorte | ducti adfuerunt Caelius Pan-
nychus, Curtius Votivos, Considi[us] Felicianus. 10.

Referentibus pr(aetoribus) de sacerdote faciendo Matris |
Deae Baianae in locum Restituti | sacerdotis defuncti placuit
universis Licinium Secundum || sacerdotem fieri. ∞ | 15.
(II.) XV(viri) sac(ris) fac(iendis) p(r(aetoribus)) | et magistrati-
bus Cuman(is) sal(utem). |

Cum ex epistula vestra cognove[ri]mus creasse vos sacer-
dotem || Matris Deum Licinium Secundum | in locum Claudi Re- 20.
stituti defunc[ti]¹, secundum voluntatem vestra(m) | permissimus
ei occavo et | corona dum taxat intra || fines coloniae vestrae 25.
nti. | Optamus vos bene valere. |

Pontius Gavius Maximus | pro magistro suscripsi XVI
kal. Septembres M. Umbrio Primo, || T. Fl(avio) Coeliano cos. 30.

9. Decretum pontificum².

[D(is)] M(anibus). [C]ollegi[u]m pon[ti]f[ic]icum d[e]cre-
vit, si e[ss]e ita sunt | que libelo | [c]ontene[n]tur, pla[c]ere per
[collegium parentibus lice]re³ puela[m, d(e)] q(ua) agatu[r,
s]acelo || [eximere | et i]ter[um ex] pra[escr]ipto | [d]epone[r]e et
scripturam tituli at prist[in]am for[m]am rest[itu]ere pia[c]ulo prius |
dato operi[s] faciend[i] ove atra.

*Romanorum datam die 17. Aug. eiusdem anni, quo sacerdos creatus confir-
matur. TH. M.] — 4) Consules ordinarii a. 289 sunt v. 12, eiusdem anni
suffecti in fine v. 29.30.*

1) defunc[t]ui. --- 2) C. I. L. 10,985 n. 8259. Prope Tarracinam nuper
repertum loco antiquo in pilis duabus collocatis hinc inde ad ingressum se-
pulcri. — Cf. titulus urbanus Orell. 794: reliquiae traiectae (scilicet ex Se-
linunte Ciliciae Romae) ex permissu collegii pontificum piaculo facto. —

3) Spatium quod vacat cum non plus duas litteras capiat, quadratarius
erravit necesse est quibusdam omissis; notio permittendi ita requiritur, ut ea
sublata decreti tenor solvatur; neque enim eximunt corpus et deponunt
pontifices, sed permittunt, ut eximatur et deponatur. Itaque non recte pro
eo vocabulum amicus quidam commendavit spatium sane aptum peregre.

CAPUT VII.

CONSTITUTIONES IMPERATORUM.

1. Edictum Augusti de aquaeductu Venafrano¹.

[Ed]ictum [im]p. Ca[esaris Augusti] (*desunt versus sex*) Venafranorum nomin[e . . . . ius sit lice]atque.

- Qui rivi specus saepta fon[tes] . . . . que aquae [ducen-
 10. d]ae reficiundae | causa supra infrave libram [facti aedi]ficati
 structi sunt, sive quod | aliut opus eius aquae ducendae r[efi]-
 ciundae causa supra infrave libram | factum est, uti quidquid
 earum r[er]um factum est, ita esse habere itaque | reficere re-
 ponere restituere resarcire semel saepius, fistulas canales | tubos
 ponere, aperturam committere, sive quid aliut eius aquae du-
 15. cen]dae causa opus [er]it, facere placet: dum qui locus ager
 in fundo, qui Q. Sirini (?) L. f. Ter. [*est esseve*] dicitur, et in
 fundo, qui L. Pompei M. f. Ter. Sullae | est esseve dicitur, m[a-
 cer]ia saeptus est, per quem locum subve quo loco | specus eius
 aquae p[er]ve]nit, ne ea maceria parsve quae eius maceriae |
 aliter diruat[ur tollat]ur, quam specus reficiundi aut inspiciendi
 20. cau]sa: [*neve quid ibi pri*]vati sit, quominus ea aqua ire fluere
 ducive pos[s[it] | . . 20 . . Dextra sinistraque circa eum rivom
 circaque | o[pera, quae eius aqu]ae ducendae causa facta sunt,
 octonos pedes agrum | [v]acuo[m esse placet]; p[e]r quem locum
 Venafranis eive, qui Venafranorum [*nomine opus su*]m[et?],
 25. iter facere eius aquae ducendae operumve eius aquae | [*ductus*
faciendor]u[m] reficiendorum [*causa*²], quod eius s(ine) d(olo)

1) C. I. L. 10,479 n. 4842. Hoc edictum Mommsenus e lapide mar-
 moreo, quem muro insertum Venafri invenit, primus edidit (ZGR. 15,287),
 postea ab Henzeno ex gypseo lapidis ectypo suppletum producit in annali-
 bus instit. archeol. Rom. 1854 p. 6 (imagine photographica adiuncta) et
 Or. 6428; a. 1876 lapis Mommseno rogante e pariete extractus est et adser-
 vatur hodie Venafri in aedibus Iamarii Nola. — Venafrum oppidum fuit
 Samniticum, quo ab Augusto colonia deducta est. Aquaeductum ibi ab eo
 esse exstructum eique ius hoc edicto constitutum ex aliis inscriptionibus Ve-
 nafri repertis Mo. probavit. Capita quae distinxi in lapide versibus in mar-
 ginem una littera prominentibus notata sunt. — 2) causa excidit in lapide,
 ins. Mo.

m(alo) fiat, ius sit liceatque, | quaeque ea[rum rer]um cuius faciendae reficiendae causa opus erunt, quo | proxume poterit, advehere adferre adportare, quaeque inde exempta erunt, | quam maxume aequaliter dextra sinistraque p(edes) VIII iacere, dum ob eas res damn[i] | infecti iurato promittatur. Earumque rerum omnium ita habendarum | colon(is)(?) Ven[afra]nis ius po-^{30.} testatemque esse placet, dum ne ob id opus dominus eorum cuius agri locive, per quem agrum locumve ea aqua ire fluere | ducive solet invius fiat; neve ob id opus minus ex agro suo in partem agri | quam transire transferre transvertere recte possit; neve cui¹ eorum, per quo[r]um agros ea aqua ducitur, eum aquae ductum corrumpere abducere avertere facereve, quo-^{35.} minus ea aqua in oppidum Venafranorum recte duci | fluere possit, liceat. ∞ |

Quaeque aqua in oppidum Venafranorum it fluit ducitur, eam aquam | distribuere describere vendundi causa, aut ei rei vectigal inponere constituere, IIviro IIviris prae(fec(to) prae-fectis eius coloniae ex maioris partis decurionum decreto, quod^{40.} decretum ita factum erit, cum in decurionibus non | minus quam duae partes decurionum adfuerint, legemque ei dicere ex | decreto decurionum, quod ita ut supra scriptum est decretum erit, ius potestatemve² esse placet; dum ne ea aqua, quae ita distributa discripta deve qua | ita decretum erit, aliter quam fistulis plumbeis d(um) t(axat) ab rivo p(edes) L ducatur; neve | eae fistulae aut rivos nisi sub terra, quae terra itineris viae^{45.} publicae limitisve erit, ponantur conlocentur; neve ea aqua per locum privatum in|vito eo, cuius is locus erit, ducatur. Quam-que legem ei aquae tuendae op[e]ribusve, quae eius aquae ductus ususve causa facta sunt erunt, tuendis | [IIviri prae]fect[i] [e]x decurion(um) decreto, quod ita ut s(upra) s(criptum) est factum erit, dixerin[t, | eam . . . . fir]mam(?) ratamque esse^{50.} placet ∞ . . (*desunt versus undecim*) . . | 40 . . Venafranae s . . 8 | . . atio quam colono aut incola[e aut] . . | da . . 8 . . is cui ex decreto decurionum ita ut supra comprehensum est ne|gotium^{65.} datum erit, agenti, tum, qui inter civis et peregrinos ius dicet, iudicium | reciperatorium in singulas res HS X reddere, testi-

1) qui. — 2) immo potestatemque.

busque dumtaxat X denun|tiand[o qu]aeri placet; dum recipera-
torum reiectio inter eum qui aget et | eum quocum agetur ita
fie[t, ut ex lege, q]uae de iudicis privatis lata est, | licebit oportebit. ~

2. Edictum Claudii de civitate Anaunorum

a. 46 p. C.¹

M. Iunio Silano Q. Sulpicio Camerino cos. | idibus Martis ~
Bais in praetorio edictum | Ti. Claudii Caesaris Augusti Ger-
manici propositum fuit id | quod infra scriptum est: ~ ||

5. Ti. Claudius Caesar Augustus Germanicus, pont(ifex) | ma-
xim(us), trib(unicia) potest(ate) VI, imp(erator) XI, p(ater)
p(atriciae), co(n)s(ul) designatus IIII, dicit: |

- (1.) Cum ex veteribus controversis pendentibus² aliquam-
diu etiam | temporibus Ti. Caesaris patruī mei, ad quas ordi-
nandas | Pinarium Apollinarem miserat, quae tantum modo ||
10. inter Comenses essent, quantum memoria refero, et | Bergaleos³,
isque primum apsentia pertinaci patruī mei, | deinde etiam Gai
principatu quod ab eo non exigebatur referre, non stulte qui-
dem, neglexserit, et postea | detulerit Camurius Statutus ad me,
15. agros plerosque || et saltus mei iuris esse: in rem praesentem
misi | Plantam Iulium amicum et comitem meum, qui | cum
adhibitis procuratoribus meis quique⁴ in alia | regione quique
in vicinia erant, summa cura inqu|sierit et cognoverit, cetera
quidem, ut mihi demon|strata commentario facto ab ipso sunt,
20. statuat pronun|tietque ipsi permitto. ~ |

- (2.) Quod ad condicionem Anaunorum et Tulliassium et
Sindunorum⁵ pertinet, quorum partem delator adtributam Tri-
25. den|tinis, partem ne adtributam quidem arguisse dicitur, || ta-
metsi animadverto non nimium firmam id genus homi|num ha-
bere civitatis Romanae originem: tamen cum longa | usurpatione

1) C. I. L. 5,538 n. 5050. *E tabula aenea, quae a. 1869 prope Tri-
dentinum in vico 'Cles' vallis 'di Non' effossa est (a. 0,5 m., l. 0,38), primum
edita a Mo. Herm. 4,99 (indeque in ZRG. 9,179), post eum a F. Kenner,
Edict d. Kais. Claud. 1869, cum tabula ad archetypum depicta et commen-
tario. — 2) petentibus. — 3) Hodie 'Bergell' sive 'Val di Bregaglia'. —
4) quisque. — 5) Hodie 'Non, Dolas, Saone', in pago 'Giudicaria' prope
Tridentum.*

in possessionem¹ eius fuisse dicatur et ita permixtum cum Tridentinis, ut diduci ab is sine gravi splendidi² municipi | iniuria non possit, patior eos in eo iure, in quo esse se existimaverunt, 30. permanere beneficio meo, eo quidem libentius, quod | plerique³ ex eo genere hominum etiam militare in praetorio | meo dicuntur, quidam vero ordines quoque duxisse, | nonnulli collecti⁴ in decurias Romae res iudicare. ~ |

(3.) Quod beneficium is ita tribuo, ut quaecumque tanquam || cives Romani gesserunt egeruntque, aut inter se aut cum | Tri- 35. dentinis alisque, rata⁵ esse iubeam⁶, nominaque ea, | quae habuerunt antea tanquam cives Romani, ita habere is permittam.

3. Epistula Vespasiani ad Vanacinos c. a. 72⁷.

Imp. Caesar Vespasianus Augustus | magistratibus et senatoribus | Vanacinatorum salutem dicit. |

Otacilium Sagittam, amicum et procuratorem meum, ita 5. vobis praefuisse, | ut testimonium vestrum mereretur, | delector. |

De controversia finium, quam habetis cum Marianis⁸, pendenti ex || is agris, quos a procuratore meo | Publio Memoriale 10. emistis, ut | finiret Claudius Clemens procurator meus, scripsi ei et mensorem | misi. ||

Beneficia tributa vobis ab divo | Augusto post septimum 15. consulatū, quae in tempora Galbae retinuitis, confirmo. |

Egerunt legati || Lasemo Leucani f. sacerdos Aug(usti), | 20. Eunus Tomasi f. sacerdos Aug(usti) | C. Arruntio Catellio Celere, M. | Arruntio Aquila cos. IIII. idus Octobr.

4. Epistula Vespasiani ad Saborenses a. 78⁹.

Imp. Cae. Vespasianus Aug. pontifex maximus, tribuniciae | potestatis VIII, imp. XIII, consul | VIII, p(ater) p(atriciae), salutem dicit IIIIviris et || decurionibus Saborensium. 5.

1) *Animadvertas* possessionem civitatis, ut *infra* n. 9 possessionem privilegii. — 2) *splendi*. — 3) *plerisque*. — 4) *collecti*. — 5) *ratam*. — 6) *iubeat*. — 7) *C. I. L. 10,840 n. 8038; Or. 4031. E lamina aerea, reperta in vico quodam Corsicae*. — 8) *Ὀδαννίνων* (apud Ptolemaeum) et *Mariani* populi erant in parte septentrionali Corsicae insulae. — 9) *C. I. L. 2,195 n. 1423. E lamina ahenca, in oppido Cañete (intra Malagam et Se-villam) saec. XVI reperta, quae nunc ubi sit ignoratur*.

Cum multis difficultatibus infirmitatem vestram premi indicetis, permitto vobis oppidum sub nomine meo, ut voltis, in planum extruere. Vectigalia, quae ab divo Aug. accepisse
 10. dicitis, custodio; si qua nova adicere voltis, de his proco(n)-
 s(ulem) adire debebitis; ego enim nullo respondente constituere nil possum. Decretum vestrum accepi VIII. ka. August.;
 15. legatos dimissi IIII. ka. eadem. Valete. |

IIviri C. Cornelius Severus et M. Septimius Severus publica pecunia in aere inciderunt.

5. Epistula Domitiani a. 82¹.

Imp. Caesar divi Vespasiani f. | Domitianus² Augustus | pontifex max., trib. potest., imp. II, | cos. VIII designat. VIII, p. p.,
 5. salutem dicit || IIIIviris et decurionibus Faleriensium ex Piceno. |
 Quid constituerim de subsicivis cognita causa | inter vos et
 Firmanos, ut notum haberetis, | huic epistulae subici iussi. ~ |
 10. P. Valerio Patruino . . .³ cos. || XIII kal. Augustas. |

Imp. Caesar divi Vespasiani f. Domitianus² | Aug. adhibitis
 utriusque ordinis splendidis viris cognita causa inter Falerienses
 15. et Firmanos pronuntiavi quod || subscriptum est. ~ |

Et vetustas litis, quae post tot annos | retractatur a Firmanis adversus | Falerienses, vehementer me movet, | cum pos-
 20. sessorum securitati vel minus multi anni sufficere possint, | et
 divi Augusti, diligentissimi et indulgentissimi erga quartanos⁴
 suos | principis, epistula, qua admonuit | eos, ut omnia subpsi-
 25. civa sua colligerent et venderent, quos tam salubri | admonitioni paruisse non dubito; | propter quae possessorum ius confirmo⁵. | Valete.

D(atum) XI k. Aug. in Albano, | agente curam T. Bovio
 30. Vero, legatis P. Bovio Sabino, || P. Petronio Achille, d(ecreto)
 d(ecurionum) p(ublice).

1) C. I. L. 9,518 n. 5420; Or. 3118. *E tabula ahenca Falerione in Piceno effossa a. 1595.* — 2) Domitianus voc. erasum est. — 3) *Alterius consulis nomen erasum.* — 4) *i. e. milites legiones IV.* — 5) Hygin. de gen. contr. (ed. Laehm.) 133,9—13: cum divus Vespasianus subsiciva omnia, quae non venissent, — sibi vindicasset, — Domitianus per totam Italiam subsiciva possidentibus donavit. Cf. Front. de contr. agr. 53—54. Rudorff, röm. Feldmesser 2,456.

6. Epistula Traiani vel Hadriani¹.

. . . . . f]eri
 . . . . . cog]nitio — |
 . . . . .
 [Ad fiscum meum si quae cuiuscumque rei] nuntiationes²
 [posthac fient, in iudice uno eadem] observari debe- 5.
 [bunt, quae cum inter privatos ad unu]m iudicem ibitur;
 [recipitatores autem ubi de ea re sortie]ntur, eodem modo
 [ut in causa fisci sortiantur fieri d]ebet, quo, ut recipi-
 [ratores de re vestra sortiant]ur, lege, quam vobis
 . . . . . [dedit,] fit. 10.

7. Decretum M. Aurelii et Commodi a. 176—180³.

Imp. Caesar M. Aurelius | Antoninus Aug. | Germanicus
 Sarmat., et | imp. Caesar L. Aurelius || Commodus Aug. | Ger- 5.
 manicus Sarmatic.⁴, | hos lapides constitui iusserunt⁵ | propter
 controversias, quae | inter mercatores et mancipēs || ortae erant, 10.

1) *E lamina athenae, quae in Hispania prope Sevilam in parietinis antiqui oppidi Italicae (la Talca), de quo v. Huebnerum C. I. L. 2,145, a. 1868 effosa nunc Sevilae adservatur. Lamina, l. m. 0,22, a. 0,16, paene undique fracta est. Litterarum forma ei similis est, quam prior tabula Ursonensis (supra p. 119) exhibet, quare ipsa quoque videtur saeculi esse primi exeuntis vel ineundis secundi. Videtur continere aut Traiani aut Hadriani epistulam; nam e Plin. paneg. 35—6 constat a Traiano demum ordinem iudiciorum privatorum ad causas fiscales translatum esse, licet praetor, qui inter fiscum et privatos ius diceret, iam a Nerva introductus sit. (v. D. 1,2,2,32.) Plinius dicit: tribunal excogitatum principatui est, par ceteris. — Sors et urna fisco iudicem adsignat, licet reicere, licet exclamare: 'hunc nolo'. — Lamina edita est primum a Berlangu in ed. legis Urson. addita laminae imagine, postea a Mo. (eph. ep. 2,149) qui dubitanter supplevit. Cf. ZGR. 12,126. — 2) De nuntiationibus, quae ad fiscum fiunt, v. D. 49,14,1. — 3) C. I. L. 6,191 n. 1016 (cf. Ephem. epigr. 4 n. 787). Huius decreti exemplaria singula videntur proposita fuisse ante singulas portas urbis Romae, quorum ad nos pervenerunt quattuor, in his unum adhuc superstes integrum repertum ante portam Salariam. — 4) Commodi nomen remansit in uno exemplari, erasum est in tribus, substituto pro eo in uno nomine Alexandri. — 5) In uno exemplo inseritur maxime.*

uti finem demonstrarent vectigali foriculiari(i) et ansarii¹ | pro-
mercalium secundum | veterem legem semel duntaxat exigundo.

8. Decretum Commodi de saltu Burunitano
a. 180/3².

col. 1. . . (*Paucae tantum litterae supersunt.*)

col. 2. . . . . [*Procuratoris tui intellegis praevaricationem*] ||
quam non modo cum³ Allio Maximo adv[er]sario nostro, set
cum omnibus fere [con]ductorib(us) contra fas atq(ue) in per-
niciem | rationum tuarum sine modo exercuit, || ut non solum
cognoscere per tot retro | annos instantibus ac suplicantibus |
vestramq(ue) divinam subscriptionem | adlegantibus nobis super-
10. sederit, ve|rum etiam hoc eiusdem Alli Maximi || [c]onductoris
artibus gratiosissimi | [an?]imo indulserit, ut missis militib(us) |
[in eun]dem saltum Burunitanum ali[os nos]trum adprehendi et
15. vexari, alios vinciri, nonnullos cives etiam Ro[manos] . . virgis
et fustibus effligi iuss[er]it, scilicet et eo solo merito nostro, qu[od]
venientes] in tam gravi pro modulo me[diocritat]is nostrae tam-
20. que manifesta | [iniuria in]ploratum maiestatem tu[am, acerba]
epistula usi fuisset. Cu[ius nostrae in]iuriae evidentia, Cae-
s(ar), | [inde profec]to potest aestimari qu[od] . . . . . quidem,
25. quem maiesta | . . . . . [ex]sistimamus vel pro || . . . . . t om-
nino cognos | . . . . . plane gratificati | . . . . . mum invene-
30. rit | . . . . . nostris, quibus | . . . . . bamus cogni || . . . . .
beret inte | . . . . . tare operas | . . . . . ita tot . . . . .

(*deficiunt quaedam.*)

col. 3. . . . . [*Idque co*]mpulit nos miserrimos homi[nes rur]sum
divinae providentiae | [tuae suppl]icare. Et ideo rogamus, sa-
cratissime imp(erator), subvenias. Ut kapite le[gi]s Hadriane,

1) Quod genus vectigalium intellegendum sit, non liquet. — Cf. titulum in ripa Tiberis repertum, C. 6,8594 = Or. 3348: Quidquid usuarium (i. e. usui ipsius emptoris destinatum) invehitur, ansarium non debet. — [2] C. I. L. 8,933 n. 10570; cf. Ephem. epigr. 5 n. 470. Lapis altus 0,7 m, latus 0,9 m. repertus a. fere 1879 in Africa in loco qui vocatur Suk el-Khmis hodie, a Romanis saltus Burunitanus. Non longe inde in vico Gasr-Mezuar prodiit similis querela cum adiecto simili decreto imp. Commodi a. 181, edita Eph. epigr. 5 n. 465; sed ex ea quae supersunt frustula parum intelleguntur. De Burunitano decreto commentatus sum Hermae vol. 15 p. 386 seq. Th. M.] — 3) modicum.

quod supra scriptum est, ademptum est, ad|emptum sit ius etiam col. 3.
 proc(uratoribus)¹, | nedum conductori, adversus colonos am|pliandi
 partes agrarias aut operar(um) praebitionem iugorumve: et ut
 se habent littere || proc(uratorum), quae sunt in *tabulario*² tuo 10.
 tractus Kar|thag(iniensis), non amplius annuas quam binas |
 aratorias, binas sartorias, binas mess|orias operas debeamus³
 itq(ue) sine ulla contro|versia sit, utpote cum in aere inciso et
 ab || omnib(us) omnino undiq(ue) versum vicinis nostr[is *lecto legis* 15.
*capite ita sit*⁴] | perpetua in hodiernum forma pra[e]st[it]utum
 et proc(uratorum) litteris, quas supra scripsimus, | ita conf[ir]-
 matum. Subvenias, et cum homines rustici tenues manumnos-
 trarum ope|ris victum tolerantes conductori profusis | largitio- 20.
 nib(us) gratiosissimo⁵ impares aput | proc(uratores) tuos simu[s],
 quib(us) [pe]r vices successi|on(is) per condicionem conductionis
 notus est, | miserearis⁶ ac sacro rescripto *non*⁷ ampl|ius prae- 25.
 stare nos, quam ex lege Hadriana et | ex litteras proc(uratorum)
 tuor(um) debemus, id est ter | binas operas, praecipere digneris,
 ut beneficio maiestatis tuae rustici tui vernulae | et alumni sal-
 tum tuorum n(on) ultr(a) a conduc|torib(us) agror(um) fiscalium 30.
 in quiete ma[n]ere . . | *nulla nostra culpa prohibeamur*.

(deficiunt quaedam.)

[*Imp. Cae*]es. M. Aurelius Commodus An|[toni]nus Aug(us- col. 4.
 tus) Sarmat(icus) Germanicus | maximus Lurio Lucullo et nomine
 aliorum. Proc(uratores) contemplatione dis|cipulinae et insti- 5.
 tuti mei ne plus | quam ter binas operas⁸ curabunt, ne quit
 per iniuriam contra perpe|tuam formam a vobis exigatur. Et
 alia manu: Scripsi. Recognovi. ||

Exemplum epistulae proc(uratoris) e(gregii) v(iri). | Tus- 10.
 sanius Aristo et Chrysanthus | Andronico suo salutem. Secun-
 dum | sacram subscriptionem domini n(ostri) | sanctissimi im-

1) procecb. *tabula*, errore *quadratarii*; littera b abundat; forma proce.,
 geminata littera c pluralis significandi causa, per totum instrumentum ad-
 hibita est. — 2) taulario — 3) In lapide *Mezuarensi* lacero toto legun-
 tur haec: ut aratorias IIII, sartorias IIII, messicias IIII. — 4) Verba
 lecto legis capite ita sit *culpa quadratarii omissa post nostr/ inseruit Mo.*
 — 5) gratiosismo. — 6) miserinus vel miserianus. — 7) tuo lapis, corr.
 Mo. — 8) Comma ne — operas *insiticismum ideoque delendum videtur.*

15. p(eratoris), quam ad libellum || suum datam Lurius Lucullus
[misit] . . . . (deficiunt versus sex).
22. [Et ali]a manu: [Opt]amus te felicissimum be[ne vive]re.
Vale. Dat(a) pridie idus Sept. Karthagine. ||
25. Feliciter consummata et dedicata | idibus Mais Aureliano
et Corneliano coss., cura agente | C. Iulio . . . ope Salaputi ma-
g(istro).

9. Epistula Severi et Caracallae ad Tyranos
a. 201¹.

[Misimus tibi epistulam ad Heraclitum, unde intelleges, quid
statuerimus de immunitate, quam Tyrani sibi concessam esse
contendunt. Quam licet admittere non solcamus nisi privile]gii
auct[oritate perpensa et origine immu]nitatis inspecta, quod
usurp[at]um esse diu qua]qua ratione videbatur, cum iusta [mo-
5. derati]one servavimus, ut neque ipsi cons[uetudi]ne diuturna
pellerentur, et in poster[um] | decreta civium adsumendorum consi-
[lis] | praesidis provinciae c[larissimi] v[iri] perpenderentur[.] |

~ Exemplum epistulae ad Heraclitum. ~ | Quamquam

10. Tyranorum civitas o[ri]ginem || dati beneficii non ostendat, nec
facile, quae | per errorem aut licentiam usurpata sunt, prae-
scriptione temporis confirmentur², tamen, | quoniam divi Anto-
nini parentis nostri³ litte[r]as sed et fratrum imperatorum⁴ co-
15. gitamus, item || Antonii Hiberi gravissimi praesidis, quod atti-
net | ad ipsos Tyranos quique ab iis secundum leges | eorum in
numerus civium adsumpti sunt, ex pri[stino] more nihil mutari
volumus. Retineant | igitur quaque ratione quaesitam sive pos-
20. sessam⁵ || privilegii causam in promeritis quoque rebus, quas
tamen pristino more professionibus | ad discernenda munifica

1) C. I. L. 3,147 n. 781 cf. p. 1009. E tabula marmorea, a. 1847 in
ripa fluminis Tyrae (hodie Dniestr) in Bessarabia prope urbem Ak-Kerman
effossa, primum edita in actis soc. hist. Odessitanae. Initium supplevit Mo.
In tabula extat extrema pars rescripti in p[er]p. Severi et Caracallae, quod,
adiecta epistula ad alium scripta, praesidi provinciae transmiserunt Tyranis
edendum. Promulgatur hoc lapide addito epilogo graeco. — 2) Cf. D. 1,
3,39: Quod — introductum — errore primum, deinde consuetudine ob-
tentum est, in aliis non obtinet. — 3) i. e. divi Pii. — 4) i. e. M. Au-
relii et L. Veri. — 5) Nota possessionem privilegii, ut supra n. 2 poss.
civitatis.

mercimoniorum eden|das esse meminerint. Sed cum Illyrici fructum¹ | per ambitionem deminui non oporteat, sciant || eos, 25. qui posthac fuerint adsumpti, fructum | immunitatis ita demum habituros, si eos legatus | et amicus noster v. c. iure civitatis dignos esse de|creto pronuntiaverit. Quos credimus satis a bun- dequae sibi consultum, si grati fuerint, existimatu- 30. ros, quod origine beneficii non quaesi|ta dignos honore cives fieri prae- ceperimus. |

᾽Οουῆνιος Τέρτυλλος² ἄρχουσι βουλῇ δῆμῳ Τυρανῶν χαίρειν. ~ | ᾽Αντίγραφον τῶν θεῶν γραμμάτων, πεμ|ψθέντων μοι ὑπὸ 35. τῶν κυρίων ἡμῶν ἀνει|κίτων καὶ εὐτυχιστάτων αὐτοκρατόρων, | τούτοις μου τοῖς γράμμασιν προέταξα, ὅ|πως γόνοντες τὴν θεῖαν εἰς ὑμᾶς μεγαλο|δωρίαν τῇ μεγάλῃ αὐτῶν τύχῃ εὐχαριστή|σητε. 40. ᾽Εβρόσθαι ὑμᾶς καὶ εὐτυχεῖν πολλοῖς ἔτεσιν εὖχομαι.

᾽Απεδόθη πρὸ | γ' καλανδῶν Μαρτίων Αἰγυπτίου³ ἡ'. | ᾽Ανε- στάθη ἐπὶ Μουρικανοῦ καὶ Φαβιανοῦ ὑπάτων ἐν τῷ εμρ ἔτει⁴, || ἀρχῆς Π. Αἰλίου Καλπουρνίου⁵. 45.

10. Privilegia veteranorum de civitate vel co- nubio⁶.

1. Diploma militis peregrini, a. 71 p. C.⁷

Imp. Caesar Vespasianus Aug., pont. | max., tr. pot. II, I, 1. imperator VI, p. p., cos. III, desig. | IIII, veteranis⁸, qui mili-

1) i. e. vectigalis regionum a Danuvii fontibus usque ad mare Ponti- cum; v. App. Illyr. 6. — 2) D. 49, 15, 9: Ovinium Tertullum, praesidem provinciae Mysiae (i. e. Moesiae) inferioris. — 3) Mensis anni Milesiaci. — 4) i. e. a. 145 postquam a Romanis a. 57 p. C. Romanae ditionis facta erat Tyra. — 5) i. e. magistratus municipalis Tyrani, qui adscripsit et diem quo accepit epistolam (ἀπεδόθη), et annum, quo publice proposita est (ἀνε- στάθη). — 6) Civitas vel conubium aetate liberae rei publicae lege tantum dari potuit a populo. Quod ius sumpserunt quidem sibi postea imperatores, semper tamen concessionis illae legis vicem habebant aerique incisae in loco publico proponebantur. Donabantur autem ita post impleta stipendia legiti- ma milites, sive militantes sive dimissi honesta missione, peregrini civitate, cives conubio cum peregrinis, atque solebant imperatores una constitutione complecti exercitus provinciarum singulos singulasve classes. Quae constitutio, adscriptis omnium nominibus, in Capitolio affigebatur, unde honorato ita exemplum descriptum et in formam diptychi redactum dabatur, quo ius suum probaret. E magna eiusmodi diplomatum copia per omnes imperii pro- vincias dispersa hodie extant octoginta in diversis regionibus reperta. Quae

taverunt¹ in | classe Ravennate sub Sex. Lucilio Basso, || qui
 5. sena et vicena² stipendia aut plura | meruerunt et sunt deducti
 in Panno'niam³, quorum nomina subscripta | sunt, ipsis liberis
 posterisque eorum⁴ | civitatem⁵ dedit et conubium cum || uxori-
 II, 1. bus, quas tunc habuissent, cum | est civitas is data, aut si qui
 caelibes | essent cum iis, quas postea duxissent, dumtaxat sin-

*etsi imperatorum sunt a Claudio usque ad Diocletianum, tamen et argu-
 mento et formulis simillima sunt inter se ut sufficiat duorum generum, sci-
 licet civibus datorum et datorum peregrinis, singula exempla proponere; in
 notis adieci, si quae occurrunt minores differentiae. — Collectionem edidit
 post alios plenissimam et accuratissimam, commentario totam rem illustrante
 adiecto, Mo. in C. I. L. 3,2,843—919; quae diplomata postea in lucem pro-
 dierunt, edita sunt ab eodem in Ephemeride epigr. vol. 2,4,5. — 7) E duabus
 tabellis aheneis in formam diptychi redactis, quae Salonae saec. XVI repertae
 hodie Berolini in bibliotheca regia [iam in antiquario musei regii Th. M.]
 adservantur, ubi ipse eas descripsi. Cf. Mo. p. 853. Aequales sunt et forma
 et magnitudine, a. 0,167, l. 0,128. Quo melius diptychorum forma perspicui
 possit, quae eadem fere in omnibus diplomatibus est, accuratam utriusque ta-
 bulae imaginem adieci. Orbiculi, quibus litterae a, b, c, d adscriptae sunt,
 locos indicant, quibus tabulae perforatae sunt. Per foramina b et d fila
 ahenea (e et f) ducta sunt, quibus tabulae ita coniungebantur, ut libelli duo-
 rum foliorum sive quattuor paginarum instar essent; continent autem pagi-
 nae 2 et 3 scripturam primariam eandemque interiorem, pagina 4 scripturam
 exteriorem accurate ex interiore repetitam, pagina 1 signa et signatorum no-
 mina. Clauso scilicet libello per foramina a et c triplex (i. e. tripliciter tor-
 tum) filum aheneum ducebatur, cui colligato in pagina 1 signa a septem testi-
 bus imponebantur nominibus bipertito adscriptis. Cum similem formam etiam
 in contractuum et testamentorum tabulis ligneis ceratis veteres observaverint,
 nisi quod filis linteis in iis utebantur, illustratur inde locus Pauli, sent. 5,
 25,6: ordo decrevit -- tabulas — ita signari, ut in summa marginis ad
 mediam partem perforatae triplici lino constringantur, atque impositae
 supra linum cerae signa imprimantur, ut exteriori scripturae fidem inter-
 ior servet. Cf. Suet. Ner. 17. — 8) In aliis dipl.: equitibus et peditibus
 vel trierarchis et remigibus, vel classicis.*

1) In aliis: qui militant. — 2) In classicis nominantur stipendia XXVI
 (posteriore aetate XXVIII), in militibus auxiliaribus XXV, in legionariis
 XX, in praetorianis XVI. — 3) In aliis: et sunt dimissi honesta mis-
 sione, vel emeritis et dimissis hon. miss., vel coniunctim cum sequentibus:
 honestam missionem et civitatem dedit; in aliis autem: qui militant, —
 item dimissis hon. miss. — 4) In aliis liberi posterique omissi sunt, in
 aliis additum est: ipsis filiisque eorum, quos susceperint ex mulieribus,
 quas secum concessa consuetudine vixisse probaverint. — 5) In al. addi-
 tum: Romanam, qui eorum non haberent.

Scriptura interior.

O
(a)

IMP CAESAR VESPASIANVS AVG PONT
MAX TR POT II IMP VI P P COS III DESIG
III VETERANIS QVI MILITAVERVNT IN
CLASSE RAVENNATE SVB SEX LVCILIO BASSO
QVI SENA ET VICENA STIPENDIA AVT PLVRA
MERVERVNT ET SVNT DEDUCTI IN PANNO
NIAM QVORVM NOMINA SVBSCRIPTA
SVNT IPSIS LIBERIS POSTERISQVE EORVM
CIVITATEM DEDIT ET CONVBIVM CVM

Tab. I. Pag. 2.

(b)
O

(c)
O

(d)
O

(e)

(f)

O
(b)

O
(c)

O
(d)

VXORIBVS QVAS TVNC HABVISSENT CVM
EST CIVITAS IS DATA AVT SIQVI CAELIBES
ESSENT ·CVM IIS QVAS POSTEA DVXISSENT
DVM TAXAT SINGVLIS SINGVLAS *NON · APRIL*
CAESARE · AVG · F · DOMITIANO · CN · PEDIO · CASCO · COS ·
PLATORI · VENETI · F · CENTVRIONI · MAEZEIO
DESCRIPTVM · ET RECOGNITVM EX TABVLA
AENEA QVAE FIXA EST ROMAE · *IN CAPITOLIO · AD*
ARAM · GENTIS · IVLIAE · DE · FORAS · PODIO · SINISTERIORE
TAB · I · PAG · II · LOC · XXXXIII

Tab. II. Pag. 3.

(a)
O

(Puncta inter verba ad aes modo posita sunt modo ommissa.)

guli¹ singulas. Non. April. || Caesare Aug(usti) f(ilio) Domitiano,
Cn. Pedio Casco cos. | 5.

Platori Veneti f(ilio), centurioni, Maezeio.² |

Descriptum et recognitum ex tabula | aenea, quae fixa est
Romae in Capitolio ad | aram gentis Iuliae³, de foras podio
sinisteriore, || tab. I pag. II loc. XXXXIII. | ⁴ 10.

2. Diploma militis civis Romani a. 76 p. C.⁵

Imp. Caesar Vespasianus Augustus, | pontifex maximus,
tribunic(ia) potestat(e) | VIII, imp. XVIII, p(ater) p(atriciae), cen-
sor, cos. VII, design(atus) VIII. |

Nomina speculatorum qui in praetorio || meo militaverunt, 5.
item⁶ militum qui | in cohortibus novem praetoriis et quat|tuor
urbanis, subieci⁷, quibus fortiter et pie militia functis ius tri-
buo⁷ conu|bi⁸, dum taxat cum singulis et primis || uxoribus, ut 10.
etiamsi peregrini iuris feminas matrimonio suo iunxe|runt,
proinde liberos tollant, ac si ex | duobus civibus Romanis na-
tos. | A. d. IV non. Decembr., || Galeone Tettieno Petroniano, | 15.
M. Fulvio Gillone cos. |

Coh(ortis) VI pr(aetoriae) | L. Ennio L. f. Tro(mentina)
Feroci, Aquis Statellis.⁹ |

1) singulis *exemplum utrumque*. — 2) Dio 55,32: Μαζαῖαι, Δαλματικὸν εἶδος. Verba: non Apr. — Maezeio, itemque infra in Capitolio usque ad finem, in utraque tabula litteris tenuioribus postea adiecta esse monet Mo. (p. 850), scilicet, ut observat idem (p. 904), post recognitionem a testibus factam. In tabula adiecta verba illa litteris inclinatis scripsi. — 3) In aliis alia loca sunt scripta, post Domitianum vero semper: in muro post templum divi Aug(usti) ad Minervam. — 4) Nomina testium in tabula adiecta videas; omnes sunt Dalmatae ex oppidis Dalmaticis Salona, Epitauro, Iadere, Risinio. — 5) E lamina reperta in litore maris nigri prope oppidum Bulgaricum Kustendje; iuncta ei altera desideratur. C. I. L. 3,2,853. Undecim tantum diplomata civium hucusque reperta sunt: Mo. n. 10,47,48,49, 52,54,57,58,62,66,73. — 6) In ceteris dipl. praetorianorum speculatores hic primum locum tenentes non nominantur. — 7) Ubi duo Augusti loquuntur: subiecimus, tribuimus. — 8) Quae sequuntur verba usque ad finem v. 13 in omnibus dipl. eadem sunt illustranturque loco Gai. 1,57: veteranis quibusdam concedi solet principalibus constitutionibus conubium cum his Latinis peregrinisve, quas primas post missionem uxores duxerint, et qui ex eo matrimonio nascuntur, et cives Romani et in potestatem parentum fiunt. — 9) Oppidum Liguria hodie Acqui.

Descriptum et recognitum ex tabula || aenea, quae fixa est
Romae in Capitolio | in basi Iovis Africi.

CAPUT VIII.

IURIS IURANDI IN PRINCIPEM FORMULAE¹.

I².

C. Ummidio Durmio Quadrato, | leg(ato) C. Caesaris Ger-
manici imp(eratoris) pro pr(aetore). |

Ius iurandum Aritiensium. |

Ex mei animi sententia, ut ego iis inimicus | ero, quos C.
Caesari Germanico inimicos esse | cognovero, et si quis pericu-
lum ei salutiq(ue) eius | infert inferetque³ armis bello interni-
civo | terra mariq(ue) persequi non desinam, quoad | poenas
ei persolverit: neq(ue) me [neque⁴] liberos meos | eius salute
cariores habeo, eosq(ue), qui in | eum hostili animo fuerint,
mihi hostes esse | ducam: si sciens fallo fefellerove, tum me |
liberosq(ue) meos Iuppiter optimus maximus ac | divus Augus-
tus ceteriq(ue) omnes di immortales | expertem patria incolumi-
tate fortunisque | omnibus faxint.

[A. d.] V idus Mai[as] in | Aritiense oppido veteri Cn.
Acerronio | Proculo, C. Petronio Pontio Nigrino cos., | mag(is-
tris) | Vegeto Tallici, . . . ibio . . . arioni.

II.⁵

Ἐπὶ ὑπάτων Γναίου Ἀκερρωνίου | Πρόκλου καὶ Γαίου Πον-
τίου Πετρωνίου Νιγρίνου. |

Cn. Acerronio Proculo et C. Pontio Petronio Nigrino cos.

[1] *Iuris iurandi* Gaio principi praestiti in ipso regni exordio (nam obiit Tiberius a. d. XVII k. Apr., praestiterunt id Aritienses Lusitani post dies duo et quinquaginta), ex consensu ut videtur universorum nuntio ab urbe Roma per provincias sparso, duo exemplaria quae supersunt coniuncta edidi in *Ephemeride epigraphica* 5 p. 154 seq. Th. M.] — 2) C. I. L. 2,22 n. 172. Tabella aenea reperta a. 1659 in Lusitania ad Tagum amnem inter rudera oppidi raro memorati Aritii, hodie deperdita. — 3) inperii in inperiique similiterve exempla. — 4) neque om. — 5) Tabella

Ψήφισμα Ἀσσίων γνώμη τοῦ δήμου. ||

Ἐπεὶ ἡ κατ' εὐχὴν πᾶσιν ἀνθρώποις ἐλπισθεῖσα Γαίῳ | Καί- 5.
σαρος Γερμανικοῦ Σεβαστοῦ ἡγεμονία κατήγγελλται, | οὐδὲν δὲ μέ-
τρον χαρᾶς εὕρηκεν¹ ὁ κόσμος, πᾶσα δὲ πόλις | καὶ πᾶν ἔθνος
ἐπὶ τὴν τοῦ θεοῦ ὄψιν ἔσπευκεν, ὥς ἂν τοῦ | ἡδίστου ἀνθρώποις
αἰῶνος² νῦν ἐνεστῶτος, ||

ἔδοξεν τῇ βουλῇ καὶ τοῖς πραγματευομένοις παρ' ἡμῖν | Ῥω- 10.
μαίοις καὶ τῷ δήμῳ τῷ Ἀσσίων κατασταθῆναι πρεσ|βείαν ἐκ τῶν
πρώτων καὶ ἀρίστων Ῥωμαίων τε καὶ Ἑλλή|νων τὴν ἐντευξομένην
καὶ συνησθησομένην αὐτῷ | δεηθησομένην τε ἔχειν διὰ μνήμης
καὶ κηδεμονίας || τὴν πόλιν, καθὼς καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ πατρὸς 15.
Γερμανικοῦ | ἐπιβὰς πρώτως τῇ ἐπαρχείᾳ τῆς ἡμετέρας πόλεως |
ὑπέσχετο. |

Ὅρκος Ἀσσίων. ||

Ὅμνυμεν Δία σωτῆρα καὶ θεὸν Καίσαρα Σεβαστὸν καὶ τὴν | 20.
πάτριαν ἀγνὴν παρθένον εὐνοήσειν Γαίῳ Καίσαρι Σεβασ|τῷ καὶ
τῷ σύμπαντι οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ φίλους τε κρίνειν, | οὓς ἂν αὐτὸς

Decretum Assiorum de populi consensu.

*Cum ex voto omnibus hominibus speratus C. Caesaris Ger-
manici Augusti principatus nuntiatus sit nullumque modum lac-
titiae inveniat mundus, omnis autem civitas omnisque gens ad
dei adspectum festinaverit, quasi gratissimo hominibus saeculo
iam coepto,*

*placuit ordini et negotiantibus apud nos Romanis et populo
Assiorum decerni legationem ex primis et optimis Romanis et
Graecis adituram et gratulaturam ei petituramque, ut in memoria
et cura civitatem habeat, sicut et ipse, cum primum cum Ger-
manico patre advenit in provinciam civitatis nostrae, promisit.*

Iusiurandum Assiorum.

*Iuramus per Iovem conservatorem et divum Caesarem Au-
gustum et patriam virginem sanctam benevolos nos futuros esse
erga C. Caesarem Augustum et universam domum eius, et ami-
cos iudicatuos, quos ipse elegerit, et hostes, quos ipse censuerit.*

*athenea reperta a. 1881 Assi in Troade, edita a Lawtono Americano, Papers
of the Arch. Institute of America. Classical Series I, Boston. 1882, p. 133.*

1) ευρηκην. — 2) αιωνου.

προαιρῆται, καὶ ἐχθροὺς οὓς ἂν αὐτὸς προβά[λ]ῃται. Εὐορκοῦ-
σιν μὲν ἡμῖν εὖ εἶη, ἐφιορκοῦσιν δὲ τὰ ἐναντία. ||

25. Πρεσβευταὶ ἐπηγγείλαντο ἐκ τῶν ἰδίων·

Γάιος Οὐάριος Γαίου υἱὸς Οὐολτινία Κάστος |

Ἑρμοφάνης Ζωίλου, |

Κτῆτος Πισιστράτου |

Αἰσχυρίων Καλλιφάνους, ||

30. Ἀρτεμίδωρος Φιλομούσου, |

οἵτινες καὶ ὑπὲρ τῆς Γαίου Καίσαρος Σεβαστοῦ Γερμανικοῦ |
σωτηρίας εὐξάμενοι Διὶ Καπιτωλίῳ ἔθυσαν τῷ τῆς πόλεως ὀνό-
ματι.

*Vere iurantibus autem nobis bene eveniat, perniurantibus autem
contra.*

Legati professi sunt suis impensis:

C. Varius C. f. Vol. Castus f.,

Hermophanes Zoili f.,

Ctetus Philostrati f.,

Aeschrio Calliphanis f.,

Artemidorus Philomusi f.,

*qui etiam ob salutem C. Caesaris Augusti Germanici supp-
licantes Iovi Capitolino sacrum fecerunt pro civitate.*

CAPUT IX.

ORDO SALUTATIONIS SPORTULARUMQUE PROVINCIAE NUMIDIAE

a. 361/3.¹

Ex au[ctori]tate Ulpi Mariscia[ni] v(iri) c(larissimi) consu-
laris sexfascalis, | promoti primo a domino nostro | invicto prin-

[1] *E lapide alto m. 1,17, lato 0,53 reperto in oppido Numidiae Thamugadi in foro. Titulum primus edidit Poule, recueil de Constantine 22 (1882) p. 401 sq.; deinde Joh. Schmidt in Ephem. epigraph. V n. 697; postea recognovi ipse ad ectypum et inscriptionem cum commentario edidi Eph. ep. V p. 629 sq. — Continet inscriptio ordinem salutationis (v. 1—12) et sportularum (12—fin.) constitutum a consulari Numidiae imperante Iuliano (a. 361—363). TH. M.]*

cipe Iuliano, ordo salutationis factus et ita at perpetui[t]atis 5.
memoriam aere incisus:

Primo | senatores et comites et ex comitibus | et admin[is-
t]ratores.

Secundo prin[ci]ps, cornic[ul]ar[ius, Pa]latini.

Ter[t]io coronati . . . 10.

[Quart]o promoti officiales, . . . tus cum ordi . . . ni.

[Quinto? offi]ciales ex ordine.

Item | quam[t a com]moda consequi debeat prin[ci]ps: Ad
off[icia]lem intra civitatem dan[dum] Italic[os] tritici modios 15.
quinque aut | pretium frumenti; intra deci[mum] modios septem
aut pretium modiorum septem; etiam per dena milia bini modi
vel eorum praetia || subcrecant; si mitte[n]dus sit tra[ns] mare, 20.
centum modi vel modio[rum] centum praetium sufficiet. |

Cornicularius et commentarien[si]s medietatem huius summae
com[modi] nomine consequentur. 25.

Scolastici in postulatione simplici | quinque modios tritici
vel quin[que] modiorum praetia consequentur; in contradictione
decem modios tritici vel decem modiorum praetium conse- 30.
quantur; in urgenti | quae¹ finienda sit, quindecim modios vel |
quindecim modiorum praetia consequantur.

Exceptores in postulatione quinque modios tritici vel quin- 35.
que modiorum praetium consequantur; in contradictione duo-
decim modios² tritici vel duodecim modiorum | praetium conse-
quantur; in³ definita causa viginti modios tritici vel viginti | 40.
modiorum praetia consequantur.

Car[ita] in postulatione simplici singulae⁴ sufficiunt maiores;
in contradictionibus | quaternae⁵ maiores; in definito nego[tio] 45.
numquam amplius quam sex a liti[gatore] exigi oportebit.

Libellensis in li[bello] uno duos modios tritici vel duorum |
modiorum pretium debet accipere.

Officialis missus intra civitate duos modios tritici vel 50.
duorum modi[o]rum pretium consequatur.

---

1) qui. — 2) duodecim[dios]. — 3) n. — 4) singuliumi. — 5) qua-
ternos.

PARS SECUNDA.

NEGOTIA.

CAPUT I.

LEGES DICTAE REBUS COMMUNI SACROVE USUI DESTINATIS.

[Legem ut suae rei quivis recte dicit (*Dig. 23,4,20,1*), ita populus quoque vel quaevis res publica ad populi similitudinem constituta, neque fere dictio ea a privata recedit nisi in rebus communi sacrove usui destinatis. Nam quae populi sunt vel collegii corporisve cuiuscumque, iis saepissime secundum certas leges aut omnes utuntur aut aliquod hominum genus; id quod iuris privati fines excedit. Supersunt autem non pauca eius generis instrumenta, quae cum ad hanc syllogen omnino pertineant, quo loco potissimum collocentur dubitari potest; sed magis placuit, ut inter privata instrumenta referrentur, cum ea quoque quae populi sunt esse videntur non tam a publico iure pendeant quam a rei dominio. Id luculenter ostendit inter alia lex infra edita vici Furfonensis; nam vicus cum iure publico collegiis aequiparetur neque rem publicam habeat nisi ea ratione, qua item corpori cuicumque tribuitur, hanc legem privatam esse dubitari non potest. Ea autem re non differt a lege quam populus Romanus dixit viae Appiae et Appiae aquae. Accedit quod haec legum dictio quamquam iure ad populum spectat neque dubium est 'leges de singulis aquas latas' Frontini (de aquis 94) intellegi publicas populi Romani, saepenumero perficitur edictis magistratum sive populi de ea re iussu sive sua potestate rem ordinantium. Denique multoties eius generis instrumenta quae ad nos pervenerunt a quonam proficiscantur parum apparet, id quod cadit inter alias in leges antiquissimas Lucerinam Spoletinamque. Itaque haec omnia re certe coniuncta hoc capite proposui. Potuerunt addi edicta Augusti de aqueductu Venafrano (supra p. 222) et ipsum conditoris magis iure propositum quam principis et L. Sentii praetoris de campo Esquilino (supra p. 171); sed ea magis visum est aliis capitibus relinquere. Th. M.]

1. Lex luci Lucerini¹.

In hoc loucarid² stircus | ne [qu]is fundatid³, neve cada-
ver | proiecitad, neve parentatid⁴. | Sei quis arvorsu⁵ hac faxit,
[in] ium || quis volet pro ioudicatod n(umum) I⁶ manum in-
iect[i]o estod. Seive mag[i]steratus volet moltare, [li]cetod.

2. Lex luci Spoletini⁷.

Honce loucom⁸ | ne quis⁹ violatod, | neque exvehito neque |
exferito quod louci | siet, neque cedito¹⁰ | nesei¹¹ quo die res
deina¹² anua fiet; eod die, | quod rei dinai¹³ causa | [f]iat,
sine dolo cedre¹⁴ [l]icetod. Sei quis || violasit, Iove bovid¹⁵ |
piaculum datod; | sei quis scies¹⁶ | violasit dolo malo, | Iovei
bovid piaculum | datod et a(sses) CCC | moltai suntod; eius pi-
aculi | moltaique dicator[ei]¹⁷ exactio est[od].

3. Lex a vicanis Furfensibus templo dicta (a. u. c. 696)¹⁸.

L. Aienus L. f., Q. Baebatius Sex. f. aedem dedicarunt |
Iovis liberi Furfone a. d. III idus Quinctileis, L. Pisone A. Ga-
binio cos., mense Flusare¹⁹, | comulateis²⁰ olleis legibus illeis

1) C. I. L. 9,75 n. 782 cf. p. 667. *E lapide, in Apuliae oppido Lucera (antiqua Luceria colonia Latina) reperto, primum edito a. 1861 in: d'Amelis, storia di Lucera, postea a Mo. ephemer. epigr. 2,198, indeque in ZRG. 12,127. Lapis perit.* — 2) = luco. — 3) = fundito. — 4) = parentato. — 5) = adversus. — 6) *Mo. conicit L, scilicet quinquaginta, non quinquaginta milia.* — 7) Cf. supra p. 171, S. *E lapide a. 1876 prope Spoletium reperto (alto m. 0,57, lato 0,54, crasso 0,24) ab utroque latere inscripto, Spoletii in pinacotheca publica adservato. Titulum edidit E. Bormann in Miscellaneis Capitolinis, quibus 'Instituto archaeologico C semestria feliciter peracta gratulati sunt iuvenes Capitolini' Bormann Duhn aliique, Romae 1879.* — 8) = hunc lucum. — 9) quis lapis. — 10) = caedito. — 11) = nisi. — 12) = divina. — 13) = divinae. — 14) = caedere. — 15) = Iovi bove. — 16) = sciens. — 17) *Dicator est, qui dicat rem sacram.* — 18) C. I. L. 9,333 n. 3513 = 1,166 n. 603. *Ri. tab. 82. E lapide in ruinis Furfonis antiqui reperto. Furfo vicus ad rem publicam Peluinatium, civitatis Sabinae, pertinebat. — Difficultates, quas titulus praebebat, Mo. corruptelis tribuit, Hu. (Jahrb. f. cl. Phil. 5,857) e lingua Sabina, rectius Jordan (Hermes 7,201) e rustico sermone explicandas esse censet.* — 19) i. e. Florali = Iulio. *Mom. Chron. 219.* — 20) *comula teis lapis, in quo diei quandam indicationem vetustam latere conicit Mo.*

- regionibus, utei extremae undaequae¹ lapide | facta hoiusque
 aedis ergo, uteique ad eam aedem² scalasque lapide stauctuendo³ |
 5. columnae stant citra scalas ad aedem versus, stipitesque aedis,
 huius⁴ tabula⁵ mentaque, utei tangere sarcire tegere devehere
 defigere mandare⁶ ferro oeti | promovere referre [*liceat*⁶] fasque
 esto. Sei quod ad eam aedem donum datum donatum dedica-
 tum | que erit, utei liceat oeti, venum dare. Ubei venum datum
 erit, id profanum esto. Venditio | locatio aedilis esto, quem-
 quomque veicus Furfens(is) fecerit, quod se sentiat⁷ eam rem |
 10. sine scelere sine piaculo [*vendere locare*⁸], alis ne potesto. Quae
 pecunia recepta erit, ea pecunia emere | conducere locare dare,
 quo id templum melius honestius seit, liceto. Quae pecunia ad
 eas | res data erit, profana esto, quod d(olo) m(alo) non erit
 factum. Quod emptum erit aere aut argento, | ea pecunia,
 quae pecunia ad id templum⁹ data erit, quod emptum erit, eis
 rebus eadem | lex esto, quasei sei dedicatum sit.
15. Sei qui heic sacrum surupuerit, aedilis multatio esto, | quanti
 volet; idque veicus Furf(ensis) m[*(ai(or))*] pars fifeltares¹⁰ sei ab-
 solvere volent sive condemnare, | liceto.

Sei quei ad hoc¹¹ templum rem deivnam fecerit Iovi libero
 aut Iovis genio, pelleis | coria fanei sunt.

4. Leges arae Augusti Narbonensis a. p. Chr. 11 et 12/13¹².

I. In antica.

T. Statilio Taur[o] L. Cassio Longino | cos. X k. Octobr. |

5. Numini Augusti votum || susceptum a plebe Narbo|nensium in
 perpetuom.

1) Quid significetur, parum constat. Cf. legem Narbonensem (n. 4).
 — 2) aede. — 3) STNVCTVENDO lapis; structa endo Iordan, structas
 struendas Mo. dubitans. — 4) humus. — 5) Or. mundare, Hu. emendare.
 — 6) om. — 7) sentiunt. — 8) om. — 9) Mo.: emendum. — 10) Vox cor-
 rupta, Hu. fingit vocem Sabinam filia = fibula, fifeltares = fibulati, i. e. pa-
 tricii Furfenses! — 11) huc. — [12] C. I. L. 12,530 n. 4333; Or. 2489,
 Wi. 104. Ara marmorea a. 1566 Narbone effossa, ubi extat in musco.
 Scriptam esse non Augusti ipsius, sed Antoninorum aetate ostendunt et scrip-
 tura et orthographia; itaque aram Pio imperante incendio deletam mox resti-
 tutam esse recte coniecisse videtur Herzog. — Votum susceptum est die 22.
 Sept. a. p. Chr. 11 (I v. 1—3), cui anno convenit Augusti tribunicia po-

Quod bonum faustum felixque sit imp(eratori) Caesari | divi f(ilio) Augusto p(atr) p(atr)iae pontifici maximo trib(unicia) potes(tate) | XXXIII coniugi liberis gentique eius, senatui populoque Romano et colonis incolisque | c(oloniae) I(ul)iae P(a-¹⁰ternae) N(arbonis) M(artii), qui se Numini eius in perpetuum | colendo obligaverunt!

Pleps Narbonen'sium aram Narbone in foro posuit, ad | quam quot annis VIII k. Octobr., qua die || eum saeculi felicitas 15. orbi terrarum | rectorem edidit, tres equites Romani | a plebe et tres libertini hostias singul(as) inmolent et colonis et incolis ad | supplicandum numini eius thus et vinum || de suo ea die 20. praestent; et VIII k. Octobr. | thus vinum colonis et incolis item prae'stent; k(alendis) quoque Ianuar(iis) thus et vinum | colonis et incolis praestent; VII quoq(ue) | idus Ianuar(ias), qua die primum 25. imperium || orbis terrarum auspicatus est, thure | vino supplicent et hostias singul(as) inmolent et colonis incolisque thus vi num ea die praestent. ~ | Et pridie k. Iunias, quod ea die T. Sta- 30. tilio || Tauro M.' Aemilio Lepido cos. iudicia | plebis decurioni- bus coniunxit¹, hostias | singul(as) inmolent et thus et vinum ad | supplicandum Numini eius colonis et | incolis praestent. ~ 35. Exque iis tribus equitibus Roman[is tribusve] | libertinis unu[s].....

II. In latere.

[Plep]s Narbonensis a[ram] | Numinis Augusti de[di]cavit 5. .... || ..² legibus iis q(uae) i(nfra) s(criptae) s(unt):

Numen Caesaris Aug(usti) p(atris) p(atr)iae, quando tibi | hodie hanc aram dabo dedicaboque, his legibus hisque regioni- | bus dabo dedicaboque, quas hic || hodie palam dixero, uti infi- 10. mum | solum huiusque arae titulorumque est³:

si quis tergere ornare | reficere volet, quod beneficii | causa fiat, ius fasque esto;

testas XXXIII (v. 9); ara ipsa dedicata est per Augusti trib. potestatem XXXV, id est a. 12/13. Th. M.]

1) Iudicia sunt eorum qui comprobant et adsentiantur solentque ubi similiter usurpantur referri ad magistratus creandos; itaque hoc significatur Augustum effecisse, ut decuriones, in quorum potestate tum videtur fuisse magistratum creatio, eos facerent quos creari vellet populus. — 2) Versus 3 fin., 4, 5 init. in lapide erasi sunt; quae verba ibi fuerint, non perspicitur.

— 3) Cf. p. 244 n. 4.

15. sive || quis hostia sacrum faxit, qui¹ magmentum nec pro-
tollat, idcirco tamen probe factum esto;
si | quis huic arae donum dare au|gereque volet, liceto,
20. eademq(ue) || lex ei dono esto, quae arae est;
ceterae leges huic arae titulisq(ue) eadem sunt, quae sunt
arae | Dianae in Aventino².
25. Hisce legi|bus hisque regionibus, sic uti || dixi, hanc tibi
aram pro imp(eratore) Caesare Aug(usto) p(atre) p(atriciae) pon-
tifice maxi|mo tribunicia potestate XXXV, | coniuge liberis
30. genteque eius, senatu populoque R(omano), colonis || incolisque
col(oniae) Iul(iae) Patern(ae) Narb(onis) Mart(ii), qui se Nu-
mini eius in per|petuum colendo obligaverunt, | doque dedico-
que, uti sies volens | propitium.

5. Lex arae Iovis Salonitanae a. 137³.

L. Aelio Caesare II P. Coelio Balbino Vibullio Pio cos. |
VII idus Octobres. |

C. Domitius Valens IIvir i(ure) d(icundo), praeunte C.
Iulio Severo pontif(ice), | legem dixit in ea verbae quae infra
scripta sunt ∞:||

5. Iuppiter optime maxime, quandoque tibi hodie hanc aram
dabo dedicaoque, ollis legib(us) | ollisque regionibus dabo de-
dicaboque, quas hic hodie palam dixero, uti infimum solum
huius arae est⁴:

si quis hic hostia sacrum faxit, quod magmentum nec pro-
tollat⁵, ita circo tamen probe factum esto;

ceterae | leges huic arae eadem⁶ sunt, quae arae Dianae
sunt in Aventino monte dictae⁷.

Hisce legibus hisce regionib(us) | sic, uti dixi, hanc tibi

1) immo quod; cf. *infra* adn. 5. — 2) Scilicet ea ara aedesque prima videtur fuisse quam Romani dedicarint scripta lege proposita. — [3] C. I. L. 3,306 n. 1933; Wi. 103. Ex epistyllo magno Salonis in Dalmatia reperto, quod bipertitum descripsit Petrus quidam Tragurinus (c. a. 1435) et post eum alii; pars posterior hodie extat Patavii in porta prope pontem S. Benedicti. TH. M.] — 4) Intellege sic: illis legibus dedicabo, quas hic hodie palam dixero; illis regionibus dedicabo, uti infimum solum huius arae est. Nam ibi arae termini sunt, ubi solum incipit planum esse. — 5) Intell.: quam visexta non deponat. — 6) eadem tradunt auctores meliores. — 7) Cf. *supra* adn. 2.

aram, Iuppiter optime maxime, do dico dedicoque, uti sis volens propitius mihi collegisque || meis, decurionibus colonis in-10. colis coloniae Martiae Iuliae¹ Salonae, coniugibus liberisque nostris.

6. Lex dedicationis Brixiana².

. . . . . I³
itque eadem lege sacrum esto.

Si quot | donum pecuniave aut stipes huic | signo dono datae erunt⁴ itq(ue) si Ilviri decurionesq(ue) coloni coloniae || Civicae Aug(ustae) Brixiae vendere volue[rint] . . . . .

. . . . [fu?]neris c[ausa?] . . . | fieri iu[sserit] . . . | . . . facito . . . .

Si hosti⁵ . . . . . | caeder . . . . . | secun . . . .

7. Lex arae urbanae a. 84/96⁶.

Haec area, intra hanc | definitionem cipporum | clausa veribus, et ara, quae | est inferius, dedicata est ab || imp. Caesare 5. Domitiano Aug. | Germanico⁷ ex voto suscepto, | quod diu erat neglectum nec | redditum incendiorum | arcendorum causa, || quando urbs per novem⁸ dies | arsit Neronianis temporibus. | 10. Hac⁹ lege dedicata est, ne cui | liceat intra hos terminos | aedificium exstruere, manere, || negotiari, arborem ponere | aliudve 15. quid serere, | et ut praetor, cui haec regio | sorti obvenierit, sacrum faciat¹⁰ | aliusve quis magistratus || Volcanalibus X. k. 20. Septembres | omnibus annis vitulo robeo | et verre¹¹ . . r. ac. pre-

1) Martia | c. Iuliae *Tragurinus*. — 2) [*Corporis inscr. Latinarum vol. V supplementum Italicum n. 1273. E tabula marmorea litteris optimis scripta compluribus paginis, quarum unius quinque versus integri, sequentis quinque versuum initia servata sunt; descripsi in museo Brixiano.* TH. M.] — 3) Haec littera sola e praescriptione superest. — 4) Similia sunt in lege Furfonensi v. 8. — 5) Agitur de hostiis caedendis; cf. *leges Furfonensen v. 15, Narbon. v. 15, Salon. v. 7.* — [6] C. I. L. 6, 115 n. 826; Or. 736. Tituli duo exemplaria videntur prodisse Romae, alterum in Quirinali ex fundamentis ecclesiae S. Andreae, alterum loco incerto; recte descriptum habemus neutrum. TH. M.] — 7) Verba ab imp. C. D. Aug. in exemplo prius invento erasa fuerunt. — 8) Scilicet cum sexto die incendio, quod accidit a. 64, finis factus esset, mox denno erupit teste Tacito ann. 15, 40. — 9) et hac ex. I. — 10) sacrum faciat ex. II, litaturum se sciat ex. I. — 11) Hic finit ex. I; quae sequuntur in ex. II, lacera sunt et parum bene lecta.

cationibus | infra scriptam aedi . . . k. Sept. | ianist . . . . . ||
 25. . . . dari . . . . quaes . . | quod imp. Caesar Domitianus | Aug.
 Germanicus pont. max. | constituit q . . . . | fieri.

8. Lex rivi incerta¹.

Lex rivi Ul. . . . | Si quis in eo m[is]xserit spurciti(am) | fe-
 cerit², in tem(plum) | Iovis d(omestici?) X³ I d(ato). De l(atoris)
 pars dim(idia) esto⁴. | Nesi L. P. V.⁵.

9. Ex legibus incertis de aquaeductibus urbis Romae.

(*Frontinus de aquis urbis Romae c. 94*: dum altius repeto
 leges de singulis aquis latas⁶, quaedam apud veteres aliter obser-
 vata inveni, apud quos cautum ita fuit:)

Ne quis privatus aliam aquam⁷ ducat quam quae ex lacu
 5. humum accidit⁸.

(haec enim sunt verba legis. — *c. 97*: in iisdem legibus adiectum
 est ita:)

Ne quis aquam oletato dolo malo, ubi publice saliet; si
 quis oletarit, sestertiorum X milium multa⁹ esto.

10. *Addi potest fragmentum quod servavit Festus in glossa lacera*
p. 340 sifus (= *tubus*) *sumptum ex* [le]ge rivalicia lata [rogant]e
 populum Ser. Sulpicio:

[mon]tani paganive si[is] aquam dividunto]: donec eam
 inter se [diviserint], ... s¹⁰ iudicatio esto.

1) *C. I. L. 12,301 n. 2426. El lapide in Savoia prope oppidum Echelles ad flumen Gayer a. 1787 reperto. Wilm. 2730. Mo. Herm. 4,283.* — 2) *Cf. p. 241 l. Luc., infra cap. XV.* — 3) *i. e. denarium.* — 4) *Praemium delationis in titulis sepulchralibus saepius additur; cf. infra cap. XV; Wilm. 298: qui detulerit, accipere debet sum(mae) s. s. quartas; C. I. L. 3, 125, n. 684: delatori den.cc n.* — 5) *Notae quid significant, non liquet.* — 6) *aquis latas] Buecheler, qui lata cod.* — 7) *aquam] Buecheler, om. cod.* — 8) *Posteriore tempore ne hoc quidem licebat. In capite mandatorum, quod servavit Frontinus c. 111, sic est: caducam neminem volo ducere nisi qui meo (sic cod., non nostro) beneficio aut priorum principum habent. Cf. supra p. 129 leg. Urson. c. 100.* — 9) *milium multa] milia multatum cod.* — 10) *[praetoris Ursinus; sed cuinam hanc iudicationem lex commiserit, definiri non potest. Th. M.]*

10. Lex metalli Vipascensis¹.

Centesimae argentariae stipulationis. Conductor ea[rum venditionum quae per² auctio]nem intra fines metalli Vipascensis fient, exceptis iis, quas proc(urator) metallorum iu[ssu imp(eratoris) faciet, centesimam a vendito]re accipito. Conductor ex pretio puteorum, quos proc(urator) metallorum vendet, cen[tesimam ab emptore³ exigit.] | Si instituta auctione universaliter omnia addicta fuerint, nihilo minus venditor ce[n]tesimam conductori socio acto]rive eius praestare debeto. Conductor 5. socio actorive eius, si volet stipulari a v[enditore, is promittito. Conductor] | socius actorive eius [eius⁴] quoque summae, quae excepta in auctione erit, centesimam exigit. ~ [Qui res sub praecone] | habuerit, si eas non addixerit et intra dies decem, quam sub praecone fuerint, de condici[one vendiderit, nihilo minus con]ductor socio actorive eius centesimam d(are) d(ebeto). Quod ex hoc capite legis conduct[ori socio actorive eius debetur,] | nisi in triduo proximo quam debere coeptum erit, datum solutum satisve factum erit, du[plum d(are) d(ebeto).]

Scripturae praeconii. Qui praeconium conduxerit,

1) *E tabula aenea a. 1876 in Lusitaniae parte meridionali prope vicum Aljustrel in aerifodinis vetustis nuper denuo apertis reperta (alta 0,82, lata 0,53), effracta a latere dextro ita ut tricenae fere in quovis versu perierint litterae. Tertiam fuisse legis tabulam numerus III ostendit in ima tabula positus. Fuit lex fiscalis metallo, quod v. 2 Vipascense appellatur, ab imperatore dicta, qua non solum res metallaria sed in universum quidquid ad vicum territoriumve metalli, ut v. 37 dicitur, pertinebat tamquam lege colonica ordinabatur. Data videtur circa finem saeculi I p. C. — Tabulae utrumque latus eandem inscriptionem proponit, nisi quod in alterius initio accedunt versus undecim, in fine alterius septem, ut priore exemplo propter causas nescio quas improbato in altera parte alterum incisum esse videatur. Secundae scripturae versus cum pressius scripti sint, prior scriptura quaedam habet deficientia in secunda. Lex in capita divisa est, quibus rubricae praescriptae sunt, numeri non adiecti. — Editiones sunt: Soromenho, la table de bronze d'Aljustrel, Lisbonne 1877. Huebner in Eph. ep. 3,165—189. ZRG. 13,372. Willmanns, Zeitschr. f. Bergrecht 19,2. J. Flach, Paris 1879. — In hac editione ea, quae ex priore scriptura suppleta sunt, lincolis subductis indicavi; cetera supplementa sunt Huebneri, Mo., aliorum. — 2) Hueb.: stipulationum quae ob. Cf. ZRG. 13, 380. — 3) Cf. v. 15—16. — 4) om.*

- praeconem intra fines praeb[eto. *Pro mercede ab eo qui venditionem*] | X L¹ minoremve fecerit, centesimas duas, ab eo qui
 10. maiorem² X C fecerit, centesimam exig[ito. *Qui mancipia sub pracone venum*] | dederit, si quinque minoremve numerum vendiderit, capitularium in singula capita [X . . . , *si maiorem numerum vendi*] derit, in singula capita X III conductori socio actorive eius dare debeto. Si quas [*res proc. metallorum nomine*] fisci ven[det] locabitve, iis rebus conductor socius actorive eius praeconem praestare debeto. Q[ui inventari]um cuiusque rei vendundae nomine proposuerit, conductori socio actorive eius X I d(are) d(ebeto). Puteorum, quos proc(urator) metallorum
 15. vendiderit, emptor centesimam d(ato) d(ebeto). Quod si in triduo non dederit, duplum d(are) d(ebeto). Conductor socio actorive eius pignus capere³ liceto. | Qui mulos mulas asinos asinas caballos equas sub pracone vendiderit in k(apita) sing(ula) X III d(are) d(ebeto). Qui mancipia aliamve quam re[m sub] | praeconem subiecerit et intra dies XXX de condicione vendiderit, conductori socio actorive eius [*idem d(are) d(ebeto)*]. |

- Balinei fruendi. Conductor balinei sociusve eius omnia sua inpena balineum, [*quod ita conductum habe*]bit in | pr(idie) k(alendas) Iul(ias) primas omnibus diebus calfacere et praestare debeto a prima luce in horam septim[am dici mulieribus] et ab
 20. hora octava | in horam secundam noctis viris arbitrato proc(uratoris) qui metallis praeerit. Aquam in [*alveum*⁴ usque ad] summam ranam⁴ hypo[caustis] et in labrum tam⁵ mulieribus quam viris profluentem recte praestare debeto. Conductor a viris sing(ulis) | aeris semisses et a mulieribus singulis aeris asses exigit. Excipiuntur liberti et servi [*Caes. qui proc(uratori)*] in officiis⁶ erunt vel | commoda percipient, item inpuberes et milites. Conductor socius actorive eius [*instrumentum balinei et*] ea omnia quae | ei adsignata erunt integra conductione peracta reddere debeto nisi siqua vetustate c[orrupta erunt]. Aena qui-
 25. bus | utetur lavare tergere unguereque adipe e recenti tricenisima quaque die recte debeto. [*Si qua necessaria refectio in-*

1) Aut hic scribendum C, aut postea L. — 2) Hic incipit exemplum prius. — 3) cape. — 4) Partes balinei; cf. Fluch p. 42. — 5) tan. — 6) offiois.

pedi] ¹erit, quo minus lavare recte possit, eius temporis pro rata pensionem conductor reputare deb[*eto*. *Practer*]² *haec et siquid* | aliut eiusdem balinei exercendi causa fecerit reputare nihil debebit. Conductori ve[*ndere ligna*] nisi ex recisamini]bus ramorum quae ostili idonea non erunt ne liceto. Si adversus hoc quid fecerit, in sing[*ulas vhes HS*] centenos n(unmos) fisco d(are) d(ebeto). | Si id balineum recte praebitum non erit,³⁰ tum proc(urator) metallorum multam conductori quo[*ti*]ens recte praebitum non erit usque | ad HS CC dicere liceto. Lignum conductor repositum omni tempore habeto, quo[*d diebus . . . . . satis sit*]. |

Sutrinum. Qui calciamentorum quid loramentorumve, quae sutores tractare so[*lent, fecerit clavomve cali*]ga]rem fixerit venditaveritve sive quid aliut, quod sutores vendere debent, vendidis[*se intra fines convictus erit, is*] | conductori socio actorive eius duplum d(are) d(ebeto). Conductor clavom ex lege ferraria[*rum vendito*. Conductori soci]o | actorive eius pignus capere³⁵ liceto. Reficere calciamenta nulli licebit nisi cu[*n sua domine quis curaverit refece*]rit]ve. Conductor omne genus calciamentorum praestare debeto: ni ita fecer[*it unicuique ubi volet emendi*] ius | esto.

Tonstrinum. Conductor frui debeto ita, ne alius in v[*ico metalli Vipascensis inve*] | territoris eius tonstrinum quaestus causa faciat. Qui ita tonstrinum fecerit, in sin[*gulos ferramentorum usus X . .*] | conductori socio actorive eius d(are) d(ebeto) et ea ferramenta commissa conductori sunt. [*Excipiuntur servi*] qui | dominos aut conservos suos curaverint. Circitoribus,⁴⁰ quos conductor [*non miserit, tondendi ius ne es*]to. Con]ductor socio actorive eius pignoris captio esto. Qui pignus capientem prohibuerit, i[*n singulas prohi*]bitiones X V d(are) | debeto. Conductor unum pluresve artifices idoneos in portionem recipito. |

Tabernarum fulloniarum. Vestimenta rudia vel recurata nemini m[*ercede polire nisi cui conductor so*]cius actorive eius locaverit permiseritve liceto. Qui convictus fuerit

---

1) *Ita Flach, Mo.*: Si non per conductorem factum. *Illud praeferendum videtur propter sequens* aliut. — 2) *Hue. et W.*: propter, *relata voce ad v. 25*: Aena cet., non recte. — 3) *Cf. v. 40.*

45. adversus ea qui[d fecisse, in singulas la]cinias | X III conductori socio actorive eius d(are) d(ebeto). Pignus conductori socio actoriv[e eius capere liceto]. |

- Scripturae scaurarium et testarium. Qui in finibus met[alli Vipascensis ... scau]ri[as] argentarias aerarias pulveremve ex scaureis rutramina[ve]¹ ad mesuram pondu[sve purgare tundere ure]re² expel[di]re frangere cernere lavare volet quive lapicaedinis opus quo quo modo facien[dum suscipiet, quos ad id] faciendum | servos mercenariosque mittent,
50. in triduo proximo profiteantur et solvan[t X ... conductori quo]que mense | intra pr(idie) k(alendas) quasque: ni ita fecerint, duplum d(are) d(ebeto). Qui ex alis locis ubertumbis aer[is argente ru]tramina in | fines metallorum inferet, in p(ondo) C X I conductori socio actorive eius d(are) d(ebeto). Qu[od ex hoc capite] legis conductori socio actorive eius debetur neque ea die, qua die deberi coeptum erit, solu[tum satisve factum erit], d(uplum) d(are) d(ebeto). | Conductor socio actorive eius pignus capere liceto et quod eius scauriae pu³[rgatum tunsum ustum expeditum frac]tum cretum lavatumque erit quive lapides lausiae expeditae in lapicaedi[nis erunt, commissa ei sunt, nisi quid]quid debitum erit conductori socio actorive eius solutum erit; ex[cipiuntur servi et liberti]⁴ | flatorum argentariorum aerariorum qui flaturis dominorum patron[orumque operam dant.] |

Ludi magistri. Ludi magistros a proc(uratore) metallorum immunes es[se placet]. |

- Usurpationes puteorum sive pittaciarium. Qui intra f[ines metalli Vipascensis puteum locum]que putei iuris retinendi causa usurpabit occupabitve e lege metallis dicta, b[i-
60. duo proximo quod usurpaverit occupa]verit apud conductorem socium actoremve huiusce vectigalis profiteatu[r .....]

1) ve om. aes. — 2) Plin. n. h. 33,4,69: Quod effossum est, tunditur, lavatur, uritur, molitur. Cf. Flach p. 53. — 3) Hic finit exemplum secundum. — 4) Cf. v. 39.

CAPUT II.

MANCIPATIONES.

1. Mancipatio fiduciae causa (Saec. I—II p. C.)¹.

Dama L. Titi ser(vus) fundum Baianum, qui est in agro, qui | Veneriensis vocatur, pago Olbensi, uti optimum maxumus-q(ue) esset, HS n(ummo) I et hominem Midam HS n(ummo) I fidi fiduciae causa man|cipio accepit ab L. Baiano, libripende² —, antest(ato) —³. Adfines fundo⁴ | dixit L. Baianius L. Titium⁵ et C. Seium et populum et si quos dicere oportet. |

Pactum conventum factum est inter Damam L. Titi ser(vum) et L. Baian(ium): | quam pecuniam L. [Titius L.⁵] Baiano⁶ dedit dederit, credidit crediderit, ex|pensumve tulit tulerit, sive quid pro eo promisit promiserit, | spopondit [spoponderit⁵], fideve quid sua esse iussit iusserit, usque eo is fundus | eaque¹⁰ mancipia fiduciae⁷ essent, donec ea omnis pecunia fides|ve persoluta⁸ L. Titi soluta liberataque esset; si pecunia sua qua|que die L. Titio h(eredi)ve eius data soluta non esset, tum uti eum | fundum eaque mancipia, sive quae mancipia ex is vellet L. Titius h(eres)ve eius vellet, ubi et quo die vellet, pecunia praesenti | venderet. Mancipio pluris HS n(ummo) I invitus ne¹⁵ daret, neve sa|tis secundum mancipium daret, neve ut in ea verba, quae in ver|ba satis s(ecundum) m(ancipium) dari solet, repromitteret, neve simplam neve | [duplam] . . .

1) C. I. L. 2,700 n. 5042. *E tabula aenea (a. 0,156 m., l. 0,26 m.), in Hispania a. 1867 ad ostia Baetis fluminis reperta, nunc Sevilla iure privato servata. Ediderunt eam cum commentario: Degenkolb, ZRG. 9, 117. 407. Krüger, krit. Versuche, p. 41—58. Rud. ZRG. 11, 52. Saeculo I propter formam litterarum tabulam adtribuit Hue., dubitantibus Krue. et Mo. Cum partem tantum instrumenti tabula exhibeat, altera adiuncta fuerit necesse est, sed neque diptychi pars est tabula, deest enim scriptura exterior, neque negotium de quo agitur unquam vere contractum est: videtur formula tantum fuisse, secundum quam talia negotia concipienda essent, ut docuit Rud. p. 76. — 2) libripendl. — 3) Nomina libripendis et antestati ommissa sunt, quia forma tantum contrahendi, non verus contractus fuit. Cf. p. 253 lit. b, v. 11.12. — 4) ad fines eundo. — 5) om. — 6) Baiano. — 7) fiducia. — 8) Transpositis verbis legendum esse censet Deg. pecunia persoluta fidesve. [Si quid mutandum est, delendum persoluta, ut iungantur pecunia soluta, fides liberata. Th. M.]*

2. Mancipationes donationis causa.

a. Donatio Fl. Artemidori. (Saec. II p. C.)¹.

- D(is) m(anibus) | M. Herenni | Proti; v(ixit) a(nnos) XXII |
 5. m(enses) II d(ies) V. Fecerunt parentes || M. Herennius Agri-
 cola et | Herennia Lacena filio. |

- Chirographum: Ollaria n(umero) IIII, | cineraria n(umero)
 10. IIII, intrantibus parte laeva, que sunt in monumento || T. Flavi
 Artemidori, quod est via | Salaria in agro Volusi Basilidis² |
 ientibus ab urbe parte sinistra, do(nationis) causa mancipio ac-
 15. cepit | M. Herennius Agricola de T. Flavio || Artemidoro HS
 n(ummo) I, libripende M. Herennio Iusto; antestatus est Ti. |
 Iulium Erotem, inque vacuam possessionem earum ollarum |
 et cinerariorum T. Flavius Artemidorus Herennio Agricole ire ||
 20. aut mittere ossaque inferre per(misit), sacrumque quotiens face(re)
 vellit Herennius Agricola | heredesve eius, permisit, clavisve eius
 monumenti potestatem factu(rum) se dixit, dolumque malum ||
 25. huic rei abesse afuturumque | esse³. Haec recte dare fieri prae-
 stari|que stipulatus est M. Herennius | Agricola, spepondit T.
 Flavius | Artemidorus.
 30. Act(um) XVIII. k. Ianuar. || C. Calpurnio Flacco, L. Tre-
 bio | Germano cos.⁴

b. Donatio Statiae Irenes. (252 p. C.)⁵

- Monumentum, quot est via triumphale | inter miliarum se-
 cundum et tertium | euntibus ab urbe parte laeva, in clivo |
 5. Cinnæ, et est in agro Aureli Primiani || fictoris pontificum cc.
 vv.⁶ et appella|tur Terentianorum, iuxta monumentum | Claudi
 quondam Proculi et si qui ali atfine's sunt et qua quemque
 tangit et populum, | Statia Irene, ius⁷ liberorum habens, M. Li-
 10. cinio || Timotheo donationis mancipationisque causa HS n(ummo)

1) C. I. L. 6,2,1360 n. 10241. *E cippo marmoreo, qui prope Romam repertus postea in Angliam translatus est. Or. 4358, Wi. 310, cf. Huschke, Syntr. don. p. 7.* — 2) Basilides. — 3) se. — 4) *Consules Hadriani temporibus adscripsit Borghesius opp. 3 p. 386.* — 5) C. I. L. 6,2,1363 n. 10247. *E tabula marmorea, quae Romae a. 1554 effossa postea perit. Huschke, Syntr. don. 7, Wi. 311, cf. Brummer, ad leg. Cinciam, c. 14.* — 6) i. e. clarissimorum virorum. — 7) Stati Airenelus.

*I*¹ mancipio dedit, libripende Claudio | Dativo, antestato² Cornelio Victore; inque *vacuam*³ possessionem monumenti s(upra) s(cripti) cessit, | et ad id monumentum itum aditum ambitum aquae⁴ haustum, coronare, vesci, mortuum mortuas mortuosve¹⁵ ossa inferre uti liceat.

Quot | mihi Licinnio Timotheo tu Statia Irene i(us) l(iberorum) h(abens) | monumentum s(upra) s(criptum) S S n(ummo) *I*¹ mancipio dedisti, | de ea re dolum abesse afuturumque esse a te, herede tuo et ab his omnibus, ad quos ea res pertinebit, 20. haec sic recte dari fieri praestarique stipulatus est Licinius Timoteus, spopondit Statia Irene i(us) l(iberorum) h(abens).

Actum pr. kal. Aug. impp. dd. n̄n. Gallo Aug. II. || et Vo-25. lusiano Aug. coss.

Isdem coss. eadem | die Statia Irene i(us) lib(eratorum) h(abens), donationi monumenti | s(upra) s(cripti) sicut supra scriptum est, consensu, subscripsi . . . et assignavi. ∞ Actum . . . . .

c. Donatio Iuliae Monimes (Saec. II—III p. C.)⁵.

Locus⁶, sive is ager | est, qui est via Appia inter | miliarum secundum et III | euntibus ab Roma e parte dexteriori, || in 5. agro Curtiano Talarchiano in | praedis Iuliae Monimes et sociorum, | locus⁶, in quo aedificata est schola sub por(ticu) | consecrata Silvano et collegio eius sodalic(i), | mancipio acceperunt immunes et curator || et plebs universa collegi eius de Iulia Monime et | sociis eius sestertio nummo uno donationis | causa, tutore C. Memio Orione Iuliae Monimes, | et ad eum locum itum actum aditum ambitum | sacrificia⁷ facere vesci epulari ita liceat⁸, || quandiu is collegius steterit; quod si aliter | factum 15. fuerit, quod ad collegium pertinet | [S]ilvani, is locus sacratus restituetur | . . . [s]ibi sine ulla controversia. Haec | . . . ti sunt.

d. Donatio Flavii Syntrophii (Saec. II—III p. C.)⁹.

T. Flavius Syntrophus, priusquam hortulos Epagathianos

1) N. L. traditur. — 2) antestato. — 3) vacua cuam. — 4) adque. — 5) C. I. L. 6,2,1355 n. 10231. *E cippo Romae reperto a. 1773. Or. 4947.* — 6) *Scribendum initio fuisse locum idemque vocabulum omittendum versu 7, adnotat Mo. C. I. L. l. l.* — 7) sacrificia. — 8) liclat. — 9) C. I. L. 6,2,1359 n. 10239. *E lapide, cuius exigua tantum pars Romae ad-*

Dadu[*chianos . . 10 . . ianosque*] | cum aedificio et vineis maceria clusis, ita uti instructi sunt, qui sunt via Labi[*eana inter miliarium II et III*] | euntibus ab urbe parte laeva ad viam, Aithale liberto suo mancipio daret, test[at^{us} est se in hanc condi]cionem mancipare, ut infra scriptum est¹:

- Si tibi hortos Epagathianos Dad[*uchianos . . 10 . . ianos-*
 5. *que*,] | q(ui)bus d(e) a(gitur), q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), man-
 cipio dederō vacuumque possessionem tradiderō, tum per te no[n
fieri factumve iri neque] per | heredem tuum, eumve ad quem
 ea res q(ua) d(e) a(gitur) pertinet pertinebit, quominus ii ho[*rti*
aedificiumve sit com]mune tibi cum conlibertis tuis utriusque
 sexus, qui a me testamento codicillisv[e *honorati erunt, cumque*
is fru]aris, parique portione inter eos² redditum eius custodiat
 ita, ut die parentali [*meo, item XI. (?) k. Apr. die viola*]tionis³,
 item XII k. Iunias die rosationis³, item III k. Ianuar. die na-
 10. tali meo, cu[m *mortuus ero, tum ut*] | quisque vestrum vivet,
 quive ex vobis geniti erunt, aut a quo vestrum quis ma[ni-
missus erit, ad quem unum] | pluresve portio similiter huius
 loci aedificiive pertinebit, id ex formula su[*pra scripta dividatis;*
et si quis] | ibi inhabitare voluerit ex communi omnium con-
 sensu maiorisve partis [*eorum qui vivent, id ei liceat*]; | quae
 autem membra aedificii vacabunt, in reditu sint ita, ut huic
 volunta[*ti parentes, deducta summa*] | impensae et quod ad tu-
 telam aedifici opus erit, quod reliquom erit, inter v[*os dividatis;*
 15. *et sic horti cum aedi*]ficis instrumentoque omni, quod die mortis
 meae ibi habuero, usui vestro [*deserviant, quamdiu vivetis*]. |
 Quive ex vobis novissimus morietur, eodem modo testamento
 suo [*caveat, ut horti s(upra) s(cripti) per eos q(ui) s(upra)*]

huc exstat, duo vero apographa saeculi XVII, quorum alterum a Ritschelio Romae in bibl. Vallicellina repertum ab Hu. (*Fl. Syntrophi instrum. donat.* 1838) editum est, alterius (a Z. Castellino descripti) a Mo. in bibl. Parisina reperti varia lectio edita est Leipz. Ber. 1,288, unde Or. 7,321, W. 313. Tabula iam saec. XVII mutila erat, ut in apographis desint litterae finales omnium versuum 20—40. Supplementa sunt Huschkii passim emendata a Mo. Quattuor capita, quae distinxi, in apographo Vallic. distincta sunt magnis interpositis virgulis, quae in Cast. desunt.

1) Hu. p. 22 recte monet, non simplicem donationem hanc esse, ut superiores, sed potius dationem ob causam ut in D. 39,5,5.6. — 3) vos mavult Mo. — 3) i. e. die violarum — rosarum.

s(cripti) s(unt), quive] | ex iis prognati erint, aequaliter in familiam nominis mei permanea[*ut, eodemque semper iure sint. Et*] | ab hac re promissioneque dolus malus cuius vestrum, de quibus agitur, [*absit. Si adversus ea f(actum) erit, q(uantum) e(a) r(es) e(rit).*] | tantam pecuniam dari, et amplius poenae nomine HS L m(ilia) n(ummum), stipulatu[s *est T. Flavius Syntrophus,*] | spopondit T. Flavius Aithales libertus.

Tum hortulos cum aedificio e[*t vineis maceria clusis, ita* 20. *ut*] | empti sunt et quae postea iis accesserunt, mancipio accepit T. Flavius Aitha[*les de T. Flavio Syntropho HS n(umm)o I,*] | libripende Ti. Claudio Phileto.

Antestatus est T. Flavium Theopom[pum; *et in vacuam possessionem horto*]rum, qui s(upra) s(cripti) s(unt), ex causa supra scripta ire aut mittere iussit T. Flavius Sy[*ntrophus T. Flavium Aithalem, seque*] | inde excessisse desisseque possidere¹ dixit, salva volu[*ntate si qua ossa ex lege ante dicta*] | hortis inferri consacrative voluerit.

Actum III . . . s M[*artias? . . . cos.*]. — | M. Clodi Satur-²⁵. nini, A. Cascelli Doryphori, T. Flavi Pii, T. St. . . . , | ~ Ti. Claudi Phile[*ti*].

e. Aliae donationes.

1.² — Hoc monumentu(m) L. Titurius Sabinus se viv|o donavit L. Salvio Symphoro mancu|pavitque sestertio nummo uno.

2.³ D(is) M(anibus) Sex. Iulio Stratonico amico optimo M. Aur. Fortunatus | et M. Aur. Alexander daede|runt donaveruntque, cui | et fruendum mancipatio|nem⁴ fecerunt SS n(ummo) I *cet*.

3.⁵ Cosmus, aedituus matris d[*eum . . .*] | Antiocho sacerdote annis XII, eiusd[*em rogatu*] | ab imp. Augusto gratis manumissus, ol[*las . . quae*] | supra sunt, HS n. I donationis causa mancip[*avit*].

4.⁶ Hoc monumentum sive | sepulchrum cum aria sua | T. Ruficius Felix | de Iulia Rufina donationis | causa mancipio ac-

1) possidereque. — 2) *Romae. Or. 4567; Wi. 266.* — 3) *Romae. C. I. L. 6,3,20278. Or. 4571.* — 4) *intellege mancipatione.* — 5) *Romae. C. I. L. 6,1,611 n. 2211; Or. 2984.* — 6) *Romae. C. I. L. 6,2,10240. Fabretti, inscr. 50,283.*

cepit | HS. n. uno, quod comparavit | Fufciae Ampliatae | coniungi karissimae *cet.*

5.¹ C. Avilio Lescho | Ti. Claudius Buccio | columbaria IIII, oll(aria) VIII se vivo a solo ad | fastigium mancipio | dedit. |

6.² . . . . . HS. L m. n. arcae eorum³ [*intulit*] | excepta stipulatione, ut ex usuris . . m II⁴ s(ummae) s(upra) s(*criptae*)⁵ | quodannis idibus Iunis natali suo in [c]onventu inter praesentes hora II usque ad asse dividatur, deducta oratione statuæ HS C n(ummis). Quodsi ita | factum non erit, tunc ea HS. L m. n. dari rei p(ublicae) Ostiens(ium) sub eadem condicionem stipulatus est *cet.*

CAPUT III.

EMPTIONES⁶.

1. Emptio pueri a. 142 p. C.⁷

I,1. Dasius Breucus emit mancipioque accepit | puerum Apa-
laustum, sive is quo alio nomine | est, n(atione) Grecum, apo-

1) Romae. C. I. L. 6, 1575 n. 12905; Or. 4544. — 2) C. I. L. 14, 80 n. 431 Ostiae; principium deficit. — Similis est titulus Ostiensis alius l. l. p. 68 n. 367, in quo legitur . . . excepta stipulatione [ut] ex usuris semissibus et m. II s. s. s. quodannis idib(us) Martis natali suo inter praesentes hora II usque ad asse dividiatur, deducta oratione statue, et familiae Augustal(ium) HS C n.; quodsi ita factum non erit, tum ea HS XL m. n. dari rei p. Ost. sub eadem condicione qua s(upra) s(criptum) est. — 3) Scil. Augustalium Ostiensium. — 4) Haec non intelleguntur, sed redeunt fere in titulo citato supra nota 2. — 5) s. s.; tertium s omissum est. — 6) Cautio haec et undecim alia instrumenta infra relata sumpta sunt e tabellis ceratis in formam triptychorum conscriptis, in metallis aurariis Transilvanicis prope oppidum Verespatak inde ab a. 1786 usque 1855 re-
pertis. De forma eorum diptychis aeneis supra p. 231 (n. 6) descriptis simillima pauca addam. Ligneae nimirum adhibebantur in privatis negotiis tabulae, tenuissima cera inductae, cui scriptura stilo incidebatur. Quae ns laederetur, ita coniungebantur tabulae, ut sex fierent paginae, quarum quatuor interiores inscriberentur, binae exteriores, cera non inductae, pro operculo scripturam interiorum tuerentur. Cf. tabulam p. 257. 258. Magnitudine diptychis aeneis pares fere erant, longae m. 0,14—16, latae m. 0,06—0,13. Perforatae ut diptycha filo linteo colligabantur, obsignatio autem ita perficiebatur, ut pagina secunda et tertia interiorem scripturam continerent signis clausam, quarta cum signa et signatorem nomina tum initium exteriorie exempli, quinta eius finem. — Plus XL tabellae repertae sunt, integra triptycha

Tab. I antica.

*Dasius Breucus emit mancipioque accepit
 puerum Apolaustum sive is quo alio nomine
 est, n. Grecum, apocatum pro uncis duabus
 X DC de Bellico Alexandri, f. r. M. Vibio Longo.
 Eum puerum sanum traditum esse, furtis noxae
 solutum, erronem fugitium caducum non esse
 prestari: et si quis cum puerum, q. d. a.,
 partenve quam quis ex eo evicerit, q. m.
 emptorem s. s., eunve ad q. ea res pertinebit,
 uti frui habere possidereq. recte liceat,
 tunc quantum id erit, quod ita ex eo evic-
 tum fuerit,*

Tab. I postica.

*duplam
 t. p. p. r. d. f. r. Dasius Breucus, d. f. p.
 Bellicus Alexandri. Id. . . fide sua csse
 iussit Vibius Longus.*

*Proque eo puero, q. s. s. est, pretium
 eius X DC accepisse et habere se dixit
 Bellicus Alexandri ab Dasio Breuco.*

*Act. kanab. leg. XIII g. XVII kal. Iunias
 Rufino et Quadrato cos.*

Tab. II antica.

Dassius Breucus . . . . .
cipioque accepit . .
Apalaustum, sive is quo alio
nomine est, n. Grecum, a . .
citatum pro uncis duabus
X DC de Bellico Alexandri.
f. r. M. Vibio Longo
Eu . . . . . um sanum traditum
. . . . . furtis noxaeque so-
. . . . . m, erronem fugiti-
vum kaducum non esse
praestari; et si quis eum pu-
erum, q. d. a., partemve
quam quis ex eo evicerit,

Linum cum signis.

Appi Procli vet.
leg. XIII g.
Antoni Celeris
Iul. Viatoris
Ulp. Severi-
ni
L. Firmi Primiti-
vi
M. Vibi Longi
fideiussor.
Bellici Alexan-
dri vendit.

Tab. II postica.

quominus emptorem s. s. eumve, ad quem ea res
pertinebit, uti frui habere possidereque rec-
te liceat; tum quantum id erit, quod ita ex eo e-
victum fuerit, tantam pecuniam duplam
probam recte f. r. Dassius Breuci, d. f. p. Bel-
licus Alexandri. Idem fide sua esse iussit M.
Vibius Longus.

Proque eo puero, qui s. s. . . . etiam X DC acce-
pisse et habere se dixit Bellicus Alexand . .
ab Dassio Breuci.

Tab. III antica.

Tab. III postica.

catum¹ pro uncis duabus | X DC de Bellico Alexandri, f(ide)
 r(ogato) M. Vibio Longo. || Eum puerum sanum traditum esse, 5.
 furtis noxaeque | solutum, erronem, fugitium², caducum non
 esse, | prestari, et si quis eum puerum q(uo) d(e) a(gitur) | par-
 tenve³ quam quis ex eo evicerit, q(uo) m(inus) emptorem s(upra)
 s(criptum), eunve ad q(uem) ea res pertinebit, || uti frui habere 10.
 possidereq(ue) recte liceat, | tunc quantum id erit, quod ita ex
 eo evic|tum fuerit, || t(antam) p(ecuniam) duplam p(robam) r(ecte) II, 1.
 d(ari) f(ide) r(ogavit) Dasius Breucus, d(ari) f(ide) p(romisit) |
 Bellicus Alexandri, id[em] fide sua esse | iussit Vibius Longus; |
 proque eo puero, q(ui) s(upra) s(criptus) est, pretium || eius X DC 5.
 accepisse et habere se dixit | Bellicus Alexandri ab Dasio Breuco. |

Act(um) kanab(is) leg(ionis) XIII g(eminae), XVII kal.
 Iunias | Rufino et Quadrato cos.

(Signatores septem v. p. 258.⁴)

2. Emptio puellae a. 139 p. C.⁵

Maximus Batonis puellam nomine | Passiam, sive ea quo I, 1.

IV, ceterorum nonnisi tabulae singulares valdeque mutilae, ita ut multa-
 rum argumentum dubium sit. Servantur pleraeque Pestini in museo nationali.
 Scriptae sunt omnes litteris cursivis lectu tam difficilibus, ut a. 1840 demum
 primum explicandi et edendi periculum faceret F. Massmann (libellus au-
 rarius). Post eum alii alias ediderunt, omnes Mo. in C. I. L. 3,921—959,
 adiutus a Zangemeistero. Habemus nunc viginti quinque cautionum reli-
 quas, quarum duodecim admodum mutilas omisi. Scriptae sunt ab anno 131
 p. C. usque ad annum 167 (initium belli Marcomanici), pleraeque in vico
 Alburno maiore, prope quem repertae sunt, nonnullae in vicis vicinis, una
 in canabis vel in castris legionis XIII gem., quae postea facta sunt muni-
 cipium Apulum (Mo. p. 182). Ad ius Romanum pertinent omnes, sed qui
 contrahunt magna ex parte peregrini sunt ex gente Dalmatica Pirustarum
 (cf. Caes. b. g. 5,1), quos ex aurifodinis Dalmaticis in Dacicis a Traiano
 imp. deductos esse verisimile est (Mo. p. 214). — 6) C. I. L. 3,941. Reprae-
 sentavi aliquatenus triptychon hoc p. 257.258.

1) i. e. apochatum, ut infra n. 3 v. 3. Mo. intellegit eum, de cuius
 pretio is, qui eum olim vendiderat venditori apocham dedit. — 2) Ext. fu-
 gitivum. — 3) Ext. partemve. — 4) Inter signatores sunt ipse venditor
 eiusque fideiussor, ita ut quinque tantum reliqui haberi possint testes. Idem
 est in ceteris triptychis, nisi quod in VII,1 praeter debitorem duo tantum
 testes adsunt, et in V,2 tres vel quattuor praeter debitorem fideiussoremque.
 Qua de re v. Mo. p. 922. Bruns, d. sieben Zeugen d. röm. Rechts. — 5)
 C. I. L. 3,937. E tript. Transs. tab. I et II; periit III.

- alio nomine est, an|norum circiter p(lus) m(inus) sex, empta sportellaria¹, emit mancipioque accepit | de Dasio Verzonis,
5. Pirusta ex Kavieretio, || X ducentis quinque. ~ | Iam² puellam sanam esse, a³ furtis noxisque⁴ solutam, fugitium⁵ erronem non esse, | praestari: quot si quis eam⁶ puellam, partemve quam
10. ex eo⁷ quis evicerit, || quominus Maximum Batonis, quolve ea res pertinebit, habere possi|dereque recte liceat, tum quanti | ea
- II, 1. puella empta est, [tan]tam⁸ pecuniam⁹ || et alterum tantum dari, fide rogavit | Maximus Batonis, fide promisit Dasius | Verzonis, Pirusta ex Kavieretio¹⁰; | proque ea puella, quae s(upra) s(cripta)
5. est, X ducentos quinque accepisse et habere | se dixit Dasius Verzonis a Maximo Batonis. |

Actum Karto XVI k. Apriles, | Tito Aelio Caesare Antonino Pio II et Bruttio | Praesente II cos. ||

(*Nomina signatorum:*) Maximi Veneti principis. Masuri Messi dec(urionis). Anneses Andunocnetis. Plani Verzonis Sclaietis. Liccai Epicadi Marciniesi. Epicadi Plarentis, qui et Mico. Dasi Verzonis ipsius venditoris.

3. Emptio ancillae a. 160 p. C.¹¹

1. Cl(audius) Iulianus mil(es) leg(ionis) XIII g(eminae) C¹² Cl. Mari, emit mancipio|que accepit mulierem nomine Theudotem, sive ea | quo alio nomine est, n(atione) Creticam, apochatam
5. pro uncis | duabus X quadringentis viginti de¹³ Cl. Phileto || f(ide) a(ccepto) Alexandro Antipatri. | Eam mulierem sanam traditam esse emptori s(upra) s(cripto), et si | quis eam mulierem, q(ua) d(e) agitur, partemve quam quis ex ea | quid evicerit, q(uo) m(inus) emptorem s(upra) s(criptum) eumve, at¹⁴ quem | ea res
- II, 1. pertinebit, uti frui habere possidereque recte || liceat, tunc quan-

1) Vox ignota. Mo. puellam intellegit non suo pretio emptam, sed in emptione matris sportulae causa quasi munusculum adiectam. — 2) Ext. eam. — 3) Ext. om. — 4) Ext. noxaeque. — 5) Ext. fugitivam. — 6) em int., eam ext. — 7) Sic etiam ext., certe quia generali contractuum forma utebantur, in qua scriptum erat: hominem partemve ex eo. Mo. p. 923; eodem modo explicari poterit vocabulum fugitium v. 7. — 8) tam. — 9) pecunim. — 10) Kaviereti. — 11) E tript. Transsilo. integro. C. I. L. 3, 959. Emendationes quasdam, tabella ab Hirschfeldio collata, ed. Mo. Eph. cp. 2,467. — 12) i. e. centuria. — 13) Int. de de, ext. de. — 14) Ext. ad.

tum id erit, quot ita ex ea quit¹ | evictum ablatunve fuerit, sive quot ita licitum | non erit, tantam pecuniam probam recte dari f(ide) r(ogavit) | Cl. Iulianus mil(es) s(upra) s(criptus), d(ari) f(ide) p(romisit) Cl. Philetus. | Id fide sua esse iussit Alexander Antipatri. || Inque ea(m) mulierem, quae s(upra) s(cripta) 5. est, pretium eius X CCCXX | accepisse et habere se dixit Cl. Philetus a Claudio | Iuliano mil(ite) s(upra) s(cripto). |

Act(um) canab(is) leg(ionis) XIII g(eminae) III nonas Octobres Bradua | et Varo cos.

(*Nom. sign.:*) Val(eri) Valentis leg.² XIII g(em.). Cn. Vari A. ae. Ael(i) Dionysi vet(erani) leg(ionis). Paulini s... ris. Iul(i) Victorini. Αλεξανδρος Αντιπατρι σεκοδο αυκτωρ σεγναι³. Cl. Phileti venditoris ibsius.

4. Emptio domus a. 159 p. C.⁴

Andueia Batonis emit manci[pioque accepit] | domus par- 1. tem dimidiam, interantibus partem [dex]tram, que est Alb(urno) maiori vico Pirustar[um in]t[er] ad[fin]es Platorem Accep[tianum et Ingenum Callisti⁵ X trecentis de Veturi[o Valente.] || Eam 5. domus partem dimidiam⁶, q(ua) d(e) a(gitur), cum su[is] s[ae]pi- bus, sae'pimentis, finibus, aditibus, claustris, fenestris, ita uti | clao fixsa et optima maximaque est⁷, h(abere) r(ecte) l(iceat); [e]t si quis eam domum partemve quam quis [e]x [ea] | evi- cerit q(uo) m(inus) Andueia Batonis e(ive), a(d) q(uem) e(a) r(es) p(ertinebit), h(abere) p(ossidere) || u(suque) c(apere)⁸ r(ecte) 10. l(iceat); qu[o]d ita licitum n[o]n erit⁹, t(antam) | p(ecuniam) r(ecte) d(ari), f(ide) r(ogavit) Andueia Batonis,¹⁰ fide promisit | Veturius Valens. Proque ea do[mu] partem | dim[id]iam¹¹ pre- tium X CCC Vetur[ius V]ales¹² || a[b] A]n[du]ei[a] Ba]tonis acce-

1) *Ext. om. recte.* — 2) *g tabula.* — 3) *i. e.* Alexander Antipatri secundus auctor signavi. *D. 21,2,4 pr.:* fideiussorem, — quem vulgo auctorem secundum vocant. — 4) *C. I. L. 3,944. E tript. Transs. integro. Repetivi, ut semper, exemplum interius; cum vero exemplum exterius melius servatum sit, supplementa inde deprompta litteris rectis expressi uncis quadratis inclusa.* — 5) *Extr. addit:* filium et si qui ali adfines sunt et viam publicam. — 6) *Ext. eam domum.* — 7) *Ext. ins.:* Andueia Batonis. — 8) *Ext. usque capere.* — 9) *Ext. ins.* tum quantum id erit qu[od] ita habere possidere licitum non erit. — 10) *Ext. ins.* dari. — 11) *Ext.* proque ea [do]mu dimidia. — 12) *Ext. [Va]lens.*

piss[e et] ab[ere se dixit.] | Convenitq(ue) int[e]r eos, [uti] Veturius Va[lens pro ea] | domo tributa usque ad recensum dep[e]n[dat]. |

5. Act(um) Alb(urno) maiori prid. nonas Maias || Qui[n]tillo et Prisco cos. (*Nom. sign.:*) L. Vasidius V[ic]tor sig(navit). T. Fl. Felicis. M. Lucani Melioris. Platoris Carpi. T. Aureli Prisci. Batonis Annaei. Veturi Valentis venditoris.

5. Emptio areae scalis sepulcri faciendis a. 211 p. C.¹

- P. Aelius Chrestus et Cornelia Paula | hoc scalare adplicitum huic sepulchro | quod² emerunt a fisco, agente Agathonico | proc(uratore) Augustorum nostrorum, quod habet || scriptura infra scripta.

- Gentiano et Basso cons. VII kal. April. | Martialis Augg. lib(ertus) prox(imus) tab(ulariorum)³ scripsi me | accepisse ab 10. Ael(io) Chresto pro podismo stru(ctionis) scalaris, quod est via Ostiensi || parte leva inter mil(iaria) I et II, quod conductum | habet Sulpicianus ex bonis Aeliorum Onesimi et Fortis⁴, in praedis Amarantianis secundum renuntiationem mensor(um) pro are(a) ped(um) . . n(ummos) C.⁵

6. Emptio praedii a. 153/54.⁶

[|_ις' αὐτοκρ]άτορος Καίσαρος Τίτου Αἰλίου Ἀδριανοῦ Ἀντωνίνου Σεβαστοῦ Εὐσεβεῦς, Φαρμουθι λ. | [. . . ἐπὶ τῆς Θ]ηβαῖδος [τ]οῦ περὶ Ἐλεφαντίνην νομοῦ, ἐπὶ Ῥουφίλλου Νίγρου ἀγορανόμου.

[Anno XVI] imp. Caes. T. Aelii Hadriani Antonini Aug. Pii, Pharmuthi XXX . . [in] Thebaide, nomi Elephantine, sub Rufillo Nigri f. aedile.

1) [*Prope Romam. — Ad apographum saec. XV Orell. 4570; C. I. L. 6,2,1355 n. 10233. Th. M.*] — 2) quod abundat. — 3) Scilicet eum vendit fiscus, venditionem ipsam perficit procurator puta praediorum Amarantianorum, pecunia solvitur proximo tabulariorum. — 4) Hi fortasse domini fuerunt praediorum antequam fisci facta sunt. — 5) Quod traditur pedes . n . c sic fere emendandum ped(um) L sestertios) n(ummos) C. — [6] *E papyro Aegyptiaca in insula Elephantine reperta quam edidit cum tabula Letronne Notices et extraits des manuscrits de la bibl. imp. 18,2 n. 17 pl. XXI; quaedam correxit K. Wessely, Wiener Studien 7 (1885) p. 70 sq., plura qui nostra causa instrumentum ad tabulam recognovit U. Wilcken. Th. M.*

Ἀπέδετο | [Περисπαριού] μητρὸς Ταναπώτις τῶν ἀπὸ Ἐλεφαντίνης τῆς μητροπόλεως κληρονόμος | [. . .] ἐρ . . . τοῦ μετῆλλαχότος αὐτοῦ πατρὸς Πάριδος ὦ(ς) (?) | — κγ μέσος λευκόχ(ρους) οὐλῃ || [. . . . . τ] ὁ ὑπάρχων αὐτῷ μέρος ἡμίσου κελλ(ῶν) 5. δύο, οὐσῶν ἐν τῇ μέσῃ μέριδι Ἐλεφαντίνης | [ἐπ' ἀμφόδου] Ἑρμωνος, ἀκολούθως τῇ ἐπενεχθείσῃ αὐτοῦ κατὰ χειρόγραφον διαιρέσει, γενομέ[νῃ τῷ ἐνεστ(ῶτι)] μηνὶ Φαρμούθι — γείτονες τῆς ἑλῆς οἰκίας· νότου οἰκία Ταχόμτα Ἑρμωνος, βορρᾶ | [. . .] λιβὸς τόπος καλούμενος Φανκαλα . . . ις, ἀπηλιώτη οἰκία Πετορζμήθου Ζμεν | [. . . . ῃ] οἱ ἐὰν (sic) ὥσιν γείτονες πάντοθεν, καθὼς ὑπηγόρευσεν ὁ ἀποδόμενος — ἐφ' ῃ || [. . . . .] τὴν συνπεφωνημέ- 10. νην τιμὴν ἀργ(υρίου) Σεβαστῶν νομίσματος δραχμῶν | [εἴκοσι ὀκτῶ] 3 κη, ἃς καὶ ἀπέσχεεν παρὰ τῆς πριαμένης διὰ χειρὸς ἐξ οἴκου. — Ἐπρίατο Θινσεν| [πῶς Σαραπαμμ]ῶνος μητρὸς Θινσενπῶτος τῶν ἀπὸ τῆς αὐτῆς Ἐλεφαντίνης, μετὰ κυρίου οὐπα . . . . . [τ]οῦ ἑαυτῆς κατὰ πατέρα ἀδελφοῦ Παχνοῦμις Σαραπαμμῶνος τῶν ἀπὸ τῆς αὐτῆς | [Ἐλεφαντίνης.] προπωλητῆς καὶ βεβαιωτῆς τῶν κατὰ τὴν ὠνὴν ταύτην πάντων παρίσ[ταται ὁ ἀπ]οδόμενος, 15. ὃν ἐδέξατο Θινσενπῶς Σαραπαμμῶνος ἢ πριαμένη, ἣ καὶ ἀνέ- [δω]κεν τὴν γενομένην κατὰ χειρόγραφον διαίρεσιν.

Vendidit [Perispariu], matris Tanapotis, ex Elephantine metropoli, heres . . . . . defuncti patris sui Paridis, annorum circiter (?) XXIII, mediae staturae, albus colore, cicatrice . . ., partem suam dimidiam cellarum duarum, quae sunt in media regione Elephantines [in via] Hermonis, secundum inlatam suam ad chirographum divisionem, quae facta est [praesenti] mense Pharmuthi. Vicini totius casae: meridie casa Tachomta Hermonis, septentrione . . ., occasu locus dictus Phancala . . . is, oriente casa Petorzmetu Zmen . . . [vel] si qui circumquaque adfines sunt, ut explicavit venditor. Pro qua e[mptor solvit] pretium de quo convenit argenti Augustorum nummos drachmas [duodetriginta] = XXVIII, quas et habuit ab emptrice de manu ex arca. Emit Thinsen[pos Sarapamm]onis, matris Thinsenpotis, ex eadem Elephantine, cum tutore . . . ., suo patrueli fratre Pachnumis Sarapammonis. Fideiussor et confirmator eorum quae ad emptionem hanc pertinent omnium procedit venditor, quem accepit Thinsenpos Sarapammonis emptrix, quae etiam reddidit factam ad chirographum divisionem.

Περισπαριού μητρὸς Ταναπῳτίς τῶν ἀπὸ Ἐλεφαντίνης | [ὁ
π]ρογεγραμμένος τίθιμαι τὴν προκιμένην ὥνην τοῦ ὑπάρχοντός
μοι μέρος ἡμύσους κελλῶν δύο οὐσῶν ἐν τῇ μέσῃ μέριδι Ἐλε-
[φα]ντίνης καὶ ἀπέχω τὴν τειμὴν τὰς τοῦ ἀργυρίου δραχ(μᾶς)
[εῖ]κοσι ὀκτὸ διὰ χειρὸς ἐξ οἴκου καὶ βεβαιώσω καθὼς πρόκειται.
Κοῖντος Κ . . . ιος ἔγραψα ὑπὲρ | [αὐτο]ῦ μὴ εἰδότος γράμματα
| — ις' αὐτοκράτορος Καίσαρος Τίτου Αἰλίου Ἀντωνείνου Σεβαστοῦ
Εὐσεβοῦς Φαρμουθὶ λ.

20. Θινσμεμπῳς (sic) Σαρα[παμ]ῶνος μητρὸς Θισμεμπῳτος (sic)
ἡ προγεγραμμένη μετὰ κυρ[ί]ου τοῦ ὁμοπατρίου μ[ο]υ ἀδελφοῦ
Παχνοῦβις Σέραπαμ[μῶ]νος ἐώνημαι καθὼς πρόκειται. Σωκράτης
Ἀμμωνίου ἔγραψα ὑπὲρ αὐτῆς ἐρωτηθεὶς διὰ τὸ μὴ εἰδέναι[αὐ]-
τὴν γράμματα.

- Ἐρμογένης Καικιλίου μισθωτῆς εἵδους ἐγκυκλίου καὶ ὑποκει-
μένων βασιλικῇ γραμματεία | [καί] Ἀμμώνιος Σωκράτους κληρο-
νόμος τοῦ μετηλλαχότος αὐτοῦ πατρὸς κοινωνοῦ μου γεναμένου |
[Θ]ινσμεμπῳτι Σερωπίωνος χα(ίρειν). Ἐσχάμεν παρὰ σοῦ τὸ γεινός-
25. μενον τέλος τῆς προκειμένης ὥνης. | — ις' || [αὐ]τοκράτορος Καίσα-
ρος Τίτου Αἰλίου Ἀδριανοῦ Ἀντωνίου Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς Θῶτ ις.
Ἀμμῶνις συνεπίσθην.

*Perispariu, matris Tanapotis, ex Elephantine, supra scriptus
trado propositam emptionem partis quae mea est dimidia cella-
rum duarum quae sunt in media regione Elephantines et habeo
pretium drachmarum argenti duodeviginti de manu ex arca et
firmabo sicut proponitur. Quintus C . . ius scripsi pro eo litteras
nesciente anno XVI imp. Caes. T. Aelii Antonini Aug. Pii
Pharmuthi XXX.*

*Thinsmempos Sarapammonis, matris Thismempotis, supra
scripta cum tutore fratre consanguineo meo Pachnubis Serapam-
monis emi sicut proponitur. Socrates Ammoni scripsi pro ea
propterea quod litteras ignorat.*

*Hermogenes Caccili conductor tributi (?) annui eorumque
quae sunt sub scriba regio et Ammonius Socratis heres patris sui
defuncti, qui mihi socius fuit, Thinsempoti Serapionis salutem.
Habuimus a te tributum emptionis propositae. A. XVI imp.
Caes. T. Aeli Hadriani Antonini Aug. Pii, Thot XVI.*

Ammonius adsensi.

7. Emptio servi a. 359¹.

Ἰπατεῖα Φλ(αοῦ) Εὐσεβίου καὶ Φλ(αοῦ) Ἰπατείου τῶν
λαμποροτάτων [τῇ πρὸ τεσσά]ρων εἰδῶν Ὀκτωβρίων, ἀγαθῇ τύχῃ,
ἐν κολωνίᾳ Ἀσκ[άλωνι] | τῇ πιστῇ καὶ ἐλευθέρᾳ, ἔτους δευτέρου
ἐξηκοστοῦ τετρακοσιοστοῦ τοῦ | μηνὸς Γορπιαίου δι. ς ||

Ἐπρίατο καλῇ αἰρέσει Φλ(αοῦ) Βιταλιανὸς βίαρχος οὐξελ- 5.
λ[ατίωνος] | ἱππέων καταφρακταρίων, εἰδρυμένων τὰ νῦν ἐν [τῇ
Ἀρσι]νοειτῶν πόλει τῆς Αἰγύπτου, ὑπὸ Δωρόθεον τριβοῦ[νον], |
παρὰ Φλ(αοῦ) Ἀγεμόνδο[u] σινάτορος νουμέρου αὐσιλ[ιαρίων] ||
Κωνσταντιακῶν, ὑπὸ Βάριον τριβοῦνον — νῦν ἐξ . . . || τῇ ἐν- 10.
ταῦθα διατριβούσῃ φαμιλίᾳ τῶν γεννετ[άτων] Κωνσταντιακῶν στρα-
τεωτῶν, δοῦλον αὐτοῦ [ὀνόματι] | Ἀργουτιν, εἰ καὶ εἴ τι ἐτέρῳ
ὀνόματι καλῆτε ἢ κληθ[ήσεται] | γένι Γάλλον, ὄντα ὡς ἐτῶν δέκα
τεσσάρων μικ[ρό]||πλεον, λευκόχρουν, ὑπόσιμον, εὐφθαλμον, εὐ-
θύ[τριχα], || τειμῆς τῆς συμφωνηθείσης μεταξὺ αὐτῶν χρυσ[ινῶν] | 15.
δεσποτικῶν τετραγραμμιαίων διζώδων δέκ[α ὀκτώ], | οὐσπερ τῆς

*Consulatu Flavii Eusebii et Flavii Hypatii virorum claris-
simorum ante diem IV id. Oct., bonum factum, in colonia Asca-
lone fida et libera anno quadingentesimo sexagesimo secundo
mensis Gorpiaci die XIV.*

*Emit bona condicione Flavius Vitalianus biarchus vexilla-
tionis equitum cutaphractariorum consistentium nunc in civitate
Arsinoe Aegypti sub Dorotheo tribuno a Flavio Agemundo se-
natore numeri auxiliarium Constantiacorum sub Vario tribuno
nunc [praeposito?] ibidem commoranti familiae fortissimorum
militum Constantiacorum servum eius nomine Argutem, sive quo
is alio nomine appellatur appellabiturve, natione Gallum, anno-
rum circiter quattuordecim plus minus, albi coloris, subsimum,
bene oculatum, rectis [crinibus?], pretio de quo inter eos convenit
solidorum domini nostri, scripulorum quaternorum, imaginum*

[1] *E papyro reperta Arsinoe in Aegypto, servata Berolini in museo antiquitatum Aegyptiacarum. Edidit eam et illustravit U. Wilcken in Hernae vol. 19 p. 417 sq. — Papyrus continet instrumentum emptionis factae a. 359 Ascalone in Phoenicia; annus indicatus est nominibus consulum et aera Ascalonitana, cuius annus 462 incipit a. d. V kal. Nov. a. 358. Th. M.]*

τειμῆς χρυσινοὺς δέκα ὁκτὼ ἀπέσχεεν κ[αὶ ἐπλη]||ρώθη ὁ πεπρα-
κῶς παρὰ τοῦ πριαμένου κατὰ τῇ[ν προκειμ(ένην)] | ὦνῃν καὶ διὰ
20. χιρὸς, καὶ παρέδωκεν αὐτῷ τὸν [προγεγρ(αμμένον)] || δοῦλον, κυ-
ρίως ἔχειν καὶ δεσποτικῶς κτᾶσθ[αι καὶ] | πωλεῖν διοικεῖν ὃν ἂν
αἰρήτε τρόπον ἀπὸ τῆς σ[ήμερον] ἡμέρας καὶ εἰς αἰ.

Κἄν τις τοῦ πεπραμένου δ[ούλου] | ἀντιποιηθῇ ἢ ἐπενεχθῇ
τι κατ' αὐτοῦ τρόπῳ | οἷψ δὴ τι, ὁ πεπρακῶς καὶ διὰ[δοχοι αὐ-
25. το]ῦ² τοῖς ἰδίοις ἀναλώμασιν || βεβαιώσει τῷ πριαμένῳ ἢ ἐκτεῖσι
αὐτῷ παραχρῆμ(α) | τὴν τειμὴν καὶ τὸ βλάβος καὶ ὅσον ἂν αὐτῷ
διὰ δόχοις τε αὐτοῦ διαφέρῃ.

Ἰερὰν δὲ νόσον καὶ σίνος | παλεὼν καὶ κρυπτὸν πάθος μέχρις
30. μηνῶν ἕξ, καὶ | ὄρασμὸν μέχρις μηνῶν δέκα δύο, ὁμοίως ὁ || πε-
πρακῶς καὶ διάδοχοι αὐτοῦ βεβαιώσουσιν τῷ | πριαμένῳ καὶ δια-
δόχοις αὐτοῦ, ἢ ἐκτίσουσιν αὐτῷ | τὴν τειμὴν καὶ τὸ βλάβος καὶ
ὅσον ἂν αὐτῷ | διαδόχοις τε αὐτοῦ διαφέρῃ, τῆς πράξεως πάν|των
35. γεινομένης τῷ πριαμένῳ ἕκ τε τοῦ || πεπρακῶτος καὶ ὑπαρχόντων
αὐτοῦ, ὧν τε νῦν ἔχει καὶ ὧν ἂν μετὰ ταῦτα ἐπικτήσῃ[τ]ε, ἐν |
παντὶ εἶδι καὶ γένει οὕτως ὥσει ἕκασ[το]ν αὐτῶν | κατ' εἶδος καὶ
κατὰ γένος καὶ ὀνομαστὶ ὑ[πο]θήκη[ς] | ἐνεχύρου τε δικαίῳ [ὑπό-

*narum duodeviginti, quos pretii solidos duodeviginti accepit et
plenos habuit qui vendidit ab emptore secundum [praesens] in-
strumentum et de manu et tradidit ei [supra scriptum] servum
pro suo habendum et domini iure possidendum vendendum ha-
bendum quo modo volet ab hoc die et in omne tempus.*

*Et si quis venditum servum sibi vindicet vel quicquam contra
eum obiciatur qualicumque ratione, venditor successoresque eius
suis impensis satisfaciet emptori vel solvet ei statim pretium et
damnum et quidquid ipsius successorumque eius intersit.*

*De comitali morbo et ulcere vetere et vitio latente per menses
sex et de fuga per menses duodecim, similiter venditor successo-
resque eius cavebunt emptori successoribusque eius vel ei pretium
solvent et damnum et quidquid ipsius successorumque eius inter-
erit, ut exactio omnium permittatur emptori de venditore bonis-
que eius quae nunc habet postea habiturus est in omni specie
vel genere, ita ut quidquid eorum secundum speciem et secundum*

1) Verba καὶ διὰ[δοχοι αὐτο]ῦ postea inserta sunt inter versus 23 et 24.

κειται, ὥστε] ἐξουσίαν || ἔχειν τὸν πριάμενον . . . . του | . . . αῶθαι
 κ . . . α τῶν . . . . | . . . πρ . . . κα . . . .

genus et nominatim hypothecae pignorisve iure [tenetur], ut liceat emptori . . . .

CAPUT IV.

MUTUI DATIONES.

1¹. X centum quadraginta sortis et eorum | usuras ex ea I, 1.
 die sing(ulas) centesimas², quandiu | abstinuerit³, id utrumque
 probos recte dari | f(ide) r(ogavit) Anduenna Batonis, d(ari)
 f(ide) sua promisit || Iulius Alexander; quos eae reddere debe- 5.
 bit, qua die petierit, cum usuris s(upra) s(criptis). | Id utrum-
 que sorte(m)⁴ et usuras probos recte dari fide rogavit Anduenna
 s(upra) s(crupta), | dari fide sua promisit Iulius || Alexander. | II, 1.

Actum Deusare XII. kal. Iulias | Rustico II et Aquilino cos.⁵

2⁶. X LX q(ua) d(ie) p(etierit), p(robos) r(ecte) d(ari) f(ide)⁷ I, 1.
 rogavit Iul(ius) Alexander, dari f(ide) p(romisit) | Alexander
 Cari(cci), et se eos X LX, q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), mu-
 tuos | numeratos accepisse et debere se dixit; | et eorum usuras
 ex hac die in dies XXX⁸ o I⁹ || dari Iul. Alexandro e(ive) a(d) 5.
 q(uem) e(a) r(es) p(ertinebit), f(ide) r(ogavit) Iul. Alexander, |
 dari f(ide) p(romisit) Alexander Caricci. || Id fide sua esse iussit II, 1.
 Titius Primitius, d(ie) s(upra) s(crupta) s(ortem) cum u(suris)
 r(ecte) p(robe) s(olvi). |

Act(um) Alb(urno) maiori, XIII k. Novembr. | Rustic(o)
 II et Aquilino c[o]s.¹⁰

1) *E tript. Transs. integro. C. I. L. 3,930.* — 2) *i. e. in XXX dies, ut scriptum infra n. 2 v. 4. Ita usurae centesimae in iure semper intelliguntur. Centesimae singulae dicuntur, quia etiam binae centesimae debere potuerunt, ut C. 4,32,2. Recte igitur Mo. suppleri vetat sing(ulis) sc. diebus.* — 3) *Magis significatur 'quamdiu eos nummos abstinerit debitor ab ea ad quam iure pertinent' quam 'quamdiu creditor abstinerit a petendo', nam etiam post petitionem currunt usurae.* — 4) *Int. sorte, ext. sortem.* — 5) *a. 162.* — *Nomina signatorum plene legi non possunt.* — 6) *C. I. L. 3,934. E tript. Transs. tabb. I et II; periit III.* — 7) *Omnia haec verba in scr. ext. perscripta sunt.* — 8) *Similiter in D. 45,1,135 pr.* — 9) *i. e. centesimas singulas. Cf. supra not. 2.* — 10) *a. 162.*

- (*Nom. sign.:*) L. Vasidii Vi[c]toris . . . Batonis Pr. . . .
 Tovetis. Titius Primitius. Alexandri Caricci i[p]sius debitori[s].
 5. 3.¹ . . . . . || καὶ τῶν λοιπῶν κ' . . (5) . . γων X κγ' κ[αί] |
 τούτων ἑκατοστῇ[ν τίσει]ν ἀπὸ τῆς | προγεγραμμένης ἡμέρας εἰς
 10. [τὴν δ'] κ. Ὁκ[τω]βρίας· ἐὰν δὲ μὴ ἀποδῶ σ[οι εἰς] τὴν ἡμέραν
 ὠρισμένη[ν], ἀποδώσω ὧ[ς] | παρὶδὸν ἔτι X κε'. Ἐγένετο εἰς [Ἄλ-]
 β[ουρ]νον | μεγάλην.

CAPUT V.

DEPOSITUM

a. 167.²

- Vero III Quadrato cons. IIII kal. Iunias | X quinquaginta
 L commendatos³ Lupus Calrentis dixit se accepisse et accepit a
 5. Iulio | [A]lexandro, quos ei reddere deb[e]t || sine ulla contraversia.
 Actum Albur[no] maiori . . . .

CAPUT VI.

SOCIETAS

a. 167.⁴

- I, 1. Inter Cassium Frontinum et Iulium | Alexandrum societas
 dani[st]ariae⁵ ex | X kal. Ianuarias, q(uae) p(roximae) f(uerunt)
 Pudente e[t] Polione cos.⁶, in prid[i]e idus Apriles proximas
 5. venturas ita conve[n]i[t], ut quidq[ui]d in ea societati arre[n]a-
 tum⁷ fuerit lucrum damnumve acciderit, | aequis portionibus

1) C. I. L. 3,933. *E tript. Transs. tab. III; perierunt I et II. Pri-*
mus Dellefsen, Wien. Ber. 27,89, tabulam legit ediditque, perperam vero
ad emptionem eam rettulit. Versio Latina: reliquorum XX . . . X XXIII
et horum centesimam me soluturum ex die supra scripta in diem IV k.
Oct.; si vero tibi non reddidero in diem constitutam, reddam pro acces-
*sione amplius X XXV. Act. Alb. mai. — 2) C. I. L. 3,949, XII. *E tript.**
Transs. tab. I; II et III perierunt. — 3) D. 16,3,24 pr.: centum — com-
mendasti —. Respondi depositi actionum locum habere; quid est enim
*aliud commendare, quam deponere? — 4) C. I. L. 3,950. *E tript. Transs.**
tab. I; perierunt II et III. — 5) i. e. negotium mensae argentariae, a
δανειστής. — 6) a. 166. — 7) Vox ignota quid significet, parum intellegitur;
fortasse, 'sub arra mutuo datum', nam pro pignore etiam arra dicebatur. Cf.
Muther, Sequestration, 369.

s[uscip]ere debebunt. | In qua societate intuli[t *Iuli*]us Alexander nume[r]atos sive in fructo X [qu]ingentos, et Secundus || Cassi Palumbi servus a[ctor] intulit X ducentos | sexaginta sep- 10.
tem pr . . . . tin . . . . ssum Alburno . . . . d[ebe]bit. | In qua societ[ate] si quis d[olo ma]lo fraudem fec[isse de]prehensus fue[rit], in a[sse] uno X unum . . . . || [denarium] unum X XX 11, 1.
. . . . alio inferre deb[ebi]t, | et tempore perac[t]o de[duc]to aere alieno sive | summam s(upra) s(criptam) s[ibi recipere sive], si quod superfuerit, | dividere d[ebebunt(?)]. Id d(ari) f(ieri) p(raestari)que stipulatus est | Cassius Frontin[us, spo]pon[dit] lul. Alexander. || De qua re dua paria [ta]bularum signatae sunt.¹ | 5.
[Item] debentur Lossae X L, quos a socis s(upra) s(criptis) accipere debebit. |

[Act(um) Deusa]re v kal. April. Vero iii e Quadrato cos.

CAPUT VII.

LOCATIONES.

1. Locationes operarum.

1.² [Macri]no et Celso cos.³ XIII kal. Iunias Flavius Se- I, 1.
cundinus scripsi rogatus a Memimio Asclepi, quia se lit[er]as scire negavit, it quod dixit se locas[se] et locavit | operas s[ua]s opere aurario Aurelio Adiutori ex ha[c] die [in] idus Novembres | proximas [X se]ptaginta liberisque. [Mercede]m per [te]mpora accipere || debebit. S[u]as operas sanas va[le]ntes 5.
[ede]re debebit conductori [s(upra) s(cripto)]. Quod si invito condu[c]tore recedere aut cessare voluer[it, da]re | debebit in dies singulos HS V numeratos [. . . Quodsi] | fluor impedit, pro rata computare debebi[t]. Conductor si tem[p]ore peracto mercedem sol[v]endi moram fecerit, ead[em] p[oen]a || tenebitur ex- 10.
ceptis cessatis tribus.

Actum Immenoso maiori. | Titus Beusantis, qui et Bradua. Socratio Socrationis. [M]emmius Asclepi.

2.⁴ Laelia[no] et [Pa]store cos.⁵ x k[a]l. Novembr. Adiutor II, 1.

1) Cf. *supra* p. 186, 24 v. 26. — 2) C. I. L. 3, 948, X. E tript. Transs. tab. I; perierunt II et III. — 3) a. 164. — 4) C. I. L. 3, 948, IX. E tript. Transs. tab. II; perierunt I et III. — 5) a. 163.

Macari scripsi rogatus | [co]ram ipso pra[e]senti L. Ulpio Valerio, quia s[e] litteras scire negavit, id q[uod] di|xit se loca[ss]e et locavit Socrati S[oc]catis [op]eras suas ex [ha]c [d]ie in i[dus] | sequentes anno uno X [sept(?)]aginta. Mer-
 5. [e]des suis tem[poribus solv]entu[r]. || Quas operas sanas valentes [ede]re debebit [. . . con]ductor . . . | impedierit . . . [d]ebe[bit] . . . dis[c]edere vel cessare . . . | cessatis . . .

A[ct. A]l[b] ma[iori.] (?)

3.¹ . . . | cus scripsi rogatus per . . . Restitutum agno-
 [m(ine)] | Senioris, quia se litter[a]s scire negavit: fatetu[r] | se locasse et [l]oca[v]it oper[as s]uas opere aur[ar]io ius² . . .
 5. quidquit opus fuerit ex hac die in id[u]s || Novemb. proximas venturas Tito Beusantis qui et Bradua X centum quinque. Ex qua mer[c]cede a[d]huc in cesso accepit X viginti quin[qu]e. Reliqua(m) mercedem per tempora | acci[pe]re debebit. Quas operas
 10. sanas valentes edere debebit conductor s(upra) s(cripto). Quod si in[v]ito conductore a re cessa[b]it, in dies | . . .

2. Locationes rerum.

1. Lex horreorum.³

[In h]orreis | [imp. . . . .]⁴ C]aesaris Aug(usti) loc(a-

---

1) C. I. L. 3,949, XI. *E tript. Transs. tab. I; perierunt II et III.* — 2) auri oius legitur. — [3] *Tabulae marmoreae pars dimidia sinistra (l. m. 0,98, a. m. 0,88) reperta a. 1885 Romae non longe a monte Testaccio, extra portam Salariam ibi ubi fuerunt horrea Galbae. Edidit et supplevit eam Ios. Gatti, bull. della commiss. arch. comun. 1885 p. 110—129; tractavit item V. Scialoia, rivista ital. per le scienze giuridiche I. — Quamquam ad Caesaris horreum pertinet, legem posui inter negotia privata; vere enim non est nisi communis forma locationibus futuris ad id horreum pertinentibus in universum a domino stabilita ideoque publice proscripta, pariter atque tabernae cuiusvis dominus similia cavere potest et proscribere. Scilicet dominus tabernae si negotiis ibi ab eo quem ei praeposuit contrahendis certam formam dare vult neque aliter teneri, legem praepositionis palam proscribat necesse est, ut ait Ulpianus Dig. 14,3,11,3: proscribere palam sic accipimus claris litteris unde de plano recte legi possit, ante tabernam scilicet vel ante eum locum, in quo negotiatio exercetur, non in evidenti . . . Prosriptum . . in perpetuum esse oportet: ceterum si per id temporis, quo propositum non erat, vel obscurata proscriptione contractum sit, institoria locum habebit. Hoc solo opinor haec nostra proscriptio a vulgaribus recedit, quod hae atramento miniove fieri solebant (unde etiam*

buntur) | [mercatoribus frument]ar(iis) armaria et loca | [cum operis cella]rar(iorum) ex hac die et ex || [qua posthac convenerit.] 5.

Lex horreorum. |

Quisquis in annum futurum retinere volet quod conduxit 6. armarium aliud]ve quid, ante idus Dec(embres) pensione soluta renuntiet. Qui non | [renuntiaverit, si volet retinere et cum hor- 7. reario aliter pro i]nsequente anno non transegerit, tanti habebit, quanti eius gener(is) | [armarium eo anno ibi locari solebit, 8. si modo alii locatum n]on erit.

Quisquis in his horreis conductum habet, elocandi et | [sub- 9. stituendi ius non habebit. Invectorum in haec horrea cu]stodia non praestabitur. Quae in his horreis invecta inlata | [erunt, pig- 10. nori erunt horreario, si quis pro pensionib]us satis ei [non fece]rit.

Quisquis in his horreis conductum habet et sua | . . . . . 11. . . . . fuer(it) venia.

[Qu]isquis in his horreis conduct(um) habet, pensione soluta chirogr(apho) | [liberabitur(?). . . . . 12.

Quisquis habens conductu]m horreum su[a ibi] reliquer(it) et custodi non adsignaver(it), horrearius sine culpa erit.

2.¹ Insula Arriana | Polliana Cn. Allei² Nigidi Mai | locantur ex i(dibus)³ Iulis primis tabernae | cum pergulis suis et cenacula⁴ equestria⁵ et domus. Conductor | convenito Primum 5. Cn. Allei² Nigidi Mai ser(vum).

Ulpianus l. c. de abolitione pluvia loquitur), in Caesaris horreis propter causam perpetuam eae in marmore incidebantur. — Supplementa vv. 1.4.8 fere Gattii sunt, reliqua mea. TH. M.] — 4) Hadriani suppl. Gatti, non recte, cum ea aetate Caesar iam non soleat collocari post cognomen primarium; litterarum forma cum credatur prioribus Caesaribus parum convenire, potest fuisse Nervae.

1) C. I. L. 4,15 n. 138. Ex inscr. in pila aedificii in tectorio atramento scripta intra quadratum, Romanellii apographo parum accurato tradita. — 2) Gn Alifi traditur; corrigitur e multis titulis, qui Cn. Alleium Nigidium Maium exhibent. C. I. L. 4,499.504.1177—80.1483. — 3) Sic traditur; Za. cum Or. 4324 proponit k(al.) propter Suet. Tib. 35, sed cf. tit. praeced. et sequ. — 4) coenacula traditur. — 5) Za. proponit equil(ia) tria, Mo. et vestibula. [Sed fortasse vulgari locutione lauta cenacula, quae vel equi Romano convenirent, equestria dicta sunt; possisque simili ratione nongentum tabernas explicare in titulo sequenti; nam eo vocabulo equites equitumve genus significari Plinius ait h. n. 33,2,31. TH. M.]

- 3.¹ In praedis Iuliae Sp(urii) f(iliae) Felicis | locantur | balneum Venerium et nongentum², tabernae, pergulae, | cenacula ex idibus Aug. primis in idus Aug. sextas annos continuos
 10. quinque. | S. q. d. l. e. n. c.³
 4.⁴ Hospitium hic locatur | triclinium cum tribus lectis.

3. Locatio operis.

Lex parieti faciendo Puteolana a. u. c. 649⁵.

- I, 1. Ab colonia deducta anno XC, | N. Fufidio N. f. M. Pullio duovir(eis), | P. Rutilio Cn. Mallio cos., | operum lex II. ∞ ||
 5. Lex parieti faciendo in area, quae est ante | aedem Serapi trans viam: qui redemerit, | praedes dato praediaque subsignato | duumvirum arbitrato. |
 10. In area trans viam paries, qui est propter || viam, in eo pariete medio ostiei lumen | aperito, latum p(edes) VI altum p. VII facito. Ex eo | pariete antas duas ad mare versus proicito | longas p. II, crassas p. I —⁶. Insuper id⁷ limen robustum, long(um) p. VIII, latum p. I —⁶, altum p(edis)⁸ s(emissem) — || inponito; insuper id et antas mutulos robustos | II, crassos s(emissem) —⁶, altos p. I proicito extra pariete | in utramq(ue) partem p. IV. Insuper simas pictas | ferro figito⁹. In-
 II, 1. super mutulos trabiculas abiegineas II, crassas quoque versus s(emissem) inponito¹⁰ || ferroque figito; inasserato asseribus abiegineis, | sectilibus, crasseis quoque versus ==⁶; disponito ni plus s(emisse) —⁶, operculaque abiegnea inponito; ex tigno |
 5. pedario facito. Antepagmenta abiegnea lata s. —⁶, crassa ɛ¹¹, || cumatiumque inponito, ferroque plano figito, | portulaque tegito, tegularum ordinibus seneis | quoque versus. Tegulas primores omnes in antepagmento ferro figito, marginemque inponito. |

1) C. I. L. 4,66 n. 1136, Wi. 1959. Inscr. picta colore nigro in tectorio. Extat Neap. in museo. — 2) Vide p. 271 not. 5. — 3) Notae nondum explicatae. [Fortasse si qua deficient, locator eo nomine conveniatur vel cavebit. TH. M.] — 4) C. I. L. 4,49 n. 807. — 5) C. I. L. 10,218 n. 1781 = 1,163 n. 577. Ri. tab. 66; Or. 3697; Wi. 697. E tabula marmorea (a. 0,48, l. 1,32), tribus columnis scripta, Puteolis reperta, hodie Neapoli adservata. Ipsam inscriptionem aetate demum imperatoria incisam esse e scribendi dicendique genere ostendit Mo. — 6) i. e. III vel II vel IV uncias. — 7) id delendum videtur. — 8) p(edis) del. — 9) offigito. — 10) inponito. — 11) i. e. semiunciam.

Eisdem fores clatratas II cum postibus aesculnieis || facito sta- 10.
 tuito ocludito picatoque ita, ut ei ad aedem | Honoris facta sunt.
 Eisdem maceria extrema paries qui est, eum parietem cum
 margine altum facito p. X. Eisdem ostium, introitu in area
 quod nunc est, et | fenestras, quae in pariete propter eam arcam
 sunt, || pariete¹ opstruito; et parieti, qui nunc est propter | viam, 15.
 marginem perpetuom inponito; eosq(ue) parietes | marginesque
 omnes, quae lita non erunt, calce | harenato lita politaque et
 calce uda dealbata recte | facito. Quod opus structile fiet, in
 terra calcis || restinctai partem quartam indito; nive maiorem | 20.
 caementa struito, quam quae caementa arda | pendat p(ondo)
 XV, nive angolaria altiore = g facito². || Locumque purum III, 1.
 pro eo opere reddito. | Eidem sacella aras signaque, quae in |
 campo sunt, quae demonstrata erunt, | ea omnia tollito deferto
 componito || statuitoque, ubi locus demonstratus | erit, duum- 5.
 virum arbitrato. |

Hoc opus omne facito arbitrato duovir(um) | et duovira³,
 qui in consilio esse | solent Puteoleis, dum ni minus viginti ||
 adsient, cum ea res consuletur. Quod | eorum viginti iurati 10.
 probaverint, probum | esto; quod iis inprobarint, inprobum
 esto. | Dies operis: k. Novembr. primeis. Dies pequn(iae): |
 pars dimidia dabitur, ubi praedia satis || subsignata erunt; 15.
 altera pars dimidia solvetur | opere effecto probatoque.

C. Blossius Q. f. | HS cIo D, idem praes; Q. Fuficius Q.
 f., | Cn. Tetteius Q. f., C. Granius C. f., Ti. Crassicius.

CAPUT VIII.

PROMISSIONES POPULARES.

1⁴. Urna aenia pereit de taberna. | Sei quis rettulerit, da-
 buntur | HS I XV; sei furem | dabit, unde [rem] servar[e pos-
 sim HS] XX . . .⁵

1) parietem. — 2) *Explicavit hunc locum Jalnuius, bullett. archeol.*
1841 p. 11. — 3) duoviratum. — 4) *Pompciis, inscr. pariet. picta. C. I. L.*
4,6 n. 64 (cum add. p. 191) et tab. II,1. — 5) *Sic Zangem. in Addit. Mo.*
C. I. L. 1,249 n. 1254 legerat: dabitur duplum a Varro.

2.¹ Fugī; tene me; cum revocaveris² me d(omino) m(eo) Zonino, accipis solidum.

3.³ — παῖς ἀνακεχώρηκεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ᾧ ὄνομα Ἑρμῶν, — ὡς ἐτῶν ἡ', — ἔχων — περὶ τὸ σῶμα χλαμύδα καὶ περιζῶμα. τοῦτον ὃς ἂν ἀναγάγῃ, λήψεται χαλκοῦ τ(ά)λ(αντα) β,γ⁴, ἐφ' ἱεροῦ δεΐξας τλ. α,β⁵, παρ' ἀνδρὶ ἀξιόχρεω καὶ δωσιδίκῳ, τλ. γ'ε Μηνύειν δὲ τὸν βουλόμενον τοῖς παρὰ τοῦ στρατηγοῦ.

*Ἔστιν δὲ καὶ ὁ συναποδεδρακὼς αὐτῇ Βίῳν, δοῦλος —. τοῦτον ὃς ἂν ἀναγ(άγ)ῃ, λήψεται ὅσα καὶ ὑπὲρ τοῦ προγεγραμμένου. Μηνύειν δὲ καὶ ὑπὲρ τούτου τοῖς παρὰ τοῦ στρατηγοῦ.

4. (*Petron. sat. 97:*) praeco cum servo publico — haec proclamavit: 'Puer — aberravit annorum circa XVI, — nomine Giton. Si quis eum reddere aut commonstrare voluerit, accipiet nummos mille.'

5. (*Iulius Victor, ars rhet. 4,4:*)⁶ Is cuius filius non comparebat, edixit se certam pecuniam daturum ei, qui filium sibi exhibuisset: quidam mortuum ostendit, petet indicivam. Contra dicitur. — An cum promiserit, exsolvere debeat, an non debeat, quod mortuum ostendit?

6. (*Chirius Fortunatianus, ars rhet. 1,18:*)⁷ Cuiusdam servus fugerat: libello proposito vel per praeconem nuntians dixit daturum se denarios mille ei, qui ad se servum perduxisset. Quidam perduxit; perductus in libertatem adsertus est et liber pronuntiatus. Petit ille mille denarios; contra dicit qui dominus fuerat.

1) *E lamella aenea quadrata m. 0,055, per anulum ad collum servi adligata. Extat Romae in museo Kircheriano, ubi ipse eam descripsi. Ed. a Maffeo in mus. Veron. 262,4. Or. 4319. Similes denuntiationes, at sine promissione, v. Mur. 1,479. — 2) revocaveris. — 3) *E papyro Aegyptiaca a. 146 a. C., ed. a Letronne, Récompense promise cet. 1833. Brunet de Presle, in: Notices des manuscrits de la bibl. imp. 18,178. 1865. Locum adduxit ad hanc quaestionem Tzschürner, D. de indole promiss. pop. 1869. p. 25. — 4) i. e. II talenta et III milia drachmarum. — 5) i. e. 'in templo (sc. in quod refugerit) indicans tal. I dr. II milia.'**

— 6) *Rhet. lat. min. ed. Halm. p. 390. — 7) Ibidem p. 95. Alia exempla v. Tzschürner n. 4 cit.*

CAPUT IX.

APOCHAE POMPEIANAE.¹

A. Apochae privatae.

1. Professiones in scripturam collatae².

P. 1.³ Diptychon a. 15 p. C. *Scriptura interior*⁴.

HS. n. DXX ob mulum | venditum [M.] Pomponio | M. (liberto) Niconi, quam pecuniam | in stipulatum [L.] Caecili | Felicis redegissee dicitur | M. Cerrinius Euprates, | eam pecu-

1) Pompeis a. 1875 cista lignea ceratas tabulas continens effossa est in cubiculo quodam domus, quae fuisse videtur L. Caecili Iucundi. In ea fuerunt diptycha sex, triptycha CXXI, valde mutila ea fere omnia ceraque sublata in plerisque, ita tamen ut litterae tam stilo cerae impressae quam atramento inscriptae ligno non prorsus perierint. Et ex sexaginta quidem triptychis non supersunt nisi nomina signatorum, reliquae autem tabulae plus minus lectae sunt. De ratione conficiendorum diptychorum et tript. supra egimus p. 231 n. 6. Continent omnes hae tabulae apochas pecuniae solutae a Iucundo aut propter auctiones pro aliis institutas aut ex conductionibus rerum ad coloniam Pompeianorum pertinentium. — Edita sunt a G. de Petra, *le tavolette cerate di Pompei*, Romae 1876. Commentarium scripsit Mo., *Hermes* 12, 88—141. quem repetitum et auctum publicavit in *Giornale degli scavi di Pompei*. 1879. p. 70—115. Addidit XX triptycha emendata ab ipso et ab A. Mau et C. Zangemeister. [Brunner, *zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunden* I a. 1880 p. 44; Erman, *zur Geschichte der römischen Quittungen und Solutionsacte*, Berlin 1883; Hauza in *Gruenhuetiana ephemeride* vol. 12 p. 249. Huius editionis causa Zangemeister noster editor earum futurus quae nos recepimus omnia diligenter recognovit. Т. Н. М.] — 2) Diversa occurrunt privatarum apocharum genera: aut enim creditor dixisse dicitur se accepisse, aut ipse scribit: scripsi me accepisse, aut interiore scriptura dixisse eum legitur, exteriore ipse loquitur: scripsi me accepisse. Apochae quas ipse scripsit chirographa appellatae sunt, ceterae propria carent appellatione. Differentiae causa dubia est. Mo. eas tabulas quibus formula dixit se accepisse inest, acceptilationes continere putat. Contra ego disputavi in *ZRG.* 13, 362 seqq. Videtur mihi formula illa id negotium significare, quod in L. 14 C. de solutionibus (8, 42) describitur: Pecuniae solutae professio (i. e. coram testibus facta confessio) collata instrumento, quae gestae rei probationem continere dicitur; idem igitur est, quod saepe in tabulis Transilvanicis occurrit verbis; dixit se accepisse, fatetur se locasse cet. Cf. supra p. 256 sq. cap. III 1—4, IV 2, V, VII 1.2. — 3) Numeri praemissi ad editionem G. de Petra spectant. — 4) Paginae externae neque scripturae neque signorum vestigia habent.

niam omnem, | quae supra scripta est, || [n]umeratam dixit se |
| a]ccepisse M. Cerrinius M. l. | [E]uphrates ab Philadelpho |
| [C]aecili Felicis ser(vo). — | Actum Pompeis V k. Iunias | Druso
Caesare | C. Norbano Flacco cos.

P. 2. Triptychon a. inc. *Script. exterior*¹.

Rubr.:² Per[scriptio M. Alleio Carpo].

HS. n ∞ CCC . . . quae [p]ecu[nia in stipulatum] | L. Caecili Iucundi [venit ob auctionem] | M. Allei Carpi in idus D[e-
c]embr(es) p[rimas] | mercede minus n[um]er[ata habere se] | dix-
sit M. Alleius Carpus ab L. Caeci[lio Iucundo]. — | Act(um)
Pomp(eis) V k. Dec. | [L.] Calpurnio M. Licin[io cos.]

P. 3. Tript. a. 54³. *Scr. ext.*⁴

HS. n. ∞ C ∞ LXXXV, quae pecuniae in stipulatu venit
L. | Caeci(li) Iucundi ob auctionem buxiaria(m) C. Iuli Onesi-
mi | in idus Iulias primas mercede minus numeratos accepisse⁵
dixit C. Iulius Onesimus ab M. Fabio Agathino | nomine L.
Caecili Iucundi. — | Actum Pompeis VI idus Maias | M'. Acilio
Aviola M. Asinio Marcello cos. (*octo signatores.*)

P. 39. Tript. a. inc. *Scr. ext.*⁶

Rubr. Perscriptio [L. Cornelli]o Maxs.

HS. n. VCCC, quae pecunia in stipulatum | L. Caecili Iu-
cundi venit ob mancipia⁷ | duo veterana vendita r(atione) here-
ditaria L. Corneli Terti, soluta habere se[se dixs]it L. Corne-
lius Maximus | ab L. Caecilio Iucundo . . . (*novem sign., inter
quos L. Corn. Maxs.*)

2. Chirographa.⁸

P. 115. Tript. a. inc. *Scr. int.*⁹

. . . L. Iunio¹⁰ cos. | VI k. Septembres P. Alfe[lnus] Varus,

1) *Atramento scripta. Scr. int. penitus extincta est.* — 2) *Rubrica in hac ut in aliis apochis in margine tab. II atramento est scripta. Perscriptio idem est ac solutio in n. 114 et 121. Cf. Mo. Herm. p. 111.* — 3) *Imaginem huius tabulae dedit de Petra Tav. IVa.* — 4) *Atramento scripta, int. extincta.* — 5) *'Fortasse iss[e correctum est in ise | se'. Zangemeister.* — 6) *Atr. scr., inter. extincta.* — 7) *mancipia.* — 8) *Scripta sunt aut a creditore ipso (115.128) aut a servo eius (19.112) aut a tertio quodam rogatu creditoris (14.27).* — 9) *Ext. in parte servata non differt.* — 10) *'Intellegitur, ut ostendit exemplum exterius, L. Iunius Gallio Senecae philosophi frater, consul anni incerti, sed post a. 52.' Zangemeister.*

trecena|rius Augussti scripsi | me accepisse ab L. Caecilio Iucundo HS vigin|ti quinque quadrin|gentos triginta nove(m) | nummo[s] ex auctione venaliciaria P. Alfeni Polliionnis de. (?) N. Epri Niciae || pro parte eius, quam | stipulatus est ex | delegatu eorum. — | Acctum . . . | statione Nucherina. | (*quinque signa, bina utriusque Alfeni.*)

P. 20/21. Tript. a. 56.

Rubr. [Persc]ription [M. All]eio Carpo.

Q. Volusio Saturnino † P. Cornelio Scipione cos. | [VIII] k. Iulias | [M. Alleiu]s Carpus scripsi | me a[ccepi]sse ab L. Caecilio | [Iucundo HS m]jillē trecen[tos octoginta se]xs nummo[s] e mensa venalic[?]iaria.

Q. Volusio Saturnino P. Cornelio cos. VIII k. Iul. | M. Alleius Carpus scripsi me | accepisse ab L. Caecilio Iucundo HS ∞ CCCXXCVI | ob auctione me(a) sup stipulatu eius. — | Actum Pomp. (*quattuor signa, cuncta Allei Carpi ipsius.*)

P. 40. Dipt. a. inc. *Ser. int.*

. . . n . . . cos . . | non. Dece. | C. Novellius Fortunatus [*scripsi me accepisse*] | HS n. MCC ab L. [Caec. Iuc. ob auctione mea] | sub stipula[tu eius] . . . (*quinque signa, quorum duo Fortunati.*)

P. 19. Tript. a. 56.

Rubr.: Perscription — | [Vesta]lis.

Ser. int.: Q. Volusio Saturnin[o P. Cornelio cos.] | XIV k. Iulias. Vestalis P[opidia]e | servos scripsi me [accepisse ab] | L. Caecilio Iuc[undo merce]de minus persoluta [HS n.], . . . | . . . . . qu[ae . . . in stipulatu] | eius venit [ob auctionem] | domina[meae] . . || Actum Po[mp].

Ser. ext.: Chirograpum [Vestalis] | Popidia . . . . . | ab L. C[aecilio Iucundo] | ob mancipia . . | stipula(tu) ven(it) [ob auctionem] Popid[iae] . .

P. 113. Tript. a. 56.¹ *Ser. int.*²

[Q. Volusio S]aturnin[o P. Corneli]o Scipi[one cos.] | III idus Novembr. | . . . . . s Umbriciae Antiochidis ser[vos | scripsi ea]m accepisse ab L. Caec[ilio | Iucundo] sestertios nummos sescentos | [quadragi]nta quinque [ob au]ctionem | [. . . . . cum] |

1) Imaginem huius tabulae deüit de Petra Tav. I. — 2) Ext. perit cum signis.

rebus inpositicis ve[nditarum] . . . | ex qua summa [accepit ante hanc diem] || sestertios ducentos, [in] arbitria s[esterti]os | viginti et access[ione]s HS XIII et minus | HS LII¹ et hac d[ie reli]-quos ego | sestertios trec[entos] sexsaginta | nummos. — | Actum Pompeis.

P. 112. Tript. a. 54. *Scr. int.*²

Rubr.: [Ch]irograpum.

M'. Acilio Aviola M. Asinio cos. | IIII k. Iunias | Salvius heredum N. Nasenni | Nigidi Vacculae servos | scripsi me accepisse ab | L. Caecilio Iucundo sestertia | nummum tria milia | quinquaginta nove | nummos || ob autione mea, [qu?]em | in stipulatu eius redegei, | quae minu[s a]nte (?) quem admodum volui, ab eo | accepi in hanc diem. — | Actum Pompeis. (*quatuor signa, quorum duo Salvii.*)

P. 14. Tript. a. 55. *Scr. int.*³

Rubr.: [Perse]riptio Trophimo.

L. Duvio Avito P. Clodio cos. | IIII idus Decembr. | M. Helvius Catullus scripsi rogatu | Umbriciae Antiochidis eam | accepisse ab L. Caecilio Iucundo | HS. $\overline{\text{VI}}$ CCLII nummos ob | autionem Trophimi servi | eius, mercede minus || [persolutos?]. — | Act. Pompeis.

P. 27. Tript. a. 57. *Scr. int.*²

[Nero]ne Cae[sare] | L. C[alpurn]io cos. | VII k. Iu[nias?] | Ti. Claudius S . . . | scripsi rogat[u et] | mandatu Abasc[anti] | Caesaris Au[g. Phi]lippiani eu[m acce]pisse ab [L. Cae]cilio [Iucundo] || sestertia duo [milia] | septingentos [tri]ginta duos numm[os] | . . . ob | res quas in st[ipula]tu eius . . . | Act. . . .

3. Professiones cum chirographo coniunctae.

P. 34. Tript. a. 57.

Scr. int.: HS n. $\text{I}\overline{\text{C}}\infty\infty\infty$ DLXII, | quae pecunia in stipulatum L. Caecili Iucundi | venit ob autionem | Tulliae Lampuridis, | mercede minus, | persoluta habere || se dixit Tullia | Lampyris ab L. Caecili(o) | Iucundo. — | Act. Pomp. X k. Ianuar. | Nerone Caesare II | L. Caesio Marti(ale) cos.

Scr. ext.: Nerone Caesare II L. Caesio Martia(1e) cos. | Sex.

1) LI tabella. — 2) Ext. perit. — 3) Exterior servata non differt.

Pompeius | Axiochus scripsi rogatu | Tulliae Lampyridis eam | accepisse ab L. Caec. Iuc. | sestertia¹ n. octo [*milia*] | quingenti sexages dupun|dius ob auctionem eius | ex interrogatione facta | tabellarum signatarum². | (*octo signatores, inter quos Sex. Pomp. Axiochus*).

P. 15. Tript. a. 56.

Rubr.: [*Perscriptio*] Umbriciae.

Scr. int.: HS n. cclxx ∞ XXXVIII, | quae pecunia in | stipulatum L. Caecilii Iucundi venit | ob auctionem | Umbriciae Ianuariae || mercede minus | persoluta habere se | dixit Umbricia Ianuaria ab L. Caecilio | Iucundo. — | Act. Pom[p.] pr. id. Dec. | L. Duvio P. Clodio cos. |

Scr. ext.: L. Duvio cet. | D. Volcius Tha[llus] scripsi rogatu Um|briciae Ia[nua]riae eam accepisse | ab L. Caec. Iuc. HS. n. $\overline{\text{X}}\text{XXXIX}$ | ex auction[*e eius*] mercede minus | ex inter[roga]tione fac[ta tabellarum signatarum] .. | ..... A[*ct.?*] [*Pompe?*]is. (*novem signatores, inter quos Volc. Thallus*.)

P. 23. Tript. a. 57.

Scr. int.: HS n. cclxx CCCV, quae | pecunia in stipula'tum L. Caecili Iucu|ndi venit ob aucti|onem M. Fabi Secundi | mercede minus || persoluta habere se | dixit M. Fabius Secundus | ab L. Caecilio Iucundo. — | Act. Pomp. idib. Ianuar. | Nerone Caesa. II | L. Calpurnio cos.

Scr. ext.: [*Nerone cet. M. F*]abius Secundus [*scrip*]si m[*e*] accepisse ab L. Caec. Iuc. sest. [*de*]ce milia trecentos quinque [nu]mmos ob auctione mea ex [inter]rogatione facta tabellaru[m signa]tarum. (*octo signatores, inter quos Fab. Secundus*.)

B. Apochae rei publicae.

P. 119. Tript. a. 59.

Scr. int.: Cn. Pompeio Grospho, Grospho | Pompeio Gaviano IIvir. iur. dic. | VI idus Iulias | Privatus colonorum coloniae | Veneriae Corneliae Pompei|anorum ser. scripsi me | accepisse ab L. Caecilio Iucundo | sestertios mille sescentos || quinquaginta nummos numm. I | libellas quinque ex reliquis | ob fullonicam anni L. Verani | Hupsaei et Albuci Iusti d. v. i. d. solut(os). — | Act. Pom. | M. Ostorio Scapula T. Sextio Africano cos. | (*quinque signa, quorum duo Privati sunt*.)

1) sestia. — 2) In P. 30 scriptum est: facta interrogatione tabellarum.

Scr. ext.: Duobus Grosphis d. i. d. | VI idus Iuli. | chirographum Privati c. c. V. C. s. | HS ∞ DCLI[S] ob fullonic(am) anni terti T. Sextio M. Ostor. c.

Rubr. Chirographum Privati c. c. [V. C. s.] | HS. DCLIS ob fullonic[a] anni terti | duobus Grosphis d. v. i. d. | M. Ostorio T. Sextio cos. | VI idus Iulias.

P. 117. Tript. a. 58. *Scr. int.*¹.

Sex. Pompeio Proculo | C. Cornelio Macro IIvir. i. d. | XI k. Mart. | Privatus coloniae ser(vus) | scripsi me accepisse ab | L. Caecilio Iucundo sestertios mille sescentos || quinquaginta duo nummos ob fullonicam² | ex reliquis anni unius. — | Act. Pom. | Nerone Aug. III | M. Messala cos. | (*quinque signa, quorum duo Privati ipsius.*)

P. 121. Tript. a. 57. *Scr. int.*³.

C. Cornelio Macro Sex. [Pompeio] | Proculo duumviris i. d. | nonis Ianuaris | Privatus coloniae Pompeianor. | ser. scripsi me accepisse ab | L. Caecilio Iucundo sestertia | duo millia sescentos | septuaginta quin[que] || nummos ex reliquis ob | pasquam⁴ Anni Modesti | et Vibi Secundi IIvir. i. d. — | Act. Pom. | Nerone Caesare III | M. Mesalla Corvino cos. (*quinque signa, quorum duo Privati sunt.*)

Rubrica atramento scripta in latere exteriori tab. III.: Solutio ob pasqua | anni primi Privato | duumviris Pompeio et Cornelio. Debuera anni superioris | HS ∞ ∞ DCLXXV.

P. 125. Dipt. a. 53.⁵

Scr. int.: Q. Coelio Caltilio Iusto L. H[cl]vio | Blaesio Proculo IIvir. i. d. | pr. idus Martias | Secundus [colonoru]m coloniae | [Vener]iae Corneliae servos | accepi [a]⁶ Terentio Primo | HS DCCLXXVI reliquos ob avitum [et] patritum⁵ fundi Audiani⁷ nomine Stali Inventi || iussu Caltili Iusti et Helvi Pro-

1) *Scr. int. et rubr. similes sunt atque in n. 119.* — 2) *Ad fullonicam pertinent etiam P. 118. 120.* — 3) *Scr. ext. perit.* — 4) *Etiam P. 122. 124 pertinent ad pasquam vel vectigal publicorum pasquorum, iisdem fere verbis.* — 5) *Hoc explicavit Mo. Herm. 12, 123. Cf. infra p. 291 n. 7 et supra l. agr. v. 28. Cic. Tusc. 1, 19: patritam illam et avitam, ut ait Theophrastus, philosophiam. Varro ap. Non. 161: avito et patrito more precabamur.* — 6) *p pro a tabella.* — 7) *Etiam p. 126: ex reliquis ob avitum fundi Aud.*

cu[li]. — Act. Pompeis D. Iunio Torq[uato] Silano | Q. Haterio Antonino cos. | (*quinque signa, quorum unum deperit.*)

Ser. ext.: Q. Coelio cet. c. c. V. C. ser. scripsi me accepisse ab P. Ter. Primo HS. DCCLXXVI reliquos ob avitum fundi Audiani et accepi ante hanc diem HS VCCXXIII. Act. cet.

CAPUT X.

IURA PRAEDIORUM.

1.¹ M. Holconius Rufus d(uum)v(ir) i(ure) d(icundo) tert(ium), | C. Egnatius Postumus d. v. i. d. iter(um), | ex d(e-creto) d(ecurionum) ius luminum | opstruendorum HS cIo cIo cIo | redemerunt, parietemque | privatum c(oloniae) Ven(eriae) Cor(neliae)² | usque at tegulas | faciundum coerarunt.

2.³ Itus actusque est | in hoc delubrum | Feroniai ex hoc loco | in via poplicam | Campanam qua | proximum est | p. cIo ccx . . . .

3.⁴ M. Agrippa | privat(um) | iter.

4.⁵ Iter privatum a via publica | per hortum, pertinens | ad monumentum sive sepulchrum, | quod Agathopus Aug(usti) lib(ertus), invitator, | vivus et Iunia Epictesis fecerunt⁶. | Ab iis omnibus dolus malus abesto et ius civile⁷.

5.⁸ Via priva/ta C. Q. Largis L. f. et C. | Oli Salvi. | Iter debetur fundo | Eniano et . .

6.⁹ [It]er¹⁰ Q. Critonii. | Iter debetur | [Q.] Critonio Q. f. et | . . Pomponio Siloni, | [ali] nulli.

7.¹¹ Iter privat(um) | Anni Largi. | Precario utitur | Antonius | Astralis.

1) *Pompeis*. C. I. L. 10,95 n. 787 = 1,248 n. 1252. Ri. tab. 94 f. — 2) *i. e. coloniae a Cornelio Sulla Pompeios deductae*. — 3) *Coppiti in dioecesi Aquilana*. C. I. L. 9,412 n. 4321 = 1,253 n. 1291; Ri. tab. 62 b. — [4] *In termino reperto in medio alveo Tiberis, edito a Lanciano bull. della comm. arch. comun. 1885 p. 99 n. 107. Th. M.]* — 5) *Romae*. C. I. L. 6, 2,1177 n. 8862; Or. 4391, Wi. 277. — 6) *Etiam tituli, qui ad ipsum Agathopi et Epictesis monumentum pertinent, reperti sunt*, C. I. L. 6 l. l. n. 8859 — 61. — 7) Cf. C. I. L. 6,12133 = Or. 4374: huius monu(menti) dolus mal(us) abesto et iurisconsult(us). — 8) *Ateste*. C. I. L. 5,248 n. 2548. — 9) *Ateste*. C. I. L. 5,248 n. 2547. — 10) *Ex con. H. Erman, stud. iur. Cf. n. 5 et 7. C. I. L. habet: [P]er Q. Critonii iter debetur cet.* — 11) *In via Appia*. Or. 5069.

8.¹ Iter | precar(ium) | Q. Gavi Phari.

9.² Vieam precaream.

10.³ Privatum precario adeitur.

11.⁴ Huius monument(i) | emptioni accessit | iter actus ad puteum haustus | aquae ex subur|bano Rutiliano.

12.⁵ Precario aqua recipitur tegul(is) LXXXX.

13.⁶ P. Faianius P[le]beius Ilvir iter(um) | aquam ex ag[ro] suo in municipium | Forum Novom [pe]cunia sua adduxit | et lacus om[ne]s fecit⁷ et in piscinam, | quae in campo est, salientdam | curavit idemque probavit. || Et cum venditor soli, in quo balneum est, | parum cavisset emptori de aqua | ut posset in balneo fluere, aquam | suam in id balneum, ne carerent | commodo municipes, | P. Faianius Plebeius dedit.

14.⁸ C. Sennius C. f. Vol. Sabinus praef(ectus) fabr(um) | balineum campum porticus aquas iusque | earum aquarum tuboducendarum, ita ut recte | praefluere possint, vicanis Albinnensibus d(e) suo d(edit).

- 15.⁹ Mummius Niger | Valerius Vegetus consular(is) | aquam suam Vegetianam, quae | nascitur in fundo Antoniano ||
5. maiore P. Tulli Varronis, cum¹⁰ eo loco, in quo is fons est emancipatus, duxit | per milia passum VDCCCCL in villam suam
10. Calvisianam, quae est | ad aquas Passerianas suas, comparatis et emancipatis sibi locis itineribusque eius aquae a possessoribus | sui cuiusque fundi, per quae aqua s(upra) s(cripta) ducta
15. est per latitudinem structu|ris pedes X, fistulis per latitudi|nem p. VI, per fundum Antonian(um) | maiorem et Antonianum minor(em) | P. Tulli Varronis et Baebianum et | Philinianum A.
20. Ulcei Commodi | et Petronianum P. Tulli Varronis || et Volso-

1) *Veronae. C. I. L. 5,355 n. 3472. Cf. 3473: Iter T. Vibi T. l(iberti) Eronis p(edes) IIS l(atum).* — 2) *Tergeste. C. I. L. 5,76 n. 700 = 1,270 n. 1464.* — 3) *Neapoli. C. I. L. 10,435 n. 4480 = 1,245 n. 1215; Ri. 69 d; Or. 4339; Wi. 2726.* — 4) *Veronae. C. I. L. 5,388 n. 3849.* — 5) *Nolae C. I. L. 10,149 n. 1285.* — 6) *Fori Novi (hodie Vescovio prope Torri) in agro Sabino. C. I. L. 9,455 n. 4786 integra; pars posterior est apud Grut. 180,6.* — 7) *iecit traditur.* — 8) *Alby, quod Albinnum fuit, non longe a Genava, tribus exemplis. C. I. L. 12,3493—2495. Orelli 199. De tubis et tubulis v. D. 8,2,13; 43,23,1,6.* — 9) *Viterbii in specu aquaeductus antiqui. Or. 6634; quaedam Bormannus lapide collato correxit.* — 10) *Henz. coniectarissimi) v(iri) ex; sed cum in lapide esse adfirmavit Borm.*

nianum Herenni Polybi | et Fundanianum Caetenni Proculi | et Cuteolonianum¹ Corneli Latial(is) | et Serranum inferiorem Quintin(i) | Verecundi et Capitonianum Pisirani || Celsi, et per cre-²⁵pidinem sinisterior(em) | viae publicae Ferentiensis, et Scirpianum Pisiraniae Lepidae, et per viam | Cassiam in villam Calvisianam suam, | item per vias limitesque publicos || ex per-³⁰missu SC.

16.² Dis M(anibus). | Ab ostio introitus partem dex|teriorem, porticum | subsolarium, aediclam | et ollaria fructuario|rum³.

17.⁴ In his praediis insula Sertoriana bolo esse Aur. Cyriaceti, filie meae, cinacula n(umero) VI, tabernas n. XI, et repossone subiscalire⁵. Feliciter.

18.⁶ Hic || idem ad lavacrum bal|near(um) publicar(um) ligni | duri vehes n(umero) CCCC en|thecae⁷ nomine in per|petuum obtulit. ita || tamen ut magistratuus | quodannis successorib(us) | suis tradant *cet*.

19.⁸ Nundinae habentur hic in | castello Mastarensi die | III kal(endarum) Septemb(rium) primarum | et die III idum Septembrium | [s]ubsequentium et deinceps | suo quoque mense ex per|missu | M. Aureli Comini Cassiani le(gati) Aug(ustorum) pr(o) pr(aetore) c(larissimi) v(iri).

1) *Nomen hoc incertum esse monet Borm.* — 2) *Hunc titulum saec. XVI Sabionetae prope Mantuam in domo ducali a. P. Manutio descriptum hucusque nondum publici iuris factum edendum Mo. mihi concessit. Origine autem urbanum eum esse Sabionetaeque transvectum idem adnotavit in C. I. L. 5,43* n. 436,3*.* — 3) *Ollaria (i. e. loculi, in quibus ollae mortuorum cinere impletae ponuntur) fructuariorum esse posse mirum est, cum ususfructus morte finiatur neque usufructuarius ipsum locum religiosum facere possit. D. 11,7,2,7.* — 4) *Titulus Romae detectus a. 1819, editus Hafniae a. 1820 a B. Thorlacio Dano; inde Orelli 4331.* — 5) *Intellege repositiones subscalares, i. e. repositoria sub^uscalis parieti inserta.* — [6] *C. I. L. 10,350 n. 3678. Miseni. E titulo posito T. Fl. Avito Forensi, Ilvir(o) iter(um) qq. omnib(us) muneribus functo. Th. M.]* — 7) *Entheca est dos vel peculium praedii, id est praestatio quaedam cum praedio in perpetuum coniuncta. Cf. Gothofredus ad C. Th. 15,1,12.* — 8) [*C. I. L. 8,591 n. 6357. Lapidem repertum in castello Mastarensi (prov. Numidia) descripsit Wilmanns. Conferendum est SC. de nundinis saltus Beguensis, supra p. 185. Th. M.]*

CAPUT XI. SUPERFICIES.

1. Aedificium Puteolanum. (Saec. II. p. C.)¹

III non. Septembr. in curia templi basilicae Augusti Antonianae. Scribundo adfuerunt: | Q. Granius Atticus, M. Stlacius Albinus, A. Clodius Maximus, M. Amullius Lupus, M. Fabius Firmus. ~ |

Quod T. Aufidius Thrasea, Ti. Claudius Quartinus Iiviri v(erba) f(ecerunt) de desiderio Laeli Atimetii optimi civis, q(uid) d(e) e(a) r(e) f(ieri) p(laceret), d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt): |

4. Cum M. Laelius Atimetus, vir probissimus et singulis et universus karus, petierit in ordine nostro, uti solarium | aedifici, quod extruit in transitorio, remitteretur sibi ea condicione, 6. ut ad diem vitae eius usus et fructus | potestasque aedifici sui ad se pertineret, postea autem rei p(ublicae) nostrae esset, placere huic ordini: tam gratam voluntatem optimi civis | admitti remittique ei solarium, cum plus ex pietate promissi eius res publica nostra postea consecutura sit.

8. In curia | f(uerunt) n(umero) LXXXXII.

2. Aedificium post columnam divi Marci. (193 p. C.)²

Libellus L. [Septimii Augg. l. Adrasti, ex officio] | operum publ[icorum in verba haec], | scripta Severo [Augusto:] |

5. Domine permitta[s rogo, ut rectius fungar of]ficio meo, pos colu[nnam centenarium divorum] | Marci et Faustina[e pecunia mea loco publ[ico] pedibus plus min[us . . aedificium me exs]truere et in matri[culam referri, quod sine | in]iuria cuius- 10. qua[m fiat; et reliqua fieri] || secundum litter[as Aeli Achillis, Cl. Perpetui] | rationalium [tuorum, quas huic libello] | subieci. Da[tum . . Romae Falcone et Claro cos.]

---

1) C. I. L. 10,221 n. 1783. *Lapidem a. 1861 Puteolis repertum, hodie Neapoli adservatum, edidit post alios H. Degenkolb, ZRG. 4,474.* — 2) *Duos lapides, muro aedificii de quo agitur insertos, a. 1777 repertos ediderunt C. Fea, fasti 77. Rudorff, ZRG. 11,219. Mommsen, ibid. 15,335. Or. 39, quem lapide altero inspecto correxit Henzen, Or. 3,1 ad n. 39. C. I. L. 6,344 n. 1585 a b.*

Exemplaria litterarum rationalium dominorum nn. | scrip- 11, 1.
tarum, pertinen|tes ad Adrastum | Augg. nn. lib(ertum) quibus
aei permissum sit aedifi|care loco cannabae | a solo [*aedificium*¹]
iuris sui pecunia || sua, prestaturus solarium sicut caeteri. | 10.

Aelius Achilles, Cl. Perpetu|us Flavianus Entychus Epa-
phrodito suo salutem. | Tegulas omnes et impensa | de casulis,
item cannabis | et aedificiis idoneis adsigna | Adrasto, procura-
tori | columnae divi Marci, ut || ad voluptatem suam hospitium 20.
sibi exstruat, quod ut | habeat sui iuris et ad heredes trans-
mittat. — | Litterae datae VIII idus | Aug. Romae Falcone et |
Claro cos. |

Aelius Achilles, Cl. Perpetu|us Flavianus Entychus Aquil|io
Felici. — Hadrasto Aug. lib. || ad aedificium quod custodiae 30
causa columnae centenariae pecunia sua exstruc|turus est, tig-
norum vehes | decem, quanti fisco consti|terunt, cum pontem
neces|se fuit compingi, petimus | dare iubeas. — Litterae datae |
XIII kal. Sept. Romae Falcone et Claro cos. ||

Rationales Seio Superstiti | et Fabio Magno. — Procura-| 40.
tor columnae² centenariae | divi Marci, exstruere habi|tationem
in conterminis | locis iussus, opus adgre|ditur, si auctoritatem
ves|tram acceperit. Petimus | igitur aream, quam demo|nstra-
verit Adrastus lib(ertus) || domini n(ostri), adsignari ei iubeatis, 50.
praestaturus secundum | exemplum ceterorum solarium. — Lit-
terae datae || VII idus Sept. Romae; red|ditae III idus Sept.
Romae | isdem cos. |

CAPUT XII.

OBLIGATIONES ALIMENTARIAE MUNICIPALES ALIAE- QUE SIMILES.

1. Ex institutione alimentaria Traiani.³

a. Tabula Veleias a. 103/112 p. C.⁴

Obligatio praediorum ob HS deciens quadraginta quattuor
milia (1044000), ut ex indulgentia optimi maxime principis

1) *Tale quiddam aut cogitatione supplendum est aut inserendum.* — 2)
columna. — 3) *Iam Nervam imperatorem* puellas puerosque natos parenti-
bus egestosis sumptu publico per Italiae oppida ali iussisse *Aur. Vict.*

imp. Caes. Nervae Traiani Aug. Germanici Dacici pueri puel-
laeque alimenta accipiant: legitimi n(umero) CCXLV in singulos
HS XVI n(ummum)¹,

	f(iunt)	HS	$\overline{\text{XLVII}}\text{XL}^2$	(47040) n(umm.)
legitimae n(umero)	XXXIV	sing(ulae)	HS XII	n(umm.),
	f(iunt)	HS	$\overline{\text{IVDCCCXCVI}}$	(4896) n(umm.)
spurius	I	HS	CXLIV	(144)
spuria	I	HS	CXX	(120)
	summa	HS	$\overline{\text{LIICC}}$	(52200)

quae fit usura $\frac{---}{---}$ ³ sortis supra scribitae.

ep. 12,4 narrat. Quod incohaverat Nerva, perfecit Traianus tam solida stabilique ratione, ut usque ad Diocletianum permanserit eius institutio. Certas ad hunc usum pecunias singulis oppidis adtribuit, quarum ex reditu alimenta per certos magistratus praestarentur. Adtributionem autem neque ut nostro more pia corpora, quae personarum vice fungerentur, constitueret, ita instituit, neque ita, ut pecunias ipsis civitatibus administrandas concederet, sed privatis hominibus, fundos possidentibus, pecunias fenori dedit, qui praedia sua tam pro sorte quam pro usuris imperatori vel reipublicae obligarent. Errore Savigny (verm. Schr. 5,57) et Puchta (Inst. § 118), privato fiduciarum vel hypothecarum iure eam obligationem factam esse putaverunt; immo colligitur e lege Malac. c. 60.63 sola praediorum subsignatione in tabulas publicas relata eam peractam esse, ut mos erat in omnibus privatorum adversus rem publicam obligationibus. Ita opus non erat longo mancipationum et remancipationum circuitu, quo Plinius simili in re usum se esse dicit (infra XII,2), id quod putaverunt Bachofen (röm. Pfandr. 1,226) et Henzen (tab. alim. Baeb. 25,26). Tabula vero non ipsam obligationem vel subsignationem praediorum contineri, sed eius perficiendae causa factum indicem quendam verba sollemnia: professus est — accipere debet et obligare, declarant. — Ex omnibus per universam Italiam tunc conscriptis praediorum obligationibus duo tantum ad nos pervenerunt professionum indices, alter Veleiatium, alter Baebianorum, quorum satis habui recipere quibus summa rei illustraretur. Totius institutionis alimentariae historiam conscripsit Henzen l. c. 7—57, cui adde Mo. Berl. Ber. 1861 p. 87, C. I. L. 2,157 n. 1174, Hermes 3,101.124. — 2) C. I. L. 11,208 n. 1147. Tabula permagna (a. 1,35 m., l. 3 m.) septem columnis (772 versibus) inscripta, quibus praescriptio litteris maioribus superscripta est, reperta a. 1747 in ruinis Veleiae antiquae, hodie Parmae adservata. Edita est a F. A. Wolf, Stiftung Traians, 1808. P. de Lama, tav. alim. Vellej. 1819. Desjardins, de tabulis alim. 1854, quocum cf. eiusdem libellum: Velleia. Romae 1858.

1) In legitimis menstrua, in spuris annua alimenta computata sunt. — 2) Numerorum notae, quibus lineae superscriptae sunt, milia significant, quae lineis inclusae sunt (n. 13.17.43), centena milia. — 3) Significantur usurae quincunces.

(1.) C. Volumnius Memor et Volumnia Alce per Volum- I, 1.
(nium) Diadumenum libertum suum professi sunt fundum Quintiacum, Aurelianum, collem Muletatem cum silvis, qui est in Veleiate pago Ambitrebio, adfinibus M. Mommeio Persico, Satrio Severo et pop(ulo), HS $\overline{\text{CVIII}}$ (108000); acciper(e) debet HS $\overline{\text{VIII DCLXXXII}}$ (8692) n(ummum) et fundum s(upra) s(criptum) obligare.

(2.) M. Virius Nepos professus est praedia rustica, deducto I, 5. vectigali, HS $\overline{\text{CCCX DXXXV}}$ (310545) n.; accipere debet HS $\overline{\text{XXV CCCLIII}}$ (25353) n., et obligare fundum Planianum, qui est in Veleiate pago Iunonio *cet.*

(10.) M. Vibius Q. f. per M. Vibium Verum f(ilium) suum II, 12. professus est praedia rustica HS $\overline{\text{XXC}}$ (80000), accipere debet HS $\overline{\text{VI CCCCXXXVIII}}$ (6438) n., et obligare fund(um) Mucian(um) —, quem professus est HS $\overline{\text{LVI}}$ (56000), in HS $\overline{\text{v}}$ (5000), item fund. Gellianum —, quem professus est HS $\overline{\text{XXIII}}$ (24000), in HS $\overline{\text{ICDXXXVIII}}$ (1438) n.

(13.) M. Mommeius Persicus professus est praed(ia) rustica II, 36. in Veleiate et Placenteno, deducto vectigali et eo quod Cornelius Gallicanus obligavit $\overline{\text{X}}$ $\overline{\text{CLXXX DC}}$ (1180600) n., accip(ere) debet HS $\overline{\text{XCIII DCCLXV}}$ (94765) n. et oblig(are) fund. Attianum *cet.*

(16.) C. Coelius Verus per Onesimum ser(vum) suum pro-III, 11. f(essus) est praed(ia) rustica in Plac(entino) —, deducto vectigali et is, quae ante Cornelius Gallicanus et Pomponius Bassus obligaverunt, HS $\overline{\text{DCCCXLIIDCCCLXXVIII}}$ (843879) n., accipere debet *cet.*

(17.) L. Annius Rufinus nomine suo et C. Anni Veri fra-III, 52. t(ris) professus est praed(ia) rustica, deducto vectigali et quod Pomponius Bassus obligavit, HS $\overline{\text{X}}$ $\overline{\text{XIII XC}}$ (1014090) n., accipere debent *cet.*

(43.) Coloni Lucenses publice professi sunt saltus praedia- VI, 60. que Bitunias, sive quo alio vocabulo sunt, pro indiviso pro parte tertia, quae pars fuit C. Atti Nepotis, — et saltus prae-diae Velianum vectigal(ia) et non vectigal(ia), sive alis nominib(us) vocabulisque sunt, qui sunt in Lucensi et in Veleiate et in Parmense et in Placentino et montibus —, deductis reliquis colonorum et usuris pecuniae et pretis mancipiorum, quae in inemptione (*sic*) eis cesserunt, habita ratione etiam vectiga-

lium, HS $\overline{\text{XVI}}$ (1600000); accipere debent HS $\overline{\text{CXV}}\overline{\text{III}}\overline{\text{DCCLXXX}}$ (128780) n., et obligare saltus sive praedia, quae s(upra) s(cripta) s(unt), deducta parte quarta.

VII,31. Item¹ obligatio praediorum facta per Cornelium Gallicanum ob HS $\overline{\text{LXXII}}$ (72000), ut ex indulgentia optimi maximeque principis imp. Caes. Nervae Traiani Augusti Germanici², pueri puellae(ue) alimenta accipiant; legitimi n(umero) $\overline{\text{XIIIX}}$ in singulos HS $\overline{\text{XVI}}$ n(ummum), fiunt HS $\overline{\text{III}}\overline{\text{CCCCLVI}}$ (3456), legitima HS $\overline{\text{XII}}$; fit summa utraque HS $\overline{\text{III}}\overline{\text{DC}}$ (3600), quae fit usura $\overline{\text{---}}$ summae s(upra) s(criptae).

VII,37. (1.) C. Coelius Verus professus est saltus Avegam — — qui sunt in Veleiate pag(is) Albense et Velleio, adf(inibus) rep(ublica) Lucensium et rep(ubl.) Veveleiatium (*sic*), HS $\overline{\text{XC}}$ (90000); accipere debet HS $\overline{\text{IX}}$ (9000) *cet*.

b. Tabula Baebianorum. (101 p. C.)³

[*Imp(eratore) Caes(are)*] Nerva Traiano Aug. G[ermanic]o $\overline{\text{III}}$, [*Q.*] Articuleio Paeto [*cos.*]

Qui i(nfra) s(cripti) s(unt) ex praecepto optim]i maximi(ue) principis obligarunt prae[dia, ut ex em]pto Ligures Baebiani⁴ [usuras semestres i(nfra) s(criptas) percipiant e]t ex indulgentia eius pueri puellae(ue) al[imenta a]ccipiant.

[*Debentur a⁵: . . . . . , ...*]

II, 5. (18.) Crispia Restituta f(undi) Pomponiani, pertica Benevent(ana), pago Aequano in Ligustino, adf(ine) Nasidio Vitale, aest(imati) HS $\overline{\text{L}}$ (50000), in HS $\overline{\text{III}}$ DXX (3520) HS $\overline{\text{LXXXIIX}}$ (88).

1) *Hic in tabula ipsa addita est obligatio altera iam antea per Gallicanum praefectum alimentorum facta (i. e. accepta), cum Traianus nondum Dacicus cognominabatur. Cf. supra n. 13.16.17. — 2) Id est ante a. 102, cum absit vocabulum Dacici. — 3) C. I. L. 9,126 n. 1455. Haec tabula a. 1831 prope Beneventum effossa, deinde adservata Campolattari, iam Romae est in museo publico. Tribus columnis inscripta est, quarum primae pars dimidia deest. Edita est cum commentario ab Henzeno, tab. al. Baeb. 1843, postea tabula denuo excussa a Mommseno, I. N. 1354; inde a Desjardins, p. 198 n. 3 cit., Or. 6664. — 4) Intelleguntur Ligures ad XL milia victi a. 572 et publico sumptu a Cornelio et Baebio consulibus traducti in agrum publicum, qui erat in Samnitibus prope Beneventum. Liv. 40,37.38. — 5) Priorum septendecim obligationum nonnisi fragmenta in tabula extant.*

(42.) C. Valerio Pietate, fund(i) Herculeiani, adf(ine) Cae- III,17.
s(are) n(ostro), aest(imati) HS XXV (25000), in HS II (2000);
item oblig(atione) VIII¹ fund(i) Vibiani, pago s(upra) s(cripto),
adf(ine) Marcio Rufino, aest(imati) HS XV (15000), in HS MD
(1500); f(iunt) HS XXXX (40000) in HS III D (3500), HS
LXXXVIIS (87½).

2. Institutio alimentaria Pliniana. (97—100 p. C.)²

C. Plinius Caninio suo s. Deliberas mecum, quemadmodum pecunia, quam municipibus nostris in epulum obtulisti, post te quoque salva sit. — Numeres reipublicae summam? Verendum est ne dilabatur. Des agros? Ut publici neglegentur. Equidem nihil commodius invenio, quam quod ipse feci. Nam pro quingentis milibus nummum, quae in alimenta ingenuorum ingenuarumque promiseram, agrum ex meis longe pluris actori publico mancipavi, eundem vectigali inposito recepi, tricena milia annua daturus. Per hoc enim et rei publicae sors in tuto nec reditus incertus, et ager ipse propter id, quod vectigal large supercurrit, semper dominum, a quo exerceatur, inveniet.

3. Obligatio Atinas³.

[T.] Helvio T. f. Basilae | aed(ili), pr(aetori), pro co(n)-s(ule), | legato Caesaris Augus(ti), |

qui Atinatibus HS cccIccc cccIccc cccIccc cccIccc || legavit, 5.
ut liberis eorum | ex reditu, dum in aetate[m] pervenirent, fru-
mentu[m] | et postea sesterti[a] singula millia darentur; ||

Procula filia posuit.

10.

4. Obligatio Tarricinensis⁴.

Caelia C. f. Ma[c]rin[a] ex [test]amento *cet.*

Eadem in memoria[m] Macri fili sui Tarricinensibus | HS
[X] r[eli]quid, ut ex reditu eius pecuniae darentur cen[t]um

1) Haec verba, tribus tabulae locis repetita, indicare videntur novem imperatoris largitiones praediorumque obligationes huic decimae praecessisse; cf. Henzen l. c. p. 14—15. — 2) Plinius *epist.* 7,18. De tempore, quo facta sit haec institutio, v. Mommsen, *Hermes* 3,101. — [3] C. I. L. 10,501 n. 5056 Atinae. Th. M.] — [4] C. L. 10,628 n. 6328 Tarracinae. Th. M.]

pueris alimentor[um] in nomine sing(ulis) | mensib[us si]ng(ulis)
pueris colonis X V, puellis colonis s[i]ng(ulis) in mens(es)
sing(ulos) X IIII, pueris usq(ue) ad annos XVI, puellis [usque
ad] annos XIII, ita ut semper C pueri, C puellae per succes-
siones accipiant.

5. Obligatio Hispalensis.¹

Fabiae Q. f. H[adrianil]lae, consularis [f(iliae), senatoris
uxori], | senatoris sorori, senatoris matri.

5. [Qui sunt in r(e) p(ublica) n(ostra) pueri] | ingenui Iuncini
item puellae, i[ngenuae . . . . ., eis] || quodannis in annos sin-
gulos HS L mili[um usuras semisses] | dari volo, quam sum-
mam bis in ann[o, natali C. Seii viri mei] | k. Mais et meo
VII k. Maias, in aliment[orum ampliacionem] | accipiant, pueri
ingenui HS XXX nummos, pu[ellae ingenuae HS XL n(um-
10. mos). Quam]quam summam sufficere credo, si tamen numerus
[puerorum puellarumque s(upra) s(criptorum)] || maior erit pro
portione², qua inter masculos [ut distribuatur cari], | distribui
omnibus volo. Quod si amplius er[it in legato, item aequabili-]
terque³ inter eosdem distribuant[ur qui supererunt nummi].

6. Obligatio Siccensis⁴.

- Municipibus meis Cirthensibus | Siccensibus carissimis mihi
5. dare | volo HS [XIII].⁵ Vestrae fidei committo | municipes ca-
rissimi, ut ex usuris || eius summae quincuncibus quodan[is]
alantur pueri CCC et puellae CC⁶, pueri⁷ | ab annis tribus ad
annos XV et accipiant | singuli pueri X IIS⁸ menstruos, puel-
lae | ab annis tribus ad annos XIII X II⁹. Legi || autem debe-

[1] C. I. L. 2,157 n. 1174 *Hispani*. Restitui ego, ad sententiam scilicet, in actis Berol. a. 1861 p. 87. Fabia non instituit nova alimenta, sed augeat instituta antea a Iunco quodam (fortasse cos. a. 127), unde pueri appellati sunt Iuncini; puellarum nomen excidit. Th. M.] — 2) porcione. — 3) phove traditur. — [4] C. I. L. 8,200 n. 1641. *Siccae Veneriae in titulo dedicato* P. Licinio M. f. Quir. Papiriano, procur(atori) Augg. imp. Caes. M. Aureli Antonini Aug. Germanic(i) Sarmatici maximi p(atris) p(atriciae) et [di]vi Veri a rationibus. Th. M.] — 5) i. e. ter decies = 1300000. — 6) Adnotat Wilmanns pro CC scribendum esse CCC; aliter enim usurarum denarii ICCCCCL quotannis superessent. — 7) pueris. — 8) denarios binos semissem. — 9) denarios binos.

bunt municipes, item incolae, dumtaxat incolae, qui intra | con-10.
 tinentia coloniae nostrae aedificia morabuntur, quos si vobis
 videbitur, optimum erit per || Ilviros cuiusque anni legi; cu-
 rari autem oportet, ut in locum adulti vel demortui cuiusque 15
 statim substituat, ut semper plenus numerus alatur.

7. Obligatio Ferentinās¹.

A. Quinctilio A. f. Pal. Prisco — ob eximiam munificen-
 t(iam) quam in munic(ipes) suos contulit, senat(us) statuam pu-
 blice ponend(am) in foro, ubi ipse vellet, censuere.

Hic ex s(enatus) c(onsulto) fundos Ceponian(um) et Roia-
 num et Mamian(um) et pratum Exosco ab r(e) p(ublica) rede-
 m(it) HS LXX m(ilibus) n(ummum), et in avit(um) r(ei) p(u-
 blicae) reddid(it), ex quorum reditu de HS IV m(ilibus) CC
 quodannis VI id. Mai. die natal(i) suo perpet(uo) daretur prae-
 sent(ibus) municipib(us) et incol(is) et mulierib(us) nuptis crustuli
 p(ondo) I, mulsi *cet*.

8. Obligatio Ariminensis².

L. Septimio | Liberali, | Vīvir(o) Aug(ustali), | vicani vici
 Cermali ob | merita eius, quot decurion(ibus) | et vicanis vicor(um)
 VII sing(ulos) | in annos | X III in perpet(uum) re[l(iquit)]³ | et
 in eam rem fundos XXI | obligari iussit, quorum | partem VI
 legis Falc(idiae) nomin(e) | deductam ab tutoribus | Septimiae
 Priscae, matris | suae, Lepidia⁴ Septimina | populo concessit.

CAPUT XIII.

NOMINUM TRANSCRIPTIO⁵.

A. Furius R[ufu]s, quod in eum t[r]anscriptum | est a C.
 Cae[sio] Basso, ap[sen]te [ven]ditore | nominibus [du]obus, sub-

1) C. I. L. 10,580 n. 5853. Ex *inscr. Ferentinate illustrata a Mo. Herm.* 12,123. Cf. *inst. Plin. supra* p. 289 et *apocham supra* p. 280 not. 5.
 — 2) Ex *inscr. Ariminensi* C. I. L. 11,93 n. 419; Or. 3116, cf. 3,270; Wi. 2121. — 3) rei traditur. — 4) lepidie traditur. — 5) [Titulum re-
 pertum in agro Tiburtino primus edidit qui descripsit Zdekauer: *bull. dell' inst. di corr. arch.* 1882 p. 252; inde repetivit Dessau C. I. L. 14,357 n. 3471 adiecta adnotatione mea hac: 'Equidem interpretor ita: C. Caesius

sign[a]tis praedis | solvit: M. Iunio Silano [solvit HS] XII m(ilia)
n(ummum); HS LVIII m(ilia) n(ummum) solvit . . . icii (?)
Scipion[i] . . . [a]diect . . . | . . . . . iie . . .

CAPUT XIV.

TESTAMENTA.

Testamentum Dasumii (a. 108 p. C.)¹.

1. [Test]amentu[m] L. Dasumii Tusci?
2. [Quod post vitae cursum con]fectum praest[antissimum est,
rem cum nomine filio relinquere, | quoniam mihi natura negavit,]
amicus rarissim[us] P. Tullius Varro quem genuit filium natu |

'Bassus (v. 2) agrum eum, in quo titulus repertus est, vendidit cuidam homini, mandatario opinor A. Furii Rufi (v. 1), pretio sestertium LXX m. n., quam summam deinde secundum formulam a Gaio 3,129 indicatam expensam tulit eidem Rufo. Iam is cum solvere vellet, venditor autem (sic suppl. v. 2) abesset, pecuniam solvit duobus nominibus Silano et Scipioni, scilicet XII m. n. illi, huic autem LVIII, ita ut hi praediis subsignatis se obligarent pecuniam eam Basso se exsoluturos esse. Simul ad fidem plene liberandam id ipsum in fundo suo incidendum curavit. — C. 'Caesius Bassus non solum nihil impedit quominus habeatur pro amico Persii, sed favent aliquatenus nomina M. Iunii Silani et nescio cuius Scipionis apta omnino aetati Tiberianae.' Extrema corrupta sunt nec restitutionis satis certae. TH. M.]

1) C. I. L. 6,2,1349 n. 10229; Wilm. 314. Magnae tabulae marmoreae, cui inscriptum erat hoc testamentum (a. 3 m., l. 1 m.), frustula quaedam a. 1820 et 1830 prope Romam reperta sunt, quibus totius tabulae altitudo fere integra conficitur, latitudinis vix septima pars. Reliquiae mediae et tabula effractae sunt; initio minor numerus litterarum deesse videtur quam in fine; omnino singulos versus octogenos litteras continuisse intellegitur ex versuum 61/2 et 63/4 supplementis certis. Supplementa temptaverunt Ambrosch, annali 1831 p. 388, plenius paulloque audacius Rud. ZGR. 12,301; novissime ea retractavit Mo. in C. I. L. l. l., unde hic repetuntur. Annum indicaverunt consulum nomina v. 124 servata. Testatorem fuisse Dasumium quendam probabile est; qui num fuerit auctor SC. Dasumiani, cuius in D. 40,5,36,51,4 mentio fit, non constat. [Notus est L. Dasumius Tullius Tuscus (C. I. L. 6 n. 1526) filius naturalis P. Tullii Varronis, adoptatus sine dubio a nescio quo L. Dasumio Tusco; eius Tusci hoc esse testamentum, et Varronis filium heredem primo loco in eo institutum sub nominis ferendi condicione, cum Borghesio putaverim, quamquam ipse Borghesius postea reiecit; initium formavi, quasi haec certa essent. TH. M.]

*primum, si eum pater nome*n meum laturum po[*llicitus erit,*
.. || .. mearum fortu]narum ex uncia [*heres esto . . . . | cernito*-5.
que in diebus C prox]imis quibus scie[*rit poteritque.* .. *Item |*
Dasumia .. filia mea p]ientissima mihi [*heres esto ex .. cernito-*
que eadem condicione. Item . . . . f]ilia Serviani ex [*.. mihi heres*
*esto cernitoque eadem condicione. | Item . . . .]*us meus mihi heres
*[esto ex .. cernitoque eadem condicione. Item || . . . . et .. m]*ihi 10.
*heredes sunt*o [*ex .. cernuntoque eadem condicione. Denique*
*.. eadem condicione ex .. m]*ihi heres esto.¹

Si Da[*sumia filia non creverit, .. ex .. mihi heres esto,*
*item | . . . . ex .. mihi heres e]*sto, iique cernunto [*in diebus C*
proximis quibus scierint poteruntque. | Si nec eorum quisquam]
*creverit, tunc Sy*²[*.. mihi heres esto . . .] |*

[*.. Amicis]* infra scriptis qu[*isquis mihi heres erit || dare* 15.
damnas esto singul]is auri p(ondo) libras: Iuli[o . . . . | . . . .]no,
 Volusio Iuliano, [*. . . . | . . . . Plinio (?)*] Secundo, Cornelio [*Ta*
cito (?), ... | . . . . A]uspicato; singulis [*argenti p(ondo) . . . . |*
. . . . Mi]nicio Iusto, Fabul . . . . (*multisque aliis usque ad v. 26*)³.

[*.. Pro (?)*]culo iuriconsulto, Ateio M[*.. | ..*]no, Cor- 27.
 nelio Seni, Iulis Threp[*to et . . . | ..*]oro adfini meo X CXXV
 co[*.. || . . . fidei*]que eius eorumque comitto u[*t . . . | . . . sub* 30.
*inscriptione nominis m]*ei consecrent; Cordubae it[*em . . . | . . .*
sub inscrip]tione nominis mei consec[*rent . . . | . . . Volo*] opera
 supra scripta fiant ei[*us eorumque arbitrato . . . | . . . fidei*]que
 eius eorumque commit[*to ut perficiantur . . . || . . . ita ut supra* 35.
scriptum] est.

Dasumiae Syche nutric[i do lego . . . | . . .] Venugum Ar-
 rum piscator[*es . . . | . . . item .. quae*] elegerit praeterquam X
 C[*.. | . . . item argenti es*]cari et potor[*i*] ex meo quod e[*le-*
gerit . . . | . . . item chartam si]ve philuram calculatorem . . . ||

[*.. . e]*t Sabinum notarium et My[*.. | . . . rat*]ionibus 40.
 redditis cum cont[*ubernalibus suis liberos esse volo. Item . . . .]*m
 cocom et Crammicum c[*.. | ..*] et Diadumenum notarium
 [*.. | . . . item ..*]onem sumptuarium ration[*ibus redditis cum*

1) Sequitur virgula capitis indicandi causa, hic et v. 55. — 2) Recte
 fortasse editores priores nomen Syches nutricis hic suppleverunt e v. 35. —
 3) Fieri potest ut etiam vv. 27 et 28 ad hoc caput trahendi sint.

45. *contubernali sua || ita ut eam in m]atrimonio habeat fidele. Iu-
[beo ... | ... in a]rculis pusillis componi. Tu ...*

... [C]olono lib(erto) X cIō; Dasumiae Sy[che libertae X
... | ... li]b(erto) X cIō; Heliopaedi li(berto) X cIō; Ca[... |
50. ...] singulis X cIō; Eurotae lib(erto) X [... || ... volo dar]i.

Eros vestiarius ratione u[t oportet reddita ... | ... pceda]-
gogus ratione reddita, Pho[ebus .... liberi sunt. | Si que]m
ex his alio scripto liberum [esse vetuero, is liber ne esto. ... |

... Quodcum]que vicensimae nomine e[a lege publica debe-
bitur ... | ... propter eos omn]es quos liberos esse iussi, eo
55. s[oluto iis qui solverunt heredes meos || reddere volo fideique it]em
eorum committo.

Quis[quis mihi heres erit dato .. et ... | ... denarios .. ita
ut ii dent tri]buant concedant sine ull[a controversia .. liberto
fundum ... | ... preti denariorum .. et ho]c amplius X V̄ et
hoc ampli[us ...; item ut supra nominati ... | ... ancillae]
cum primum manumissa [fuerit, dent tribuant concedant ... |
60. ... a]rculam, Thal[l]um ornato[rem ... || ... item ut supra no-
min]ati dent tribuant concedan[t sine ulla controversia ... | ...
Thau]masto Anatellonti liberti[s in singulos annos quandiu quis
eorum | vivet, initio cuiusque an]ni vestiari nomine singul[is de-
narios ... | ... item Te]rpno Achilli Heliopaedi lib[ertis initio
cuiusque anni vestiari | nomine singulis in sing]ulos annos quan-
65. diu quis eo[rum vivet denarios ..; item ... || ... libertis quan-
di]u quis eorum vivet initio c[uiusque anni vestiari nomine de-
narios .., idque | ita ii danto cura]ntove dare.

Infra scriptis c[ondicionibus do lego Septumae Secundini |
materterae meae patera]m auream meam maxima[m ... | ...
es]t et Diadumenum cubicul[arium ... | ... e]t Stephanum dro-
70. pacatorem [... || ...]orem et Faustum sutorem e[t ... | ...
paria m]ularum quae elegerit cum [carrucis. Do lego Septumae]
materterae meae pienti]ssimae hoc amplius Epaphro[ditum ... |
...]tum medicum, Philocyrium [... | ... item signa mea au-
re]a et argentea omnia et ima[gines argenteas meas omnes ... |
75. ... Rogo autem pie]tatem tuam, ut cures in pub[lico proponi
signa deorum imperatorumque,] quae ubique habeo, in amp[lio-

1) Sequitur virgula capitis indicandi causa ut v. 11.

rem nominis nostri honorem. | Rogo item ut . . . d]ispensatorem rationibus [redditis . . . | . . . et . . .]em et Eutythen cubicu(larium) maio[rem(?) manumittas . . . Hoc | amplius do lego materterae Septumae Secundin[i . . . || . . . Menecraten Paede]rotem. 80. Menecraten et Paedero[tem rogo ne manumittas, | sed in eodem o]pere illos habeas donec viv[ent, quo habui ego, . . . | . . . quoniam n]ullo merito meo tam valde [offenderunt . . . | . . . gestione improba et ini]qua. Septumae materterae m[ae hoc amplius do lego . . . | . . .]us meis habuit fideique eius n[. . . || . . .] 85. committo. Hoc a]mplius Septumae matertera[e meae do lego . . . | . . . cu]rsorem, Encolpium actorem [. . . | . . . denique sestertiu]m sexagies quod beneficio . . .

[Memoriae | meae colendae caus]a intra biennium quam mo[rtuus ero, quisquis mihi heres heredesve erunt, | eorum fidei com]mitto, uti praedium, in quo[d per eos, quorum curae mandavi ut secundum || verba testamenti hui]us reli[quias] meas con- 90. d[erent, . . . | . . . reliquiae] meae inlatae fuerint, cui[cumque sive antea sive testamento hoc libertatem | dedi sive codicillis ded]ero, prae[t]erquam Hymno pess[ime de me merito, . . . | . . . iis cum adiacen]tibus silvis instructum ma[ncipio dent ita, ut ne de nomine eorum exeat, neve . . . | . . . vendant, pig]nore dent, cedant, condonen[t; eius autem qui ex his decesserit portionem || reliquis volo ad crescere, done]c in rerum natura esset un[us eo- 95. rum. Quodsi liberti libertaeque in rerum . . . | . . . natura omnes esse de]sierin[t, t]unc ad libertorum [meorum posteros, donec in rerum natura sit | unus eorum, idem volo perti]nere; quod si esse desierit [ultimus eorum] . . . |

. . . [Cum a]utem in tam multas partes [id praedium distribuerim . . . | . . . nec pariter om]nes un[i]versa possidere rel[icta sibi possint, . . . ex iis . . . || . . . curatores praedii eius 100. A]chillen, Heliopaeden, Cym[aeum(?) constituo, omnium autem, quibus in id . . . | . . . ius est, suffragio cu]ratorem substitui curatori [qui decesserit iubeo, et ab eorum uno, quem ipsi | curatores elegerint,] alimenta omnia computar[i et redditus distribui volo. Sic enim effectum iri exist]imo, ut ab uno omnia percip[iant omnes] . . .

. . . [Fidei omnium her]edum meorum committo, t[uae autem maxime, carissima filia, . . . || . . . ne pati]aris post me quem- 105.

quam ill[o loco sepeliri neque eorum quos ipse manumisi ... |
... neque in post]erum libertorum tuorum.

- P[orro monimentum meum colere volo ex libertis ... | ...
meis praeci]pue Thaumastum et Anat[ellontem, aditum autem et
ambitum ... | ... eo volo habere omni]es, quos s[er]ve ante testa-
men[tum sive testamento postea]ve manumisi, practer | te, Hymne,
110. qui quamvis] plurimum tibi praestitiss[em ... || ... ipse recor-
daris qua]e a te passus sim aut timuer[im.] ... |

- [Corpus meum] Ursi Serviani domini mei et [. . curae com-
mendo ... | ... lectu]m ferri volo per Serviani mei li[beros.
Monimentum volo . . liberti cura ... | ... intra dies . . post-
quam defu]nctus ero consummari, in q[uod impendantur dena-
riorum milia ... | ... Sumptuum rationem eu]m reddere volo
115. Serviano me[o. Item cura eius volo lapidi incidi ... || ... testa-
menti huius exempli]m et poni ad latus monimen[ti mei.]

- [Quisquis heres heredesve ... | ... mihi erit eruntve, e]um
eosque rogo fideique eiu[s eorumque committo, ut quae cui hoc
... | ... testamento dedi t]egavi, ea vicensimis omnib[us non
deductis persolvantur, et aut reddant quod solutum erit vicensi-
mae] nomine aut vicensimae n[omine cum eo ad quem ea res
pertinebit ... | ... pacis]cantur aut decidunt aut in [arbitrum
compromittant.] ... ||

- ¹20. ... [Si quid codicillis alio]ve ge[ner]e scriptum sig[natum-
que reliquero, valere volo, quasi testamento ... | ... scriptum
signatu]mque reli[quisse]m.

Liturae [inductionesque quae in hoc ... | ... testamento in-
veniuntur, i]am testam[ent]i faciundi [et signandi tempore ibi
fuerunt.]

[Testamentum | scribendum curavi per . .]ntidiu[m C]am-
panum testa[mentarium ... | ... Acl]io H[adria]no et Trebatio
Pr[isco cos.] ||

125. [Quisquis mihi heres heredesve erun]t, do lego damnasq[ue
esto dare ... | ... imp. Caesari Nervae Traia]no Aug. Ger-
manic[o Dacico, ... | ... Sos]io Senecioni singu[lis arge]nti p.
V; Otacilio Or[... | ...]medico HS X. I[tem ... || ...]s HS
130. CCCC, ex qu[orum reditu ... | ...] Eurota lib[... | ...]tione
di[... | ...]c ex .....

2. Testamentum Galli cuiusdam civis Romani. (Saec. I p. C.)¹

.. [cellam, quam | a]edificavi memoriae, perfici volo ad I,¹
exemplar quod dedi ita, ut ex[e] [d]ra sit eo [loco²], in quo statua
sedens ponatur marmorea ex lapide | quam optumo transmarino,
vel³ aenea ex aere tabulari quam optumo, | alta⁴ ne minus p(e-
des) V. Lectica fiat sub exedra et II subsellia ad || duo latera 5.
ex lapide transmarino. Stratui ibi sit quod sternatur | per eos
dies, quibus cella memoriae aperietur, et II lodices et cervi-
calia duo par(ia) cenator(ia) et abollae II et⁵ tunica. Araqu(e)
ponatur ante | id aedific(ium) ex lapide Lunensi quam optimo
sculpta quam optume, in qua ossa mea reponantur. Cludatur-
q(ue)⁶ id aedifi(cium) | lapide Lu[n]ensi ita, ut facile aperiri et 10.
denuo cludi possit.

Colaturq(ue) id ae[d]ificium et ea pomaria et lacus arbi-
tratu Philadelphi et Veri libertorum meorum, impensaq(ue)
praestetur ad reficiendum⁷ restituend(um), si quid | ex iis vi-
tium corruptumq(ue)⁸ fuerit; colaturq(ue) a trib(us) topiaris
et | discentib(us) eorum, et si qui⁹ ex iis decesserit decesserintve
subtra[c]tusve erit in vicem eius eorumve alius alive¹⁰ substi- 15.
tuant(ur); accipiantque¹¹ singuli ex trib(us) tritici modios LX
in ann(os) sing(ulos) et vesti[ar(i)] nomine XXX¹². Aquila au-

1) *Hoc testamenti fragmentum folio membranaceo (cuius marginibus imminutis paginae prioris versuum quorundam litterae primae, posterioris extremae perierunt) saec. X servatum in bibliotheca Basileensi a W. Wackernagel repertum ab Ad. Kiessling (Anecdota Basileensia, 1863) primum editum est; denuo cum notis criticis et exegeticis ab E. Huebner, annali 36, 200; Wi. 315. Id apparet descriptum esse de monumento Lingonis cuiusdam in Gallia Lugdunensi (II, 6). Bene igitur Hu. testamentum cum iure civili conceptum sit, factum esse conicit post Lingones ab imperatore Othone civitate Romana donatos (Tac. hist. 1, 79), neque vero multo post, cum stricta iuris observatio et genus dicendi saec. I indicent. Textum mendose descriptum emendarunt cum K. et H. tum Mo. et Henzenus in notis ad H. Novissime tractavit Hu. Multa, 305—7. — 2) om. — 3) ubi. — 4) altam. — 5) abollet II. — 6) cludatur mutatum in cludatur. — 7) p[re]stetur // reficientium. — 8) corruptumque. — 9) quid. — 10) alioque. — 11) accipiantue. — 12) Mo. dari triticum putat, ne monetae depravat[i]o libertis noceat, unde post Neronem conditum esse testamentum colligit. Hen. con[i]. X XX.*

tem nepos meus et h(eredes) eius haec prae|stare debeto debento. Inscrībanturq(ue)¹ in aedificio extrinsecus | nomina mag(istratum), quib(us) coeptum erit id aedificium et quot annis vixero.

20. Si || quis alius aliave unquam in iis pomariis, quemadmodum eos | . . 12 . . eri . 5 . ac umii . . 20 . . indussi², combustus | sepultusve confossusve conditusve consitusve propiusve iis pomaris [erit sive aliquis] aliquid³ adversus ea facturus fuerit, quae s(upra) s(cripta) s(unt), id h(eres) h(eredes)q(ue) mei⁴ d(amnas) [d(amnates)⁵] esto sunto, ea omnia ita fieri neq(ue) aliter fieri.

25. Loco || autem huic lex haec in perpetum dicitur: neque⁶ quisquam post me do|minium potestatemve eorum locorum habeto nisi in hoc, [ut⁷] melius co|lantur et conserantur perficianturq(ue). Aditum [itum actum ad id aedific(ium) 20 | 18 habeant quicumque] ad id colendum⁸ pedib(us) et vehiculis et II, 1. staticulis | [adibunt . . . . Si quis]⁹ || combustus suffossusve monumentumve¹⁰ factum illatave ossa propiusve iis posita | quidve a¹¹ quibus factum fuerit [in⁷] iis pomariis et locis et saeptis¹² eorum, que[m] ad modum supra scripsi, Sex. Iul(ius), Sex. Iuli Aquilini fil(ius), Aquila et h(eres) h(eredes)q(ue) eius s(upra) s(criptus) s(cripti) [si¹³] ita factum non fuerit adversusve aliquid factum fuerit, aut non caver[int] || ab herede heredibusque suis, ut ita omnia serventur quem ad modum s(upra) [s(cripsi), d(are) d(amnas)] d(amnates) e(sto) s(unto) rei¹⁴ public(ae) civitatis Ling(onum) HS n(ummum) C¹⁵. Haec poena omnibus domini[s] | huius possessionis in perpetum¹⁶ inferatur.

Om(ne)s autem liberti mei et liber[tae], | quos et vivos et quos hoc testamento manumisi, stipem conferant | quotannis

1) III (corr. ex IIII) scribanturq.; em. Huschke. — 2) H.: [locos coli, cons]eri, [perfici], a[di]t[um] [ad eos fieri i]ussi. M.: [hortos det]er[mini]avi et l[acum] [margin]e in[cl]ussi. — 3) pomeris aliquid. [Supplevi ego. Th. M.] — 4) Hu. con.: heredesque mei heredis propter I, 17. II, 3. 5. 9. — 5) om. — 6) ne Kiessling. — 7) om. — 8) colentium. — 9) Hu. recte: Si vero, quae s. s. s., facta non fuerint, sive quis alius unquam. — 10) monimentive. — 11) propius imponi queant. [Emendavi ego. Th. M.] — 12) septis. — 13) om. — 14) modum s. desit. — 15) Intellege C, i. e. centum milia. — 16) ¶perpetua.

singul[i nummos sing(ulos). Et] Aquila nepos meus et [h(eres) eius¹] praestet² quotanni[s n(ummos) . .], || ex quibus edulia 10. [quisque sibi]³ paret et potui, quod profanetur⁴ infra ante cel- lam memoriae quae est Litavicrari⁵, et ibi consumant⁶ | moren- turque ibi donec eam summam consumant.

Vicibus ex se cura tores ad hoc officium nominent, qui id officium annuum⁷ habeant, habeantque potestatem exigendi hos nummos; mandoque hanc curam || Prisco Phoebo Philadelpho 15. [V]ero⁸ posteris(que) eoru(m)⁹, curatoresque¹⁰ ita nom[i]nati s(acra) f(aciant)¹¹ quotannis in ara quae s(upra) s(cripta) est kalendis Aprilibus Maiis Iu[niis Iuliis August(is) Octobrib(us)¹².

Mando autem curam funeris mei [et¹] exequiarum et rerum omnium et aedificiorum monumentorumque meorum Sex. | Iulio Aquilae nepoti meo et Macrino Regini f(ilio) et Sabino Dum- nedor . .¹³ || f(ilio) et Prisco¹⁴ l(iberto) m(eo) et procuratori, et 20. eos rogo agant curam harum rerum | omnium, eorumq(ue) pro- batio sit earum rerum, quas iussi post mortem | meam fieri.

Volo autem omne instrumentum meum, quod ad ve[nandum et aucupandum paravi¹⁵, mecum cremari cum lanceis, gladei[s], | cultris, retibus, plagis, laqueis, thalamis¹⁶, tabernaculis, formi- dinibus, || balnearibus, lecticis, sella gestatoria et omni medi- 25. cament[o et] | instrumento illius studi, et navem Liburnam¹⁷ ex scirpo¹⁸, ita [ut¹⁹] in|de nihil subtrahatur, et vestis polymit(ae) et plumatae²⁰ | quicquid reliquero, et stellas²¹ omnes ex²² cor- nibus alcinis || . .

---

1) om. — 2) prestat. — 3) Erasae litterae quinque. — 4) profaneitur. — 5) Utrum loci an personae hoc sit nomen, non liquet. In mentem revo- cat K. Litavicum Haeduum e Caes. bell. gall. 7,37. — 6) Spatium vacat in codice. — 7) annua. — 8) ex vel ero cod. Cf. I, 11. — 9) teris eorum dubi- tanter legit Kiessl. — 10) qui. — 11) s(acra) f(aciant)] Huschke, sacrific- tent Kiessling, qui cod. — 12) octobris. — 13) In memoriam revocat K. Dumnorigem, principem Haeduorum, Lingonibus confinium, e Caes. b. g. 1,9. — 14) pristo. — 15) Venatum et aucupium a Romanorum moribus aliena fuisse constat. Cf. Tac. ann. 2,56: venatu et quae alia barbari celebrant. — 16) calamis, scilicet aucupatoriis, e Mart. 14,218 coniecit Hercher. — 17) Ibis Liburnis inter alta navium. Hor. epod. 1,1. — 18) et scurpo; K. emendavit e Plin. h. n. 7,206: naves in Nilo ex papyro et scirpo. — 19) om. — 20) plumari quod. — 21) K. commendat sellas. — 22) et.

3. Kaput ex testamento¹.

- Kaput ex testamento P. Aeli Onesimi Aug(usti) li[berti]. |
 Civitati Nacolensium patriae meae amantissimae quamvis
 p[lu]rimum debeam, pro mediocritate tamen peculioli mei dari
 volo | HS CC n(ummum) ea condicione, uti arbitrato Corneli
 5. . . . ini et Corneli [He]syci faeneretur ea pecunia et ex usuris
 q[uod conf]ectum fuerit, p[ro]ximo triennio in sitonico² tri-
 buant, ut q[uod]d[ic]t[uod] annis possit e[o] frumentum comparari.
 Et peracto triennio volo eius omnis pecuniae usuras quodquod
 annis civibus meis dividi politograp[hia]³ facta, die felicissimo
 10. natali domini n(ostri) Traiani Hadriani. Sport[u]li[s] autem
 partem dimidiam eius usurae tribui volo sic, ut [p]ar[s] | dimi-
 dia die festo eoru[m, quae . . .]idia appellantur, er[ogetu]r . . .

4. Kaput ex testamento a. 385.⁴

. . . . Ex(em)pl(um) tes(ta)m(enti) partis: |

‘Pos(tumius) Iulianus v(ir) c(larissimus), sanus, salbus, sana
 quoq(ue) mente in tegroq(ue) consilio, memor condicionis omne⁵
 testamentu(m) | feci.’

Inter cetera:

- ‘Civibus Prae(nestinis) dari bolo ex | massa Prae(nestina)
 5. kasam cui vocabulum est Fulgerita, || regione Camp(ania) ter(ri-
 torio) Prae(nestino), ita ut ad memoriam⁶ | meam per singulos
 annos sine dubio colant | spiritum meum, ita tam(en) ut con-
 locent statua(m) nomin(is) | mei in foro et hoc ipsu(m) ex(em)-
 10. pl(um) testam(enti) ascribant ibi, et non || hab(ean)t potest(atem)
 | dextraendi⁷, ut si qua(n)do alienare⁸ boluerint, | fiscus possideat.

[1] *E titulo reperto in oppido Phrygiae Nacolia, quem descriptum a Sterrettio Americano edidi Ephem. epigr. 5 p. 585 n. 1370; finis deest.* TH. M.] — 2) *Vocabulo σιτωνικόν Graeci pro pecunia frumentaria utuntur.* — 3) *Politographia hic est civium recensensus ante divisionem faciendus.* — [4] *C. I. L. 14,312 n. 2934; Orelli 4360. Praeneste in basi statuae dedicatae Postumio Iuliano c(larissimae) m(emoriae) v(iro) ob meritum amo-rem et religionem, quam erga cibes universus habere satis dignatus est; defunctus est Iulianus XVI kal. Dec. d. n. Arcadio Aug. et Bautoni v. c. conss. (a. 385).* TH. M.] — 5) *Intell. humanae.* — 6) *memorim.* — 7) *Intellege distrahendi.* — 8) *alienari.*

5. Codicilli a. 175.¹

Exemplum codicillorum. |

Have mihi, domine pater; | vale mihi, domine pater. | Cum ad te haec dictarem, infelicis²simum te aestimavi, ut eras, cum 5. me | hoc mitteres. Peto, ut monumentum | mihi facias dignum iuventuti meae. | A te peto Eutychianum alunnum | meum manumittas vindictaque || liberes; item Aprilem servum meum, qui 10. solus ex ministerio meo superavit. |

Scripsit XV kal. April. Sirmi L. Calpurnio Pisone, P. Salvio Iuliano cos.²

6. Gesta de aperiundo testamento a. 474.³

Leone iun. p(er)p(etuo) Aug(usto) s(ub) d(ie) prid. nonar. III, 8. Novembr. Rav(ennae) apud Pompliu[m] *Preiecticum iun. et Fl. Proiectum*, | et iterum⁴ mag(istratus), praesentib[us] Aelio Marino Commodiano Constantio⁵ iun., Ocremodio⁶ Victore, Popilio Calomnioso et Melminio Cassiano principalibus⁷, Pascasia h(onest) f(emina) d(i)x(it):

'Offero carta testamenti, q(uo)d [Constantius maritus meus fecit. Peto ut] eam⁸ suscipi inbeatis. Testibus praesentibus 10.

[1] C. I. L. 10,768 n. 7457; Or. 4359. *E lapide magno Cephaloedii in Sicilia reperto, quem post alios descripsi et edidi ego l. l. Th. M.*] — 2) Consules sunt ordinarii a. p. C. 175. — 3) *Servatur Parisiis in bibliotheca nationali n. 8842 papyrus scripta Ravennae saec. (secundum Marinium) sexto ineunte, continens in paginis quae supersunt octo gesta quina de aperiendis testamentis quinque diversae aetatis nec temporum ordine relata. Horum testamentorum id quod exhibemus scriptum paginis tertia quartaque antiquissimum est. Omnia ediderunt Maurini a. 1757 in operis Nouveau traité de diplomatique vol. 3 extr. (cf. p. 629), unde repetiverunt Marinius papiri diplomatici 1805 p. 110; Spang. 90; Savigny verm. Schriften 3,122. [Ad archetypum nostra causa recognovit E. Hauler Vindobonensis; qui quae emendavit eorum non adnotavimus nisi potiora. Th. M.]* — 4) *Formula et iterum sic solet inseri in his testamentis inter nomen nominare eorum apud quos res agitur et vocabulum mag.; quid significet, parum liquet.* — 5) constantio om. *Marinius quique eum compilarunt, non Maurini.* — 6) ocremodio parum certum est; videtur quiddam emendatum esse, fortasse ore mutatum in cre. — 7) i. e. primatibus inter curiales; cf. C. Th. 12,1,151: *Municipalia gesta non aliter fieri volumus, quam trium principalium praesentia.* (396 p. C.) — 8) eam *Maurini*; in codice ante suscipi cernitur eū, quod potest esse eam vel eum vel eas.

ostendi, ut, si signacula vel superscriptiones suas recognoscunt, dignentur edicere; eam resignari praecipiat, linum in[cidi, aperiri et per ordinem recitari faciatis, quo voluntas defuncti possit agnoscī.]

Pom]pulus Preiecticius¹ iun. et Fl. Proiectus mag(istratus) d(i)x(erunt)²:

‘Suscipiatur carta testamenti, quae offertur; testibus praesentibus ostendatur, ut, si signacula vel superscriptiones [suas recognoscunt, singuli edicere non morentur].’ |

12. Cumque ca]rta testamenti suscepta f(uisset) et testibus praesentibus³ ostensa, Fl. Bonifacius⁴, v(ir) d(evotus), apparitur⁵ inl(us-
tris) [p(raefecti)] p(raetori)o⁶ d(i)x(it):

‘In hoc testamento interfui. Agnosco signaculum et superscriptionem meam.’

[. . . Heraclius . . . dixit:

‘E]go in hoc testamento interfui, agnosco anuli mei signaculum, superscriptionem⁷ meam; sed et infra⁸ subscripsi.’

Fl. Probacius v(ir) d(evotus) app(aritor) sedis s(upra) s(criptae) d(i)x(it):

‘In hac voluntate interfui. Agnosco⁹ [signaculum et superscriptionem meam; sed et] intrensicus subscripsi.’

14. Et iterum mag(istratus) d(ixerunt):

‘Quid [et de aliis testibus, quorum] signacula hoc testamento infixa [vidimus?]

Fl. Bonifacius, Proba[cius], Heraclius vvv. ddd.¹⁰ d(ixerunt):

- IV, 1. ‘Constat una nobiscum Simplicium . . . , | qui mortuus est, Exuperium v(irum) h(onestum)¹¹, Pamonium v(irum) d(evotum) et Georgio viro devoto, qui absentes sunt, in hoc testamento interfuisse, quorum signacula et superscriptiones recognoscimus.’ |

1) sic codex. — 2) dxx codex. — 3) praesentibus om. edd. — 4) sic cod., non Bonifatius. — 5) id est apparitor. [Sed recte fortasse Pick commendat apparit(or) v(ir)i. Th. M.] — 6) [inl (vel i) po cod., non inbpō, ut est in edd.; esse debuit opinor inl. ppo. Th. M.] — 7) erscriptionem fere evanuit. — 8) et infra fere evanuit. — 9) sco fere evanuit. — 10) Quae sunt in edd. ind. a vv. intrensicus subscripsi usque ad Heraclius vvv. ddd. hodie ita desiderantur, ut in mediis apices elementorum quidam suspensint, in fine litterae liu llll dd. — 11) h. potius quam quod est in edd. d.

Mag(istratus) d(ixerunt):

‘Quoniam de agnitis signaculis vel superscriptionibus testium responsio patefecit, nunc carta testamenti resignetur, linum incida[tur], aperia[tur], et per ordinem reci[tetur]¹; et inciso lino ex offi(cio) reci(tatum) est:

‘Fl. Constantius v(ir) h(onestus), tinct(or) publicus, procedens sanus sana mente integroque consilio, cogitans condiciones humanas et repentini casus, praesentibus testibus numero competenti, in hac cartula testamentum feci, idque scribendum dictavi Domitio² Iohanni for(ensi), cuique ipse³, litteras ignorans, subter manu propria signum feci; | quod⁵. testamentum meum, si quo casu iure civili seu praetorio⁴ vel alia quaelibet iuris ratione valere non potuerit, etiam ab intestato vice codicellorum meorum valere illud | volo, hac valeat, ratamque hanc voluntatem meam esse cupio et iubeo: Pascasia, h(onesta) f(emina), iugali[s mea heres mihi esto⁵].

7. Laudationes funebres.⁶

a. Laudatio Turiae. (746—752 a. u.)⁷

. . . . . mo]	rum probit[ate . . . .
rum	permansisti prob . . . . 1,1.

1) post reci spatium vacat. — [2] domino malim. Th. M.] — 3) ipse om. *Marinius cum seqq.* — 4) casu uel civili vel praetorio *Marinius (cum seqq.)*, recte *Maurini*. — 5) *Charta aperturæ ipsa integra est, sed non recepit nisi principium testamenti.* — 6) *Laudationum funebrium habitarum mulieribus (id quod inde ab a. 364 usu venisse refert Liv. 5,50) duarum mar-mori incisarum ad nos pervenerunt reliquiae, ex quibus quae ad ius privatum pertinent, hic propono.* — 7) *Tabulae, cui laudatio haec inscripta fuit, inferior pars adhuc exstat Romae, superioris tria frusta saec. XVI descripta (duo ab I. M. Suarez, tertium ab Iacobo Sirmond), hodie latent; latuit etiam Sirmondianum apographum usque ad a. 1860, quo a G. B. de Rossi in bibliotheca Parisiensi inventum est. Totius tabulae reliquias edidit commentario adiecto Mo. Zwei Sepulcralreden, 1864. (Berl. ak. Abh. 1863 p. 455). Textus repetitus est in: ZRG. 5,161, disputatione addita Huschkii de iis, quae ad ius in laudatione spectant; item C. I. L. 6,332 n. 1527. — Maritus, qui ipse hanc laudationem uxori defunctae scripsit, cum (II, 1—20) proscriptum se ab ea servatum et deinde a Caesare restitutum esse dicat, Mo. vidit esse C. Lucretium Vespillonem eum, quem proscriptum ab uxore Turia morti ereptum esse Val. Max. 6,7,2 narrat. Turia defuncta esse videtur inter annos u. c. 746 et 752. Laudationis partes quae ad ius non spectant omisi. Capita in tabula ipsa eminentibus in marginem litteris distincta sunt.*

Orbata es re[*pente ante nuptiar*]um diem utroque pa[*rente in rustica soli*]tudine una o[*ccisis*. *Per te maxi*]me cum ego
5. in Macedo[*niam abissem*], || vir sororis tua[*e C. Cluvius in A*]fricam provinciam, [*non remansit inulta*] | mors parentum. |

Tanta cum industria m[*unere es p*]ietatis perfuncta ef[*flagitando et*] | vindicando, ut, si praes[*to fu*]issemus¹, non amplius[*s praestitissemus*. *At*] | haec habes communia cum [s]antissima femina s[*orore tua.*] |

10. | Quae dum agitabas, ex patria domo propter custodia[m *in pudicitiae, sumpto*] | de nocentibus supplicio, e vest[*i*]gio te in domum ma[*terterae² contulisti, ubi*] | adventum meum expectast[*i*]. |

Temptatae deinde estis, ut testamen[tum *patris*], quo nos eramus heredes, rupt[*um diceretur*] | coemptione facta cum uxore:
15. ita necessario te cum universis pat[*ris bonis in*] || tutelam eorum, qui rem agitabant, reccidisse: sororem omni[*um rerum*] | fore expertem, quod emancupata esset Cluvio. Qua mente ista acc[*eperis, qua iis prae*]]sentia animi restiteris, etsi afui, conpertum habeo. |

Veritate caussam communem [t]utata es: testamentum ruptum non esse, ut [i]uterque potius | hereditatem teneremus, quam
20. omnia bona sola possideres, certa qui[*dem sententia*] || te ita patris acta defensuram, ut si non optinuisses, partituram cum s[*orore te adfir*]mares: nec sub condicionem tutelae legitimae venturam, quouis per [i]egem in te ius non | esset, neque enim familia[e] gens ulla probari poterat, quae te id facere [cogeret:] | nam etsi patris testamentum ruptum esset, tamen iis, qui intenderen[t, non esse id] | ius, quia gentis eiusdem non essent. |

25. | Cesserunt constantiae tuae neque amplius rem sollicitarunt: quo facto [re]verentiae in patrem, | pietatis in sororem, fide[i] in nos patrocinium susceptum sola peregisti. |

Rara sunt tam diuturna matrimonia, finita morte, non di-
29. vertio in[*errupta: nam contigit*] | nobis ut ad annum XXXXI sine offensa perduceretur³. — — —

37. Omne tuom patrimonium acceptum ab parentibus communi diligentia cons[*ervavimus:*] | neque enim erat acquirendi tibi

---

1) [fu]jissimus traditur. — 2) Hu.: mariti. — 3) *Sequentes versus octo omisi.*

cura, quod totum mihi tradidisti; officia [ita par]titi sumus, ut ego tu[t]elam tuae fortunae gererem, tu meae custodiam sust[ineres. Multa] || de hac parte omittam, ne tua propria mecum 40. communicem: satis sit [hoc] mi[hi tuis] | de sensibus [indi]casse. |

[Liberali]tatem tuam c[u]m plurimis necessariis tum praecipue pietati praesti[tisti. Ex tuis licet cum laude qu]is alias nominaverit, unam dumtaxat simillimam [tui | . . h]abuisti sororem tuam: nam propinquas vestras d[ignas eiusmodi] || . . of]ficiis domibus vestris apud nos educavistis. Eaedem u[t 45. condicio]nem dignam famili]ae vestrae consequi possent, dotes parastis: quas quid[em a vobis | constitutas comm]uni consilio ego et C. Cluvius excepimus et probantes [liberalitatem, | ne vestro patrimo]nio vos multaretis, nostram rem familiarem sub[didimus | nostraque praedia] in dotes dedimus. Quod non venditandi nostri c[ausa | rettuli, || sed ut illa consilia] vestra con- 50. cepta pia liberalitate honori no[s duxisse consta]ret exequi de nos]tris¹.

b. Laudatio Murdiae (Saec. I p. C.)².

[~ Dis Manibus] . . || Murdiae L. f. matris. ~ || 1.
 . . . || sed propriis viribus adlevent cetera, quo firmiora | probabilioraque sint. |

Omnes filios aequae fecit heredes, partitione filiae data. 5.
 Amor | maternus caritate liberum, aequalitate partium constat. |

Viro certam pecuniam legavit, ut ius dotis honore iudici augeretur. |

Mihi, revocata memoria patris eaque in consilium et fide sua adhibita, aestumatione facta, certas res testamento praelegavit, | neque ea mente, quo me fratribus meis quom eorum³ 10. aliqua | contumelia praeferret, sed memor liberalitatis patris

1) Hic desinit superius tabulae fragmentum; inferius ad ius non spectat.
 — 2) C. I. L. 6,1354 n. 10230. Oratio subscripta dedicationi lapidi binis columnis inscripta fuit, quarum altera a Winckelmanno reperta a C. Fea a. 1784 edita est (Storia delle arti — di Winckelm. 3,202), indeque a Rudorffio denuo edita commentarioque illustrata (Berl. ak. Abh. 1868, 217; ZRG. 9,287). Extat adhuc Romae. Murdiae matri filius habuit vel scripsit hanc laudationem, quam orthographia et scriptura aetati Augusti addic ait Mo. C. I. L. l. l. — 3) forum.

mei | reddenda mihi statuit, quae iudicio viri sui ex patrimonio | meo cepisset, ut ea, ussu suo custodita, proprietati meae resti|tuerentur¹.

CAPUT XV.

IURA SEPULCRORUM.²

1. Prohibitiones alienandi.

1.³ D(is) M(anibus). A. Larcus Adiutor fecit monumentum sibi suis libertis libertabusque posterisque eorum⁴. Hoc m(onumentum) veto veniri, veto donari.

2.⁵ — hoc autem monumentum cum aedificio neque mutabitur neque veniet neque donabitur neque pignori obligabitur, sed nec ullo modo alienabitur, ne de nomine exeat familiae suae.

3.⁶ — fecerunt sibi et suis libertis libertabusq(ue) posterisq(ue) eorum, ut usque ad unum ex domo eorum qui extiterit possideat, ne at exterum perveniat.

4.⁷ — fecit — et sibi et suis posterisque eorum ita, ne de nomine libertorum libertarumve meorum posterisq. eorum exeat.

5.⁸ — ux(ori) — f(ecit) et s(ibi) v(ivus), inq(ue) memoriam perpetuam hortos coherentes sive suburbanum tradidit lib(ertis) libertabusque ex familia ux(oris), — excepitq(ue), ne quis eos venderet, sed per genus ipsorum possessio decurreret vel per adnatos vel manumissos.

6.⁹ — hi horti ita uti o(ptimi) m(aximi)que sunt, cineribus servite meis, — hos neque dividi volo neq(ue) alienari.

1) Qui sequuntur vv. septendecim omisi. — 2) De iure sepulcrorum cf. Läßbert, *commentationes pontificales* p. 54—70; Mo., *Staatsrecht* 2,67; Hu., *die Multa* 315. — 3) Romae. C. I. L. 6,2210 n. 21096. Or. 4388. Integer hic titulus est. — 4) Omnes fere qui sequuntur tituli aut liberis aut libertis aut utrisque posterisque eorum scripti sunt; sed notandum est liberos ius sepeliendi habere, sive heredes patri exstiterint sive se abstinerint, libertos autem non aliter, nisi heredes exstiterint patrono, quamvis quidam inscripserint monumentum sibi libertisque suis fecisse. D. 11,7,6. — 5) Romae. C. I. L. 6,1598 n. 13203; Or. 4386. — 6) Romae. C. I. L. 6,2288 n. 22083; Or. 4403. — 7) Romae. Or. 4387. — 8) Cordubae. C. I. L. 2, 583 n. 4332. — 9) Montisferrati. C. I. L. 5,842 n. 7454; Or. 4417.

7.¹ — ne veneat, ne fiduciare liceat, nec de nomine exire liceat secundum sententias pontificum *cet.*

8.² — ea condicione, ne fiducient, ne vendant, neve alio quo genere id sepulchrum, sive monumentum est, alienare ulli potestas sit *cet.*

2. Multae alienationum prohibitarum.

9.³ — si qui — hunc monumentum — vendere volent, tunc ad rem publicam coloniae Puteolanae pertinebit.

10.⁴ — neque ulli liquebit locationis causa in annis centum quandoq(ue) transvendere; quodsi qui adversus it fecerint, eorum bona pertinere debebunt ad rem publicam Brundisinorum.

11.⁵ — ne de nomine meo exiat; quod si quis id monumentum partemve eius vendere quis volet, vel donationis causa cui mancipare voluerit, aliove quo nomine eius monimenti partem alienare temptaverit, dare damnas esto aerario populi Romani HS XV m(ilia) n(ummum) et collegio pontificum HS XV m. n. et emptor et venditor.

12.⁶ — si quis hoc sepulchrum vel monumentum — vendere vel donare voluerit vel corpus alienum invehere vellit, dabit poenae nomine ark(ae) pontif(icum) HS C n., et ei cui donatum vel venditum fuerit, eadem poena tenebitur.

13.⁷ Hoc monumentum — ne quis a nomine nostro alienare audeat neve in eo corpus extraneum inferri patiatur: alioquin sit facultas cuicumque ex familia nostra⁸ adeundi per querellam pontifices cc. vv., quorum de ea re notio est, et poenam HS L m. n. arcae collegii eorum inferendorum exsequendi.

14.⁹ — quod si quis hunc monumentum vel aedificium donationis causam vel alioque nomine temptaverit facere, dare damnas esto aerario populi Romani HS L m. n., item v(irginibus) V(estalibus) HS L m. n.

---

1) *Romae. Or. 7331.* — 2) *Romae. C. I. L. 6,1122 n. 8456.* — 3) *Puteolis. C. I. L. 10,362 n. 3750; Or. 4430.* — 4) *Brundisii. C. I. L. 9,15 n. 136; Or. 4431.* — 5) *Romae. C. I. L. 6,1344 n. 10219; Or. 4425.* — 6) *Romae. C. I. L. 6,1593 n. 13152; Or. 4427.* — 7) *Romae. Ed. in Mo. Staatsr. 2^a p. VII,1. C. I. L. 6,1368 n. 10284.* — 8) *In alio tit. dictum est: [et]us rei persecutio cuilibet de populo datur, C. I. L. 5,1033 n. 8305.* — 9) *Romae. C. I. L. 6,1421 n. 10848; Or. 4428.*

15.¹ — ita ut ne quis ex hoc agro aedificisve, quibus donationis causa emancipatum erit, de nomine alienasse velit, nisi in persona filiorum aut libertorum suorum, ne simili(?) poena sepulchri teneatur.

16.² — huic munimento intercedet lex, ne donatio fiat; quodsi quis admiserit, inferet aerario p(opuli) R(omani) HS XXX n.

17.³ — si q(uis) hanc ar(cam) vender(e) aut emere aut exacisclaver(it), tunc poen(ae) nom(ine) dabit rei p(ublicae) Aquil(eiensiū) HS XX n. Delator quart(am) accip(iet).

18.⁴ — quisqu(is) hunc mon(imentum) — immutare alioque quo genere vendere aut donare voluerit, tunc dare debebit HS L m. n. aerario p. R.

19.⁵ — hoc monumentum sive locum si quis vendere vel donare voluerit, inferet virginib(us) Vestalib(us) HS XX n. aut aerario populi Romani *cet.*

20.⁶ — si quis autem istam memoriam ex numero filiorum sibe libertorum distrahere voluerit, inf. aer(ario) p(ublico) p(opuli) R(omani) HS I (*L?*) m. n.

21.⁷ — si quis autem hoc vendere voluerit, arcae pontificum HS X m. n. inferet, vel si quis alienum corpus hic intulerit, poenam supra scriptam inferet.

22.⁸ — hoc monumentum | si quis donationis vel emancipationis causa ali tradere voluerit, pri|us inferet arce pontificum SS C. m. denarii. | *cet.*

3. De sepulcro violato et de mortuo inferendo.

23.⁹ — huic monimento manus qui intulerit, dabit sester-tios XX.

---

1) Romae. C. I. L. 6,2127 n. 20061; Or. 4421. — 2) Veronae, sed eo delatus ex urbe. Maffei, museum Ver. p. 320. — 3) Aquileiae. C. I. L. 5,106 n. 952; Or. 7337. Similiter C. 5,979: si quis hanc arcam — vendere aut emere aut exacisclare . volet . . . ; et n. 1102: arcam aperuerit aut exacisclaverit et aliut corpus posuerit. — 4) In via Appia. C. I. L. 6,2202 n. 20989 = Grut. 1133,3. — 5) Romae. C. I. L. 6,1631 n. 13618. Similiter Grut. 881,9. Or. 2145. 4509. 4549. 4610. — 6) Romae. Grut. 827,2. — 7) Romae. Grut. 835,8. — 8) Romae. Fabretti, inscr. p. 49 n. 281. — 9) Romae. Or. 4423.

24.¹ — hui si qui man(us) intul(erit), virginebus Vestalibus solvet poena HS n. V. XX.

25.² — si quis titulum meum violaverit, inferat aerario HS IX n.

26.³ — si quis aeam arcam [po]st mortem eorum aperire vo[lu]eri[t, inferet] decuriae meae⁴ X XXV . . .

27.⁵ — si qui vero post mortem nostram eandem arcam aperire voluerit, inferet convibio veteranorum sive Martensium X. C.

28.⁶ — sibi — libertabusque suis, ita ne quis ubi ego conquiesco, comburat aut cineres suas ponat; quae adversus fecerit, virginibus damnas esto d(are) HS m(ilia) cet.

29.⁷ — huic monumento ustrinum applicari non licet.

30.⁸ — in hoc monumento ali inuri licet nulli, nisi quorum nomina s(cripta) s(unt).

31.⁹ — quisquis hunc titulum — deasciaverit atviolaverit vendiderit, HS CC milia n. aerario populi Romani damnas esto dare cet.

32.¹⁰ — si quis huic monumento post me aliquam controversiam facere voluerit aut de nomine auferre, inferet aerario p. R. HS V. m. n. cet.

33.¹¹ — si quis eum titul(um) adulteraverit, alienigenum corp(us) aut ossa aut cineres in hoc monum(entum) inferre volens, ad hum(andum) non habere et¹² dare debeat a(erario) p. R. HS L m. n. Huic mon(umento) dol(us) mal(us) abesto.

34.¹³ Dis Manibus P. Alfeni Anterotis. Locus exc(eptus) sepulcri et itineris, in front(e) p(edes) XI, in agr(o) p. XXXIII, et poena excepta HS XX cet.

35.¹⁴ . . . Hora[tius . . f.] Balb[us] | municipibus [su]eis

1) Romae. C. I. L. 6,939 n. 5175; Or. 7339; Wi. 291. — 2) Romae. Or. 4424. — 3) Salonis. C. I. L. 3,321 n. 2107; Or. 4429. — 4) Scil. collegii fabrorum et centonariorum. — 5) [Ravennae. Mur. 1131,3. Th. M.] — 6) Oxonii, originis Romanae. Or. 4393. — 7) Romae. Or. 4384. Cf. 7334: ne quis hic urina(m) faciat. 7302: duodecim deos et Deanam et Iovem opt. max. habeat iratos quisquis hic mixerit aut cacarit. — 8) Camusii. C. I. L. 9,42 n. 405; Or. 7332. — 9) Ostiae. C. I. L. 14,128 n. 1153; Or. 7338. — 10) Romae. C. I. L. 6,1075 n. 7788; Or. 2691. — 11) Prope Romam. Or. 5048. — 12) haberet. — 13) Putcolis. C. I. L. 10,241 n. 2039; Or. 4422. — 14) Sassinae Umbriae. C. I. L. 1,265 n. 1418; Wi. 316.

incolesq(ue) | loca sepulturae d(e) s(ua) p(ecunia) dat, | extra
 5. auctorateis et || quei sibi laqueo manus | attulissent¹ et quei |
 quaestum spurcum | professi essent, singuleis | in fronte p. X,
 10. in agrum p. X || inter pontem Sapis *cet.* — || In quibus locis
 nemo huma|tus erit, qui volet sibi | vivos monumentum fa-
 ciet; in quibus locis hu|mati erunt, ei d(um) t)axat) quei |
 20. humatus erit postereisque eius monumentum | fieri licebit.

36.² Aelia Decorata in me'moriam Isionis b(ene) m(erentis)
 mariti una | cum Sextilia Laurina nuru sua cubi culum superio-
 rem ad confrequen|tandam memoriam quiescentium sibi | suisque
 et posteris eorum extruxerunt. | Tabernula autem cum suis su-
 perioribus nullo modo ab hoc loco sacro et religio|so ob tute-
 lam obitorum separari poterit; quod | si adversus ea aliqui in-
 rumpere temptaverint, | inferent singuli rei p(ublicae) Puteola-
 norum HS LL m(ilia) n(ummum) sic ut et foris in titulo scrip-
 tum continetur | in nomine Eucherior(um) nepotor(um); redi-
 tum autem terrulae et aedificii in refectionibus cubi|culorum
 sacrorum et aedificii s(upra) s(cripti) super|stites curabunt.

37.³ T. Flavio T. f. Pal. Vero | equiti Romano aedem fe-
 cit | Vibussia L. f. Sabina mater | quae iubet se quandone in
 ea aede poni et Gn. Ost(iensem) Hermete(m) || maritum suum;
 neque heres meus. Neque heredive meor(um) neque | cuiquam
 licevit in ea aede ponere neque corpus neque ossa; quod | si
 quis adversus ea fecerit, inferet aerario p(opuli) R(omani) HS
 L m. n., item rei pub(licae) | Ost(iensium) HS L m. n.; is autem
 qui detulerit accipere debebit sum(marum) s(upra) s(criptarum)
 quartas. | — (H)ypogaeu(m) et cetera libertis libertab(us)q(ue)
 meis post(erisque) eorum). || Hic monimentus exteru(m) here-
 de(m) non sequitur, set nec donatione(m) facere.

38.⁴ L. Cocceius Adiutor fecit sibi; idem denuntiat, ne
 quis velit | in parte sinisteriore intrantibus neque | commurare
 neq(ue) obruere cadaver; sin autem, dabit rei p(ublicae) Ostien-
 sium HS L m. n. Delator quartas accipiet.

---

1) *Serv. in Verg. Aen. 12,603*: cautum fuerat in pontificum libris,
 ut qui laqueo vitam finisset, insepultus abiceretur. — [2] *Puteolis. C. I. L.*
10,240 n. 2015. Th. M.] — [3] *Ostiae. C. I. L. 14,34 n. 166; Wi. 293.*
Th. M.] — [4] *Ostiae. C. I. L. 14,110 n. 850. Th. M.]*

39.¹ In quem induxi sarcofagum | in quem dum receptus fuerit corpus meum, numquam ullo liceat acced|ere neque aperire et vexare ossa mea, | neque filius neque nepotes neque de ad|finitate ullus; si quis autem ausus fuerit | infringere vel aperire, inferet poene nomi|ne rei pub(licae) C(ompsanorum) folles mille; sane Nevia Prisca, si permanserit usque in diem fi|nitionis sues, recipietur ibi iuxta maritum suu[m].

40.² quicumque violaverit | sive inmutaverit, | sentiat iratos | semper sibi.

4. De aditu ad sepulcrum³.

41.⁴ — sibi et — uxori et libertis libertabus posterisque eorum omnibus. Taberna cum aedificio et cisterna monumento custodia cedit. Lege publica uti liceat itum, aditum, ambit(um), haustum aquae, ligna sumere.

42.⁵ — Iobacchus fecit — excipit itus, actus, aditus, ambitus, item aquae, aeram(enta), funem, pistrini, furni, virgar(um), ligni sacrificiis faciundis et cetera, quae in lege publica continentur *cet.*⁶

43.⁷ — praecepit, ut ad it sepulchrum hortus, qui est cinctus maceria, et dieta aiuncta ianuae custodiae causa sepulchro cedat, et itum aditum ambitum sacrificique faciundi causa proximis eius recte liceat.

44.⁸ — in hoc monumento itus aditus ambitus libertis libertabusque meis omnib(us) pateat, heres clavem dato ad sacrificia facienda quotiens quomque opus erit.

45.⁹ L. Hostilius — libertis libertabusque suis posterisque eorum fecit; exterarum familiae aditus non datur, nec iure quis in hoc monumento ollas emet.

46.¹⁰ C. Plarius — se vibo cessit Plariae Privatae libertae suae — adcumbitorium cum conditibum — ita, ut liceat ei itum

---

1) *Compsae*. C. I. L. 9,90 n. 984. — 2) *Ostiae in urnula*. C. I. L. 14,170 n. 1872. — 3) *Cf. supra* p. 253, b. 15; c. 12. — 4) *Romae*. C. I. L. 6,1235 n. 9404; Or. 4085; Wi. 2556. — 5) *Romae*. C. I. L. 6,1357 n. 10235; Or. 4379; Wi. 287. — 6) *Est anni 149 p. C.* — 7) *Romae*. C. I. L. 6,1646 n. 13823; Or. 4373. — 8) *Romae*. C. I. L. 6,1516 n. 12133; Or. 4374. — 9) *Romae*. C. I. L. 6,2088 n. 19562; Or. 4392. — 10) *Ostiae*. C. I. L. 14,147 n. 1473; Or. 4511.

aditum ambitum humandumve sacrificandum caussa habere *cet.*

47.¹ — et in eo mon(umento) itu(m), act(um), amb(itum), inlat(ionem), mor(tuum) mort(uam) inferre², coron(are), sacrific(icare), sacrific(iciu)m³ fac(ere) ei, a(d) q(uem) e(a) r(es) p(ertinet) p(ertinebit), r(ecte) l(iceto) *cet.*

48.⁴ — et posteris excepto⁵ M. Antonio Athenione, quem veto in eo monumento aditum habere, neque iter ambitum introitum ullum in eo habere, neque sepulturae causa reliquias eius posterorumque eius inferri. Quod si quis adversus hoc quid⁶ fecerit, tunc is qui fecerit poenae nomine pontificibus aut antescolaris⁷ virginum HS L. m. n. inferre debebit; ideo quia me pos multas iniurias parentem sibi amnegaverit *cet.*

49.⁸ M. Statilius Mercurius fecit sibi et — | introitum exitum omnemque rem possidere quod mihi concessum est a T. Flavio Rufino, in parte dimidia, intransibus parte sinistiore, in fronte pedes XXXIII, in agro ped(es) XXX.

Euphrosyno et Hercliano ser(vis) C(aesaris) n(ostris) concessum eis ab Flavio Rufino in monumento Iuniano, quod est iuris mei, intransibus parte dextera, in triclinio in quo pariete⁹ sunt ollae ossuaria numero XIII, et in trichia sarcophaga n(umero) III, quot cessi ego¹⁰ ambas partes et Statilio Mercurio et nominibus s(upra) s(criptis).

5. Cognitio de sepulcris.

50.¹¹ — Aelius Dignus, Paccius Charito et socii hoc cepotaphium muro cinctum cum suo iure omni ex auctoritate et iudicio pontificum possederunt.

51.¹² — petit a pontifices, ut sibi permitterent reficere n(ostrum?) monumentum iuris sui, lib(ertis) libertabusque sibi et suis posterisque eorum.

1) *Romae. C. I. L.* 6,1399 n. 10562; *Or.* 4382. *Similiter Or.* 4380. 4500. 4509. 4513. — 2) *Mo. in C. I. L. compendia sic solvit:* inlat(ionem) mort(ui habere) mort(uum) inferre. — 3) sacrific(icia) *Mo. l. l.* — 4) *Prope Romam. C. I. L.* 6,1711 n. 14672; *Or.* 1175. — 5) *Similiter Or.* 3032. 7343. — 6) *quis lapis.* — 7) *Cf. Petron. sat. 81:* antescholanus. — 8) [*Ostiae. C. I. L.* 14,157 n. 1636. *Th. M.*] — 9) *parite traditur.* — 10) *eco traditur.* — 11) *Romae. C. I. L.* 6,1407 n. 10675; *Or.* 4515; *W.* 258. — 12) *Romae. C. I. L.* 6,742 n. 2963; *Or.* 4406. *Cf. D.* 47,12,7: lapsum monumentum corporibus non contactis licet reficere. *D.* 11,8,5: sed si religiosus locus

52.¹ — hoc vas disomum sibi et Felicitati suae posuit, et tribunal ex permissu pontif(icum) perfecit.

53.² — in hoc monumento sive sepulc(ro) corp(us) per aedil(es) inferri licebit.

54.³ — abscessit Selinunte, pri. idus Augus. Nigro et Aproniano cos.⁴; reliquiae treiectae eius III nonas Febr. ex permissu collegii pontific(um), piaculo facto, Catullino et Apro cos.⁵ cet.

55.⁶ — isdem corporibus tralatis perm(issu) trib(unorum) pl(ebis).

56.⁷ D(is) m(anibus). Ti. Iulius Amaranthus ob cessionem donationemq(ue) monumenti ex parte tota⁸ ab Iunia Anthide et Plotio Herma lib(ertis) libertabusq(ue) et posterisq(ue) eor(um).

6. Sententia de sepulcris (Saec. II—III p. C.)⁹.

[In his] aedificis et locis | [ad]acentibus aedificis, sive is locus ager est, | [P.] Aeli Rufini militis, | [omni]bus se possessorem esse ex causa emptionis P. || Aeli Abascanti, patris sui, 5. Alfenio Senecioni subpraef(ecto) | class(is) pr(aetoriae) Mis(enatis) probavit et meruit sententiam, quam ius|su eiusdem Senecionis subpraef(ecti) huic titulo proscripsit. |

‘Senecio c(um) c(onsilio) c(ollocutus) dixit: | Necessariam fuisse inspectionem aedificiorum et | loci, de quibus apud me 10. actum est, re ipsa manifestatur. | Cum igitur aedificia solo puro posita deprehende|rim neque ullo sepulchro superposita vel coniuncta, ap|paret venditionem eorum iure factam, ideoque ad

iam factus sit, pontifices explorare debent, quatenus salva religione desiderio reficiendi operis medendum sit.

1) Beneventi. C. I. L. 9,164 n. 1729. — 2) Romae. C. I. L. 6,1535 n. 12389; Or. 4355. — 3) Romae. C. I. L. 6,422 n. 1884; Or. 794, emend. 3,78; Wi. 257; cf. Paul. sent. 1,21,1. D. 11,7,8.44,1. — 4) a. 117 p. C. — 5) a. 130 p. C. — 6) Romae. Grut. 662,8. — [7] Ostiae. C. I. L. 14,127 n. 1135. *Fragmenta quattuor eiusdem lapidis, continentia titulos tres praeter nomina pares.* Th. M.] — 8) ex parte tōta (non tōta) legendum esse monuit Mo., collato loco Ulpiani Dig. 28,5,1,5: ille ex parte tota, ille ex tota . . . heres esto. — 9) C. I. L. 10,318 n. 3334. *Titulum Miseni repertum, hodie autem deperditum descripsit primus Accursius loco antiquo, cuius unius exemplum fidum est; ceteri titulum interpolant; partem posteriorem totam confictam abieciimus.*

15. Aelium | Rufinum militem ex causa emptionis pertinere videntur. | Loci vero sive agri, quem adiacentem {aedificis Aelius Abas|cantus, pater Rufini, ab heredibus Patulci Diocletis aequē|mercatus est, cum habeat plurima et dispersis locis sepulchra, ius per venditionem transferri ad emptorem | non potuit; set,
20. cum pater Rufini et postea Rufinus, quam|quam non iure facta emptione, semper in possessionem | fuerint, nullo iure eum locum vindicare sibi Patulci pos|sunt. Plane cum in re praesenti inspexerim [cippum, ubi nomen] | erasum Patulci dicunt, reman[cre tamen vestigia scripturae] | exprimentia haec . . .

CAPUT XVI.

IUS HOSPITII ET CLIENTELAE¹.

1.² P. Sulpicio Quirinio, C. Valgio cos.³ | senatus populusque civitatum stipendiariorum | pago Gurzenses⁴ hospitium fecerunt quom L. Domitio | Cn. f. L. n. Ahenobarbo⁵ procos., eumque et postereis⁶ || eius sibi posterisque suis patronum cop-taverunt, | isque eos posterosque eorum in fidem clientelam|que suam recepit. |

Faciundum coeraverunt: Ammicar Milchatonis f., | Cynasyn(ensis); Boncar Azzrubalis f., Aethogursensis, | Muthunbal Saphonis f., Cui. Nas. Uzitensis⁷.

- 2.⁸ M. Licinio Crasso, | L. Calpurnio Pisone cos.⁹ | IIII k.
5. Maías | gentilitas Desoncorum ex gente Zoelarum¹⁰ || et gentilitas

1) Cf. Mommsen, *d. röm. Gastrecht u. d. röm. Clientel*, in libro: *Röm. Forschungen* 1,319. *Antiquissimus tantum recepi tesseras hospitales, alius v. apud Or. 3056—63.* — 2) *C. I. L.* 8,17 n. 68. *E lamina ahenea per Borgiam ex Africa in Italiam advecta et Cortonae adservata. Primus edidit Marini, atti de' frat. arv. (1795) 2,782. Or. 3693.* — 3) *a. u. c.* 742. — 4) *Gorza, oppidum Africae Zeugitanae prope Uticam, Polyb. 1,74. In alia tessera (l. c. n. 69): civitas Gurzensis ex Africa.* — 5) *Avo imp. Neronis; cf. Suet. Nero 1—6. Tac. ann. 4,44.* — 6) *debuisset esse posteros.* — 7) *Hirt., b. Afr. 41,51: oppidum Uzitta, in Africa Byzacena.* — 8) *C. I. L.* 2,366 n. 2633. *E tabula ahenea, quae hodie in museo Berolinensi adservatur, a. 0,32, l. 0,20.* — 9) *a. 27 p. C.* — 10) *Zoelas Plin. h. n. 3,3,28 inter Asturum populos enumerat, alio loco (19,2,10) eam civitatem Callacciae et oceano propinquam appellat; cf. Huebn. l. c. p. 363.*

Tridiavorum ex gente idem | Zoelarum hospitium vetustum antiquom | renovaverunt, eique omnes alis alium in fidem clientelamque suam suorumque liberorum posterorumque receperunt.

Egerunt || Arausa Blecaeni et Turaius Clouti, Docius Elaesi, ¹⁰.

Magilo Clouti, Bodecius Burralli, Elaesus Clutami, | per Abienum Pentili magistratum Zoelarum. | Actum Curunda. |

Glabrione et Homullo cos.¹ V idus Iulias || idem gentilitas ¹⁵.

Desoncorum et gentilitas | Tridiavorum in eandem clientelam, eadem foedera receperunt: ex gente Avoligorum | Sempronium Perpetuum Orniacum, et ex gente | Visaligorum Antonium Arquium, et ex gente || Cabruagenigorum Flavium Frontonem ²⁰. Zoelas. | Egerunt | L. Domitius Silo et | L. Flavius Severus, Asturicae.

CAPUT XVII.

COLLEGIA.

1. Collegium symphonicorum².

Dis manibus. Collegio symphonicorum, qui sacris publicis praestu sunt³, quibus senatus c(oire) c(onvocari) c(ogi) permisit⁴ e lege Iulia⁵ ex auctoritate Aug(usti) ludorum causa.

2. Collegium funeraticium Lanuvinum (a. 133 p. C.)⁶.

[L. Ceionio] Commodi, Sex. Vetuleno Civica Pompeiano cos.⁷ a(n)te d(iem) v idus Iun(ias).

1) a. 152 p. C. — 2) C. I. L. 6,908 n. 4416. *Unus de quadringentis titulis columbarii a. 1847 prope Romam eruderati. Cf. Mo. ZGR. 15,353.* — 3) Cf. C. I. L. 6,608 n. 2191; Or. 2448: Collegio tibicinum et fidicinum Romanorum, qui s. p. p. s. (111 p. C.). *Similiter Or. 1803. Grut. 269,2. Tibicinum secessionem Tiburtinam enarrat Livius 9,30.* — 4) *Illustrantur haec verba loco Dig. 3,4,1: neque collegium neque — corpus passim omnibus habere conceditur. — collegia — certa sunt, quorum corpus senatus-consultis atque constitutionibus principum confirmatum est. Inde passim in collegiorum titulis additur: quibus ex SC. coire permissum est vel licet, Or. 1567. 2787. 4075. 4115. 4235; in uno: quibus ex permiss(u) div(i) Pii arcam habere permiss(um) Or. 3913. In aliis appellantur corpora licite coeuntia. Grut. 399,4. 331,1. Cf. Mommsen, de collegiis 80.* — 5) *Caesaris videtur esse. Suet. Caes. 42: cuncta collegia praeter antiquitus constituta distraxit. Oct. 34: collegia praeter antiqua et 'legitima' dissolvit.* — 6) C. I. L.

- 1.1. | [*Lanuvi* in municipio in] templo Antinoi, in quo L. Caesennius Rufus, | [*dict(ator) III et patronu*]s municipi, conventum haberi iusserat per L. Pompeium | . . . . um, q(uin)q(uennalem) cultorum Dianae et Antinoi, pollicitus est se [*in annum d*]aturum eis ex liberalitate sua HS $\overline{\text{XV}}^1$ m(iliu)m n(ummum)
5. usum, die | [*natal*]is Dianae, idib. Aug., HS CCCC n., et die natalis Antinoi V k. | [*Dec.*], HS CCCC n., et praecepit legem ab ipsis constitutam sub tetra[*stylo A*]ntinoi parte interiori perscribi in verba infra scripta: |

[*M. Antonio Hiber*]o, P. Mummio Sisenna cos.² kal. Ian. collegium salutare Dianae | . . . et Antinoi constitutum, L. Caesennio L. f. Quir. Rufo dict(atore) $\overline{\text{III}}$ idemq(ue) patr(ono). |

10. | $\sim$ Kaput ex SC. p(opuli) R(omani). $\sim$ |
- Quib[us coire co]nvenire collegiumq(ue) habere liceat. Qui stipem menstruam conferre volen[*t in fune*]ra, in it collegium coeant, neq(ue) sub specie eius collegi nisi semel in men[se c[oeant co]nferendi causa, unde defuncti sepeliantur. |

- [*Quod fa*]ust[um fe]lix salutareq(ue) sit imp. Caesari Tra-
15. iano Hadriano Aug., totiusque || [*do*]mus [*Aug(ustae)*], nobis [n]ost-
tris collegioq(ue) nostro; et bene adque industrie contraxerimus,
ut | [*e*]xitus d[efu]nctorum honeste prosequamur, itaq(ue) bene
conferendo universi consentire | debemus, u[*t long*]o tempore in-
veterescere possimus.

Tu, qui novos in hoc collegio | intrare vole[s, p]rius legem
perlege et sic intra, ne postmodum queraris aut heredi tuo |
controver[si]am relinquis.

$\sim$ Lexs collegi. $\sim$ |

20. | [*Plac*]uit universis, ut, quisquis in hoc collegium intrare
voluerit, dabit kapitulari nomine | HS C n. et vi[*ni*] boni am-
phoram, item in menses sing(ulos) a(sses) V.

14,196 n. 2112. *E tabula marmorea, quae exstat in oppido Civita Lavigna edita a N. Ratti, atti d. accad. pont. 2,462. Inde eam repetivit et illustravit Mo., de collegiis (1843) p. 98—116 (cf. Huschke, ZGR. 12,207); postea lapide ipso excusso titulum correxit ZGR. 15,357; cf. Or. 6086, Wi. 319. Est tabula duabus columnis inscripta; capita sunt distincta. — 7) a. 136.*

[1] XVI emendat Eck probabiliter, cum quini asses menstrui sive quini deni sestertii annui item quincunces usurae sint funeraticii sestertium CCC. TH. M.] — 2) a. 133.

Item placuit, ut quisquis mensib(us) | contin[uis se]x? non pariauerit et ei humanitus acciderit, eius ratio funeris non habebitur, | etiamsi [tes]tamentum factum habuerit.

Item placuit: quisquis ex hoc corpo're n(ostro) pariatu[s] decesserit, eum sequentur ex arca HS CCC n(ummi), ex qua summa decedent exequiari nomine HS L n., qui ad rogos di- 25. videntur; exequiae autem pedibus fungentur. |

Item placuit: quisquis a municipio ultra milliar(ium) XX decesserit et nuntiatum fuerit, eo exire debebunt | electi ex corpore n(ostro) homines tres, qui funeris eius curam agant, et rationem populo reddere debebunt | sine dolo m[alo]; et si quit in eis fraudis causa inventum fuerit, eis multa esto quadruplum. Quibus | [funeraticium] eius dabitur, hoc amplius viatici nomine ultro citro sing(ulis) HS XX n. Quodsi longius | [a municipio 30. su]pra mill. XX decesserit et nuntiari non potuerit, tum is qui eum funeraverit testa[tor rem tabu]lis signatis sigillis civium Romanor(um) VII, et probata causa funeraticium eius, sa[ti]s- dato ampli]us neminem petiturum, deductis commodis et exequiario, e lege collegi dari | [sibi petitio a co]llegio; dolus malus abesto. Neque patrono neque patronae neque d[omino] || neque II, 1. dominae neque creditori ex hoc collegio ulla petitio esto, nisi si quis testamento heres nomina[tu]s erit. Si quis intestatus decesserit, is arbitrio quinq(uennalis) et populi funerabitur. |

Item placuit: quisquis ex hoc collegio servus defunctus fuerit, et corpus eius a domino dominav[e] iniquitatae¹ sepulturae datum non fuerit, neque tabellas fecerit, ei funus im- 5. g[ina]rium fiet.

Item placuit: quisquis ex quacumque causa mortem sibi adsciveri[t], eius ratio funeris non habebitur. |

Item placuit, ut quisquis servus ex hoc collegio liber factus fuerit, is dare debebit vin[i bo]ni amphoram.

Item placuit: quisquis magister suo anno erit ex ordine al[bi] | ad cenam faciendam et non observaverit neque fecerit: is arcae inferet HS XXX n.; || insequens eius dare debebit, et 10. is eius loco restituere debebit. |

Ordo cenarum: VIII id. Mar. natali Caesenni . . | patris;

1) *pro iniquitate.*

V kal. Dec. nat. Ant[inoi]; | idib. Aug. natali Dianae et collegi; XIII k. Sept. na[t. Caes]enni Silvani fratris; pr. n[onas . .] | natali Corneliae Proculae matris; XIX k. Ian. na[tal. Caes]senni Rufi, patr(oni) munic[ipi]. |

15. Magistri cenarum ex ordine albi facti qu[oqu]o ordine homines quaterni¹ ponere debeb[unt] || vini boni amphoras singulas et panes a(ssium) II, qui numerus collegi fuerit, et sardas n[u]mero quattuor, strationem, caldam cum ministerio. |

Item placuit, ut quisquis quinquennalis in hoc collegio factus fuerit, is a sigillis eius temporis, | quo quinquennalis erit, immunis esse debeat; et ei ex omnibus divisionibus partes dup[las] dari; item scribae et viatori a sigillis vacantibus partes

20. ex omni divisione sesquip[las] || dari placuit. ~ |

Item placuit, ut quisquis quinquennalitatem gesserit integre, ei ob honorem partes se[squi]plas ex omni re dari, ut et reliqui recte faciendo idem sperent. |

Item placuit: si quis quid queri aut referre volet, in conventu referat, ut quieti et | hilares diebus sollemnibus epulemur. |

25. Item placuit, ut quisquis seditionis causa de loco in alium locum transierit, ei multa es[est]to HS IIII n. ~ Si quis autem in obprobrium alter alterius dixerit aut tu[mul]tuatus fuerit, ei multa esto HS XII n. ~ Si quis quinquennali inter epul[as] | obprobrium aut quid contumeliose dixerit, ei multa esto HSXX n. ~ |

- Item placuit, ut quinquennalis sui cuiusque temporis diebus
30. solemn[ibus ture] || et vino supplicet et ceteris officiis albus fungatur, et die[bus natalibus] | Dianae et Antinoi oleum collegio in balinio publico pon[at, antequam] | epulentur.

3. Collegium Aesculapii et Hygiae (a. 153 p. C.)².

Lex collegi Aesculapi et Hygiae. |

Salvia C. f. Marcellina — | — donum dedit collegio Aesculapi et Hygiae locum aediculae cum pergula et — solarium tectum iunctum, in | quo populus collegi s(upra) s(cripti) epuletur; — item | eadem Marcellina collegio s(upra) s(cripto) de-

1) immo hominum quaternorum. — 2) C. I. L. 6,1356 n. 10234. E tabula marmorea Romae in aedibus Barberinis adservata. Primum ed. in Sponii miscell. p. 52, inde Or. 2417, W. 320.

dit donavitque HS L m(ilia) n(ummum) hominibus n(umero) LX sub hac condicione, ut ne plures adlegantur, quam numerus s(upra) s(criptus), et ut in locum | defunctorum loca veniant et^{5.} liberi adlegantur, vel si quis locum suum legare volet filio vel fratri vel liberto dumtaxat, ut inferat arcae n(ostrae) partem | dimidiam funeratici¹; et ne eam pecuniam s(upra) s(criptam) velint in alios usus convertere, sed ut ex usuris eius summae diebus infra scriptis locum confrequentarent; ex reditu eius summae si quod comparaverint, sportulas hominib(us) n. LX ex decreto universorum — | — dividerent. —

Item | — in conventu placuit universis, ut diebus s(upra) 16. s(criptis) ii qui ad epulandum non convenissent, sportulae et pane et vinu | eorum venirent et praesentibus divideretur, excepto eorum, qui trans mare erunt vel qui perpetua valetudine detinetur.

Item P. Aelius — dedit. — Quod si ea pecunia omnis, 19. quae s(upra) s(cripta) est, — in alios usus convertere voluerint, 20. quam in eos usus, qui s(upra) s(cripti) s(unt), quos ordo collegi n(ostri) decrevit, et uti | haec omnia, quae s(upra) s(cripta) s(unt), suis diebus ut ita fiant dividantque, quod si adversus ea quid egerint sive quid ita non fecerint, tunc q(uin)q(uennalis) vel curatores | eiusdem collegi, qui tunc erunt, si adversus ea 22. quid fecerint, q(uin)q(uennalis) et curatores s(upra) s(cripti) uti poenae nomine arcae n(ostrae) inferant HS XX m. n. |

Hoc decretum ordini n(ostro) placuit in conventu pleno, quod gestum est in templo divorum in aede divi Titi, v id. Mart., G. Bruttio | Praesente A. Iunio Rufino cos., q(uin)- 24. q(uennali) C. Ofilio Hermete, curatorib(us) P. Aelio Aug. lib. Onesimo et C. Salvio Seleuco.

4. Collegium funeraticium Alburnense (a.167 p. C.)².

Descriptum et recognitum factum ex libello, qui propositus 1,1. | erat Alb(urno) maiori ad statione³ Resculi, in quo scriptum erat | id quod i(nfra) s(criptum) est: |

Artemidorus Appolloni, magister collegi Iovis Cerneni, et

1) De hoc capite scripserunt Mo. de colleg. 93. Hu. ZGR. 12,185. — 2) C. I. L. 3,924. E tript. Transsylv. integro; v. supra p. 256 n. 6; item Mo. de coll. 94. Hu. ZGR. 12,173. — 3) Ext. stationem.

Valerius Niconis et Offas Menofili questores collegi eiusdem posito hoc libello publice testantur: |

- Ex collegio¹ s(upra) s(cripto), ubi erant ho[m(n)ines] LIII, ex eis non plus | remasisse ad Alb(urnum)², quam quot h(omi- nes) XVII; Iulium Iuli quoque, | commagistrum suum, ex die
10. magisteri sui non accessisse || ad Alburnum, neq(ue) in collegio; seque eis, qui pre|sentes fuerunt, rationem reddedis- se, et si quit |
- II, 1. eorum (h)abuerat, reddedis- set sive funeribus, || et cautionem suam, in qua eis caverat, recepisset; | modoque autem neque funeraticis sufficerent | neque loculum aberet, neque quisquam
5. tam magno | tempore diebus, quibus legi continetur, convenire || voluerint aut conferre funeraticia sive munera. | Seque i[d]circo per hunc libellum publice testantur, | ut, si quis defunctus fuerit, ne putet se colle|gium abere aut ab eis aliquem petiti|nem funeris (h)abiturum. ||
10. Propositus Alb(urno) maiori, V idus Febr. imp. L. Au- r(elio) Vero III | et Quadrato cos. | Act(um) Alb(urno) maiori.

5. Collegium aquae (Saec. I p. C.)³.

... [mult]a esto a(ssium) D.

1. (1.) [Cui magisteriu]m ex h(ac) l(ege) capere gerere licebit, s[i is | magister | factus erit, ei, nisi luci pal]am in conlegio aquae intra paticabulum, | quo die mag(isterio) | [abibit, iura- verit se hoc conlegium re]mq⁴ huiusce conlegi, quod | quid-
5. quid penus sese venit, | [recte administravisse, neque se adver- sus h.] l. fecisse scientem d(olo) m(alo) in suo magisterio, suos que prohibuisse, | [quominus adversus h. l. facerent, quod eius sat]is sit, a(ssium) D multa esto. ~ |

(2.) [Qui magister ita non iuraverit, is deinde ma]g(ister) ni esto nive | suffragium iuito; si quis adversus ea faxit, multa |

1) Ext. collegis. — 2) Ext. remasisse Albur(ni). — 3) C. I. L. 6, 1372 n. 10298. Ex inscriptionibus a card. F. Barberini saec. XVII collectis ed. G. Marini, Arvali (1795) 170; inde Dirksen, Beitr. (1825) p. 216, Haub. 177; denuo collato apographo Rudorff, ZGR. 15,203, cui quaedam adiecit Mo. ibid. p. 345; novissime Hu., Multa 533. Quo loco prostituerit, ignoratur. Prima postremaque desunt et tota pars laeva, quam coniectura supplere conati sunt Rud. et Hu.; supplementa a me recepta Mommseni sunt, cuius cf. excursus infra adiectum. Numeri uncis inclusi capita a Mo. distincta indicant. — 4) ... m. qui.

[esto a(ssium) C. *Ei, qui excusabitur, necesse sibi esse, i]re peregre | longius p. CXX reip. et litis¹ causa, magistrorum | [de ea re iudicium esto. Qui ita post tempus, excusabitur, ei multa] esto a(ssium) | L. Idcirco nihilominus deieratio esto apud magistrum | [ita uti s(upra) s(criptum) e(st); si non deieraverit ita,] 10. uti s(upra) s(criptum) e(st), a(ssium) C multa esto.*

(3.) [Nuntius, per quem quis ita se excusavit, tempore ius]to si non | denuntiavit, ipsius multam sufferto, | [aut cum eo tantae pecuniae, quantae quis ita multatus erit, ex hac] | lege actio esto. |

(4.) [Magister si cui fulloni ex h. l. multam dicere volet,] liceto, si | semel si saepius volet; dictio esto a(ssis) I. |

(5.) [Pro conlegio ni quis fulloniam fecisse] nive cretulentum exegisse | velit, nisi in duabus lacunis p(opuli) R(omani) ius emet; | [qui contra fecerit, adversus eum qui volet rem con- 15. legii] gerere, liceto, | magistrisve denuntiamino in biduo continuo; ni nuntiar(it) [ei, qui quem impedierit qui ad fonte]m venerit, multa | a(ssium) V esto.

(6.) [In eum, qui contra h. l. fulloniam fecerit cretulentumque exeg]erit, | ex h. l. magister magistrive iudicium danto. Qui ni iuraverit² | [paratum se esse excipere iudicium praeto-] ris, recuperatorem unum | communem adeunto simulque iuranto: | [se non calumniae causa fecisse facturumve esse.] Ni ita iurassit, | multa esto a(ssium) D. |

(7.) Quem magister ex h. l. iudicare iusserit, is ni] iudi- 20. cassit ita | uti s. s. e., multa esto recuperatore uno quotque | [in consilio ei erunt in singulos a(ssium) V.]

(8.) [Praeterquam si cui non liquebit, qua de re mag. fac]ito uti iuret, | isque sibi testium causa esse dicet magis quam | [iuris rem dubiam, qui s. s. s. ex magistrorum edictis perpe]tuis | rem iudicanto; ni ita iudicaverint, ita multa esto recuper(atore) | [uno quotque ei in consilio erunt, uti s. s. e.]

(9.) [Praeterquam si qui iuraverit corporis vitium sibi im- pedimen]to | esse, ita gnatum esse, ni iudicassit, a(ssium) V multa esto. Id | [vitium si . . . , multa] esto a(ssium) V ∞.

1) Ita Hu. pro: rei peritis. — 2) Tab. qui iniuraverit.

Excursus Mommseni. Capitis primi argumentum evidenter apparet; agitur nimirum de iure iurando magistratus abeuntis, quod imitatur eiurationem publicam (*Staatsrecht* 1,606 n. 2). Locutio *quod quidquid penus sese venit*, ut *quidquid* relativa vi careat, cum formula *quoquo modo* similiter passim usurpetur, et ipsa admitti poterit (cf. *Lachm. ad Lucr. p. 286. Madvig de fin. p. 645*). *Huschkiana* restitutio ut in aliis peccat, ita concinnitatem enuntiat, quod unum est omnino, perperam solvit. — Capite secundo quo *Hu.* credit caveri, cur quis magister creari nequeat, nec per se recte excogitatum est (nam ab eiuratione ita reicimur ad comitia, i. e. a calce ad caput) et omnino eo refutatur, quod v. 9 deierationis vocabulum legitur, ut certum sit totum hoc caput et ipsum ad eiurationem spectare. Etiam quae sequuntur apud *Hu.* multa continent parum apta, ut illud *profectus pereger*, quod tam est Latinum quam futurum paullo ante ab *Hu.* restitutum *abiet*, et quod sequitur *longius pedum centum milia*, quasi pro passu etiam pes in eiusmodi mensura locum obtineat, et *centum milia* quasi notari possint absurdis istis notis C. M., quas temere substituit plane sanae lectioni CXX, i. e. *centum et viginti milia*, ut certissimae quaeque numerorum notarumque leges eadem qua grammaticae ruina pereant. Sed satis sit de istis. Mihi videtur tractatus de eiuratione ita continuari, ut primum qui eiurationem omiserit, praeter multam honore et suffragio deinceps careat, multa quoque contra eam legem facienti adiecta, deinde pergatur ad excusationem eiurationis et iudicium de excusatione ea instituendum. Quod de ea posui, ut nequaquam certum est, ita opinor per se probabile; nempe iudicium penes magistros esse, excusationem autem admitti magistri, qui quo die magisterio sibi abeundum sit, rei publicae aut litis causa consistat in loco dierum sex pluriumve itinere ab urbe Roma remoto; eum, qui non ante diem eiurationis excusationem adleget, multam, exiguum tamen assium L, sufferre debere; denique ab eiuratione recte excusatum nihilo minus quo tempore poterit eiurare oportere, ut multa quoque, quamquam non gravissima, non eiuranti ita imponatur. Quae emendatio mihi admittenda fuit, ut haec ita ordinarentur, REIP · ET · LITIS pro REIPERITIS, ea *Huschkio* accepto ferenda est. — Capite tertio quod posui, simplicitate opinor praestat invento *Huschkiano* et recte aptatur prioribus. Nempe absens si per alium se excusavit neque is iusto tempore nuntiavit, multa quidem eadem est, sed multam eam aut nuntius statim inferat necesse est, aut eam, si magister intulit, a nuntio repetere potest. Pro *tantae pecuniae* cui magis placebit, quod *Hu.* posuit, *dupla pecunia*, ei non contra dico. — Capitis quarti sententiam recte opinor perspexit *Rudorffius*: scilicet ut praeter multas ex lege descendentes maiores praetori publico populi Romani permissum est civi cuivis multam dicere quam vocant maximam, id est non maiorem assium MMMXX (*Staatsrecht* 1,148—151), ita magistro collegii fullonum simile ius adversus fullones tribuitur, modo asses singulos singulae multae ne excedant. — Capite quinto ante omnia ineptum illud PRIUS ita tollendum est, ut substituaturs iusta interpunctione P · R · IUS. Quo posito probabiliter inde efficietur in collegium hoc eum admissum esse, qui duas lacunas, id est fontes publicos populi Romani utendos sibi ab eo comparasset, vectigal inde aerario solvens; ei condicioni qui satis fecisset, ius fuisse fulloniae exercendae exigendaeque pecuniae pro creta, id est opinor pro usu fontis ad lavanda et per-

polienda vestimenta. Sequuntur cauta de eo qui condicione illa non impleta pro fullone se gerat. Primum denuntiat eum qui vult magistro, deinde magister iubetur per omne biduum continuum ad fontem accedere, scilicet ut deprehendat si qui iniuste ibi vestimenta lavant, multa, sed, ut consentaneum est, perparva, magistro contra facienti praescripta; sed ne ea quidem exigitur, si qui contra fecerit denuntiatus erit, cum ita absentia magistri collegio damnum non attulerit. — Sequitur capite s e x t o iudicium contra eum qui sic ut diximus denuntiatus est vel deprehensus. Quae ibi posui, posse eum provocare ad iudicium praetoris eaque provocatione iureiurando firmata liberari a magistris; id autem qui non faciat, una cum magistro (hunc enim crediderim ut apud Ursonenses in simili privato rei publicae iudicio actoris partibus fungi) ad recuperatorem nnum adire; utrumque autem calumniam iurare oportere multa non iuranti proposita, ea ut non omnia certa sunt, ita non habent opinor in rebus verbisve quod offendat. — Caput s e p t i m u m aperte vertitur in quaestione, quomodo iudex ex hac lege factus cogi possit iudicium reddere; sed pleraque incerta sunt. In principio in universum videtur perscriptum fuisse, recuperatorem illum nnum quique ei in consilio essent (ita enim suppleo propter pluralem v. 22 'iudicanto' et 'iudicarint'), ni iudicarent, multam sufferre oportere; restitui ita, ut inter v. 20 et 21 non perscriptum in parte nobis servata interposuerim. — Sequuntur cap. o c t a v o et n o n o exceptiones, quarum primam *Hu.* vidit agere de iis, qui sibi non liquere iurent. Secunda ni fallor eos complectitur, quibus morbus causae sontica est. Edicta perpetua horum magistrorum si qui non probabunt, quidvis aliud substituant; nec magis nego mire omnino vitium corporis quocum natus sis, solum nominari v. 24. Sed manum de tabula, ne ut fit in talibus a certis ad probabilia, a probabilibus ad lusus perveniatur. — Ad aetatem quod attinet, lex ante Tiberium scripta est, cum *conlegium*, non *collegium* in ea scribatur (v. Ephemeris epigraphica 1 p. 79).

6. Collegium militum (a. 203)¹.

11.

Cor(nicines) leg(ionis)² III Aug(ustae) p(iae) v(indicis): | L. Clodius Secundus opt(io); C. Iulius Felix (et XXXIV alii).||

Scannari n(omine)³ dabunt col(legae) qui fac(ti) fuer(int) | 30. X DCCL. Si qui d(e) col(legis) tram(are) pro(ficiscetur), cum | pr(omotus) s(it), acc(ipiet) viat(icum) pro(cessus) m(iles)⁴ X CC,

1) C. I. L. 8,295 n. 2557. *Templo Aesculapii inscriptum, cuius parietinae adhuc Lambaese in Numidia exstant*, Ed. Renier, *inscr. rom. de l'Algérie* (1858) p. 15 n. 70. Inde Henzen, *Or.* 3,517 n. 7420a^{vy}; *Wi.* 1482. *Cohn, röm. Vereinsr.* 129. *Postremus Wilmanns C. I. L. l. l. Explicatio compendiorum valde dubia; recepi in Corpore propositam. Exordium, quo imperator Severus cum Antonio et Geta filiis invocatur, omisi.* — 2) Cf. *D.* 47,22,1: ne — milites collegia in castris habeant. — 3) i. e. pro introitu, pro sedendo in scamnis collegii. — 4) Interpretatio incerta est.

eq(ues) a(utem) [X] D¹. | Item² vetranis anularium³ no(mine)
 X D. | Item si qui ex coll(egio) amplio(re) grad(u) prof(icisce-
 35. tur), accip(iet) X D. || Item si qui obitum naturae red(diderit),
 acc(ipiet) her(es) ips(ius) sive proc(urator) X D. | Item, quod
 abom(inamur), si q(ui) locu(m) suu(m)⁴ amis(erit), accipiet X
 CCL. | Item⁵, qui arc(a) solut(i) sunt, et si quis de tironib(us)
 ab hac die satis | arcae fec(erit), accipiet quitquit debet(ur).

Lex fact(a) XI kal. Sep. [Plautiano] | II et [Geta] II cos.
 (Sequuntur nomina quattuor).

7. Collegium Silvani.⁶

Silvano sacrum voto | suscepto pro salute Domitian[i] | Au-
 g(usti) n(ostri).

L. Domitius Phaon ad cultum | tutelamque et sacrificia⁷
 5. in omne || tempus posteru(m) iis, qui in collegio | Silvani hodie
 essent quique postea | subissent, fundum Iunianum et | Lolli-
 anum et Percennianum et Statuleianum suos cum suis villis ||
 10. finibusque attribuit, sanxitque, uti | ex reditu eorum fundoru(m),
 q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), k. Ianu(ariis), | III idus Febr(ua-
 rias) Domitiae Aug(usti) n(ostri) natale, et | V k. Iulias dedi-
 catione Silvani, et XII k. | Iulias rosilibus, et IX k. Novembr.
 15. natal(e) || Domitiani Aug(usti) n(ostri), sacrum in re praesenti |
 fieret, convenirentque ii qui in | collegio essent ad epulandum
 cura|ntibus sui cuiusque anni magistris. Huic | rei dolum ma-
 20. lum afuturum quominus || ea quae supr(a) scripta sunt fiant, |
 manifestum est cum pro salute optum[i] | principis et domini
 i(nfra) s(cripti)⁸ fundi consecrat[i] sint diesque sacrificiorum
 25. compre|hensi. Praet[e]rea locus, sive ea pars || agri⁹ silvaequ[e]
 est, in vivario, quae cippis | positis circa Silvanum determinata
 est, Silvano cedit, et via aditus ad Silvanu(m) | per fundum

1) EQ · A · R · D lapis; emendatio dubia. — 2) itim. — 3) Cf. C. I. L. 8,293 n. 2554: veter(ani) quoque missi accipiant kal. Ian. anularium, singuli HS VI mil. n., quae anularia sua die quaestor sine dilatione adnumerare curabit; *ibidem* n. 2553: anulari n(omine) sing[uli accipiant] cet. Cf. Or. 6790. Cohn 133. — 4) sun. — 5) eistm lapis. — [6] C. I. L. 10,48 n. 444; Or. 6085. *E lapide magno in valle Silari fluvii superiore a. 1834 reperto.* TH. M.] — 7) sacrificia. — 8) [Respicitur fortasse ad fundorum indicem ipsi cautioni subiunctum hic ita omisum, ut exordio nomina breviter insererentur. TH. M.] — 9) agpi.

Quaesicianum¹ omnibus patebit. | Lignis quoque et ex fundo Galliciano || et aqua sacrifici causa et de vivario | promiscue³⁰. licebit uti.

Haec sic dari | fieri praestari sine dolo malo iussit | permitte[re] [L.] Domitius Phaon, | cuius omnis² locus fuit.

CAPUT XVIII.

CAUSAE FORENSES.

1. Sententia Minuciorum (a. u. c. 637)³.

Q. M. Minucieis Q. f. Rufeis⁴ de controversiis inter | Genuateis et Veiturios in re praesente cognoverunt, et coram inter eos controversias composeverunt, | et qua lege agrum possiderent et qua fineis fierent, dixerunt. Eos fineis facere terminosque statui iuserunt; ubi ea facta essent, Romam coram venire iusserunt. Romae coram sententiam ex senatu consulto dixerunt eidibus || Decemb(ribus) L. Caecilio Q. f., Q. Muucio⁵.
Q. f. cos.:

Qua ager privatus castelli Vituriorum est, quem agrum eos vendere heredemque | sequi licet, is ager vectigal nei siet. ∞

Langatium fineis agri privati: Ab rivo infimo, qui oritur ab fontei in Mannicelo ad flovium | Edem; ibi terminus stat. Inde flovio suso vorsum in flovium Lemurim. Inde flovio Lemuri susum usque ad rivom Comberane(am). | Inde *cet.*⁵

Agri poplici quod Langenses possident hisce finis videntur¹².

---

1) Quaesicianum. — 2) omines. — 3) *C. I. L.* 1,72 n. 190 = 5,886 n. 7749; *Wi.* 872. *Ri. tab.* 20. *E* tabula aenea, a. 0,37, l. 0,47, a. 1506 prope Genuam reperta, hodie ibidem in curia adservata. Capita distincta non sunt, nisi quod v. 37 vocis prata littera P in marginem prominet. De editionibus prioribus v. *C. I. L.* Addo Rudorffium commentationem suam a. 1861 repetisse in: *ZRG.* 1,168 (cf. *ib.* 2,473 et *Rh. Mus.* 18,452). Genuatium civitas libera vicis castellaque vicina ita regebat, ut si quae cum illis exoriebantur lites, arbitri petendi essent a senatu Romani. Dati ita a. 637 Q. et M. Minucii Rufi fratres, nepotes fortasse eius Minucii qui Ligures a. 557 subegerat, Genuam profecti controversiam composuerunt et agros terminaverunt sententia Romae data coram utriusque partis legatis. — 4) i. e. Q. et M. Minucii, Q. filii, Rufi. Nam eis antiqua forma est nom. plur., vide supra p. 151 n. 3. — 5) Finium descriptionem reliquam omisi.

14. esse. Ubi confluunt | Edus et Procobera, ibei terminus stat.

Inde Ede flivio sursuorsum in montem Lemurino infumo; ibei
15. terminus || stat. Inde sursum vorsum iugo recte monte Lemurino; ibei terminus¹ stat. Inde *cet.*²

23. Quem agrum poplicum | iudicamus esse, eum agrum castellanos Langenses Veituros po[si]dere fruique videtur oportere.

25. Pro eo agro vectigal Langenses || Veituris in poplicum Genuam dent in anos singulos vic(toriatos)³ n(ummos) CCCC. Sei Langenses eam pecuniam non dabunt neque satis | facient arbitratum Genuatium, quod per Genuenses mo[r]a non fiat, quos etiam eam pecuniam accipiant: tum quod in eo agro | natum erit frumenti partem vicensumam, vini partem sextam Langenses in poplicum Genuam dare debent | in annos singulos.

Quei intra eos fineis agrum posidet Genuas aut Viturius, quei eorum possidet k. Sextil(ibus) L. Caicilio | Q. Muucio cos., eos ita possidere colereque liceat. Eis⁴ quei possidebunt, vectigal
30. Langensibus pro portione dent ita, ut ceteri || Langenses, qui eorum in eo agro agrum possidebunt fruunturque. Praeter ea in eo agro ni quis possideto nisi de maiore parte | Langensium Veituriarum sententia, dum ne alium intro mitat nisi Genuatem aut Veiturium colendi causa. Quei eorum | de maiore parte Langensium Veiturium sententia ita non parebit, is eum agrum nei habeto nive fruimino.

Quei | ager compascuos erit, in eo agro quominus pecus [p]ascere Genuates Veiturosque liceat ita, uti in cetero agro | Genuati compascuo, ni quis prohibeto, nive quis vim facito,
35. neve prohibeto quo minus ex eo agro ligna materiamque || sumant utanturque.

Vectigal anni primi k. Ianuaris secundis Veituris Langenses in poplicum Genuam dare | debent. Quod ante k. Ianuar. primas Langenses fructi sunt eruntque, vectigal invitei dare nei debent. ~ |

Prata quae fuerunt proxuma faenisicei L. Caecilio Q. Muucio cos. in agro poplico, quem Viturios Langenses | posi-

1) terminus. — 2) *Finium descriptionem reliquam omisi.* — 3) *Nummus illa aetate in Gallia Cisalpina vulgaris; victoriati quattuor idem valent quod denarii tres; cf. Mommsen, Münzwesen p. 389 et infra notam ad Fest. v. sesterti.* — 4) eus.

dent et quem Odiates et quem Dectunines et quem Cavaturi-
neis et quem Mentovines posident, ea prata, | invitis Langensi-
bus et Odiatibus et Dectuninebus et Cavaturines et Mentovines,
quem quisque eorum agrum || posidebit, inviteis eis ni quis^{40.}
sicut nive pascat nive fruatur. Lei Langueses aut Odiates aut
Dectunines aut Cavaturines | aut Mentovines malent in eo agro
alia prata inmittere defendere sicare, id uti facere liceat, dum
ne ampliorem | modum pratorum habeant, quam proxima aestate
habuerunt fructique sunt. ~

Vituries, quei controversias | Genuensium ob iniurias iu-
dicati aut damnati sunt, sei quis in vinculis ob eas res est,
eos omneis | solvei mittei leiberare¹ique Genuenses videtur opor-
tere ante eidus Sextilis primas.

Sei quoi de ea re || iniquom videbitur esse, ad nos adeant^{45.}
primo quoque die et ab omnibus controversis et. honopubl. li². |

Leg(ati) Moco Meticanio Meticoni f., Plaucus Peliani(o)
Pelioni f.

2. Sententia arbitri ex compromisso (Saec. I p. C.)³.

C. Helvidius Priscus, arbiter | ex compromisso inter Q. |
Tillium Eryllum, procuratorem Tilli Sassi, et M. Paquium Au-
lanium, || actorem municipi Histoniensium, | utrisque praesenti-
bus iuratus sententiam | dixit in ea verba, q(uae) inf(ra) s(cripta)
s(unt): |

‘Cum libellus vetus ab actoribus Histoniensium | prolatus
sit, quem desideraverat Tillius || Sassius exhiberi, et in eo scrip-
tum fuerit, | eorum locorum, de quibus agitur, fa|ctam definitio-
nem per Q. Coelium Gal|lum: M. Iunio Silano L. Norbano
Balbo | cos.⁴ VIII k. Maias inter P. Vaccium Vitulum, || auc-
torem Histoniensium fundi Herianici, et Titiam Flaccillam,
proauctorem Tilli Sassi fundi Vellani, a(ctum) e(sse) in re prae-
senti | de controversia finium, ita ut utrisq(ue) | dominis tum

1) leiberique. — 2) *Ita Ri. tabula; Or. conicit: et one(ribus) publ(i-
cis) li(beri) [sint]. At neque onerum publicorum mentio apta videtur et
scribendum erat popl.; requiritur fere: et ab omnibus controversis absti-
neant.* — 3) *C. I. L. 9,264 n. 2827. E lapide in agro Histoniensi ad
litus maris Hadriatici reperto, edito a Mommseno, Stadtrechte p. 484, Wi.
873.* — 4) *a. p. Chr. 19.*

20. fundorum praesentibus || Gallus terminaret, ut primum palum |
figeret a quercu pedes circa undecim, abesset autem palus a
fossa (neque | apparet, quod pedes scripti essent, | propter vetu-
25. statem libelli interrupti || in ea parte, in qua numerus pedum |
scriptus¹ videtur fuisse), inter fos|sam autem et palum iter com-
mune² | esset, cuius proprietas³ soli Vacci Vituli esset; | ex eo
30. palo e regione ad fraxinum notatam palum fixum esse a Gallo,
et ab eo palo e regione ad | supercilium) ultimi lacus Serrani
in partem sinisterio[rem d]irectam finem ab eodem Gallo.

4. Lis fullonum de pensione solvenda (a. 244)⁴.

Herculi sacrum posuit | P. Clodius Fortunatus q(uin)q(uen-
nalis)⁵ perpetuus huius loci. |

Interlocutiones Aeli Floriani, Herenni Modestini et Faltoni ||

5. Restutiani, praeff. vigil. p. p. v. v.⁶

- Florianus d(ixit): 'Quantum ad formam a me datam per-
ti|net, quoniam me convenis⁷, de hoc imprimis tractan|dum est.
Ita interlocutum me scio esse hesterna | die: 'docere partem
10. diversam⁸ oportere hoc || ex sacra auctoritate descendere, ut
pensiones⁹ | non dependerentur;' et respondit:¹⁰ 'se quibus|
cumque rationibus posse ostendere, hoc | ex sacra auctoritate
observari;' et hodie hoc | dicit:¹⁰ 'ex eo tempore', inquit, 'ex
15. quo Augustus || rem publicam obtinere coepit, usque in hodie-
num | numquam¹¹ haec loca pensiones pensitasse.' |

1) scritus. — 2) communem. — 3) proprietas. — 4) C. I. L. 6,50
n. 266. *E tabula marmorea, quae Romae in Esquilino a. 1701 reperta
postea in duas partes dissecta parieti affixa est musei Capitolini. Pars dextra,
cui extrema pars tituli inde a v. 29 inscripta est, nunc quidem mutila
dextro caret latere, integram vero descriptam exhibet Fabretti, inscr. 278;
quae hodie desunt, proponuntur inclusa uncis quadratis. Alterius eiusdem
tituli exempli inscriptionem servavit Fabr. p. 279. De re ipsa cf. Bremer (Rh.
Mus. 1886 p. 10) et Mo. l. c. — 5) Scilicet collegii fullonum sive fontano-
rum. — 6) i. e. praefectorum vigilum perfectissimorum virorum. — 7)
Adloquitur praefectus eum qui apud eum a fullonibus pensionem petebat,
fortasse curatorem aquarum operumve publicorum vel advocatum fisci pro eo
verba facientem. — 8) i. e. fullones, contra quos actum est. — 9) i. e. a
fullonibus pro usu aquae publicae aerario solvendae. — 10) Scil. pars di-
versa, i. e. fullones. — 11) hodie|num quam.*

Et infra. Florianus d(ixit): 'Vidi locum dedicatum | imaginibus sacris.'¹

Et alio capite. | Modestinus d(ixit): 'Si quid est iudicatum, habet || suam auctoritatem, si est, ut dixi, iudicatum; | interim²⁰. aput me nullae probationes exhi[be]ntur, quibus doceantur fuliones in pen[sione]m iu[r]e conveniri.'

Et alio capite. | R[est]it[utia]nus c(um) c(onsilio) c(ollocutus) d(ixit): 'Manifestum est, quid || iudicav[erint] pp. vv.; nam²⁵. Florianus partibus | suis diligentissime functus est, qui, cum in | rem praesentem venisset, locum inspexit | et universis iudiciis examinatis senten[tia]m de eo loco, d[e] quo cum maxime | quaeritur,³ protu[lit, a qua provocatum] | non est.'³⁰

Et in[fra. Restitutianus d(ixit):] | 'Modestinus quo[que], secutus res] a Floriano [iu]di[catas, pensiones] | exigi prohibu[it.]'

Et infra.] | Restitutia[nus d(ixit):] 'Illud servabitur] | fonta-³⁵. nis, quo[d] obtinuerunt] | aput suos iudic[es et quod habue]runt in hodie[r]num sine pensione].

Actum IIII idus Mar(tias) ann(i), q[uo] victoriam percepimus.⁴ |

Ex Alexandro Au[g. II et Marcello II cos.] | litigatum est⁴⁰. [in] | Peregrino et Aemiliano cos.]⁵

---

1) *Fullones docuisse videntur locum, de quo agatur, sacrum esse.* — 2) *Hic incipit exemplum alterum mutilum.* — 3) *queritur ex. utrumque.* — 4) *actum — percepimus habet ex. alterum solum.* — 5) *Exemplum alterum habet: Litigatum est ex Alexandri Aug. II et Marcelli II cos. in Peregrini et Aemiliani cos. dies (numerus dierum, qui addi debuit, non est additus).* — *Consules sunt annorum 226 et 244.*

PARS TERTIA.

SCRIPTORES.

I. SEXTUS POMPEIUS FESTUS.

E libris de verborum significatu.¹

A b a c t i magistratus dicebantur, qui coacti deposuerant imperium. *P.* 23.

---

1) [*M. Verrius Flaccus* quos imperante Augusto ex Varronianis potissimum composuit libros de verborum significatu ad ordinem litterarum (sed primarum tantummodo) digestos, eos Pompeius Festus (nobis F) secundo tertiove nostrae erae saeculo in compendium rededit, cuius compendii partem servavit unicus codex olim Pomponii Laeti, hodie Neapolitanae bibliothecae, scriptus saec. X (nobis cod., quatenus hodie superest, L in parte adservata olim apud Laetum hodie deperdita). Deficit eius libri pars prior tota sive quaterniones septem primi et pars octavi ad mediam litteram M; partis posterioris quaternionum novem praeter minores hiatus quae supersunt folia ambusta sunt omnia, ut singulorum rectorum pagina posterior, versorum pagina prior aut tota aut maiore ex parte perierit. Praeterea ex quaternionibus novem, qui etsi mutili superfuerunt tamen saeculo XV, cum hodie desiderentur tres VIII. X. XVI, eorum vices facit aliquatenus exemplar descriptum inde ea aetate parum curiose neque servatum ipsum, cuius nos adhibuimus apographa tria, scilicet libros Vaticanos 1549 (nobis R), 2731 (nobis S), 3369 (nobis Q). Ad quaternionem decimum sextum (p. 359—376 ed. Mue.) accedit exemplar alterum idque longe maiore cura exceptum, ut vel hiatus diligenter repraesentet in altero exemplari plerumque obcaecatos, Angeli Politiani ab Huelsenio investigatum in cod. Vaticano 3368 (nobis A), quo factum est, ut carere possimus adnotationibus eiusdem Politiani adservatis in bibliotheca Monacensi adhibitisque a me in quaternionis eius recognitione edita in actis academiae Berolinensis maioribus anni 1864. — Festi epitomen etiamtum integram denuo abbreviavit aetate Caroli Magni Paulus (nobis P) diaconus is ipse qui scripsit de rebus gestis Langobardorum, cuius epitomae inter multa quae supersunt exemplaria adhibuimus tria primaria Guelferbytanium (nobis G) saec. X, Trecense (nobis T) saec. XI, Monacense (nobis M) saeculi XII/XII. Factum autem est singulari beneficio Christiani Huelseni, ut in hac editione quae ex Festo Paulove deprompsimus digesta ad ordinem alphabeticum hodie usitatum, omnia proponantur recognita ad exemplaria

Abemito significat demito vel auferto; emere enim antiqui dicebant pro accipere. *P. 4.*

Abgregare —, adgregare —, segregare —. Quorum verborum frequens usus non mirum, si ex pecoribus pendet, cum apud antiquos opes et patrimonia ex his praecipue constiterint, ut adhuc etiam pecunias et peculia dicimus.¹ *P. 23.*

Aborigines appellati sunt, quod errantes convenerint² in agrum, qui nunc est populi Romani; fuit enim gens antiquissima Italiae. *P. 19.*

Accensi dicebantur, qui in locum mortuorum militum subito subrogabantur, dicti ita, quia ad censum adiciebantur. *P. 18.*

Actus modo significant — iter inter vicinos quattuor pedum latum; modo in geometrica minorem partem iugeri, id est centum viginti pedum. *P. 17.*

Adorare apud antiquos significabat agere, unde et legati oratores dicuntur, quia mandata populi agunt. *P. 19.*

Adpromissor est, qui, quod³ suo nomine promisit, idem pro altero quoque promittit. *P. 15.*

Adscripti dicebantur, qui in colonias nomina dedissent, ut essent coloni. *P. 14.*

Adscripticii veluti quidam scripti⁴ dicebantur, qui suppleendis legionibus adscribebantur; hos et accensos dicebant, quod ad legionum censum essent adscripti; quidam velatos, quia vestiti inermes sequerentur exercitum *cet.* *P. 14.*

Adsiduus dicitur, qui in ea re, quam frequenter agit, quasi consedissee videatur; alii assiduum locupletem, quasi multorum assium, dictum putarunt; alii eum, qui sumptu proprio militabat, ab asse dando⁵ vocatum existimarunt.⁶ *P. 9.*

Aedilis initio dictus est, quia⁷ aedium non tantum sacrarum,

---

supra citata ab eo aut denuo aut primum diligenter collata. Paginae quae F(esti) vel P(auli) nomen sequuntur, vel, ubi Festi quae supersunt ex epitome Pauli supplentur, utriusque coniuncti, editionis sunt curatae a. 1839 ab Odofredo Mueller (nobis Mue.). TH. M.]

1) *Plin. h. n. 18,3,11*: Pecunia ipsa a pecore appellabatur; et etiam nunc in tabulis censoriis pascua dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet, quia diu hoc solum vectigal fuerat. — 2) convenerunt *G.* — 3) *inserendum quis.* — 4) vel, uti quidam, adscriptivi *Walch, ad Tac. Agric. 265; cf. Varro, l. l. 7, 56.* — 5) assedendo *T.* — 6) aestimarunt *libri.* — 7) qui *Mue.*

sed etiam privatarum curam gerebat; postea hoc nomen et ad magistratus translatum est. Dictus¹ est autem aedilis, quod facilis ad eum plebi aditus esset. *P. 13.*

Aerarii tribunii a tribuendo aere sunt appellati. *P. 2.*

Aerarium — populus Romanus in aede Saturni habuit. *P. 2.*

Aestimata poena ab antiquis ab aere dicta est, qui eam aestimaverunt aere, ovem decussis, bovem centussis, hoc est decem vel centum assibus. *P. 24. (Cf. Maxima.)*

Aliuta *cet. v. supra p. 10. P. 6.*

Allecti dicebantur apud Romanos, qui propter inopiam ex equestri ordine in senatorum sunt numero adsumpti. Nam patres dicuntur, qui sunt patricii generis; conscripti, qui in senatu² sunt scriptis annotati. *P. 7.*

Ambitus proprie dicitur circuitus³ aedificiorum patens in latitudinem pedes duos et semissem, in longitudinem idem quod aedificium. *P. 5.*

Ambitus proprie dicitur inter vicinorum aedificia locus duorum pedum et semipedis ad circumeundi facultatem relictus. Ex quo etiam honoris ambitus dici coeptus est a circumeundo supplicandoque. *P. 16.*

Amsegetes dicuntur, quorum ager viam tangit. *P. 21.⁴*

Annaria lex — ea, qua finiuntur anni magistratus capiendi. *P. 27.*

Aqua et igni tam interdici solet damnatis, quam accipiuntur nuptae, videlicet quia hae duae res humanam vitam maxime continent. *P. 2.⁵*

Arbiter dicitur iudex, quod totius rei habeat arbitrium et facultatem. — Arbitrium dicitur sententia, quae ab arbitro statuitur. — Arbitrarium, cum adhuc res apud arbitrum⁶ geritur. *P. 15.*

Armita dicebatur virgo sacrificans, cui lacinia togae in umerum erat reiecta⁷. Legibus etiam Laurentum sanctum est, ne pomum ex alieno legatur in armum, id est quod umeri onus sit. *P. 4.⁸*

1) dictum *M.* — 2) senatus *G.* — 3) circumitus *G.* — 4) *Bergk* (*ZRG.* 14,143): am segetes, quia veteres an pro circum ponere consueverunt, teste *Macr. sat.* 1,14. — 5) *Cf. D.* 24,1,66,1. — 6) arbitrium *M.* — 7) relecta *M.* — 8) *Cf. Grimm, deutsche R.-Alterth.* 554.

Ast significat at, sed, autem¹. *P. 6.*

Aurichalcum vel orichalcum quidam putant compositum ex aere et auro, sive quod colorem habeat auream; orichalcum² sane dicitur, quia in montuosis locis invenitur; mons etenim Graece oros appellatur³. *P. 9.*

Bustum proprie dicitur locus, in quo mortuus est combustus et sepultus, diciturque bustum quasi bene ustum⁴, ubi vero combustus quis tantummodo, alibi vero est sepultus, is locus ab urendo ustrina⁵ vocatur; sed modo busta⁶ sepulcra appellamus. *P. 32.*

Caduceatores legati pacem petentes. Cato 'caduceatori'⁷, inquit, 'nemo homo⁸ nocet'⁹. *P. 47.*

Caelibari hasta caput nubentis comebatur, quae in corpore gladiatoris stetisset abiecti occisique, ut quemadmodum illa coniuncta fuerit cum corpore gladiatoris, sic ipsa cum viro sit; vel quia matronae Iunonis¹⁰ Curitis in tutela sint, quae ita appellabatur a ferenda hasta, quae lingua Sabinorum 'curis' dicitur; — vel quod nuptiali iure imperio viri subicitur¹¹ nubens, quia hasta summa armorum et imperii est: quam ob causam — captivi sub eadem veneunt. *P. 62.*

Celeres antiqui dixerunt quos nunc equites dicimus, a Celere, interfectore Remo, qui initio a Romulo iis¹² praepositus fuit; qui primitus electi fuerunt ex singulis curiis deni, ideoque omnino trecenti fuere. *P. 55.*

Cenacula dicuntur, ad quae¹³ scalis ascenditur. *P. 54¹⁴.*

Censio hastaria dicebatur, cum militi multae nomine ob delictum militare indicebatur¹⁵, quod hastas daret. *P. 54.*

Censionem facere dicebatur censor, cum multam equiti irrogabat¹⁶. *P. 54.*

1) *Sic cod.*, vel ante autem male ins. *Mue. cum vulg.* — *Charis. gramm.* 229,30: ast apud veteres variam vim contulit vocibus pro atque, pro ac, pro ergo, sed, tamen, tum, cum, ut in glossis antiquitatum legimus scriptum. *Cf. Schoell, XII tab. 110.* — 2) aurichalcum *M.* — 3) *P. 47:* Cadmea terra, quae in aes coicitur, ut fiat orichalcum. — 4) bene iustum *M.* — 5) ostrina *M.* — 6) modo obusta *T.* — 7) caduciatori *GM.* — 8) homo *om. T.* — 9) nosset *G.* — 10) iuninis *M.* — 11) sobiicitur *G.* — 12) his */// M.* — 13) quas *libri.* — 14) *Cf. D. 43,14,3,7:* sed si supra aedes, quas possideo, cenaculum sit *cet.* — 15) indicebantur *G.* — 16) inrogabant *M.*

Censores dicti, quod rem suam quisque tanti aestimare solitus sit, quanti illi censuerint¹. *P. 58.*

Censui censendo² agri proprie appellantur, qui et eni et venire iure civili possunt. *P. 58.*

Centenariae cenae dicebantur in quas lege Licinia non plus centussi³ praeter terra enata⁴ impendebatur⁵, id est centum assibus, qui erant breves nummi ex aere. *P. 54.*

Centumviralia iudicia a centumviris sunt dicta. Nam cum essent Romae triginta et quinque tribus, quae et curiae sunt dictae, terni ex singulis tribubus sunt electi ad iudicandum, qui centumviri appellati sunt; et licet quinque amplius quam centum fuerint, tamen, quo facilius nominarentur, centumviri sunt dicti. *P. 54.*

Centuria in agris significat ducenta iugera, in re militari centum homines. *P. 53.*

Centuriata comitia item curiata comitia dicebantur, quia populus Romanus per centenas turmas divisus erat. *P. 54.*

Centuriatus ager in ducena⁶ iugera definitus, quia Romulus centenis civibus ducena⁶ iugera tribuit. *P. 53.*

Classici testes dicebantur qui signandis testamentis adhibebantur. *P. 56.*

Cognitor est, qui litem alterius suscipit coram ab eo, cui⁷ datus est; procurator autem absentis nomine actor fit. *P. 57.*

Comitiales dies appellabant, cum in comitio conveniebant; qui locus a coeundo, id est insimul veniendo, est dictus. *P. 38.*

Compascuus ager, relictus ad pascendum communiter vicinis. *P. 40.*

Compraedes eiusdem rei populo sponsores⁸. *P. 39.*

Conciliabulum locus, ubi in⁹ concilium convenitur. *P. 38.*

Concilium dicitur a populi consensu: sive concilium dicitur a concalando¹⁰, id est vocando. *P. 38.*

Condicere est dicendo denuntiare. *P. 64.*

---

1) censuerunt *T.* — 2) censedo *MT.* — 3) centussi *G*¹, centussibus *G*² *MT.* — 4) terrae nata (natabus *G*) *libri.* — 5) impendebantur *G.* — 6) ducenta *M.* — 7) ab eo cui *libri*, eo cui *vulg.* [*malim* eo a quo. *Th. M.*] — 8) sponso *M.* — 9) in *om. libri.* — 10) concalendo *T*, conconcalendo *M.*

Condictio¹ in diem certum eius rei, quae agitur, denuntiatio. *P. 66.*

Condictum est, quod in commune² est dictum. *P. 39.*

Conscripti dicebantur, qui ex equestri ordine patribus adscribebantur³, ut numerus senatorum expleretur. *P. 41.*

Consponsor coniurator. *P. 59.*

Consposos antiqui dicebant fide mutua colligatos. *P. 41.*

Contestari litem dicuntur duo aut plures adversarii, quod ordinato iudicio utraque pars dicere solet: 'Testes estote'. *P. 57.*

Contestari est, cum uterque reus dicit: 'Testes estote'. *P. 38.*

Contio significat conventum, non tamen alium, quam eum, qui a⁴ magistratu vel a sacerdote publico⁵ per praekonem convocatur. *P. 38.*

Contrarium aes, grave aes. *P. 64.*

Conventae condicio dicebatur, cum primus sermo de nuptiis et earum condicione habebatur. *P. 62.*

Conventus quattuor modis intellegitur: — tertio, cum a magistratibus iudicii causa populus congregatur. *P. 41.*

Cum imperio est dicebatur apud antiquos, cui nominatim⁶ a populo dabatur imperium. Cum potestate⁷ est dicebatur de eo, qui a populo alicui negotio praeficiebatur⁸. *P. 50.*

Cum populo agere hoc est⁹ populum ad concilium aut comitia vocare. *P. 50.*

Curatores — rei frumentariae agrisque¹⁰ dividendis praepositi. *P. 48.*

Curia locus est, ubi publicas curas gerebant. Calabra¹¹ curia dicebatur, ubi tantum ratio sacrorum gerebatur. Curiae etiam nominantur, in quibus uniuscuiusque partis populi Romani quid geritur, quales sunt hae, in quas Romulus populum distribuit, numero triginta, quibus postea addita sunt quinque, ita ut in sua quisque curia sacra publica faceret feriasque observaret, iisque¹² curiis singulis nomina Curiarum virginum

---

1) condicio *G*, conditio *M*. — 2) communi *libri*. — 3) adscribantur *M*. — 4) a *om. libri*. — 5) buplico *M*. — 6) nominatum *T*. — 7) sic *T*; cum potesta *M*, compotesta *G*. — 8) praeferebatur *libri*. — 9) est hoc est *libri*. — 10) vel *G*. — 11) culabra *libri*. — 12) hisque *libri*.

imposita esse dicuntur, quas virgines quondam Romani de Sabinis rapuerunt. *P. 49.*

Curiales, eiusdem curiae, ut tribules et municipes¹. *P. 49.*

Curiales flamines curiarum sacerdotes. *P. 64.*

Curionia sacra, quae in curiis fiebant. *P. 62.*

Curionium aes dicebatur, quod dabatur curioni² ob sacerdotium curionatus. *P. 49.*

Curis est Sabine hasta, unde Romulus Quirinus, quia eam ferebat, — et Romani a Quirino Quirites dicuntur. Quidam eum dictum putant a Curibus, quae fuit urbs — Sabinorum. *P. 49.*³

Currules⁴ magistratus appellati sunt, quia curru vehebantur. *P. 49.*

Custodelam dicebant antiqui, quam nunc dicimus custodiam. *P. 51.*

Decima quaeque veteres diis suis offerebant. *P. 71.*

Decimanus appellatur limes, qui fit ab ortu solis ad occasum; alter ex transverso currens appellatur cardo. *P. 71.*⁵

Deminutus capite appellatur⁶, qui civitate mutatus est; et ex alia familia in aliam adoptatus⁷; et qui liber alteri mancipio datus est; et qui in hostium potestatem venit; et cui aqua ignique interdictum est. *P. 70.*

Depeculatus a pecore⁸ dicitur; qui enim populum fraudat, peculatus poena tenetur. *P. 75.*

Depontani senes —, qui sexagenarii de ponte deiciebantur. *P. 75.*

Derogare proprie est, cum quid ex lege⁹ vetere, quo minus fiat, sancitur lege nova; derogare ergo detrahere est. *P. 69.*

Diffarreatio genus erat sacrificii, quo inter virum et mulierem fiebat dissolutio; dicta diffareatio, quia fiebat farreo libo adhibito. *P. 74.*

Dirutum aere militem dicebant antiqui, cui stipendium ignominiae causa non erat datum¹⁰, quod aes diruebatur in fiscum, non in militis sacculum. *P. 69.*

Disertiones¹¹ divisiones patrimoniorum inter consortes. *P. 72.*

---

1) municeps *M.* — 2) euron *G.* — 3) Cf. Caelibari hasta *supra* p. 333. — 4) sic *libri.* — 5) Cf. *Isid. 15,14,4.* — 6) appellabatur *T.* — 7) est *ins. M.* — 8) pecure *G. M.* — 9) est *ins. G.* — 10) dictum *G.* — 11) desertiones *libri.*

Dispensatores dicti, qui¹ aes pensantes expendebant, non adnumerabant. *P. 72.*

Doli vocabulum nunc tantum in malis utimur, apud antiquos autem etiam in bonis rebus utebatur. *P. 69.*

Duicensus dicebatur cum altero, id est cum filio, census. *P. 66.*

Duplionem antiqui dicebant, quod nos duplum. *P. 66.²*

Eiuratio significat id, quod desideretur, non posse praestari. Plautus: 'Eiuravit militiam'. *P. 77.*

Em, tum. *P. 76.* Em³ pro eum, ab eo, quod est 'is'. *P. 77.*

Emancipati — intelleguntur aut ii⁴, qui ex patris iure exierunt, aut ii⁴, qui aliorum fiunt domini; quorum utrumque fit mancipatione. *P. 77.*

Emere, quod nunc est mercari, antiqui accipiebant pro sumere. *P. 76.*

Endoplorato, implorato, quod est cum questione⁵ inclamare. Implorare namque est cum fletu rogare, quod est proprie vapulantis. *P. 77.*

Endo procinctu, in procinctu: significat autem, cum ex castris in proelium exitum est, procinctos, quasi⁶ praecinctos atque expeditos; nam apud antiquos togis incincti pugnitasse⁷ dicuntur. *P. 77.*

Equestre aes, quod equiti dabatur. *P. 81.*

Erctum citumque⁸ fit inter consortes, ut in libris legum Romanorum⁹ legitur. Erctum a coercendo dictum, — citum — a ciendo. *P. 82.*

Escit erit. *P. 77.¹⁰*

Everriator vocatur, qui iure accepta hereditate iusta facere defuncto debet: qui si non fecerit seu quid in ea re turbaverit, suo capite luat. Id nomen ductum¹¹ a verrendo; nam 'exverrae'¹² sunt purgatio quaedam domus, ex qua mortuus ad sepulturam ferendus est, quae fit per everriatorem certo genere scoparum adhibito ab extra verrendo dictarum. *P. 77.*

Exrogare est ex lege vetere aliquid eximere per novam legem. *P. 82.*

1) quia *M.* — 2) *v. p. 37 tab. 12,3.* — 3) *en G.* — 4) *hi libri.* — 5) *conquestione G.* — 6) *qua M.* — 7) *punitasse T.* — 8) *que del. Scalliger.* — 9) *aromanorum M.* — 10) *v. p. 22 tab. 5,4.5.7. Schoell 98.* — 11) *dictum T.* — 12) *exvernae libri.*

Extrarius est, qui extra focum sacramentum iusque¹ sit. *P. 78.*
 Familia antea in liberis hominibus dicebatur, quorum dux et princeps generis vocabatur pater et mater familiae; unde familia nobilium Pompiliorum, Valeriorum, Corneliorum. Et familiares ex eadem familia. Postea hoc nomine etiam famuli appellari coeperunt. *P. 86.*

Famuli origo ab Oscis dependet², apud quos servus 'famel' nominabatur³, unde et familia vocata. — Famuletium dicebatur, quod nunc servitium. *P. 87.*

Farreum, genus libi ex farre factum. *P. 88.*⁴

Fastis diebus iucunda⁵ fari licebat, nefastis quaedam non licebat fari. *P. 93.*⁶

Fastorum libri appellantur, in quibus totius anni fit descriptio⁷. Fasti enim dies festi sunt. *P. 87.*

Fenus et feneratores et lex de credita pecunia fenebris a fetu dicta, quod crediti nummi alios pariant. *P. 86.*

Feretrius Iuppiter dictus a ferendo, quod pacem ferre putaretur; ex cuius templo sumebant sceptrum, per quod iurarent, et lapidem silicem, quo foedus ferirent. *P. 92. (Cf. Lapidem.)*

Ferias antiqui fesias⁸ vocabant; et aliae erant sine die festo, ut nundinae, aliae cum festo, ut Saturnalia. *P. 86.*

Fetiales a ferendo⁹ dicti: apud hos enim belli pacisque faciendae ius est. *P. 91.*¹⁰

Flaminius camillus puer dicebatur ingenuus patrimēs et matrimēs, qui flamini Diali ad sacrificia praeministrabat: anti-qui enim ministros camillos dicebant. *P. 93.*

1) usque *M.* — 2) dependit *libri.* — 3) *Lex Osca tab. Bant. (supra p. 46) v. 22.* — 4) *Plin. h. n. 18,3,10:* in sacris nihil religiosius confarreationis vinculo erat, novaeque nuptae farreum praeferebant. *Cf. Gai. 1,112.* — 5) iucunda *libri*, iuridica *Aug.*, ius *Scal.* — 6) *Cf. Varro, l. l. 6,29,30.* — 7) *Macr. sat. 1,15,9:* Priscis — temporibus, antequam fasti a Cn. Flavio scriba invitis patribus in omnium notitiam proderentur, pontifici minori haec provincia delegabatur, ut novae lunae primum observaret adspectum visamque regi sacrificulo nuntiaret, itaque, sacrificio — celebrato, idem pontifex calata, id est vocata, in Capitolium plebe, — quot numero dies a kalendis ad nonas superessent, pronuntiabat. — Verbum autem καλῶ graecum est, id est voco, et hunc diem, qui ex his diebus, qui calarentur, primus esset, placuit kalendas vocari. — 8) festas *libri*, emend. *Mue.* — 9) sic *libri.* — 10) *Nonius v. Fetialis. Varro, l. l. 5,86.*

Flammeo amicitur nubens ominis¹ boni² causa, quod eo adsidue utebatur flaminica, id est flaminis uxor, cui non licebat facere divortium. *P. 89.*

Flammeo vestimento flaminica utebatur, id est Dialis uxor et Iovis sacerdos, cui telum fulminis³ eodem erat colore. *P. 92.*

Foedus appellatum ab eo quod in paciscendo foedere⁴ hostia necaretur, — vel quia in foedere interponatur fides. *P. 84.*

Fortes, frugi et bonus, sive validus. *P. 84. (Cf. Sanates.)*

Forum sex modis intellegitur: primo negotiationis locus —; alio, in quo iudicia fieri, cum populo agi, contiones haberi solent; tertio, cum is⁵, qui provinciae praeest, forum agere dicitur, cum civitates vocat et de controversiis eorum cognoscit; quarto, cum id forum antiqui appellabant, quod nunc vestibulum sepulcri dicari solet *cet. P. 84.*

Fulguritus, id quod est fulmine ictus, qui locus statim fieri putabatur religiosus, quod eum deus sibi dicasse videretur. *P. 92.*

Fundus — dicitur populus esse rei, quam⁶ alienat, hoc est auctor. *P. 89.*

Gens Aelia appellatur, quae ex multis familiis conficitur. *P. 94.*

Gentilis dicitur et ex eodem genere ortus, et is, qui simili nomine appellatur, ut ait Cincius: 'Gentiles mihi sunt, qui meo nomine appellantur'. *P. 94.*

Grave aes dictum a pondere, quia deni asses, singuli pondo libras, efficiebant denarium, ab hoc ipso numero dictum. Sed bello Punico populus Romanus, pressus aere alieno, ex singulis assibus librariis senos fecit, qui tantundem ut illi valerent. *P. 98. (Cf. Sextantari.)*

Hastae subiciebant⁷ ea, quae publice venundabant, quia signum praecipuum [belli⁸] est hasta. *P. 101.*

Heredium praedium parvulum. *P. 99⁹.*

Heres apud antiquos pro domino ponebatur. *P. 99.*

Hortum et fortum pro bono dicebant. *P. 102.¹⁰*

---

1) hominis *MT.* — 2) *om. T.* — 3) flaminis *G.* — 4) foede *GM,* fide *T.* — 5) his *libri.* — 6) quem *libri.* — 7) sic *libri.* — 8) belli *ins. Mue.* — 9) *Plin. h. n. 19,4,50:* in XII tabulis — nusquam nominatur villa, semper in significatione ea hortus, in horti vero heredium. *Cf. Varro, r. r. 1,10.* — 10) *v. p. 18 tab. 1,5.*

Hordiarium aes, quod pro hordeo equiti Romano dabatur. *P. 102.*

Hortus¹ apud antiquos omnis villa dicebatur, quod ibi, qui arma capere possint, orientur. *P. 102.*

Hostia dicta est ab eo, quod est hostire ferire. *P. 102.*

Hostis apud antiquos peregrinus dicebatur, et qui nunc hostis, perduellio. *P. 102.* (Perduellio, qui pertinaciter retinet bellum. *P. 66 v. Duellum.*)

Igitur nunc quidem pro — ergo; sed apud antiquos ponebatur pro inde et postea et tum. *P. 105.²*

Ignis Vestae si quando interstinctus esset, virgines verberibus afficiebantur³ a pontifice. *P. 106.⁴*

Illicium⁵ dicitur, cum populus ad contionem elicitur, id est evocatur⁶. *P. 114.* Inlicium vocare antiqui dicebant ad contionem vocare. *P. 113.*

Impensam stipem, aes sacrum, quod nondum erat pensum. *P. 108.*

Implorare, inclamare, ad auxilium invocare. *P. 109. (Cf. Endopl.)*

Improlus vel improlis, qui nondum esset adscriptus in civitate. *P. 108.*

Incomitiare significat tale convicium facere, pro quo necesse sit in comitium, hoc est in conventum, venire. Plautus 'quaeso ne me incomities'. *P. 107.*

Inferiae sacrificia, quae dis Manibus inferebant. *P. 112.*

Infitiari, creditum fraudare. *P. 112.*

In procinctu factum testamentum dicitur, quod miles pugnaturus nuncupat praesentibus commilitonibus. *P. 109.*

Insons, extra culpam, a quo dici morbus quoque existimatur sonticus, qui perpetuo noceat. *P. 111.*

Insulae dictae proprie, quae non iunguntur⁷ communibus parietibus cum vicinis circumituque⁸ publico aut privato cinguntur. *P. 111.*

Internecivum⁹ testamentum est, propter quod dominus eius necatus est. *P. 114.¹⁰*

1) hostus *G M.* — 2) *v. p. 17 tab. 1,1.* — 3) affaciebantur *G.* — 4) *Exemplum refert Liv. 28,11.* — 5) illicibum *libri.* — 6) sic *G M.* vocatur *T.* — 7) quae coniunguntur *T.* — 8) circum ita qui *G.* circumitu qui *M.* circumitu — 9) internae cibum *MT.* internecidum *G.* — 10) *Cf. Isid. 5,26,18.*

Iurare flamini¹ Diali fas non erat. *P. 104.*

Iurgatio, iuris actio. *P. 103.*

Iustum vadem, idoneum sponsorem. *P. 113.*

Lacit decipiendo inducit. Lax etenim fraus est. *P. 116.*

Lance et licio dicebatur apud antiquos, quia, qui furtum ibat quaerere in domo aliena, licio cinctus intrabat, lancemque ante oculos tenebat propter matrum familiae aut virginum praesentiam. *P. 117.*²

Lapidem silicem tenebant iuraturi per Iovem, haec verba dicentes: 'Si sciens fallo, tum me Dispiter salva urbe arceque bonis eiciat, ut ego hunc lapidem.' *P. 115.*³

Liberalia Liberi festa, quae apud Graecos dicuntur Διονύσια.⁴ *P. 116.*

Licitati in mercando sive pugnando contendentes. *P. 116.*

Limis⁵ obliquus, id est transversus, unde et limina. Limites in agris nunc termini, nunc viae transversae. Limitatus ager est in centurias dimensus. *P. 116.*

Litis cecidisse dicitur, qui eius rei, de qua agebat, causam amisit. *P. 116.*

Lituns appellatus, quod litis⁶ sit testis; est enim genus buccinae incurvae, quo qui cecinerit, dicitur liticen⁷. *P. 116.*

Locupletes, locorum multorum domini. *P. 119.*⁸

Magisterare moderari; unde magistri non solum doctores artium, sed etiam pagorum⁹, societatum, vicorum, collegiorum, equitum dicuntur, quia omnes hi magis ceteris possunt: unde et magistratus, qui per imperia potentiores sunt, quam privati. *P. 126.* Magisteria dicuntur in omnibus rebus¹⁰, qui magis ceteris possunt, ut magisterium equitum. *P. 152. (Cf. F. 154.)*

---

1) famini *M*, flammini *T*. — 2) *Gai. 3, 192*: nudus quaerat linteo cinctus lancem habens. *Inst. gl. Taur. (ZRG. 7, 44) 466*: nudus ingrediebatur discum fictile[m] in capite portans utrisque manibus detentus (detentum?). *Gell. 11, 18, 9*: furta, quae per lancem liciumque concepta essent; *16, 10, 8*: furtorumque quaestio cum lance et licio. *Cf. p. 31 tab. 8, 15. Rud. RG. 2, 352 n. 21.* — 3) *Cf. Polyb. 3, 25. Gell. 1, 21.* — 4) dionisia *libri.* — 5) sic *libri.* — 6) liti *M*. — 7) laticen *G*. — 8) *Plin. h. n. 18, 3, 11*: locupletes dicebant loci, hoc est agri, plenos. *Cic. de r. p. 2, 9*: Romulus — multae dictione ovium et boum (quod tum erat res in pecore et locorum possessionibus, ex quo pecuniosi et locupletes vocabantur), non vi et suppliciis coercerat. — 9) paganorum *MT*. — 10) rebus *om. T*.

Maiorem consulem L. Caesar putat dici vel eum, penes quem fasces sint, vel eum, qui prior factus sit; praetorem autem maiorem urbanum, minores ceteros. *F. 161.*

Maiores flamines appellabantur patricii generis, minores plebei. *P. 151.*

Manceps dictus, quod manu capiatur. *P. 128.* Manceps dicitur, qui quid¹ a populo emit conductiv², quia manu sublata significat³ se auctorem⁴ emptionis esse; qui 'idem praes' dicitur, qui tam debet praestare populo, quod promisit, quam is, qui pro eo praes factus est. *P. 151. (Cf. Praes.)*

[*Mancipatione adoptatur,*] ut patri sui⁵ here[s esse desinat: sed eius qui adop]tet tam heres est qua[m si ex eo natus esset. Adrogatione, qui] in potestate alie[na non est, adrogatoris fit filius] et suus heres, ut p[atet] cet. *F. 153.*

Manliae gentis patriciae decreto nemo ex ea Marcus appellatur, quod M. Manlius, qui Capitolium a Gallis defenderat, cum regnum affectasset, damnatus necatusque est. *P. 151.*

[*Manumitti dicitur*] ser(vus) sacrorum [causa, cum dominus eius tenens m]odo caput [modo membrum aliud eiusdem servi ita] dicit⁶: 'Hunc [hominem liberum esse volo, ac] pro eo auri X [puri, probi, profani, mei solvam, si] usquam digre[diatur a sacris, cum fuerit iuris] sui'. Tum⁷ is⁸ ser[vum circumagit et e manu homi]nem liberum mit[tit.] *F. 158. (Cf. Puri.)*

Materfamiliae non ante dicebatur, quam vir eius paterfamiliae dictus esset; nec possunt hoc nomine plures in una familia praeter unam appellari. Sed nec vidua hoc nomine, nec quae sine filiis est, appellari potest. *P. 125.*

Matrimes ac patrimes dicuntur, quibus matres et patres adhuc vivunt. *P. 126.*

[*Matronae a magistra*]tib(us) non summove[bantur, ne pulsari contre]ctarive viderentur, neve gra[vidae concuterentur]⁹. Ob]quam [etiam ca]usam ait Verrius [neque eorum viros] sedentes cum uxoribus de essedo descen[dere]¹⁰ coac]tos¹¹ a magistratibus, quod communi vehiculo vehitur vir et uxor. *F. 154. (P. 155.)*

1) quicquid libri. — 2) conductiv² libri. — 3) praes ins. M. — 4) uictorem G¹. — 5) patris sui Urs.; patri suus Oldenberg. — 6) sic hodie certe, non edicite, cod. — 7) dum cod., corr. Ursinus. — 8) his cod. — 9) rectis intra [] expressa servavit Paulus. — 10) essequo escendere cod. se-

Maximam multam dixerunt trium milium et viginti assium, quia non licebat quondam pluribus triginta bobus¹ et duabus ovibus quemquam multari, aestimabaturque bos centussibus², ovis decussibus³. *P. 144.*

Maximum praetorem dici putant ali eum, qui maximi imperi sit, ali, qui⁴ aetatis maximae. — *F. 161.*

Maximus curio, cuius auctoritate curiae omnesque curiones reguntur. *P. 126.*

Maximus pontifex dicitur, quod maximus rerum, quae ad sacra et religiones pertinent, iudex sit vindexque contumaciae privatorum magistratuumque. *P. 126.*

Meddix⁵ apud Oscos nomen magistratus est. *P. 123.*

Mercedonios dixerunt a mercedem solvendo⁶. *P. 124.*

[Minora itemque maiora auspicia quae d[icantur, docet Mes-salla; nam] maiora consulum, pr[ae]torum, censorum dici ait, re]liquorum minora, cum illi [maiores, hi autem mino]res magistratus dic[i consueverint.] *F. 157.*

Miscelliones appellantur, qui non certae sunt sententiae, sed variorum mixtorumque iudiciorum sunt⁷. *P. 123.*

Mortis causa stipulatio existimatur fieri, ut ait Antistius Labeo, quae ita fit, ut morte promissoris confirmetur, aut, ut quidam dixerunt, cuius stipulationis mors fuit causa. *F. 161.*

Mos est [institutum pa]trium⁸, id est memoria veterum pertinens maxime ad religiones c[ae]rim[onia]sque⁸ antiquorum. *F. 157. (P. 156.)*

Multam Osce dici putant poenam quidam; M. Varro ait poenam esse, sed pecuniariam. *F. 142. (P. 143.)*

Mundus, ut ait Capito Ateius —, ter in anno patere solet, — quos dies etiam religiosos iudicaverunt ea de causa quod quo tempore ea, quae occultae et abditae⁹ religionis deorum Manium essent, veluti in lucem quandam adducerentur et patefierent, nihil eo tempore in re publica geri voluerunt; itaque per eos cum hoste manus conserebant, non exercitus scribebatur, non

---

cundum Ursinum (hodie haec non dispiciuntur). — 11) sed nec viri earum sedentes cum uxoribus in vehiculo descendere cogeantur *Paulus.*

1) bobus *G*, bubus *MT*. — 2) centibus *M*. — 3) decusibus *M*. — 4) quia *cod.*, *corr. Aug.* — 5) *Cf. supra p. 49 n. 4.* — 6) mercedem (*mercede MT*) solvendo *libri*. — 7) sunt *om. G*. — 8) inclusa [] habet *Paulus.* — 9) abditae ea *cod. secundum Urs.* (hodie haec evanuerunt).

dies non comitia habeba[ntur, non¹] aliud quicquam in re publica, nisi quod ultima necessitas admonebat, administrabatur. *F. 154.*² (*P. 156.*)

Munem significare certum est officiosum, unde e contrario immunis dicitur, qui nullo fungitur officio. *P. 143.*

Muneralis lex vocata est, qua³ Cincius cavit, ne cui liceret munus accipere. Plautus: 'neque muneralem legem neque lenoniam, rogata fuerit nec ne, flocci⁴ aestimo.' *P. 143.*

Municeps est, ut ait Aelius Gallus, qui in municipio liber⁵ natus est; item qui ex alio genere hominum munus functus est; item qui in municipio⁶ ex servitute se liberavit a municepe⁷. At Servius⁸ aiebat initio fuisse, qui ea condicione cives Romani⁹ fuissent, ut semper rem publicam separatim¹⁰ a populo Romano haberent¹¹, Cumanos Acerranos Atellanos¹². *L. 142.* — Municeps qui in municipio liber natus est, item qui ex alio genere hominum munere functus est, item qui in municipio a servitute se liberavit a municepe. Item municipes erant qui ex aliis civitatibus Romam venissent, quibus non licebat magistratum capere, sed tantum muneris partem, ut fuerunt Cumani Acerrani Atellani, qui et cives Romani erant et in legione merebant, sed dignitates non capiebant. *P. 131.*

Municipalia sacra vocantur, quae ab initio habuerunt ante civitatem Romanam acceptam, quae observare eos voluerunt pontifices et eo more facere, quo adsuessent¹³ antiquitus. *F. 157.*¹⁴ Municipium id genus hominum dicitur, qui cum Romam venissent, neque cives Romani essent, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum una cum Romanis civibus praeterquam de suffragio ferendo aut magistratu¹⁵ capiendo;

1) haec ex Paulo. — 2) Varro apud Macr. sat. 1,16,18: mundus cum patet, deorum tristium atque inferum quasi ianua patet. Propterea — proelium committi, — uxorem liberum quaerendorum causa ducere, religiosum est. — 3) quam libri. — 4) flocci G, floccio M. — 5) municipaliber Q. — 6) municio R. — 7) inserunt hoc loco verba item municipes — muneris partem, ex Paulo scilicet, S et edd. — 8) servilius S Q, ser. filius R. — 9) Ro. om. Q R. — 10) separatim Q. — 11) habebant R. — 12) inserunt hoc loco qui aequae cives — non capiebant, ex Paulo scilicet, Q et edd. — 13) adfuissent cod., corr. Augustinus. — 14) P. 156 hunc locum ita habet: municipalia sacra vocabantur, quae ante urbem conditam colebantur. — 15) magistratus M T.

sicut fuerunt Fundani, Formiani, Cumani, Acerrani¹, Lanuvini, Tusculani, qui post aliquot annos cives Romani effecti sunt. Alio modo, cum id genus hominum definitur, quorum civitas universa in civitatem Romanam² venit, ut Aricini³, Caerites, Anagnini⁴. Tertio, cum id genus hominum definitur, qui ad civitatem Romanam ita venerunt, ut municipia essent sua cuiusque civitatis et coloniae⁵, ut Tiburtes, Praenestini, Pisani⁶, Urvinates⁷, Nolani, Bononienses, Placentini, Nepesini⁸, Sutriti, Locrenses⁹. *P. 127.*

Munus significat officium¹⁰, cum dicitur quis munere fungi; item donum, quod officii causa datur. *P. 140.* Mu[nus — dicitur administratio] rei publicae¹¹ [magistratus alicuius aut cu]rae imperi[re, quae multitudinis univer]sae consensu [atque legitimis in unum convenientis] populi comit[iis alicui mandatur per suffragia,] ut capere eam [cum oporteat et statim] certove ex [tempore . . . certum usque] ad tempus admi[nistrare.] *F. 157.* Murrata potione usos antiquos indicio est, quod etiam nunc aediles per supplicationes dis addunt ad pulvinaria, et quod XII tabulis cavetur, ne mortuo indatur. *F. 158.*¹²

Nancitor¹³ in XII nactus erit, prenderit¹⁴. Item in foedere Latino: 'Pecuniam quis nancitor, habeto', et: 'si quid pignoris nasciscitur¹⁵, sibi habeto'. *F. 166.*

Nec coniunctionem — positam esse ab antiquis pro non, ut et in XII¹⁶ est: 'Ast ei cet.' Item: 'Si adorat cet.' *F. 162.*

Nectere ligare significat, — quin etiam in commentario sacrorum usurpatur hoc modo: 'Pontifex minor ex stramentis¹⁷ napuras¹⁸ nectito' cet. *F. 165.*

[Nefas]ti dies non¹⁹ [fasti et notati littera N ii sunt, quibus

---

1) acerani *M.* — 2) civitate Romana *T.* — 3) aricina *M.*, atacini *T.* — 4) agnagnini *T.* — 5) colonicae *G.* — 6) pissani *M.* — 7) urbinates *G M.*, urbanites *T.* — 8) nepessimi *M.* — 9) [sic scribendum, non Lucenses. *Th. M.*] lucrenses *G M.*, lutrenses *T.* — 10) officium *om. libri.* — 11) reip publ. . . . . *cod.* — 12) *P. 159 hunc locum ita habet:* Murrata potione usi sunt antiqui; sed postea assuerunt (adfuerunt *T.*) murram (sic *libri, om. Mue.*) diis (dis *G.*) suis libare, ideoque XII tabulis est cautum, ne mortuo inderetur. *Cf. p. 35 tab. 10, 6^b.* — 13) *Sic cod.; Mue.: nanxitor s. nanxsitor; fut. II pass. a verbo nancio. Cf. Sch. XII tab. p. 88; supra p. 38, 1.* — 14) pnoerit *cod.* — 15) *sic cod.* — 16) *Cf. p. 22 tab. 5, 7^b; p. 31 tab. 8, 16.* — 17) extramentis *cod.* — 18) naturas *cod.* — 19) non *cod.*

ei.] apud quem [*lege agitur, furi non licet tria verba 'do dico' addico.* Nep¹ [*nota distincti eorum hila*]riores sunt, [*quoniam a malo omine*] liberati sunt; [*his dilectus habentur et exercitus scrib*]untur et in provin[*ciam ire licet. Sacra quoque*] instituta fiunt, [*et vota nuncupata solvi*] et aedes sacrari so[*lent.*] F. 165. Negotium, quod non sit otium. P. 176. (Cf. F. 177.)

Nervum appellamus etiam ferreum vinculum, quo pedes inpediuntur, quamquam Plautus eo etiam cervices vinciri ait. — F. 165.

Nexum est, ut ait Gallus Aelius, quodcunque per aes et libram geritur, id quod² necti dicitur; quo in genere sunt haec: testamenti factio, nexi datio, nexi liberatio³. F. 165.

Nexum aes apud antiquos dicebatur pecunia, quae per nexum obligatur. F. 165.

Ni quis scivit centuria⁴ est, quae dicitur a Ser. Tullio rege constituta, in qua liceret ei⁵ suffragium ferre, qui non tulisset in sua, ne quis civis suffragii iure privaretur. — Sed in ea centuria neque censetur quisquam⁶, neque centurio praeficitur, neque centurialis potest esse, quia nemo certus est eius centuriae. — F. 177.

Novae curiae proxime compitum Fabricium aedificatae sunt, quod parum amplae erant veteres a Romulo factae, ubi⁷ is populum et sacra in partis triginta distribuerat, ut in is ea sacra curarent, quae cum ex veteribus in novas evocarentur, septem⁸ curiarum per religiones evocari non potuerunt; itaque Foriensis, Raptae, Veliensis⁹, Velitiae res divinae fiunt in veteribus curis F. 174.

[Noxia,] ut Ser. Sulpicius Ru[*fus ait, damnum significat,*] apud poetas autem et oratores ponitur pro culpa. At¹⁰ noxa peccatum aut pro peccato poenam, ut Accius —: 'Tete esse huic noxae obnoxium.' Item, cum lex iubet noxae dedere, pro peccato dedi iubet. — F. 174¹¹.

teste Huelseno, nom vel non secundum Keilium, not secundum priores. [Ad lectionem iam stabilitam supplementa proposita C. I. L. 1,367 mutavi. TH. M.]

1) Cf. *supra* p. 39. — 2) *sic, non idque cod.* — 3) nexi dando nexi liberanto *cod.* — 4) e centuria *cod.* — 5) eius *cod.* — 6) quicquam *cod.* — 7) ube *cod.* — 8) *sic cod.*; quattuor *Aug.* — 9) vellensis *cod.* — 10) ad *cod.* — 11) *Suppletum e P. 175: noxia apud antiquos damnum significabat, sed a poetis ponitur pro culpa: noxa ponitur pro peccato aut peccati poena, cum lex iubet noxae dedere pro peccato.*

‘Numera senatum’ ait quivis senator consuli, cum impedimento vult esse, quominus faciat SC., postulatque, ut aut res, quae referuntur¹, dividantur, aut singuli consulantur, aut si tot non sint senatores, quo numero liceat perscribi² SC. *F. 170.*

[Nummum ex Graeco nomismate ex]istimant di[ctum]³, *idemque nobis quod νομίσμα illis* valere, quia [*pecuniae nomina a Siculis accepimus, quorum*] hoc proprium est. *F. 173.*

Nuncupata⁴ pecunia est, ut ait Cincius in l. II de officio iurisconsulti, nominata⁵, certa, nominibus propriis pronuntiata: ‘Cum nexum cet’.⁶: id est⁷ uti nominarit locutusve erit, ita ius esto. Vota nuncupata dicuntur, quae consules, praetores, cum in provinciam proficiscuntur, faciunt; ea in tabulas praesentibus multis referuntur. At⁸ Santra — satis multis nuncupata, conligit non directo nominata significare, sed promissa et quasi testificata, circumscripta, recepta, quod etiam in votis nuncupandis esse convenientius. *F. 173.*

Nundinas⁹ feriatum¹⁰ diem esse voluerunt antiqui, ut rustici convenirent mercandi vendendique causa, eumque nefastum, ne, si¹¹ liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores¹². *F. 173.*

Nuptias dictas esse ait — Aelius et Cincius, quia flammeo caput nubentis obvolvatur, quod antiqui obnubere vocarint; ob quam causam legem quoque Praenestinam¹³ iubere caput eius obnubere, qui parentem necavisset, quod est obvolvere. *F. 170.*

1) acferuntur *cod.* — 2) praescribi *cod.* — 3) *P. 172*: Nummus ex Graeco nomismate dicitur. — 4) nucupata *cod.* — 5) nomina *cod.*; *em. Urs.* — 6) *Cf. p. 23 tab. 6,1.* — 7) ita *cod.*; *em. Urs.* — 8) ad *cod.* — 9) *Macr. saturn. 1,16,32–35*: Harum originem — Romulo adsignant, — sicut Tuditanus adfirmat; sed Cassius Servium — fecisse nundinas dicit, ut in urbem ex agris convenirent urbanas rusticasque res ordinaturi. — Rutilius scribit Romanos instituisse nundinas, ut octo quidem diebus in agris rustici opus facerent, nono autem die — ad mercatum legesque accipiendas Romam venirent, — unde etiam mos, ut leges trinundino die promulgarentur. — 10) feriarum *cod.* — 11) si *add. Mue., om. cod.* — 12) *Macr. l. l. 28–30*: Trebatius — ait nundinis magistratum posse manumittere iudiciaque addicere; sed contra Iulius Caesar — negat nundinis contionem advocari posse, id est cum populo agi, ideoque nundinis — haberi comitia non posse; sed lege Hortensia effectum est, ut fastae essent, uti rustici, qui nundinandi causa in urbem veniebant, lites componerent; nefasto enim die praetori fari non licebat. — 13) parens tam *cod., emend. Bergk.*

Obiurare iureiurando obstringere. *P. 188. (Cf. F. 189.)*
 Obnectere, obligare, maxime in nuptiis frequens est. *L. 190.*
 Obrogare est legis prioris infirmandae causa legem aliam ferre. *P. 187.*

Obtestatio est, cum deus testis in meliorem partem vocatur, detestatio, cum in deteriore. *P. 184.*

Occentassit¹ antiqui dicebant, quod nunc convicium fecerit dicimus, quod id clare et cum quodam canore fit, ut procul exaudiri possit; quod turpe habetur, quia non sine causa fieri putatur. *F. 181.*²

Occisum a necato distingui quidam, quod alterum a caedendo atque ictu fieri dicunt, alterum sine ictu. Itaque in Numae Pompili regis legibus³ scriptum esse: 'Si hominem *cet.*' *F. 178.*

Occupaticius ager dicitur qui desertus⁴ a cultoribus⁵ frequentari propriis, ab aliis occupatur. *P. 180. (Cf. F. 181⁶.)*

Opima spolia dicuntur, — quae dux p. R. duci hostium detraxit, quorum tanta raritas est, ut intra annos paulo . . trina contigerint nomini Romano: una quae Romulus de Acrone, altera quae consul Cossus Cornelius de Tolumnio⁷, tertia quae M. Marcellus Iovi Feretrio de⁸ Viridomaro fixerunt. M. Varro ait opima spolia esse etiam⁹ si manipularis miles detraxerit, dummodo duci hostium, [*sed prima esse, quae dux duci; neque enim, quae a duce capta*¹⁰] non sint, ad aedem Iovis¹¹ Feretri poni, testimonio esse libros pontificum, in quibus sit: 'Pro primis spoliis bove¹², pro secundis solitaurilibus, pro tertiis agno publice¹³ fieri debere'; esse etiam Pompili regis¹⁴ legem opimorum spoliorum talem: 'Cuius auspicio classe procincta opima spolia capiuntur, Iovi Feretrio darier oporteat, et bovem caedito,

1) occentassint *cod.* — 2) *Cf. XII tab. 8,1a (supra p. 27).* — 3) *Cf. supra p. 8,3 n. 4.* — 4) *desitus emendarunt edd.* — 5) *occultoribus M.* — 6) *Grom. ed. Lachm. 138,3: Occupatorii autem dicuntur agri, quos quidam arcifinales vocant —; quibus agris victor populus occupando nomen dedit. Bellis enim gestis victores populi terras omnes, ex quibus victos eiecerunt, publicavere; — deinde ut quisque virtute colendi quid occupavit, arcendo vicinum arcifinalem dixit. Quo ex loco recte collegit Rudorffius, röm. Feldm. 2,252, occupaticios agros ab occupatoriis differre.* — 7) *columnio Q.* — 8) *Iovi Feretrio de om. Q hiatus significato.* — 9) *etiam esse R.* — 10) *hiatum signant QR. Cf. Hertzberg, Philol. 1846, 331–339.* — 11) *ius Q.* — 12) *bovem traditur.* — 13) *sacra ins. R.* — 14) *compelli reges traditur.*

qui cepit aeris CC; secunda spolia, in Martis aram in campo solitaurilia utra voluerit caedito; tertia spolia, Ianui Quirino agnum marem caedito, C qui ceperit ex aere dato. Cuius auspicio capta, dis piaculum dato.¹ *L. 186. 189.*

Optima lex² .. in magistro populi faciendo, qui vulgo dictator appellatur, quam plenissimum posset ius eius esse, significabatur³ —; postquam⁴ vero provocatio ab eo magistratu ad populum data⁵ est, quae ante non erat, desitum est adici 'ut optima² lege', utpote imminuto iure priorum magistrorum. *L. 198.* 'Ut qui optima lege fuerint' adici solet, cum quidam magistratus creantur ... *L. 189.*

Orare antiqui dixerunt pro agere; unde et oratores causarum actores, et oratores, qui nunc legati, quod rei publicae mandata peragerent. *P. 199. (Cf. L. 198.⁶)*

Ordinarium hominem Oppius ait dici solitum scurram et improbum, qui adsidue in litibus moraretur, ob eamque causam in ordine staret adeuntium praetorem. — *F. 182. (Cf. L. 185.)*

Ordo sacerdotum aestimatur deorum [*ordine, ut deus*] maximus quisque. Maximus videtur rex, dein Dialis⁷, post hunc Martialis, quarto loco Quirinalis, quinto pontifex maximus; — pontifex maximus, quod⁸ iudex atque arbiter habetur rerum divinarum humanarumque. *L. 185.*

Osculana pugna in proverbio, quo significabatur victos vincere. — Significatur etiam⁹ osculo savium¹⁰, — quod inter cognatos propinquosque institutum ab antiquis est, maximeque feminas¹¹ ... *L. 197.*

Ovibus duabus¹² multabantur apud antiquos in¹³ minoribus

---

1) *Sic libri: emendationem v. supra p. 8,4 n. 6.* — 2) Opima *R.* — 3) sign. esse *R.* — 4) propter quam *traditur*; *emend. Aug.* — 5) dicta *traditur.* — 6) *Festi locum descriptores perturbant.* *Cf. Oratores F. 122.* — 7) deinde alius *Q.* — 8) maximoque *Q.* — 9) significat et *R.* — 10) osculum suavius *R.* — 11) *Plin. hist. nat. 14,13:* Cato, ideo propinquos feminis osculum dare, ut scirent, an temetum (*i. e. vinum*) olerent. Non licebat id feminis Romae bibere. Invenimus — Egnati Meceni uxorem, quod vinum bibisset —, interfectam fusti a marito, eumque caedis a Romulo absolutum. *Val. Max. 6,3,9:* non accusatore tantum sed etiam reprehensore caruit factum. *Dion. 2,25:* οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐδίκνυζον, — εἰ τις ἴσιν εὐραθείη πιόσα γυνή. (*Cf. supra p. 6,8.*) *Gell. 10,23. Don. Ter. Eun. 3,2,3.* — 12) *sic traditur*; duobus *Scalig.* — 13) in *om. QR.*

delictis, ut in maioribus XXX bobus¹, nec hunc ultra numerum excedebat multatio; sed² posteaquam aere signato uti civitas coepit³ pecoraeque multaticia incuria⁴ corrumpebantur, unde etiam peculatus crimen usurpari coeptum est, facta aestimatio pecoralis multae, et boves centenis assibus, oves denis aestimatae⁵. Inde suprema multa, id est maxima, appellatur tria milia aeris; item vicessis⁶ minoribus delictis. *L. 202.* (*Cf. Maxima.*)

Pacionem antiqui dicebant, quam nunc pactionem dicimus, unde et pacisci⁷ adhuc et paco⁸ in usu remanet. *F. 250.*

Paelices⁹ —. Antiqui proprie eam¹⁰ paelicem⁹ nominabant, quae uxorem habenti nubebat. Cui generi mulierum etiam poena constituta est a Numa Pompilio hac¹¹ lege: 'Paelex⁹ aram cet.' *P. 222.*¹²

Pararium aes appellabatur id, quod equitibus duplex pro binis equis dabatur. *P. 221.*

Parens vulgo pater aut mater appellatur; sed iuris prudentes avos et proavos, avias et proavias parentum nomine appellari dicunt¹³. *P. 221.*

Parret, quod est in formulis, debuit et producta priore syllaba pronuntiari et non gemino r¹⁴ scribi, ut fieret 'paret', quod et¹⁵ inveniatur ut comparet, apparet. *F. 233.* Paret¹⁶ significat apparebit. *P. 221.*

Parricidii¹⁷ quaestores appellabantur, qui solebant creari causa rerum capitalium quaerendarum. Nam parricida non utique is, qui parentem occidisset, dicebatur, sed qualemcunque

---

1) maioribus ambobus (ambubus *R*) traditur. *Plin. h. n. 18,3,11*: Multatio quoque non nisi ovium boumque impendio dicebatur, non omit-tenda priscarum legum benivolentia. Cantum quippe est, ne bovem prius quam ovem nominaret, qui indiceret multam. *Cf. Cic. supra p. 341 n. 8 ad v. locupletes cit.* — 2) sed *Mue.*, quae *Q R*. — 3) coepit civitas *R*. *Plin. l. c.*: Servius rex ovium boumque effigie primus aes signavit. *Id. 33,3,43*: Servius rex primus signavit aes; antea rudi usos Romae Timaeus tradit. Signatum est nota pecudum, unde et pecunia appellata. — 4) multaticia (*om. incuria*) *R*, multitia aut incuria *Q*. — 5) exstimatae *R*. — 6) uicesis *Q*, uicies *R*. — 7) pacisce *cod.* — 8) paece *cod.* — 9) pelices — pelicem — pelex *libri.* — 10) eam proprie *T*. — 11) ac *G*. — 12) *Cf. supra p. 8,2 n. 3.* — 13) dicuntur *G*. — 14) geminorum *cod.* — 15) est *cod.* — 16) parret *M T*. — 17) parrici *libri.*

hominem indemnatum. Ita fuisse indicat lex Numae Pompilii regis¹ his composita verbis; 'Si qui *cet.*' *P. 221.*

'Parum cavissee videri', pronuntiat magistratus, cum de consilii² sententia capitis quem condemnaturus est. *F. 238.*

Pater patrimus dicebatur apud antiquos, qui cum iam ipse pater esset, habebat etiam tum patrem. *F. 234.*

[*Patres appe*]llantur, ex quibus senatus [*primum compositus; nam initio urbis*] conditae Romulus C [*viros elegit praestantissimos,*] quorum consilio atque [*prudencia res publica ad*]ministraretur; atque [*ii patres dicti sunt, quia*] agrorum partes ad-tribuerant tenuioribus] perinde ac liberis. *F. 246.* Patres senatores ideo appellati sunt, quia agrorum partes attribuerant tenuioribus ac si liberis propriis. *P. 247.*

Patricios Cincius ait in libro de comitiis eos appellari solitos, qui nunc ingenui vocentur. *F. 241.*

Patricius vicus Romae dictus eo, quod ibi patricii habitaverunt, iubente Servio³ Tullio, ut, si quid molirentur adversus ipsum, ex locis superioribus opprimerentur. *P. 221.*

Patrimi et matrimi pueri⁴ praetextati tres nubentem⁵ deducunt, unus qui facem praefert ex spina alba, quia noctu nubebant, duo qui tenent nubentem. *F. 245.*

Patrocinia appellari coepta sunt, cum plebs distributa est inter patres, ut eorum opibus tuta esset. *F. 233. (P. 232.)*

Patr[on]us a patre cur ab antiquis dictus] sit, manifestum: quia [*ut liberi, sic etiam clientes*] numerari inter do[mesticos quodammodo possunt.] *F. 253.*

Peculatus est nunc quidem quaecumque⁶ publicum furtum, sed inductum est a pecore, ut pecunia quoque ipsa. Iam⁷ etiam noxii pecore multabantur, quia neque aeris adhuc neque argenti erat copia. Itaque suprema multa etiam nunc appellatur⁸. *L. 213. (P. 212.)*

Peculatus furtum publicum dici coeptus est a pecore, quia ab eo initium eius fraudis esse coepit, siquidem ante aes aut argentum signatum ob delicta poena gravissima erat duarum

1) Cf. *supra p. 10,12 n. 2.* — 2) consiliis *cod.* — 3) servitio *G M*, servitio *T.* — 4) puero *cod.* — 5) nubente *cod.* — 6) quaecumque *Q.* — 7) nam *Ursinus.* — 8) qua XXX boves et // oves aestimabantur *similiare exciderunt; cf. P. 144* Maximam multam.

ovium et XXX bovum; eam legem¹ sanxerunt T. Menenius² Lanatus et P. Sestius Capitolinus cos.; quae pecudes, postquam aere signato uti coepit populus Romanus, Tarpeia lege cautum est, ut bos centussibus, ovis decussibus³ aestimaretur. *F. 237. (Cf. Ovibus.)*

Peculium servorum a⁴ pecore item dictum est, ut est⁵ pecunia patrum familiae. *F. 249.*

Pedarium senatorem⁶ significat Lucilius quom ait⁷: 'Agipes vocem mittere coepit'; qui ita appellatur, quia tacitus transeundo⁸ ad eum, cuius sententiam probat, quid sentiat, indicat. *L. 210.⁹* 'Pedem struit', in XII significat 'fugit', ut ait Ser. Sulpicius. *L. 210. (Cf. Struere.)¹⁰*

Pendere poenasolvere significat, ab eo, quod aere gravi cum uterentur Romani, penso eo, non numerato, debitum solvebant: unde etiam pensiones dictae. *P. 208.*

Percunctatum patris familiae nomen ne quis servum mitteret, lege sanctum fuisse, ait Cato in ea qua¹¹ legem Orciam dissuadet. *F. 242.*

[*Plebeias tabernas q*]uas vocant, nos[*tra aetate V tabern*]as esse et VII ferunt [*fuisse.*¹² *Plebeias appella*]mus a genere magistratus; eas enim faciendas curaverunt M. Iunius Brutus Q. Oppius aediles plebei¹³. *F. 230.*

Plebei magistratus dicuntur], qui plebei scito, [*postquam plebs tributim sine patribus*] suffragium tu[*lit, rogante tribuno plebei*] sunt constitu[*ti, et aut tribuni plebei aut plebei aediles s*]unt, qui una cum [*tribunis plebei creati sunt diss*]idente plebe a pa[*tribus*]¹⁴. *F. 230.* Plebeii aediles dissidente plebe a patribus sunt creati. *P. 231.*

Plebeium magistratum neminem licet capere nisi qui ex plebe est. *P. 231. (Cf. F. 230.)*

1) ea lege *cod.* — 2) menenius *cod.* — 3) centusibus — decusibus *cod.* — 4) a *om. cod.* — 5) ex *cod.* [*Em. ego. Th. M.*] — 6) post senatorem *hiatum indicat R.* — 7) quom ait *om. R. hiatum indicans.* — 8) traheseundo *QR.* — 9) *Cf. Gellius N. A. III, 18.* — 10) *Cf. supra p. 17, 2.* — 11) quam *cod.* — 12) *Liv. 26, 27:* eodem tempore (*a. 542*) VII tabernae, quae postea V, et argentariae, quae nunc novae adpellantur, arsere. — 13) *Sic restituit Mo., Forschungen 1, 193; aliter Mue.* — 14) [*Supplementa mutavi. Th. M.*]

Plorare flere¹ nunc significat et cum praepositione inplorare, id est² invocare; at³ apud antiquos plane inclamare; in regis Romuli et Tatii⁴ legibus: 'Si nurus *cet.*', in Servi Tulli haec est: 'Si parentem *cet.*' *F. 230.*⁵

Poenas pendere in eo proprie dicitur, qui ob delictum pecuniam solvit, quia penso aere utebantur. *P. 243; cf. F. 242.*

Pollucere merces [*quas cuivis deo*⁶] liceat, sunt far, polenta, — pisces, quibus est squama, praeter scarum⁷. *F. 253.*⁸

Popularia sacra sunt, ut ait Labeo, quae omnes cives faciunt, nec certis familiis adtributa⁹ sunt: Fornacalia, Parilia, *cet.* *F. 253.*

Populi com[itia dicuntur, cum patres] cum plebe suffragium [ferunt; *populus enim*] ex patribus et plebe [constat. *E contrario*] cum plebes sine patri[bus a suo magistratu rogatur,] quod plebes scivit, pleb[iscitum est: *plebs enim cum*] appellatur, patrum commu[nio]¹⁰ excluditur.]¹¹ *F. 233.*

Portum in XII pro domo positum omnes fere consentiunt: 'Cui *cet.*' *F. 233. (Cf. Vagulatio.)*¹²

[*Posime*]rium esse ait Antistius — pomerium, id est l[ocum pro muro, ut ait] Cato. Olim quidem omn[em urbem comprehendebat praeter Aven]tinum, nunc etiam intra aed[ificia comprehenditur, et est muro proximum] quasi promoerium¹³. Solet au[tem iis solis dari] ius¹⁴ pomerii proferendi, [*qui populum Romanum agro de hostibus capto auxerunt.* —] *F. 249.* Posimerium¹⁵ pontificale pomoerium, ubi pontifices auspicabantur, dictum autem pomoerium quasi promurium¹⁶ id est proximum muro. *P. 248.*

Possessio¹⁷ est, ut definit Gallus Aelius, usus quidam agri aut aedifici, non ipse fundus aut ager; non enim possessio est [e]¹⁸ rebus quae tangi possunt [*nec suum*¹⁹], qui dicit se possi-

1) inclamare *ins. cod., delet Mue.* — 2) [id est *del. Th. M.*] — 3) *sic cod.* — 4) *latii cod.* — 5) *Cf. p. 7, 13 n. 6, ubi locum restituimus, et p. 14, 6.* — 6) *hiat codex; explevit hiatum Mue.* — 7) *squatium cod.* — 8) *Cf. lex Numae 5 (supra p. 9).* — 9) *abtributa cod.* — 10) *como .... cod.* — 11) *Sic restituit Mo., Forschungen 1, 170 n. 7; aliter Mue.* — 12) *Cf. p. 18 tab. 2, 3.* — 13) *sic cod.* — 14) *rus cod.* — 15) *posimirium GM.* — 16) *promorium M.* — 17) *De hoc et sequenti loco scripsit Huschke, üb. d. Stelle d. Varro v. d. Lic. p. 75—116.* — 18) *deficiunt in hiatu cod. litterae duae*

dere is¹ vere potest dicere. Itaque in legitimis actionibus nemo ex his qui² possessionem suam vocare audet, sed ad interdictum venit, ut praetor his verbis utatur: 'Uti nunc possidetis eum fundum³, q(uo) d(e) a(gitur), quod nec vi nec clam nec precario alter ab altero possidetis, [quo minus⁴] ita possideatis, adversus ea vim fieri veto.' *F. 233.*

Possessiones appellantur agri late patentes⁵ publici privati-que, quia⁶ non mancipatione sed usu tenebantur et ut quisque⁷ occupaverat, colebat⁸. *F. 241.*

Post liminium receptum Gallus Aelius in libro primo significationum, quae ad ius pertinent, ait esse eum, qui liber, ex qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redit eo iure, quod constitutum est de postliminis; item qui⁹ servos a nobis in hostium potestatem pervenit, postea ad nos redit in eius potestatem, cuius antea fuit, iure postlimini; equi et muli et navis eadem ratio est postliminium receptionis quae¹⁰ servi. Quae genera rerum ab hostibus ad nos post liminium redeunt, eadem genera rerum a nobis ad hostis redire possunt. Cum populis liberis et cum foederatis et cum regibus postliminium nobis est ita uti cum hostibus; quae nationes in ditione¹¹ nostra sunt, cum his¹² [*postliminium non est*]. *F. 218.* Post liminium¹³ receptus dicitur is¹⁴, qui extra limina, hoc est terminos provinciae, captus fuerat, rursus ad propria revertitur. *P. 219.*

---

pluresve. — 19) [*Hiatum codicis explevi ego verbis nec suum; neque proposuit Cuiacius, quo retento mox pro his vere Huschkius scribi iussit is suam rem.* TH. M.]

1) *his cod.* — 2) *ex his qui* ex iure Quiritium *compendiis male solutis scribendum esse existimat Huschkius.* — 3) *In D. 43,17,1: Uti eas aedes.* — 4) *quo minus om. cod., habent D. l. c. et Gaius 4,160.* — 5) *Plin. hist. nat. 18,6,35: Latifundia perdidere Italiam, iam vero et provincias. Sex domini semissem Africae possidebant, cum interfecit eos Nero princeps. Cic. de off. 2,21: Philippus —, cum legem agrariam ferret, — in agendo multa populariter, tum illud male: non esse in civitate duo milia hominum, qui rem haberent.* — 6) *sic cod.* — 7) *sic, non quisquam, cod.* — 8) *sic Niebuhr, collidebat cod., possidebat Ursinus. Cf. Isid. orig. 15,13,3.* — 9) *itemque cod.* — 10) *receptum isquae cod.* — 11) *opinione cod.* — 12) *Post cum his hiatum non indicant codices.* — 13) *postliminum T.* — 14) [*pro is malim si.* TH. M.]

Potitus servitu[te] — qui, ut ait Labeo, servitu[tem servit. —] *F. 250.*

Praefecturae eae appellabantur in Italia, in quibus et ius dicebatur et nundinae agebantur; et erat quaedam earum res publica, neque tamen magistratus suos habebant; in quas¹ legibus praefecti mittebantur quodannis, qui ius dicerent. Quarum² genera fuerunt duo: alterum, in quas solebant ire praefecti quattuor, [qui³] viginti sex virum numero⁴ populi suffragio creati erant, in haec oppida: Capuam, Cumas, Casilinum, Volturnum, Liternum, Puteolos, Acerras, Suessulam, Atellam, Calatiam⁵; alterum, in quas ibant, quos praetor urbanus quodannis in quaeque loca miserat legibus, ut Fundos, Formias, Caere, Venafrum⁶, Allifas⁷, Privernum, Anagninam, Frusinonem, Reate, Saturniam, Nursiam, Arpinum aliaque complura. *F. 233.*

Praeiurationes facere dicuntur⁸ hi, qui ante alios conceptis⁹ verbis iurant; post quos in eadem verba iurantes¹⁰ tantummodo dicunt: 'idem in me.' *P. 224.*

Praerogativae centuriae¹¹ dicuntur, ut docet Varro —, quo¹² rus[tici] Romani, qui ignorarent petitores, facilius eos animadvertere possent; Verrius probabilius iudicat esse, ut cum essent designati a praerogativis, in sermonem res veniret populi de dignis indignisque et fierent ceteri diligentiores ad suffragia de his ferenda. *F. 249.*

Praes est is¹³, qui populo se obligat interrogaturque¹⁴ a magistratu, si praes sit; ille respondet¹⁵: praes. *P. 223. (Cf. Manceps.)*

Praeteriti senatores quondam in opprobrio non erant, quod, ut reges sibi legebant sublegebantque, quos in consilio publico haberent, ita post exactos eos consules quoque et tribuni¹⁶ militum consulari potestate coniunctissimos sibi quosque¹⁷ patriciorum et deinde plebeiorum legebant, donec Ovinia tribunicia

1) in qua his *cod.* — 2) *sic, non* quorum, *cod.* — 3) [qui *om. cod., addidi ego.* Th. M.] — 4) num pro *cod.* — 5) calatium *cod.* — 6) uenaerum *cod.* — 7) allieas *cod.* — 8) dicunt *M.* — 9) conceptus *M.* — 10) iurantis *GM*, iurantes *T.* — 11) centuriaes *cod.* — 12) quaerus . . . ro *cod.* [*Magis crediderim quaedam excidisse, puta talia: quae ante reliquas suffragium ferebant equitum Romanorum, ut rustici.* Th. M.] — 13) his *G.* — 14) *sic libri*, interrogatusque *edd.* — 15) respondit *GM*, respondet *T.* — 16) tribunos *cod.; emend. Aug.* — 17) quoque *cod.; emend. Urs.*

intervenit, qua sanctum est, ut censores ex omni ordine optimum quemque curiatim¹ in senatum² legerent; quo factum est, ut qui praeteriti essent et loco moti, haberentur ignominiosi. *F. 246.* Praetor ad portam nunc salutatur is³, qui in provinciam⁴ pro praetore aut pro consule exit; cuius rei morem ait fuisse Cincius — talem: Albanos⁵ rerum potitos usque ad Tullum regem; Alba deinde diruta usque ad P. Decium⁶ Murem cos. populos Latinos ad caput Ferentinae⁷, quod est sub monte Albano, consulere solitos et imperium communi consilio administrare. Itaque quo anno⁸ Romanos imperatores⁹ ad exercitum mittere oporteret, iussu nominis Latini complures nostros in Capitolio a sole oriente auspiciis operam dare solitos. Ubi aves addixissent, militem illum, qui a communi Latio missus esset, illum, quem aves addixerant, praetorem salutare solitum, qui eam provinciam optineret praetoris nomine. *F. 241.*

Priscae Latinae coloniae appellatae sunt, ut distinguerentur¹⁰ a novis¹¹, quae postea a populo dabantur. *F. 241.*

Prisci Latini proprie appellati¹² sunt hi, qui priusquam conderetur Roma fuerunt. *P. 226.*

[*Privato sumptu*] se alebant mili[tes Romani, antequam stipendia] mererentur, quod in [*consuetudine mansit paene ad id t]empus, quod fuit pau[lo ante quam Roma urbs] capta est a Gallis; [postea enim nisi publico stipendio] milites non fiebant. *F. 234.* Privato sumptu se alebant milites Romani paene ad id tempus, quo Roma capta est a Gallis. *P. 235.**

Privos privasque antiqui dicebant pro singulis; ob quam causam et 'privata' dicuntur, quae uniuscuiusque sint; hinc et privilegium et privatus. *P. 226.*

Probrum virginis Vestalis ut capite puniretur, vir, qui eam incestavisset, verberibus necaretur¹³, lex, fixa in atrio Libertatis,

---

1) curiati *cod.*; *emend. Urs.* — 2) senatu *cod.* — 3) his *cod.* — 4) *sic, non provincia, cod.* — 5) albanus *cod.* — 6) at poectum *cod.*; *emend. Urs.* — 7) capudoetentinae *cod.*; *em. Urs.* — 8) [*scr. quando. Th. M.*] — 9) *imprs cod.* — 10) distinguerent *cod.* — 11) nobis *cod.* — 12) dicti *T.* — 13) *Liv. 22,57*: duae Vestales eo anno (*u. c. 536*), Opimia et Flornia, stupri compertae, altera sub terra, ut mos est, ad portam Collinam necata, altera sibimet ipsa mortem consciverat. L. Cantilius scribe pontificius, qui cum Flornia stuprum fecerat, a pontifice maximo eo usque virgis

cum multis alis legibus incendio consumpta est, ut ait M. Cato in ea oratione, quae de auguribus inscribitur. *F. 241.*

‘Pro censu classis iuniorum’ Ser. Tullius cum dixit in discriptione centuriarum, accipi debet ‘in censu’, ut ait M. Varro in l. VI rerum humanarum, sicuti pro aede Castoris, pro tribunali, pro testimonio. *F. 246.*

Procincta cla[ssis dicebatur exercitus ad] proelium instructus et pa[ratus¹, quem Diali flamini vi]dere non licet: an[tiqui enim procinctum hominem] dixerunt, ut nunc quoque [dicitur, qui ad agendum expedi]tus est. Procincta autem [toga Romani olim] ad pugnam ire solit[i sunt; unde et testamen]ta in procinctu fieri [dicuntur, quia ante pugnam fiunt]. *F. 249.* Procinctam classem, id est paratam ad bellum militum multitudinem, Diali flamini videre non licuit. *P. 248.*

Procincta classis dicebatur, cum exercitus cinctus erat Gabino cinctu confestim pugnaturus; vetustius² enim fuit multitudinem hominem, quam navium, classem appellari. *P. 225.*

Procitum testamentum dicebatur velut procitum³, provocationum, id est irritum ac ruptum. *P. 225.* (*Cf. P. 225 v. Procitant.*)

Procum patricium in discriptione classium⁴, quam fecit Ser. Tullius, significat procerum; i⁵ enim sunt principes. Nam proci dicuntur, qui poscunt aliquam in matrimonium, Graece *μνηστῆρες*⁶. Est enim procare poscere, ut cum dicitur in iudice conlocando ‘si alium procas’, ‘nive eum procas’, hoc est poscis. — *F. 249.*

Produit, porro dederit, ut est in lege censoria: ‘Porticum sartam tectamque habeto, prodito.’ Alias prodiderit. *F. 229.* (*Cf. Sarte.*)

Prohibere comitia dicitur vitiare diem morbo, qui vulgo quidem maior⁷, ceterum ob id ipsum comitalis appellatur. Cato —: ‘domi cum auspicamus, — si cui ibidem servo aut ancillae dormienti evenit, quod comitia prohibere solet, ne is quidem mihi vitium facit.’ *F. 234.*

---

in comitio caesus est, ut inter verbera expiraret. *Cf. Suet. Dom. 8. et infra v. Sceleratus.*

1) *Cf. supra v. Opina et leges Numae p. 8,4 n. 6.* — 2) vetustius *G.*, vetustus *M.* — 3) *sic libri.* — 4) *ceassium cod.* — 5) *i. i. cod.* — 6) *grece NHCTHPEC cod.* — 7) *maiore cod.*

Proletarium capite censum dictum, quod ex his civitas constet, quasi prolis¹ progenie; iidem et proletanei. *P. 226.*

Pro scapulis cum dicit Cato, significat pro iniuria verberum; nam conplures leges erant in cives rogatae, quibus sanciebatur poena verberum. His significat prohibuisse se² multos suos civis in ea oratione, quae est contra M. Caelium: 'si em percussi, saepe³ incolumis abii; praeterea pro re publica, pro scapulis atque aerario multum rei publicae profui⁴'. *F. 234.*

Promulgari leges dicuntur, cum primum in vulgus eduntur, quasi provulgari. *P. 224.*

Provinciae appellantur, quod populus Romanus eas provicit, id est ante vicit. *P. 226.*

Publica pondera [*ad legitimam normam exacta fuisse*] ex ea causa Iunius in [... colligi]t, quod duo Sili⁵, P. et M., tribuni plebis, rogarint his verbis: 'Ex ponderibus cet.'⁶ *F. 246.*

Publica sacra, quae publico sumptu pro populo fiunt, quaeque pro montibus pagis curis sacellis; at⁷ privata, quae pro singulis hominibus familiis gentibus fiunt. *F. 245.*

Publicius clivus appellatur, quem duo fratres L. M. Publici Malleoli⁸, aediles curules, pecuaris⁹ condemnatis ex pecunia, quam ceperant¹⁰, munierunt, ut in Aventinum vehiculi hel (?) venire¹¹ possit. *F. 238.*

Puri, probi, profani, sui auri dicitur in manumissione sacrorum causa: ex quibus puri significat, quod in usu spurco¹² non fuerit; probi, quod¹³ recte excoctum purgatumque¹⁴ sit; profani, quod sacrum non sit et quod omni religione solutum sit; sui, quod alienum non sit. *F. 250. (P. 251.)*

Quaestores [*dicebantur, qui quaererent de rebus*] capitalibus, unde [*iidem etiam .. quaestores parri*]cidi appellantur. *F. 258.*

Quadriplatores dicebantur, qui eo quaestu se tuebantur,

---

1) proles libri; emend. Huschke, *Ser. Tull. p. 187.* — 2) hic significat prohibuisse *cod.* [*Emend. ego. Th. M.*] — 3) [*Ser. hostem percussi saepe, saepe. Th. M.*] — 4) profuit *cod.* — 5) silli *cod.* — 6) *Cf. supra p. 44,3.* — 7) ad *cod.* — 8) malteoli *cod.* — 9) pe ... uaris *cod.* — 10) coeperat *cod.* — 11) vehiculi hel venire possit *cod.*; vehiculis Vel(ia) emend. *Urs.*, veniri *Scal.*, possint *Aug.* — 12) porco *cod.*; spurco (sporco *G*) *Paulus.* — 13) sic, non probique, *cod.*; cf. *Paulus.* — 14) sic, non pugnatumque, *cod.*

ut eas res persequerentur, quarum ex legibus quadrupli erat actio. *P. 259.*

[*Quando*] — in XII — cum c littera ultima scribitur. *F. 258.*

Quandoc¹ rex comitiavit fas in fastis notari solet, et hoc videtur significare, quando rex sacrificulus divinis rebus perfectis in comitium venit. Quandoc¹ stercus delatum fas, eodem modo in fastis notatur dies, quo stercus purgatur ab aede Vestae. *P. 259.²*

'Qui hoc censetis, illuc transite, qui alia omnia, in hanc partem'; his verbis praeit³ ominis videlicet causa, ne dicat 'qui non censetis.' *F. 261.*

Quin[*quennales in colonis appella*]bantur, qui lustrum conderent quinto quoque anno, a quo nominari coeptos. *F. 261.*

'Qui patres, qui conscripti' vocati sunt in curiam, quo tempore regibus urbe⁴ expulsis P. Valerius consul propter inopiam patriciorum ex plebe adlegit in numerum senatorum C et LX et IIII, ut expleret numerum senatorum trecentorum, et duo genera appellata sunt⁵. *F. 254. (Cf. Allecti. Conscripti.)⁶*

[*Quiris vocabulum*] . . . . nili singulare usur[pabatur olim, ut indicio] est praeco, qui in funeris [*indictione ita pronuntiare solet*.] 'Ollus⁷ Quiris leto datus'. *F. 254.*

'Quot servi tot⁸ hostes' in proverbio est, de quo Sinius Capito existimat, — esse dictum initio 'quot⁹ hostis, tot servi', [quod¹⁰] tot captivi fere ad servitutem adducebantur, *cet. F. 261.* R duobus in compluribus orationibus, cum de actis disseritur¹¹ cuius¹², etiam perscribi solet, id est rationum relatarum, quod his tabulis docentur iudices, quae publice data atque accepta sint¹³. *F. 274.*

---

1) quandoc utroque loco *G M.* — 2) *Cf. Festus v. quando; supra p. 38,2; Varro, l. l. 6,31. De restituendis huius loci reliquiis v. Mue. et Mo. C. I. L. 1,367.* — 3) *sic, non perit, cod.* — 4) *urbem cod.* — 5) *appellaret esse cod. [Requiritur appellare ita coepit similiave. Th. M.]* — 6) *Liv. 2,1. Dion. 5,13. Schwegler, röm. Gesch. 2,144.* — 7) *illius cod.* — 8) *quod servitute cod.* — 9) *quod cod.* — 10) *quod inseruit Mue.* — 11) *disserti cod.* — 12) [*Excidisse videntur talia: adnotari vel. Th. M.*] — 13) *Publicarum rationum tabulae in iudiciis publicis circumferebantur iudicibus inspiciendae. Cic. p. Balbo 5,11. ad Att. 1,16,4.*

Radere ge[nas vetitum est in] lege XII¹, id est unguibus [*lacerare malas*]. *F. 273.*

Rapi simulatur virgo ex gremio matris, aut, si ea non est, ex proxima necessitudine, cum ad virum traditur², quod videlicet ea res feliciter Romulo cessit. *F. 289. (P. 288.)*

Recepticiū servum Cato in suasionē legis Voconiae cum ait, significat, qui ob vitium redhibitus sit: 'ubi irata facta est, servum recepticiū sectari atque flagitare virum iubet.' *F. 282.*

Reciniū omne vestimentum quadratum ii³, qui XII⁴ interpretati sunt, esse dixerunt: Verrius togam, qua mulieres⁵ utebantur, praetextam⁶ clavo purpureo. *F. 274.*

Reciperatio est, ut ait Gallus Aelius, cum inter populum et reges nationesque et civitates peregrinas lex convenit, quomodo per reciperatores reddantur res reciperenturque, resque privatas inter se persequantur. *F. 274.*

Reciprocare pro 'ultro citroque poscere' usi sunt antiqui, quia procare est poscere. *F. 274. (Cf. Procum.)*

Redemptores proprie atque antiqua consuetudine dicebantur, qui, cum quid publice faciendum aut⁷ praebendum conduxerant⁸ effecerantque, tum demum pecunias accipiebant; nam antiquitus emere pro accipere ponebatur. At hi nunc dicuntur redemptores, qui quid⁹ conduxerunt praebendum utendumque. *F. 270.*

Relegati dicuntur proprie, quibus ignominiae aut poenae causa necesse est ab urbe Roma aliove quo loco abesse lege senative¹⁰ consulto aut edicto magistratus¹¹, ut etiam Aelius Gallus indicat. *F. 278.*

Religiosus est — deorum sanctitatem magni aestimans —; dies autem religiosi, quibus nisi quod necesse est nefas habetur facere, quales sunt sex et triginta atri qui appellantur, et Aliensis¹², atque ii¹³, quibus mundus patet. [*Religiosum ait*¹⁴] esse Gallus Aelius, quod homini ita facere non liceat, ut, si id¹⁵ faciat, contra deorum voluntatem videatur¹⁶ facere. Quo

1) v. p. 34 tab. 10,4. — 2) sic et cod. et Paulus; trahitur Mue. — 3) hi cod. — 4) v. p. 34 tab. 10,3. — 5) vir toga mulieres cod.; emend. Lipsius. — 6) praetextum cod. — 7) ut cod. — 8) condixerant cod. — 9) quicquid cod. — 10) leges senatuique cod. — 11) magistratuus cod. — 12) alii senes cod. — 13) hi cod. — 14) religiosum ait ins. Urs. — 15) si id] sud cod. — 16) videantur cod.

in genere sunt haec: in aedem Bonae deae virum introire, adversus auspicia¹ legem ad² populum ferre, die nefasto apud praetorem lege agere. Inter sacrum autem et sanctum et religiosum differentias bellissime refert: sacrum aedificium consecratum deo, sanctum murum qui sit circum oppidum, religiosum sepulcrum, ubi mortuus sepultus aut humatus sit satis constare ait; sed illa pro portione³ quadam et temporibus eadem videri posse, si quidem quod sacrum est, idem lege aut instituto maiorum sanctum esse putat, ut⁴ violari id sine poena non possit. Idem religiosum quoque esse, quoniam⁵ sit aliquid⁶, quod ibi homini facere non liceat; quod si faciat, adversus deorum voluntatem videatur facere. Similiter de muro et sepulcro debere observari, ut eadem et sacra et sancta et religiosa fiant, sed quo modo⁷ supra expositum est, cum de sacro diximus. *F. 278.* Religiosum ac⁸ sacrum est, ut templa omnia atque aedes, quae etiam sacratae dicuntur; at⁹ quod per se religiosum est, non uti[*que sacrum est, ut sepulera*], quod ea non [*sacra, sed religiosa sunt*]. *F. 289.*

Reluere,olvere, repignerare. Caecilius —: ‘Ut aurum et vestem, quod matris fuit, reluat, quod viva ipsi opposuit¹⁰ pignori.’ *F. 281.*

Remancipatam Gallus Aelius esse ait, quae mancipata sit ab eo, qui in manum convenerit. *F. 277.*

Ren[*ancitur . . sig*]nificare ait rep[*rehenderit; unde adhuc nos*] dicimus ‘nanciscitur,’ [*et nactus, id est adeptus*]. *F. 277.*

Renancitur significat reprehenderit, unde adhuc nos dicimus nanciscitur et nactus, id est adeptus. *P. 276.*

Res comperendinata significat iudicium in tertium diem constitutum¹¹. *P. 283.*

Resignare antiqui pro rescribere ponebant, ut adhuc resignare dicimus pro subscribere. *F. 281.*

Resignatum aes dicitur militi, cum ob delictum aliquod iussu tribuni militum¹² in tabulas refertur; signare¹³ enim

1) mysticiae *cod.*; *emend. Aug.* — 2) id *cod.* — 3) [illa pro portione *ego*, ita portione (pro *om.*) *cod.* *Th. M.*] — 4) putat ut] putant *cod.* — 5) qui non iam *cod.* — 6) aliquid *cod.* — 7) quod *ins. cod.* — 8) [*fortasse aequae. Th. M.*] — 9) ad *cod.* — 10) ipsa opposivit *Mue.* — 11) iudicium tertium constitutum *M.* — 12) ne stipendium ei detur *inserit Paulus.* — 13) resignare *cod.*

antiqui pro scribere interdum ponebant. *F. 285. (P. 284.)*
 Reus nunc dicitur, qui causam dicit, et item qui quid promissit sponditve¹ ac debet; at Gallus Aelius — ait: 'Reus est, qui cum altero litem contestatam habet, sive is² egit sive cum eo actum est. Reus stipulando est idem, qui stipulator dicitur quive³ suo nomine ab altero quid stipulatus⁴ est, non is² qui alteri adstipulatus est. Reus promittendo est, qui suo nomine alteri quid promissit quive⁵ pro altero quid promissit.' At Capito Ateius⁶ in eadem quidem opinione est, sed exemplo adiuvat interpretationem; nam⁷ in secunda tabula secunda lege, in qua scriptum est: 'quid horum fuit unum⁸ iudici arbitrove reove, eo dies diffissus⁹ esto'¹⁰, hic uterque, actor reusque¹¹, in iudicio reus¹² vocatur, itemque accusator de via citur¹³ more vetere et consuetudine antiqua. *F. 273.*

Reus cum pro u[*troque ponatur*, — qui aut di]cit pro se a[*ut contra te agit, uterque iuramen*]to tuo uti [*potest.*] *F. 289.*

Ritus est mos comprobatus in administrandis sacrificiis. *F. 289.*

Rodus vel raudus significat rem rudem et imperfectam¹⁴; nam saxum quoque raudus appellant poetae —. Vulgus quidem in usu habuit non modo pro aere imperfecto, — sed etiam¹⁵ signato, quia in mancipando, cum dicitur 'rudusculo libram ferito', asse tangitur libra. — *F. 265.*

Rogatio est, cum populus consulitur de uno pluribusve hominibus, quod non ad omnis pertineat, et de una pluribusve rebus, de quibus non omnibus sancitur: nam quod in omnis homines resve populus scivit¹⁶, lex appellatur. Itaque Gallus Aelius ait: 'inter legem et rogationem hoc interest: rogatio est genus legis: quae lex, non continuo ea rogatio est; [rogatio¹⁷] non potest non esse lex, si modo iustis comitiis rogata est.' *F. 266.*

Rupitias XII¹⁸ significat damnum dederit. *F. 265.*

---

1) sponditve *cod.* — 2) his *cod.* — 3) quippe *cod.* — 4) quibus stipulatus est *cod.* — 5) qui *cod.* — 6) at capiton actus *cod.* — 7) numa *cod.* — 8) sic *cod.*, vitium Cuiacius. — 9) die diffensus *cod.* — 10) Cf. *supra p. 19 tab. 2,2.* — 11) esto nunc uterque actorum reiquae *cod.*; *emend. Aug. et Mue.* — 12) reus] *Augustinus*, me *cod.* — 13) de vi accitur *cod.*, *emend. Scal.* — 14) imperfectam *cod.* — 15) pro *ins. Mue. contra cod.* — 16) civit *cod.* — 17) rogatio *om. cod.* — 18) Sic *codex*; scribendum rupsit in XII; cf. *supra p. 28 tab. 8,5. Paulus p. 264: rupitia damnum dederit significat.*

Ruta caesa dicuntur, quae venditor possessionis sui usus gratia concidit ruendoque extraxit¹. *F. 262.*

Sacer mons appellatur trans Anienem, paulo ultra tertium miliarium, quod eum plebes, cum secessisset a patribus, creatis tribunis plebis qui sibi essent auxilio, discedentes Iovi consecraverunt. At homo sacer is est, quem populus iudicavit ob maleficium; neque fas est eum immolari, sed qui occidit, parricidi non damnatur;² nam lege tribunicia prima cavetur: 'si quis eum, qui eo plebei scito sacer sit, occiderit, parricida ne sit' —. Gallus Aelius ait, sacrum esse, quodcumque more³ atque instituto civitatis consecratum sit, sive aedis sive ara sive signum sive locus⁴ sive pecunia sive quid aliud, quod dis dedicatum atque consecratum sit; quod autem privati⁵ suae religionis causa aliquid earum rerum deo dedicent, id, pontifices Romanos non existimare sacrum. At si qua sacra privata succepta sunt, quae ex instituto pontificum statuto die aut certo loco facienda sint, ea sacra appellari tamquam sacrificium. Ille locus, ubi ea sacra privata facienda sunt, vix videtur sacer esse. *F. 318.*

Sacramento dicitur, quod [*iuris iurandi sacratio*]ne interposita actum [*est; unde quis sacramen*]to dicitur interrogari, quia [*iusiurandum interponitur*. Cato i]n Q. Thermum de X [*hominibus: 'Atque etiam ad*]erant, ne mala [*fide appareret*] scelera nefaria fie[ri, poscentes, ut sacrame]nto traderentur⁶, lege aest[imarentur.'] *F. 344.* Sacramentum dicitur, quod iuris-iurandi sacratione interposita geritur. *P. 345.*

Sacramentum aes significat, quod poenae nomine penditur, sive eo quis interrogatur, sive contendit⁷; id in aliis rebus quinquaginta assium est, in aliis rebus quingentorum inter eos, qui iudicio inter se contenderent. Qua de re lege L. Papiri tr. pl. sanctum est his verbis: 'Quicumque *cet*.'⁸ Sacramenti autem nomine id aes dici coeptum est, quod et propter aerari inopiam

---

1) contraxit *cod.*; *emend. Aug.* — 2) *Macr. sat. 3,7,5*: hoc loco non alienum videtur de condicione eorum hominum referre, quos leges sacros esse certis diis iubent, quia non ignoro quibusdam mirum videri, quod, cum cetera sacra violari nefas sit, hominem sacrum ius fuerit occidi; cuius rei causa haec est *cet.* — 3) quocumque modo *cod.*, *emend. Lachmann.* — 4) locum *cod.* — 5) privatis *cod.* — 6) traderetur *cod.* Cf. *Mo. in adnot. p. 411.* — 7) Ita *Mo. pro* contenditur. — 8) v. *supra p. 45 n. 4.*

et sacrorum publicorum multitudinem consumebatur id in rebus divinis. *F. 344.*

Sacratae leges sunt, quibus sanctum est, qui quid¹ adversus eas fecerit, sacer alicui deorum sit cum² familia pecuniaque³. Sunt qui esse dicant sacratas, quas plebes iurata in monte sacro sciverit⁴. *F. 318.*

Sacrificulus rex appellatus est qui ea sacra, quae reges facere assueverant, fecisset⁵. *P. 319. (Cf. F. 318.)*

Sacrosanctum dicitur, quod iureiurando interposito est institutum, si quis id violasset, ut morte poenas penderet; cuius generis sunt tribuni plebis aedilesque eiusdem ordinis⁶; quod adfirmat M. Cato in ea, quam scripsit, aedilis plebis sacrosanctos esse. *F. 318.*

Sagmina vocantur verbenae, id est herbae purae, quia ex loco sancto arcessebantur⁷ a consule praetoreve, legatis proficiscentibus ad foedus faciendum bellumque indicendum; vel a sanciendo, id est confirmando. Naevius: 'Iovis sacratum ius⁸ iurandum sagmine.'⁹ *F. 321. (P. 320.)*

Saltum Gallus Aelius l. II significationum, quae ad ius pertinent, ita definit: 'saltus est, ubi silvae et pastiones sunt, quarum causa casae quoque; si qua particula in eo saltu pastorum aut custodum causa aratur, ea res non peremit nomen saltus non magis quam fundi, qui est in agro culto et eius causa habet aedificium, si qua particula in eo habet silvam.' *F. 302.*

Sanates dicti sunt, qui supra infraque Romam habitaverunt; quod nomen his fuit, quia, cum defecissent¹⁰ a Romanis, brevi post redierunt in amicitiam, quasi sanata mente. Itaque in XII¹¹ cautum est, ut idem iuris esset sanatibus quod forctibus,

---

1) quicquid *cod.* — 2) sit cum] sicut *cod.* — 3) *Liv. 2,8*: Latae — leges (a Valerio Poplicola) — de sacrando cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset. *Liv. 3,55*: sanciendo: ut qui tribunus plebis, aedilibus, iudicibus decemviris nocuisset, eius caput Iovi sacrum esset, familia ad aedem Cereris, Liberi Liberaeque venum iret. — 4) *Liv. 2,33*: Sunt, qui duos tantum in sacro monte creatos tribunos esse dicant ibique sacratam legem latam. — 5) facit *Festus*. — 6) *Cf. supra n. 3.* — 7) arcebantur *cod. itemque Paulus*. — 8) Iovis sacratum ius] ius sacratum Iovis *cod.* — 9) *Apud Paulum p. 320 affertur versus Naevii hic*: scopas (scapas *G.*, scapos *MT*) atque verbenas sagmina sumpserunt. — 10) defecisset *cod.* — 11) *v. supra p. 18 tab. 1,5.*

id est bonis et qui nunquam defecerant a populo Romano. *F.* 348. [*Sanates quasi sana*]ti appella[ti, *id est sanatae mentis. Ser.*] Sulpicius . . . et Opiliu[s]¹ . . . *ita existimant*] dici inferi[oris superiorisque loci populos,] ut Tiburte[s *supra Romam, aliosque qui cum*] populo Tibur[ti convenerant in agro] Tiburti, ide[m-que ad se maritimos quosdam infe]riorisque loc[i populos perduxerant. Hinc] in XII: 'Nex[i *mancipique*]² forti sanati[sque]³ *idem ius esto,*' id est bonor[um et qui defecerant sociorum. Sunt,] qui et inf[eriores dici putant colonias,] quae sunt [*deductae in pris*]cos Latino[s, quas Tarquinius rex in]egerit secundum [*mare . . in*]fra Romam in c⁴[*ivitates Latinorum*], eosque sanat[is, quod Priscus] praeter opinio[nem eos debellavis]set sanavisse[t-que]⁵ ac cum iis pa[cisci potuisset, no]minat[os esse, ut ait] Cincius —; ne Valerius [*quidem Messalla*] in XII explanati[one rem expedit; hic ta]men — for[ctos sanatisque] duas gentis finitima[s fuisse censet,] [*de quibus le*]gem hanc scrip[tam esse, qua cautu]m, ut id ius man⁶[. . . , quod populu]s⁷ R., haberent. — Multi sunt, [*quibus id, quod his pl*]acuit, displi[ceat et qui explicen]t 'sanates forcti'⁸, [*quasi dictum esset 'sa*]nati insani'. *F.* 321. 322.

Sanctum [*ait dici Opilius Aure*]lius, quod [*nec sacrum sit nec religiosum*]. At Aelius [*Gallus, quod utrumque esse*] videatur⁹

1) oppillu . . cod. — 2) Litteras nex non cum Mue. aliisque omnibus de nexu solutis esse intellegendas, sed de nexu et mancipio primus vidit Hu. (Nexum 250). Uni Hoffmanno (Ges. v. d. Forct. u. San. p. 43) hoc displi-
cuit qui quod supplet: nex[o mancipatoque ac] forti sanati[que idem iuris esto], tam a re ipsa quam ab usu dicendi abhorret. Forctos enim et sanates non tertio cuidam, sed inter se ipsos lege exaequatos esse, ex altero Festi de sanatibus loco intellegitur, neque unquam is, qui in mancipio est, simpliciter mancipatus appellatur. Supplevimus itaque locum ex XII tabulis sic ut suasit Huschkius, cum Mue. dedisset nex[i solutique ac] forti cet. Praeterea supplementa antiqua fere ut accepimus repetivimus, quamvis parum firma esse omnia pateat. Cf. Hu. Nex. 255. Schweigler, R. G. 3, 5. Mo. R. G. 1, 103. Voigt, ius nat. 4, 266. Kuntze, instit. 2, 116. Schoell, XII tab. 71. 117. — 3) Forti casum genetivum, non dativum esse e fine huius loci et v. Horctus cum intellegatur, sanatis, non sanati, legendum est. — 4) in c vel m cod. — 5) sanauisseq (ut vid.) cod. — 6) man[ifesto], quod supplem, peccat contra legem syllabariam; de mancipio cogitat Hu. — 7) s in codice non est nec fuit; fuit in eo [p.] R. — 8) . . . sant forcti cod.; t ante id iam non conspicitur. — 9) Post videatur in codice est c vel e.

[*et sacrum et religiosum*]; plerique autem, q[uod qui violaverit, ei] poena sit multa[ve sancita . . .] *F. 317. (Cf. Religiosum.)* Sarcito in XII¹ Ser. Sulpicius ait significare damnum solvito, praestato. *F. 322.*

Sarpiuntur vineae, id est putantur, ut in XII²: 'Quandoque cet.' *F. 348.*

Sarpta vinea, putata, id est pura facta; — sarpere enim anti-qui pro purgare ponebant. *P. 323. (F. 322.)*

[Sa]rte in angu[ralibus pro inte]gro³ ponitur —; [ob quam causam] opera pu[blica, quae locantur, ut i]ntegra praes[tentur, 'sarta tecta' voc]antur⁴; et[enim sarcire est integrum] facere. *F. 322.⁵ (P. 323.)*

Satura et cibi genus ex variis rebus conditum est, et lex multis⁶ alis legibus conferta; itaque in sanctione legum ad-scribitur: 'neve per saturam abrogato aut derogato'. T. Annius Luscus in ea, quam⁷ dixit adversus Ti. Gracchum: 'Imperium, quod plebes per saturam dederat, id abrogatum est.' *F. 314.*

Sceleratus⁸ campus appellatur proxime portam Collinam, in quo virgines Vestales, quae incestum fecerunt, defossae sunt. *P. 332. (Cf. F. 333.)*

Scita plebei appellantur ea, quae plebs suo suffragio sine patribus iussit, plebeio magistratu rogante. *F. 293.*

Scitum populi [*est, quod eum magistra*]tus patricius [*rogavit populusque suis suf*]fragis iussit. [*Populus autem constat*] ex patribus et [*plebe . . . iure dici eti*]am leges scrib[*it has solas. Plebi sci*]tum est, quod tribunus [*aedilisve plebis eam ro*]gavit, id est consu[*luit, plebesque scivit.*] Plebes autem est [*populus universus*] praeter patricos⁹. *F. 330.*

Scribas proprio nomine antiqui et librarios et poetas voca-bant; at nunc dicuntur scribae et quidem¹⁰ librari, qui rationes publicas scribunt in tabulis. — *F. 333.*

Scripturarius ager publicus appellatur, in quo ut pecora pascantur, certum aes est, quia publicanus scribendo conficit rationem cum pastore. *F. 333.*

1) v. p. 28 tab. 8,5. — 2) v. p. 25 tab. 6,9. — 3) integre Paulus. — 4) Cic. Verr. 2,149.50. — 5) Supplementa petita e Paulo. — 6) lex|tis cod — 7) quamquam cod. — 8) scelatus GM. — 9) Ex restitutione Mo., For-schungen 1,170 n. 7. — 10) equidem cod.; emend. Mo. Staatsr. 1,332 n. 4.

Sectio persecutio iuris. *P. 337.*

Sectores et qui secant dicuntur, et qui empta sua persequuntur¹. *P. 337.*

Senacula tria fuisse Romae, in quibus senatus haberi solitus sit —, unum ubi nunc est aedis Concordiae —, in quo solebant magistratus dumtaxat cum senioribus deliberare; alterum ad portam Capenam; tertium citra aedem Bellonae, in quo exterarum nationum legatis, quos in urbem admittere nolebant, senatus dabatur. *F. 347.*

Senatores a senectute dici satis constat. Quos initio Romulus elegit centum, quorum consilio rem publicam administraret; itaque etiam 'patres'² appellati sunt. Et nunc, cum senatores adesse iubentur, [*adicitur*³:] 'quibusque in senatu⁴ sententiam dicere licet', quia hi, qui post lustrum conditum ex iunioribus magistratum ceperunt⁵, et in senatu sententiam dicunt et non vocantur senatores ante, quam in senioribus sunt censi. *F. 339.*

Senatus decretum a consulto Aelius Gallus sic distinguit, ut id dicat particulam quandam esse senatus consulti, ut cum provincia alicui decernitur, quod tamen ipsum senatus consulti est. *F. 339.*

[*Sequester*] is dicitur, qui inter aliquos, [*qui certant, de quo*] inter eos convenerit, [*teneat depositum ali*]quid, ut ei reddat, cui⁶ id [*deberi iure con*]stiterit⁷. *F. 339.*

Sertorem quidam putant dictum a prendendo, quia cum cuiuspiam adserat manum, educendi eius gratia ex servitute in libertatem, vocetur adsertor: cum veri similis sit dictum qui sereret quid; ac potius adsertorem a serendo cepisse nomen, cum aliquem serat petendo in libertatem eandem, qua ipse sit, id est iungat, quia fruges cum seruntur, terrae iunguntur⁸. Quod totum Verrius ἀπιδάωνος introduxit. *F. 340.*

Sesterti no⁹[*tam Oppius (?) ait signa continere*] dupundi et semissis¹⁰, [*unde sestertius dictus quasi semis*]tertius; sed auctores [*se postea asses in sestertio.*] Apud antiquos autem [*denarii denorum assium e*]rant et valebant [*decussis, dicebanturque tum*

1) persequantur *G.* — 2) etiam tres *cod.* — 3) *adicitur vel simile vocabulum excidit.* — 4) *senatum cod.* — 5) *coeperunt cod.* — 6) *qui cod.* — 7) *Cf. Isid. or. 10,260.* — 8) *iungit cod.* — 9) *Extrema littera num o sit, dubium.* — 10) *semisis cod.*

quadriga]ti bigati. Quinquessis [*item valebat quinarium. Idem auctor*] est numerus aeris perduct[um esse ad XVI in denario lege *Fla*]minia minus solvendi, [*cum Hannibalis bello premere*]tur populus Romanus¹. *F. 347.*

Sestertius dicitur quarta pars denarii, quo tempore is² decussis³ valebat, id est dupondius semis⁴. *F. 334. (P. 335.)*

'Sexagenarios [*de ponte*] proverbium est,] cuius causam Mani-
[lius hanc refert, quod Romam] qui incoluerint [*primi — h*]o-
minem LX [*annorum — immolar*]e Diti patri quot[annis soliti fuerint,] quod facere eos de[stitisse adventu Her]culis; sed reli-
gion[is observatione postea se]irpeas hominum eff[igies de ponte in Tiberim antiquo] modo mittere [*instituisse. Alii dicunt cet.*]
— Sunt qui dicant post urbem a Gallis liberatam, ob inopiam cibatus coeptos sexaginta annorum homines iaci in Tiberim —. Sed exploratissimum illud est causae, quo tempore primum per pontem coeperunt comitiis suffragium ferre, iuniores conclamaverunt, ut de ponte deicerentur sexagenari, quia iam nullo publico munere fungerentur, ut ipsi potius sibi, quam illi deligerent imperatorem —. *F. 334.*

Sex suffragia appellantur in equitum centuriis, quae sunt adiectae⁵ ei numero centuriarum, quas Priscus Tarquinius rex constituit. *F. 334.*

Sex Vestae sacerdotes constitutae sunt, ut populus pro sua quaque parte haberet ministram sacrorum, quia civitas Romana

1) *Plin. h. n. 33,3,44—47*: Argentum signatum est a. u. CCCCLXXXV —, et placuit denarium pro X libris aeris, quinarium pro V, sestertium pro dupondio ac semisse. Librale autem pondus aeris imminutum est bello Punico primo, — constitutumque, ut asses sextantario pondere ferirentur. — Postea Hannibale urgente Q. Fabio Maximo dictatore (a. u. c. 537) asses unciales facti, placuitque denarium sedecim assibus permutari, quinarium octo, sestertium quattuor. — Mox lege Papiria (a. 665) semunciarum asses facti. Livius Drusus in tribunatu plebis (a. 663) octavam partem aeris argento miscuit. Is qui nunc victoriatus appellatur, lege Clodia (c. a. 650) percussus est. Antea hic enim nummus ex Illyrico advectus mercis loco habebatur. Est autem signatus Victoria. *Maec. assis distr. 45*: Victoriatus nunc tantundem valet, quantum quinarium, olim — loco mercis — habebatur. Cf. *Mo., röm. Münzwesen p. 288—308. 338. 387—400, qui emendavit supplementa Muelleri.* — 2) his *cod.* — 3) decussis *cod.* — 4) dupondius *cod. in folio extremo (sequens deficit)*, dupondius et semistertius (*sic G*; semis male *Mue.*) *Paulus.* — 5) adiectae *cod.*

in sex est distributa partis, in primos secundosque Titienses, Ramnes, Luceres. *F. 344.*

Sextantari asses in usu esse coeperunt ex eo tempore, quo¹ propter bellum Punicum secundum, quod cum Hannibale gestum est, decreverunt patres, ut ex assibus, qui tum erant librari, fierent² sextantari, per quos cum solvi coeptum esset, et populus aere alieno liberaretur, et privati, quibus debitum publice solvi oportebat, non magno detrimento afficerentur. *F. 347.*

Sifus [*usurpatum est pro tub*]is ipsis, id quod Grae[ce dicitur σίφων; in le]ge rivalicia cet.³ *F. 340.*

[*Signare rem ia*]m dicitur 'signis notare', [*ut pecora similiaque*]. Sed antiqui eo pro scribe[re utebantur, unde et subsigna]re et consignare [*invenitur positum pro subscrib*]ere et conscri[bere]. *F. 340.* Signare significat modo scribere, modo anulo signa imprimere, modo pecora signis notare. *P. 341.*

[*Sine sacris hereditas*] in proverbio dici solet, [*cum aliquid obvenerit*] sine ulla incommodi appendice⁴, quod olim sacra non solum publica curiosissime administrabant, sed etiam privata, relictusque heres sic pecuniae [*ut*⁵] etiam sacrorum erat, ut ea diligentissime administrare esset necessarium. *F. 290.*

[*Siremps*] ponitur pro 'eadem' vel 'proinde [*atque ea*, quasi similis res ipsa]. Cato —: 'Et praeterea rogas, [*quemquam adversus*] ea si populus condemnave[rit, ut siremps lex] siet, quasi adversus le[ges fecisset].' *F. 344. (P. 345.)*⁶

[*Sons*] nocens, ut ex c[ontrario insons in]nocens. *F. 297.* Sons nocens, insons innocens. *P. 296.*

[*Sontica c*]ausa dicitur a morbo [*sontico, propter quem, quod est g*]erendum, agere [*nequimus*]. *F. 344.*

Sonticum morbum in XII⁷ significare ait Aelius Stilo certum cum iusta causa; quem nonnulli putant esse qui noceat, quod 'sontes'⁸ significat nocentes. — *F. 290.*

Sororium tigillum —: — Horati et Curiati⁹ cum dimicassent, — Horatius interfecit eam¹⁰. Et quamquam a patre absolutus sceleris¹¹ erat, accusatus tamen parricidi apud duum-

1) quod cod. — 2) Cf. supra p. 368 n. 1. — 3) Cf. supra p. 246, 9. — 4) incommodia | appendice cod. — 5) ut om. cod. — 6) Cf. Leges Bant. 13. Acil. 73. agr. 27. Corn. 1, 38, 2, 1. Rubr. 2, 10, 40. — 7) Cf. supra p. 19 tab. 2, 2. — 8) sonte cod. — 9) curati cod. — 10) scil. sororem. — 11) sceleri cod.

viros, damnatusque provocavit ad populum, cuius iudicio victor duo tigilla tertio superiecto, — velut sub iugum missus, subit, — liberatus omni noxia sceleris est *cet.* *F.* 297.

Sors et patrimonium significat, unde consortes dicimus. *P.* 296. (*Cf.* *F.* 297.)

Spondere antea ponebatur pro dicere, unde et respondere ad-
h[uc manet, sed postea] usurpari coeptum est [de promissu ex
interrogatio]ne alterius. *F.* 343. *Spondere* Verrius putat
dictum, quod sponte sua, id est voluntate, promittatur; deinde
oblitus inferiore capite sponsum et sponsam ex Graeco dictam
ait, quod ii¹ σπονδός interpositis rebus divinis faciant. *F.* 329.
'Bene sponsis beneque volueris'² in precatione augurali Mes-
salla augur ait significare 'sponderis, volueris.' *F.* 351.

Statu liber est, qui testamento certa condicione proposita iu-
betur esse liber. Et si per heredem stet³, quominus statu liber
praestare possit quod praestare debet, nihilominus liber esse
videtur. *F.* 314.

*Status dies*⁴ vocatur, qui iudici causa est constitutus cum
peregrino. Eius enim generis ab antiquis hostes appellabantur,
quod erant pari iure cum populo Romano, atque hostire pone-
batur⁵ pro aequare. Plautus in *Curculione*⁶: 'Si status⁷ con-
dictus cum hoste intercedit dies, tamen est eundum, quo im-
perant ingratis.' *F.* 314.

*Stellionem*⁸ g[enus aiunt lacertae, quod] Verrius dic[tum ait,
quia virus in]stillet cibo, p[otius quam, ut posuit ali]bi, a stel-
larum [similitudine, quia] varium est. *F.* 313.

Stipatores — a stipe, quam mercedis nomine accipiant cu-
stodes cuiusque corporis. — *F.* 351. [*Stip*]atores⁹ appel-
[lantur corporis cu]stodes, quos [antiqui latrones voca]bant, id
est¹⁰ mer[cennarios; hi eni]m ferro ve[lut stipati circumdan]t re-
gum¹¹ cor[pora]. *F.* 314. *Stipatores* corporis custodes,
quos antiqui latrones vocabant: stipati enim ferro circumdant
corpora regum. *P.* 315.

1) .i. *cod.* — 2) *sic cod.*; volis conicit *Mue.* — 3) *est cod.* — 4) cum
hoste hic excidisse putat *Mue.* *Cf. leges XII tab.* 2,2 (*supra p.* 19): status
dies cum hoste. — 5) hosti respondebatur *cod. manu 1*, hosti reponeba-
tur *cod. m. 2.* — 6) 1,1,5. — 7) *statur cod.* — 8) *stellionem cod.* — 9)
... atiores *cod.* — 10) id est] .i. *cod.* — 11) *regem cod.*

Stipem esse nummum signatum testimonio est et de eo quod¹ datur stipendium militi, et cum spondetur pecunia, quod stipulari dicitur. *F. 297. (P. 296.)* [*Stipem dicebant pe*]cuniam signa[tam, quod stiparetur]. Ideo stipular[i dicitur is, qui in]terrogat a[terum, spondeatne stipem, id est] aes. *F. 313.*

Stipes fustis terrae defixus. *P. 315. (Cf. F. 314.)*

Struere antiqui dicebant pro adicere, augere; — at² in XII³ quod est: 'Si calvitur cet.', alii putant significare retrorsus ire, ali in aliam partem, alii fugere⁴, ali gradum augere, ali minuere⁵; ac vix pedem pedi praefert, otiose it, remoratur. *F. 310.*

Sub corona venire dicuntur, quia captivi coronati solent venire. — Id autem signum est nihil praestari a populo, quod etiam Plautus significat —: 'Praeco ibi adsit cum corona, quique⁶ liceat veneat'⁷. *F. 306.*

Subditus iudex dicitur, qui loco mortui datur iis qui eum habuerant iudicem in aliqua re vel lite. *P. 342. (Cf. F. 343, ubi extrema sic formata sunt: [dumta]xat in eandem rem [vel litem]).*

Subici ar[ies dicitur, qui pro occiso datur,] quod fit, ut ait Cincius, — exemplo At[heniensium, apud quos] expiandi gratia aries [inigitur ab eo, qui invitus sce]lus admisit, poenae p[en-dendae loco.] *F. 347.*

Subigere arietem in eodem libro⁸ Antistius esse ait dare arietem, qui pro se agatur, caedatur. *F. 351.*

Sublucare arbores est ramos earum supputare et veluti sup-tus lucem mittere; conlucare autem succisis arboribus locum implere luce. *F. 348.⁹*

Sub vos placo in precibus fere cum dicitur, significat id, quod supplico¹⁰, ut in legibus: 'transque dato', 'endoque¹¹ plo-rato'. *F. 309.*

Superstites¹² testes praesentes significat, cuius rei testimonium est, quod superstitibus praesentibus ii¹³, inter quos controversia est, vindicias sumere iubentur¹⁴. — *F. 305.*

---

1) quod] *Paulus*, quae *cod.* — 2) aut *cod.* — 3) *Cf. supra p. 17 tab. 1,2.* — 4) *fure cod.* — 5) [*exciderunt talia fere: sed struit is qui moratur. Th. M.*] — 6) *cuique cod.* — 7) *ventat, non veniat, cod.* — 8) *scilicet in commentario XV iuris pontifici citato ad verbum quod praecedit.* — 9) *Cf. supra p. 26 tab. 7,9.* — 10) *supplicio cod.* — 11) *edendoquae cod.* — 12) *praesentes ins. Mue.* — 13) *i. cod.* — 14) *Cic. p. Mur. 12: Praetor —*

Supp[re]mum] — alias extre[mum significat, ut] in legibus XII¹: 'Solis [occasus suppre]ma tempestas esto'; — [alias pro] maximo, cum duas [oves et triginta bove]s suppre[mam mul[tam dicunt.] F. 305.

Tabellis pro chartis utebantur antiqui, quibus ultro citro², sive privatim sive publice opus erat, certiores absentes faciebant. Unde adhuc tabellarii dicuntur, et tabellae missae ab imperatoribus. L. 359. Mo. 68.

Tablinum proxime atrium locus dicitur, quod antiqui magistratus in suo imperio tabulis³ rationum ibi habebant publicarum rationum causa factum locum. F. (L.) 356. Mo. 68. 85.

Talionis mentionem fieri in XII⁴ ait Verrius hoc modo: 'Si membrum cet.' Neque id quid⁵ significet, indicat, puto quia notum est; permittit enim lex parem vindictam. L. 363. Mo. 72.

Taxat verbum ponitur in iis⁶, quae finiuntur quoad tangi liceat; in litibus quoque [iudici] arbitrove⁷ cum proscribitur⁸, quoad ei ius sit statuendi, taxatio dicitur, quae fit certae summae. — F. 356.

Tempestate[m] pro tempore frequenter dixerunt antiqui. P. 362.⁹

Termino sacra faciebant, quod in eius tutela fines agrorum esse putabant. Denique Numa Pompilius¹⁰ statuit eum, qui terminum exarasset, et ipsum et boves sacros esse. P. 368.

Themineam putabant esse, quae praeciperet hominibus id petere, quod fas esset, eamque id esse existimabant¹¹, quod et fas est. P. 367.

Tignum non solum in aedificiis, quo utuntur, appellatur, sed etiam in vineis, ut est in XII¹²: 'Tignum iunctum cet.' L. 364. Mo. 76.

loqueretur —: 'Suis utrisque superstitibus praesentibus istam viam dico, inite viam'. Cf. Serv. Aen. 3,339: Superstes praesentem significat. Isid. or. 18,15: Testes antiquitus superstites dicebantur, eo quod super statum causae proferebantur.

1) Cf. supra p. 18 tab. 1,9. — 2) citrove R. — 3) Hic explicat codicis Neapolitani pars superstes; verba rationum ibi habebant (habeant S) publicarum rationum causa (eam S) factum locum habent apographa ASQ. — 4) tabulis ins. S. — Cf. supra p. 28 tab. 8,2. — 5) quod Q¹R. — 6) his cod. — 7) iudici arbitrove scripsi, arbitrove cod., arbitriove Mue. — 8) [malim praescribitur. Th. M.] — 9) Cf. supra p. 18 tab. 1,9. — 10) Cf. supra p. 10,16. — 11) aestimabant G. — 12) tabulis ins. S. — Cf. supra p. 25 tab. 6,7.

Tributorum conlationem¹, cum sit alia in capita², illud³ ex censu⁴, dicitur etiam⁵ quoddam temerarium, ut post urbem a Gallis captam conlatum⁶ est, quia proximis XV⁷ annis census alius⁸ non erat. Item bello⁹ Punico secundo, M. Valerio Laevinio M. Claudio¹⁰ Marcello cum¹¹ et senatus et populus in aerarium quod potuit detulit¹². *L. 364. Mo. 76.*

Tributum dictum, quia ex privato in publicum tribuitur. *P. 367.* [*Transit imperium neque denuo*] lex curiata fertur, quod¹³ Hanni[bal in vicinitate] Romae cum esset nec ex praesidi[is tuto decedi posset], Q. Fabius Maximus Verru[cosus M. Claudius Ma]rcellus cos. facere in[stituerunt, ut nota]vit Aelius in XII significationum verborum]. *F. 351.¹⁴*

[Tugu]ria a tecto appellantur [domicilia rusticorum] sordida, — quo nomine [Messalla in explana]tione XII¹⁵ ait etiam [. signifi]cari. *F. 355.*

Turmam equitum dictam¹⁶ esse — quasi terimam, quod ter deni equites ex tribus tribubus Titienisium, Ramnium, Lucerum fiebant. — *F. 355.*

Unciaria lex¹⁷ appellari coepta est, quam L. Sulla et Q. Pompeius¹⁸ tulere, qua¹⁹ sanctum est, ut debitores²⁰ decimam partem [sortis annuis usuris penderent²¹]. *L. 375. Mo. 83.*

Urbanas tribus appellabant, in quas urbs erat dispertita a Servio Tullio rege, id est Suburana, Palatina, Esquilina²², Collina. *P. 368.*

1) consolationem Q. — 2) sic, non capite, traditur. — 3) aliud RS. — 4) Hu. Serv. 490: collatorum — aliud in capita, aliud ex censu; Krit. Jahrb. 18,589: conlationum alia in capita, alia ex censu; Mo. Tribus 27: conlatio — alias in capita, id est ex censu. — 5) etiam] et R. — 6) consolatum Q. — 7) quinque R. — 8) sic traditur; Nieb.: actus. — 9) bello om. A. — 10) claudio] ol Q. — 11) cum A, quom SQ, cos. cum R. — 12) sic A, in aer. quod habuit detulit SQ, quod habuit in aer. detulit R. — 13) quo cod. — 14) Ex rest Mo. Rh. Mus. Ph. 13,565. Mue. (secutus Rubionem, röm. Verf. 383 n. 2): [Triginta lictoribus] lex cet. — Cf. Cic. de l. agr. 2,12: comitiis — illis ad speciem atque ad usurpationem vetustatis per XXX lictores auspicioꝝ causa adumbratis. — 15) Cf. supra p. 25 tab. 7,3; Isid. orig. 15,12,2. — 16) adictam cod. — 17) reliquam glossae partem om. Q. — 18) Rufus ins. Ursinus. — 19) quam R. — 20) post debi . . . hiatum signat A, pergens . . . bant antiqui, quod est initium pag. sequentis. — 21) Ita suppl. Nieb.; Mue.: duodec. partem usurarum solutarum sorti detraherent. Cf. Streuber, Zinsfuss bei d. Röm. 94—98. — 22) aesquilina GM.

Uxorium pependisse dicitur, qui, quod uxorem non habuerit, res populo dedit. *P. 379.*

Vadem sponsorem significat datum in re capitali. *P. 377.*

Vagulatio in l. XII¹ significat quaestio² cum convicio: 'Cui testimonium cet.' *L. 375. Mo. 81.*

'Vapula Papiria' in proverbio fuit antiquis, de quo Sennius Capito sic refert tum dici solitum esse, cum vellent minantibus sibi³ significare se eos neglegere⁴ et non curare, fretos iure libertatis. Plautus in Feneratrice: 'Heus tu! in Barbaria quod dixisse dicitur libertus⁵ suae patronae, id ego⁶ dico⁷ . . . 'libertas⁸ salve! vapula Papiria!' 'In barbaria' est in Italia. *L. 372. Mo. 80.*

Vectigal aes⁹ appellatur, quod ob tributum et stipendium et aes equestre¹⁰ et hordiarium¹¹ populo debetur. *L. 371. Mo. 78.* Velati appellabantur¹² vestiti et inermes, qui exercitum sequebantur quique in mortuorum militum loco substituebantur¹³. *P. 369.*

Venditiones olim dicebantur¹⁴ censorum locationes, quod velut fructus¹⁵ locorum publicorum¹⁶ venibant¹⁷. *L. 376. Mo. 83.* Versacrum vovendi mos fuit Italis. Magnis enim periculis adducti vovebant, quaecumque proximo vere nata essent apud se animalia, immolatueros. Sed cum crudele videretur pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in¹⁸ adultam aetatem velabant atque ita extra fines¹⁹ suos exiebant²⁰. *P. 379.²¹*

Versuram facere mutuam pecuniam sumere ex eo dictum est quod initio qui mutuabantur ab aliis, non ut domum ferrent, sed ut aliis solverent, velut verterent creditorem. *P. 379.*

Vespae²² et vespillones²³ dicuntur, qui funerandis corporibus²⁴ officium gerunt, non a²⁵ minutis illis volueribus, sed

1) tab. ins. *RS.* — *Cf. supra p. 19 tab. 2,3.* — 2) sic *AQ*, quaestionem *RS.* — 3) ibi *codd. reliqui, om. A.* — 4) reliquam *gl. partem om. Q.* — 5) libertas traditur (*R lect. dub.*) — 6) id ego] ideo traditur. — 7) hiatus significat solus *A.* — 8) liberta *AS.* — 9) reliquam *gl. partem om. Q.* — 10) et e sequestre *S*, et e sequestre . . . *A*, et ex equestre *R*; restituit *Mo.* — 11) hordiar . . . *A*, hordiā *R*, hordia *S.* — 12) appellantur *M.* — 13) *Cf. gl. Adscripticii et P. 14.85.93.* — 14) uend . . . um dicebantur *A.* — 15) velut . . . uctus *A.* — 16) publicorum locorum *R.* — 17) *gl. venditiones om. Q.* — 18) in *om. G.* — 19) fine *G.* — 20) exiebant *M.* — 21) *Cf. Liv. 22,10.* — 22) vespate *M.* — 23) *Cf. D. 36,1,7.* — 24) corporis *M.* — 25) nona] nam *M.*

quia vespertino tempore eos efferunt¹, qui funebri² pompa duci propter inopiam nequeunt. — *P. 368.*

Vesticeps puer qui iam vestitus est pubertate. — *P. 368.*

Viae³ sunt et publicae, per [*quas ire ager*]e omnibus licet, et privatae, quibus neminem uti [*ius est*], praeter quorum sunt; et ita privatae VIII pedes in latitudine [*habent*] iure et lege, publicae, quantum ratio utilitatis permittit. [*Praeterea*] lex iubet sedecim [*in anfracto fle*]xunque pedes [*latas*] esse vias, ut [*adiciat*.:] ‘vias muniunt’ *cet. L. 371. Mo. 78. 85.*

Viatores⁴ appellantur, qui magistratibus apparent, eo quia⁵ initio⁶ omnium tribuum cum agri⁷ in propinquo erant urbis atque adsidue homines rusticabantur, crebrior opera eorum erat in via quam urbe, quod ex agris plerumque homines vocabantur⁸ a magistratibus. *L. 371. Mo. 78.*

[*Vici*] . . . . . cipiunt⁹ ex agris, qui ibi villas non habent, ut Marsi aut Paeligni. Sed ex vicis¹⁰ partim habent rem publicam et ius dicitur, partim¹¹ nihil eorum et tamen ibi nundinae aguntur¹² negotii gerendi causa, et magistri vici item magistri pagi¹³ quotannis fiunt. Altero¹⁴, cum id genus aedificorum definitur¹⁵, quae continentia sunt his oppidis, quae . . .¹⁶ itineribus regionibusque distributa inter se distant, nominibusque dissimilibus discriminis causa sunt dispartita. Tertio, cum id genus aedificiorum definitur, quae in oppido prive, id est in suo¹⁷

1) offerunt *M*, effecerunt *G*. — 2) funebris *G*. — 3) *Apographa duo supersunt articuli in archetypo mutilati, alterum codicis A hoc: viae sunt et publicae per . . . . e omnibus licet et privatae quibus neminem uti . . . . praeter eorum quorum sunt et eae privatae ve . . . . uias muniendo onisandi lapidas sunt . . . . qua volet iumento agito, alterum plenius, sed magis interpolatum et hiatibus caecis obscuratum libri S (R omisit totum, Q habet solum lemma) hoc: viae sunt et publicae et privatae publicae per quas ire omnibus licet privatae quibus nemini et hae VIII pedes in latitudine iure et lege publice quantum ratio utilitatis permittit lex iubet sedecim quindecimque pedes esse vias qui vias muniunt onisandi lapidas qua volet in mento agito. Restituit Mo; v. supra p. 26 tab. 7,7. Cf. D. 8,3,8. Varr. l. l. 7,15. — 4) articulum om. *R*. — 5) qua *A*. — 6) initium *S*. — 7) cum agri] in agris *S*. — 8) euocabantur *S*. — 9) . . . . cipiunt *A*, appellari incipiunt (*in margine additur vici*) *Q*, totam gl. om. *RS*. — 10) victis *Q*. — 11) partem *Q*. — 12) habentur *Q*. — 13) pagi *A*, paci *Q*. — 14) alterae *Q*. — 15) aedifici . . . : nitur quae *A*, aedificii quae *Q*. — 16) *Lacunam signat A*. — 17) privi suo *Q*, prive in suo *A*.*

quisque loco proprio ita aedificat, ut in eo aedificio pervium sit, quo itinere habitatores ad suam quisque habitationem habeat¹ accessum²; qui non dicuntur 'vicani'³, sicut ii⁴, qui aut in oppidi vicis⁵, aut hi, qui in agris sunt, vicani³ appellantur. *L. 371. Mo. 77.*

Viginti⁶ quinque poenae⁷ in XII significat viginti quinque asses. *L. 371. Mo. 77.*

Vindex ab eo, quod vindicat, quo minus is, qui pressus est ab aliquo, teneatur. *L. 376. Mo. 84.*

Vindiciae appellantur res eae⁸, de quibus controversia est⁹; quod potius dicitur vis¹⁰, quam¹¹ fit inter eos qui contendunt. Cato¹² in ea, quam scripsit¹³ L. Furio¹⁴ de aqua: '. . . s¹⁵ praetores secundum populum vindicias dicunt.'¹⁶ . . . et Lucilius: 'nemo hic vindicias neque sacra neque numen¹⁷ veretur'. De quo verbo Cincius sic ait: 'Vindiciae olim dicebantur¹⁸ [glabae¹⁹] illae²⁰, quae ex fundo sumptae in ius²¹ adlatas erant'. At²² Ser. Sulpicius²³ [nomine et] iam singulariter²⁴ formato vindiciam esse ait²⁵ [eam rem,] qua de re²⁶ controversia est, ab eo quod vindicatur . . . et in XII²⁷: 'Si vindiciam falsam tulit, si velit is . . . tor²⁸ arbitros tres dato, eorum arbitrio²⁹ . . .³⁰ fructus duplione damnum decedito³¹. *L. 376. Mo. 84.*

---

1) habeant *A.* — 2) *Tertium hoc vicorum genus uno hoc loco notum esse videbatur Muellero p. 413; fortasse autem id ipsum significatur in D. 3,2,2,5: scaena — posita — in publico privato vel in vico, quo tamen loco passim homines spectacula causa admittantur; item D. 21,1,4,1: qui per vicos more insanorum deridenda loquantur.* — 3) vicarii *Q.* — 4) hi *Q.* — 5) vias *Q.* — 6) articulum *om. Q.* — 7) poene traditur, poenas *Mue.* — 8) hae *Q.* — 9) est *QS*; perit margine adglutinato in *A*; postest *Q* omissis mediis pergit: de quibus Cincius sic ait *cet.* — 10) ^{ius} *A.* — 11) quia traditur. — 12) *M. Cato RS.* — 13) scripsit *A*; scripsit *RS.* — 14) in *L. Furium emendat Mue.* — 15) sic hiatu signato *A*, s *om. RS.* — 16) hiatum signat *A.* — 17) sacra . . . en veretur *A* hiatu indicato; numen neque sacra emend. *Mue.* — 18) erant *R.* — 19) glabae *ins. Raevardus.* — 20) illae *om. Q.* — 21) sumptui ius (*corr. ex sus*) *Q.* — 22) at *om. Q.* — 23) hiatum signat *A*; Sulpicius vindiciam esse ait ab eo quod vindicantur res ex controversia *Q* hic finiens. — 24) significatur *R.* — 25) hiatum signat *A.* — 26) qua de re] nadere *AR*, uaderent *S.* — 27) uindicat . . . XII *A*, uindicatur et in XII (*tabul. add. S*) *RS.* — 28) siuclitis . . . tor (*om. R*) traditur; si velit is, praetor *Mo.*; rei sive litis *Cuiacius*, stlitis et vindiciarum praetor *Mue.*; si velit is qui vicit praetor *Wetzell*; cf. *Schoell*

Viritanus ager dicitur, qui viritim populo distribuitur.
P. 373.

II. M. TERENTIUS VARRO.

1. E libris de lingua Latina.¹

Liber V.

3. Multa verba aliud nunc ostendunt, aliud ante significabant, ut hostis; nam tum eo verbo dicebant peregrinum, qui suis legibus uteretur, nunc dicunt eum, quem tum dicebant perduellem.²

27. Fluvius quod fluit, item flumen; a quo lege praeiorum urbanorum scribitur: 'Stillicidia fluminaque ut ita cadant fluantque'; — stillicidium eo, quod stillatim cadit; flumen, quod fluit continue.

34. Ager dictus in quam terram quid agebant, et unde quid agebant fructus causa; alii quod id Graeci dicunt ἀγρόν³. Ut ager, quo⁴ agi poterat, sic qua agi actus. Eius finis minimus constitutus in latitudinem pedes IIII, — in longitudinem pedes CXX, in quadratum actum et latum et longum esse⁵ CXX. Multa antiqui duodenario numero finierunt, ut XII decuriis actum⁶. 35. Iugerum dictum iunctis duobus actibus quadratis⁷. Centuria primo a⁸ centum iugeribus dicta est, post duplicata retinuit nomen.

XII tabb. 92. 110. 111; supra p. 37 tab. 12,3. — 29) arbitris RS. — 30) Mue. ins.: reus; Hu.: rei; Wetz.: neglecti; Sch.: possessor. — 31) decidit ... A.

1) *M. Terentii Varronis (638—727) de lingua Latina opus idem esse verisimile est, quod in epistola ad ipsum scripta a. 709 (ad fam. 8,9, cf. ad Att. 13,12. Acad. 2,1) Cicero scribit cupide se expectare. Num Cicerone vivo (i. e. ante a. 711) absolutum sit, non constat. Librorum XXV (tot enim fuisse docuit Ritschl, Rh. Mus. N. F. 6,525 = opusc. 3,464) aetatem tulere l. V—X pessime traditi. Fundamentum recensitionis cum sit cod. Florentinus, eum aut secutus sum aut, ubi ab eo discessi, id adnotavi. Accuratius de opere ipso eiusque codicibus disputaverunt O. Mueller in editionis (1833) praef.; Lachmann, Rh. Mus. 6,107; L. Spengel in Varronis editione 1836 (quam iteratis curis repetivit Andreas filius a. 1885), postea in Münch. akad. Abh. 7,431; Thilo, Jahrb. f. kl. Phil. 1855 p. 520. — 2) Cf. Festus v. Hostis. — 3) ἀγρο F. — 4) quod F. — 5) esset F. — 6) sic F², actus F¹. — 7) Plin. h. n. 18,3,9: Iugum vocabatur, quod uno iugo boum in die exarari posset; actus, in quo boves agerentur cum aratro uno impetu iusto. Hic*

40. Praedia dicta, item ut praedes, a praestando, quod ea pignore data publice mancups¹ fidem praestent.

55. Ager Romanus primum divisus in parteis tris, a quo tribus appellata Titiensium², Ramnium, Lucerum. — 56. Ab hoc quattuor quoque partis urbis tribus dictae, ab locis Suburana Palatina Esquilina Collina; quinta, quod sub Roma, Romilia; sic reliquae triginta³ ab his rebus, quibus in tribuum libro scripsi.

80. Praetor dictus, qui praeiret iure et exercitu; a quo id Lucilius⁴: 'Ergo praetorum est ante et praeire.'

81. Quaestores a quaerendo, qui conquirerent publicas pecunias et maleficia, quae triumviri capitales nunc conquirunt; ab his postea qui quaestionum iudicia exercent, quaestores dicti.

83. Pontufices, ut⁵ Scaevola Quintus pontufex maximus dicebat, a posse et facere, ut potifices⁶; ego a ponte arbitror: nam ab his sublicius est factus primum, ut restitutus saepe, cum ideo⁷ sacra et uls et cis Tiberim non mediocri ritu fiant.

86. Fetiales, quod fidei publicae inter populos praeerant: nam per hos fiebat, ut iustum conciperetur bellum, et ubi⁸ desitum, ut foedere fides pacis constitueretur. Ex his mittebantur, antequam conciperetur, qui res repeterent, et per hos etiam nunc fit foedus, quod 'fidus' Ennius scribit dictum.⁹

95. Pecus ab eo, quod perpascebant, a quo pecunia¹⁰ universa, quod in pecore pecunia tum pastoribus consistebat, et standi fundamentum pes — a pede pecudem appellarunt, ut ab eodem pedicam et pedisequum et peculiares¹¹ oves aliudve quid: id enim peculium primum; hinc 'peculatum' publicum [furtum¹²] primo ut¹³ cum pecore diceretur multa, et id esset¹⁴ coactum in publicum, si erat aversum¹⁵.

erat CXX pedum, duplicatusque in longitudinem iugerum faciebat. — 7) primo a] prima *F.*

1) mancups *F.* — 2) tatiensium *F.* — 3) trita *F.* — 4) Lucili *proposuit A. Spengel.* — 5) a *ins. F.* — 6) pontifices *F.* — 7) ideo *F.* in eo *Mueller*, eadem *A. Spengel.* — 8) ubi *A. Spengel*, inde *F.* — 9) *Cf. Non. Fetiales.* — 10) *sic Augustinus*, pecora *F.* — 11) *sic A. Spengel*, peculatoriae *F.* peculia tori ac *Mueller.* — 12) furtum *om. F.* — 13) ut] tum *Mueller.* — 14) esse *F.* — 15) *De loco emend. v. Mue. in edit., Lachm., Rh. M. 6, 106. Spengel, Münch. akad. Abh. 7, 450. Thilo, Jahrb. f. kl. Phil. 1855 p. 524. De peculatu cf. Fest. Peculatus.*

140. Arcera — etiam in XII tabulis¹ appellatur: quod ex tabulis vehiculum erat factum, ut arca², arcera dictum.

145. Quo conferrent suas controversias et quae vendere³ vellent quo ferrent, forum appellarunt.

155. Comitium ab eo, quod coibant eo comitiis curiatis et litium causa⁴. Curiae duorum generum, nam et ubi curarent sacerdotes res divinas, ut curiae veteres, et ubi senatus humanas, ut curia Hostilia, quod primus aedificavit Hostilius rex. Ante hanc rostra —, sub dextra huius a comitio locus substructus, ubi nationum subsisterent legati, qui ad senatum essent missi; is Graecostasis appellatus a parte, ut multa. 156. Senaculum supra Graecostasim; — vocatum, ubi senatus aut ubi seniores consisterent.

162. Ubi cenabant, cenaculum vocitabant, ut etiam nunc Lanuvi apud aedem Iunonis et in cetero Latio ac Faleriis et Cordubae dicuntur. Posteaquam in superiore parte cenitare coeperunt, superioris domus universa cenacula dicta.⁵

163. Aes raudus dictum; ex eo⁶ veteribus in mancipiis scriptum: 'raudusculo libram ferito.'

175. Arrabo sic data, ut reliquum⁷ reddatur; — a Graeco ἀρράβων. Reliquum, quod ex eo, quod debitum, reliquum.

176. Damnum a demptione, cum minus re factum, quam quanti constat.

177. Multa⁸ pecunia, quae a magistratu dicta, ut exigi posset ob peccatum; quod singulae dicuntur appellatae⁹ esse multae¹⁰, quod olim unum dicebant multam¹¹; itaque cum in¹² dolium aut culleum vinum addunt rustici, prima urna addita dicunt etiam nunc.

179. Si datum quod reddatur, mutuum, quod Siculi μῶτον. — Munus, quod mutuo animo qui sunt, dant officii causa. Alterum munus, quod muniendi causa imperatum, a quo etiam municipes, qui una munus fangi debent, dicti¹³.

180. Ea pecunia, quae in iudicium¹⁴ venit in litibus, sacra-

1) v. supra p. 17 tab. 1,3. — 2) arcar F. — 3) nenderentur F. — 4) causae F. — 5) Cf. Fest. Cenacula. D. 43,17,3,7. — 6) in ins. F. — 7) reliquum delet Madvig. — 8) a ins. F. — 9) additae Goeschen. — 10) multas F. — 11) sic Goeschen, multae F. — 12) in om. F. — 13) si is ins. F. — 14) indicium F.

mentum a sacro. Qui¹ petebat et qui infitiabatur, de aliis rebus uterque quingenos aeris ad pontem² deponebant, de aliis rebus item certo alio legitimo numero³ assum; qui iudicio vicerat, suum sacramentum e sacro auferebat, victi ad aerarium redibat. 181. Tributum dictum a tribubus, quod ea pecunia, quae populo imperata erat, tributim a singulis pro portione census exigebatur⁴. Ab hoc ea, quae adsignata erat, attributum dictum; ab eo quoque, quibus attributa erat pecunia, ut militi reddant, tribuni aerarii dicti; id quod attributum erat, aes militare. Hoc est, quod ait Plautus⁵: 'Cedit miles, aes petit'; et hinc dicuntur milites aerarii, ab aere, quod stipendia facerent⁶. 182. Hoc ipsum stipendium a stipe dictum quod aes quoque stipem dicebant; nam quod asses libras⁷ pondo erant, qui acceperant maiorem numerum, non in arca ponebant, sed in aliqua cella stipabant, id est componebant, quo minus loci occuparet; ab stipando stipem dicere coeperunt. Stips⁸ ab στειπή fortasse —. Id apparet, quod, ut tum institutum, etiam nunc diis cum thesauris asses dant, stipem dicunt, et qui pecuniam alligat, stipulari et restipulari. Militis⁹ stipendia ideo, quod eam stipem pendebant; ab eo etiam Ennius scribit: 'Poeni stipendia pendunt'. 183. Ab eodem aere pendendo dispensator, et in tabulis scribimus expensum. — Per trutinam solvi solitum vestigium etiam¹⁰ nunc manet in aede Saturni, quod ea etiam nunc propter pensuram trutinam habet positam.

Liber VI.

5. Suprema summum diei; id ab superrimo. Hoc tempus XII tabulae¹¹ dicunt occasum esse solis; sed postea lex Plaetoria¹² id quoque tempus esse iubet supremum, quo praetor¹³ in comitio supremam pronuntiavit populo.

---

1) quis *F.* — 2) pontificem *Augustinus.* — 3) certum alium legitimum numerum *L. Spengel.* — 4) exigebantur *F.* — 5) *Aulul. 3,5,52.* — 6) *Cf. Gai. 4,27.* — 7) librales *Mueller.* — 8) stipa *F.* — 9) milites *F.* — 10) iam *F.* — 11) *v. supra p. 18 tab. 1,9.* — 12) praetoria *F. De lege Plaetoria vide supra p. 43,1. Cf. Plin. h. n. 7,60,212: XII tabulis ortus tantum et occasus nominantur; post aliquot annos adiectus est et meridies, accenso consulum id pronuntiante, cum a curia intra rostra et*

11. *Lustrum* nominatum tempus quinquennale a luendo, id est solvendo, quod quinto quoque anno vectigalia et ultro tributa per censores solvebantur¹.

13. *Terminalia*, quod is dies anni extremus constitutus; duodecimus enim mensis fuit Februarius, et cum intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense.

29. Dies *fasti*, per quos praetoribus omnia verba sine piaculo licet fari. *Comitiales* dicti, quod tum ut coiret² populus constitutum est ad suffragium ferendum; nisi si quae feriae conceptae essent, propter quas non liceret, ut³ *Comitalia* et *Latinae*⁴. 30. *Contrarii* horum vocantur dies *nefasti*, per quos dies nefas fari praetorem: 'do, dico, addico'. Itaque non potest agi: necesse enim aliquo⁵ uti verbo, cum lege quid⁶ peragitur. Quod si tum imprudens id verbum emisit ac quem manumisit, ille nihilo minus est liber, sed vitio; ut magistratus vitio creatus nihilo setius⁷ magistratus. Praetor qui tum fatus⁸ est, si imprudens fecit, *piaculari* hostia facta piatur; si prudens dixit, Q. Mucius aiebat⁹, eum expiari ut impium non posse. 31. *Intercisi*¹⁰ dies sunt, per quos mane et vesperi est nefas, medio tempore inter hostiam caesam et exta porrecta¹¹ fas; a quo, quod fas tum intercedit aut eos intercisum nefas, *intercisum*¹². Dies qui vocatur sic 'quando rex comitiavit, fas', is¹³ dictus ab eo, quod eo die rex sacrificulus¹⁴ dicat¹⁵ ad comitium, ad quod tempus est nefas, ab eo fas; itaque post id tempus lege actum saepe. 32. Dies qui

---

graecostasim prospexisset solem, — sed hoc serenis tantum diebus, usque ad primum Punicum bellum. — 13) praeco *Ursinus*; cf. *infra* p. 384 lib. 6, 89.

1) *Sic Mo.*, *Staatsrecht* 2°, 332 n. 4; persolvebantur *F.* Cf. *Lex Malac.* 63. — 2) coiret *Mueller*, esset *F.* — 3) ut *om. F.* — 4) *Macr. sat.* 1, 16, 14: Fasti sunt, quibus licet fari praetori tria verba sollemnia: do, dico, addico; his contrarii sunt nefasti; comitiales sunt, quibus cum populo agi licet; et fastis quidem lege agi potest, cum populo non potest, comitialibus utrumque potest. — 5) enim aliquo] est aliquo *F.* [enim tali quo. Th. M.] — 6) qui *F.* — 7) sedius *F.* — 8) factus *F.* — 9) aiebat *L. Spengel*, abigebat *F.*, ambigebat *Lactus*. — 10) intercensi *F.* — 11) proiecta *F.* — 12) sic *F.*, eo est pro eos *Mueller*. [Fortasse quod fas tum intercedit, ante et post intercisum nefas, intercisus. Th. M.] — — 13) fassis *F.* — 14) sacrificio ius *F.* — 15) dicat *F.*, it *Th. Mommsen*, litat *Hirschfeld*.

vocatur: 'quando stercum delatum, fas', ab eo appellatus, quod eo die ex aede Vestae stercus everritur et per Capitolinum cli-vum in locum defertur certum.

60. 'Nuncupare' nominare valere apparet in legibus, ubi 'nuncupatae pecuniae' sunt scriptae.

64. Conserere manu dicimur cum hoste; sic 'ex iure manu consertum' vocare. hinc adserere manu¹ in libertatem, cum prendimus: sic augures dicunt si mihi auctor est verbi nam manum asserere dicit consortes²: hinc etiam, a quo ipsi consortes, sors.

69. Spondere est dicere 'spondeo'; a sponte, nam id valet et³ a voluntate. — Ab eadem sponte, a qua dictum 'spondere', declinatum 'spondit'⁴ et 'respondet' et 'desponsor' et 'sponsa', item sic alia. spondet enim⁵ qui dicit a sua sponte 'spondeo'⁶ spondet⁷ est sponsor, qui idem⁸ faciat obligatur sponsu⁹, consponsus; hoc Naevius significat, cum ait 'consponsi'. 70. Spondebatur pecunia aut filia nuptiarum causa; appellabatur et pecunia et quae desponsa erat, sponsa; quae pecunia inter se contra sponsum rogata erat, dicta sponsio; cui desponsa quo¹⁰ erat, sponsus; quo die sponsum erat, sponsalis. 71. Qui¹¹ sponponderat filiam, despondisse dicebant, quod de sponte eius, id est de voluntate, exierat; non enim si volebat, dabat¹², quod sponsu erat alligatus; — quod tum et praetorium ius ad legem et censorium iudicium ad aequum existimabatur. Sic despondisse animum quoque dicitur, ut despondisse filiam, quod suae spontis statuerat finem. 72. A qua sponte respondere¹³ quoque dixerunt, quom ad spontem¹⁴ responderent, id est ad voluntatem rogationis¹⁵; itaque qui ad id quod rogatur non dicit, non respondet, ut non spondet ille, statim qui dixit 'spon-

1) manum F. — 2) [Corrupta haec verba neque adhuc sanata (certe verbenam, quod propositum a Bergkio nuper recepit Spengel filius, non perspicitur quomodo cum adserendo recte coniungatur) sic forte restituenda erunt: sic auctores iuris dicunt, si mihi auctor est et tibi una manum asserere, dici consortes. Th. M.] — 3) et delendum. — 4) corruptum. — 5) spondeo enim del. — 6) dicit — spondeo del. — 7) spondit F. — 8, quidem F. — 9) sponsu L. Spengel, sponsus F. — 10) a quo A. Spengel. — 11) quo F. [fortasse quom. Th. M.] — 12) non enim si nolebat non dabat Mueller. — 13) sic A. Spengel, a qua sponte dicere cum spondere F. — 14) a sponte F. — 15) rogatoris L. Spengel.

deo', si iocandi causa dixit, neque agi potest cum eo ex sponsu. Itaque si qui¹ dicit in tragoedia: 'Meministine te spondere² mihi gnatam³ tuam?' quod sine sponte sua dixit, cum eo non potest agi ex sponsu⁴.

74. Sponsor et praes et vas neque idem⁵, neque res a quibus hi, sed e re simile. Itaque praes, qui a magistratu interrogatus, in publicum ut praestet⁶; a quo et, cum respondet, dicit: 'praes'. Vas appellatus, qui pro altero vadimonium promittebat. Consuetudo erat, cum reus parum esset idoneus inceptis rebus, ut pro se alium daret, a quo caveri⁷ postea lege coeptum est ab his, qui praedia venderent, vadem ne darent; ab eo adscribi coeptum in lege mancipiorum: 'Vadem ne poscerent⁸, nec dabitur'.

81. Dictum cerno a cereo, id est a creando; dictum ab eo, quod cum quid creatum est, tunc denique videtur. Hinc — qui id⁹ in testamento: id est facito, videant te esse heredem; itaque in cretione adhibere iubent testes¹⁰.

86. . . . nunc primum ponam de¹¹ censoriis tabulis: 'Ubi noctu in templum censor¹² auspicaverit atque de caelo nuntium¹³ erit, praeconi¹⁴ sic imperato, ut viros vocet: 'Quod bonum fortunatum felixque salutareque siet¹⁵ populo Romano Quiritium reique publicae populi Romani Quiritium mihi que collegaeque meo fidei magistratuique nostro! Omnes Quirites pedites armatos, privatosque curatores omnium tribuum, si quis pro se sive pro¹⁶ altero rationem dare¹⁷ volet, vocato¹⁸ in licium huc ad me'. 87. Praeco in templo primum vocato¹⁸ postea de moeris item vocato¹⁸. Ubi lucet, censores¹⁹, scribae, magistratus murrha unguentisque unguentor²⁰. Ubi prae-

1) ita quisqui F. — 2) te despondere F. — 3) agnatam F. — 4) De universo hoc loco (§ 69–72) cf. Lachm., Spengel, Thilo supra p. 377 n. 1 cit. Huschke, ZGR. 10,327. — 5) ideo F. — 6) praes siet Palmerius. — 7) canari F. — 8) nec poscet Scioppius. — 9) [qui id fortasse corruptum ex cernito. Тн. М.] — 10) Cic. ad Att. 13,46: cognovi cretione Cluvii, — liberam cretione, testibus praesentibus, LX diebus. Cf. infra p. 386 lib. 7,98. — 11) de om. cod. — 12) censora F. — 13) Fortasse scribendum nuntiatum, quamquam etiam nuntium de eo quod nuntiatum dictum defendi potest. — 14) praeconis F. — 15) salutare quesierit F. — 16) si verbo F. — 17) dari F. — 18) uocat F. — 19) censor F. — 20) unguentur F.

tores tribunique plebei quique in consilium vocati sunt venerunt, censores inter se sortiuntur¹, uter lustrum faciat. Ubi templum factum est, post tum conventionem habeto² qui lustrum conditurus est.

88. In commentariis consularibus scriptum sic inveni: 'Qui exercitum imperaturus erit, accenso dicito: 'C. Calpurni³, voca in licium omnes Quirites huc ad me'. Accensus dicito⁴ sic: 'Omnes Quirites, in licium visite huc ad iudices'. 'C. Calpurni', consul dicito⁴, 'voca ad conventionem omnes Quirites huc ad me'. Accensus dicito⁴ sic: 'Omnes Quirites, ite ad conventionem huc ad iudices'. Dein consul eloquitur⁵ ad exercitum: 'Impero qua convenit ad comitia centuriata'.

89. Quare hic⁶ accenso, illic praeconi dicit, haec est causa: in aliquot rebus item⁷ ut praeco, accensus acciebat⁸, a quo accensus quoque dictus. Accensum solitum ciere, Boeotia ostendit, quam comoediam Aquilii⁹ esse dicunt, hoc versu: 'Ubi primum accensus clamarat meridiem'. Hoc idem Cosconius in actionibus scribit praetorem accensum solitum tum¹⁰ esse iubere, ubi ei videbatur horam esse tertiam, inclamare horam tertiam esse, itemque meridiem¹¹ et horam nonam.

90. Circum muros¹² mitti solitus quomodo iuliceret populum in eum [locum]¹³, unde vocare posset ad contionem non solum ad consules et censores, sed etiam quaestores 'commentarium indicat vetus anquisitionis¹⁴ M.'¹⁵ Sergii Mani f. quaestoris qui capitis accusavit T. [Quinctium] Rocum¹⁶, in quo¹⁷ sic est: 91. 'Auspicio operam des et¹⁸ in templo auspices¹⁹. Dum aut ad praetorem aut ad consulem mittas auspicium petitem, comitiatum praeco populum²⁰ vocet ad te, et eum de muris vocet praeco; id imperare oportet. Cornicinem²¹ ad privati ianuam et in arcem mittas, ubi canat. Collegam

---

1) sortiuntur *F.* — 2) habet *F.* — 3) dicit hoc calpurni *F.* — 4) dicit *F.* — 5) eloquitur *F.* — 6) hinc *F.* — 7) idem *F.* — 8) accipiebat *F.* — 9) sic *Turnebus*, alii *F.* — 10) tum *del.* — 11) *Cf. supra p. 380 lib. 6,5.* — 12) circum auras *F.* — 13) locum *om. F.* — 14) inquisitionis *F.* — 15) m. *F.* — 16) accusavit trogum *F.* — 17) in aqua *F.* — 18) operam des et *Bergk probante Mommseno Staatsrecht 1,90 n. 2; orandesed F.* — 19) sic *Mommsen l. c.; auspiciis F.* — 20) sic *Mommsen l. c., comitum praetores F.* — 21) cornicem *F.*

roges¹, ut comitia edicat de rostris, et argentarii tabernas occludant. Patres censeant exquaeras et adesse iubeas; magistratus censeant exquaeras,² consules praetores tribunosque plebis collegasque tuos³ in templo adesse iubeas omnes⁴; ac cum mittas⁵, contionem advoces⁶.

92. In eodem commentario anquisitionis⁷ ad extremum scriptum caput edicti hoc est: 'Item quod attingat qui de censoribus⁸ classicum ad comitia centuriata redemptum habent, uti curent eo die, quo die comitia erunt, in arce classicus canat⁹ circumque muros et ante privati huiusce T. Quincti Roci¹⁰ scelerosi ostium canat, et ut in campo cum primo luci adsiet'¹¹.

93. Inter id cum circum muros mittitur et cum contio advocatur, interesse tempus apparet ex iis quae interea fieri¹² scriptum est. Sed ad comitatum vocatur populus ideo, quod alia de causa hic magistratus non potest exercitum urbanum convocare; censor, consul, dictator, interrex potest, quod censor¹³ exercitum centuriato constituit quinquennalem, cum lustrare¹⁴ et in urbem ad vexillum ducere debet; dictator et consul in singulos annos, quod hic exercitui imperare potest, quo eat, id quod propter centuriata comitia imperare solent. 94. Quare non est dubium, quin¹⁵ hoc in licium sit, cum circum muros itur, ut populus inliciat ad magistratus conspectum, qui viros vocare¹⁶ potest, in eum locum, unde vox ad contionem vocantis exaudiri possit. —

95. Hoc nunc aliter fit atque olim, quod augur consuli adest tum cum exercitus imperatur, ac praeit, quid eum dicere oporteat. Consul auguri¹⁷ imperare solet, ut in¹⁸ licium vocet, non accenso aut praeconi. Id inceptum credo, cum non adesset accensus, et nihil intererat, cui imperaret; et dicis causa fiebant quaedam, neque item facta neque item dicta semper.

1) cannat colligam rogis *F.* — 2) censeant exquaeras *Bergk*, censeat extra *F.* — 3) tuos] uos et *F.* — 4) homines *F.* — 5) ac cum mittas] *fortasse* ad comitias. — 6) auoces *F.* — 7) acquisitionis *F.* — 8) decensoribus *F.* — 9) cannatum *F.* — 10) quinti trogi *F.* — 11) adsiet et *F.* — 12) illicium (*corr. ex illicitum*) *ins. F.* — 13) censorem *F.* — 14) lustraret *F.* — 15) quin] cum *F.* — 16) quiros uocari *F.* — 17) augur *F.* — 18) is *F.*

Liber VII.

15. Anfractum est flexum, ab origine duplici dictum, ab ambitu et frangendo; ab eo leges iubent in directo pedum VIII¹ esse, in anfracto XVI, id est in flexu.

51. Supremum ab superrumo dictum; itaque XII tabulae² dicunt: 'solis occasu diei suprema tempestas esto'.

93. Iurgio, id est litibus; itaque quibus res erat in controversia, ea vocabatur lis: ideo in actionibus videmus dici: 'Quam rem, sive me³ litem dicere oportet'; ex quo licet videre iurgare esse ab iure dictum, cum quis iure litigaret; a quo obiurgat is, qui id facit iuste⁴.

98. [Crevi] valet⁵ constitui; itaque heres, cum constituit se heredem esse, dicitur cernere⁶, et cum id fecit, crevisse.

105. Nexum Mamilius scribit omne quod per libram et aes geritur⁷, in quo sint mancipia; Mucius, quae per aes et libram fiant, ut obligentur, praeter quae mancipio dentur⁸. Hoc verius esse ipsum verbum ostendit, de quo quaerit, nam id est, quod obligatur per libram neque suum fit, inde nexum dictum. Liber, qui suas operas in servitutem pro pecunia quam debet dat⁹, dum solveret, nexus vocatur, ut ab aere obaeratus. Hoc C. Poetelio Libone Visolo¹⁰ dictatore¹¹ sublatum ne fieret¹²; et omnes, qui bonam copiam iurarunt, ne essent nexi, dissoluti¹³.

Liber VIII.

4. Ut in hominibus quaedam sunt agnationes ac¹⁴ genti-

1) uiam *ins. Christ.* — 2) tabulis *F.* — 3) mi *F.* — 4) *Cf. Nonius* Iurgium. — 5) *ante valet hiat F.* — 6) cernere] canere *F.* — 7) *Cic. de or. 3,40,159: nexum quod per libram agitur. Top. 5,28: Abalienatio est eius rei, quae mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio.* — 8) praeterquam m. dentur *F.* — 9) debet dat *Schwegler*, debebat *F.* — 10) *sic Lachmann*, c popillio uocare sillo *F.* — 11) [*Dictatorem hunc C. Poetelium C. f. C. n. Libonem Visolum fasti ad a. 441 recensent; at Livius 8,28 eandem legem Poeteliam latam esse ait a patre eius cognomine, sed C. f. Q. n., consule tertium a. 428. Cf. röm. Forschungen 2,242. Th. M.*] — 12) *Liv. l. c.: iussi consules ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxam meruisset, — in compedibus — teneretur, pecuniae creditae bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Ita nexi soluti cautumque in posterum, ne necerentur.* — 13) dissoluti] sed soluti *Mueller.* — 14) ad *F.*

litates sic in verbis; ut enim ab Aemilio homines¹ orti Aemilii ac gentiles, sic ab Aemilii nomine declinatae voces in gentilitate nominali; ab eo enim, quod est impositum recto casu Aemilius, orta Aemilii, Aemilium *cet.*

82. In hoc ipso analogia non est, quod alii nomina habent ab oppidis, alii aut non habent, aut non ut debent habent. 83. Habent plerique libertini a municipio manumissi; in quo, ut societatum et fanorum servi, non servarunt pro portione² rationem. Et Romanorum liberti debuerunt dici, ut a Faventia Faventinus, ab Reate Reatinus, sic a Roma Romanus, ut³ nominantur liberti orti publicis servis Romani, qui manumissi [sunt]⁴ ante quam sub magistratum⁵ nomina, qui eos liberarunt, succedere coeperunt.

2. E libris rerum rusticarum⁶.

Liber I.

2, 9. C. Licinium Stolonem — video venire, — cuius maiores de modo agri legem tulerunt; nam Stolonis illa lex, quae vetat plus D iugera habere civem Romanum —. Eiusdem gentis C. Licinius, tribunus plebis cum esset, post reges exactos annis CCCLXV primus populum ad leges accipiundas in septem iugera forensia e comitio eduxit⁷.

10, 1. Modos, quibus metirentur rura, alius alios constituit. — metiuntur — apud nos in agro Romano ac Latino iugis. Iugerum (vocat), quod quadratos duos actus habeat; actus quadratus, qui et latus est pedes CXX et longus totidem. — 2. Bina iugera, quod a Romulo primum divisa⁸ viritim⁹, quae heredem sequerentur, heredum appellarunt.

1) homine *Becker.* — 2) *L. Spengel*, proportionem *F.* — 3) *Mueller*, ut *F.* — 4) [*sic scripsi*; cf. *Staatsrecht* 1² p. 307. *Th. M.*] ut nominentur libertini orti publicis orti servis romani qui manumissi *F.* at nominentur libertini orti a publicis servis Romanenses qui manumissi *Mueller.* — 5) magistratus *F.* — 6) *Scriptores rei rusticae ed. Schneider. 1794. Tom. I p. 123. M. Porci Catonis de agri cultura et M. Terenti Varronis rerum rusticarum libri tres ex rec. H. Keilii. 1884.* — 7) *Cic. de amic. 25:* (C. Licinius Crassus) primus instituit in forum versus agere cum populo. *Colum. de r. r. 1,3,10:* post reges exactos Liciniana illa septena iugera, quae plebi tribunus viritim diviserat, maiores quaestus antiquis rettulere, quam nunc nobis praebent amplissima vetereta. *Hu. üb. d. Stelle d. Varro v. d. Liciniern. 1835.* — 8) dicebantur *ins. libri, om. qui hunc*

Liber II.

Praef. 1. Viri magni nostri maiores non sine causa praeponerant rusticos Romanos urbanis. — Itaque annum ita dividerunt, ut nonis modo diebus urbanas res usurparent, reliquis septem ut rura colerent.

1, 9. Romanorum — populum a pastoribus esse ortum quis non dicit? — multa etiam nunc ex vetere instituto bubus et ovibus dicitur, — et aes antiquissimum, quod est flatum, pecore est notatum. — 15. Quarta pars est de iure in parando, quem ad modum quamque pecudem emi oporteat civili iure. Quod enim alterius fuit, id ut fiat meum, necesse est aliquid intercedere; neque in omnibus satis est stipulatio aut solutio nummorum ad mutationem domini. — 16. Greges ovium longe abiguntur ex Apulia in Samnium aestivatum, atque ad publicanum profitentur, ne, si inscriptum pecus paverint, lege censoria committant.

2, 5. In emptionibus (ovium) iure utimur eo, quo lex praescripsit; in ea enim alii plura, alii pauciora excipiunt; quidam enim pretio facto in singulas oves, ut agni cordi duo pro una ove adnumerentur, et si cui¹ vetustate dentes absunt, item binae pro singulis ut procedant. De reliquo antiqua fere formula utuntur. cum emptor dixit: 'tanti sunt mi emptae?' et ille respondit: 'sunt' et expromisit nummos, 6. emptor stipulatur prisca formula sic: 'Illasce² oves, qua de re agitur, sanas recte esse, uti pecus ovillum, quod recte sanum est, extra luscam, surdam, minam (id est ventre glabro), neque de pecore morboeso esse, habereque recte licere; haec sic recte fieri spondesne?' Cum id factum est, tamen grex dominum non mutavit, nisi si est adnumeratum; nec non emptor pote ex empto vendito illum damnare, si non tradet, quamvis³ non solverit nummos; ut ille emptorem simili iudicio, si non reddit pretium.

5, 11. (Boves) cum emimus domitos, stipulamur sic: 'Il-

---

locum citat Nonius. — 9) *Plin. h. n. 18,2,7*: Bina tunc iugera populo Romano satis erant, nullique maiorem modum adtribuit (Romulus). — *c. 3,18*: M'. Curii nota dictio est perniciosum intellegi civem, cui septem iugera non essent satis. Haec autem mensura plebei post exactos reges assignata est. *De duobus iugis cf. Mo. R. G. 1,183 n. 3. Voigt, Rh. Ph. 24,53.*

1) si quae libri. — 2) illasque libri. — 3) quamovis libri.

losce boves sanos esse, noxisque [solutos¹] praestari?'; cum emimus indomitos, sic: 'Illosce iuencos sanos recte, deque pe-core sano esse, noxisque [solutos¹] praestari spondesne?' Paulo verbosius haec, qui Manilii² actiones sequuntur³.

10, 4. In emptionibus (servorum) dominum legitimum sex fere res perficiunt: si hereditatem iustam adiit; si ut debuit mancipio ab eo accepit, a quo iure civili potuit; aut si in iure cessit qui potuit⁴ cedere et id ubi oportuit⁵; aut si usu cepit; aut si e praeda sub corona emit, tumve cum in bonis sectione cuius publice veniit. 5. In horum emptione solet accedere peculium aut excipi, et stipulatio intercedere sanum⁶ esse furtis noxisque solutum, aut si mancipio non datur, dupla promitti, aut, si ita pacti, simpla.

III. NONIUS MARCELLUS.

E libris de compendiosa doctrina per litteras.⁷

Accensi, qui his (decurionibus et centurionibus) accensebantur, id est adtribuebantur. Varro de vita populi Romani —: 'qui de adscriptivis, cum erant attributi decurionibus et centurionibus qui eorum habent numerum accensi vocabantur'. 356. — Accensi genus militiae est administrantibus proximum. Varro rhetoricorum (?) libro XX: 'ut, consules ac praetores qui se-cuntur in castra, accensi dicti, quod ad necessarias res saepius acciantur, velut accersiti'. quos nunc dicimus deputati. 41.

Arcera plaustrum est rusticum, tectum undique quasi arca. — Hoc autem vehiculi genere senes et aegroti vectari solent. 38.⁸ Calvitur dictum est frustratur, tractum a calvis mimicis, quod sint omnibus frustratui. — Lucilius —: 'si non it, capito, inquit, eum; et si calvitur, ergo fur dominum'⁹. 4.

1) solutos om. libri utroque loco. — 2) mamili libri. — 3) Similiter de capris (3, 5), de suibus (4, 5), de asinis (6, 3), de equis (7, 6), de canibus (9, 7). — 4) qui potuit] cui potius libri. — 5) ubi oportuit ubi libri. — 6) sane eum libri. — 7) Nonius grammaticus, Thubursico in Numidia ortus, saeculo III compilavit compendiosam doctrinam per litteras, utilem propter multos veterum scriptorum locos per eam servatos. Novissime ediderunt Gerlach et Roth a. 1842, Quicherat a. 1871; illos in plerisque secutus sum, paginis adnotatis. — 8) Cf. supra p. 17 tab. 1, 3. — 9) ergo fur dominum] sic libri, endo ferto manum edd. [Fortasse scr. endo fure manum (iacito). Th. M.]

Coicere, agere. Afranius — : 'causam coicere hodie ad te volo. Ambon adestis? profuturos arbitror.' 183.¹

Fetiales — Varro de vita p. R. lib. II: 'Itaque bella et tarde et magna diligentia² suscipiebant, quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere; priusquam³ indicarent bellum is, a quibus iniurias factas sciebant, fetiales legatos res repetitum mittebant quattuor, quos oratores vocabant.' Idem l. III: 'Si cuius legati violati essent, qui id⁴ fecissent, quamvis nobiles essent, uti dederentur civitati, statuerunt, fetialesque viginti, qui de his rebus cognoscerent iudicaret statuerent, constituerunt⁵. 362.⁶

Iurgium levior res est, siquidem inter benivolos aut propinquos dissensio vel concertatio iurgium dicitur; inter inimicos dissensio lis appellatur. M. Tullius de rep. l. IIII: 'admiror nec rerum solum sed verborum etiam elegantiam: 'si iurgant', inquit⁷; benevolorum concertatio, non lis inimicorum, iurgium dicitur.' Et in sequenti: 'iurgare igitur lex putat inter se vicinos, non litigare.' 292.

— matrem familias (dictam esse existimant), quae in familia mancipioque sit patria, etsi in mariti matrimonio esset. 299.

Mutuum sine usuris, fenus cum usuris sumitur. 298.

Nubentes veteri lege Romana asses III ad maritum venientes solere pervehere, atque unum, quem in manu tenerent, tamquam emendi causa marito dare⁸; alium, quem in pede haberent, in foco Larum familiarum ponere; tertium, quem in sacciperione condidissent⁹, conpito vicinali solere resenare¹⁰ — quos ritus Varro — de vita p. R. diligentissime percucurrit. 363.

Oves generis feminini, ut plerumque; masculini Varro — : M.¹¹ Terentio, quando citatus neque respondit neque excusatus¹² est, eum ego¹³ unum ovem multam dico¹⁴. 147.

---

1) Cf. *supra* p. 18 tab. 1,7. — 2) sic Niebuhr, licentia libri. — 3) quam om. *Guelferbytanus liber*. — 4) quid libri. — 5) iudicaret et statuerent et constituerent libri. — 6) Cf. *Festus* v. Orare. — 7) Cf. *supr.* p. 26 tab. 7,5. — 8) darent *Guelf*. — 9) condidisset libri. — 10) sic libri reserare *Roth*, fortasse reservare. — 11) M. om. libri, sed praecedat idem — 12) sic *Gellius* 11,1,4; excitatus *Nonius*. — 13) eum ego *Nonius*, ego ei *Gellius*. — 14) *Gellius* 11,1,4: Quando — a magistratibus populi Romani — multa dicitur vel minima vel suprema, observari solet, ut 'oves' ge-

Plebitatem, ignobilitatem. Cato pro Veturio: 'propter tenuitatem et plebitatem'. Hemina in annalibus¹: 'Quicumque propter plebitatem agro publico eiecti sunt'². 101.

Proletarii dicti sunt plebei, qui nihil reipublicae exhibeant, sed tantum prolem sufficiant. — Varro de vita p. R. lib. I: 'quibus erant pecuniae satis, locupletis, adsiduos; contrarios proletarios. Adsiduo neminem vindicem voluerunt locupleti'³. 48. Proletarii cives dicebantur, qui in plebe tenuissima erant et non amplius quam mille et quingentos aeris in censum deferebant. 106.

Recepticium servum quidam — dictum volunt, — qui venundatus ob aliquod — malefactum a distractore — recipiatur; sed vera haec est eius nominis interpretatio, quem in data dote aut donatione quis exceperit, quod est proprie 'recepit'. — Cato: 'mulier et magnam dotem dat et magnam pecuniam⁴ retinet;' ex ea igitur re familiari, ex qua sibi dote data retinuit pecuniam viro mutuam dat: eam pecuniam⁵ a viro forte irata repetere instituit; adponit ei flagitatorem recepticium, hoc est proprium, suum, quem reliqua pecunia receperat nec dederat doti sed exceperat. 38 = *Gellius* 17,6.

Ricinium⁶, quod nunc mafurtium dicitur, palliolum femineum breve. Varro — de vita p. R. —: 'Ex⁷ quo mulieres in — luctibus, cum omnem vestitum delicatorem ac luxoriosum — ponunt, ricinia sumunt'. 371.

Scripturarios veteres, quos nunc tabularios dicimus, dici volunt; quod scripturis et commentariis omnia vel urbium vel provinciarum complecterentur. Lucilius l. XXVI: 'Publicanus⁸ vero ut Asiae fiam, ut scripturarius'. 26.⁹

nere virili appellentur; atque ita M. Varro verba haec legitima, quibus minima multa diceretur, concepit: 'M. Terentio — dico', ac nisi eo genere diceretur, negaverunt iustam videri multam.

1) annos libri. — 2) *Sallustius hist.* 1,9 ed. *Dietsch*: regibus exactis — servili imperio patres plebem exercere — agro pellere. — 3) idem: assiduo neminem vindicem esse voluerunt nisi assiduum id est locupletem coniecit *Turnebus*. — 4) recipit hoc est et magnam dotem dat et magnam pecuniam *ins. Gellii* (17,6) *codicum familia deterior, om. Gellii libri meliores cum Nonio Gellianorum compilatore*. — 5) viro m. d. e. pecuniam habet *Gellius, om. libri Noniani*. — 6) ricinum libri. — 7) et libri. — 8) publicanum libri. — 9) *Cf. Festus v. Scripturarius*.

Sexagenarios per pontem mittendos male diu popularitas intellexit¹, cum Varro de vita p. R. — honestam causam — patefecerit: cum in quintum gradum pervenerant atque habebant sexaginta annos, tum denique erant a publicis negotiis liberi atque otiosi. Ideo in proverbio quidam putant venisse, ut diceretur, sexagenarios de ponte deici oportere, id est quod suffragium non ferant, quod per pontem ferebant'. 358.

Usu, id est utendo, unde et usurpare dictum est, obtineri quid cum² possit, veteres usu perire, hoc est non utendo, aliquid posse. Plautus Amfitryone: — 'cavesis, ne tu ne usu perdis'. 307.

Viritim dictum est separatim et per singulos viros. M. Tullius de re publica³: ac primus agros, quos bello Romulus cepit, (Numa) divisit viritim civibus'. — Varro de vita p. R. l. I: 'et extra urbem in regiones XXVI agros viritim liberis attribuit'. 30.

IV. ASCONIUS IN CICERONIS ORATIONES.⁴

A. In Pisonianam.

Cn. Pompeius Strabo⁵, pater Cn. Pompei Magni, Transpadanas colonias — non novis colonis — constituit, sed veteribus incolis manentibus ius dedit Latii, ut possent habere ius, quod ceterae Latinae coloniae, id est ut per⁶ magistratus civitatem Romanam adipiscerentur. (*p. 3 ed. Bait. = p. 2 ed. Kiessl. et Schoell.*)

§ 8. L. Iulio, C. Marcio cos.⁷, quos et ipse Cicero supra memoravit, SCto collegia sublata sunt, quae adversus rem

1) Cf. *Festus v. Sexagenarios*. — 2) [*sic scripsi, optinere quidquam libri. Th. M.*] — 3) *Cic. de r. p. 2, 14.* — 4) *Q. Asconius Pedianus grammaticus ineunte saec. I natus commentarios doctrina insignes in Ciceronis orationes scripsit servatos nobis uno codice Sangallensi, qui saec. XV descriptus postea perit. Huic incerti auctoris in Verrinas commentarii aetate et doctrina longe inferiores adiuncti fuerunt, qui Asconii nomine diu ornati hodie sub Pseudo-Asconii nomine citari solent. Asconii commentarios novissime ediderunt Kiessling et Schoell 1875 Eisdem et Pseudo-Asconianos coniunctos edidit Baiter in Cic. ed. Orell. T. V. p. II, 1835. Utriusque editionis paginas singulis locis excerptis adieci.* — 5) *cos. a. u. c. 665.* — 6) *per Buecheler, peti vel petendi libri.* — 7) *a. u. c. 690.*

publicam videbantur esse. — Post sex¹ deinde annos, quam sublata erant, P. Clodius trib. pl. lege lata restituit collegia. (7 = 6.)

§ 9. Diximus L. Pisone A.² Gabinio cos.³ P. Clodium tr. pl. quattuor leges perniciosas populo Romano tulisse: — tertiam de collegiis restituendis novisque instituendis⁴; — quartam, ne quem censores in senatu legendo praeterirent⁵ neve qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus et utriusque censoris sententia damnatus esset; hac ergo eius lege censuram, quae magistra pudoris et modestiae est, sublatam ait⁶. (9 = 7.)

§ 94. Legem iudiciariam — tulit L. Aurelius Cotta praetor⁷, qua communicata sunt iudicia senatui et equitibus Romanis et tribunis aerariis. Rursus deinde Pompeius in consulatu secundo⁸ — promulgavit, ut amplissimo ex censu ex centuriis aliter atque antea lecti iudices, aequae tamen ex illis tribus ordinibus, res iudicarent. (16 = 15.)

B. In Scaurianam.

1. Cn. Domitius — diem ei (Scauro) dixit apud populum et multam irrogavit, quod eius opera sacra multa populi Romani deminuta esse diceret. Crimini dabat sacra publica populi Romani deum Penatium, quae Lavini fierent⁹, opera eius minus recte casteque fieri. Quo crimine absolutus est Scaurus quidem, sed ita, ut a tribus tribubus damnaretur, a XXXII absolveretur, et in his¹⁰ pauca puncta inter damnationem et absolutionem interessent. (21 = 18.)

C. In Cornelianam.

Arg. C.¹¹ Cornelius, — tribunus plebis¹² — promulgavit legem, qua [auctoritatem¹³] senatus minuebat, ne qui nisi¹⁴

1) sic Rinkes, nouem libri. — 2) A.] et libri. — 3) a. u. c. 696. — 4) Cic. in Pis. 4,9: collegia non ea solum, quae senatus snstulerat, restituta, sed innumerabilia quaedam nova ex omni faece urbis ac servitio concitata. De tempore huius legis v. Mo. de coll. 73—78. — 5) Cf. Festus Praeteriti. — 6) adit vel addit libri. — 7) a. 684. — 8) a. 699. — 9) fuerunt libri. — 10) eis libri. — 11) C. om. libri. — 12) a. 687. — 13) auctoritatem om. in hiatu ex libris quos habemus optimus videturque esse ex supplemento, ut reliqua quoque intra uncas quadratas posita, de quibus nihil adnotatur. — 14) qui uis vel qui uisui libri.

per populum legibus solveretur. Quod antiquo quoque iure erat cautum; itaque in omnibus senatus consultis, quibus aliquem legibus solvi placebat, adici erat¹ solitum, ut de ea re ad populum ferretur; sed paulatim ferri erat desitum, resque iam in eam consuetudinem venerat, ut postremo ne adiceretur quidem in senatus consultis de rogatione ad populum ferenda, eaque ipsa senatus consulta per pauculos admodum fiebant. Indigne eam Corneli rogationem tulerant potentissimi quique ex senatu², quorum gratia magnopere minuebatur; itaque P. Servilius Globulus trib. pleb. inventus erat, qui C.³ Cornelio obsisteret. Is, ubi legis ferundae dies venit et praeco subiciente scriba verba legis recitare populo coepit, et scribam subicere et praeconem pronuntiare passus non est. Tum Cornelius ipse codicem recitavit. Quod cum improbe fieri C.³ Piso consul vehementer quereretur [tollique⁴] tribuniciam intercessionem diceret, gravi convicio a populo exceptus est, — lapidesque etiam ex ultima conitione in consulem iacti, quo tumultu Cornelius perturbatus concilium dimisit. . . Actum deinde eadem de re in senatu [est magnis] contentionibus. Tum Cornelius ita ferre [rursus] coepit, ne quis in senatu legibus solveretur, nisi [CC non minus] adfuissent, neve quis, cum [quis ita solutus] esset, intercederet, cum de ea re [ad populum] feretur. Haec sine tumultu res [acta est]. Nemo enim negare poterat pro [senatus] auctoritate esse eam legem. (56 = 50.)

Ali[am] deinde legem Cornelius, etsi nemo repugnare ausus est, multis tamen invitis tulit: ut praetores ex edictis suis perpetuis ius dicerent⁵; quae res cunctam⁶ gratiam ambitiosis praetoribus, qui varie ius dicere assueverant, sustulit. (58 = 52.)

Frequenter tum etiam coetus factiosorum hominum sine

---

1) adiecerat *libri*. — 2) ex s. c. *libri*. — 3) l. *libri*. — 4) tollique *om. libri*. — 5) Cf. Dio 36,23: (Ὁ Κορνήλιος) ἐκεῖνόν τε (νόμον) διανομοθέτησε καὶ ἕτερον τοῖνδε. οἱ στρατηγοὶ (praetores) πάντες τὰ δίκαια κατ' ἃ δικάσειν ἔμελλον αὐτοῖς, συγγράφοντες ἐξετίθεσαν (edixerunt). οὐ γάρ πω πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διετίτακτο, ἐποίουν· οὔτε ἐσάπαξ τοῦτ' ἐποίουν, οὔτε τὰ γραφέντα ἐτίθουν· ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνά ἐν τούτῳ πρὸς χάριν ἢ καὶ κατ' ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰκός, ἐγένετο. ἐρηγήσατο (rogavit) οὖν κατ' ἀρχάς τε εὐθύς αὐτοὺς τὰ δίκαια, οἷς χρήσονται, προλέγειν, καὶ μηδὲν ἀπ' αὐτῶν παρατρέπειν. — 6) sic Baiter, eum aut *libri*.

publica auctoritate malo publico fiebant, propter quod postea collegia s. c. et pluribus legibus sunt sublata, praeter pauca atque certa, quae utilitas civitatis desiderasset, qualia sunt¹ fabrorum lictorumque. (75 = 67.)

D. In orationem in toga candida.

Antonium — censores — senatu moverunt, causasque subscripserunt, quod socios diripuerit, quod iudicium recusarit², quod propter aeris alieni magnitudinem praedia manciparit³, bonaque sua in potestate non habeat⁴. (84 = 75.)

V. SCHOLIA ASCONIO ERRORE TRIBUTA IN CICERONIS VERRINAS.

A. In divinationem.

§ 8. Ti.⁵ Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicarent; iudicaverunt per annos XXX sine infamia. Post victor Sulla⁶ leges tulerat, ut senatorius ordo iudicaret, et iudicavit per X annos turpiter. Nunc⁷ Aurelius [Cotta] legem fert, ut senatores et equites Romani ac tribuni aerarii simul iudicent. (p. 103 *Baiter*.)

Regendis moribus civitatis censores quinto quoque anno creari solebant. Hi prorsus cives sic notabant: ut, qui senator esset, eiceretur senatu; qui eques Romanus, equum publicum perderet; qui plebeius, in Caeritum tabulas referretur et aerarius fieret, ac per hoc non esset in albo centuriae suae, sed ad hoc non esset civis tantummodo⁸ ut pro capite suo tributum nomine aera praeberet⁹. (103.)

§ 11. Qui defendit alterum in iudicio, aut patronus dici-

---

1) *Mommsen*, quasi ut *libri*. — 2) recusavit *libri*. — 3) mancipavit *libri*. — 4) habet *libri*. — Cf. *Cic. de orat.* 2,55: ubi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? *Cic. pro Sulla* 20,58,59: venire omnes suas possessiones et patrimonio se ornatissimo spoliari maluit (Sittius) quam ullam moram cuiquam fieri creditorum suorum; — nunquam sibi cognationem cum praediis esse existimavit suis. Cf. *Rudorff, röm. Feldm.* 2,303. *Schwegler, röm. Gesch.* 2,445. — 5) sic *libri*. — 6) a. 673. — 7) a. 684. — 8) tantum tantum modo *ibri*. — 9) Cf. *Mommsen, Staatsr.* 2,392 n. 3.

tur, si orator est; aut advocatus, si aut ius suggerit aut praesentiam suam commodat amico; aut procurator, si [absentis¹⁾] negotium suscipit; aut cognitor, si praesentis causam novit et sic tuetur ut suam. Ergo cognitorem dixit modo familiarissimum defensorem. (104.)

§ 24. Quadruplatores delatores erant criminum publicorum, in qua re quartam partem de proscriptorum bonis, quos detulerant, consequabantur. Alii dicunt quadruplatores esse eorum reorum accusatores, qui convicti quadrupli damnari soleant, ut²⁾ aleae aut pecuniae gravioribus usuris feneratae.³⁾ (110.)

§ 33. Mancipes sunt publicanorum principes, Romani homines, qui quaestus sui causa si decumas redimunt, [decumani appellantur,⁴⁾ si portum⁵⁾ aut pecora publica, portitores⁶⁾ aut pecuarii, quorum ratio scriptura dicitur. Hi enim exigenda a socis suo periculo exigunt et rei publicae repraesentant, providentes etiam in illa redemptione commodis⁷⁾ suis.⁸⁾ Licet autem, si moderate fiat, aestimare in cellam⁹⁾ praetoris frumentum; mancipes pro frumento ab aratoribus pecunias accipere non licet. (113.)

§ 34. Certa sunt, in quibus impunitas indici datur, in causa prodicionis, maiestatis, et si quid huiusmodi est. — Index est autem, qui facinoris, cuius ipse est socius, latebras indicat¹⁰⁾ impunitate proposita. (114.)

§ 48. — alienum et alterius iudicii, et non ex auditorio praetoris maiorumque causarum, sed a¹¹⁾ subselliis, hoc est non a tribunalibus; sunt enim subsellia tribunorum, trium virorum, quaestorum et huiuscemodi minora iudicia exercentium, qui non in sellis curulibus nec tribunalibus, sed in subselliis considerant. (118.)

1) absentis *om. libri*. — 2) *ant libri*. — 3) *Cf. Ps.-Asc. in Verr. 2,2, 21 p. 208: Quadruplatores accusatores sive delatores criminum publicorum sub poena quadrupli, sive quod ipsi ex damnatorum bonis, quos accusaverant, quartam partem consequabantur. Schol. Gronov. ap. Or. p. 431 v. 25: hoc quadruplatione fecerit; nam si accusasset aliquis reum et vicisset, quartam partem bonorum eius accipiebat. Plautus Persa 1,2,10. Truc. 4,2,49. ZRG. 12,137.* — 4) *dec. app. om. libri*. — 5) *sic pastum libri*. — 6) *portorii libri*. — 7) *commodius libri*. — 8) *De Mancipibus cf. infra p. 332.* — 9) *cenam libri*. — 10) *indicit libri*. — 11) *a om. libri*.

§ 50. Maenius cum domum suam venderet Catoni et Flacco censoribus, ut ibi basilica aedificaretur, exceperat ius sibi unius columnae, super quam tectum proiceret ex provolantibus tabulatis, unde¹ ipse et posteri eius spectare munus gladiatorum possent, quod etiam tum in foro dabatur. (120.)

B. In act. II lib. I.

§ 26. Comperendinatio est ab utrisque litigatoribus invicem sibi denuntiatio in perendinum diem. Namque cum in rem aliquam agerent litigatores et poena se sacramenti peterent, poscebant iudicem², qui dabatur post trigesimum diem: quo dato deinde inter se comperendinum diem, ut ad iudicium venirent, denuntiabant. Quo cum esset ventum, antequam causa ageretur, quasi per iudicem rem exponebant: quod ipsum dicebatur causae coniectio, quasi causae suae in breve coactio³. (164.)

§ 52. Sectorem — dicit aestimatorem redemptoremque bonorum damnati atque proscripti, qui spem sectans lucri sui, id est secutus spem aestimationis suae, bona omnia re auctione vendit⁴, et semel infert pecuniam vel aerario vel sociis. (172.)

§ 60. Moris — fuit unumquemque domesticam rationem sibi totius vitae suae per dies singulos scribere, quo appareret⁵, quid quisque de redditibus suis, quid de arte, fenore lucrove seposuisset⁶, et quo die, et quid item sumptus damnive fecisset. Sed postquam obsignandis litteris reorum ex suis quisque tabulis damnari coepit, ad nostram memoriam tota haec vetus consuetudo cessavit. (175.)

§ 61. Sectores dicti sunt, qui spem lucri sui secuti bona condemnatorum semel auctionabantur, proque his pecunias pensitabant [populo] singulis postea⁷ pro compendio suo singulas quasque res pecunia⁸ vendituri. (177.)

§ 91. Inter syngraphas et cetera chirographa hoc interest, quod in ceteris tantum quae gesta sunt scribi solent, in syngraphis etiam contra fidem veritatis pactio venit; et non nu-

---

1) inde libri. — 2) indicem libri. — 3) Cf. Gai. 4,15. — 4) Corruptum. Fortasse auctione redempta vendit. — 5) in quo apparet libri. — — 6) seposset libri. — 7) sic Orelli, pensitabant singulis ac impostera libri. — 8) res pecunia Orelli, pecunias libri.

merata quoque pecunia aut non integre numerata pro temporaria voluntate hominum scribi solent more institutoque Graecorum. Et ceterae tabula ab una parte servari solent, syngraphen utriusque manu [signatam] utrique parti servandam¹ tradunt. (184.)

§ 114. 'Posteaquam ius praetorium constituit,' — quasi diceret: post conditam urbem Romam, aut: post hominum memoriam, ex quo est ius praetorium. (190.)

§ 114. Lis vindictiarum est, cum litigatur de ea re, cuius apud praetorem incertum² est quis debeat esse possessor; et ideo, qui eam tenet, dat pro praede litis vindictiarum adversario suo, quo illi satisfaciat nihil se deterius in possessione facturum, de qua iurgium esset, rursus sponsione ipse provocatur ab adversario certare pugnam aut aestimationis, quid amittat ni sua sit hereditas, de qua contendit³. 'Praedes' ergo dicuntur satisdatores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis est, ne interea qui tenet diffidens causae possessionem deteriore faciat, tecta dissipet, excidat arbores et culta deserat. (191.)

§ 142. Bona praedia dicuntur bona satisfactionibus obnoxia, sive sint in mancipiis, sive in pecunia numerata: praedia vero domus, agri. Haec omnia venduntur, si rationi publicae locator sartorum tectorum non responderit. Ad hoc autem ante haec omnia sunt obnoxia, ut pro sua voluntate agat redemptor operis, quicquid suo periculo facit. (176.) Praedia sunt res ipsae, praedes homines, id est fideiussores, quorum res 'bona praedia' uno nomine dicuntur⁴. (196.)

VI. BOETHIUS IN CICERONIS TOPICA.⁵

ex l. 1 ad c. 2, 10. Faciendi liberi tres sunt partes: una quidem, ut censu liber sit; censebantur enim antiquitus soli

---

1) solet syngraphe neutriusque manu utrique parti servandum *libri*. — 2) certum *libri*. — 3) *haec corrupta*. — 4) *Schol. Bobiens. in or. p. Flacco (Or. p. 244):* Praedia — quae iure legitimo non habentur, neque aput aerarium subsignari neque aput censorem possunt. Et subsignandi haec solebat [esse] causa, [ut] aut qui vectigalia redimeret, aut qui pro mancipe vectigalium fidem suam interponeret, loco pigneris praedia sua rei publicae obligarent, quoad omnem pecuniam redemptores vectigalium repensarent. *Cf. Fest. manceps*. — 5) *Severinus Boëthius philosophus*

cives Romani. Si quis ergo consentiente vel iubente domino nomen detulisset in censum, civis Romanus fiebat, et servitutis vinculo solvebatur¹. — Erat etiam pars altera adipiscendae libertatis, quae vindicta vocabatur. Vindicta vero est virgula quaedam, quam lictor manumittendi servi capiti imponens² eundem servum in libertatem vindicabat, dicens quaedam verba sollemnia. — Illa etiam pars faciendi liberi est, si quis — in testamenti serie servum suum liberum scripserit. (288.)

ex l. 2 ad c. 3, 14. Tribus — modis uxor habebatur, usu farreo coemptione; sed confarreatio solis pontificibus conveniebat. Quae autem in manum per coemptionem convenerant, eae matresfamilias vocabantur, quae vero usu vel farreo, minime³. Coemptio vero certis sollemnitatibus peragebatur, et sese in coemendo invicem interrogabant, vir ita: an sibi mulier materfamilias esse vellet? Illa respondebat velle. Item mulier interrogabat: an vir sibi paterfamilias esse vellet? Ille respondebat

(470—524) *Mediolanensis fuit, amicus regis Theoderici. In commentario quem scripsit ad Ciceronis topica (Cic. ed. Orell. V, 1,270.) quae ad ius pertinent pleraque ex ipso Cicerone sumpsit, pauca ex veterum Ictorum libris adiecit. Cf. Dirksen, iur. Auszüge in d. Werken d. Boëthius. Berl. ak. Abh. 1851.*

1) *Dosit. de manum 17*: magna autem dissensio est —. utrum hoc tempore vires accipiunt omnia, in quo census [agitur], aut in eo tempore, in quo lustrum conditur. Sunt enim qui — existimant — censum descendere ad diem lustrum, non lustrum decurrere ad diem census, — quoniam omnia, [quae] in censum aguntur, lustro confirmantur. — 2) *Cornutus in Pers. 5,88*: Vindicta virga est, qua manumittendi a praetore in capite pulsantur. *Acro in Hor. sat. 2,7,76*: Vindicta: virga, qua percutiebantur servi, cum liberi fiebant; vel virga, quae ante imponebatur super caput eorum, qui manumittebantur. *Cf. Isid. 9,4,48. ZGR. 2,150 sqq.* — 3) *Cic. top. 3*: Genus est uxor, eius duae formae; una matrumfamilias, eae sunt quae in manum convenerunt; altera earum, quae tantummodo uxores habentur. *Gell. 18,6*: matrem familias appellatam esse eam solam, quae in mariti manu mancipioque aut in eius, in cuius maritus, manu mancipioque esset, quoniam non in matrimonium tantum, sed in familiam quoque mariti et in sui heredis locum venisset. *Servius in Aen. 11,476 postquam haec exscripsit addit*: alii — matresfamilias — illas (dicunt), quae in matrimonium per coemptionem convenerunt. *Isid. 9,7,13*: matresfamilias, quia iam per quandam iuris sollemnitatem in familiam mariti transierunt.

velle¹. — Quam sollemnitatem in suis institutis Ulpianus exponit. (299.) *Ex Boethio schol. Vergiliana ad Aen. 4, 214.*

ex l. 2 ad c. 4, 19. Si quando divortium intercessisset culpa mulieris, parte quadam dotis pro liberorum numero multabatur. De qua re Paulus institutorum l. II titulo de dotibus ita disseruit: 'Si divortium est matrimonii, et hoc sine culpa mulieris factum est, dos integra repetetur; quod si culpa mulieris factum est divortium, in singulos liberos sexta pars dotis a marito retinetur usque ad mediam partem dumtaxat dotis.' Quare, quoniam quod ex dote conquiratur, liberorum est, qui liberi in patris potestate sunt, id apud virum necesse est permanere. (303.)

ex l. 2 ad c. 4, 23. Usucapio est adeptio dominii per continuationem iustae possessionis biennii aut alicuius temporis. Plurimarum igitur rerum usucapio annua est, ut, si quis eis anno continuo fuerit usus, id firma iuris auctoritate possideat, velut rem mobilem; fundi vero usucapio biennii temporis spatio continetur. — ait (Cicero): 'ut, quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam aedium.' Hic igitur aedium usus auctoritatem biennio fieri sentit². (308.)

ex l. 4 ad c. 10, 41. Fiduciam — accepit, cuicumque res aliqua mancipatur, ut eam mancipanti remancipet; velut, si quis tempus dubium timens amico potentiori fundum mancipet, ut ei, cum tempus quod suspectum est praeterierit, reddat. Haec mancipatio fiduciaria nominatur idcirco, quod restituendi fides interponitur. (340.)

ex l. 6 ad c. 17, 65. Dos — licet matrimonio constante in bonis viri sit, est tamen in uxoris iure, et post divortium velut res uxoria peti potest. Quae quidem dos interdum his condicionibus dari solebat, ut, si inter virum uxoremque divortium contigisset, 'quod melius aequius esset', apud virum remaneret, reliquum dotis restitueretur uxori, id est ut, quod ex dote indicatum fuisset melius aequius esse, ut apud virum maneret, id vir sibi retineret, quod vero non esset melius aequius apud virum manere, id uxor post divortium reciperet.

---

1) *Cic. de orat. 1, 56*: neque illud est mirandum, qui quibus verbis coemptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris quae coemptionem fecerit, causam posse defendere. — 2) *Cic. pro Caec. 19*: lex usum et auctoritatem fundi iubet esse biennium. Cf. *ZRG. 9, 195*.

In quo iudicio non tantum boni natura spectari solet, verum etiam comparatio bonorum fit, ut non tam quod bonum, sed quod melius aequiusque est, id sequendum sit¹. (378.)

VII. SERVIUS IN VERGILIUM².

A. In Aeneidem.

1, 41. Hoc interest inter noxam et noxiam, quod noxia culpa est, noxa autem poena. Quidam noxa quae nocuit, noxia id quod nocitum accipiunt³.

1, 237. Pollicemur sponte, rogati promittimus.

1, 256. Sciendum osculum religionis esse, saviū voluptatis, quamvis quidam osculum filiis dari, uxori basium, scorto saviū dicant⁴.

1, 346. (Romani) nihil nisi captatis faciebant auguriis et praecipue nuptias⁵.

2, 102. Uno ordine]: uno reatu; et est de antiqua tractum scientia, quia in ordinem dicebantur causae propter multitudinem vel tumultum festinantum, cum erat annus litium. Invenalis⁶: 'Expectandus erit, qui lites inchoet annus'. (Cf. 6, 431.)

2, 156. Consuetudo apud antiquos fuit, ut qui in familiam

1) De hoc loco cf. Bechmann, *Dotalrecht* 172. Czyhlarz, *Dotalrecht* 40.

— 2) Mauri (s. Marii) Servii Honorati grammatici saec. IV, qui a Macrobio, sat. 1,2,15, 'doctrina mirabilis' appellatur (cf. Acron in Hor. sat. 1, 9,76), amplissimum in Vergiliū commentarium ab epitomatoribus et interpolatoribus mire vexatum ed. Alb. Lion, commentarii in Vergiliū Serviani, 1826. Novam editionem inchoaverunt G. Thilo et H. Hagen, Servii grammatici qui feruntur in Verg. carm. commentarii, 1881 seq. Adieci ad Aen. 10,241 scholium incerti auctoris, qui iam ante Servium floruisse commentariosque saeculi I—III excerpisse videtur. Quae scholia a. 1818 ab Ang. Mai Veronae in codice rescripto reperta (unde schol. Veron. appellantur) novissime edita sunt ab H. Keil in Probi comment. in Verg. 1848 et Arn. Hermann, die Veroneser Vergilscholien, Donaueschingen 1868. — 3) Inst. 4,8,1: Noxa est corpus quod nocuit, noxia ipsum maleficium. Fronto de differ. vocab. p. 524 Keil: Noxa poena est, noxia culpa. — 4) Don. in Ter. Eun. 3,2,3: Tria sunt osculandi genera —: oscula officiorum sunt, basia pudicorum affectuum, suavia libidinum vel amorum. — 5) Cic. de divin. 1,16: Nihil fere quondam maioris rei nisi auspicato ne privato quidem gerebatur, quod etiam nunc nuptiarum auspices declarant. Inde Val. Max. 2,1,1. — 6) 16,42.

vel gentem transiret, prius se abdicaret ab ea, in qua fuerat, et sic ab alia reciperetur.

3, 89. Est species — augurii, quae legum dictio appellatur: legum dictio autem est, cum conditio¹ ipsius augurii certa nuncupatione verborum dicitur, quali condicione augurium peracturus sit.

3, 117. Hoc quidam iuxta speciem auguralem positum tradunt, quae appellatur conditio, id est denuntiatio, cum denuntiatur, ut ante diem tertium quis ad inaugurandum adsit.

3, 607. Physici dicunt esse consecratas numinibus singulas corporis partes: ut aurem Memoriae, — frontem Genio, — dexteram Fidei², — genua Misericordiae, unde haec tangunt rogantes. — Iure — pontificali, si quis flmini — genua fuisset amplexus, eum verberari non licebat.

4, 29. Flaminicam nisi unum virum habere non licet³, — nec flmini aliam ducere licebat uxorem nisi post mortem flaminicae uxoris⁴.

4, 103. Coemptio — est, ubi libra atque aes adhibetur, et mulier atque vir inter se quasi emptionem faciunt —. Coemptione facta mulier in potestatem viri cedit, atque ita sustinet condicionem liberae servitutis⁵ —. In manum — conventio eo ritu perficitur, ut aqua et igni adhibitis, duobus maximis elementis, natura coniuncta habeatur, quae res ad farreatas nuptias pertinet, quibus flaminem et flaminicam iure pontificio in matrimonium necesse est convenire.

4, 374. Mos — apud veteres fuit flmini ac flaminicae, dum per confarreationem in nuptias convenirent, sellas duas iugataso villa pelle superiniecta poni, — ut ibi nubentes velatis capitibus in confarreatione — residerent.

6, 431. Sine sorte]: sine iudicio; — ex more Romano:

1) et conditio et condicio libri. — 2) *Plin. h. n. 11,45,250*: inest et aliis partibus quaedam religio, sicut in dextera — in fide porrigitur. *Liv. 23,9*: dextrae dextras iungentes fidem obstrinximus, ut sacratas fide manus cet. Cf. *Liv. 1,58*; *40,46*. *Cic. de leg. 2,11*. *Isid. 11,1,57*. *Danz, der sacrale Schutz 139*. — 3) *Tertull. de monog. 17*: Pontifex maximus et flaminica nubunt semel. — 4) *Gell. 10,15,23*: Matrimonium flaminis nisi morte dirimi ius non est. Cf. *Fest. Flammeo*. — 5) sustinet liberis condicionem liberi servitutis libri.

non enim audiebantur causae, nisi per sortem ordinatae. Nam tempore, quo causae agebantur, conveniebant omnes, unde et 'concilium' ait; et ex sorte dierum ordinem accipiebant, quo post diem trigesimum suas causas exsequerentur; unde est 'urnam movet'. Iuvenalis¹: 'Gratia fallaci praetoris vicerit urna'.

6, 609. Fraus innexa clienti] ex lege XII tabularum² venit, in quibus scriptum est: 'Patronus — esto'. Si enim clientes quasi colentes sunt, patroni quasi patres, tantundem est clientem quantum filium fallere.

7, 601. Varro vult 'morem' esse communem consensum omnium simul habitantium, qui inveteratus consuetudinem facit.

7, 695. Iustos — dicit Faliscos, quia populus Romanus missis Xviris ab ipsis iura fetialia collegit et nonnulla supplementa XII tabularum accepit, quas habuerat ab Atheniensibus.

8, 642. Citae — quadrigae] Donatus hoc loco contra metrum sentit dicens: 'citae' divisae, ut est in iure 'ercto non cito', id est patrimonio vel hereditate non divisa; nam 'citus' cum 'divisus' significat, 'ci' longa est. Ergo 'citae' veloces intellegamus.³

10, 241. Socios — vocari] antiquo verbo militiae usus est: viros enim vocari significat eos, qui necessitate in bellum, non voluntate, conveniunt. — *Sch. Veron.*⁴: Sabidius commentar. XII vers. Salior. Ut in exercitu [*signum ad pugnam datum erat, is, penes que*]m imp[erium auspici]umque erat, in tabernaculo in sella [*se*]dens auspicabatur coram exercitu; pullis e cavea liberatis [*immissisque in lo*]cum circum sellam suam . . . nuntiatio⁵ a . . . ullum⁶ . . . [*tripudium sinisterum solisti-*]

1) 13,4. — 2) Cf. supra p. 32 tab. 8,21. — 3) Etiam Nonius (181) dicit: Citum divisum vel separatum, allegato hoc Verg. loco. Cf. Cic. de or. 1,56: qui, quibus verbis erectum cieri oporteat, nesciat, idem erciscundae familiae causam agere non possit. Gell. 1,9: omnes, simul atque a Pythagora in cohortem — recepti erant, quod quisque familiae pecuniae habebat, in medium dabat, et coibatur societas inseparabilis, tamquam illud fuit antiquum consortium, quod iure atque verbo Romano appellabatur 'ercto non cito'. — 4) Sabidii locum dedi ut explevit post Keilium Mo. Staatsrecht 1,81 n. 5. [Sed de lectione ne per Hermannum (p. 401 n. 2) quidem satis constat. Th. M.] — 5) [ob]nuntiatio Mai, obnuntiatio Herm. — 6) a . . . [p]ullum Mai, a[ugurium bonum] Herm. ut supplevit Keil.

mum quisqu[is vestrum viderit], tripudia[tum nunt]iato¹. Silentio deinde facto residebat et dicebat: 'Equites et pedites nomenque Lati[num,] . . . les cineti armati paludati, . . . [qui ad-] estis sic uti [tripu]dium² sinisterum solistimum quisquis vestrum vider[it, nuntiato]. Felici[us] deinde ill[i augurio] nuntiato dicebat[t: 'dii] uti placet a legionibus invocentur, faciantque quod iis imperabitur [milites] imp[eriumque] fidemque m[eam servent. Quod con]ducat salutareque siet. Viros voca³, proelium ineant'. Deinde exercitu in aciem educto iterum [morabantur, ut immolare]tur. Interim ea mora utebantur, qui testamenta in procinctu facere volebant.

10, 419. Iniecere manum Parcae]: traxerunt debitum sibi; et sermone usus est iuris, nam manus iniectio dicitur, quotiens nulla iudicis auctoritate expectata rem nobis debitam vindicamus.

11, 133. Sequester est — medius inter duos altercantes, apud quem aliquid ad tempus seponitur; dictum — a sequendo, quod eius qui electus sit utraque pars fidem sequitur.

11, 476. (v. p. 399 n. 3.)

11, 558. 591. Auctoramenti potestatem nisi patres non habent. — In sacris tamen legitur posse etiam operam consecrari ex servis, usque dum solvatur caput hominis, id est liberetur sacrationis nexu quod facilius accidet, si mors intercedat. Cf. v. 830.

12, 13. Concepta — verba dicuntur iurandi formula, quam nobis transgredi non licet.

12, 603. Cautum fuerat in pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam finisset insepultus abiceretur⁴.

12, 606. Cautum lege XII tab.⁵, ne mulieres carperent faciem, his verbis: Mulier faciem ne carpito.

12, 836. (v. supra p. 3 n. 15.)

B. In Georgica.

1, 31. Quod — ait (Vergilius) 'emat', ad antiquum nuptiarum pertinet ritum, quo se maritus et uxor invicem coebant, sicut habemus in iure. Tribus enim modis apud veteres

1) ntia Mai, ilat/ vel ulat/ Herm. — 2) secuti . . . dum traditur. —

3) voca, non voco in cod. videtur esse. — 4) Cf. supra p. 309 n. 35. —

5) Cf. supra p. 34 tab. 10,4.

nuptiae fiebant: usu, si — mulier anno uno cum viro, licet sine legibus, fuisset; farre, cum per pontificem maximum et Dialem flaminem per fruges et molam salsam coniungebantur, unde confarreatio appellabatur, ex quibus nuptiis patrimi et patrimi nascebantur; coemptione vero atque in manum conventionem, cum illa in filiae locum, maritus in patris veniebat, ut, si quis prior fuisset defunctus, locum hereditatis iustum alteri faceret; et — quodcumque in manum convenerat, omnia protinus, quae doti dicebantur¹, marito serviebant².

1, 269. 'Fas et iura sinunt'], id est divina humanaque iura permittunt; nam ad religionem fas, ad homines iura pertinent.

3, 387. (v. supra p. 10 n. 4.)

C. In Bucolica.

1, 33. Omne patrimonium apud maiores peculium dicebatur a pecoribus, in quibus eorum constabat universa substantia.

3, 31. Depono]: in sponsione colloco, sequestro. — Quo pignore]: qua sponsione, quia pignus sponsioni est³.

4, 43. (v. supra p. 10 n. 13.)

8, 99. v. supra XII tabb. p. 29 ad tab. 8, 8b.)

10, 27. Minio — quia facie rubra pingitur Pan propter aetheris similitudinem: aether autem est Iupiter; unde etiam triumphantes, qui habent omnia Iovis insignia, sceptrum palmatam togam.⁴

VIII. ISIDORUS HISPALENSIS.

E libris originum s. etymologiarum⁵.

I 22, 1. Vulgares notas Ennius primus mille et centum invenit. Notarum usus erat, ut quidquid pro contione aut in

1) al. dabantur. — 2) al. mariti erant. — 3) Cf. Isid. 10, 1, 260. —

4) Cf. Plin. h. n. 33, 7, 111: Minium — magnae auctoritatis et quondam apud Romanos — etiam sacrae. Enumerat auctores Verrius quibus credere necesse sit, Iovis ipse simulacri faciem diebus festis minio inlini solitam triumphantiumque corpora, sic Camillum triumphasse; hac religione etiamnum addi in unguenta cenae triumphalis et a censoribus in primis Iovem miniandum locari. Cf. Mommsen, R. G. 1, 66. — 5) Isidorus, episcopus Hispalensis († 636), conscripsit, ut ipse dicit, opus de origine qua-

iudiciis diceretur, librarii scriberent complures simul adstantes, divisis inter se partibus, quot quisque verba et quo ordine exciperet. Romae primus Tullius Tiro, Ciceronis libertus, commentatus est notas, sed tantum praepositionum. 2. Post eum Vipsanius Philargyrus et Aquila, libertus Maecenatis, alius alias addiderunt; deinde Seneca — effecit opus in quinque milia. Notae autem dictae eo, quod verba vel syllabas praefixis characteribus notent et ad notitiam legentium revocent, quas qui didicerunt proprie iam notarii appellantur.¹

I 23, 1. Quaedam autem litterae in libris iuris verborum suorum notae sunt, quo scriptio celeris breviorque fiat. Scribebant autem verbi gratia per B et F 'bonum factum', per S et C 'senatus consultum', per R et P 'res publica', per P et R 'populus Romanus', per D et T 'dumtaxat', per supinam W litteram 'mulier', per P secundum naturam 'pupillus', per P averso capite 'pupilla', per unum K 'kaput', per duo KK iuncta 'kalumniae kausa', per I et E 'iudex esto', per D et M 'dolum malum'². 2. Cuius generis plurimae consimiles notae in libris antiquis inveniuntur. Has iuris notas novicii imperatores a codicibus legum abolendas sanxerunt, quia multos per has callidi ingenio ignorantes decipiebant, atque ita iusserunt scribendas in legibus litteras, ut nullos errores, nullas ambages afferant, sed sequenda et vitanda aperte demonstrant.

V 1, 5. Leges — redigere in libris primus consul Pompeius instituere voluit, sed non perseveravit, obtrectatorum metu. Deinde Caesar coepit id facere, sed ante interfectus est.

rundam rerum ex veteris lectionis recordatione collectum atque ita in quibusdam locis annotatum, sicut exstat conscriptum stilo maiorum. Quod ut rudis indigestaque est moles, vera falsis antiqua novis miscens, ita in eis partibus, quae ad ius pertinent, omni caret iudicio. Tamen nonnulla, quae ex veterum libris nunc deperditis excerptis, digna videntur, quae ICTis hodie ad manum sint. Summopere est dolendum, quod fontes, ex quibus hauserit, nusquam addidit; ut ne hoc quidem sciamus, num Iustiniani Digestis usus sit. Cf. Savigny, *Gesch. d. R. R. im Mitt.* 2,74,75. Dirksen, *hinterl. Schriften*, herausg. v. Sanio. 1,185. Editio novissima est Ottonis in Lindemanni corp. *grammat. lat. T. III* 1838; melius autem textum recensuit Arevalus in ed. opp. Isid. T. III et IV. Romae 1797.

1) Cf. D. 29,1,40 pr.; 40,5,41,3; 50,13,1,5. — 2) Cf. Val. Probus de notis antiquis, ed. Mommsen. 1853. (Huschke, *iur. ant.* p. 68.) Notarum laterculos ed. Mo. in *Grammat. lat. ed. Keil*, 4,265—352.

V 2, 2. Fas lex divina est, ius lex humana. Transire per alienum fas est, ius non est.

V 3, 2. Lex est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. 3. Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex: nec differt, scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio commendat.

V 24, 5. Testamentum iuris civilis est V testium subscriptione firmatum. 6. Testamentum iuris praetorii est VII testium signis signatum; sed illud apud cives fit, inde civile, istud apud praetores, inde iuris praetorii. 14. Codicillum, ut veteres aiunt, sine dubio ab auctore dictum, qui hoc scripturae genus instituit. Est autem scriptura nulla indigens sollemnitate verborum, sed sola testatoris voluntate qualicumque scripturae significatione expressa; cuius beneficio voluntatibus defunctorum constat esse subventum propter legalium verborum difficultatem, aut certe propter necessitatem adhibendorum sollemnium, ita ut qui titulum scribit eiusdem scripturae, codicillum vocet. 15. Cretio est certus dierum numerus, in quo institutus heres aut adit hereditatem, aut finito tempore cretionis excluditur, nec liberum est illi ultra capiendae hereditatis.

V 24, 20. Mandatum dictum, quod olim in commisso negotio alter alteri manum dabat.

V 24, 25. Donatio est cuiuslibet rei transactio; dictam autem dicunt donationem quasi doni actionem, et dotem quasi 'do item'. Praecedente enim in nuptiis donatione dos sequitur. 26. Nam antiquus nuptiarum erat ritus, quod se maritus et uxor invicem emebant, ne videretur uxor ancilla, sicut habemus in iure. Inde est, quod praecedente donatione viri sequitur dos uxoris. 27. Donatio usufructuaria ideo dicitur, quia donator ex ea usumfructum adhuc retinet servato, cui donatum est, iure. 28. Donatio directa ideo nuncupatur, quia et iure et usu statim transit in alterum, nec ultra inde aliquid ad ius donatoris retorquetur.

V 24, 30. Stipulatio est promissio vel sponsio, unde et promissores stipulatores vocantur; dicta autem stipulatio a stipula: veteres enim, quando sibi aliquid promittebant, stipulam

tenentes frangebant, quam iterum iungentes sponsiones suas agnoscebant, sive quod stipulum iuxta Paulum iuridicum¹ firmum appellaverunt. 31. Sacramentum est pignus sponsionis.

V 25, 11. Finium regundorum actio dicta eo, quod per eam regantur fines utrique, ne dissipentur, dummodo non² angustiore quinque pedum loco ea controversia sit.

V 25, 14. Res credita est, quae in obligationem ita deducta est, ut ex tempore, quo contrahebatur, certum sit eam deberi. 16. Commodatum est id, quod nostri iuris est et ad alterum temporaliter translatum est cum modo temporis, quamdiu apud eum commodo sit, unde et commodatum dictum est. 17. Precarium est, dum prece creditor rogatus permittit, debitorem in possessione fundi sibi obligati demorari et ex eo fructus capere.

V 25, 19. Depositum est pignus commendatum ad tempus, quasi diu positum.

V 25, 20. Interest — in loquendi usu inter pignus et arram. Nam pignus est, quod datur propter rem creditam, quae dum redditur, statim pignus aufertur. Arra vero est, quae primum pro re bonae fidei contractu empta ex parte datur et postea completur. 21. Est enim arra complenda, non auferenda; unde qui habet arram, non reddit sicut pignus, sed desiderat plenitudinem —. Item inter pignus et fiduciam et hypothecam hoc interest. 22. Pignus est —, quod propter rem creditam obligatur, cuius rei possessionem solam ad tempus consequitur creditor; ceterum dominium penes debitorem est. 23. Fiducia est, cum res aliqua sumendae mutuae pecuniae gratia vel mancipatur vel in iure ceditur. 24. Hypotheca est, cum res commodatur sine depositione pignoris, pactione vel cautione sola interveniente.

V 25, 25. Momentum dictum a temporis brevitate, ut quam cito quam statim salvo negotio reformetur, nec in ullam moram produci debeat, quod repetitur —. (cf. 33.)

V 25, 30. Usucapio (ex Boëthio l. 2 ad c. 4, 23; cf. supra p. 400).

V 25, 31. Mancipatio dicta est, quia res manu capi-

1) sent. 5, 7, 1. — 2) non delendum censet Augustinus ad XII tab. c. 20, ad 'controversiam de loco' spectare Isidorum putat Rud. röm. Feldm. 2, 443. n. 535. Cf. infra p. 415 n. 4.

tur; unde oportet eum, qui mancipio accipit, comprehendere id ipsum, quod ei mancipio datur.

V 25, 32. Cessio est propriae rei concessio.

V 25, 33. Interdictum est, quod a iudice non in perpetuum sed pro reformando momento ad tempus interim dicitur, salva propositione actionis eius.

V 26, 18. Internecivi iudicium in eum dabatur, qui falsum testamentum fecerat et ob id hominem occiderat. Accusatorem eius possessio bonorum sequebatur.¹

V 27, 23. Est et latomia² supplicii genus ad verberandum³ aptum, inventum a Tarquinio Superbo —. Iste enim prior latomias, tormenta, fustes, metalla atque exilia adinvenit.

V 27, 24. Talio est similitudo vindictae, ut taliter quis patiatur, ut fecit. Hoc enim et natura et lege est institutum, ut laedentem similis vindicta sequatur.⁴

V 27, 28. Exilium — dividitur — in relegatis et deportatis. 29. Relegatus est, quem bona sua sequuntur; deportatus, quem non sequuntur.

IX 2, 1. Gens est multitudo ab uno principio orta, — appellata propter generationes familiarum, id est a gignendo, sicut natio a nascendo.

IX 3, 29. Tribuni vocati, quod militibus sive plebibus iura tribuunt.

IX 4, 18. Tribuni dicti, quod plebi iura vel opem tribuunt; — dum enim plebs a senatu et consulibus premeretur, tunc ipsa sibi tribunos quasi proprios iudices et defensores creavit.

IX 4, 45. Mancipium est, quidquid manu capi subdique potest, ut homo, equus, ovis⁵. Haec enim animalia statim ut nata sunt, mancipium esse putantur. Nam et ea, quae in bestiarum numero sunt, tunc videntur mancipium esse, quando capi sive domari coeperint.

IX 4, 46. Ingenui dicti, qui in genere habent libertatem, non in facto, sicut liberti; unde et eos Graeci εὐγενεῖς vocant, quod sint boni generis. 47. Libertus — quasi liberatus —.

1) Cf. Fest. Internecivum. — 2) Fest.: Lautumias — a Syracusanis, qui λατομίας — habent ad instar carceris. — 3) emend. carcerandum? — 4) Cf. Fest. Talio. — 5) Scrib. boves, cum oves sint nec mancipi. [Immo erravit Isidorus. Th. M.]

Libertorum autem filii apud antiquos libertini appellabantur, quasi de libertis nati. Nunc vero libertinus aut a liberto factus aut possessus.¹ 48. Manumissus dicitur quasi manu emissus. Apud veteres enim, quotiens manumittebant, alapa percussos circumagebant et liberos confirmabant.²

IX 4, 49. Dediticii primum a deditione sunt nuncupati —.³ 51. Latini ante Romam conditam apud Latinos fiebant, nunquam per testamentum, sed per epistulam libertatem sumentes. Inde quia per testamentum non fiebant, nec ex testamento aliquid capere nec suos heredes facere poterant, cives Romani postea sub consulibus per testamenta in urbe Romana effecti sunt. 52. Dicti autem cives Romani, quia testamento liberi effecti in numerum Romanorum civium rediguntur. His primum aditus erat in urbe Roma commorari, ceteris⁴ autem libertis prohibebatur, ne vel in urbe Roma vel intra septimum⁴ ab urbe miliarium commanerent.

X 258. Stipulare — promittere est ex verbis iuris peritorum.

X 260. Sequester dicitur, qui certantibus medius intervenit, qui apud Graecos ὁ μέσος dicitur, apud quem pignora deponi solent; quod vocabulum a sequendo factum est, quod eius, qui electus sit, utraque pars fidem sequatur.⁵

XI 1, 67. Dextra vocatur a dando, ipsa enim pignus pacis datur, ipsa fidei testis atque salutis adhibetur; et hoc est illud apud Tullium⁶: 'fidem publicam iussu senatus dedi', id est dextram⁷.

XV 2, 8. Civitas proprie dicitur, quam non advenae,

---

1) Cf. *Suet. Claud. 24*: Latum clavum — etiam libertini filio tribuit; — ac — reprehensionem verens et Appium Caecum censorem — libertinorum filios in senatum adlegisse docuit ignarus temporibus Appii et deinceps aliquamdiu libertinos dictos non ipsos, qui manu emitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. — 2) *Eadem Cornutus schol. in Pers. 5,75*. Cf. *C. 8,49,6*: circumductiones inextricabiles et iniuriosa rhapsimata. — 3) *Meliora dabit Gai. 1,13—15*. — 4) Cf. *Gai. 1,26,27*. — 5) Cf. *Serv. Aen. 11,133*. *Gell. 20,11*: sculnam volgo dici quasi seculnam, quem qui elegantius — loquuntur sequestrem appellant. Utrumque vocabulum a sequendo factum est, quod eius, qui electus sit, utraque pars fidem sequatur. *D. 50,16,110*. *Muther, Sequestration § 1—15*. — 6) *Cic., Catil. III 4*. — 7) Cf. *Serv. Aen. 3,607*.

sed eodem innati solo condiderunt —. 10. Municipium est, quod manente statu civitatis ius aliquod minoris aut maioris officii a principe impetrat. Dictum — a muniis, id est officiis, quod tantum munia, id est tributa debita vel munera red-dant. Nam liberales et famosissimae causae et quae ex prin-cipe profiscuntur, ibi non aguntur. Haec enim ad dignitatem civitatum pertinent.¹ 11. Vici et castella et pagi ii sunt, quae nulla dignitate civitatis ornantur, sed vulgari hominum conventu incoluntur et propter parvitatem sui maioribus civi-tatibus attribuuntur.

XV 12, 2. Tugurium casula est, quam faciunt sibi cu-stodes vinearum ad tegimen sui, quasi tegurium.² — Hanc ru-stici capannam³ vocant, quod unum tantum capiat.

XV 13, 3.⁴ Possessiones sunt agri late patentes pu-blici privatique, quos initio non mancipatione, sed quisque ut potuit occupavit atque possedit, unde et nuncupati.

IX. AGRIMENSORES.⁵

1. De agrorum qualitate et condicionibus.

Frontinus liber I.

Agrorum qualitates sunt tres; una agri divisi et adsignati, 1. altera mensura per extremitatem comprehensi, tertia arcifinii, qui nulla mensura continetur.

Ager ergo divisus adsignatus est coloniarum. — 2.

Ager est mensura comprehensus, cuius modus uni-4. versus civitati est adsignatus, sicut in Lusitania Salmaticensi-

1) Cf. *Gell.* 16,13. — 2) Cf. *Fest.* tuguria. — 3) Cf. p. 259,1 fin.: ac-t(um) kanab(is) leg(ionis) XIII gem(inae). — 4) *Isidori libri XV capita 13—15, inscripta de agris, de finibus, de mensuris, integra in corpus gromaticorum recepta sunt saec. VIII vel IX; in edit. Lachm. leguntur p. 366 sqq.* — 5) *Librorum gromaticorum summa in constituendis agrorum condicionibus, controversiis, limitibus vertitur. Cuius doctrinae fundamenta posuit Iulius Frontinus tempore Domitiani; qui post eum rem tractaverunt Hyginus, Siculus Flaccus, Agennius Urbicus, alii, in explicando et augendo eius libro substituerunt. Qua de causa in conlocandis, quos hic recepi, locis res potius coniungendas putavi quam scriptores. — Textum corruptissimum nobis traditum emendatum edidit Lachmann, die Schriften der röm. Feld-messer (1848), cuius paginas in margine notavi. Institutiones gromaticas ei editioni (2,227—464) addidit Rudorff 1852.*

5. bus aut Hispania citeriore Palatinis et conpluribus provin^cciis tributarium solum per universatam populis est definitum. —

Ager est arcifinius, qui nulla mensura continetur; finitur secundum antiquam observationem fluminibus, fossis, montibus, viis, arboribus ante missis, aquarum divergiis, et si qua
6. loca a vetere possessore¹ potuerunt optineri; nam | ager arcifinius, sicut ait Varro, ab arcendis hostibus est appellatus. — In his agris nullum ius subsicivorum intervenit.

Subsicivum est, quod a subsecante linea nomen accepit. Subsicivorum genera sunt duo: unum, quod in extremis ad
7. signatorum agrorum finibus centuria | expleri non potuit; aliud genus subsicivorum, quod in mediis adsignationibus et integris centuriis intervenit.

Frontinus liber II.

35. Prima — condicio possidendi haec est ac² per Italiam, ubi nullus ager est³ tributarius, sed aut colonicus aut municipalis aut alicuius castelli aut conciliabuli aut saltus privati. At⁴ si ad provincias respiciamus, habent agros colonicos eiusdem⁵ iuris, habent et colonicos qui sunt immunes⁶, habent et colonicos⁷ stipendiarios; habent autem provinciae et municipales agros aut civitatum peregrinarum.

36. Et stipendiarios [*quidem dicimus vel tributarios*⁸] qui nexum non habent neque possidendo⁹ ab alio quaeri possunt; possidentur¹⁰ tamen a privatis, sed alia condicione¹¹, et veneunt, sed nec mancipatio eorum legitima potest esse; possidere enim illis quasi fructus tollendi causa et praestandi tributi condicione concessum¹² est. Vindicant tamen inter se non minus fines ex aequo, ac si privatorum agrorum; — nam et controversias inter se tales movent, quales in agris immunibus et privatis solent evenire. Videbimus tamen, an interdicere quis possit de eiusmodi possessione¹³. —

1) a vetere possessore *Lachm.*, ante possessore *Arc(erianus codex)*, antiquitus a possessore *Agennius*. — 2) ut proposuit *Lachm.* — 3) ager est] aiugerum *Arc.* — 4) ac *Arc.* — 5) eiusdem] quidem *Arc.* — 6) sic *Rudorff*, colonicos stipendiarii qui sunt in communem *Arc.* — 7) habentem et colonis *Arc.* — 8) quidam d. u. tr. om. *Arc.* — 9) possidendi *Arc.* — 10) quaeri possunt possidentur] quam possident possidente *Arc.* — 11) condicionem *Arc.* — 12) condicio concessa *Arc.* — 13) possessionem *Arc.*

Hyginus.

Occupatorius ager dicitur eo, quod occupatus est a victore populo, territis exinde fugatisque hostibus¹; ... quia non solum tantum occupabat unus quisque, quantum colere praesenti tempore poterat, sed quantum in spem colendi habuerat ambiebat.² 115.

Quaestorii autem dicuntur agri, quos populus Romanus devictis pulsisque hostibus possedit mandavitque quaestoribus, ut eos venderent.³ — Quibus agris sunt condiciones, uti p(opulus) R(omanus) ... quod etiam praestitutum observant, vectustas tamen longi temporis plerumque paene similem reddidit occupatorum agrorum condicionem; non tamen⁴ universos paruisse legibus, quas a venditoribus suis acceperant. 116.

Vectigales autem agri sunt obligati, quidam rei publicae populi Romani, quidam coloniarum aut municipiorum aut civitatum aliquarum qui et ipsi plerique ad populum Romanum pertinent, scilicet⁵ ex hoste capti partitque ac divisi sunt per centurias, ut adsignarentur militibus, quorum virtute capti erant: amplius quam destinatio modi quamve⁶ militum exigebat numerus qui superfuerant agri, vectigalibus subiecti sunt, alii per annos . . ., alii vero mancipibus ementibus, id est conducentibus, in annos centenos. Plures vero finito illo tempore iterum veniunt locanturque ita ut vectigalibus est consuetudo. —

---

1) *Sicul. 138,3*: Occupatorii —, quibus agris victor populus occupando nomen dedit; bellis enim gestis victores populi terras omnes, ex quibus victos eiecerunt, publicavere (publicae autem *Arc.*), atque universaliter territorium dixerunt, intra quos fines iuris dicendi ius asset [*sic scripsi Th. M.*, ius est dicendi uti essent *Arc.*, ius ducendi esset *Guelf.*, ius dicendi esset *Bruns*]. — 2) *Sicul. 137,19*: nec tantum occupaverunt, quod colere potuissent, sed quantum in spem (spe *libri*) colendi reservavere. — 3) *Sicul. 136,14*: Ut — Romani omnium gentium potiti sunt, agros ex hoste captos in victorem populum partiti sunt; alios vero agros venderunt, ut Sabinorum ager qui dicitur quaestorius, eum limitibus actis diviserunt — atque ita per quaestores populi Romani (populo Romano *libri*) vendiderunt. — 4) non tamen] nocet enim non *proposuit Lachmann*. [*Magis exciderit expectandum vel simile vocabulum. Th. M.*] — 5) [pertinent scilicet *scripsi ego*, pertinentes *libri. Th. M.*] — 6) quamve *Rigaltius*, quam uero *libri*.

- Mancipes autem qui emerunt lege dicta ius vectigalis, ipsi per centurias locaverunt aut vendiderunt proximis quibusque possessoribus. In his igitur agris quaedam loca propter asperitatem aut sterilitatem non invenerunt emptores; itaque in formis locorum talis adscriptio, id est 'in modum conpascuae', 117. aliquando facta est, et 'tantum conpascuae'; quae pertinerent ad proximos quosque possessores, qui ad ea attingunt finibus suis. —

Divisi et adsignati agri sunt, qui veteranis aliisve personis per centurias certo modo adscripto aut dati sunt aut reddit, quive¹ veteribus possessoribus reddit commutati que pro suis sunt². Hi agri leges accipiunt ab his, qui veteranos deducunt, et ita propriam observationem eorum lex data praestat.

2. De controversiis agrorum.

Frontinus liber I.

9. Materiae controversiarum sunt duae, finis et locus; — genera sunt controversiarum XV:³
10. (1) De positione terminorum controversia est inter duos pluresve vicinos; inter duos, an rigore sit ceterorum sive rationis⁴; inter plures, trifinium faciat an quadrifinium. — *F. 39. A. 70.*
11. (2) De rigore⁵ controversia est —, quotiens inter duos

1) quibus *libri*. — 2) *Sicul. 155,4*: captus — ager ex hoste victori militi veteranoque est adsignatus —. Nec tamen omnibus personis ablatis agri; nam quorundam dignitas aut gratia aut amicitia victorem ducem movit, ut eis (ei *cod.*) concederet agros suos; — inscriptiones itaque in centuriis sunt tales: — 'adsignatum illi tantum': inde subscriptum est nomen cui concessum est, inscriptione tali: 'redditum illi tantum'; praeterea scriptum est et: 'redditum et commutatum pro suo', quod ideo fit, quoniam particulas quasdam agrorum in diversis locis habentes duo, quibus agri reddebantur, ut continuam possessionem haberent, modum pro modo (modum *libri*) secundum bonitatem taxabant, et in locum eius, quod in diverso erat, maiorem partem accepit. *Cf. Lex agr. 80.* — 3) *Frontinus omnes has controversias bis tractat, libro I brevi definitione, libro II accuratiore disputatione, quam Agenius fusius repetit; Hyginus sex tantum controversiarum genera explicat. Quos auctores ad unamquamque controversiam adnotavi.* — 4) rationis vel rationes *libri*, ratione si *Lachm.* — 5) *Balb. 98,6*: rigor est, quidquid interduo signa veluti (vel *libri plerique*) in modum lineae rectum perspicitur (praespicitur vel prospicitur *libri*).

pluresve terminos ordinatos, sive quae alia signa, secundum legem Mamiliam intra quinque pedes agitur. *F. 37. 41. A. 72.*

(3) De fine similis est controversia; — nam et eadem¹². lege continetur et de quinque pedum agitur latitudine.¹ — *F. 37. 41. A. 72. H. 126.*

(4) De loco controversia est, cum quid² excedit supra³ ¹³. scriptam latitudinem, cuius modus a petente⁴ non proponitur.⁵ — *F. 43. A. 74. H. 129.* — (*Cf. Front. 44, 4: 'De⁶ loco, si possessio petenti firma est, etiam interdicere licet⁷, dum cetera ex interdicto diligenter peragantur⁸: magna enim alea est litem ad interdictum deducere, cuius est executio perplexissima⁹. Si vero possessio minus firma est, mutata formula iure Quiritium peti debet proprietas loci.'*)

(5) De modo controversia est in agro adsignato; agitur | enim de antiquorum nominum propria defensione; — et in ce-¹⁴. teris agris de modo fit controversia, quotiens promissioni modus non quadrat. *F. 45. A. 75. H. 131.*

(6) De proprietate controversia est plerumque: ut in ¹⁵. Campania cultorum agrorum silvae absunt in montibus ultra quartum aut quintum forte vicinum; propterea¹⁰ proprietas ad quos fundos pertinere debeat disputatur¹¹. Est et pascuorum proprietas pertinens ad fundos, sed in commune, propter quod ea compascua multis locis in Italia communia¹² appellantur, quibusdam provinciis pro indiviso¹³. | Nam et per hereditates ¹⁶. aut emptiones eius generis controversiae fiunt, de quibus iure ordinario litigatur. *F. 48. A. 78.*

(7) De possessione controversia est, de qua ad interdictum hoc est iure ordinario litigatur.¹⁴ *F. 49. A. 80.*

---

1) *Agg. 12, 12*: De fine — lex Mamilia quinque aut sex pedum latitudinem praescribit. — 2) cum quid] *Lachm.*, quidquid libri. — 3) supra *Guelf.*, quidquid *Arc.* — 4) ad patentem libri. — 5) *Ad controversiam de fine et de loco spectant C. 3, 39, 3, 5; cf. Isid. 5, 25, 11. Rud. § 75. 76.* — 6) hoc *ins. Arc.* — 7) *Ideo Ulp. in commentario ad interdictum U. P. (l. 69 ad ed.) tractavit de loco; unde D. 50, 16, 60.* — 8) peraguntur *Arc.* — 9) perplexissimas (s. deleta) *Arc.* — 10) propterea *Guelf.*, om. *Arc.* — 11) discutiatur *Guelf.*, deficit *Arc.* — 12) *Front. 48, 23*: in Etruria communalia vocantur. — 13) pro indivisa libri. — 14) *Cf. supra contr. 4. — Agg. 16, 18*: De possessione — per interdictum, hoc est iure ordinario, litigatur; hoc non est disciplinae nostrae iudicium, sed apud praesidem

(8) De alluvione fit controversia fluminum infestatione. *F. 49. A. 82. — Hyg. 124,4*: De alluvione observatio haec est, numquid de occupatoriis ageretur agris, et¹ quidquid vis aquae abstulerit, repetitionem nemo habebit. Quae res necessitatem ripae muniendae iniungit, ita tamen, ne alterius damno quicquam faciat, qui ripam muniat². Si vero in divisa et adsignata regione tractabitur, nihil amittet possessor, quoniam formis per centurias certus cuique modus adscriptus est. Circa Padum autem cum ageretur, quod flumen torrens et aliquando tam violentum decurrit, ut alveum mutet et multorum late agros trans ripam, ut ita dicam, transferat, saepe etiam insulas efficiat³, Cassius Longinus, prudentissimus vir, iuris auctor, hoc statuit, ut quidquid aqua lambiscendo abstulerit, id possessor amittat, quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet; si vero maiore vi decurrens alveum mutasset, suum quisque modum agnosceret, quoniam non possessoris negligentia sed tempestatis violentia abreptum apparet⁴; si vero insulam fecisset, a cuius agro fecisset, is possideret; aut⁵ si ex communi, quisque suum reciperet.

17. (9) De iure territorii controversia est de his, quae ad ipsam urbem pertinent, sive quid intra pomerium eius urbis erit, quod a privatis operibus optineri non oportebit. — *F. 52. A. 84. II. 133.*

provinciae agitur, — sicut lex ait: 'nisi de possessionis statu quaestio fuerit terminata, non licet mensori praeire ad loca'.

1) haec est num quid (haesit non quod *Arc.*, est si haec si in *Guelf.*) de occ. ageretur (agitur *Guelf.*) agris et (sed *Arc.*, om. *Guelf.*) quidquid *libri* [*praestat fortasse*: haec est: si de occupatoriis agitur agris, quidquid *cet. Th. M.*] — 2) *Sicul. 150,24*: Rivus — quotiens finem facit, appellatur 'rivo recto curvoque (*aut del. hoc voc. aut scr. cursuque. Th. M.*)'; qui si alicuius terras minutatim ex alia parte abstrahat et alii contrario relinquat, quod vocant abluvionem (alluvionem *cod.*) et alluvionem (alluvionum *cod.*), repetiti ofinium non datur (finium addatur *liber*); inducit (indicit *liber*) enim necessitatem riparum tuendarum. quod iuste videtur prospectum, ut terrae possessoribus salvae sint, etiam publicae utilitatis causa. Quod si (si om. *liber*) vi tempestatum rivi torrentes subito alveum cursumque (alveo cursuque *liber*) mutant, iustum (munientes tum *liber*), ut nostra fert opinio, erit, ut alvei veteris fines suos quisque obtineat. — 3) efficiet ad *Arc.*, efficit ad *Guelf.* — 4) appareret *Huschke.* — 5) at *Lachmann.*

(10) De subsicivis controversia est, quotiens aliqua 20.
pars centuriae sive tota non est adsignata et possidetur. —
A. 81. H. 132.

(11) De locis publicis sive populi Romani sive colo-
niarum municipiorumve controversia est, quotiens ea, quae ne-
que adsignata neque vendita fuerint umquam¹, aliquis possederit,
ut alveum fluminis veterem populi Romani *cet.* — *F. 54. A. 85.*

(12) De locis relictis et extra clusis controversia 21.
est in agris adsignatis. Relicta autem loca sunt, quae sive lo-
corum iniquitate sive arbitrio conditoris² limites non accepe- 22.
runt; haec sunt iuris subsicivorum. Extra clusa loca sunt
aeque iuris subsicivorum, quae ultra limites et ultra³ finitimam
lineam erint. — *F. 55. A. 86.*

(13) De locis sacris et religiosis controversia plu-
rimae nascuntur, quae iure ordinario finiuntur, nisi si de loco-
rum eorum modo agitur. — *F. 56. A. 87.* 23.

(14) De aquae pluviae transitu controversia est,
in qua, si collectus pluvialis aquae transversum secans finem
in al|terius fundum influit et disconvenit, ad ius ordinarium 24.
pertinebit; quod si per ordinationem finis ipsius agitur, exigit
mensoris interventum. *F. 57. A. 88.*

(15) De itineribus controversia est, quae in arcifiniis
agris iure ordinario finitur, in adsignatis mensurarum ratione;
omnes enim limites secundum legem colonicam itineri publico
servire debent. — *F. 58. A. 89. — H. 134: De via et*⁴ *actu et*
itinere et ambitu et accessu et rivis et vallibus fossis fontibus
saepe moventur contentiones: quae omnes partes non nostram,
sed forensis officii, id est iuris civilis, operam exigunt; nos vero
*tunc eis*⁵ *intervenimus, cum aut derigendum*⁶ *aliquid est quae-*
*stionibus*⁷, *aut, si forma aliqua aliquid notatum invenitur, repe-*
tendum est.

Frontinus liber II.

Satis, ut puto, dilucide [*in priore libro*⁸] genera controver- 34.

1) umquam] quam *Arc.*, quae *Guelf.* — 2) relictia *ins. libri, delevit*
Lachm. — 3) ultra *libri*, intra *Goesius prob. Lachmanno.* — 4) viae *libri.*
— 5) eis] est *libri.* — 6) defigendum *libri.* — 7) est quaest. est *libri.* —
8) in pr. libro *add. Lachmann.*

siarum exposui; nunc quemadmodum singulae tractari debeant persequendum est. — Difficillimus autem locus hic est, quod mensori iudicandum est; sed nec minus ille exactus, quod est
 35. advocatio praestanda. Prudentiam | tamen eandem artifices habere debent et qui iudicaturi sunt et qui advocaciones sunt praestituri. In iudicando autem mensorem bonum virum et iustum agere decet¹, neque ulla ambitione aut sordibus moveri, servare opinionem et arti et moribus; quidam enim per imperitiam, quidam per inpudentiam peccant: totum autem hoc iudicandi officium et hominem et artificem exigit egregium. Erat aequissimum et in advocacione² eandem fidem exhiberi a mentoribus; sed hoc possessores aequo animo ferre non possunt: nam cum his veritas exposita est, adversus sinceritatem artis facere cogunt³.

---

1) debet *vel* debent *libri*. — 2) aduocationem *libri*. — 3) cogant *libri*.

ADDITAMENTA.

AD CAPUT IV (p. 150).

Epistulae Ablabii praef. praet. et Constantini
imperatoris de iure civitatis Orcistenorum.¹

[*Ut alia s*]ic haec² quae in precem con[*tul*]is[*tis et nominis*] | I, 1.
et dignitatis reparationem iure quae[runt obtine]re. Proinde
vicari intercessione qua[e fuerant mut]ilata, ad integrum prisci³
honoris r[educit Aug(ustus) super omnes re]t[ro] pius⁴, ut et vos
oppidumque dilig[entia vestra tui]t[um] expetito legum adque 5.
appellationis s[plendore iure decreti] | perfruamini infrascripti. |

[1] Orcistus, hodie Eski Alikian, oppidum fuit Phrygiae salutaris in ipso confinio Galatiae non longe a Pessimunte situm; ibi prostat basis haec tribus lateribus inscripta, scilicet antica nobis est pagina I, latus intuenti dextrum II, intuenti sinistrum III; quartum latus muro opinor olim applicitum vacat. Eius oppidi incolae datis precibus ad Constantinum Magnum filiosque eius Crispum et Constantinum et Constantium, (id est inter a. 323 et 326), quarum principium superest (II 17—34), reliqua pars alteri opinor basi olim inscripta deficit, petierunt, ut sibi ius civitatis restitueretur, idque impetraverunt. Adest integrum fere imperatoris de ea re rescriptum datum ad Ablabium tum praefectum praetorio (I, 8—II, 16) praemissis ex more litteris inscriptione nescio quomodo destitutis Ablabii ad Orcistenos (I 1—7), per quas imperatoris rescriptum ad eos transmittit. — Accedit rescriptum eiusdem Constantini alterum totam paginam tertium occupans, post tempus opinor in latere antea vacuo relicto adiectum, scriptum die Iun. 30 a. 331 ad ordinem Orcistenorum, quo beneficium confirmatur. — Harum quattuor epistularum tres ad apographum Pocockianum aliaque minora subsidia edidi C. I. L. III n. 352; sed nuper demum successit optimo amico Ramsayo Anglo, ut lapidem pro deperdito habitum primum investigaret, deinde denuo in locum devium eius rei causa profectus eum lectu difficillimum transcriberet et expleret (nam ex precibus quae supersunt II 17—34 Pocockius non descripsit) et maioris partis ectypum faceret. Eum cum edendum mihi committeret, parvi libenter; nam cum antea eum ab hac sylloge excluderim utpote nimis corruptum, iam quamquam loca quaedam dubia restant, omnino teris huius qui huic corpori inseratur. TH. M.] — 2) Huius versus qui laudignus est primus est, deficiunt litterae c. 8 ante 10 HAEQVAE. — 3) prisgi. — 4) OPIVS in principio v. 5 legit Ramsay.

Have Ablabi carissime nobis. |

10. Incole Orcisti, iam nunc¹ oppidi et || civitatis, iucundam munificentiae nostrae materiem praebue|runt, Ablabi carissime et iucundissi|me. Quibus enim studium est urbes vel no|vas
15. condere vel longaevas erudire vel in||termortuas reparare, id quod petebatur acce|ptissimum² fuit. Adseruerunt enim vicum suum | spatiis prioris aetatis oppidi splendore floru|sse, ut et annuis magistratuum³ fascibus orna|retur essetque curialibus celebre et
20. populo || civium plenum. Ita enim ei situ adque ingenio | locus opportunus esse perhibetur, ut ex quattuor partibus [e]o totidem in sese congruant | viae, quibus omnibus [p]ublicis mansio [e]a me[di]alis adque accommoda esse dicat[u]r. Aquaru[m] ||
25. ibi abundantem afflu[e]ntiam, labacra quoqu[e] | publica privata-[que] eorum istatuis veterum | principum ornata, [et p]opulum⁴ comm[a]nentium | adeo celebre[m] ..... ali⁵ ibidem
30. sunt, | facile⁶ compleantur pr[ovi]sa⁷ ex decursibus || praeterfluentium [aq]uarum, ... | rum⁸ numerum copiosum. Quibus cum omni|bus memoratus locus abundare dicatur, c[on]t[ig]isse adseruerunt, ut eos Nacolenses si[bi] | a|dnecti ante id
35. tempus postularent. Quo[d] || es|t indignum temporibus nostris, ut tam o[p]portunus locus civitatis nomen amittat | et inutile commanentibus, ut depraeda[t]ione potiorum omnia sua com-
40. moda utilit[a]tesque deperdant. Quibus omnibus quas[i] || quidam cumulus accedit, quod omnes | [i]bidem sectatores sanctissimae religi|onis habitare dicantur. Qui cum praeca|rentur, ut sibi ius antiquum nomenque | civitatis concederet nostra cle-
45. mentia, || sicuti adnotationis nostrae [subiecta]⁹ | cum precibus exempla testantur¹⁰, huius mo|di sententiam dedimus. Nam haec
II, 1. quae in pre[ce]m contulerunt et nominis et dignitatis || reparationem iure quae|runt obtinere. Proinde [gra]vitatis tuae inter-
5. ces[sione] | quae fuerant mu[tilata] || ad integrum prisci¹¹ [honoris | re]duci sancimus, ut et ipsi | [o]ppidumque diligent[ia sua |
10 t]uitum expetito legum [ad q]ue appellationis splen|dore perfruantur. Par es[t | ig]itur sinceritatem tuam | [q]uod promp-

1) nuc. — 2) acc|ptissimum. — 3) magistratum. — 4) ORNATAV (vel M) /OPVLVM. — 5) CELEBREMIO/ISS/IIIIA///ALI litteris fugientibus. — 6) sunt|cile. — 7) 1R///A. — 8) A /E 3QVI/. — 9) ADNOPATIONITNOL[AESRNEC]/O. — 10) EXEMLAVESTANTVR. — 11) prisci.

tissime pro tempo[r]is nostri dignitate conces[sim]us, erga supplicantes fe[s]t[an]ter implere.

15.

Vale Abba[bi | ca]rissime et iucundissime nobis. |

~ Exemplum precum. ~ |

[A]d auxilium pietatis vestrae | [conf]ugimus, domini imp[er]at[oris] Constantine || [Maxi]me victor semper Aug. et Crispe, | [Con]stantine et Constanti nobb. Caes[ar]. |

20.

[Patr]ia nostra Orcistos vetust[isim]um oppidum fuit et ex antiquis[sim]is temporibus, ab origine etia[m] civitatis dignitatem obtinuit. In medio confinio Galatiae p[ro]vinciae² situm est. Nam quattuor via[rum] | tr[an]situs ex[hibet]: id est civitatis | P[ro]essinuntesium, quae civitas distat a patria nostra tricensim[o . . . | . . .] lapide; nec non etiam civitas . . . | . . . aitanorum, quae et ipsa est a [patria] | nostra in tricensimo miliario; [et civit]atis Amorianorum, quae posita

25.

30.

(reliqua desiderantur.)

[A]ct(um) prid(ie) | kal(endas) Iulias | [C]onstantinopoli. | III,1.

[I]mp[er]ator Caes. Constantinus || Maximus Guth(icus) victor ac triumphator Aug. et Fl(avius) Cla(udius) Constantinus | Alaman(icus) et Fl(avius) Iul(ius) Constantius nnbb. [C]aess. salutem dicunt | ordini civitatis Orcistanorum. ||

5.

10.

Actum est indulgentiae nostrae munere ius vobis civitatis tributum non honore modo, | verum libertatis etiam privilegium custodire. Itaque Na[poli]tensium iniuriam ultra indulgentiae nostrae beneficia | perdurantem praesenti rescriptione remove- mus idque | oratis vestris petitionique || deferimus, ut pecuniam, quam | pro cultis ante solebatis inferre, minime deinceps pendatis. Hoc igitur ad virum praesentissimum rationalem Asia[nae] dioeceseos lenitas nostra | perscribit, qui, secutus formam indulgentiae concessae | vobis, pecuniam deinceps pro | supra dicta specie expeti a vobis postularique prohibebit. |

15.

20.

25.

30.

Bene valere vos cupimus. |

[B]asso et Abba[bio] cons.

1) altera p dubia. — 2) P (vel R) I||||AE. Posui quo vestigia ducunt, quamquam expectes Galatiam non primam, sed salutarem.

Ad p. 262. *Papyrus nuper recognovit Ulricus Wilcken et emendari iussit ea quae sequuntur.*

v. 3 init. *supplendum* [Πάρις Παρίου] pro [Περисπαριού].

v. 8 Φανκαλατῆρις *papyrus*.

v. 9 ὁπηγόρευσεν pro ἐπηγόρευσεν.

v. 14/15 Πάρις | Παρίου ὁ ἀπ]οδόμενος.

v. 16 Πάρις Παρίου (sic) pro Περисπαριού.

Ad p. 270. *Admonuit Gattius (Mitth. des röm. Instituts 1886 p. 76) tituli alterius urbani servati in codice Barberinae bibliothecae XXX, 92 f. 162 et inde editi a Prellero (Regionen Roms p. 104), quem licet male corruptum praeterire non debui; fuit autem lex nostrae similis ad hanc fere formam proscripta: In his horreis privatis | Q. [T]inei [S]acerdotis cl. m. [v.] | loc(antur) | [h]orrea, apothecae, compendiararia, armaria, | intercolumnia et loca armaris ex | hac die et ex k. Iuli[s]. Significantur in codice, errore opinor, hiatus 1 fin. post privatis, 3 ante et post loc.; praeterea pro qi in eis sacerdotis reposui monente Huelseno nomen consulis a. 158; denique pro orrea posui horrea. Edocemur hoc programme in eiusmodi locationibus solitum fuisse proscribi locari loca aut a praesenti die aut ab ea, quae sollemnis est rebus locandis (Sueton. Tib. 35; C. I. L. IV, 138 quaeque ibi adnotavit Zangemeister), scilicet a kal. Iulii. Unde similiter in lege horreorum supra p. 270 edita extrema supplendum est ex hac die et ex [k. Iulis]. Ceterum in adnotatione dele verba 'non longe a monte Testaceo', item 'ibi ubi fuerunt horrea Galbae'. Denique legis v. 4 explevit non Gattius, sed Alibrandius.*

Akademische Verlagsbuchhandlung von J. C. B. Mohr
(Paul Siebeck)
in
Freiburg i. B.

Quid conferant
VATICANA FRAGMENTA

ad melius cognoscendum ius romanum

exposuit

G. Bruns.

8. 1842. (X. 153 S.) M. 1. 50.

Das
Recht des Besizes
im Mittelalter und in der Gegenwart

von

G. G. Bruns.

8. 1848. (XII. 507 S.) M. 8. —.

Karl Georg Bruns

von

Heinrich Degenkolb.

8. 1881. (IV. 47 Seiten) M. 1. —.

P a n d e k t e n

von

Dr. Eduard Hölder

Professor an der Universität Erlangen.

Erster Band.

Erste Lieferung.

8. 1886. M. 3. —

Das ganze Werk erscheint in 2 Bänden à 3 Lieferungen.

Zunächst für die Hand der Studirenden bestimmt wird dieses neue Lehrbuch der Pandekten seines mäßigen Umfanges und billigen Preises wegen auch Richtern, Anwälten und Referendaren willkommen sein und von Dozenten gern den Vorlesungen zu Grund gelegt werden.

Nach Vollendung des Werkes tritt eine Erhöhung des Ladenpreises ein.

Institutionen

des

Römischen Rechtes.

Von

Dr. Eduard Hölder

Professor an der Universität Erlangen.

Zweite erweiterte Auflage.

8. 1883. M. 6. —

Geschichte

des

Römischen Rechts

im Mittelalter.

Von

Friedrich Karl von Savigny.

I.—VII. Theil. Zweite Ausgabe. 8. 1834—1851. M. 42. —

○

BINDING SECT. APR 29 1964

**University of Toronto
Library**

**DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET**

**Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED**

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 12 23 11 009 5